Her Yönüyle

BASKİL

Editörler:
Prof. Dr. Hasan KÜRÜM
Dr. Öğr. Üyesi Korkmaz ŞEN

YIKILMAZLAR BASIN YAY. PROM. VE KAĞIT SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C Güneşli Bağcılar İSTANBUL
Tel.: 0212 630 82 38 – 0212 630 34 73 – 0212 630 28 32 / Faks: 0212 602 02 10
Güneşli VD: 953 009 3395 / Matbaa Sertifika No: 45464
Basım Yeri: İSTANBUL

Elazığ-2020

İÇİNDEKİLER

hacı Kaya Sebati Duman 1

13.14.Yüzyıllarda Topografya İle Demografik Arasındaki İlişkinin Baskil Kültüre Etkisi 34

Baskil İlçesi'nin Tarihi Kaleleri 46

Yukarı Fırat Bölgesi 12. Ve 13. Yüzyıllara Aktarılan Bizans Tarihi Coğrafyası 74

Osmanlı Dönemi Baskil'in Tarihi..... 95

Milli Mücadele'de Baskilli Üç Aşiret Reisi : İzollu Hacı Kaya, Pulutlu Halil Efendi Ve Munzuroğlu Ali Efendi..... 101

Baskil'in Demiryoluna Kavuşma Süreci 132

Baskil İlçesi Arkeolojik Kazı Çalışması Ve Baskil Tarihine Katkıları (Kaleköy Kazı Çalışmaları) 141

Xvı. Yüzyılda Hersini Nahiyesindeki Kişi Adları 162

Hunların Anadoluya Girişi Ve Bölgenin Değerlendirilmesi..... 177

Mor Ahron Manastırı (M.S 329) 185

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Fırat Havzasında Eşkıyalık Faaliyetleri..... 196

Yukarı Fırat Havzsasında Bir Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubad..... 210

Geçmişten Günümüze Baskil İlçesinin Tarihi Ve Baskil İlçe Merkezinde Yapılan Belediye Seçimleri (1984 - 2019) 235

Seçmen Davranışı Üzerine Bir İnceleme: Baskil Örneği 249

Kültürün Habercisi İzler: Elazığ Baskil İlçesine Dair Geleneksel İletişim Örnekleri..... 260

Elazığ İli Baskil İlçesi Erkek Giyim Kuşamı Üzerine Bir Çalışma..... 275

Baskil Semahları 295

Baskil (Elazığ) Yöresi Bazı Geleneksel Kültür Değerleri İle İlgili Bir Tasnif Denemesi 313

Kutsal Bir Adlandırma Olarak Baba Algısı: Hasan Baba Örneği 323

Baskil'deki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Yapı Ve Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi 340

Baskil Ve Çevresinde Arkeolojik Miras Alanlarının Jeolojik Ve Jeomorfolojik Özellikleri Ve Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması Ve Değerlendirilmesi 379

Bir Dinî Tecrübe Türü Olarak Türbe Ziyaretleri (Baskil Örneği) 398

Baskil Halk İnançları Ve Bunlara Bağlı Kültler 411

Harput-Elazığ Müzik Kültürü Ekseninde Baskil Türkülerinin Müzikal Unsurları Üzerine Bir Analiz 423

Baskil Yerleşiminde Bulunan Türbe Mimarisi İrdelemesi 449

Elazığ Çit Baskı Tekniğininbaskil Bez Dokumasına Uygulanması Üzerine Bir Değerlendirme 457

Elazığ Baskil Geleneksel Bez Dokuması 479

Masallarda Halk İnanışlarının Yansımaları: Elazığ/Baskil Örneği 495

Elazığ/Baskil Efsanelerinde Rüya Motifi Ve İşlevleri 503

Türk Halk Müziği Çatısı Altında Baskilyöresineait Eserlerinincelenmesi Ve Analizi 522

Mitik Değerler Bağlamında Baskil Yağmur Duaları 548

HACI KAYA SEBATİ DUMAN

Şahin DUMAN*

Öz:

Hacı Kaya Sebati Duman 1876 yılında Osmanlı imparatorluğun en zor ve sıkıntılı döneminde Elazığ ili Baskil ilçesi Kadıköy köyünde dünyaya geldi.

Hayatı boyunca ülkenin içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması için büyük gayret ve katkı sağlayan Hacı Kaya'ya, iştirak ettiği Kafkas cephesinde göstermiş olduğu gayret ve fedakarlıklardan dolayı 'Kırmızı Kurdelalı Harp Madalyası' verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasının ardından arkadaşlarıyla birlikte Elazığ'da Vilayeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurarak, vatanın tehlikede olduğunu bütün şark vilayetlerine duyurmuş ve Elazığ'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla; "Başta Elazığlılar olmak üzere bütün şark vilayetleri arkanızdadır diyerek Milli Mücadelenin her safhasında Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer almıştır.

Yurtsever ve kahramanca verdiği mücadele ile Sivas kongresine sağladığı katkı ve verdiği destek, Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından teşekküre ve övgüye layık görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hacı Kaya Sebati Duman, Elazığ, Baskil, Kadıköy, Atatürk, Milli Mücadele, Harp Madalyası.

HACI KAYA SEBATİ DUMAN

Abstract

Hacı Kaya Sebati Duman was born in 1876,in the most difficult and troubled period of the Ottoman Empire, in the village of Kadikoy, Elazig, Baskil district.

Hacı Kaya, who made great efforts and contributions to save the country from the difficult situation it had been in,throughout his life, was awarded with the"Red Ribbon Warfare Medal",for his efforts and sacrifices ön the Caucasian Front,he participated in.

After Mustafa Kemal Pasha landed in Samsun, he established the Eastern Provinces Countrywide Resistance Organisation in Elazig, with his friends and announced to all the eastern provinces of the country that the homeland was in danger, and sent a telegram from Elazig to Mustafa Kemal Pasha;He said, "All the eastern provinces, especially the people of Elazig, are behind you"and he was with Mustafa Kemal Ataturk at every stage of the National Struggle.

* Yüksek Makine Mühendisi

His patriotic and heroic struggle and his contribution and support to the Sivas Congress were deemed worthy of thanks and praise by Mustafa Kemal Pasha, on behalf of the Sivas Congress Delegation Committee.

Keywords: Hacı Kaya Sebati Duman, Elazig, Baskil,Kadikoy, Ataturk, National Struggle, War Medal

GİRİŞ

Hacı Kaya Sebati Duman Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Kadıköy'ünde 1876 yılında dünyaya gelir.

Yörede İzoli, Kadıoğlu olarak bilenen günümüz Duman ailesinin mensubu olarak babası Kadızade Ali Ağa ve annesi Beyaz Hanım'dır.

Tarihin her döneminde vatan savunmasını her şeyden aziz bilen, topraklarını düşmandan koruma uğruna resmi bir görev beklemeden canı ve malıyla mücadele eden, bununla da kalmayıp etkisi altındaki insanları teşkilatlandırarak düzenli bir ordu misali düşman üzerine korkusuzca atılan kahramanlar vardır.

Osmanlı'nın çöküşü de kuruluşu gibi bir destandır aslında. Osmanlının kuruluşunu gerçekleştirenler kadar çöküşün küllerinden yeni bir devlet kuran kahramanlar da vardır. Onca yokluğa ve yoksunluğa rağmen küllerinden doğan bir ruhla, düşmana ağır zayiatlar verdirip tarihe altın harflerle yazılan eşsiz kahramanlıklara imza atan binlerce isimsiz kahramanlardır onlar. Zillete düşmeyip var güçleri ve onurlarıyla mücadele edenlerdi o kahramanlar. Onların yürekleri dağ gibiydi, tıpkı hayalleri gibi...Hacı Kaya Sebati Duman'da işte bu kahramanların doğudaki önderlerinden ve liderlerinden biriydi. Milli mücadele ruhunu ateşleyen ve bu ruhun temelini atan yürekli isimlerden biriydi O.

Yaşadığı 1876-1962 yılları arasında ülkede cereyan eden, gerek yerel, gerekse ulusal boyuttaki iç ve dış olayların üstesinden gelinmesinde büyük gayret ve katkısı olan Hacı Kaya Sebati, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla

Elazığ'da kurduğu Vilayeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla vatanın tehlikede olduğunu bütün şark vilayetlerine duyurmuş, Elazığ'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla "Başta Elazığlılar olmak üzere bütün şark vilayetleri arkanızdadır." demiştir. [1][1]

Kafkas Cephesi:

Osmanlı Devleti Birinci Dünya savaşına girmemek için çapa sarf ettiyse de uluslararası ve kendi içinde ki bir kısım entrika ve oyunlar yüzünden girmek zorunda kaldı. Savaşa giren Osmanlı Devleti artık birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştı.

Hacı Kaya, Osmanlı Devleti'nin birçok cephede savaşmak zorunda kaldığı Birinci Dünya Savaşı'nda geri planda kalarak gelişmeleri sade bir vatandaş gibi izlemek yerine, yöre halkıyla birlikte bizzat Rus ve Ermenilere karşı mücadele etmeyi tercih etti.

Osmanlı'yı içinden kemirerek yok etmek düşüncesi olan Ruslara, daha sonra Fransızlar ve İngilizler de katılmış, Osmanlı'dan koparılacak topraklardan pay alabilmenin hayallerini kurmaya başlamışlardır.

1893'de İstanbul'a gelerek, Ermeni öğrencilere felsefe ve edebiyat dersleri vermeye başlayan Fransız casusu Pierre Kiare'ın, Osmanlı'ya karşı başlatılan Sasun ve Zeytun isyanlarının tohumlarının nasıl ekildiğini bilmek gerekir.[2][2]

İçeride fitne tohumları ekilerek ülke topraklarının her karışı yangın haline dönüştürülüyordu. Osmanlının savaşmak zorunda kaldığı birçok cepheden biride Kafkas cephesiydi.

Ruslara karşı yapılan bu mücadelenin düşmandan çok Sarıkamış'ın zor coğrafi koşulları ve sert kış şartlarına ordunun imkânsızlıklarla verdiği zorlu mücadelenin sonucundaki yenilmişliğin ve yıkılmışlığın verdiği milli ve manevi acılar unutulmayacağı gibi on binlerce askerin fedakârlıkları ve Hacı Kaya gibi kahramanların verdiği mücadele de unutulmayacaktır.

Kırmızı Kordelalı Harp Madalyası

Hacı Kaya'nın Sarıkamış'ta yaptıkları Harbiye Nazırı Enver Bey'in dikkatinden kaçmaz ve Kafkas cephesinde yaptığı fedakârlık ve verdiği mücadele sonucunda kendisine, "Kırmızı Kordelalı Harp Madalyası" verilerek ödüllendirilir.

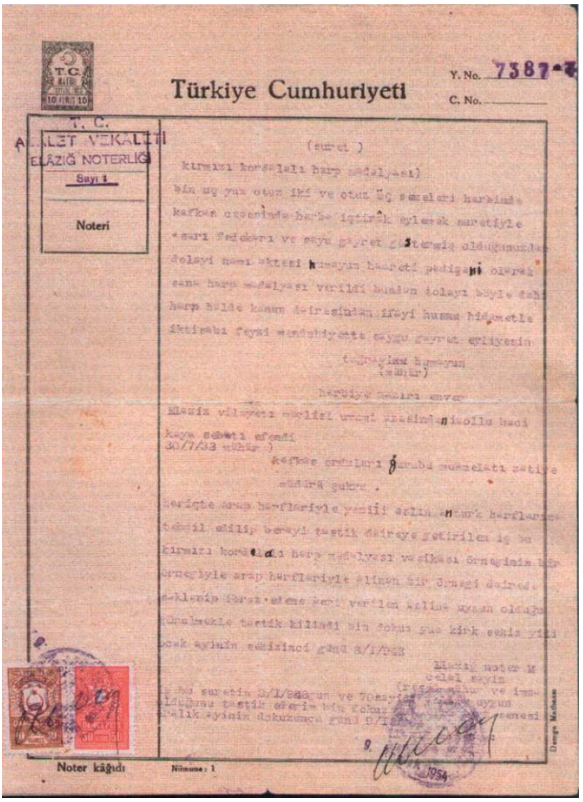
Kırmızı Kordelalı Harp Madalyası verilmesine dair takdim edilen ve üzerinde Tuğra-yı Hümayun, Harbiye Nazırı Enver, Kafkas orduları gurubu muamelatı zatiyesinin olduğu Osmanlıca belge, sonraki yıllarda Elazığ Noterliği tarafından günümüz Türkçesine çevrilip onaylanmıştır.

Kafkas cephesine giderek savaşa iştirak eden Elazığ İzolu Aşiret Reisi Hacı Kaya'ya 'Kırmızı Kurdelalı Harp Madalyası' verilmesine ilişkin 1954 yılında noter vasıtasıyla yeni Türkçeye çevrilen belgede şunlar yazılıdır:

---

[1] Dr. Mutemid Yazıcı, Elazığ Gazetesi (08.06.1962)

[2] Piyer Kiyar'ın Hatıratı-Ahoranyan Efendi ve Mösyö Çobanyan- Fransızca basımı 1897

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 7387-7

C. No.

T. C.
ADALET VEKALETİ
ELAZIĞ NOTERLİĞİ
Sayı 1
Noter

(suret)

Noter kâğıdı

Nümune: 1

1954

Şekil 1, Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7387-7 ile Türkçeleştirilmiş aslına uygunluğu tasdik edilen belge.

Bin üç yüz otuz iki ve otuz üç seneleri harbinde Kafkas cephesinde harbe iştirak eylemek suretiyle fedakârı sayu gayret göstermiş olduğunuzdan dolayı namı aktesi hümayun hazreti padişahi olarak sana harp madalyası verildi. Bundan dolayı böyle dahi harp halde kanun dairesinden ifayı hüsnü hidametle iktisabı feyzi menduhiyette saygu gayret eyliyesin.

Tuğrayumu Hümayun (mühür)

Harbiye Nazırı Enver

Elaziz Vilayeti Meclisi umumi azasından İzollu Hacı Kaya Sebati Efendi, 30/7/33 mühür.

Kafkas orduları gurubu muamelatı zatiye müdürü şükrü

Mültecilere Yardım:

Ruslar, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde büyük bir taarruza başlamışlardı. Ermeni çeteleri de Van'ı işgal ederek binlerce vatandaşımızı yurtlarından sürmüşlerdi. Birinci Dünya Savaşı sona erdiği zaman, Doğu Anadolu ve Kafkasya'da 1,2 milyondan fazla vatandaşımız yerlerinden sürülmüştü.

Anadolu'da sosyal ve ekonomik sıkıntıların hat safhaya çıktığı bu dönemde, savaş bölgelerinden gelen mültecilere Sivas'tan itibaren Malatya-Mamuretülaziz'e kadar hat güzergâhında bulunan Deliktaş, Ulaş, Kangal-Alacahan, Hasançelebi-Hekimhan-Hasan Badrik ve Malatya-İzoli-Kadıköy, Mamuratülaziz merkezlerinde birer iaşe merkezi tesis ettirilerek sıcak yemeklerle it'amı temin ettirilmiş ve Kangal-Deliktaş muayene mevkilerinde de mültecilerin muayene-i sıhhiyeleri ve Kangal menzil hastanesinde de tedavileri taht-ı temine alınmıştır.

Harput Mamuratülaziz'le Malatya'da bir hastane, Yetimhane, Tulhâne ve mülteci mutbakları te'sis edilmiştir. [3][3]

Mültecilerin sevk, iskân, iaşe, sıhhi malzeme ve her türlü zaruri ihtiyaçları Muhacirin Müdürriyet-i Umumiyesince karşılanmaktaydı. Yaşlı, kadın, hasta ve çocuklardan oluşan mülteciler uzun ve yorucu bir yolculuğun sonunda Mamuratülaziz Kadıköy'e (İzolu) ulaşmışlardı. Kadıköy ve civar köylüler gelen mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamanın kendileri için bir milli ve insani görev olduğunu bilerek mültecileri çok sıcak karşılamışlardı.

Mesele devlet-millet ve vatan meselesi. Dava vatan davası. Misafir edilenler tarihin derinliklerinden gelen ataların emanetiydi.

Memleketin zor ve sıkıntılı olan bu döneminde Mamuratülaziz halkı cepheye giderek savaşmasının yanında mültecilere evinin kapısını ve yüreğini açtığı gibi ateşin yanmaya devam ettiği bölgelere de yardım etmeye devam ediyordu. Ateşin yandığı yerlerden biride Erzurum'du. Erzurum'a da Hacı Kaya tarafından Mamuratülaziz'in yardım eli uzatılarak ihtiyaç duyulan gıda ve diğer malzemeler buraya ulaştırılıyordu.

Aziz diyarın aziz insanları elinde avucunda ne varsa feda etmeye hazırdı. Hacı Kaya öncülüğünde toplanan gıda ve sıhhi malzemelerden oluşturulan yardım konvoyu hazırdı.

Vali Sabit Bey, Hacı Kaya Bey başkanlığındaki yardım kafilesinin Erzurum'a gönderildiğini şu telgrafla Dahiliye Nezaretine bildiriyordu:

Mahreci : Elaziz
Sıra Numrosu : 2
Tarihi : 12 kanun-u evvel 1312 (25 Aralık 1916)
"Yüz mevcut on bir numrolu Hacı Kaya bey kafilesi ile arpa, dakik (un, peksimet, pamuklu mintan ve hastaneye ait eşya ve levazımatının doğruca Erzurum'a gönderildiği ve oniki numrolu kafilenin de yarin hareket ettirileceği...[4][4]

[3] B.O.A., Göç ve hizmetlerle ilgili rapor, Arşiv no:1-2, Klasör no:361, D.N. 14445, Fihrist no:15-22,15-23, Belge no: 1845
[4] B.O.A., T:08/S/1333, D.N.:5, G.n.:69, F.K.: DH.İ.UM.EK.,
-Sabit Sağıroğlu (Kemah:1881-1960) Erzurum Valiliği, Erzincan ve Elazığ Milletvekilliği yaptı. Adnan Işık-Malatya s.761

Vali Sabit

Aziz diyarın yardımları bunlarla kalmıyor ve devam ediyordu. Mamuratülaziz, Malatya ve İzolu yöresinden toplanan yardımlar memleketin yangın halindeki diğer bölgelerine ulaştırılıyordu. Yapılan bu yardımlar şu şekilde kayda alınıyordu;

"... Mahsulat-ı mahalliye az miktarda pamuk ve buğday, arpa, kızıl darı, çavdar, maş, mısır, buğdaydan ibarettir.

Yalınız Gerger cihetinde kesretle zer edilen tütün mahsuli ile mazı ve cuz'ice de kitre, Urfa, Malatya, Siverek cihetlerine sevk ile sarf olunur. Çok vakitler Malatya ve İzolu'dan buğday, arpa celbine lüzum görürler...[5][5]

Gönderilen bu malzemelerin dışında Elaziz Valiliği tarafından cepheye ulaştırılmak üzere askeri mühimmat da sevk edilmiş ve Elaziz valisi Vali Sabit Bey (Sağıroğlu) bu kafilenin başına bizzat Hacı Kaya beyi memur tayin etmişti. [6][6] Hacı Kaya, vazife-i vataniye dediği bu görevi de layıkıyla yerine getirerek kafileyi sağ selim yerine ulaştırmış ve emaneti teslim etmişti.

Mamuretül-aziz İl Sırada:

Sakarya Savaşı öncesinde TBMM'nin kendisine verdiği Başkomutanlık yetkisine dayanarak, yayınladığı "Tekalif-i Milliye Emirleri" ile bütün yurdu tek vücut olarak ordusuna yardım etmeye çağıran Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına bütün Anadolu kentleri gibi Mamuret'ül-aziz de karşılık verdi. Mamuret'ül-aziz Vilayeti, bütün vilayetler içerisinde, Hilal-i Ahmer (Kızılay)'e yapılan yardım konusunda, gönderdiği 690 lira ile ilk sırada yer aldı. [7][7]

Ermenilerle Mücadele:

Ermeniler Mamuratülaziz (Elazığ), Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Ankara ve Van illerinde komite merkezleri kurmuşlardı. Ermeni komitelerinin amacı bu topraklar üzerinde yaşayan Ermeniler dışındaki bütün unsurları yok etmek ya da göçe zorlamak ve böylece kurulması hayal edilen Ermeni Devletinde Ermenilerin çoğunlukta olmalarını sağlamaktı. Bu emellerine ulaşmak için her türlü vahşeti kolaylıkla yapabiliyorlardı. Savaş kuralları geçerli değildi, geçerli olan tek şey vardı o da insanlık dışı, kuralsız, gayri ahlaki davranışların sergilendiği orantısız ve acımasız vahşetti. Bu saldırı karşısında Müslüman unsurlar, kendisini ve vatanını muhafaza etmek adına savunma stratejisi içerisinde bulunarak savaşın içerisinde yer almışlardır.

---

[5] M.Ali Cengiz, İzolu-Kale, s.63

[6] Yurdal Demirel, Pulutlu Halil Efendi-Hayatı ve Hatıraları, s.125

[7] Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri, ATAM Yayınları, Ankara, 1998, s. 149-154

Hacı Kaya, aziz vatanı parçalamak isteyen Ermeni Hınçak ve Taşnak komiteleri ile çarpışır.[8][8] Bu çarpışmanın özünde vahşetin engellenmesi, acıların dindirilmesi ve kayıpların azaltılması ile vatanın savunulması refleksi vardır. Yapılan savunmada Anadolu insanının Müslüman kimliğiyle özdeşleşen insancıl, ahlaki değerler bir an bile göz ardı edilmemiştir.

Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesi:

Vatanın istiklali uğrunda bütün varlığıyla mücadele eden Hacı Kaya ve arkadaşlarının mücadelesi galip devletleri ve işbirlikçilerinin dikkatinden kaçmamıştı. Hacı Kaya gibi unsurların ortadan kaldırılması gerekiyordu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra (30 Ekim 1918) İstanbul'u fiilî olarak işgal eden İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nden, Ermenilerin sevk ve iskânında görev alan ve bu sırada onların sözde öldürülmelerine yol açan İttihatçıların cezalandırılmalarını istediler.

İşgal altında bulunan Osmanlı Devleti de, iç ve dış baskılar sonucu 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da bir Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesini kurdu. Hacı Kaya'da bu mahkemede gıyabında idamla yargılandı.

Dâhiliye Nazırlığı Elaziz Valiliğine gönderdiği bir telgrafla Hacı Kaya, Pulutlu Halil ile kardeşi Bekir'in hemen yakalanarak Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesine sevk edilmesi talimatını verdi.

Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemesinin Mamuratül-Aziz tehciri davasının duruşmaları başlangıcında mahkeme reisliği görevinde, henüz yeni atanmış olan Mirliva Zeki Paşa bulunmaktaydı. Fakat Zeki Paşa'nın görevi sadece bir ay sürmüştür. Mirliva Zeki Paşa'nın ayrılmasından sonraki Mamuratül-Aziz tehciri duruşmaları Mirliva Es'ad Paşa'nın reisliğinde devam etmiştir. [9][9]

30 Temmuz 1919 tarihinde başlayan Elazığ tehciri davasında, 1.Dünya savaşı süresi içerisinde bölgede değişik hesapları olan Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin oyununa gelerek Vilayat-ı Sitte'yi (Erzurum, Diyarbakır, Van, Mamuratül-Aziz, Bitlis ve Sivas) Ermenistan olarak gösteren sözde haritalara aldanarak bölgede bir kısım taşkınlıklar yapan Ermenilere engel olmak gibi şerefli bir davası olan Elazığ'ın ileri gelen bazı kişileri bu Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemesi'nde yargılanmışlardır.

Dahiliye nazırlığına getirilen eski Elazığ Valisi Cemal Bey'in ilk icraatlarından birisi olarak Elazığ'da Milli mücadele için çapa sarf eden İzolulu Hacı Kaya ve Pulutlu Halil Efendi gibi vatansever kişileri Ermenilerin tehciri (sevki) sırasında işlenen suçlarda suçu varmış göstererek İstanbul'da bulunan

[8] Taha Toros "Mustafa Kemal ile Hacı Kaya arasında ilginç Telgraflar", Tarih ve Toplum Dergisi-İstanbul 1991, cilt16, sayı.92., resim üzerindeki yazı.

[9] Takvim-i Vekayi, 14 Kanun-i Sani 1335 (14 Ocak 1919), numara 3445,

- Y.Demirel, a.g.e., s.60

Divân-ı Harb-i Örfî (Sıkıyönetim-Devlet-Güvenlik) Mahkemesi'ne İdama sevk etmek olmuştur. [6][10]

Bu mahkemede kimler yargılanmıyordu ki başta Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Rauf Orbay, Kazım Özalp ve daha onlarcası…

Ne gariptir ki bu mahkemede yargılananların çoğu galip devletlerin işgalini kabullenmeyen, vatanı milleti uğruna canını malını ortaya koyarak bağımsızlık için mücadele eden vatansever kahramanlardır. Bu kahramanlar gün gelecek milletin gönlünde taht kuracak ve silinmez harflerle hafızalara isimlerini yazdıracaklardı.

Dâhiliye Nazırı Cemal Bey, atanmasının ikinci günü Elaziz Valisi'ne gönderdiği telgrafla İzolu Hacı Kaya ve Pulutlu Halil Efendi'nin yakalanarak İstanbul Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesine sevk edilmelerini ister.

Durumu haber alan Hacı Kaya firar ederek teslim olmaz. Ancak valilik peşindedir ve yakalamak için yoğun bir gayret göstermektedir. Valilik şu telgrafı göndererek durumu yukarıya iletir:

İğtiyab eylediği arz olunan Hacı Kaya'nın izinin keşf olunduğu ve yakında derdest edileceği hakkında Mamuretülaziz Valiliği'nin telgrafı. (Mamuretü'l-aziz) [10][11]

Firarlık bitiyor:

Ali Galip Olayı'nın bastırılmasından sonra firarlık günleri biten Hacı Kaya, Elazığ'a dönerek memleket için verdiği milli mücadeleye Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti ve İzollu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin başkanı olarak devam eder.

Hacı Kaya, firarlık günlerinin bitmesiyle Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Elazığ Şubesinin yönetim kurulunda yer alacak[11][12] ve ilerleyen günlerde adı geçen Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Elazığ Şubesinin Başkanlığını üstlenecekti. [12][13]

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Elazığ Şubesi kurulmuştu, fakat yeterli değildi çünkü ülkenin her karış toprağı tehlike altındaydı. Halkın milli haysiyet mücadelesini örgütlü bir şekilde vermesi gerekiyordu. Bunun içinde ayrıca İzolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması gerekiyordu.

Hacı Kaya Sebati, hayalinde olan İzolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni de kuracak ve Başkanı olacaktı. [8][14]

---

[10] Y.Demirel, a.g.e., s.63

[11] B.O.A.,T: 08/Ha/1335, D.N.:625, G.N.:20, F.K.: DH.ŞFR.

[12] Belgelerle Türk Tarihi Dergisi "Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları", S.19, İstanbul 1986, s.9-10

[13] Satvet-i Milliye Gazetesi, Çev.Erdal Açıkses-Zafer Çakmak, ELASKAV Yay.,Elazığ 2003, 28 Ağustos 1338

[14] T.Toros, a.g.d.

Erzurum kongresi:

Erzurum kongresi hazırlıkları yapılırken firari olan Hacı Kaya, Mustafa Kemal'in görevlendirdiği Malatya'da On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Bey'le temas halindeydi. Hacı Kaya'nın yardımlarıyla Jandarmanın elinden kurtulan Pulutlu Halil Efendi gizli olarak Pulutlu'ya gelir. Kışıoğlu Hasan Bey, Pulutlu Halil Efendiye gelerek İlyas Bey'in kendisi ve Hacı Kaya ile görüşmek istediğini söyler.

Hacı Kaya, Halil Efendi'nin gönderdiği mektubu alır almaz gizlice Pulutlu Köyü'ne gelir. Gece köyün yukarı mezrasında bulunan Ferid Beyin evinde Hasan Bey, kongreden gelen memur ve İlyas Beyle bir araya gelirler. Burada ülkenin savunulmasındaki görev ve yapılması gereken hizmetler konusunda gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra İlyas Bey ayrılır ve kendileri Pulutlu'ya gelirler. [6][15]

Bu olayları Halil Efendi günlüğünde şöyle yazıyordu:

Kışoğlu Hasan Beg'in Bana Gönderildiği Bir Mektup

Binbaşı İlyas Beg, sizinle görüşmek arzusu izhar etmekdedir. Hacı Beg'e malumat ver üçüncü günü Yukarı Mezra'da Ferid Efendi'nin evine gece gelesiniz. Hacı Beg'e mektub yazdım. Pulutlu'ya gelerek beraber gece firariler yolunda Yukarı Mezra'ya geldik. Hasan Beg, her ihtmali nazar-ı dikkate alarak kongrenin şifahen hususi bir mahiyetini bize tebliğ etmek üzere henüz hususi mektubunda bildirmişdi ve İlyas Beg'i de haberdar etmemişdi. Hasan Beg, kongreden gelen memuru alarak İlyas Beg'le beraber Ferid Efendi'nin evine bizi intizar ediyorlardı. Bu münasebet ile İlyas Beg'le görüşdük. Hizmet-i vataniye vazifelerinin inadları tayin (etdikden sonra) ederek İlyas Beg gitdikden sonra Hasan Beg memur hususu takdim etdi. O da memuru bulunduğu vazife-i mahremi şifahen tebliğ etdikden sonra, Hacı Begle beraber gece Pulutluya avdet etdik.

Harekat-i Milliyenin Müdde-i Faaliyeti Burada Başlıyor

Koyun ağılından Pulutluya geldiğim ihbar edilen Elaziz valisi Ali Galib'in takibi nefesimden mahzar kalmışdım. Hanköy, Tutluköy, Keluşağı karakollarına bir bir buçuk saat, merkez vilayete dört saat mesafede bulunuyordu ki adeta mahsur bir vaziyyetde bulunuyordum. Takibatımdan nefes alamıyordum. Hacı Kaya Beg de Malatya dağlarında firar bulunuyordu. İlyas ve Hasan Begler merkezde bulunuyorlardı. Muntazam bir muharebe imkânın da mevcud değildi. [6][16]

Pulutlu Halil Efendi

[15] Y.Demirel, a.g.e.,.137
[16] Y.Demirel, a.g.e., s.137

Resim 2, Hacı Kaya Sebati Duman

Erzurum kongresine katılması gerektiğini bilen Hacı Kaya, ne yazık ki firari idi ve Elazığ Valisi Ali Galip tarafından aranıyordu. Valilik tarafından Dâhiliye Nazırlığına çekilen bir telgrafla yerinin tespit edildiği ve her an yakalanacağı belirtiliyordu. Hacı Kaya, bunun farkındaydı ve çok dikkatli hareket ediyordu. Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Elazığ temsilcilerinin Erzurum kongresine katılması gerektiği noktasında ısrarcıydı. Cemiyet, Erzurum Kongresi'ne katılacak temsilciler üzerinde çalışmaya başlamıştı.

23 Temmuz 1919 tarihinde toplanacak olan Erzurum Kongresi'ne katılacak delegelerin seçimi için Elaziz Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti çalışmalarına başlayarak bu kongreye Malatya adına katılacak isimleri tespit etti. Buna göre Malatya'dan Hüseyin Bey ve Arga (Akçadag)'dan Hüseyin Efendi kongreye başkan olarak katılacakken, Alagözzade Tahsin Efendi'nin de kongreye Malatya delegesi olarak katılması kararlaştırıldı ve bu durum 14 Temmuz

1919 tarihinde Erzurum'a gönderilen bir telgrafla bildirildi. Ancak Mamuret'ül-Aziz (Elazığ) Valisi Ali Galip Bey bu kişilerin Erzurum'a gitmesini engelledi. [13][17]

Vali Ali Galip'in bu engellemesine takılan cemiyetin Elazığ temsilcileri kongreye katılamamışlardı. Ancak Hacı Kaya gizlice Erzurum'a giderek gayri resmi olarak kongreye katıldı.

Hacı Kaya Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal'in yanında çalışmış ve onun Sivas Kongresine giderek destekleyenler, nakdî yardımda bulunanlar arasında yer almıştı.[18]

Sivas Kongresi:

Sivas'ta bir kongre toplanması Amasya Genelgesi ile 21-22 Haziran 1919 gecesi kararlaştırılmıştı. Erzurum Müdafaa-i Hukuku'nun girişimi ve Kazım Karabekir'in desteği ile Erzurum Kongresi toplanmış ve ulusal birliğin ilk aşaması sağlanmıştı. M. Kemal Paşa Erzurum'a giderken 27-28 Haziran'da Sivas'tan geçmişti. Sivas Valisi Reşit Paşa'ya baskı yapan Elazığ Valisi Ali Galip Bey, M. Kemal Paşa'yı tutuklatıp İstanbul'a gönderilmesini sağlamak istemişti.

Diğer yandan Elazığ Valisi Ali Galip'in İngilizlerin de yardımını sağlayıp Kongreyi basacağı duyuldu. Bütün bunlar hiç kuşkusuz büyük sorunlardı. [14][19] Vali Ali Galip'in İstanbul Hükümeti'nden aldığı desteğe rağmen haince planı engellenmiş ve kendisi önce Kahta'da Hacı Bedir Ağa'ya sığınmış ancak Hacı Kaya ve bir kısım Malatya ileri gelenlerinin araya girmesiyle[15][20] kendisine destek veren aşiretlerin desteği çekmesi Ali Galip ve Gurubunun çalışmalarını sonuçsuz bırakmıştır.

Hacı Kaya, 4 Eylül 1919 tarihinde başlayan Sivas Kongresi'ne bizzat giderek, giderken de Elazığ'da Osmanlı kasalarına el koyup, 30.000 altını (parasız mücadele edilmez diye) Sivas'ta Mustafa Kemal'e yetiştirmiştir. [16][21]

Ali Galip Olayı'nın sona ermesiyle 10 Eylül 1919'da Hacı Kaya'nın firarlık günleri bitti. Hacı Kaya, Elazığ'a döndükten bir süre sonra Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Elazığ Şubesi'nin başkanlığına seçildi.

22 Mart 1921 tarihinde alınan kararla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün şubeleri yeniden düzenlenip yapılandırıldı. Bu karar

---

[17] Celâl Pekdoğan, Milli Mücadelede Malatya ve Çevresi (Demografik, İdarî, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açıdan) 1918-1922, H.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış y.l.t., Ankara, 1992, ss. 150-151.

[18] Dr.M.Yazıcı, a.g.g.

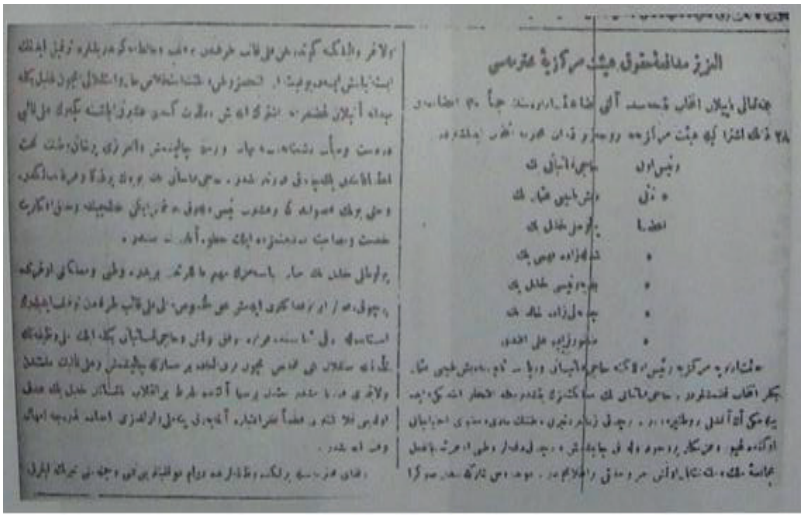
[19] Ergün AYBARS, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ege Ün. Basımevi, İzmir, 1986, S.165-174

[20] ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu No:3, Göm No:113, Belge No:113-2.

[21] Dr.M.Yazıcı, a.g.g., Ziya Çarsancaklı, Hatıralarla Bir Demet Dert Yumağı

üzerine Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde de yeni bir düzenleme yapıldı ve Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi şu isimlerden oluştu;

Reis-i Evvel : Hacı Kaya Sebati Bey
Reis-i Sani : Diş tabibi Osman Bey
Azalar : Pulutlu Halim Bey
Şedelezade Fehmi Bey
Belediye Reisi Halil Bey
Çötelizade Halit Bey
Munzurzade Ali Efendi

Şekil 2, Satvet-i Milliye Gazetesinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi hakkındaki haberi 28.08.1338 (Yurdal Demirel-Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hatıraları, S.379)

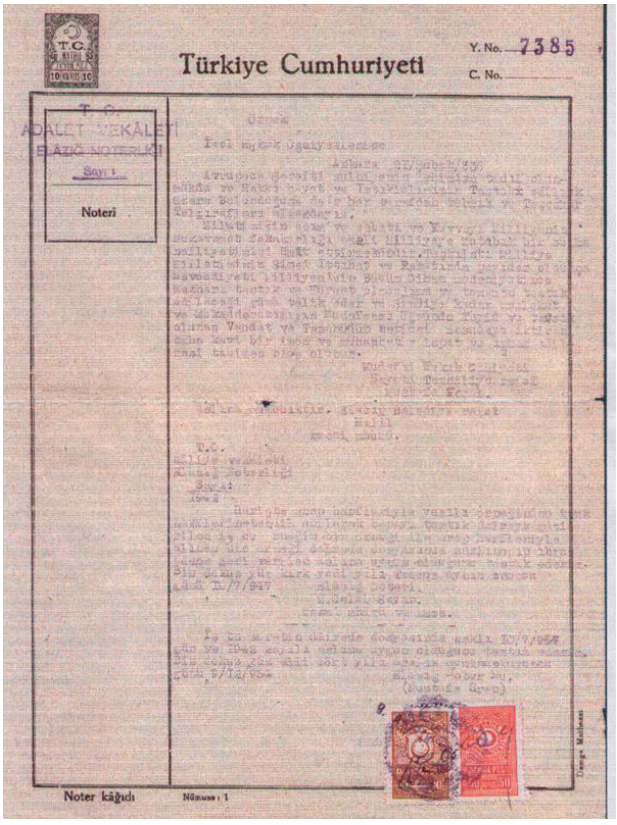
Mamuretül-aziz Vilayeti'ne bağlı bir mutasarrıflık olan Malatya'da da İzolu Nahiyesinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi açılmıştır. Açılan Cemiyetin başkanlığını İzolu Aşiret-i Reisi Hacı Kaya Sebati yapmıştır. İzolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ülkenin savunulmasındaki örgütlü mücadele içerisinde birçok faaliyetin içerisinde yer alarak üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiş ve Mustafa Kemal Paşa'dan teşekkür telgrafları almıştır.

İşte Mustafa Kemal Paşa tarafından Hacı Kaya'ya gönderilen ve Elazığ Noterliği tarafından yeni Türkçe'ye çevrilen telgraf:

İzol Hukuk Cemiyetlerine, Ankara, 21/Şubat/336

Avrupaca şeraiti sulhiyemin lehimize tadil olunmakta ve hakkı hayat ve istiklalimizin tasdik edilmek üzere bulunduğuna dair her taraftan tebrik ve teşekkür telgrafları almaktayız. Milletimizin azim ve sebati ve kuvveyi milliyenin mukavemet fedakarlığı asali milliyeye mutabak milliyetimizi ümit ettirmektedir.teşkilatı milliye milletimizin sinei ittihat payidar oldukça mevcudiyeti milliyemizin bütün cihan medeniyetince mazharı tasdik ve hürmet olacağına ve tamimen tasdik edileceği günü talik eder ve şimdiye kadar menmleket ve mukadderatımızın müdafaası uğrunda teyid ve tevsik olunan vahdet ve tasanüdün neticei mesudiye iktiran daha kavi bir iman ve muhabbetle ispat ve izhar edilmesi tamimen rica olunur.

Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Reisi
Mustafa Kemal

Şekil 3 Elazığ Noterliği Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7385 ile Türkçeleştirilmiş aslına uygunluğu tasdik edilen belge.

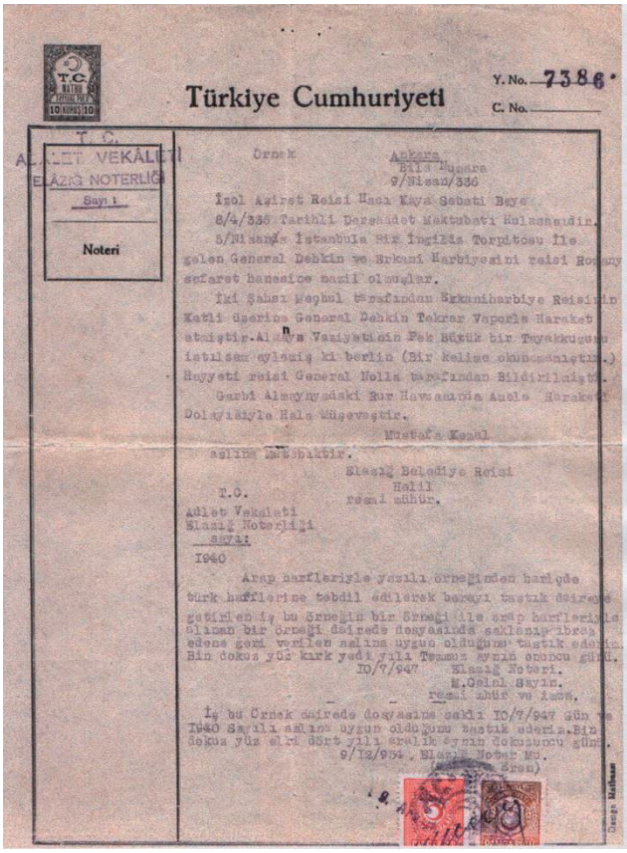
Milli Mücadele döneminde Elazığ ve Malatya işgal edilmeyen iller arasında olmasına rağmen işgale uğramış gibi hareket ederek sessiz kalmamış ve bir fiil bu milli mücadelenin içerisinde yer almıştır.

Hacı Kaya'nın Sivas kongresi sırasında yaptığı çalışmalarından dolayı Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi tarafından takdire ve övgüye layık görülmüştür.[17] [26][22]

Sonraki yıllarda da Hacı Kaya Sebati Duman'dan 'Müdafaai Hukuk Reisi Sabıkı' olarak bahsedilmiştir. [18][23]

Mustafa Kemal Paşa'nın Hacı Kaya'yı bilgilendirmesi:

Mustafa Kemal Paşa, Rusya'nın güneyinde Bolşeviklere karşı mücadele veren Beyaz Ordunun Komutanı General Anton İvanoviç Denikin'in İstanbul'a gelişi ve yaşanan hadiseleri Hacı Kaya'ya gönderdiği şu telgrafla bildirir.

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 7386

C. No.

T.C. ADALET VEKÂLETİ ELÂZIĞ NOTERLİĞİ Sayı 1 Noteri

Örnek

Ankara
Bila Numara
9/Nisan/336

İzol Aşiret Reisi Hacı Kaya Sebati Beye

8/4/336 Tarihli Dersaadet Mektubatı Hulasasıdır.

5/Nisanda İstanbula Bir İngiliz Torpitosu İle gelen General Dehkin ve Erkanı Harbiyesini reisi Hazretleri sefaret hanesine nazil olmuşlar.

İki Şahsı Meşhul tarafından Erkanıharbiye Reisinin Katli üzerine General Dehkin Tekrar Vapurla Harekat etmiştir. Alman Vaziyetinin Pek Büyük bir Tevakkufu istilsam eylemiş ki berlin (Bir Kelime okunamıyor.) Heyyeti reisi General Nolla tarafından Bildirilmiştir.

Garbi Almanyadaki Rus Hareketi Alelade Harekat Dolayısiyle Hala Müşevveştir.

Mustafa Kemal

aslına Mutabıktır.

Elazığ Belediye Reisi
Halil
resmi mühür.

T.C.
Adlet Vekaleti
Elazığ Noterliği
Sayı
1940

Arap harfleriyle yazılı örneğinden hariçde türk harflerine tebdil edilerek beraberi tastik edilmek üzere getirilmeğe iş bu örneğin bir örneği ile arap harfleriyle olarak bir örneği dairede dosyasında saklanıp birbirine eşdeğer edene gore verilen aslına uygun olduğunu tastik edildi. Bin dokuz yüz kırk yedi yılı Temmuz ayının onuncu günü.

10/7/947 Elazığ Noteri.
M.Celal Sayın.
resmi mühür ve imza.

İş bu Örnek dairede dosyasına saklı 10/7/947 gün ve 1940 Sayılı aslına uygun olduğunu tastik ederiz. Bin dokuz yüz elli üçüncü yılın dokuzuncu günü.

9/12/954 Elazığ Noter No.
(İmza)

Şekil 4 Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7386 ile Türkçeleştirilmiş ve aslına uygunluğu tasdik edilen belge.

Ankara, Bila Numara, 9/Nisan/336
İzol Aşiret Reisi Hacı Kaya Sebati Beye,

[22] Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları-I, Belge No:225, Sivas 15 Eylül 1919, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, Sayfa 167

- Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim Tebliğ ve Beyannameleri, s.63

[23] TBMM, İ:55, 14.2.1341, C:3, s.415-416

8/4/336 tarihli Dersaadet Mektubatı Hülasasıdır. 5 Nisanda İstanbula bir İngiliz Torpitosu ile gelen General Dehkin ve Erkani harbiyesi reisi Romany sefaret hanesine nazil olmuştur. İki şahsı meçhul tarafından Erkani harbiye reisinin katli üzerine General Dehkin tekrar vapurla hareket etmiştir. Almanya vaziyetinin pek büyük bir teyakkuzunu istilzam eylemiş ki berlin heyeti reisi General Nolla tarafından bildirilmiştir. Garbi Almanyadaki Rur havzasında amele harekati dolayısıyla hala müşeveştir.

Mustafa Kemal

Hacı Kaya, Mustafa Kemal Paşa ile irtibatlı olarak mücadelesini sürdürmekteydi. Mustafa Kemal'in Elazığ ve doğu illeriyle temasını sağlamakta ve bu bölge halkının tezahür eden iradesi doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmekteydi.

İstanbul'un işgaline tepki:

İstanbul'un İngilizlerce işgal edilmesi olayı tüm vatanseverleri derinden yaralamıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i idaresi Reisi Hacı Kaya ve üç üyenin imzasıyla, Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgraf gönderilmiştir.

"...Osmanlı sancağının yerine paçavra takılması sancağımızın itibarını düşüremez. Alâmet-i Farikasını semadan alan bir sancak yine semaya kadar yükselecektir." [19][24]

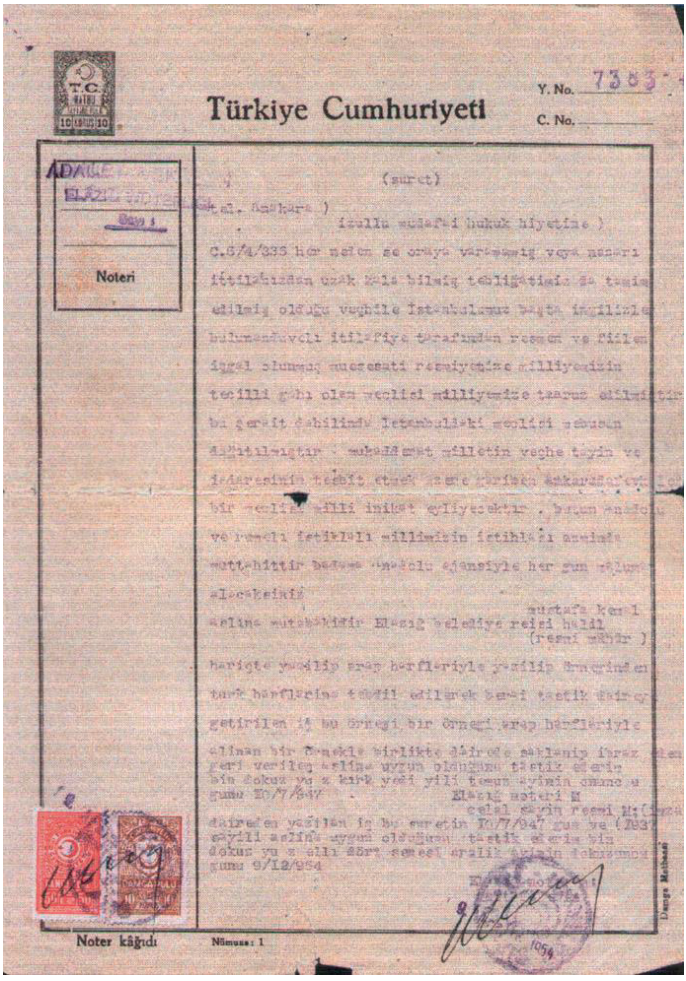
Mustafa Kemal Paşa'dan Hacı Kaya'ya bir telgraf daha:

İstanbul'un başta İngilizler olmak üzere itilaf devletleri tarafından işgal edildiğini, taarruza uğrayan millet meclisinin işlevini yitirdiği için dağıtıldığını ve Ankara'da milli iradenin tecelligahı olacak yeni bir meclisin kurulacağını ve Anadolu ajansıyla sürekli bilgi verileceğini Mustafa Kemal Paşa gönderdiği bir telgrafla Hacı Kaya'ya bildiriyordu.

Ankara,
İzollu Müdafaa-i Hukuk Heyetine,
C.6/4/335 her nedense oraya varamamış veya nazarı ittilahazından uzak kalabilmiş tebligatımızda temin edilmiş olduğu veçhile İstanbulumuz başta İngilizler bulunan düveli itilafiye tarafından resmen ve fiilen işgal olunmuş müessesati resmiyetize milliyemizin tecilligahı olan meclisi milliyemize taaruz edilmiştir. Bu şerait dahilinde İstanbuldaki meclisi mebusan dağıtılmıştır. Mukadderat milletin veçhe tayin ve idaresinin tespit etmek üzere gariben Ankaradan sevkle bir meclisi milli inikat eyliyecektir. Bütün anadolu ve rumeli istiklali millimizin istihlası azminde muttahittir badeha anadolu ajansıyla hergün malumat alacaksınız.

Mustafa Kemal

[24] ATASE, Atatürk Arşivi Kl 27 D 1336/21 F 2-241

Şekil 4, Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7383 ile Türkçeleştirilmiş ve aslına uygunluğu tasdik edilen belge.

Hacı Kaya'nın doktoru ve dostu Dr. Mutemid Yazıcı kaleme aldığı bir yazıda şöyle anlatıyordu.

Hacı Kaya Mustafa Kemal Paşa'nın Samsuna çıkmasıyla Elazığ'da kurduğu Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla vatanın tehlikede olduğunu bütün şark vilayetlerine duyurmuş ve Elazığ'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla başta Elazığlılar olmak üzere bütün Şark vilayetleri arkanızdadır,[1][25] *diyordu.*

Dr. Mutemid Yazıcı

Üç Bin Silahlı Güç:

[25] Dr.M.Yazıcı, a.g.g.

Üç bin silahlı çıkarabilecek bir aşiret reisi olan Hacı Kaya bölgede etkili ve sevilen cesur bir kişiydi.[20][26] Hacı Kaya Elazığ halkı olarak takip halinde olduğu Maraş'ın var olmayla yok olma arasında verdiği mücadelede kendilerini yalnız bırakamazlardı.

Sivas K.O.3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Pasa Hazretlerine:

Zeyl 16/9/1919 şifreye:

Jandarma kumandanının fikrine göre firarileri Kürtler arasında ele geçirmek ihtimali yoktur. Yapılan teşebbüsler tesiriyle Kürtler arasında da duramıyacaklarmdan Mutasarrıfın Urfaya ingilizlere dehalet, valinin de Kayseriye, oradan da Istanbula geçmesi muhtemeldir. Valinin ailesi Elâzizdedir. Mutasarrıfınki de burada Amerika eytamhanesine iltica etmiştir. Vali ailesine ziyade merbut ve meclûp olduğu cihetle ailesini takiple kendisine mülâki olmak mümkündür. Bu hususa mümkün mertebe dikkat ediyorum. Elâzizden hareketinde takip edebilmek üzere bendenize de haber verilmesi için Elâzizde icabedenlere emir buyurulması maruzdur. Mumaileyhimayı takiple Kayseride veyahut Bozanti – Eskişehir hattı üzerinde valiye mülâki olmağı muhakkak addediyorum. Mutasarrıfın yeğenleri Celâdet ve Kâmran, Nowill'in refakatinde imiş. Süvari alayı tarafından mutasarrıfın evinin bir parça tedbirsizce ve lâzımgelen yerler tutulmaksızın basılması ve icabeden ketumiyete itina edilmemesi vali ve mutasarrıfın maiyetlerindeki müsellâh adamlarla mukabele ederek burada mevcut cüz'i kuvvei askeriyeye karşı kanlı bir şuriş çıkartmaları ihtimalinden ihtirazen merkumanı ürkütmek ve esasen maksatları dahilinde olan firarlarını tesri ve tacil ettirerek bu suretle buradan bir an evvel çekilip gitmeleri için limaksadin yapıldığını Jandarma Kumandanı Tevfik Bey sözleri arasında ihsas etmek istemiştir. Buradaki süvari ve topçu alayları kumandanları da halk üzerinde iyi bir tesir bırakmağa muvaffak olamamışlardır. ***Hacı Kaya'nın üç bin silâhlı çıkarabilecek bir aşiret reisi olduğu ve aşiret efradı civar Kürtlerin en saf ve cesurlarından bulunduğu anlaşılmıştır.*** *Hacı Kaya ve Hacı Bedir Ağalardan murahhas olarak dâvet buyurulacak olursa zaten diğerlerine nispeten sakin ve merbut bulunan bu havali Kürtlerinin pek ziyade memnun edilmiş olacağı maruzdur (Belge:67)* [20][27]

K. O. 3 Emir Zabiti Recep Zühtü

Yaşamak için ölmeye karar verdik:

İzoli Aşireti Reisi Hacı Kaya Bey'in Malatya'dan çektiği telgraf protestolara samimi bir örnek teşkil etmektedir.

"Vatan-ı mukaddesimizi elimizden almak maksadıyla bin bir türlü hile ve entrikalar çeviren düşmanlarımızın, para vesair vasıtalarla oynatmak istedikleri

[26] NUTUK, Cilt III, Vesika:67, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Devlet Kitapları
[27] NUTUK, Kemal ATATÜRK, Cilt III, Vesika:67, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü., Devlet Kitapları.

rol etkisiz kaldığı, gümüş ve altınla milletin hayatını mağlup edememekten etkilenmiş olarak... Maraş'ta ki kardeşlerimiz üzerine ateşler saçmağa ve zulümler icraya başladılar..." diyen Hacı Kaya Bey, telgrafına şöyle son veriyor; "… *Yaşamak için ölmeğe karar verdik*!" [21] [22][28]

İzoli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Kaya oluşturduğu birliklerle Maraş'a giderek Maraş'ı işgalden kurtarmak için mücadele verdi.[8][29]

Maraş'ta Fransızların Besni ve Pazarcık kuvvetlerini sıkıştırdıkları bir zamanda Hacı Kaya ve milisleri imdatlarına yetişip kurtarmışlardı. [5][30]

Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılması, Maraşlılara uygulanan acımasız zulmün biran önce bitirilmesi için hiç tereddüt etmeden Besni ve Pazarcık cephesine giden Hacı Kaya ve beraberindeki milis kuvvetleri burada Fransızlarla sıcak çatışmanın içerisine girerler. Çetin geçen çatışmanın sonucunda neredeyse dağıtılmak üzere olan Türk kuvvetleri kendilerine gelen bu yardım sayesinde muzaffer olurlar. Hacı Kaya'nın daha öncesinden Kafkas cephesi tecrübesi vardır ki burada hem doğa şartları hem de düşman Rus kuvvetleriyle savaşmıştı. Tecrübe, cesaret ve iman kuvvetinin birleşmesinden doğan güç savaştıkları noktada destek verdikleri kuvvetlerle birlikte Fransızları mağlup etmişti.

Mustafa Kemal Paşa Hacı Kaya'ya teşekkür ediyor:

Verilen bu mücadelede gösterilen fedakârlık ve cesaretin sonucunda Maraş'ın kurtuluşuna katkı sağlayan Hacı Kaya, İzolu'ya döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine Malatya'da Topçu Kumandanı Munir Bey vasıtasıyla bir telgraf gönderilir. Hacı Kaya'nın Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılmasına sağladığı katkıyı, gönderilen bu telgrafla bizzat Mustafa Kemal Paşa ortaya koyuyordu.

katkılarından dolayı Hacı Kaya'ya gönderdiği telgrafda [8][31] şunları yazıyordu.

Şifre Mahlülü

Malatya'da Topçu Kumandanı Munir Bey'e

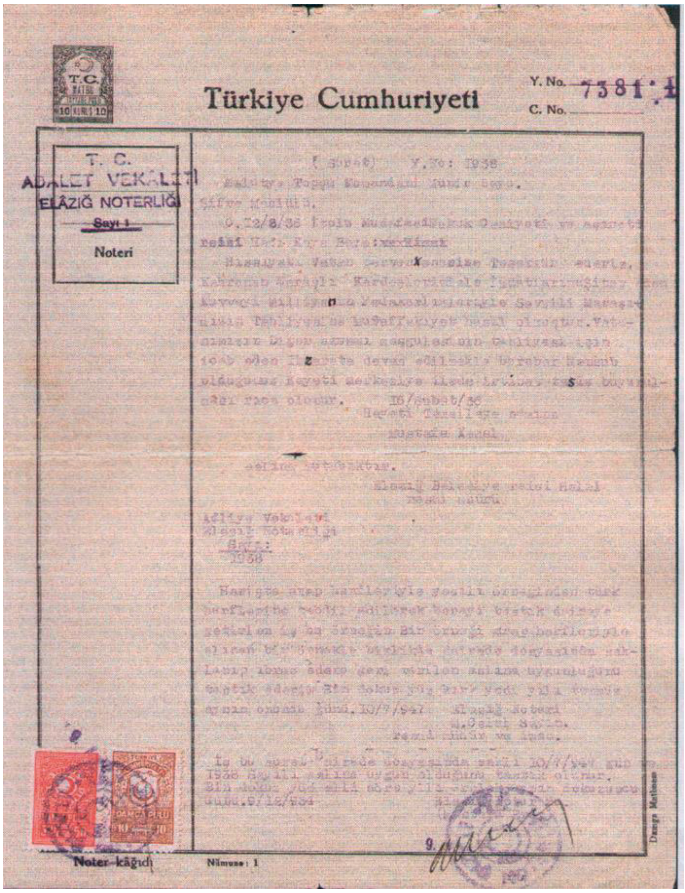
[28] Hakimiyet-i Milliye, 21 Şubat 1920, Sayı:10, s.1
-Atatürk Araştırma Merkezi, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Sempozyomu, s.396, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Bildiriler, Ankara 2015
-Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr.İsmail Özçelik, Milli Mücadelede Güney Cephesi URFA, (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920), s.111

[29] Taha Toros "Mustafa Kemal ile Hacı Kaya arasında ilginç Telgraflar", Tarih ve Toplum Dergisi-İstanbul 1991, cilt16, sayı.92

[30] M.Ali Cengiz, İzolu-Kale, s.63

[31] Taha Toros "Mustafa Kemal ile Hacı Kaya arasında ilginç Telgraflar", Tarih ve Toplum Dergisi-İstanbul 1991, cilt16, sayı.92
-Taha Toros 1912 yılında Adana'da doğdu. Tarihçi-yazar Taha Toros, 26 Ocak 2012'de vefat etti.

C.12/8/336 İzolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Aşireti Reisi Hacı Kaya Beye ve Hissiyatı Vatanperveranesine teşekkür ederiz. Kahramanmaraşlı kardeşlerimizin imdatlarına şitap eden Kuvvayı Milliyenin fedakarlıklarıyla sevgili Maraşımızın tahliyesinde muvafakiyyet hasıl olmuştur. Vatanımızın Diğer aksamı meşgulesinin tahliyesi için icap eden ihzarata devam edilmekle beraber mensup olduğunuz Heyeti Merkeziye ilede irtibat tesis buyurulması rica olunur. 16/Şubat/36

Şekil 6, Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7381 ile Türkçeleştirilmiş ve aslına uygunluğu tasdik edilen belge.

Mustafa Kemal Paşa, 16 Şubat 1920 tarihinde, başarılarından ve

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Ali Galip yardım istiyor:

Ali Galip Olayı'nın su yüzüne çıktığı ilk günden itibaren kongreyi basma girişiminin bir Kürt-Türk çatışmasına dönüştürülmesinden ciddi şekilde endişe edilmekteydi. İrade-i Milliye'de çıkan haber ve yorumlar bu endişe göz önünde tutularak, milli birliğin korunması gerektiği noktasında birleşiyordu.

Ali Galip Köşeye sıkışmıştı. Kendisini tutuklamak üzere geldiğini haber aldığı Binbaşı İlyas beyin Hacı Kaya ile birlikte hareket ettiğini bilmiyordu.

İlyas bey'in kendisini derdest etmek üzere yola çıktığı haberini alan Vali Ali Galip, geceyi Hükümet dairesinde geçirmişti. Çok tedirgindi ve kendisini koruması için jandarma kumandanını aradı. Jandarma kumandanı, kuvvetlerinin az olmasından ancak şehrin asayişini sağlayabileceklerini söyleyerek bu talebi reddetti.

Bunun üzerine Ali Galip, çıkar yol olarak çareyi Hacı Kaya'yı arayarak kendisinden yardım istemekte buldu. Üç bin silahlı çıkarabilecek bir aşiret reisi olan Hacı Kaya Binbaşı İlyas Beyle ortak hareket ediyordu. Bölücüleri yakalamak için harekete geçen İlyas Bey'e yöredeki nüfuzunu kullanarak destek veriyordu. Bu destekten Ali Galip'in haberi yoktu.

Vatanı bölmek için mücadele veren bu kişilerin kişisel benliklerinde mevcut hayat felsefelerine göre bedenlerinde taşıdıkları yüreksiz ve maneviyatsız canları çok tatlıydı. Onun içindir ki Ali Galip, Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesinde idamla yargılamak için yakalamaya çalıştığı Hacı Kaya'dan bu sefer yardım isteme yüzsüzlüğünü ve onursuzluğunu gösteriyordu.

Ali Galip, Hacı Kaya'ya adamlarıyla İlyas Bey'i yolda pusuya düşürerek tevkif eylemesini ister. Ancak cevap ve sonuç bellidir. Hacı Kaya, İlyas Bey'le vatanın kutsal davasında kader birliği yapmıştır. Bunun üzerine Ali Galip Kahta'da Hacı Bedir Ağa'ya sığınır.

Bu olay Nutukta yer alan şu vesikayla anlatılmaktadır:

Malatya, 16.9.1919

Sıvasta K. O. 3 Kumandanlığına

Zeyil 15/9/1919 şifre: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Vali, mutasarrıf hakkında söylenilen sözleri dinlememiştir. Hattâ eşraf ve muteberanın kendisine mutasarrıf aleyhinde vaki olan maruzat ve şikâyetlerini kâmilen mutasarrıfa ihbar eylemiştir. Bilâhare eşrafın bu hususta kendisine vaki olan suallerine karşı benim lstanbulda da sır salkıyamadığım meşhurdur. Ben sır sandığı değilim. Fakat merak etmeyin ben mutasarrıfa başka tarzda anlattım demiştir. Sıvatsa Malatya ve Harputla vaki olan açık tel muhaberesini ve kendisini mutasarrıfı ve yeğenlerini ve saireyi derdest etmek üzere Harputtan İlyas Beyin Sıvastan da birtakım zabitanın hareketini bura telgraf müdürü derhal valiye ihbar eylemesi üzerine valiyi pek büyük havf istilâ eylemiş ve bütün geceyi hükümet dairesinde geçirmiştir. Vali bizzat telefonla mutasarrıfı müteaddit defalar dâvet eylemiş ise de, mutasarrıf icabet eylememiştir. Bütün gece odada dolaşarak uyuyamamıştır. Vali jandarma

kumandanına müdafaa etmek üzere tekmil jandarma ve polisi toplamasını emir vermiş ise de esasen kuvvetin az olduğunu ve böyle bir zamanda şehrin asayişine nezaret edecek kimse kalmıyacağını, kendilerinin esas vazifelerinin asayişi tesisten ibaret olduğunu söyliyerek - reddeylemiştir. ***Bunun üzerine Hacı Kaya'ya adamlarıyla İlyas Beyi yolda pusuya düşürerek tevkif eylemesi için müracaat eylemiş ise de oradan da bir ruyu muvafakat görmemiştir****. Bunun üzerine firara karar vererek Hacı Bedir Ağayı da bu hususta iğfal eylemişlerdir. Bunlara mümaşat eden Hacı Bedir Ağanın biraderi olup Hacı Bedir Ağa'nın bizzat dindar ve namuskâr bir zat olduğunda herkes müttehittir. 10 Eylül sabahı, bunların hareketi mukarrerken nezdlerinde birkaç jandarma ve müsellâh Kürt olduğu halde anî olarak hükümete gelmişlerdir. Bu sırada süvari alayı tarafından mutasarrıfın evinin telefon telleri kesilerek ve evi sarılarak basılmıştır. Bunu hükümette para almakla uğraşan vali ve mutasarrıf haber alınca bunlar şiddeti havf ile her şeyi unutarak maiyetleriyle birlikte atlarına binip süratle firar eylemişlerdir. Mustafa Kemal ve avenesinin tenkili masarifine karşılık olmak üzere olbaptaki emrine tevfikan altı bin lira alınmıştır, ibaresi ve her ikisi tarafından imzalı senetleri de olduğu gibi bırakmışlardır. Senet jandarma kumandanı nezdindedir. Bu para alınmış ve unutulmuş olduğuna nazaran paramın ahziyle harekâtı milliyeye sarfı menutu reyi âlii devletleridir. Mabadi arzedilecektir. (Vesika 66)* [20][32]

K. O. 3 Emir Zabiti

Recep Zühtü

İngiliz Noel Bölgede faaliyete başlıyor:

İngilizler bölgeye Mister Noel'i göndererek emellerine ulaşmak için iç dinamiklerin harekete geçirilmesi çalışmalarını başlatırlar.

"Noel, Kürtlerin Peygamberi Olmak İstiyor"

İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği Siyasal İşler Görevlisi T. B. Hohler, 21 Temmuz 1919'da, İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı A. C. Tilley'e gönderdiği telgrafta Binbaşı Noel ve faaliyetleri hakkında şunları söylemektedir;

"(...)Noel Bağdat'tan buraya geldi, çok iyi bir insan, çok güçlü biri, fakat diğer bakımdan da Kürtlerin peygamberi olmak istiyor. (...)Korkarım ki, Noel bir Kürt Lawrence'i olabilir. Mezopotamya bizim olacağına göre O'na bir Kürt devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz".[23][24][33]

Noel, Malatya'ya Bedirhanlılardan Kâmuran ve Celadet, Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ekrem ve 20 kadar silahlı muhafızla birlikte geldi. Kâmuran ve Celadet, Mutasarrıf Halil Rahmi'nin akrabalarıdır. Noel'in gelişine tanıklık

---

[32] NUTUK, Kemal ATATÜRK, Cilt III, Vesika:66, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Devlet Kitapları

[33] İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 226-227.

- Mehmet Serkan Şahin, Yrd.Doç.Dr Hakkı Uyar, CHP Malatya Teşkilatı, y.l.t., D.E.Ü., T.A.D.

edenlerin hatıralarına göre, İngiliz ajanı Malatya'ya dört katır yükü altın ve silahla gelmiş ve bunları kendisine katılanlara dağıtmıştır. [5] [24][34]

İstanbul Hükümetinin emriyle Sivas'a vali olarak atanan, ancak asıl görevi Sivas Kongresi'ni dağıtarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklamak olan Ali Galip, Sivas Kongresi'nin toplanmasından birgün önce, 3 Eylül'de Elazığ'dan ayrılarak, 5/6 Eylül gecesi Malatya'ya gelir. Malatya'ya geldiğinde Malatya eşrafı ve ileri gelenleri Ali Galip'in çevresini sararak alenen ve doğrudan doğruya Kürt propagandası yapmakta olan Mutasarrıf Halil Rami Bey'den yanıp yakınırlar.[25][35]

Mutasarrıfı şikâyete giden heyette İzoli Aşireti Reisi Kadızade Hacı Kaya Sebati (Duman), Evliyazade Lütfi Bey (Evliyaoğlu), Fabrikatör Mehmet Efendi (Gürsel), Hacı Abdioğlu Hasan Bey (Derinkök), Karakaşzade Hacı Kadir Efendi (Karakaş), Hacı Garip Ağa (Taner), Şatıroğlu Mustafa Efendi (Şatıroğlu) bulunmaktadır.

Ali Galip şikayet dileklerini Mutasarrıf Halil Rami'ye ihbar eder ve bunun üzerine mutasarrıf eşraf ve ileri gelenlerin üzerine yürüyerek tehdit eder. [22][36]

Ali Galip ve Halil Rahmi daha sonra Kürt aşiretlerinin desteğini alarak Malatya ve Sivas'a saldırmanın planlarını yaptılarsa da Hacı Bedir Ağa'ya giden Hacı Kaya, Keşşaf Efendi, Fevzi Hoca, Karakaşzade Hacı Kadir Efendi, Dirijan Aşireti Reisi Şatıroğlu Mustafa Aga'dan oluşan "Nasihat Heyeti" Hacı Bedir Ağayı ve aşiretleri ikna ederek bunlardan desteklerini çekmelerini sağladılar. Böylece Ali Galip ve grubunun bu çabaları da sonuçsuz kaldı. [13][37]

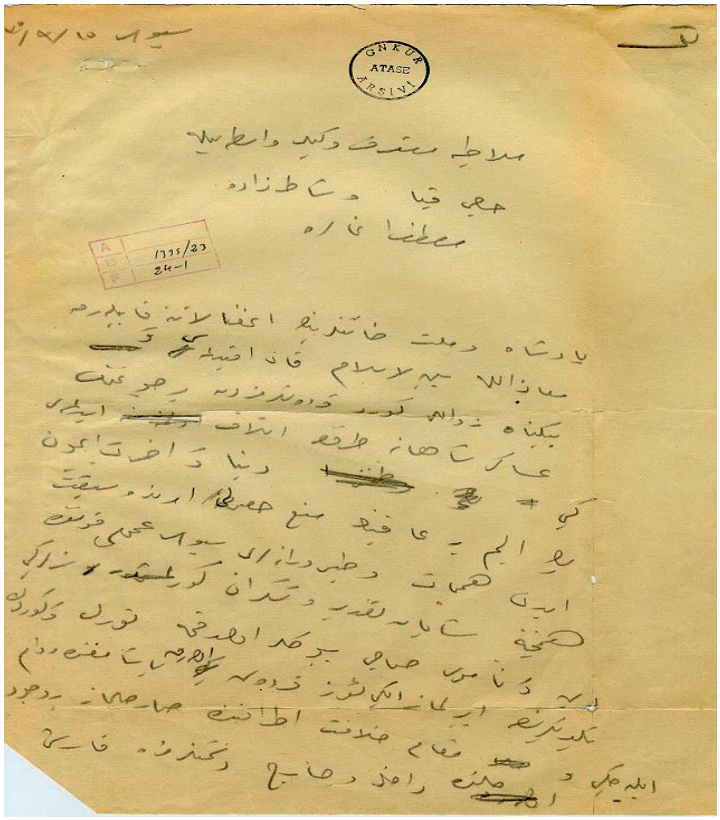
Yöre insanını iç ve dış bölücü oyunlara karşı koruyarak yerel halkın özündeki vatanseverlik duygusunun milli iradeden taraf tecelli etmesine katkı sağlayan Hacı Kaya'nın Ali Galip olayında yurtseverce verdiği mücadele ile Sivas kongresine sağladığı katkı ve verdiği destek, Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından teşekkür ve övgüye layık görüldü.

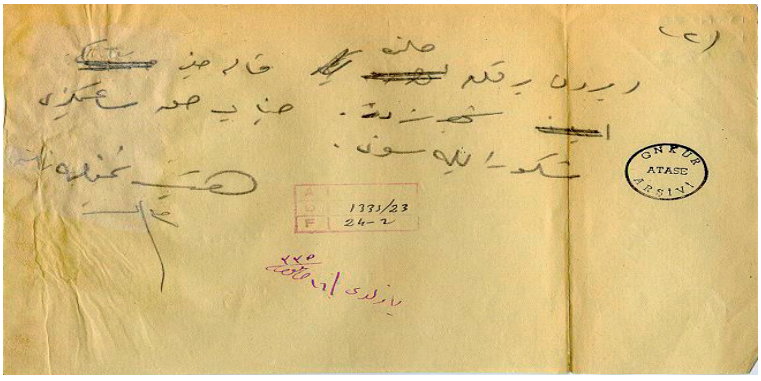
Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi Hacı Kaya'ya teşekkür mektubu gönderiyor:

Mustafa Kemal Paşa Heyeti Temsiliyesi adına gönderdiği telgrafda: *"Sizin gibi din ve namus büyükler oldukça Türk ve Kürd'ün birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşayacağını"* söylüyordu. Ayrıca Hacı Kaya'nın Sivas kongresine verdiği destek ve yaptığı çalışmalarından dolayı da kendisine heyeti temsiliye namına teşekkür ediyordu.

[34] M.A.Cengiz, Mondros'tan Cumhuriyet'e Malatya, s. 36, 107. -M.S.Şahin, H.Uyar, a.g.t,
[35] Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyan, 5.Baskı, C 4, İstanbul, 1979, s.146
[36] Atatürk Araştırma Merkezi, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Sempozyomu, s.383, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Bildiriler, Ankara 2015
[37] Celal Pekdogan, a.g.t., s. 124

Mustafa Kemal paşanın gönderdiği o telgrafın aslı:

Şekil 7, Atatürk'ün Hacı Kaya'ya gönderdiği Telgraf

(ATASE, D:135/23. F: 24-1,2)

Malatya Mutasarrıfı vekili vasıtasıyla Hacı Kaya ve Şatzade Mustafa Ağalara (Sivas, 15 Eylül 1919);

“ Padişah ve millet düşmanlarının yalanlarına kapılarak, Allah korusun Müslümanlar arasında kan akıtılması ve suçsuz zavallı Kürt kardeşlerimizden birçoğunun padişah askerlerince öldürülmeleri gibi, her iki dünya için pek acıklı durumun önlenmesi için ***yurtseverce çabalarınızın artması Sivas Kongresi Genel Kurulu'nca teşekküre ve övgüye layık görülmüştür.***

Sizin gibi din ve namus sahibi büyükler oldukça, Türk ve Kürt'ün birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşayacağı ve halifelik makamı çevresinde sarsılmaz bir gövde gibi iç ve dış düşmanlarımıza karşı demirden bir kale biçiminde kalacağı kuşkusuzdur. Cenabıhak mesainizi meşkur eylesin".[19][26] [27][38]

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Atatürk’ün Sivas kongresi heyeti temsiliyesi namına gönderdiği bu mektupta da anlaşıldığı gibi Hacı Kaya Mustafa Kemal Paşa’nın başlattığı kurtuluş mücadelesinin tam destekçisi olarak iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etmiştir.

Kazım Karabekir Paşa Hacı Kaya’yı anlatıyor:

Kazım Karabekir Paşa Hacı Kaya’nın yaptığı mücadeleyi ‘İstiklal Harbimiz’ adlı eserinde yer vererek şunları kaydetmiştir:

Hacı Kaya, Milli Mücadelenin her safhasında ve Cumhuriyet döneminde daime Mustafa Kemal Atatürk'ün Elazığ'la ve Şark vilayetleri ile maddi ve manevi temasını sağlamıştır. [28][39]

Kazım Karabekir

Hacı Kaya’nın Atatürk’e gönderdiği Telgraf

Vali Ali Galip ve İngiliz Mister Noel’in Malatya Mutasarrıfı Halil gibi kişilerin Malatya’daki bölücü faaliyetlerinin yöre insanlarından destek görmediğini ve görmeyeceğini, Türk ve Kürt asırlardan beri bir din kardeşi ve memleket yoldaşı hissiyle yaşadığını, bir kısım çevrelerin kendi basit çıkarları uğrunda kutsal değerlerin asilliğinde bütünleşen bu millete zarar veremeyeceğini ve bunların yalan ve dolanına sağduyunun müsaade etmeyeceğini bir telgrafla Mustafa Kemal’e bildiren Hacı Kaya şöyle diyordu:

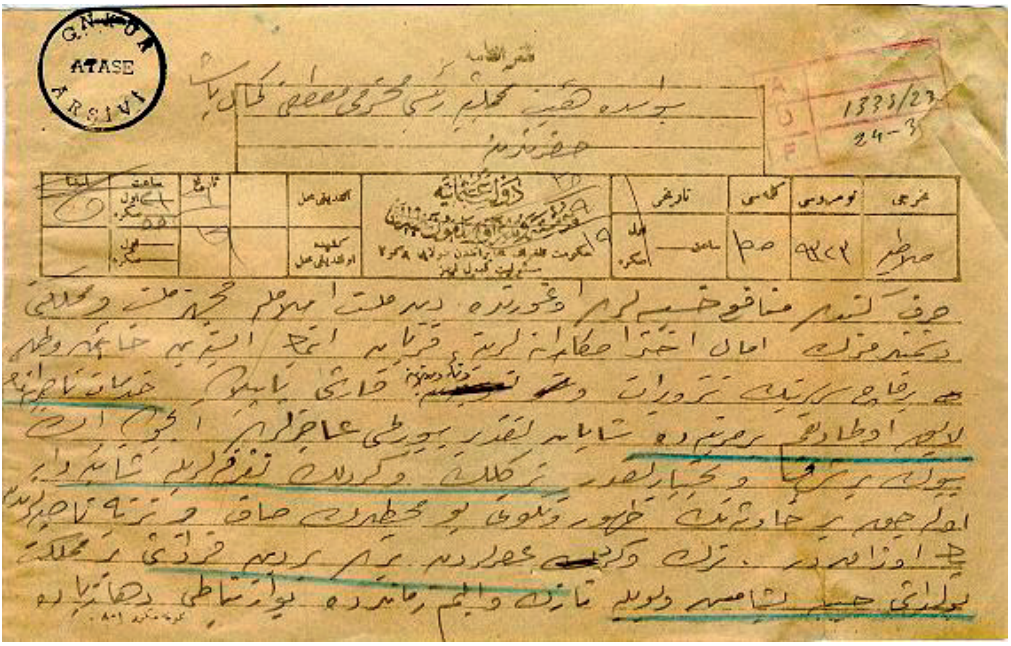
İzollu Aşireti Reisi Hacı Kaya Bey Tarafından Mevrud (gelen)
Arıza-i Telgrafiye (telgraf yazısı)
Malatya

---

[38] ATASE, D:135/23. F: 24-1,2., Mustafa Onar, Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yaışmaları-I,T.C.Kültür Bakanlığı.,s.167
-Yrd. Doç. Dr. Hamdi Doğan, Birinci Meclis'te Malatya Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri

[39] Kazım Karabekir Paşa- İstiklal Harbimiz, (İstanbul 1960, sayfa 229

Sivas'da Heyet-i Temsiliye Reisi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Hacı Kaya'nın Atatürk'e gönderdiği Telgraf

Şekil 8, (ATASE, D:135/23. F: 24-3)

-Sırf kendi menafi-i hasiseleri uğrunda, din-i millet-i islamiye ile mücehhez millet ve memleketi, düşmanlarımızın âmâl-i ihtiraskâranelerine kurban etmek isteyen hain-i vatan bir kaç serserinin tezvirat-ı denaetine karşı yapılan hidemat-ı naçizanemin, lâyık olmadığım bir mertebede şayan-ı takdir, acizleri için pek büyük bir şeref ve bahtiyarlıktır.

Türklük ve Kürtlük tefrikalariyle şaibedar olacak bu hadisenin zuhur ve tekevvünü, bu muhitlerin saf ve temiz insaniyelerinden pek uzaktır.

Türk ve Kürt asırlardan beri bir din kardeşi ve memleket yoldaşı hissiyle yaşamış ve böyle nazik ve elim zamanlarda bu merbudiyeti daha ziyade takviye ve temine mutaden bulunmuştur.. Memleketin mukadderatını yed-i hamiyet ve iktidarına alan muhterem mümesillerimizin, her gün için attıkları selâmet adımlarına sabırsızlıkla intizar ederek muvaffakiyetler temennisinde olduğum vazife-i vataniye uğrunda her türlü emirlerın canla, başla ifasına amade bulunduğumu kalbi ihtiramlarımla cevaben arz ederim efendim. [19][40]

[40] ATASE, D:135/23. F: 24-3., Yrd. Doç. Dr. Hamdi Doğan,a.g.e.

İzollu Aşireti Reisi Hacı Kaya

Türk ve Kürt'ün birlik ve beraberliği:

Kürt meselesi mevcut olmadığına ve Kürtleri ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temsil edeceğine dair Londra Konferansı murahhaslarına, Düvel-i Muazzama temsilcilerine duyurulmak üzere İzolu Aşiret-i Reisi Hacı Kaya Sebati ve birçok aşiret reisinin bir araya gelerek kaleme aldıkları bu çok anlamlı tarihi birlik mesajı büyük güçlerin Kürtleri şu ya da bu şekilde stratejik denklemin hiçbir yerinde kullanamayacağının ispatıydı.

Dünya'ya Mesaj:

Mesaj, farklı unsurları aidiyet hissi ile kucaklayacak tarih, coğrafya, din, kültür ve siyasi olarak ortak hayat alanı bilincini kapsamaktaydı. Bu telgraf dışarıya verdiği mesaj kadar içeriyede mesaj veriyordu. TBMM çatısı altında toplumun tümünü hiçbir ayrıma tabi tutmadan kucaklayan bir vatandaşlık bilinci ve hukuku oluşturulmasının yanında toplumsal aidiyet hissinin kazandırılmasının önemini ayrıca vurgulayan evrensel bir mesajdı. İşte o tarihi mesaj:

17 Mart 1921 günü Meclis oturumunda gelen telgraf okunuyor ve zapta geçiyor;

Ankara Meclisi Riyaseti Celilesine

"Kürtler küçük lokmanın çok kolay yutulacağını gününden çok önce anlamışlardır. Türk birliğinden ayrılmak düşüncesinde bulunanları Kürtler kendi milletinden saymazlar. Kürtlerin kaderi Türklerin kaderi ile birdir. Biz Kürtler Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka kurtarıcı beklemediğimiz gibi, Misak-ı Milliye göre barış yapılmasını sağlamak için bütün varlığımızla hükümetimize yardımcı olacağımıza, T. B. M. M. Hükümeti içinde Kürtlüğün ayrı bir unsur olarak görüldüğünü hiçbir zaman işitmek istemediğimizi bildirir, başarılar diler, saygılarımızı sunarız".[29][41]

İzolu Aşiret Reisi Hacı Kaya Sebati	*Aluçlu Aşiret Reisi Mehmet*	*Bariçkan Aşiret Reisi Halil*
Bükler Aşiret Reisi Hüseyin	*Çörçi Aşiret Reisi Mehmet*	*Zeyve Aşiret Reisi Hüseyin*

Ulemayı Ekrattan: Hafız Mehmet, Halil, Zebunlu Halil, Bekir Sıtkı, Avni
Eşraftan: İzdilli Fehmi, Hüseyin, Nail, Bulutlu İbrahim, Sadık

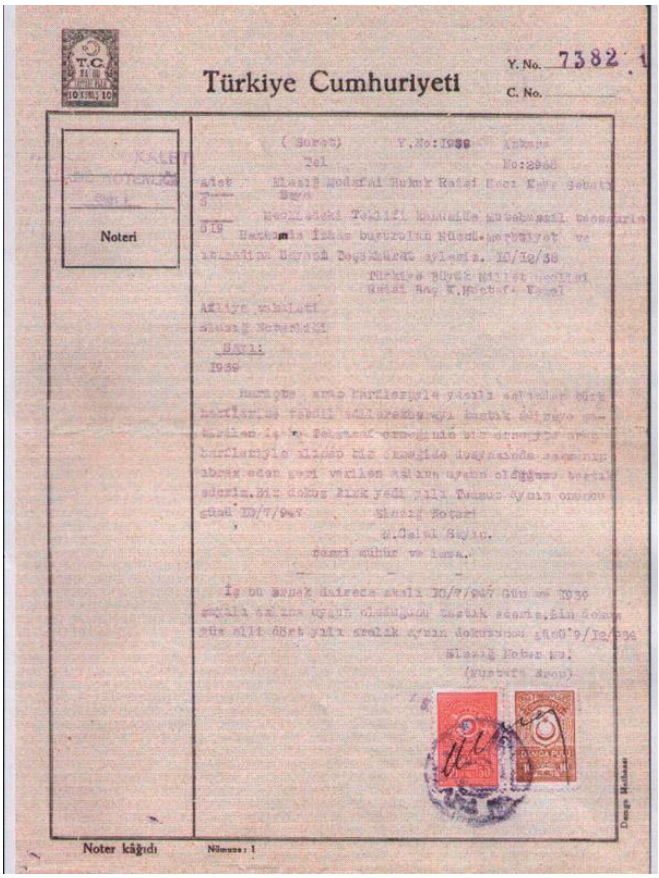
Atatürk Hacı Kaya'ya teşekkür ediyor:

Elazığ Müdafai Hukuk Reisi Hacı Kaya Sebati Beye,

[41] TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 9, s. 133, (1 Nisan 1921)

Meclisteki Teklifi kanunide mütehassıl ... (bir kelime okunamadı) hakkımda izhar buyurulan hüsnü merbutiyet ve itimadına beyanı teşekkürat eylerim.10/12/38
Türkiye Büyük Millet Meclisi

Reisi Başkanı Mustafa Kemal

Türkiye Cumhuriyeti
Y. No. 7382
C. No.
Noteri
Noter kâğıdı

Şekil 9, Elazığ Noterliği Elazığ Noterliği 9.12.1954 tarih ve Y.No 7382 ile Türkçeleştirilmiş aslına uygunluğu tasdik edilen belge. (Hacı Kaya'nın milli iradeye verdiği desteğe karşılık Atatürk gönderdiği telgraf)

Ankara, No: 2968
İstiklal Mahkemeleri:

Elazığ Erkek Öğretmen Okulu, İstiklal Mahkemesi'nin duruşma salonu olarak ayrıldı. Okul binasını duruşmalara uygun şekilde düzenlemesi için yapılan

değişikliklerin bitmesi ile yargılamanın başlayacağı bildirildiğinden, duruşmalar bir süre gecikti.[30] [31][42]

Elazığ'da kurulan İstiklal Mahkemesinde suçlular ve zanlılar yanında, potansiyel tehdit algısı oluşturan güç sahibi kimseleri (masumları) de (sindirme ve bir siyasi tedbir mülahazasıyla) sorguladıkları bilinmektedir. Kurtuluş Savaşında büyük fedakarlıklar gösteren, Milli mücadeleye hem maddi hem de bedenen destek veren, başta Mustafa Kemal olmak üzere yeni sisteme geçişte baş roller oynayan komutan ve devlet adamlarıyla birebir çalışmaları olan Hacı Kaya da İstiklal Mahkemesinde yargılanma gibi bir paradoks anlayışa kurban edilecekti.

Sonuçta berat karar verilse bile Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında hayatını hiçe sayacak kadar cansiperane fedakârlıklar ve kahramanlıklar gösteren bir lider kişiliğin; kurulmasında rol aldığı, bedel ödediği bir devlet tarafından yargılanmasını da kaderin bir cilvesi olarak görmek gerek.

Hacı Kaya İstiklal Mahkemesinde yargılanıyor:

Şeyh Sait isyanının hemen akabinde kurulan İstiklal Mahkemeleri hızlı bir şekilde göreve başlıyor.

Yargılamaya çalıştıkları kişilerin bu memleket için yaptıkları hizmetlerin bilincinde ve idrakinde olmalarına rağmen İnönü Hükümetinin emri gereğince bölgede nüfuzu olan herkesin yargılanarak bulundukları bölgeden uzaklaştırılması hedeflenmişti.

Milli mücadeleye verdikleri destek ve Atatürk'ün kendisine defaatle gönderdiği telgraflarla teşekkür ettiği ve yaptığı çalışmaları Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi tarafından teşekküre ve övgüye layık görülen Hacı Kaya'nın yargılanması İnönü'nün kabinesi tarafından istenmişti.

İstiklal Mahkemesi Reisi Mazhar Müfit Bey, Hacı Kaya'ya ani bir soru yöneltiyor.

Mahkeme Reisi Mazhar Müfit Bey;
-Kürt müsün – Türk müsün?
İzol Aşiret-i Reisi Hacı Kaya Sebati;
-Ben Türk'ün Kürdüyüm. [1][43]
Mahkeme başkanı bu ülkenin milli birlik ve beraberliğinin söz konusu olduğu olayları yargılamaya gelmişti. Ancak kendisi öyle bir soru soruyordu ki sebep-sonuç ilişkisinin analize ihtiyacı vardı. Soru çok kısaydı ama cevap dünden

[42] Hakimiyeti Milliye, 15 Temmuz 1925, Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, İstanbul, 1998, s.276., Doç.Dr.Sabit Duman-Hakan Kutlu, İ.Ü.,SBE.,TAD. Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takriri Sükun Kanununun Uygulanması y.l.t.,Mayıs-2007

[43] Dr.M.Yazıcı, a.g.g.

bugüne etnik farklılık üzerinden ayrılık ve fitne tohumları ekmek isteyenlere Hacı Kaya gibi bir liderden ders niteliğinde cevaptı.

Hacı Kaya, mahkeme başkanına sorudan daha kısa olarak Osmanlının tarihsel sürecinin arka planını besleyen kapsamlı veciz bir cevap veriyordu. "Ben Türk'ün Kürdüyüm" derken aslında hem kardeşlik vurgusu yapıyordu ve hem de kendisinin kadimden gelen tarihi öz benliğinin aidiyetini ifade eden Şark Türkmen'inin Alplu Avşarı boyu olarak 'Ekrâd-ı Türkmanan'ı ifade ediyordu.

Sürgün Kararı:

Hacı Kaya'ya İstiklal Mahkemesi Başkanı Mazhar Müfit Bey'in şu tebligatıyla sürgün kararı tefhim ediliyor. (Altı kişiye :1-Hacı Kaya, 2-Yümnü Kulu, 3-Bedri Çarsancaklı, 4-Haşim Karacimşit, 5-Halil Bulut, 6-Jandarmadan Emekli Mehmet Ağar). Tebligat Aynen Şöyle:

Reis Mazhar Müfit Bey;

-Beyler, sizlerin yapmış olduğunuz hizmetler bizlerce malum ve müsellem. Biliniz ki karar bizim değildir. Merkez-i Hükümetindir. Erbab-ı nüfuzu, Mıntıka-i nüfuzundan uzaklaştıracağız. Üzgünüz. Bir ay hazırlık dönemi veriyoruz, gidip hazırlığınızı yapınız.

İçlerinden sadece Bedri Bey diyor ki, *"Asilerin ruhunu şad etmiş olursunuz"*. Huzurundan çıkıyorlar, bir ay zarfında da hazırlıklarını görüyorlar (Artık yol görünüyor).

Beni bu Milletten ve Devletten koparamazsınız:

Yaptığı mücadele ve fedakarlık karşısında Hacı Kaya, haksız yere Konya'ya sürgüne gönderildiğinde, *"Ne yaparsanız yapın, beni bu milletten ve devletten koparamazsınız*" diyerek kendi özündeki vatanseverlik örneğini vermiştir".

Sürgün Bitiyor:

Çıkarılan bir afla sürgün bitmişti ve Hacı Kaya, Bedri Çarsancaklı, Yümnü Kulu, Haşim Karacimşit, Halil Bulut ve Jandarmadan Emekli Mehmet Ağar artık memleketlerine dönüyorlardı.

Hacı Kaya ve beraberindekilerin bu hadise dolayısıyla görmedikleri ve çekmedikleri ızdırap kalmamıştı. Kolay değildi sürgün hayatı yaşamak. Hele vatanın selameti ve milletin geleceği için verilen büyük mücadelenin beyaz sayfalarındaki mürekkebi kurumadan ve alınlarındaki teri silmeye fırsat bulamadan İnönü Hükümetinin kurduğu İstiklal Mahkemesinin kurbanı olarak sürgün edilmişlerdi.

Atatürk'ün vefası:

Atatürk'ün Hacı Kaya'ya gösterdiği vefa ve ikisi arasında geçen bir diyaloğu Ziya Çarsancaklı şöyle anlatıyor:

Artık Cumhuriyet kökleşmiş, Mustafa Kemal Paşa, "Atatürk" unvanıyla Çankaya köşkündedir. Türk Ulusunun demokrasiye layık bir tarz-ı idare teessüsü için Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurmuştur. Bu sırada, Hacı Kaya'yı tanıyanlardan ve hizmetlerini de yakinen bilenlerden biri olarak, Elazığ'a C. H. P. Müfettişi sıfatıyla görevli gönderilen Memduh Şevket Esendal, zamanın Elazığ valisi ile birkaç defa Hacı Kaya ile görüşürler. Durumunu ne kadar gizlerse gizlesin, (zamanında teklif edilen koca bir servet denecek vüsatteki malı, mülkü elinin tersiyle iten) hiçbir maddi çıkar ve paye gözetmeyen bu müstesna insanın gerçek maddi durumunu, müzayaka içinde olduğunu bittahkik anlarlar, parti merkezine bildirirler. Az bir zaman sonra Atatürk, bizzat Hacı Kaya'yı Çankaya'ya çağırtıp götürür. İlk teklifi dilediği bölgeden (Mebus) Milletvekili olmasıdır, teklif adeta emir mahiyetindedir. Hacı Kaya her zamanki samimi ve ciddi tavrıyla: -Ben vatani görevimi yaptım, diye nazikâne geri çevirir. Ata'nın çağrı ve teklifleri bir iki defa daha tevali eder ise de, her seferinde cevap aynıdır.

...

Atatürk'ün 1938 yılında vefatından önceki son seyahati Elazığ'a olmuştu. Halkevi binasında verilen yemeğe (Elaziz – Pertek arası betonarme köprü açılışını yapıp biraz geç gelmesi ile) geç geldi.

Daima beraberinde gezdirdiği malum zevatı sofrasına alırdı ki yine öyle oldu. Ancak bir müddet sonra yalnız Hacı Kaya'yı çağırıp kısa bir müddet görüştüler (başkası yok). İşte bu görüşme Atatürk'le Hacı Kaya'nın son görüşüp konuşması oldu.

Ziya Çarsancaklı

Hacı Kaya'nın son günlerini yine sürekli yanında bulunan ve hiçbir zaman kendisini yalnız bırakmayan Ziya Çarsancaklı anlatıyor:

Adnan Menderes başbakan olarak Elazığ'a ilk gelişinde Hacı Kaya ile görüşmüştü. Fakat bu hususu yazmadan geçemeyeceğim. Menderes ile gelen gazetecilerden Ahmet Emin Yalman'nın Hacı Kaya ile uzun uzadıya görüşüp konuştuktan sonra, yüksek tirajlı Vatan Gazetesi'nin tam olarak bir sayfasını yaptığı mülakata ayırmasıdır. (Harput'a-Elazığ'a gidip de Hacı Kaya ile görüşmeyenler, Elazığ'ı gördüm demesinler.) diye büyük puntolarla başlık atmasıydı. Diğer devlet adamları gibi, İstiklal Mahkemesine Elazığ'a celbedilen: Nadir Nadi, Ziyade bu Ziya, Hüseyin Yalçın, Y. Kadri Karaosmanoğlu, A. Emin Yalman vs. birçok mütebahir gazetecilerde Hacı Kaya'nın dostu ve hayranı idiler. Acaba neden?

*"**Asarlar Yavrum, Asarlar"***

Yıl 1959, Hacı Kaya hastanede (ziyaretçisi epeyce azalmıştır) (Ben D.P. İl İdare Kurulu Azası ve Elazığ İli Daimi encümen azasıyım). Her 10-15 günde bir

beni çağırttırır, vilayetimizin idari, siyasi ve genel durumu hakkında malumat alırdı. Bazen de fikir ve görüşlerini açıklardı. Şimdi unutamayacağım ve kerametten üstün bir ferasetini size arz edeyim. Sohbetlerindeki mevzu, eski sadrazamlar, nazırlar ve zamanımızın hükümet ve devlet adamlarıydı. Aynen şunları söyledi. (Dert yumağı kitabımın 81. sayfasına da yazmıştım):

"Benim oğlum, bu güne kadar Adnan Menderes gibi bir başvekil ne gelmiştir ve ne de gelir, ama bunu yaşatmazlar, asarlar benim oğlum asarlar". (maalesef söylediği oldu ve Türk tarihine bir kara leke gibi düştü. Yaşım 82, unutamıyorum, utanıyorum).

Hacı Kaya, 1959 yılında, evinin kapısı önünde, ayağı sürçüp kalçası üzerine düşüyor, (nasıl olduğuna kendisi de hayret etmişti) kalça kemiği kırılıyor, (bazı kayıtlarda Malatya yolunda trafik kazasında olmuştur) diyorsa da kat'i surette asılsız ve yanlıştır.) Bu satırların yazarı olan ben her zaman (aile olarak ilgiliydik) derhal hastaneye kaldırılıyor, kemik erimesi had safhada ve de yaş bir hayli ileri, ameliyat imkânsız.

Hacı Kaya hakkın rahmetine kavuştu:

07.06.1962 günü saat 11.20'de vefat eden Hacı Kaya'nın naaşı o gün şehit olan 2 askerimizin naşı ile birlikte ve askeri bando eşliğinde Türk Bayrağına sarılı tabutu, binlerce Elazığlı ve Malatya'dan gelen insanlarımızın elleri üstünde, 08.06.1962 günü, Harput'ta İmam Efendi Hz.lerinin türbesi civarında ebedi istirahatgahına, rahmet-i ilahi ve aguş-u Resulullah'a tevdi edildi. (ruhu şad olsun).

(O gün bir tarihi gömdük – bugün unuttuk)

Ziya Çarsancaklı

Sahibi ve Neşriyat Müdürü NECİP BİNGÖL
BASILDIĞI YER
Bingöl Matbaası ELAZIĞ
Elazığ
GÜNLÜK SİYASİ GAZETE
BİZİM — SİZİN HAFTANIZIN
Haziran Fiatı 8 15
CUMA 1962
Yıl: 11. Sayı: 3080 | Pazartesinden başka her gün çıkar | Telefon: 1096
Elazığ'ın yetiştirdiği Büyük Simalardan
Hacı Kaya Vefat Etti
Dr. Mutemit Yazıcı
HACI KAYA VEFAT ETTİ

Resim 3, Elazığ Günlük Siyasi Gazete - 08 Haziran 1962

Elazığ Gazetelerinin manşetten verdiği ölüm haberi:
Elazığ'ın Yetiştirdiği Büyük Simalardan
HACI KAYA VEFAT ETTİ

İstiklal savaşı ve daha sonraki buhranlı devirlerin teselli kaynağı olan Hacı Kaya dün saat 11.20 de hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Mustafa Kemalin en yakın arkadaşı olan merhum, bu günkü Cuma namazını müteakip na'şı bayrağa sarılı olarak bando refakatinde Şehitliğe ve oradan Harput'a nakledilerek toprağa verilecektir.[32][44]

Kaynakça:

[1] Yazıcı, Mutemid, Elazığ Gazetesi -08.06.1962-

[2] Kiyar, Piyer, *Hatırat* - Ahoranyan Efendi ve Mösyö Çobanyan- Fransızca basımı 1897

[3] B.O.A. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Göç ve hizmetlerle ilgili rapor, Arşiv no:1-2, Klasör no:361, D.N. 14445, Fihrist no:15-22,15-23, Belge no: 1845

[4] B.O.A., İdâre-i Umumiye Belgeleri, T:08/S/1333, D.N.:5, G.n.:69, F.K.: DH.İ.UM.EK.,

[5] Cengiz, M.Ali, *İzolu-Kale- Mondros'tan Cumhuriyet'e Malatya*, s. 36, 107.

[6] Demirel, Yurdal, *Pulutlu Halil Efendi-Hayatı ve Hatıraları*

[7] Sürmeli, Serpil, *Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 1998, s. 149-154

[8] Toros, Taha, *"Mustafa Kemal ile Hacı Kaya arasında ilginç Telgraflar"*, Tarih ve Toplum Dergisi-İstanbul 1991, cilt:16, sayı.92

[9] Takvim-i Vekayi, 14 Kanun-i Sani 1335 (14 Ocak 1919), numara 3445,

[10] B.O.A., Şifre Kalemi Belgeleri, T: 08/Ha/1335, D.N.:625, G.N.:20, F.K.: DH.ŞFR.

[11] Belgelerle Türk Tarihi Dergisi "Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları", S.19, İstanbul 1986, s.9-10

[12] Satvet-i Milliye Gazetesi, Çev.Erdal Açıkses-Zafer Çakmak, ELASKAV Yay., Elazığ 2003, 28 Ağustos 1338

[13] Pekdoğan, Celâl, *Milli Mücadelede Malatya ve Çevresi* (Demografik, İdarî, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açıdan) 1918-1922, H.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış y.l.t., Ankara, 1992, ss. 150-151.

[14] Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Ege Ün. Basımevi, İzmir, 1986, S.165-174

[15] ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu No:3, Göm No:113, Belge No:113-2.

[16] Çarsancaklı, Ziya, *Hatıralarla Bir Demet Dert Yumağı*

[17] Onar, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları-I*, Belge No:225, Sivas 15 Eylül 1919, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, Sayfa 167

[18] TBMM, İ:55, 14.2.1341, C:3, s.415-416

[44] Elazığ Günlük Siyasi Gazete, Manşet Haber-08 Haziran 1962, s.1

[19] Atatürk Arşivi Kl 27 D 1336/21 F 2-241- ATASE, D:135/23. F: 24-3 - D:135/23. F: 24-1,2

[20] NUTUK, Kemal ATATÜRK, Cilt III, Vesika:66-67, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü., Devlet Kitapları.

[21] Hakimiyet-i Milliye, 21 Şubat 1920, Sayı:10 - 15 Temmuz 1925

[22] Özçelik, İsmail, Atatürk Araştırma Merkezi, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi*, URFA, (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920) - Milli Mücadele'de Güney Cephesi Sempozyomu, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Bildiriler, Ankara 2015

[23] İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 226-227.

[24] Şahin, Mehmet Serkan - Uyar, Hakkı, *CHP Malatya Teşkilatı*, y.l.t., D.E.Ü., T.A.D.

[25] Dinamo, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyan*, 5.Baskı, C 4, İstanbul, 1979, s.146

[26] Arsan, Nimet, *Atatürk'ün Tamim Tebliğ ve Beyannameleri*, s.63

[27] Doğan, Hamdi, *Birinci Meclis'te Malatya Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*

[28] Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, (İstanbul 1960, sayfa 229

[29] TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 9, s. 133, (1 Nisan 1921)

[30] Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1998, s.276.,

[31] Duman, Sabit - Kutlu, Hakan, İ.Ü.,SBE.,TAD. *Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takriri Sükun Kanununun Uygulanması* y.l.t.,Mayıs-2007

[32] Elazığ Günlük Siyasi Gazete, Manşet Haber-08 Haziran 1962, s.1

13.14.YÜZYILLARDA TOPOGRAFYA İLE DEMOGRAFİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BASKİL KÜLTÜRE ETKİSİ

Sinan DOĞAN*

Öz

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Elazığ-Baskil ve çevresindeki yerleşme faaliyetleri çok eskiye dayanmaktadır. Tarihte Baskil ve çevresi, Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulunmaktadır. Baskil'in güney sınırını oluşturan Fırat nehri çevresindeki yerleşmeler, Mezopotamya'dan başlayarak daima yayılan yerleşmelerin etki sahasında bulunmaktadır. Çevre faktörler, Baskil İlçesi'nde tarih boyunca ortaya çıkan yerleşim birimlerin oluşumuna etkisi hep olmuştur. Topoğrafya, su kaynakları ve tarım alanları, bölgede meydana gelen yerleşimler üzerinde belirleyici olmuştur. Bundan dolayı çok mahalleden oluşan köyler ortaya çıkmıştır. Baskil'de yerleşim birimlerin ve konutların oluşumunda; birçok çevre koşulları ile birlikte, ekonomik faaliyetler ve kültürel olayların etkileri de bulunmaktadır. Malazgirt zaferinden sonra iyi koşullar oluşturulduktan sonra bölgeye, Selçuklu Türklerin yerleşmeye başladıklarını söyleyebiliriz. XIII. Yüzyıl'da meydana gelen Moğol istilası, Anadolu'ya yeni göçlerin olmasına neden olmuştur. Moğol İstilasından sonra Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen göçlerde, Baskil ve çevresi devamlı yerleşilen ve kullanılan bir bölge olma özelliğini devam ettirmiştir. Bölgeye yeni gelen Türkmen kitleleri, bölgenin demografik yapısında ve kültüründe etkili olmaya devam etmiştir. Bölgeye gelen Türklerin, topoğrafya ve suya olan bağımlılığının etkisiyle, bölgede birbirinden uzak küçük yerleşmeler(ki bunların çoğunluğu mezraa yerleşmesidir)meydana gelmiştir. Baskil ve çevresi bundan dolayı yoğun bir iskâna sahne olmuşlardır. Mezralar zamanla mahallelere dönüşmüştür. Baskil ve yakın çevresi, doğal ulaşım ve ekonomik mübadele yolu üzerinde bulunmasından dolayı, buradaki kültürün zenginleşmesine neden olmuştur. Tabanbükü köyü mezarlıktaki mezar taşlarının tarihleri ve mezar taşları üzerindeki motifleri, bölgenin 14.Yüzyıl'da Türkleştiğini yansıtmaktadır. Tabanbükü köyü, Fırat nehri akışının azaldığı ve nehrin geçişe müsaade ettiği bir bölgede kurulmuş olması, coğrafi etmenlerin etkisine bağlı olarak yerleşmelerin ortaya çıktığını yansıtmaktadır. Baskil ve çevresindeki, topoğrafya ile demografik arasındaki ilişkinin bölge kültürüne, yerleşim alanlarına etkisinin temellendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Demografik, Topografya, Kültür, Göçler, Baskil

* Uzman,MEB,s.sinan1339@hotmail.com

13.14.THE EFFECT OF THE RELATİONSHİP BETWEEN TOPOGRAPHY AND DEMOGRAPHİC İN THE CENTURİES

Summary

As in many parts of Anatolia and around Elazığ-Malatya and therefore, settlement activities in and around Baskil district go back to very old times. Baskil and its environs are located on the most important natural roads of history connecting Mesopotamia and Anatolia. The settlements around the Euphrates and the Elazig, thus forming the southern border of the Baskil District, Starting from Mesopotamia, it is always in the sphere of influence of the spreading settlements. Natural environmental factors have always had an impact on the formation of settlement units in Baskil District throughout history. Topography, water resources and agricultural areas had an impact on the settlements and led to the formation of villages with many neighborhoods. In Baskil, there are many natural environmental conditions and the effects of economic activities and cultural events in the formation of settlements and residences. We can say that the Seljuk Turks entered the region after the victory of Malazgirt and started to settle after good conditions were formed. XIII. The Mongol invasion that took place in the 19th century caused new migrations to Anatolia. Migrations from Central Asia to Anatolia after the Mongol invasion,Baskil and its environs have continued to be settled or used. The newly arrived Turkmen masses continued to be influential in the demographic structure and culture of the region. Due to the topography and the dependence of the Turks on the water to the region, small settlements have occurred in the region. Therefore, Baskil and its environs have been the scene of intensive settlement. The hamlets became neighborhoods in time. Baskil and its immediate surroundings, due to the natural transport and economic exchange on the way, has led to the enrichment of the culture here. The history of the tombstones in the cemetery of Tabanbükü village and the motifs on the tombstones reflect that the region had become Turkic in the 14th century. The fact that the village of Tabanbükü is located in an area where the Euphrates flow is decreasing and the river permits the passage reflects that settlements have emerged due to the effect of geographical factors.

Key Worlds: Demographics, Topography, Culture, Migrations, Baskil

GİRİŞ

Bugünkü Baskil ilçesini oluşturan toprakların mühim bir kısmı Harput'a bağlıydı.1926 tarihinden önce, bu coğrafyada yaşayan insanlar Harput merkez kazaya bağlı oldukları için kimlik olarak Harputlu idiler. Baskil ilçesinin kuruluşu 1926 yılında gerçekleşmiştir. Bu yeni ilçe, adını ilçe merkezinin kurulduğu Baskil

adlı köyden almıştır. Eskibaskil adıyla bilinmekte ve yeni kurulan Baskil kasabasının da bir mahallesini oluşturmaktadır. Baskil adı ise bu coğrafyadaki en kalabalık aşireti oluşturan Herdi aşiretinin aynı adlı oymağından gelmektedir[45]

Baskil ilçesinin doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Arguvan, güneyinde Kale ve Doğanyol, kuzeyinde ise Keban yer alır. Baskil, düz bir alan üzerine kurulmuş olup rakımı 1200 metredir.[46]Baskil içinde bulunduğu bölgeye göre ortalama yükseltisi daha düşük ve daha az engebeli bir yapıya sahiptir.[47]

Baskil Havzası, Elazığ'ın batısında Hasan ve Bulutlu dağları arasında ortalama 1200-1250 m yükseltilerinde kabaca dikdörtgen şeklindedir. Havza, kuzey ve güneydeki sol yanal, batıdaki sağ yanal atımlı fayların hareketi sonucu oluşmuştur**.** Yerleşmelerin kuruluş ve gelişiminde fiziki faktörlerden jeoloji, jeomorfoloji beşeri faktörlerden ulaşım ve ekonomik faaliyetler ön plana çıkmaktadır.

Baskil ilçesinde ilk İslam hâkimiyeti Sasanilerle başlamıştır. ''Harput ve çevresine hakim olan Çubukoğullan, Artukoğulları, Selçuklular, Dulkadiroğul1arı, Karakoyunlular, Akkoyunlur ve Osmanlı'lar Oğuzlar'dandırlar.M.Ö.1071yılında itibaren Haıput ve çevresine Oğuz boyları gelip yerleşmişlerdir.[48]1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. İlçe, Cumhuriyet dönemine kadar Harput'a bağlı bir belde olarak yönetilmiştir. Baskil, 1926 yılında ilçe olduğu zaman günümüzdeki Baskil ilçe merkezi şimdiki yerinden 4 km. uzaklıktaki Baskil mahallesinde bulunuyordu. 1928 yılında Nazaruşağı'na taşındı. 1929 yılında Şefkat mahallesine nakledildi. 1933 yılında ise tekrar Baskil mahallesine döndü. Nihayetinde yeniden şimdiki yerine nakledilerek bugünkü Baskil ilçesi oluşmuş oldu.[49]

Baskil'in Topoğrafik yapısı ve buna bağlı olarak gelişen demografik yapısı, Baskil, tarih öncesi çağlardan itibaren kültürel mirasın ve yerel yerleşim dokusunun biçimlenmesinde önemli rol almıştır. Günümüze değin stratejik konumunu koruyan bir yerleşim merkezi varlığını sürdürmüştür. Birçok kültürel mirası bünyesinde barındıran yerleşimlerden biri olmuştur. Baskil yerleşim bölgesinde topoğrafik yapısı ve buna bağlı olarak gelişen demografik yapısının Baskil şehir kültürüne etkisi irdelenmesine çalışılmıştır.

Malazgirt Zaferi'nden Sonra Baskil Bölgesine Yerleşen Türk Boy ve Oymaklar

Harput ve çevresinde siyasi faaliyetlerde bulunan Çubuk Bey ve ahfadı, akabinde Belek Gazi gibi Türk devlet adamları, Orhundan, Tanrı dağlarının eteklerinden ve Altay dağlarının güney batı bölgelerinden bu topraklara gelip

---

[45]Enver Çakar,Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri,Ankara,2012.s.1.

[46] Elazığ İl Yıllığı, Ankara 1992, s. 247

[47] Ayşe Çağlıyan, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2002, s. 12.

[48]Zülfü Güler;Harput Ağzı,Elazığ Belediye Yay.,Elazığ,1992,s.3-4;Mehmet Ali Ünal,1986,XIV Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566),Elazığ Fırat Üniversitesi,Sosyal bilimler Enstitüsü,Basılmamış Doktora Tezi,Elazığ, 1986, s.22

[49] Çakar, 2012, s.1.

yerleşen Oğuz unsurlarıdır. Tarih kaynaklarında Batı Göktürk kağanlığı zamanında Türk atlılarının bugünkü Erzurum dolaylarından Urfa'ya uzandıklarına dair kayıtlara rastlanır. Göktürk Kağanlarının göçebe Türk boylarını iskân ettirirken yani; "kondurur" ve "ondururken" önce şehirlerin dış kısımlarına ve yaylalarına yerleştirme yapılırdı.[50]

"Emir Yakut idaresinde bulunan Harput, Melikşâh tarafından hizmetlerine karşılık, 1085 yılında Diyarbekir fethi üzerine Çubuk Bey'e verilmiş ve oğlu Mehmet Bey ile Harput, Palu, Çemişgezek ve Arapgir beldelerine hâkim Çubukoğlu beyliği meydana çıkmıştı. Fakat Artuklu Belek Gazi, 1113 yılında, Harput ve civar beldeleri alınca, 28 sene hüküm süren bu beylik de tarihe karışmıştı. Esasen Şarki Anadolu'da, İlk Selçuklu fetihlerini müteakıben meydana çıkmış daha birçok Türk beyleri veya beylikleri olduğu söylenebilir.[51] "Kerkük'ten, Urfa'ya, Harput'a oradan da Azerbaycan'a, ulaşan at nalı şeklindeki yerleşim merkezlerinde dil ve kültür benzerliğini, yerleşim merkezlerinde aynı Türk boylarının yerleşmesiyle izah edilebilir.[52] Bölgeye yerleşen Türk boy ve oymaklar, bölge kültürünün oluşumunda ve şekillenmesinde etkili olmuşlardır.[53]

Baskil bölgesinde yer alan Fırat Nehri havzasının verimli toprakları, pek çok kavmin buraya yerleşmesinde etkili olmuştur. Oğuz Boyu ve oymakların göç yollarının geçtiği güzergah olan Baskil bölgesine yerleşmişlerdir.[54] Baskil'de birçok boy ve oymaklar yaşamıştır. Bunlar: Zeyve, İzolu, Cihanbeyli, Parçikan, Direjan, Herdi ve Aluçlu boy ve oymaklardır. Bölgede Türk iskânı açısından önemli katkısı olan, eski ismi ile Şeyh Hasan Zaviyesinin, Osmanlı Döneminde XVIII. yüzyıla kadar faaliyetini sürdürmüştür. (Çakar, 2012: 385). Doğancık Köyü'nde yaşayan Zeyve, Zeyveli ve Zeyvelü isimleri ile bilinen halk, Baskil İlçesi'nin kuzeyine yerleşmiştir. Zeyve Aşiret mensupları, Kurmançça konuşmak tadırlar.[55]

Baskil coğrafyasındaki yerleşim birimleri çoğunlukla Herdi, Aluçlu, Parçikan ve Zeyve aşiretleri tarafından kurulmuş köy ve mezralardan meydana gelmektedir. Ayrıca ilçe sınırları içerisinde, az sayıda da olsa, İzolu ve Direjan aşiretleri tarafından kurulmuş köy ve mezralar da vardır. Bu aşiretlerden Herdi, Parçikan ve Zeyve, sadece Baskil ilçesinde değil, aynı zamanda, Elazığ Merkez ve Sivrice ilçelerinde de birçok köyün kurucusu olmuşlardır.

Herdi, Baskil yöresinin nüfus bakımından en kalabalık aşiretidir. Bundan dolayı oldukça geniş bir alana yayılmışlardır. Nitekim Herdi aşireti mensuplarının bir bölümü, bir kol halinde, Elazığ Merkez ilçeye bağlı bulunan Tepeköy, Yukarı Demirtaş, Aşağı Demirtaş, Yenikonak ve Sütlüce köylerinden Karakaya Baraj Gölü sahiline kadar uzanan alana yerleşmiştir. Diğer bir bölümü ise âdeta ikinci bir kol halinde ve yine Elazığ Merkez ilçeye bağlı Bölüklü-Sarıtosun-Öksüzuşağı

---

[50] Bahaeddin,Ögel, Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV Yayını, İstanbul.2001

[51] OsmanTuran ,Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.1980

[52] M. Naci Onur,Elazığlı Güftekârlar, Elazığ Belediyesi Kültür Yayınları, Elazığ.2010,s.15

[53] (Koyuncu Okca ve Genç, 2017: 226

[54] Kıyak,2016: 160

[55] Cevdet Türkay: "Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler", Tercüman Yay.İst.,1979 ,s.673

istikametinden güneye ve kısmen de güneydoğuya doğru uzanan ve Hacıhüseyinler-Yaylanlı-Kayabağları üzerinden Karakaya Baraj Gölü'ne ulaşan hat üzerinde ve çevresinde yerleşmişlerdir. Ayrıca, Fırat'ın batı yakasında yani Malatya ili sınırları içerisinde de bazı Herdi yerleşmeleri bulunmaktadır. Bugün Baskil İlçesinde 25 Herdi köyü bulunmaktadır[56]

Zeyve aşiretinden olanlar ise, daha ziyade, Baskil ilçesinin kuzeyine yerleşmişlerdir. Bu alan, doğuda Yürekli ve Hacımustafa köylerinden batıda Hüyük, Kumlutarla ve Emirhan köylerine kadar uzanmaktadır.[57] Zeyveliler, bugün Baskil ilçesine bağlı 14 köyde sakindi[58]Bugün Zeyve bölgesindeki Kızıluşağı, Beşbölük (Dodikân), Güluşağı, Akuşağı, Akdemir, Tavşanuşağı ve Hacımustafa adlı köy ve mezralar, esasen Cihanbeyli aşiretine mensup olan halk tarafından kurulmuş yerleşim alanlarıdır. Fakat etrafında yerleştikleri zâviyeden dolayı, bu Cihanbeyli mensupları zamanla "Zeyve Aşireti" adını almışlardır[59]

Direjan'a gelince; bunlar da genellikle Malatya taraflarında oturmaktadır. Baskil ilçesinde ise çok az sayıda Direjan yerleşmesi vardır. Bunların başında Emirhan adlı köy gelmektedir. Yine bu çevredeki Fakiruşağı, Saluşağı ve Keçili adlı mezraların da Direjan yerleşmeleri olduğu bilinmektedir. Osmanlı idaresinin ilk zamanlarında, Baskil ilçesini oluşturan toprakların Harput Sancağı dâhilinde olan kısım Hersini nahiyesi, Malatya dahilinde olan kısım ise Muşar nahiyesi adını taşıyordu. Muşar, Baskil ilçesinin bugünkü Aydınlar, Tabanbükü, Hüyük, Kumlutarla ve Bozoğlak köylerini içine alıyordu. Hersini nahiyesi ise Baskil ilçe nüfusunun önemli bir kısmını meydana getiren aşiretlerin kurduğu köy ve mezralardan oluşuyordu.[60]

Baskil yöresindeki oymak, mezra ve köy adları da çoğunlukla ya Türkçedir ya da Türkçe ek almıştır. Bu bağlamda, Akuşağı, Arapuşağı, Gemici, Hacımehmedli, Kızıluşağı, Karaali, Sultanuşağı ve Talanuşağı adları buna en güzel örneği teşkil ederler. Ayrıca, ekip biçtikleri mezralarına, Kızılyazı, Bölücük, İncecik, Katarhanı ve Aligölü gibi isimler vermiş olmaları, bunlar arasında eskiden beri Türkçenin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bizans Devleti 530 tarihinde, Bizans ordusu tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir kısmını, Anadolu'ya geçirterek Trabzon havalisi ile Çoruh ve Yukarı Fırat bölgesine yerleştirilmiştir.[61] Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk akınlarına karşı Bizans Devleti da karşı bir iskân politikasına giriştiği ve

---

[56] Bunlar; Alangören, Altunuşağı, Bilaluşağı, Çiğdemlik, Deliktaş, Gemici, Hacıhüseyinler, Hacımehmet, Hacıuşağı, İmikuşağı, Karakaşlar, Kayabeyli, Koçyolu, Konacık, Konalga, Kuşsarayı, Paşakonağı, Söğütdere, Sultanuşağı, Suyatağı, Şituşağı, Yalındam, Yaylanlı, Yeniocak ve Yıldızlı adlı köylerdir. r. Bkz.Çakar,2012.

[57] Enver Çakar, "Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", Vakıflar Dergisi,S.37,Ankara,2012,s.95

[58] Baskil ilçesindeki Zeyve köyleri şunlardır: Akdemir, Akuşağı, Beşbölük, Doğancık, Hacımustafa, İçlikaval, Karoğlu, Kızıluşağı, Aşağı Kuluşağı, Yukarı Kuluşağı, Resulkâhya, Şahindere, Tavşanuşağı, Yürekli

[59] Çakar, 2012,s.93-130

[60] Çakar, 2012, s.24-25

[61] Haluk Nurbaki,Türkistan'dan Türkiye'ye Anadolu Mucizesi, Maya Yayınları.Ankara,1984,s.18

Balkanlarda yaşayan Hristiyan Kıpçak, Kuman ve Peçenek Türklerini Anadolu'da iskân ettiği görülmektedir[62]

Anadolu coğrafyasının çok büyük bir kısmına verilen adlar, Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri[63] kültür unsurlarına ait adlar, boy, soy ve sülale adları, doğa ve renk isimleri, yiyecek isimleri, yön adları, inanç sistemini gösteren adlar ve unvanlardan oluşur. Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra bu nüfus kitleleri, Anadolu'da fethedilen yerlere planlı bir şekilde iskân edilmiştir.[64]

İskân politikası çok yönlü ve çok amaçlı bir faaliyetler bütünüdür. Bu iskân politikasından murad edilen amaçlar şu şekilde sıralanabilir: İskân faaliyeti bir nüfus kontrolüdür ve merkezî otoritenin en ücra köşelere kadar yayılmasına hizmet eder. İskân faaliyeti bir iktisadî dönüşüm hareketidir. Aşiret ve boyların bölünerek başka başka mahallere iskân edilmesi ile kontrollü bir şekilde merkezî otoriteye bağlı bir hale getirilir. İskân politikası toprağın coğrafyaya, coğrafyanın da vatana dönüştürülmesini sağlar. İskân politikası toprağın kültürlenmesidir

Topografya İle Demografik Arasındaki İlişkinin Baskil Kültüre Etkisi

Malatya'nın Muşar nahiyesine günümüzde ise Elazığ'ın Baskil ilçesinde yer alan ve Şeyh Hasanlı (Seyyid) köyündeki Şeyh Hasan Zaviyesi'ne, köyün ve köye yakın bazı mezraların gelirleri vakfedilmiş ve vakfın vakıfnamesi hazırlanmıştır. Hem köyün hem de zaviyenin Şeyh Hasan adını taşıması onun tarihî bir kişilik olduğunu açık bir suretle ortaya koymaktadır Şeyh Hasanlı köyünün, Şeyh Hasanlı zaviye etrafında kurulması yönüyle, hem dinî hem de siyasi bir karakter taşıyan bir yerleşim merkezi olduğu değerlendirilebilir.[65] Şeyh Hasanlı köy ve zaviyenin, Fırat nehri kenarında stratejik bir konumda yer alması, Şeyh Hasan'ın buraya bilinçli bir tercih sonucunda yerleştiği anlamına gelmektedir. Burası muhtemelen daha önceki dönemlerde de yerleşim alanı olarak tasarruf edilmekteydi. Şeyh Hasanlı köyünün hem divanî hem de malikâne gelirleri zaviyeye bağlanmıştır. Ayrıca Özbek, Beyru, Üçbölük ve Horik mezralarının gelirleri de zaviyeye tahsis edilmiştir. Zaviyenin 1530 tarihindeki geliri 1090 akçedir.[66]

Günümüzde Elazığ'ın Baskil ilçesinde yer alan Şeyh Hasanlı (Tabanbükü) köyünde yaşayanlar, Şeyh Ahmed Yesevi soyundan geldiklerini söylemektedir. Bundan dolayı ocağa Ahmed Yesevî ocağı da denilmektedir. Ayrıca Şeyh Ahmed Tavil'in Ahmed Yesevî evladından olduğu bu yüzden de bütün seyyid ve ocakların serçeşmesi olduğu iddia edilmektedir[67] Şeyh Ahmed Tavil'in mezarının yanındaki

---

[62]M. Abdulhaluk Çay (I 1983). "Anadolu'nun Türkleşmesi I", Türk Kültürü, S.,239,Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,Ankara,1983,s.183-188

[63] Mehmet Altay Köymen "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", Selçuk Dergisi, Sayı: 1.Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi.,Konya,1986,s.21-35

[64] Mehmet Dikici,Anadolu'da Türkler (Anadolu'ya Türk Göçleri),Burak Yayınevi.İstanbul,1998,s.196

[65] M. Fuad.Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Alfa Yayıncılık. Ankara,2016,s.22

[66] BOA TD 156: 41-42)

[67]Ali Yaman , Kızılbaş Alevi Ocakları,Elips Kitap Yayıncılık. Ankara,2006,s.133

mezarın ise köyün ve zaviyenin kurucusu olarak kabul edilen kardeşi Şeyh Hasan'a ait olduğuna inanılmaktadır[68]

Şeyh Hasan'la ilgili zayıf rivayetlerde de Ahmed Yesevî etkisi görülür. Buna göre, o Bayat Boyu'nun On-er oymağı'ndandır. Ahmed Yesevî'den tasavvuf dersleri aldığı, Ahmed Yesevî'nin ona "Sen bir er değil, on er gücündesin. Bundan böyle senin adın Şeyh Hasan Oner olsun ve böyle bilinsin ve böyle çağrılsın." dediği aktarılır.[69] Ayrıca onun Oğuzların yirmi dört boyundan Bayatların On-Er Aşireti'nin beyi olduğu görüşünün yanı sıra eski adıyla Muşar, şimdiki adıyla Elazığ'a bağlı Baskil İlçesi'nin Aydınlar Bucağı'nda bulunan kalede yarı özerk bir beylik tesis ettiği ve ayrıca Şeyh Hasanlı bugünkü adıyla Tabanbükü köyünü kurduğu iddia edilmektedir [70]"Bayat boyu damgası taşıyan mezar taşların varlığı"(6) iddiaları doğrulamaktadır.

Şeyh Hasan Zaviyesi ve Şeyh Ahmed Tavil'in bulunduğu mezarlığın Orta Asya kültürünü yansıtan eserler arasında olması da köyün ve zaviyenin geçmişine yönelik izleri göstermesi bakımından önemlidir. Mezarlıkta bulunan türbe ve mezar taşları Selçuklu ve Beylikler dönemlerinin günümüze kadar gelen izlerini taşımaktadır. Ahlat mezar taşlarıyla benzerlik gösteren mezar taşları ve kitabeler XIII. ve XIV. yüzyıllara aittir[71]

Baskil yerleşmelerin kuruluş ve gelişiminde fiziki faktörler, beşeri faktörlerden ulaşım ve ekonomik faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Eski Kayabeyli (Rışvanuşağı) Elazığ'ın batısında, Baskil Ovası'nın kuzeydoğusunda, Hasan Dağı güney eteklerinde dağlık alandan havzaya geçişte yamaç önünde kurulmuştur. Meskenler bu şekilde dik kayalıklardan oluşan yamaçların önüne yapılmıştır ''Geçmişte temel geçim kaynağının hayvancılık olduğu bu yerleşmede, Erzincan, Siverek (Urfa) ve Divriği'den (Sivas) gelen nüfus yaşamıştır. Bu nedenle Hasan Dağı yoğun bir şekilde mera alanı olarak kullanılmıştır. Mera ve tarım alanlarının sınırlı olması nüfusun bir bölümünü farklı ekonomik faaliyetlere yöneltmiştir. Bu nedenle köy halkının bir kısmı geçimini sürdürebilmek için Keban Simli Kurşun İşletmesi'nde kullanılmak üzere odun kesme işinde çalışmıştır. Kesilen meşe odunları kesildikleri yerdeki ocaklarda yakılarak odun kömürü elde edilmiştir''[72].Karabeyli'de yerleşmelerin kayalık yamaçların önünde kurulmasında bu alanda yüzeye çıkan kaynak suları etkilidir Koşisor Dere, Eski Kayabeyli'yi doğu ve batı olmak üzere iki bölüme ayırmıştır

---

[68]Abdülkadir Kıyak, "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı -Baskil Örneği". Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,C.1,S.2.Gümüşhane,2012,s.171

[69]Veli. Saltık,"Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı 66,2013, s.279-312.

[70] İsmail. Onarlı, "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri." Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,S.14., 2012,s. 93.

[71] Muhammet B.Aşan , "Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları". Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ 5-6 Mayıs 1986,s.147;Muhammed B.Aşan, Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XII. Yüzyıl.)Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.Ankara,1989,s.71

[72] İ.Atalay ,''Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degradasyonu Üzerindeki Etkileri'',Atatürk K. D ve T. Y. K Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara,1989,s.93-101,

Şeyh Hasanlı köyünün de bu zaviye etrafında kurulması. hem dinî hem de siyasi yönünü yansıtmaktadır. Yine köy ve zaviyenin Fırat nehri kenarında stratejik bir konumda yer alması, Şeyh Hasan'ın buraya bilinçli bir tercih sonucunda yerleştiği düşünülebilir. Burası muhtemelen daha önceki dönemlerde de yerleşim alanı olarak tasarruf edilmekteydi. Şeyh Hasanlı köyü ile birlikte Horik, Üçbölük, Veledi ve Pirmelik mezraları da bulunmaktadır.[73]İmkuşağı Höyüğünde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan XII.XIII. yüzyıllara ait Türk iskanı, Türk-İslam devirlerinde Doğu-Batı ilişkileri dikkate alınarak Fırat'a ulaşımda en önemli yerleşim merkezi oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu kültürünü taşıyan seramikler etkin kullanılması.[74] *Bölgedeki esaslı nüfus, imar ve savunma faaliyetlerini yansıtmaktadır*. ''Tadım höyüğünde bulunan kalenin giriş kısmının doğu yönünde, etrafı kulelerle desteklenen 2.m sur duvarları ile yüzey malzemesinde XI.ve XII.yüzyıllara ait sırlı keramiklerin kullanılması[75] Kızılkuşağı höyüğünde sarp, kalker bir tepe üzerinde halk tarafından katır Han diye adlandırılan bu kalıntılar kuzeyindeki daha yüksek tepede taş temelli yapılara ait mimari izlere ve bol sayıda aralarında sır bezemeli parçaların bulunduğu ortaçağ seramikler.[76] *Bölgedeki esaslı nüfus,imar ve savunma faaliyetlerini doğrulamaktadır.*

"1186-1205" yılları arasında, "yayılma krizi" diye adlandırılan dönemde, Horasan ve çevresinden dalgalar halinde gelen Türk boy ve oymaklar, yerleştiği kendi bölgelerindeki siyasete taraf olduklarını ve asker gücü olarak görev aldıklarını düşünülebilir.[77] Kalaycık höyüğünde yapılan kazılar sonucunda yapılar genel olarak moloz taşlı duvarlar üzerinde kerpiç kesme tuğladan yapılmış olup, düz damlıdır. Oda duvarların diplerinde bir ocak ve yanında depo bulunmaktadır Ortak duvarlı bir veya iki mekânlı evlerden meydan gelen yerleşimler, M.XI ve XIII. yüzyıllarda kuvvetli iskân görülmüştür. Yoğunlukla kullanılan madeni eşyalarda bunu doğrulamaktadır.[78]Tabanbükü yerleşim merkezinde yer alan türbe ve mezar taşları, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinin günümüze kadar gelen izlerini taşımaktadır. Ahlât mezar taşlarıyla benzerlik gösteren mezar taşları ve kitabeler XIII. ve XIV. Yüzyılları dönemini yansıtmaktadır.[79]Kömürhan kale höyüğünde çok sayıda sırlı seramiklerin bulunması, Diyarbakır Artuklu Sarayı kazılarında bulunan

---

[73] Hacı Yılmaz,''Şeyh Hasan Ocağı Vefâîlikle İrtibatı''Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi,S.83,2017,s.227

[74] Ali Sevin,Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırmaları 1986,V. Araştırma Toplantıları,Ankara,1987,s.121-126

[75] Aşan,1989,s.98

[76] Muhammed Beşir Aşan,Elazığ-Tunceli-Bingöl İllerinde Türk İskanı,(XI-XIV Yüzyıl)Hacettep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Basılmamış yüksek Lisans Tezi Anakara,1989,s.96

[77] CAHEN, Claude. Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Ter.Yıldız Moran, İstanbul.1979, s.17

[78] Ümit Serdaroğlu, Ağın-Kalaycık kazıları,1968 Yaz Çalışmaları,O.D.T.Ü.Keban Proje yayınları. Ankara, 1968,s32

[79] Aşan,1989

sırlı seramiklerle benzerlik göstermesi, bölgede Türk-islam kültürünün geniş bölgeye hâkimiyet kurduğunu doğrulamaktadır.[80]

Şeyh Hasan da oymağıyla bu dönemde çeşitli görevler almış olabilir.''Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen dervişler Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış, onun tarafından onlara pek çok köy temlik edilerek açtıkları zaviyeler maddi olarak desteklenmiştir. [81] Bütün bu zâviyeler Malatya istikametinden gelip Fırat Nehri üzerinden Harput'a ve oradan da Diyarbakır istikametinden Bağdat'a kadar giden ana yollar üzerinde kurulmuştur[82] Kömürhan höyüğü, Malatya'dan Harbuta uzanan en kısa geçit yolu üzerinde bulunması stratejik mevki yer almasıdır. Diyarbakır Çüngül ilçesinde gelen kervan yolu Kömürhan üzerinden Samsuna uzanmaktadır.[83] Osmanlı Hükümdarı 4.Murat döneminde bölgede kervansarayın bulunması, bölgenin stratejik konumunun Osmanlılar döneminde de devam ettirilmiştir.Elazığ-Harput'a doğru ulaşım sağlayan geçitler dikkate alınarak iskan politikası yürütülmüştür.Bu kapsamda Doğuda; Habibuşağı, Kuşsarayı,, Baskil güzergahıdır.Batıda ise;Çiğdemlik köyü ve Baskil arasında uzanan ulaşım Harput gediği olarak adlandırılmıştır.[84] Haroğlu höyüğü yol seviyesinden 15 m.yükseklikte taş temelli yapılara ait kalıntılar sık bir biçimde ve tüm tepeyi kapsayacak şekilde görülmektedir. Tek renkli çok sayıda sırlı seramikler bölgede esaslı iskana sahne olduğunu doğrulamaktadır. Fırat bölgesinden gelen Baskilde birleşen buradan başlayarak Elazığ'a doğru uzanan tarihi yol stratejik konumu ortaya koymaktadır.[85] '' Tabanbükü yerleşim merkezi, o devirde; Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırıdır. Şeyh Hasan da Aşiretiyle tam sınır çizgisinde bulunmaktadır. ''Tabanbükü yerleşim merkezi köy Baskil ilçesine 65 km. uzaklıkta, Fırat kenarında yer almaktadır.[86] Tabanbükü) köyü Baskil ilçesindeki ilk Türk yerleşmelerinden biridir.[87] Bilinçli olarak sınırları korumak üzere Şeyh Hasan Aşireti'ni bölgeye yerleştirildiği düşünebilinir. Süreç içerisinde bölge İslamlaşmış ve Türkleşmiştir.

Tabanbükü köyü, ziyaret inancının en yoğun olarak yaşandığı yerlerdendir. Bu köy Baskil ilçesine 65 km. uzaklıkta, Fırat kenarında yer almaktadır Orta

---

[80] D Frenc,S. Mitchell,Avşan Kazıları1971,Keban Projesi,1972 çalışmaları,Ankara,Ö.D.T.Ü,Keban Projesi yayınları,1973,s.18.;Oktay Aslanapa,''Diyarbakır İlk Kazısından Rapor'',Türk Arkeoloji Dergisi,Ankara,1962,s.19-20

[81]Muhammet B.Aşan (1986). "Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları". Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ 5-6 Mayıs 1986.;Aşan, 1989

[82] Baskil yöresindeki zâviyelerin hepsi de Malatya ve Harput menzilleri arasında yer alıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki menziller ve ulaşım ağları konusunda daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu "Menzil", TDVİA, XXIX, İstanbul **2004**,159-161).

[83] Mehmet Ali Ünal,XIV Yüzyılda Harput Sancağı,Elazığ Fırat Üniversitesi,Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,1986,s.116-118

[84]Ali Sevin,Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırmaları 1986,V. Araştırma Toplantıları,Ankara,1987,s.2

[85] Aşan,1989,s.97

[86] Celil Arslan; Elazığ'daki Türk Devri Yapıları I. (Metin). (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 321

[87] (Göğebakan 2002: 265-270; Karagöz 2003: 103-104)

Asya'dan Anadolu'ya gelen Yesevi dervişlerinin kabirleri bulunmaktadır. [88] Derviş Ali Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmed Dede türbesine bitişik olarak inşa edilen ikinci türbede medfundur. Kul Mustafa'nın kabri Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmed Dede Mezarlığı'nda yer alan bir mezar ziyaretidir. Tabanbükü köyünde Teslim Abdal Mezarlığı'nda medfun olan bir mezar ziyaretidir. 15- Kara Şeyh (Şeyh Musa) Kara Şeyh'in kabri Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmed Dede Mezarlığı'nda yer alan bir mezar ziyaretidir.10

SONUÇ

Tarihte Baskil ve çevresi, Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulunmaktadır. Baskil yerleşimini kuruluş ve gelişiminde etkili olan fiziki faktörlerden topografya, Baskil yerleşiminde demogratif, ulaşım ve ekonomik faaliyetlerini şekillendirmiştir.. 12. ve 13. Yüzyıllarda Baskil bölgesine yerleşen Türk boy ve oymaklar, bölgede kültürel mirasın ve yerel yerleşim dokusunun biçimlenmesinde önemli rol almıştır. Elazığ-Harput'a doğru ulaşım sağlayan geçitler dikkate alınarak iskân politikası yürütülmüştür. Anadolu'ya gelen dervişler, Selçuklu Sultanları tarafından maddi olarak desteklenmiş. Fırat Nehri üzerinden Harput'a ve oradan da Diyarbakır istikametinden Bağdat'a kadar giden ana yollar üzerinde savunma ve dini temelli iskân ettirilmiştir. Baskil bölgesinde kullanılan sırı seramiklerin, Diyarbakır bölgesinde kullanılan sırrı seramiklerle benzerlik göstermesi bölgede planlı ve esaslı iskan faaliyetlerini doğrulamaktadır. Bilinçli ve güvenilir boy ve oymaklar bölgeye yerleştirilmiştir. Bölgede hem siyasi hem de dini yerleşimlerin ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Türk boy ve oymaklar, yerleştiği kendi bölgelerindeki siyasete taraf olduklarını ve asker gücü olarak görev almışlardı. Bundan dolayı Baskil bölgesinde yerleşim adları; Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri kültür unsurlarına ait adlar, boy, soy ve sülale adları, doğa ve renk isimleri, yiyecek isimleri, yön adları, inanç sistemini gösteren adlar ve unvanlardan oluşmaktadır. Baskil bölgesinin Fırat nehri kenarında stratejik bir konumda yer alması nedeniyle, XII.XIII. yüzyıllara ait Türk iskanı, Doğu-Batı ilişkileri dikkate alınarak Fırat'a ulaşımda en önemli yerleşim merkezi oluşturulduğu anlaşılmaktadır. *Bölgedeki esaslı nüfus, imar ve savunma faaliyetlerini bunu yansıtmaktadır.* Başlıca Kalaycık, Tabanbükü, Kömürhan, Haroğlu, İmkuşağı, Tadım, Kızılkuşağı gibi yerleşim yerlerinde ortaya çıkan arkeolojik bulgular bunu doğrulamaktadır.

Kaynakça

Aşan, Muhammet B. "Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları". Fırat Havzası Yazma Eserler

Sempozyumu, Elazığ 5-6 Mayıs 1986.

Arslan Celil,Elazığ'daki Türk Devri Yapıları I. (Metin). (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 321

[88] Celil Arslan; Elazığ'daki Türk Devri Yapıları I. (Metin). (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 321

Aşan, Muhammed B.,Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XII. Yüzyıl).Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü Yayınları.Ankara,1989,
Atalay İ.,''Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degradasyonu Üzerindeki Etkileri,'' Atatürk K..D ve T.Y.K Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, S:93-101, Ankara,1989
Aşan Muhammed Beşir ,Elazığ-Tunceli-Bingöl İllerinde Türk İskanı,(XI-XIV Yüzyıl)Hacettep Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,Basılmamış yüksek Lisans Tezi Anakara,1989,s.96
Çağlayan Ayşe, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2002, s. 12.
ÇAY M. Abdulhaluk (I 1983). "Anadolu'nun Türkleşmesi I", Türk Kültürü, Sayı: 239, 183-188., Ankara: Türk
Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Çakar Enver,Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ankara 2012.
Çakar Enver, "Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", Vakıflar Dergisi, 37, Ankara, 2012, s. 95
CAHEN, Claude Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Ter.Yıldız Moran, İstanbul,1979,
Dikici Mehmet (1998). Anadolu'da Türkler (Anadolu'ya Türk Göçleri), İstanbul: Burak Yayınevi.
Elazığ İl Yıllığı, Ankara 1992, s. 247
Frenc D, Mitchell S.Avşan Kazıları1971,Keban Projesi,1972 çalışmaları,Ankara,Ö.D.T.Ü,Keban Projesi
yayınları;Oktay Aslanapa,Diyarbakır İlk kazısından Rapor,Türk Arkeoloji Dergisi,Ankara,s.2
Güler Zülfü,Harput Ağzı;Elazığ,1992
Halaçoğlu Yusuf "Menzil", TDVİA, XXIX, İstanbul **2004**,159-161
Köymen Mehmet Altay, "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", Selçuk Dergisi, Sayı: 1., Sayfa: 21-35.Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Konya,1986
Köprülü, M. Fuad.,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,Alfa Yayıncılık.Ankara,2016
Kıyak, 2016: 160)
Kıyak, Abdülkadir. (2012). "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı - Baskil Örneği". Gümüşhane
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2., s. 159-181.
NURBAKi Haluk,Türkistan'dan Türkiye'ye Anadolu Mucizesi, Maya Yayınları,Ankara,1984
Onur, M. Naci (2010), Elazığlı Güftekârlar, Elazığ Belediyesi Kültür Yayınları, Elazığ.
Ögel, Bahaeddin, (2001), Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV Yayını, İstanbul.
Onarlı, İsmail. (2012). "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki

Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri.” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 14., s. 87-101
Saltık, Veli. (2013). “Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Dergisi, Sayı 66, s. 279-312.
Ali Sevin,1987,Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırmaları 1986,V. Araştırma Toplantıları,Ankara
Serdaroğlu Ümit ,1968 Ağın-Kalaycık kazıları,1968 Yaz Çalışmaları,Ankara O.D.T.Ü.Keban Proje yayınları
Türkay Cevdet, Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler,
Tercüman Yay.İst.,1979
Turan, Osman,(1980), Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
Ünal,Mehmet Ali,XIV Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566),Elazığ Fırat Üniversitesi,Sosyal bilimler
Enstitüsü,Basılmamış Doktora Tezi,1986
Yaman, Ali (2006). Kızılbaş Alevi Ocakları. Ankara: Elips Kitap Yayıncılık
Yılmaz Hacı,’’Şeyh Hasan Ocağı Vefâîlikle İrtibatı’’Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi,S.83,2017,s.223-240

BASKİL İLÇESİ'NİN TARİHİ KALELERİ[*]

Korkmaz Şen[**] Mustafa Balaban[***]

Öz

Baskil, Elazığ İl merkezinin yaklaşık 35 km. batısında yer almaktadır. İlçe merkezinde herhangi bir tarihi savunma yapısı bulunmamaktadır. Ancak Baskil'in batı ve güneybatısında geçen ve birçok devletin de sınırlarını belirleyen Fırat Nehri kıyısında birçok tarihi kale inşa edilmiştir. Bununla birlikte Malatya-Muşar-Harput hattı üzerinde yer alan küçük boyutlu ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya yönelik küçük ölçekli savunma yapıları da tespit edilmiştir. Bu tarihi kalelerden birkaçı Urartululardan kalmadır. Fırat Nehri kıyısında bulunan Tomisa(Habibuşağı-Kömürhan) Kalesi ile Muşar(Kaleköy) Kalesi başta olmak üzere, Resul Kahya Kalesi, Barsık Kale, Alhac Köyü Kalesi ve Baskil İlçe merkezinin yaklaşık 20 km. kuzeydoğusunda yer alan Haroğlu Kalesi çalışmanın konusunu oluşturacaktır.

Kalelerden sadece Tomisa (Habibuşağı-Kömürhan) Kalesine ait bir kitabe günümüze ulaşmıştır. Kitabe, Urartululara ait olup Urartu Devletinin batı sınırında yer alan ve günümüze ulaşan tek belge olması açısından önem arz etmektedir. Üzerindeki bilgiler irdelenerek bazı öneriler sunulmuştur.

Özellikle kalelerin mimari özellikleri başta olmak üzere muhtemel işlevleri ve coğrafi konumları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Kaleler, Kitabe, Urartu, Orta Çağ, Osmanlı

THE HISTORICAL CASTLES OF BASKIL TOWN

Abstract

Baskil is located about 35 km West of Elazığ city center. There are no historical defense constructions in the town center. However, a lot of historical castles were built in the riverside of the Euphrates, which passes through the west and southwest and determines the borders of many states. Furthermore, small-scaled defense constructions were determined to secure micro-sized trade routes on Malatya-Muşar-Harput line. A few out of these historical castles come from the Urartians. This study deals with particularly Tomisa (Habibuşağı-Kömürhan) Castle and Muşar (Kaleköy) Castle on the riverside of the Euphrates besides Resul

[*] Bu makale, 16-17 Nisan 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Baskil Sempozyumunda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

[**] Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ksen@firat.edu.tr

[***] Tarih Öğretmeni, Elazığ Milli eğitim Müdürlüğü mbalabantr@yahoo.com

Kahya Castle, Barsık Castle, Alhac Village Castle and Haroğlu Castle, which is about 20 km northeast of Baskil town center.

Only an epigraph of Tomisa (Habibuşağı-Kömürhan) Castle among the castles reached today. The epigraph is significant as it is the only document to reach today in the western borderline of Urartu State. Some suggestions are presented examining the information on it.

It is aimed to provide information about particularly architectural features of the castles, their possible functions, and geographical locations.

Key Words: Baskil, Castles, Epigraph, Urartu, Middle Age, Ottoman

Giriş

Baskil, Elazığ İl merkezinin yaklaşık 35 km. batısında yer almaktadır. Baskil'in batı ve güneybatısında geçen ve birçok devletin de sınırlarını belirleyen Fırat Nehri'nin gerisinde (doğusunda) yer alması nedeniyle stratejik bir noktada yer aldığı söylenebilir. Bu nedenle Fırat Nehri etrafında birçok savunma yapısı inşa edilmiştir. Fırat Nehri'nin, Elazığ ve Malatya illeri arasındaki güney geçişinden (günümüzde Karakaya Baraj gövdesinden), nehrin kaynağına doğru olan kuzey, kuzeybatı ve batı bölümlerinden özellikle Elazığ, Tunceli ve Bingöl illeri ile birlikte Malatya ilinin doğu, Erzincan ilinin güney kesimlerini içine almaktadır. Nehir kıyısı geniş ve bereketli toprakları ile birçok kültürün barınma ve egemenlik bölgesi olarak görülmüştür. Fırat Nehri ve bu nehri besleyen çok sayıdaki kolları ile birlikte, savunma ve önemli yol güzergâhlarıyla geçişlerini kontrol amacıyla da tarihsel süreç içinde belirgin bir stratejik konuma sahip olmuştur.

Bu nedenle, özellikle Keban ve Karakaya baraj projeleri kapsamında yapılan kazı ve yüzey araştırmalarının yanı sıra bu projelerden önce ve sonrasında yapılan çeşitli araştırmalarda gösterildiği gibi ilk dönem yerleşimleri daha çok Fırat Nehri ve kolları ile ilişkili alçak alanlarda görülmektedir. Karasu, Arapkir Deresi, Murat Suyu Vadisi ve sekilerinde saptanan, Paleolotik Dönem'e ilişkin bulgulara karşın[89], M.Ö. 6. ve 7. bin yerleşimlerinin köy tipi yerleşimlere dönüştüğünü; M.Ö. 3. ve 2. binlerde, Eski Tunç Dönemi'nden sonra ise, savunma sistemlerine sahip yerleşimlerin kullanıldığını görebilmektedir. Bu yerleşimlerin bir bölümü önceki kültürler gibi köy tipi ve onların üzerinde yükselirken bir bölümü daha yükseklere, çıkılması ve aşılması zor ancak savunması kolay alanlara kaymıştır.

Avcı toplayıcılıkta başlayan sığınma, barınma ve vahşi hayvanlardan korunma içgüdüsü, yerleşik yaşama geçtikten sonra farklı insan gruplarından ve daha sonrasında farklı kültürlerden kendini koruma içgüdüsüne başka bir ifadeyle gerçeğine dönüşmüştür. Farklı kültürlerinin çeşitli amaçlarla yaptığı saldırılar, savunma sistemlerinin de geliştirilmesine neden olurken; bu sistemler, coğrafi koşullar ve diğer ihtiyaçlar ölçeğinde değişik şekiller oluşturmuştur. Kimi zaman kentsel mekânları koruyan ve kale diye tanımladığımız bu yapılar, kimi zaman

[89] Kılıç Kökten, "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar" *Belleten,* XI(43), Ankara 1947, s.431-472.

feodalleri ya da yönetici kitleyi kimi zaman ise önemli ticari yolları koruma amacına yönelmiştir.

Tomisa (Habib Uşağı) Kalesi

Kale, Baskil ilçesinin yaklaşık 15 km. güneyinde, Kömürhan Köprüsü'nün de 1,5 km. kuzeybatısındadır. Baskil'in güneyinden çıkıp Kuzey-Güney yönlü akan Geli(Himik) Çayı'nın Fırat Nehriyle birleştiği noktada yer almaktadır. Karakaya Barajı yapılmadan önce düz ve geniş bir alana hakim olduğu anlaşılmaktadır. Urartu'nun batı yol güzergâhına çok yakın oluşu nedeniyle de oldukça stratejik bir noktada olduğu söylenebilir.

Kimler tarafından ve ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte ilk defa Strabon eserinde kalenin Sophene bölgesinde yer aldığını, Kapadokia'lılara ait, isminin Tomisa olduğunu ve önemi vurgulanarak bahsetmektedir. Strabon'a göre burası Sophene hükümdarlarına yüz talanton'a satılmıştır. Ancak daha sonradan Lucullus tarafından Mithridates'e karşı yapılan savaşta kendisine eşlik ederek yiğitlik gösteren Kappadokia hükümdarlarına hediye olarak verilmiştir[90]. Bununla birlikte Urartululardan günümüze ulaşan fakat şimdilik Baraj suları altında kalmış bir kitabesi bulunmaktadır. Kitabe, dik bir kaya yüzeyinin yaklaşık 20 cm. derinliğinde niş şeklinde düzleştirilerek ana kayaya yazılmıştır. 1.30 X 1.80 m. ölçülerindedir. II. Sarduri'ye(M.Ö. 750-733)ait olup dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir[91].

Kitabe şu şekildedir:

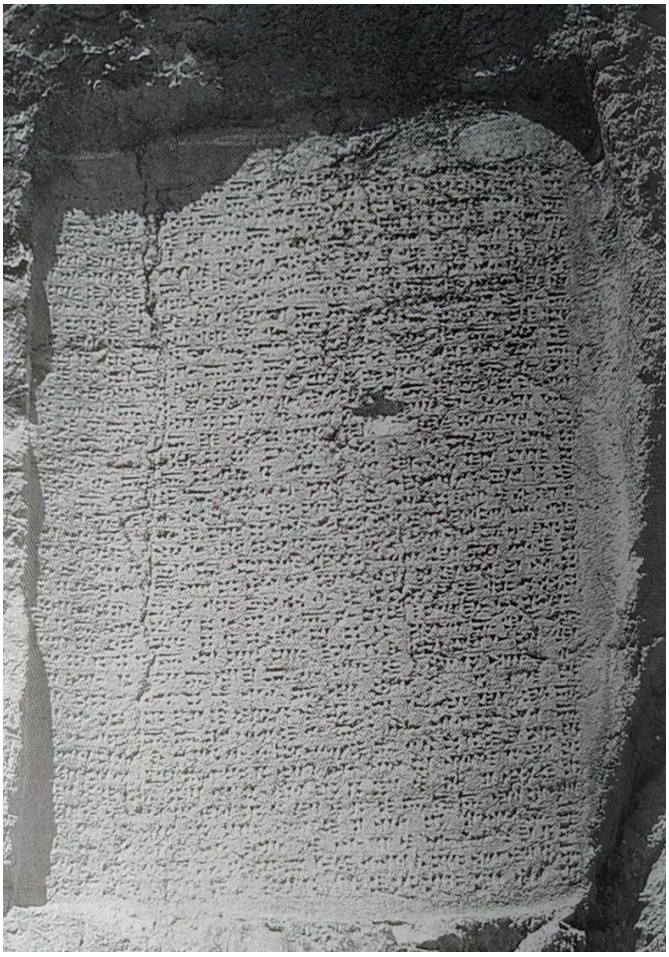
"Tanrı Haldi kendi mızrağıyla sefere çıktı ve Melitea ülkesi'nin kralını Saha oğlu Hilaruada'yı yendi. Onu Argişti oğlu Sarduri'nin önünde yere çaldı. Tanrı Haldi güçlü ve tanrı Haldi'nin mızrağı da güçlüdür.

Argişti oğlu Sarduri sefere çıktı.. Sarduri der ki: Fırat Irmağı Durgundu?. Oradan hiçbir kral karşıya geçmemişti. (Onların) ilahi büyüklüğünden (yardım) istediğim için efendi tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı sivini ve Biainili Ülkesi'nin (bütün) tanrılarına yalvardım. Tanrılar bana kulak verdiler ve bana yol gösterdiler. Tumiski şehrinin önünde savaşçılarım arasında karşıya geçtim ve aynı gün ülkeye doğru ilerledim. Qala'ani Ülkesi'nin güneyinden geçtim. Melitea Şehri'nin kuzeyindeki Karnişi Dağları'na vardım. Zabsa Şehri'nin ötesindeki(?) Musa Ülkesi'ne kadar ilerledim. Bir gün içinde 14 kale ve 80(?) şehir ele geçirdim. Kaleleri yerle bir ettim ve şehirleri yaktım. 50 adet savaş arabasına el koydum. Savaştan geri döndüm. Hilaruada'nın tahkimatlı kralı şehri Sasi'yi kuşattım(?) ve güç kullanarak onu ele geçirdim. Mal(?), erkek ve kadın oradan sürgün ettim.

[90] Strabon Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015. s.4.

[91] Margaret R. Payne, Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s.237-238.

Sarduri der ki: Girdim ve Melitea şehri kuşatılsın(?) diye buyurdum(?)Hilaruada huzuruma çıktı, yere kapandı ve ayak(larıma) sarıldı. Merhamet ettim(?) (oradan) altın, gümüş ve mal(?), yağma(?) olarak aldım ve Bianili Ülkesi'ne götürdüm. Haraç(ödemesi koşulu) ile hayatını bağışladım. Oradan dokuz kale, yani Hazani, Gaurahi, Tumiski, 'Asini, Maninui, Arusi, Qulbitarrini, Tase (yani) tanrı Quera'nın Tase ve Meluiani(kalelerini) *ayırıp kendi toprağıma ekledim. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle Argisti oğlu Sarduri,güçlü kral, büyük kral, Bianili Ülkesi'nin kralı ve Tuspa Şehri'nin kahramanıdır. Sarduri der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim saklarsa veya her kim başkasına bunları yaptırıp "Gel, tahrip et !" ders, tanrıHaldi, tanrı Teiseba, Tanrı Sivini(ve bütün) tanrılar onu güneş ışığından yoksun etsinler. Ona sığınacak yer sağlamasınlar(?). Onu ne tanrılar ne insanlar rahat bıraksınlar(?)*[92](**Resim. 1**)"

Resim 1. Tomisa(Habibuşağı) Kalesi Kitabesi(Payne'den)

[92] Margaret R.Payne, a.g.e. s. 236.

Bu kitabeye göre Fırat sahilindeki birçok kale Urartululardan önce inşa edilmiştir. Urartu Devleti'nin batı sınırında yer alan tek kitabe olması ayrıca önem kazanmaktadır.

Kalenin mimari yapısıyla ilgili olarak da günümüzde kitabe dahil olmak üzere önemli bir çok kalıntı baraj suları altında kalmıştır. Sadece Ortaçağ'a ait olduğu anlaşılan duvar yapıları kalıntı düzeyinde günümüze ulaşmıştır. Mevcut kalıntılardan savunmaya elverişli bir kale olduğu anlaşılmaktadır. Dış surlar ve hendek konusunda herhangi bir veri yoktur. Karakaya Barajı yapımı öncesinde yüzey araştırmaları ve Arkeolojik kazı yapılmıştır. Bu araştırmalarda kalenin güneybatı yamacında ana kayanın yer yer tesviye edilmesiyle elde edilmiş basamaklar görülmüştür. Kayalığın üzerinde ise yaklaşık 70x 80 m. ölçülerinde yerleşme kalıntısı tespit edilmiştir. Kazı neticesinde ana kayanın teraslandırılarak düzleştirildiği anlaşılmıştır. Bunlarla birlikte ana kayaya oyulmuş basamaklar ile inilen iki adet basamaklı tünel muhtemelen su sarnıçları, zahire ambarları ve boyları yaklaşık 2metreyi bulan kerpiç duvarlar dikkati çekmiştir. Küçük buluntu olarak da İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait çanak çömlek buluntuları ele geçmiştir[93]. Günümüzde yapılan kaçak kazılar sonucunda Orta Çağ'a ait sırlı seramik parçaları da göze çarpmaktadır(.**Resim 2-3)**

RResim 2. Tomisa(Habibuşağı) Kalesi genel görünüşü

[93] Baki Öğün, Habibuşağı Kazısı, V. Kazı Sonuçları Toplantısı(23-27 Mayıs), İstanbul 1983, s.237-238.

Resim 3. Tomisa(Habibuşağı) Kalesi Orta Çağ Yapı Kalıntıs

Kaleköy Kalesi

Kale, Baskil İlçesi'ne bağlı olan ve ismini kale yapısından aldı tahmin edilen Kaleköy Köyü'nde yer almaktadır. Kaleköy, Baskil'in yaklaşık 50 km. batısında Fırat Nehrinin kıyısında yer almaktadır. Kale, Karakaya Baraj suları tarafından neredeyse tamamen sular altında bırakılmıştır. Baraj öncesinde geniş bir ovaya hakim olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Muşar Dağının güney bitiminde adeta dağa set oluşturur bir konuma sahiptir.

Günümüze kalıntı düzeyinde az bir kısmı ulaşmıştır. Yapıya dair herhangi bir kitabe ulaşmamıştır. Baraj öncesi yapılan Arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Yapılan kazılarda burasının bir kale yerleşim alanı için oldukça küçük olduğu, yerleşmeye uygun pek bir alanın olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda tamamen savunmaya yönelik bir yapı olduğu düşünülebilir. Kazı verilerinden yapıların teras duvarları yardımıyla meydana getirildiği ifade edilebilir.

Tek bir giriş yeri saptanabilmiştir. Günümüzde defineciler tarafından tahrip edilen ve tahribatı süren kale giriş yeri güneyde yer almaktadır. 36 metre genişliğinde iki kaya kütlesinin arasındaki açıklık kazılarda Güney Girişi şeklinde isimlendirilmiştir. Girişin temel seviyesinde 0.70x0.70 m. boyutlarında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Üste doğru taş blokları 0.50 x05.50 ve gittikçe boyutları daha da küçülen taşlar görülmektedir. Kaya kütlelerinin üzerinde de sur duvarları için yapıldığı tahmin edilen temel yuvaları dikkat çekmektedir(**Çizim.1**).

Girişin yaklaşık 200 m., kuzeyinde nişli bir alan dikkati çekmektedir. Ana kayanın Fırat Nehrine bakan yüzeyinde, dikey olarak düzleştirilmiş ve iki adet niş bulunmaktadır. *"Nişlerden kuzeydekinin yüksekliği 2.60 m, genişliği 2.60 m ve en derin yeri 1.50 m, güneydekinin yüksekliği 1.0 m, taban genişliği 0.90 m ve derinliği 0.80 m dir. Bu ana nişin dışında kaya yüzeyi üzerine daha küçük boyutlarda sekiz tane daha niş yapılmıştır. Nişlerin önünde kuzey ve güney yönleri duvarlarla sınırlandırılmış 13 x 17 m boyutlarında dikdörtgen bir alan vardır. Bu alanın batısı Fırat'a doğru alçalan değişik düzlemdeki iki düz alanla birleşir. 25 x 21 m ve 17 x 14 m boyutlarındaki bu setlerle nişler ve nişlerin önündeki düz alanın bir bütünü oluşturması gerekir. Nişlerin hemen üstünde ve yakın çevresinde varlığı saptanan ve İmparatorluk Devri Hitit kaya kabartmalarının yanında sık sık rastlanan küçük kaya oyukları bu alanın kutsal bir yer olduğunu kanıtlar"*[94]. Kanaatimizce tapınak alanı yorumu doğru olmakla birlikte Hitit kaya kabartmalarına benzerliğinden çok Urartu açık tapınak alanına benzediği dikkat çekici olmalıdır. Neredeyse birebir aynı benzer örneği kitabesi olan Urartu'ya ait Tunceli-Mazgit ilçesinin Kale Köyü Kalesi'nin açık tapınak alanına benzemektedir(**Resim. 4,6,7)**.

Günümüzde baraj suları altında kalan, girişin 30 m batısında, 20 m aşağısında 70 x 23 m boyutlarında bir alandan bahsedilmektedir. Bir kaya kütlesinde, girişi kuzeye yönüne bakan basamaklı bir tünelden bahsedilmektedir. Baraj suyu öncesinde sekiz basamağının görüldüğü ancak içinin taş ve toprakla dolu olması sebebiyle tam olarak aydınlatılamadığı ifade edilmektedir(**Resim 8)**[95]. Tahminimizce Habibuşağı köyündeki basamaklı su tüneliyle aynı özellikleri sergilemesi gerekmektedir. Benzer basamaklı su tünellerine(Sarnıç) bölgede sıkça rastlanmaktadır. Harput Kalesi, Haroğlu Kalesi, Habibuşağı kaleleri örnek verilebilir.

Kalenin en üst kısmının güney tarafında sur ve yapı kalıntıları bulunmaktadır. Kapladığı alan nedeniyle bu kısmın büyük bir kompleks alan olması gerekmektedir. Güney girişin yaklaşık 300 m güneydoğusundaki en yüksek noktada halk arasında "Gavur Damı" olarak adlandırılan tonozlu bir yapı yer almaktadır. Gavur Damı olarak adlandırılan tonozlu yapı içten 8.70 x 3.40 m bir plan sergilemektedir. Ancak günümüzde defineciler tarafından tahrip edilmiştir(**Resim 9)**.

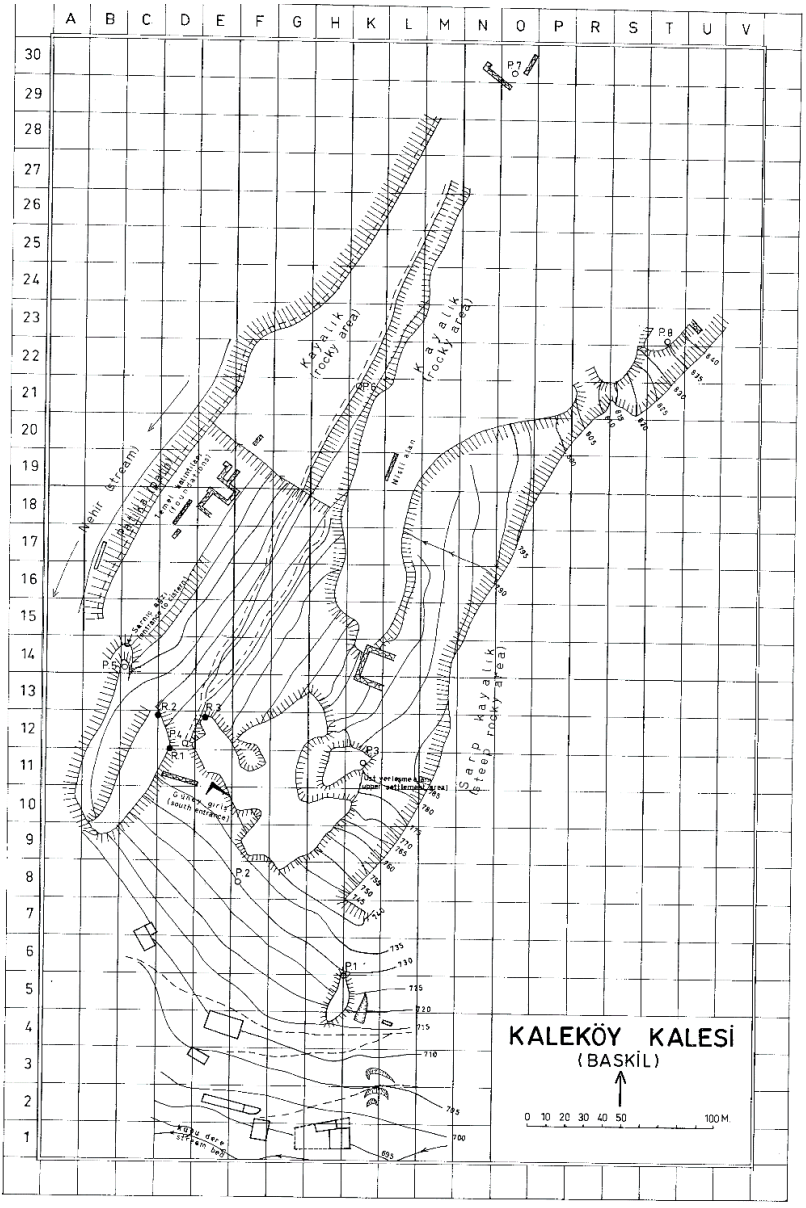
Ele geçen küçük buluntular ise İlk Tunç Çağdan başlamak üzere Bizans, Artuklu ve Osmanlı Dönemine aittirler. Özellikle Orta ve Yeni Çağ buluntularının çokluğu Orta Çağ sonrasında yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir[96].

---

[94] Kaleköy Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tomris Bakır-Altan Çilingiroğlu, Kaleköy Kazısı, 1978, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No 3, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, Ankara 1987, s.153-155.

[95] Tomris Bakır-Altan Çilingiroğlu, a.g.m. s. 154-155.

[96] Tomris Bakır-Altan Çilingiroğlu, a.g.m. s.153,155.

Çizim 1. Kale Topografik Haritası(T. Bakır ve A. Çilingiroğlu 1978)

Resim 4. Muşar (Kaleköy) Kalesi Güney Girişi

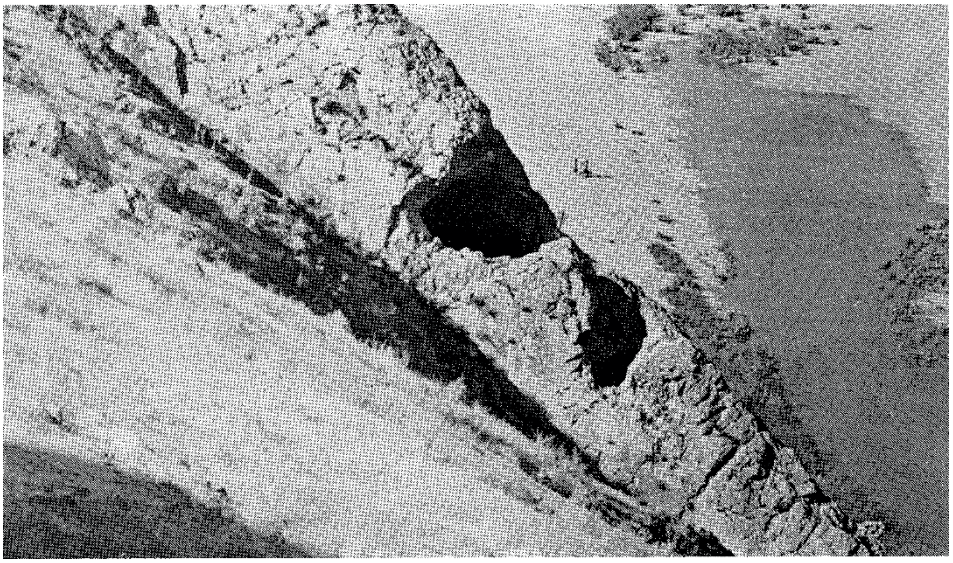
Resim 5. Muşar (Kaleköy) Kale Güney Yamacı (T. Bakır ve A. Çilingiroğlu 1978)

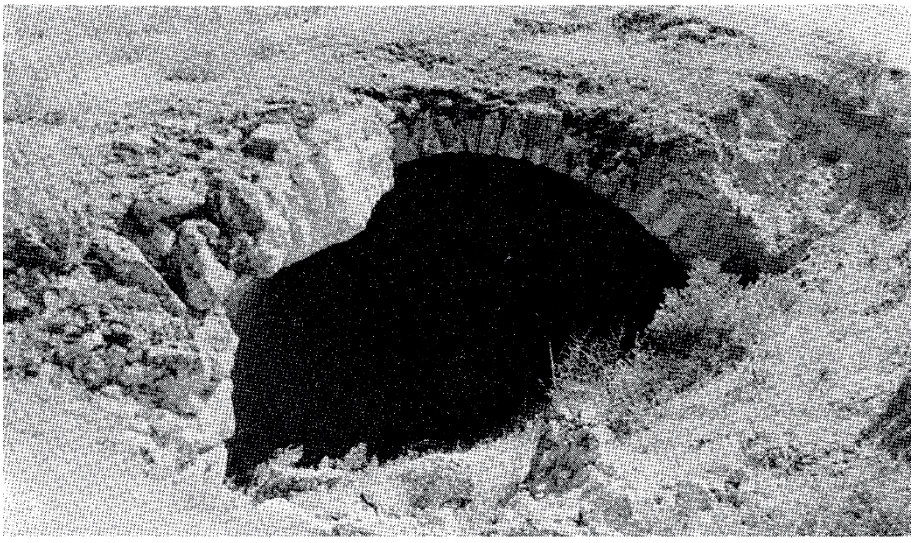
Resim 6. Muşar (Kaleköy) Kale Nişli Alan

Resim 7. Mazgit Kale Köy Kalesi Açık Tapınak Alanı

Resim 8. Muşar (Kaleköy) Kalesi Basamaklı Su Tünelleri(Sarnıç) (T. Bakır ve A. Çilingiroğlu 1978)

Resim 9. Muşar (Kaleköy) Kalesi, Kale Gavur Damı(Su Sarnıcı) (T. Bakır ve A. Çilingiroğlu 1978)

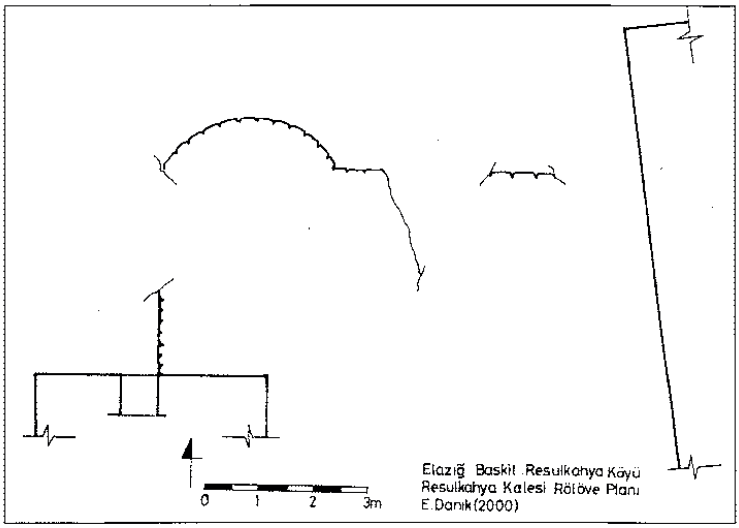
Resulkahya Kalesi

Elazığ Baskil İlçesi, Merkez bucağa bağlı Resulkahya Köyü'nün içinde bulunan bir höyük üzerinde bulunmaktadır. Günümüz köy yerleşiminin ve höyüğün doğusunda kurulu olan kale, köy yerleşimi nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Kalenin sur duvarlarının üzerinde bir ev bulunmaktadır.[97]

Yaklaşık 150X50 m. lik höyüğün bütününü kaplamayan kale, sadece doğu yönde küçük ölçekli bir garnizon kale niteliğindedir. Kuzeybatı köşeyi oluşturan burç temelleri ve bu burçtan güney ile doğuya yönlenen sur duvarları, ev yapımları nedeniyle tahrip edilmiş olup, yakın gelecekte mevcut izlerin yok olma riski oldukça yüksektir.(**Çizim: 2**)

Hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmayan kale yapısının yapım tarihini, benzer örneklerini yörede sıkça gördüğümüz balık kılçığı tekniğinin izleri nedeniyle, M.S. VIII-IX. Yüzyılları önerilmektedir. Bölgede bu yüzyıllara bağlanabilecek ilk örnek olması, Keban-Harput ya da Malatya-Harput yol güzergâhları dışında, özellikle bu dönemlerde Ataf Köyü yönünden Fırat'tan geçilip, Akuşağı köyünü takiben Resulkahya ve buradan Baskil üzerinden Harput'a ulaşan bir yol güzergâhının varlığını düşündürür. Fırat Nehri'nin kuzey yataklarında Keban'dan önce yer alan Ataf Köyü ile Höyük Köyü'nden daha içeride yer alan Akuşağı Köyü ve Şirvan Köyü'nde bulunan höyük ve yamaç yerleşmelerindeki, Roma ve Roma Dönemi öncesi seramik buluntular, bu yolun daha erken dönemlerde de kullanıldığını gösterir. Aynı şekilde Resulkahya Köyü yakınlarında bulunan Urartu Dönemi Karakaş Kalesi'nin varlığı, Baskil Bölgesi'nin bu iç bölgelerinin çok daha detaylı taranması gerektiğini göstermektedir.

[97] Ertuğrul Danık,Yukarı Fırat Bölgesi 2000 yılı Arkeolojik Yüzey Araştrması,19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt(28 Mayıs/1 Haziran) Ankara 2001, s.81.

Çizim 2. Resulkahya Kalesi Rölöve Planı(E. Danık, M. Balaban 2000)

Kuzeybatı köşeyi oluşturan yarım daire burç yapısının temelleri ile bu burçtan doğuya ve batıya yönlenen sur duvar izleri her iki yönde de yeni ev yapımları nedeniyle kesintiye uğrar. Bu verileri oluşturan rölöve planı ve buna bağlı olarak geliştirilebilecek restitüsyon planı, topografya ile birlikte değerlendirildiğinde; kalenin, en azından köşelerinde yer alan yarım daire burçlarla desteklenen kare ya da kareye yakın bir dikdörtgen planda olabileceğini varsaymak gerekir. Köşelerde olabileceği varsayılan burçların dışında, başka burç ya da payanda olasılığı, kalenin ölçeği nedeniyle zayıf kalır. Mevcut duvar ve burç izleri ölçeğinde, kaba yonu taş arası moloz taş dolgu tekniğinde inşa edildiği görülen sur duvarlarında, belirli oranda da olsa balık kılçığı tekniğinin, duvar örgü tekniği olarak uygulandığı, kuzeybatı burçtan güneye yönelen sur duvarlarının dış cephesinde görülmektedir[98].

[98] Danık, a.g.m.

Resim 10. Resulkahya Köyü'nden görünüm

Barsıkkale

Elazığ Baskil ilçesi, Aydınlar Bucağı, Arapuşağı Köyü'nün yaklaşık 500-600 m. kuzeyinde, kuzey-güney yönünde burun şeklindeki bir konglomera kayalık çıkıntı üzerinde (**Resim. 11**) yer almaktadır. Yoğun tahribat nedeniyle günümüze ulaşmayan kaleden geriye, sadece güney yöndeki kimi temel izleri kalmıştır.[99]

Barsıkkale'den ilk söz eden Veli Sevin olup, Sevin ve ekibinin 1986 yılı çalışmalarında belgeledikleri yerleşim yeri, Fırat kıyısında Çiğdemlik'ten başlayıp Baskil'e uzanan "Harput Gediği" üzerinde bir Demir Çağı yerleşimi olarak değerlendirilir. Bununla birlikte, yoğun Ortaçağ yerleşim izlerinden de söz edilir[100]. Sabahattin Yapıcı ise, kaynaklardan yola çıkarak yaptığı çalışma içinde "Barsık Kalesi"nden de söz ederek, bilinen bilgileri tekrarlar[101]. Son olarak Ertuğrul Danık tarafından 2000 yılında ziyaret edilen kalede belgeleme çalışmaları yapılmıştır[102].

Üzerinde bulunduğu kayalığın topografyasına uygun şekillenmiş olması olası olan kale; kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık olarak 80x40 ölçülerinde

[99] Ertuğrul Danık, a.g.m.,Ankara 2001, s.80-81.
[100] Veli Sevin, Elazığ-Binöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986, V Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.II Ankara, 1988 s. 2, 3
[101] Şehabettin Yapıcı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kaleleri,(Yayınlanmamış Lisans Tezi), Elazığ 1993s. 33
[102] Ertuğrul Danık, Yukarı Fırat Bölgesi 2000 yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I,Ankara 2002, s. 80, 81

olup, güney yönündeki kayalıklar üzerinde, çok az Ortaçağ sur temel izleri görülebilmektedir. Ancak, yoğun tahribat nedeniyle rölöve planı çıkarılamamaktadır. Olasılıkla kuzey yönden girilen kalenin, yüzeyindeki kimi Ortaçağ temel izleri dışında, özellikle güney yönünde bol miktarda Ortaçağ seramiklerine rastlanılmaktadır[103]. Ortaçağ malzemesi dışında az yoğunluklu olmak üzere Erken ve Orta Demir çağları'na (Urartu) ait seramik buluntular ile birlikte, İlk Tunç III, Orta Tunç I[104] ve III. dönemlerine[105] ait seramik buluntular, söz konusu dönemlerde de yerleşim gördüğünü göstermektedir.

Malzeme tercihinde, çevrede yoğun konglomera kaya parçaları ile birlikte, kimi diğer taş türleri kullanılmış olsa da, Ortaçağ sonrasında kalenin önemini yitirmesi ile birlikte, gerek kale sur duvarları ve gerekse kale içindeki diğer yapıların taşları, köy evlerinin ve diğer yapıların kullanımı için çekilmiş olmalıdır. Mevcut temel izleri, sur duvarları konusunda yeterli veri vermese de, teknik olarak bölgede yaygın olan düzgün kesme taş ya da kaba yonu taş arası moloz taş dolgu tekniğinde inşa edilmiş olmalıdır. Aynı şekilde veri olmasa da sur duvarları üzerinde büyük olasılıkla yarım daire biçimli payanda/kuleler olmalıydı.

Resim 11. Barsıkkale Genel Görünüşü

[103] Yerleşimde çalışma yapan tüm araştırmacılar, Ortaçağ seramik buluntu yoğunluğu konusunda ortak görüş bildirirler (Bkz. Veli Sevin, a.g.m 1988: s.2; Muhammed Beşir Aşan, a.g.m 1989, s. 531; Muhammed Beşir Aşan, a.g.k. 1992, s. 75; Ertuğrul Danık, a.g.m. 2002b: 81).

[104] Veli Sevin, a.g.m. 1988:s. 3

[105] Ertuğrul Danık, a.g.m. 2002b:s.81

Haroğlu (Sarıgül) Kalesi

Elazığ Merkez İlçe, Hankendi Bucağı'na bağlı Sarıgül (Haroğlu) Köyü'nün, yaklaşık olarak 2.5 km. kuzeybatısında, aynı isimli dağın güneydoğu kesiminde, kalker kayalık bir yükselti üzerinde (**Resim. 12-13**) yer almakta iken, yoğun tahribat nedeniyle günümüze ulaşmayan kaleden geriye, sadece kimi sur temel yatakları ile kale içi yapılarına ait temel izleri (Res.) kalmıştır

Kalenin ilk keşfi XIX. yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Bu yıllarda Van bölgesinde yoğunlaşan Urartu araştırmalarının aksine, Fırat Havzası'nda araştırmalar yapan E. Huntington[106] ve C.F. Lehmann-Haupt[107], kale ile ilgili ilk bilgileri sunarlar. Kalede bulunan Ortaçağ verilerinin yanı sıra, Urartu Dönemi'ne ait izler nedeniyle "Kleine Chalder Burg" şeklinde tanımlanan kale, uzunca süre unutulursa da; 1986 yılında Veli Sevin ve ekibi, kalede yeni gözlemler ve çalışmalar yaparlar. 1985 yılındaki çalışmalarında kaleye gitmeden, bölgedeki eyalet merkezleri ve kaleler içinde Haroğlu Kalesi'ni de sayan Sevin[108], 1986 yılı çalışmalarında kaleye uğrar. Kaledeki basamaklı tünel, su sarnıçları, sur temel yatakları gibi Urartu Dönemi'ne ait veriler ile birlikte, içine giremediği için niteliğini bilmediği güney yamaçlardaki penceremsi açıklıklardan söz ederek, kale alanı içinde tespitini yaptığı Demirçağ, Roma ve Ortaçağ seramiklerini tanımlar[109].

Sevin ekibi arasında bulunan Muhammet Beşir Aşan, Ortaçağ konusunda yoğunlaşan çalışmaları nedeniyle, kaleden çok aynı köy sınırları içinde bulunan ve aynı isimle anılan höyükteki Ortaçağ malzemesinden söz ederken, kalenin varlığına dikkat çekerek, Urartu dönemine ait kalenin Ortaçağ'da da kullanıldığını belirtir[110]. Aynı ekip üyelerinden Kemalettin Köroğlu ise, Urartu Dönemi olarak andığı kalenin ortak bilgilerinin yanı sıra, Sevin'in emin olamadığı penceremsi açıklıkların, olasılıkla tek odalı birer kaya mezarı girişi olduğunu açıklar[111]. Son olarak Ertuğrul Danık tarafından 2000 yılında görülen kale, diğer araştırmacıların verdiği ortak bilgilerle tanımlanan sonuçlara ulaşılmıştır[112].

Üzerinde bulunduğu kayalık platformun topografik yapısına göre kurgulanmış olan ve bunun izleri kısmen güney yöndeki sur temel yataklarından

---

[106] E.Huntington, Weitere Berichte Über Forchungen İn Armenien und Commagene, Zeitschrift für Ethnologie 33, 1901, s.142; E. Huntington, a.g.m.1901, s.182.

[107] Lehmann-Haupt, C.F, Unsere Aufgabe War die Erforschung Urartu-Chaldia's des Reiches von Van,Zeitschrift für Ethnologie 32, 1900, s. 33-66

[108] Veli Sevin, Malatya- Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması, 1985, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara 1987,s. 283

[109] Veli Sevin, , Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması 1986, V Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara (6/10 Nisan)1988, s.11, 12.

[110] Muhammed Beşir Aşan, Elazığ-Bingöl-Tunceli İlleri Ortaçağ Yüzey Araştırması, 1987, Ankara 1989,s. 533; Muhammed Beşir Aşan, Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri (XI-XIII.Yüzyıllar), Ankara 1992, s. 76

[111] Kemalettin Köroğlu, Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi, İstanbul, 1996, s. 17, 18

[112] Ertuğrul Danık, a.g.m, 2002b:s.80

anlaşılan, doğu-batı yönünde 100X75 m. ölçülerindeki kalenin girişi, olasılıkla kayalarda oluşturulan düzeltmeler ışığında batı yönde olmalıydı şeklinde düşünülmektedir. Yükseltinin güney dik yamaçlarında yer alan ancak, içine girilemeyen üç adet kaya mezarı varsayımlı açıklık ile birlikte, güney yönde yüzeyde yer alan sarnıçlar ve sur temel yatakları, ilk kullanımı Urartu Dönemi'ne kadar götürür. Güney yöndeki sarnıçlardan birinin basamaklı tünel şeklinde olması, kale içinde bir kutsal alan varlığını düşündürse de, buna ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Yine yüzeyde rastlanılan Erken Demir (Urartu) Dönemi seramikleri dışındaki az yoğunluklu Roma ve çok yoğunluklu Ortaçağ seramikleri[113], kalenin bu dönemlerde iskan gördüğünü gösterir ki karışık durumdaki harçlı temel izleri de Ortaçağ verileridir[114](**Resim. 14-16)**.

Malatya yönünden gelip Fırat'ı geçtikten sonra Çiğdemlik Köyü'nden başlayan, Baskil üzerinden Elazığ Ovası'na (Kuzova, Uluova ve Altınova) açılan noktada, stratejik bir alanda bulunan Haroğlu Kalesi'nin, Erken Demir Çağı'ndaki kurgulamasını, sur temel yatakları ve kayalık platformun topografik yapısına göre şekillenmiş olarak kabul edebiliriz. Erken Demir sonrasında önemini yitirdiği ve yerleşimin daha güneyde bulunan Haroğlu Höyüğü'nün olduğu yere taşındığını düşünmek gerekirse de kale yüzeyinde az yoğunluklu görülen Roma seramiği, bu dönemlerde kalenin en azından askeri garnizon amaçlı olarak Urartu mirası üzerinde yeniden şekillenerek kullanılmış olduğunu göstermektedir. Çok yoğunluklu Ortaçağ seramikleri, bu dönem içinde Urartu ve Roma mirası sur duvarlarının tahkim edilerek kullanıldığını düşündürse de tüm bu kurgulamalara ilişkin tek veri, kayalık platformun güney yönünde görülen sur temel yatakları olup bu veriler bile kale planı ve rölövesi konusunda yetersiz kalmaktadır.

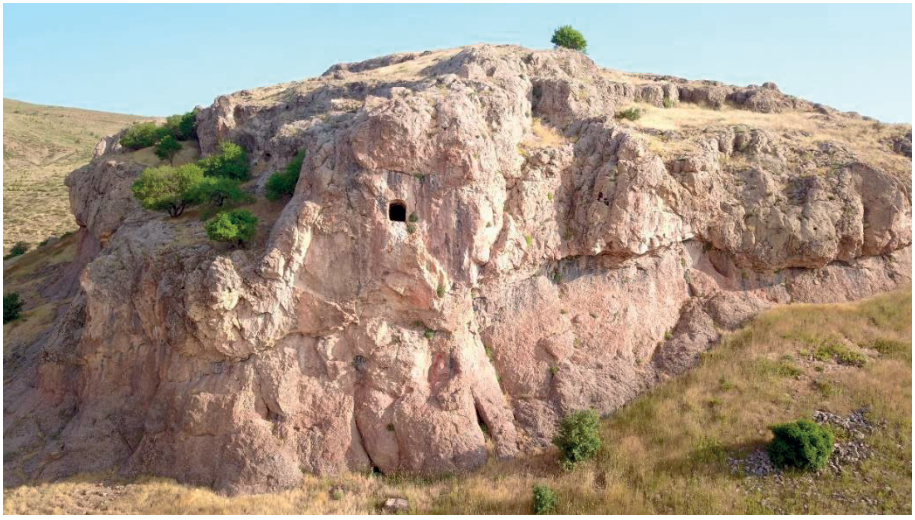
Malzeme olarak çevrede yoğun kalker kaya parçaları ile birlikte, kimi diğer taş türleri kullanılmış olsa da Ortaçağ sonrasında kalenin önemini yitirmesi ile birlikte tahribata uğramıştır. Mevcut temel izleri, sur duvarları konusunda yeterli veri vermese de teknik olarak olasılıkla Urartu Dönemi'nde harçsız kiklopik tarzda, Roma Dönemi'nde kısmen Urartu mirası kısmen kaba yonu taş arası moloz taş dolgu tekniğinde; Ortaçağ'da ise mevcut duvarların büyük oranda yükseltilmesi ve genişletilmesi gibi desteklerle düzgün ya da kaba yonu taş arası moloz taş dolgu tekniği kullanılmış olmalıdır. Aynı şekilde veri olmasa da sur duvarları üzerinde, olasılıkla Ortaçağ'da oluşturulmuş olan ve benzer örneklerine Harput, Resulkahya, Dadim ve At-tall, Şitarkale ve Akçakale kalelerinde de rastlanılan, yarım daire biçimli payanda/kuleler olmalıydı.

[113] Veli Sevin, a.g.m. 1988, s.11, 12; Kemalettin Köroğlu, a.g.k. 1996, s. 18; Ertuğrul Danık, a.g.m., 2002b s. 80

[114] Ertuğrul Danık, a.g.m 2002b: s.80, 81

Resim 12. Haroğlu (Sarıgül) Kalesi genel görünüşü

Resim 13. Haroğlu (Sarıgül) Kalesi güneydoğu yamacındaki kaya mezarı

Resim 14. Haroğlu (Sarıgül) Kalesi Basamaklı Su Sarnıcı

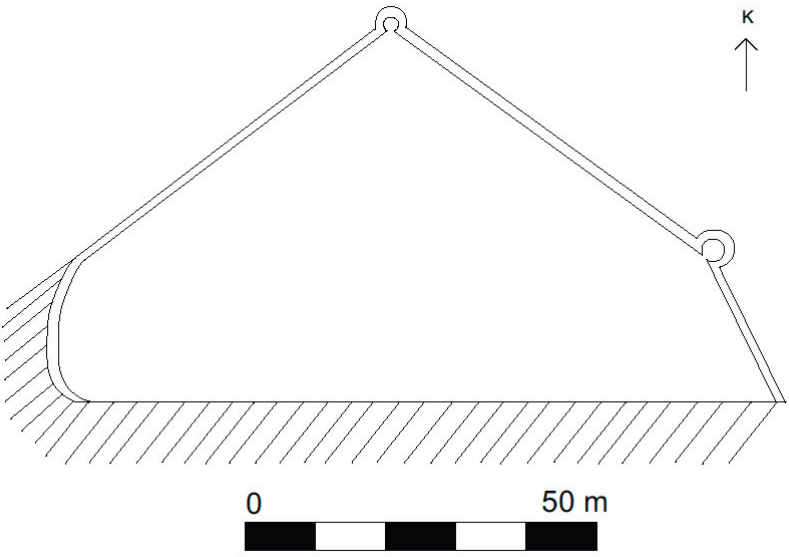
Resim 15-16. Haroğlu (Sarıgül) Kalesi Kaya Ambarları

Alhac Kalesi

Elazığ ilinin Baskil İlçesine bağlı olan Alhac Köyü'nün yaklaşık 4 km. güneyinde, Hure Köyü'nün de yaklaşık 4 km. kuzeyinde yer alan dağın zirvesinde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen bir alana konumlandırılmış, yaklaşık 100x30 metrelik bir alanı kaplamaktadır(**Çizim. 3**). Bulunduğu zirvenin güney ve batı tarafı uçurumdur. Kalenin kuzey yönünde sur ve iki burç kalıntısı günümüze ulaşmıştır. Yüzeyde yoğun bir şekilde kırık sırsız seramik parçaları

görülmektedir(**Resim 22)**. Sur duvarları ve burçlar nizami bir şekilde kireç esaslı harç ile örülmüştür. Günümüzde defineciler tarafından tahrip edilmektedir(**Resim. 17-21)**.

Kalenin yaklaşık 4 km. kuzeyinde yer alan Alhac Köyü'nün hemen karşı yamacında Harabe şehir denen eski bir yerleşim yeri bulunmaktadır. Köylülerin anlatımına göre zaman zaman tahıl küpleri çıkmaktadır. Kale, harabe şehir ve çevre yerleşim yerlerinin savunulması için yapılmış olması güçlü olasılıktır. Aynı hattın devamonda Resulkâhya kalesi bulunmaktadır. Mimari özelliklerinden dolayı Orta Çağ Dönemine tarihlenebileceği değerlendirilmektedir.

Çizim 3. Alhac Kalesi Plan-Kroki

Resim 17. Alhac Kalesi Doğu yöndeki burç kalıntısı

Resim 18. Alhac Kalesi kuzey yöndeki burç kalıntısı

Resim 19. Alhac Kalesi kuzey yöndeki sur kalıntısı

Resim 20. Alhac Kalesi kuzey yönündeki burca içten giriş açıklığı

Resim 21. Alhac Kalesi doğu yönündeki burcun dıştan görünüşü

Resim 22. Alhac Kalesi seramik kalıntıları

Değerlendirme

Altı tane tarihi kale araştırmaya konu olmuştur. Bunlardan Haroğlu Kalesi ile Resulkahya Kaleleri iç bölgede, Tomisa(Habib Uşağı) ve Kaleköy(Muşar) Kaleleri Fırat Nehri'nin kıyısında, Barsıkkale ve Alhac Kaleleri ise Fırat Nehri'ne biraz uzakta ancak Fırat'a nazır yüksek bir noktada yer almaktadırlar. Fırat Nehri ise tarihte birçok devletin doğal sınırını teşkil etmiştir. Bu açıdan kalelerin konumu oldukça önem arz etmektedir. Fırat Nehri kimi zaman Urartu'nun batı sınırını belirlemiş kimi zaman İslam orduları ile Bizans arasında veya Bizans ile Pers orduları arasında tampon bir sınır bölgesi olmuştur.

Ancak kalelerin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildikleri kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Tomisa(Habib Uşağı) Kalesinde, günümüze Urartu dönemine ait bir kitabe ulaşmıştır. Şimdilik kitabesi bilinen tek yapı olması açısından oldukça önemlidir. Kitabedeki bilgilere göre Tomisa(Habib Uşağı) Kalesi Urartululardan önce inşa edilmiştir. Kitabedeki bilgiler oldukça dikkate değerdir. Kitabede, Fırat Nehri ile Malatya ve çevresinde onlarca kalenin varlığından bahsedilmektedir. Bu kalelerden dokuz tanesinin ismi belirtilmektedir. Ancak bu yapıların lokalizasyonu tam olarak yapılamamış olup bazı öneriler sunulmuştur. Özellikle Melitene(Malatya)'ye yapılan seferde ele geçirilen yerlerden *Hazani(Huzan/Huzane)* kalesi için şimdiye kadar bugünkü Tuncel Hozat olabileceği ileri sürülmüştür[115]. Kanaatimizce *Hazani(Huzan/Huzane)* Hozat olması oldukça uzak bir ihtimaldir. Çünkü kitabeye göre bütün bu kaleler Melitene'nin muhasara edildiği aynı gün içerisinde ele geçirilmişlerdir. Bu durumda Hozat Melitene'ye olan mesafesi göz önünde bulundurulduğunda aynı günde Hozat'a varmak mümkün görünmemektedir. Diğer önemli bir husus ise Van ve Palu'daki bir yazıtta da aynı şekilde kaleler sayılırken Tomisa, Melitene ve *Hazani(Huzan/Huzane)* birlikte telaffuz edilmekte ve yakın yerler oldukları anlaşılmaktadır[116]. Tomisa (Habib Uşağı) Kalesinden Malatya'ya doğru Fırat Nehri'nin kuzeybatı kıyısında Kaleköy(Muşar/Masara) Kalesi'ne varılmaktadır. Mevcut verilerden Urartu Döneminde kullanıldığı ve günümüze ulaşan açık hava tapınağı ile de bilgiler sunmaktadır. Kaleköy(Muşar/Masara) Kalesinin Kuzeyinde yaklaşık 7-8 km. mesafede Muşar Dağı'nın zirvesinde M.S. 329 tarihli bir Süryani Manastırı günümüze ulaşmıştır. Manastırın Kuzey-doğu karşısında yaklaşık 5 km. uzaklıkta eski bir yerleşim yeri günümüze ulaşmıştır. Bu yerleşim yeri yakınında kaya tahıl ambarları ve seramik buluntuları görülmektedir. Bu yerleşim yerinin olduğu bölgeye ve günümüzde çok yakın yerdeki Işıklar Köyü'ne yerel dilde *Khuzan/huzan/Huzanan/ Kuzanan* şeklinde ismi bilinmektedir. Cumhuriyetle

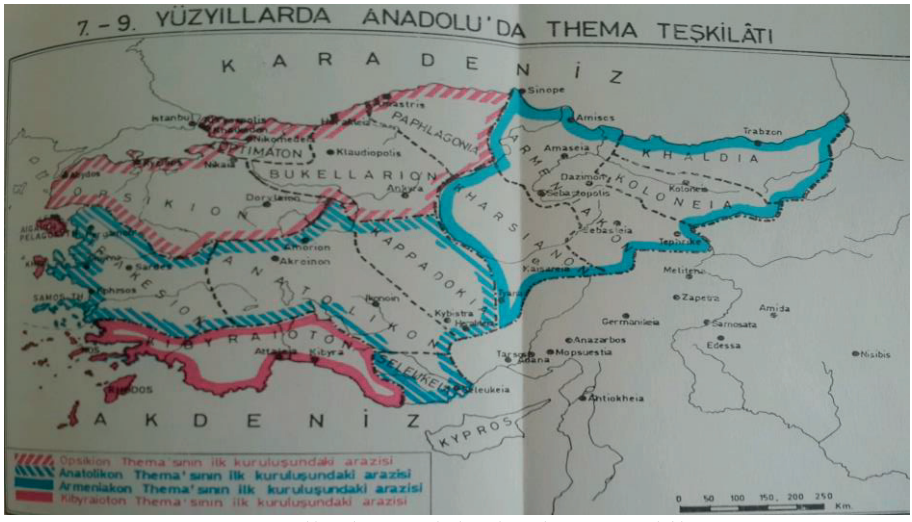
---

[115] Mirjo Salvini, "Le testimonianze storiche urartee sulle regioni del Medio Eufrate:Melitene, Kommagene, Sophene, Tomisa", La Parole del Passato CXLII-CXLIV. (1972):107.; Marcus Wäfler, "Zum assyrisch – urartäischen Westkonflikt", Acta Praehistorica et Archaeologica 11/12, (1980-1981): 82-83.; Michael Czernichow Astour, "The Arena of Tiglath-pileser III's Campaign Against Sarduri II (743 B.C.)", Assur - Monographic Journals of the Near East 2/3, (1979): 3.

[116] Ayrıntılı bilgi için bkz. Margaret R. Payne, Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

birlikte yapılan köy isim değişiklikleri nedeniyle bu bilgi gözden kaçmıştır. Işıklar Köyü ve çevresinin önceki ismi *Khuzan/huzan/Huzanan/ Kuzanan'*dır. Bu bilgi günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. ***Hazani(Huzan/Huzane)'nin*** **Hozat yerine bugünkü Işıklar Köyü ve çevresine lokalize edilmesi *önerilmektedir.*** Yapılacak ayrıntılı yüzey araştırmasında daha da net bilgiler elde edilebilecektir. Muhtemelen Mor Ahron Manastırı'nın olduğu yerde Urartu döneminden kalma bir tapınak almalıydı. Çünkü temel taşları düzgün blok taşlardır. Aynı şekilde ana kayanın oyularak oluşturulduğu temel yuvaları da Urartu Dönemiyle ilişkilendirmemize neden olmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde bu kaleler el değiştirmiş ve daha önce bahsedildiği gibi sınır kaleleri görevini sürdürmüşlerdir. M.S. 4. Yüzyılda İran tehdidi nedeniyle Romanın ağırlık noktasının doğuya kaydığı görülmektedir. 540 yılına gelindiğinde İran'ın Ön Asya'da etkinliği görülmeye başlamış Bizans gözle görülür bir şekilde ikinci plana düşmüştür. 619 yılında bütün Ön Asya İran hâkimiyeti altına girmiştir. Bu tarihlerde Bizans da kendine geliş ve içten sağlamlaşma yoluna gitmiştir. Bizans ordu ve idarede yeniliklere gitmiş *thema*[117]'lar nizamına gittiği görülmektedir. Düşman harekâtından korunmuş olan Anadolu toprakları askeri bölgelere, *thema*'lara taksim edilmiştir. *Thema*'lar tamamıyla askeri idare birlikleridir. Bu sistem aynı zamanda sınır savunma sistemidir. Bizans'ın seçme birlikleri Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. *Thema* siteminin ilk olarak Anadolu'ya özgü olarak organize edilmiştir[118]. Konumuzu oluşturan kaleler 7.-9. Yüzyıllarda Anadolu *Thema* teşkilatının *Armeniakon Thema* arazisinin doğu sınırına yakın oldukları görülmektedir(**Çizim. 4**).

Çizim 4. 7.-9. Yüzyıllarda Anadolu'da Thema Teşkilatı

[117] Thema: Kolordu manasına gelmektedir.

[118] Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi(Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yyaınları X. Dizi-Sayı 7, 1999, s. 40, 66, 89- 91.

Özellikle 7. Yüzyılda bölgeye yapılan Arap akınları ile birlikte Fırat Nehri bir tampon vazifesi görmüştür. İslam orduları 636 yılında Antakya'yı alarak Bizans Anadolusu'nu ele geçirdiğinde, bu kalelerin olduğu yerler de vardı. Bizans İmparatoru Herakleios (610-641), İslam ordularının Anadolu'da ilerleyişini durdurmak için Antakya, Tarsus, Malatya, Erzurum gibi şehirleri bir yay şeklinde İslam ordularına bırakarak bir tampon bölge oluşturmuştur. Halife Hz. Ömer'in (634-644) emriyle tampon bölgenin gerisinde, İslam ordularının fethettiği Bizans şehirleri, İslam sınır karakolları hâline getirilmiştir. Bu sınır karakollarından sınıra yakın olanlara, Sugur şehri denilmiştir. Sugur şehirleri Tarsus, Malatya, Erzurum'dur [119]. Konumuzu oluşturan Tomisa (Habib Uşağı) Kalesi, Kaleköy(Muşar) Kalesi, Barsıkkale ve Alhac Kaleleri Malatya'nın Fırat Nehri'nin karşı sınırında yer almaktadır.

Kalelerin bulundukları konumları göz önünde bulundurulduğunda Tomisa (Habib Uşağı) ve Kaleköy(Muşar) Kaleleri ilerleyen süreçte Ribat/Tutkavul/Derbent vazifesi görmüş olabilirler[120]. Tomisa (Habib Uşağı) Kalesi, Kömürhan Hanı'na yakın oluşu ve Orta Çağ'da da kullanıldığına dair yapı kalıntılarının günümüze ulaşmış olması Ribat olasılığını güçlendirmektedir. Aynı şekilde 16. Yüzyılda bugünkü Kaleköy(Muşar) için "Ribat-ı Muşar" denmesi[121] fikrimizi destekler niteliktedir. Sahil güzergâhı Kuzeybatı ve kuzeydoğuya doğru takip edildiğinde Keban-Arapgir-Kemaliye-Çemişgezek-Ulukale ve Tunceli hattında Ribatların varlığı açık bir şekilde görülmektedir[122]. Resulkahya ve Barsıkkale Kalelerinin güzergâhlarında Karoğlu Hanı ve Katar Hanlarının olması bu iki yapının da yol ve ticaret güvenliğini sağladıkları belirtilebilir. Ancak Alhac Kalesi bütün bu savunma yapılarından ayrı tutmak gerekir. Çünkü herhangi bir ticari yol üzerinde yer almamaktadır. Bulunduğu konum itibariyle Bizans dönemi "*Thema"* teşkilatı içerisinde yer alabileceği ve tamamen şehirlerin savunması için ilk tampon vazifesi görmüş olabileceği güçlü olasılıktır. Elde yeterli belge olmadığı için varsayımlar üzerinden bu çıkarımlar yapılmaktadır.

---

[119] Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı," *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları*, Cild.28 Sayı.46, 2009, s.164-165 .; M. Beşir Aşan;" Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri(XI-XIII.YY)T.K.A.E. Yay.no:103,seri:I-Sayı:.A.16, 1989, Ankara, s.23.

[120] Not: Ribat, Arapça "rbt" kökünden gelen Ribat kelimesine Kur'an'da "Kâfirlere karşı cihad için hazır bulunan süvarilerin atlarını bağlayacağı yer[120]" manasında kullanıldığı görülmektedir. Geniş anlamıyla Kervansaray ve Han ile eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte, İslam dünyasında Kervansaray ve Hanların öncüleri niteliğindedirler.

[121] İlhan Türkmen, "Tahrir Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Malatya'da Ermeni Nüfusu", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt.8, Sayı. 16, Yaz 2015, s. 268.

[122] Ribatlar ve Yukarı Fırat Bölgesindeki Ribatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz... Korkmaz Şen, *"The Rabat Castles-Upper Euphrates Basın as a Sample/Rabat Kaleleri-Yukarı Fırat Havzası Örneği,* Düşünce-Edebiyat ve Tarih Araştırmaları, Hiper Yayın, İstanbul 2019, s. 312-332.

Sonuç

Baskil İlçesi, batı ve güneybatısında geçen ve birçok devletin de sınırlarını belirleyen Fırat Nehri'nin gerisinde yer alması nedeniyle tarih boyunca stratejik bir noktada kalmıştır. Bununla birlikte Fırat Nehri Kıyısı'nda birçok tarihi kale inşa edilmiştir. Bununla birlikte Malatya-Muşar-Harput hattı üzerinde yer alan küçük boyutlu ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya yönelik küçük ölçekli savunma yapıları da tespit edilmiştir. Toplamda altı kale incelenmiştir. Bunlardan Alhac Kalesi ilk defa bilim dünyasına tanıtılmış ve tescilsiz bir yapıdır. Alhac Kalesi'nin Bizans Theması içerisinde yer almış olabileceği ortaya konmuştur. Diğer yapılar içinde yeni yorumlar getirilmiştir. Özellikle "*Huzana"* şehri için Işıklar Köyü ve çevresinin lokalize edilmesi ilk kez önerilmiştir. Böylece Tarihi yapıları yönüyle az bilinen Baskil İlçesinin özellikle Sanat Tarihi açısından tanıtılmıştır.

Kaynakça

Astour, Michael Czernichow; "The Arena of Tiglath-pileser III's Campaign Against Sarduri II (743 B.C.)", *Assur -monographic Journals of the Near East 2/3*, 1979, s. 2-23.

Aşan, Muhammed Beşir ; *Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar),* Ankara 1992.

Bahadır, Gürhan; "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı," *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları*, Cild.28 Sayı.46, 2009, s.163-178.

Bakır, Tomris - Çilingiroğlu, Altan; Kaleköy Kazısı, 1978, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No 3, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, Ankara 1987, s.153-155.

Danık, Ertuğrul: Yukarı Fırat Bölgesi 2000 yılı Arkeolojik Yüzey Araştrması, *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt(28 Mayıs/1 Haziran) Ankara 2001, s.79-92.

E. Huntington, Weitere Berichte Über Forchungen İn Armenien und Commagene, Zeitschrift für Ethnologie, 1901, s. 173-209.

Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi(Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi-Sayı 7, Ankara 1999.

Kökten, Kılıç; "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar" *Belleten,* XI(43), Ankara 1947, s.431-472.

Köroğlu, Kemalettin; Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi, İstanbul 1996.

Lehmann-Haupt, C.F, Unsere Aufgabe War die Erforschung Urartu-Chaldia's des Reiches von Van,Zeitschrift für Ethnologie 32, 1900, s. 33-66

Öğün, Baki; Habibuşağı Kazısı, V. Kazı Sonuçları Toplantısı(23-27 Mayıs), İstanbul 1983, s.237-238.

R. Payne, Margaret; Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

Salvini, Mirjo; "Le testimonianze storiche urartee sulle regioni del Medio Eufrate:Melitene, Kommagene, Sophene, Tomisa". *La Parole del Passato CXLII-CXLIV*. 1972, s.100-111.

Sevin, Veli; Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986, V Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.II Ankara, 1988, s.2-43.

Sevin, Veli; Malatya-Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması, 1985, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara 1987, s. 279-300.

Strabon Geographıka, Antik Anadolu Coğrafyası (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Şen, Korkmaz; *"The Rabat Castles-Upper Euphrates Basın as a Sample/Rabat Kaleleri-Yukarı Fırat Havzası Örneği,* Düşünce-Edebiyat ve Tarih Araştırmaları, Hiper Yayın, İstanbul 2019, s. 312-332.

Türkmen, İlhan; "Tahrir Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Malatya'da Ermeni Nüfusu", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt.8, Sayı. 16, Yaz 2015, s. 59-273.

Wäfler, Marcus; "Zum assyrisch – urartäischen Westkonflikt". *Acta Praehistorica et Archaeologica 11/12*, 1980-1981, s.79-97.

Yapıcı, Şehabettin; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kaleleri,(Yayınlanmamış Lisans Tezi), Elazığ 1993.

YUKARI FIRAT BÖLGESİ 12. VE 13. YÜZYILLARA AKTARILAN BİZANS TARİHİ COĞRAFYASI

Mustafa BALABAN*

Öz

Yukarı Fırat Havzası olarak incelediğimiz bölgenin tarihi coğrafyası Anadolu tarihinin binlerce yılda oluşmuş kültürel zenginliğini yansıtmaktadır. Tarihsel süreklilik içinde birçok kültür ve uygarlığın izlerini taşıyan bölge, bu kültürlerin karşılaştığı, birbirini etkilediği ve etkilendiği bir alan olma özelliğine sahiptir. Bu genel değerlendirmeler ışığında Baskil ve çevresinin varlığı büyük kültür yollarının kavşağında olması, zaman zaman bu ortamda farklı kültürleri öne çıkarmasıdır. Bu kültürlerin yeşermesi açısından Baskil önemli bir noktadır. Bunun için ilçe, belde, köy ölçeğinde toponomi çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Yıkılmış, su altında kalmış, küçük parçalara dağılmış bölgemizin, geçmişle bugün arasında bağ kuracak işaretleri, izleri araştırılması ve korunması ve yaşatılması büyük önem arz etmektedir. Keban ve Karakaya barajı kurtarma kazıları kapsamında yapılan çalışmalar bölgenin tarihi coğrafyası açısından önemli bilimsel veriler sunmuştur.

Araştırmamız kapsamında tarihsel gelişim süreci içindeki yazılı kaynaklardan yola çıkarak yapılan lokalizasyon ve tarihi coğrafya araştırmalarına karşın, günümüzde bölgede tespiti yapılmış ancak, dönemleri içinde hangi adla anıldıkları bilinmeyen çok sayıda yerleşim yeri bulunmaktadır. Özellikle bu çalışmaların bir kısmının bölgenin coğrafyasının iyi incelenmeden yapılmış olması tekrar değerlendirme yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Henüz tespiti yapılmamış olası yerleşim yerlerinin ve adı anılmayan bir çok küçük ölçekli yerleşim yerinin lokalizasyonu yapılamamış olup, sayılan tüm bu alanlarda bulunan veriler, Neolitik Dönem' den itibaren günümüze kadar farklı kültürlerin bölgede egemenlikler kurduğunu göstermektedir. İsimleri bilinmese de tüm bu yerleşim yerlerinin her birinin kendi dönemi içinde bir adı olduğu muhakkaktır ki, yapılacak kazı ve araştırmaların devamında, bulunacak yeni verilerle birlikte bölgenin tarihi coğrafyası daha ayrıntılı olarak aydınlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Coğrafya, Doğu Anadolu Yukarı Fırat, Bizans Tarihi, , Huzana bölgesi

* Tarih öğretmeni, Çekül Vakfı Elazığ Temsilcisi, mbalabantr@yahoo.com

BYZANTİNE HİSTORİCAL GEOGRAPHY TRANSFERRED TO 12TH AND 13TH CENTURİES OF UPPER EUPHRATES REGİON

Abstract

The historical geography of the region we study as the Upper Euphrates Basin reflects Anatolia's cultural wealth accumulated over millenia. The region is distinctive as a crossroads, wherein cultures meet, interact with and transform one another. Baskil and its surroundings are home to a richly layered and variegated historical patrimony, though some layers are more prominently visible. Conducting detailed toponymic studies from the scale of the village to that of towns and districts in this area are imperative for reviving Baskil's cultural heritage. The need for seeking, locating, repairing, and reinvigorating the traces that illuminate the connections between yesterday and today is particularly great for this region, which has been demolished, submerged, and, parts of which have been scattered into small pieces beyond recognition. Studies carried out during the Keban and Karakaya Dam rescue excavations, for example, have revealed a significant amount of scientific information about the region's historical geography.

The locations of several historical settlements in this have been identified, but we still do not know their original names despite our best efforts to dive into written historical sources and existing research on the region's historical geography. That a substantial proportion of these materials were produced without a close examination of the region's geography obliges us to revisit this research.

The existence of known—if not yet located—settlements and numerous other small and nameless hamlets that across the landscape, strongly suggest that this region has been continually under the control of different cultures since Neolithic times. Even if we do not know them yet, they all had toponyms, and with information harvested from further research and excavation, we will be able to understand this region's history and geography in more granular detail.

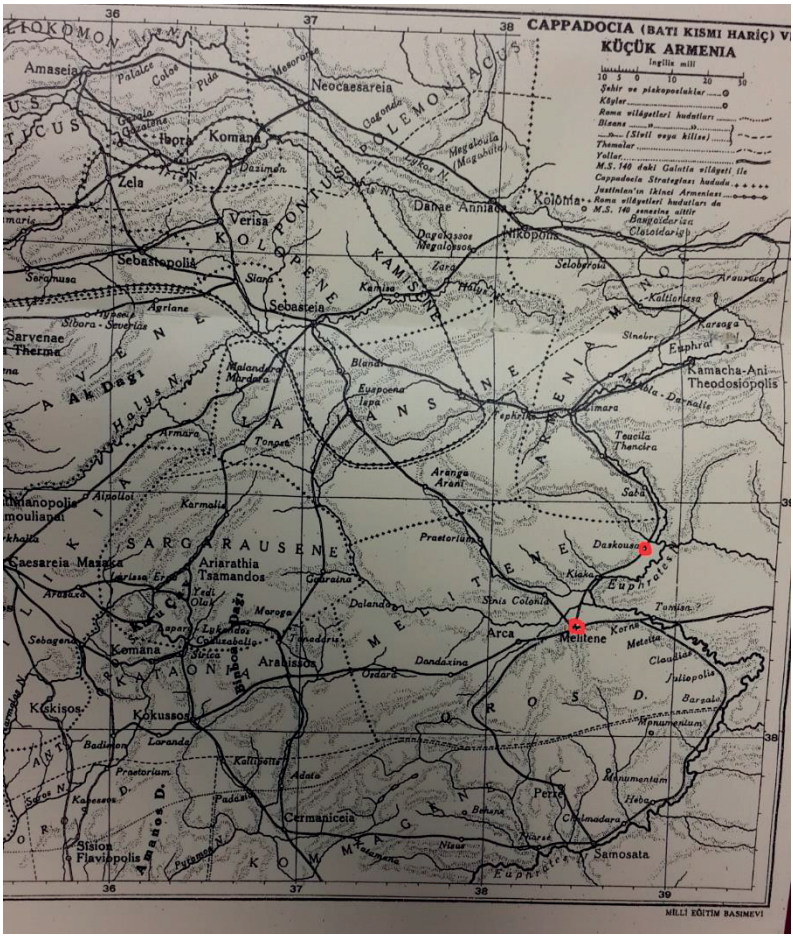
Keywords: Historical Geography, Eastern Anatolia, Upper Euphrates, Byzantine History, Huzana Region

Giriş.

Bölgenin Bizans Dönemi tarihi coğrafyası açısından en kapsamlı çalışma, kuşkusuz Ernst Honigmann'a ait olup, bölgedeki Bizans Dönemi yerleşmeleri konusunda önemli ipuçları ve değerlendirmeler yer alır. Öte yandan Ortaçağ'ın önemli kronikçilerinden Abu'l-Farac ile Urfalı Mateos'un yazdıkları kroniklerin içinde de, dönem tarihsel olayları ile birlikte bölgedeki yerleşim adlarına ve bu yerlerle ilgili özel tarihi bilgilere rastlanmaktadır. J. Howard-Johnson'un, yaptığı monografik bir çalışmada Anzitene olarak anılan ve daha çok Elazığ bölgesini içeren coğrafyanın, Bizans Dönemi tarihsel süreci ile birlikte tarihi coğrafyası hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna karşın Bizans Dönemi'ni irdelemese de; Mehmet Ali Ünal.

Enver Çakar, Yüksel Arslantaş, Beşir Aşan, Korkmaz Şen ve Ahmet Aksın'ın çalışmaları, Eski çağdan başlayarak özellikle Osmanlı belgelerinden yola çıkılarak yapılan çalışmalar olup, bu dönemlerdeki yerleşimlerin adını vermesi açısından bölgenin tarihi coğrafyası açısından oldukça

önemli kaynaklardandır. Farklı bir deyimle Bizans tarihi coğrafyasının mirası olan isimleri, Osmanlı Dönemine taşıması açısından önemlidir[123].

Harita 1. W. M. Ramsay, Kapadokya Haritası (Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'ndan)

Bu kaynaklar içinde Honigmann'ın verdiği bilgilerde, bölgeye yönelik en erken tarihi coğrafya bilgisi, 837 yılında İmparator Theoplis'in bölgedeki seferi ve yağmaladığı kentlere ilişkin bilgidir. Theoplis'in "Değik" ve "Hozan" bölgelerini

[123] Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, 2014, s. 240-243; Demirkent, 2006, s. 307-309; Şen, 2019a, s.1-6; Şenb, s. 312-332.,; Çakar, 2012, s. 384.; Taeschner, 2010, s. 32-33.

ele geçirip yağmaladığı kale/kentler arasında sayılan "Ankl", "Cmu/Cmnu", "Palin" ve "Meckert"[124] yerleşimlerinden Ankl adlı yerleşim alanının lokalizasyonu konusunda öneri bile yapılmamıştır. Ancak yağmalanan Değik ve Hozan bölgesi geneli içinde, bugünkü Tunceli ili dahilinde olmak üzere Hozat ve Bağın bölgeleri arasında aranması gerekir. Aynı şekilde Cmu/Cmnu konusunda da öneri yapılmamışsa da, Palin (Balin/Bağın) Kalesi'nden önce uğranılan kale olarak anıldığından[125], Tunceli bölgesi içinde Bağın'ın batısında ve belki de Mazgirt-Bağın arasında aranması gerekmektedir. Buna karşın çeşitli kaynaklarda "Balin" ya da "Palin" olarak anılan ve Cmu/Cmnu'dan sonra yağmalanan "Palin" adlı yerleşimin, bugün Tunceli'nin güneydoğu sınırında Peri Suyu kenarında yer alan "Bağın" yerleşimi olduğu kabul edilir. Kayalık bir alan üzerinde yükselen Ortaçağ kalesinin dahilinde görülebilen Urartu Dönemi izleri kalenin kuruluşunu bu döneme kadar götürmektedir. Her ne kadar yazılı kaynaklarda kalenin bu dönem için bir adı konulamazsa da, Ortaçağ kaynaklarında geçen Palin/Balin, Bizans Dönemi içinde IV. Armenia'nın bir kalesi olarak anılmaktadır[126].

Meckert kalesi ise, bugünkü Mazgirt ilçe merkezi olup, Urartu Kralı Menuas Dönemi'nde yapıldığı düşünülerek ve bu isme bağlı olarak "Menuas'ın kenti" anlamında "Menuaskert" ile yerel dildeki farklı sözcüklere göndermeler bulunsa da[127], gerek bölgedeki ve gerekse bölge dışındaki hiçbir Urartu, Hitit ya da Assur yazılı belgelerinde bu isme ya da aynı kökenli isme henüz rastlanılmamıştır. Bizans Dönemi içinde ve devamında XII. yüzyıl başlarından itibaren Türk Dönemi içinde de kale ve kale dışına taşmış unsurları ile kullanılmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda "Mazgird" olarak anılan yerleşim, XVI. yüzyılda da aynı isimle Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı, Çemişgezek Sancağı'na bağlı bir nahiye merkezi olursa da, 1566 yılından itibaren yurtluk-ocaklık olarak ayrı bir sancak merkezi olarak ayrılır[128].

873'de bu defa Bizans İmparatoru Basileios bölgeyi yağmalar. Basileios'un yağmaladığı alanlar içinde anılan "Abdela (Αβδελα)", "Muriniks (Μουρίνίξ)", "Khakhon (Χαχου)", "Amer (αμερ)" ve "Kurtikion" sayılır[129]. Bu yerleşimlerden Abdela, Peri Suyu'nun Murat Suyu'na karıştığı yerin kuzey kıyısındaki "Abduli" ya da "Abdalli" olarak önerilmekteyse de[130], söz konusu yerleşimi daha batıya doğru, Murat Nehri'nin kuzey kıyısında, Tunceli ili Pertek ilçesine bağlı ve yeni adı Çataksu olan dönemin "Abdolu" yerleşiminde de aramak gerekebilir. Muriniks yerleşimi ise, günümüzde Elazığ içinde bir mahalle durumunda kalan ve günümüzde "Çatalçeşme" adıyla anılan, eski adı

[124] Honigman 1970: 55.
[125] Honigman 1970: 196, 197.
[126] Mateos 1987: 83, dipnot 27.
[127] Aksoy 2000: 9, 10.
[128] Ünal 1989: 27, 28, 201.
[129] Honigmann 1970: 56-58.
[130] Honigmann 1970: 56-58.

"Morenik/Murenik" olan köy yerleşimi olarak lokalize edilir[131]. Söz konusu köy, 1518 yılı tahririnde Harput Nahiyesi'ne bağlı "Morenik" köyü olarak anılırken, 1523 ve 1566 yılı tahrirlerinde Ulu Abad Nahiyesi'ne bağlı "Mornik" köyü olarak anılır[132]. Aynı şekilde XVII. yüzyıldan sonraki dönem kayıtlarında, Harput'a bağlı köy olarak "Mornik" adıyla anılmaya devam edilmiştir[133].

Basileios'un yağmaladığı ve Malatya ile Şimşat arasında gösterilen Khakhon, Elazığ'ın güneyinde yeni adı Dedeyolu olan Hoh köyü yakınlarındaki Hoh Höyük olarak önerilir[134]. Höyük tipi yerleşim, Kalkolitik ve Tunç çağlarında yoğun iskan görmüş olsa da; Assur ve Urartu dönemine ilişkin isim önermesi bulunmaz. Buna karşın Hitit Dönemi içinde Hattuşili'nin seferlerinin Akadca nüshasında yer alan "Hahhu" kenti[135] adı, geç dönemlerin Kahkhon ya da Hoh olarak anılan yerleşim alanı şeklinde lokalize edilmelidir.

Aynı yağmalama alanı içinde sayılan Amer, "Emirler Çiftliği" ile ilişkilendirilerek, Keban bölgesinde Fırat kenarında ve Murat Nehri güneyinde olarak önerilir[136]. Ancak önerilen Emirler Çiftliği'nin yeri saptanamamıştır. Olasılıkla Keban Baraj Gölü altında kalan küçük bir mezra yerleşimi olmalıdır. Aynı şekilde Malatya ve Şimşat arasında şeklinde tanımlanan ve yine Basileios'un yağmaladığı alanlar içinde sayılan "Kurtikion" yerleşimi[137] ile ilgili olarak da, henüz bir lokalizasyon önerisi geliştirilememiş olup, olasılıkla IX. yüzyıldan sonra bir süre daha kullanıldıktan sonra terkedilmiş ve kullanılmamıştır.

İmparator VI. Leon Dönemi'nde (886-912), İmparator Manuel ve dört oğlundan alınan "Değik/Tekik" bölgesinden oluşan yeni "Mezopotamya Teması" içinde "Krni/Krvik (Arvik/Avrik)" Kalesi ile birlikte "Sak/Savuk" Kalesi sayılır[138]. Bunlardan Krni/Krvik Kalesi yeri lokalize edilemezken; Arsanias diye anılan Murat Nehrinin birleştiği alanın kuzeyinde ve Çemişkezek Suyu'nun batısında olduğu bildirilen Sak ya da Savuk Kalesi, daha önce lokalize edilmemişse de; bu kale yerleşimi, bugünkü Çemişkezek ilçesinin güneybatısında Keban Baraj Gölü oluşmadan önce, Karasu ile Murat'ın birleştiği alanın kuzeyinde bulunan Savuk köyü olmalıdır. Bizans kaynaklarının devamında Ortaçağ kaynaklarında adına rastlanılmasa da, "Karye-i Sağuk" adıyla, XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında Müslüman köyü olarak anılmaktadır[139].

[131] Honigmann 1970: 57.
[132] Ünal 1989: 232, 234, 237.
[133] Aksın 1999a: 40-48.
[134] Honigmann 1970: 57.
[135] Alp 2000: 66.
[136] Honigmann 1970: 57.
[137] Honigmann 1970: 56-58.
[138] Honigman 1970: 67.
[139] Ünal 1989: 145, 203.

Değik Teması, Arsanias'nın kuzeyinde bulunan Hozat merkezli Khozan Teması ile birlikte, Hozat'ın batısından itibaren Fırat'a kadar olan alanları kapsadığından, tema merkezi günümüzde Hozat'a bağlı yeni adı Sarısaltık olan "Derik" adlı köy olmalıdır. Aynı tema alanı içinde gösterilen Sak/Savuk Kalesi'nin, Çemişkezek ilçesinin güneybatı taraflarında bulunan Savuk köyü olarak lokalize edilebilmesi, tema alanı görüşümüzü doğrular. Bu nedenle henüz yeri lokalize edilemeyen Krni/Krvik Kalesi'nin de, Hozat'ın batısından Fırat Nehri'ne kadar olan Çemişkezek bölgesinde aranması gerekir.

Harita 2. Gerardus Mercator'un (1512-1594) Haritası[140]

[140] Galçıyan, 2019: 61.

M. 938 yılında Sayf ad-Davla'nın sefer yaptığı Bizans kaleleri arasında "Dadim", "at-Tall", "Hısn Salam", "Hısn Ziyad" kaleleri sayılır[141]. Adı geçen bu kalelerden Harput olarak lokalize edilen Hısn Ziyad dışında "Dadim", bugünkü Tadım köyü içindeki aynı isimli höyük üstünde yer alan kale ile özdeşleştirilir. Bu yerleşim alanı, Korucutepe kazılarında bulunmuş olan ve III. Hattuşili Dönemi'nde (M.Ö. 1275-1250) yazıldığını varsaydığımız, çivi yazılı bir belgede yer alan kentlerden biri olan "Hatima" olarak, eski adı "Dadim" olan bugünkü Elazığ Merkez ilçe "Tadım Köyü" ile ilişkilendirilir [142].

Aynı kalelerden "at-Tall", bugünkü Tilenzit Höyük olarak önerilmekteyse de[143]; tarafımızca Elazığ merkez llçe Poyraz köyü yakınlarındaki Poyraz Kalesi[144] ya da Buryaz Kalesi[145] olarak da bilinen Tilek Kalesi[146] olarak önerilir. Aynı sefer sırasında ele geçirildiği aktarılan kalelerden gerek Dadim ve gerekse Hısn Ziyad kaleleri'nin, Altınova kuşağında yer alması, at-Tall Kalesi'nin de bu alanda olması gerektiğini düşündürürken; yörede bir çok höyüğe verilen "til", "tilek", "tillek", "killik" ve "gıllik" gibi isimlendirmeler ya da türevleri, at-Tall isminin de bu kökenden kaynaklandığını düşündürür. Sayf ad-Davla'nın, sefer yaptığı kaleler arasında sayılan "Hisn Salam"[147] için, henüz bir lokalizasyon önerisi geliştirilmemiştir. Aynı sefer sırasında adı geçen kalelerden gerek Dadim ve gerekse Hısn Ziyad kaleleri'nin, Altınova kuşağında yer alması, at-Tall Kalesi'nin Kuzova bölgesinde önerilmesi ile birlikte Hısn Salam Kalesi'nin de bu alanlar içinde aranması gerekir. Sayf ad-Davla'nın 938 yılında yağmalamasa da, konakladığı yer olarak geçen "Al-Aşkuniye" ya da "El-Aşkuniye" ise, Keban ilçesine bağlı "Aşvan" isimli köydeki aynı adlı yerleşim alanı olarak lokalize edilir[148].

Bizans döneminde 950 yılında, merkez bugünkü Hozat olmak üzere kurulan ve "Khozan" temasının içinde "Çemeşkacagk" olarak anılacak olan "Hierapolis"[149], X. yüzyıl sonunda Nikefor'un yardımı ile tahta çıkan Jean Tzimisches'in (969-976) doğduğu kent olarak, "Çımışgadzak" şeklinde anılmıştır. Bizans Dönemi Hierapolis'i olarak anılan bugünkü Çemişkezek'e Evliya Çelebi'nin açıklamaya çalıştığı Çemsid'den kaynaklı olarak "Çemşid Kenzek" denildiğine ilişkin öneri[150], ciddi sunum olarak değerlendirilemez. Çemişkezek adının Bizans imparatorluğu yapan Çımışgik/Tzimisches adından kaynaklandığı kesin kabul görürken; yine Çemişkezek'e yüklenilen Plakhohorid/Palahorid isimleri, Delaurer tarafından "Palu Vadisi" anlamında bugünkü Palu olarak

[141] Honigmann 1970: 68, 70.
[142] Ertem 1990:587.
[143] Honigmann 1970: 68, 70.
[144] Aşan 1989: 533; 1992: 76, 77.
[145] Ünal 1989: 56.
[146] Bkz. Danık 2002: 322.
[147] Honigmann 1970: 68, 70.
[148] Howard-Johnson 1983: 249, 254; Aşan 1989: 540 dipnot 36.
[149] Honigman 1970: 68.
[150] Evliya Çelebi 1970: 110.

lokalize edilmektedir ki[151], aynı dönemlerde Palu'ya ilişkin "Balouos" ya da "Balu" kullanımları da görülmektedir[152]. XIII. yüzyılda Alaaddin Keykubad'ın kaleyi ele geçirişinde Çemişgezek adını koruyan yerleşim, 1515 yılında Osmanlı yönetiminin ardından sancak olarak, neredeyse tüm Tunceli bölgesini içine alacak şekilde, "Çemişgezek Sancağı" adıyla anılır. Buna karşın nahiye bölünmelerinde, merkez sancak olarak ve kent merkezini içeren "Belde" ya da "Nahiye-i Şehr" olarak anılmasının[153] nedeni anlaşılamamıştır.

İlk defa adına 950 yılında, merkez bugünkü Hozat olmak üzere kurulan "Khozan" temasının içinde "Kurmizak/Kurbizak" kalesi şeklinde rastlanılan[154] yerleşim yeri, günümüzde Pertek ilçesine bağlı Akdemir (Akşeker/Uşker) köyünün yakınlarında bulunan "Kurmizak" adlı kale yerleşimi olup, "Çarpızik/Çrpyzk" ya da "Hurpizak/Harpezik" olarak da önerilen ve bu nedenle "Kharpezikion" teması ile ilişkilendirilen kalenin kuruluşu, 950 yılından sonrasına Bizans Dönemi'ne tarihlendirilir[155]. XIII. yüzyılda Keykubad'ın Çemişkezek seferinde ele geçirilen kale yerleşimi, bu tarihten sonra XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarına Çemişgezek Sancağı'na bağlı, "Kerbüzek" adıyla nahiye merkezi olarak[156] girmiştir.

Bizans İmparatoru Romanos IV. Diogenes'in, 1069 yılında Romanopolis'ten yola çıkıp, taktik gereği Khliat'a (Ahlat) gitmek yerine, kuzeye yönelerek bir çok sarp tepe ve geçit vermeyen yollardan geçerek "Anthiai" diye anılan bir bölgeden kuzeye giderek Fırat'a ulaştığı aktarılarak, imparatorun yol güzergahı Peri ve Munzur Suyu vadisi yolu ile olabileceği, bu nedenle de söz konusu alanın Peri ve Munzur'a girmeden ve Murat suyu geçildikten sonra Hanzit içinde olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılırsa da[157], yer belirlemesi yapılmaz. Ancak, Murat suyu geçildikten sonra Munzur ve Peri sularına ulaşmadan önceki bölge, Kovancılar İlçesi'nin kuzeyine doğru olan alanlardır. Öte yandan söz konusu alanın daha da kuzeyinde Uzunçayır Barajı gövde alanının olduğu alanlar şeklinde değerlendirilmesi, Pülümür ve Munzur vadilerine geçişten önceki en uygun alan olarak görülmektedir. İmparator Romanos IV. Diogenes kuzeye ve devamında Fırat'a ulaşmak için izlediği yol ise, Anthiai bölgesinden sonra Munzur Suyu'nu takiben, Munzur'la Pülümür Suyu'nun birleştiği alandan itibaren, Pülümür Vadisi üzerinden yapılmış olmalıdır.

Baskil Yöresi:

Ortaçağ'ın önemli kronikçilerinden Abu'l Farac'ın sözünü ettiği, 1141 yılında Türkler ile Hıristiyanlar arasındaki olaylar sırasında adı geçen "Abhdahar Dağı" ile bu tarihten kısa bir süre sonra 1152 yılında meydana gelen toprak kaymasında, Fırat'ın bir müddet tıkandığı ve devamında boşalarak büyük bir sel

[151] Mateos 1987: 272, dipnot 131.
[152] Honigman 1970: 28-30.
[153] Ünal 1989: 29.
[154] Honigman 1970: 55.
[155] Honigman 1970: 75.
[156] Ünal 1989: 28.
[157] Honigmann 1970: 90, 91.

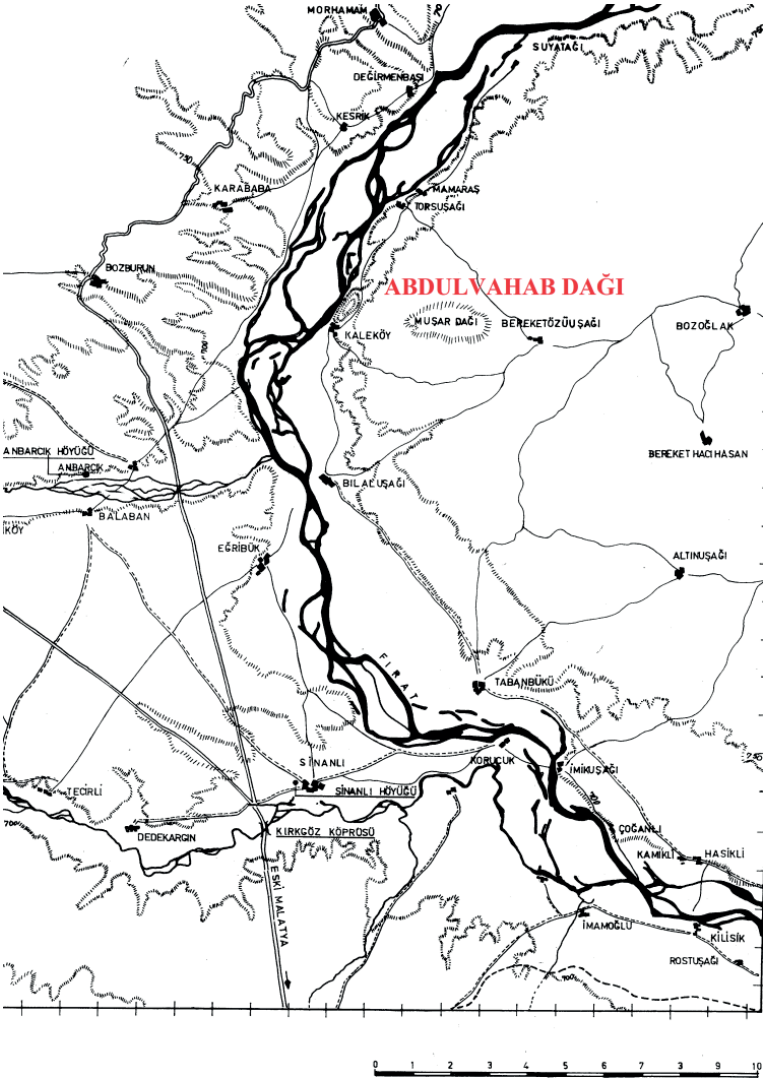
felaketine neden olduğu "Bet Abdehar Vadisi"ne ait bilgiler aktarılırken[158], bu aktarımda adı geçen Abhdahar Dağı ile Bet Abdehar Vadisi, Honigmann tarafından "Abdehar" ve "Abdahir" olarak anılıp, "Abitahir" ya da "Abu Tahir" şeklinde değerlendirilerek, bu isimlerin Abdahir'in hatalı bir "Araplaştırılması" olduğu kabul edilir[159]. Yerleşimden çok bir dağ ve vadi adı olarak öne çıkan bu isim çevresinde "Tarşana" ve "Prosidin" köyleri ile "Claudia Dağları" dikkat çekerse de, bunların yerleri konusunda öneri getirilmez.

Yapılan tanımlar ve Fırat'ın tıkanması olayı, Abdehar Dağı'nı Fırat kenarında aramamız gerektiğini gösterirken; Elazığ bölgesini batı yönde sarmaya başlayan Fırat Nehri, Kömürhan'dan itibaren doğuya doğru kaymaya başlayarak Sivrice ilçesi sınırlarına giren toprakları kuşatarak devam eder. Bu nedenle tarihsel olaylardaki Abdehar adı, XVI. yüzyıl kaynaklarında adı geçen ve Harput Sancağı'na bağlı "Ebutahir Nahiyesi"nin merkezini oluşturan yerleşim alanı ile ilişkili görünür[160]. Bu merkezin Fırat kenarında yer alması ve Malatya ile ilişkili olması, Honigman'ın da sözünü ettiği Abu Tahir ile eşleştirilmesine neden olur. Günümüzde "Doğanbağı" adıyla anılan yerleşim, adını Abdehar Dağı'ndan alarak bozulmuş olmalıdır. XVI. yüzyılda Harput Sancağına bağlı olan Ebutahir nahiyesi, XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başlarında aynı statüde varlığını devam ettirse de, bu yüzyıldan sonra kaza statüsünde anılmaya başlanır. 1846 yılından sonra Harput'un eyalet merkezi olması ile birlikte, Maden-i Hümayun Sancağı'nın kazası olarak anılır. 1876'dan sonra ise, Mamuretü'l Aziz'in Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmasının ardından Ebutahir adı anılmaz. Tüm bu dönemler içinde, merkez yerleşim olarak Ebutahir adlı köyün varlığı ayrıca bilinmektedir[161].

Abu'l Farac'ın aktardığı olaylardaki "Bet Abdehar Vadisi" ile "Prosidin" köyü de; Bet Abdahar ya da Abdahar Dağı'ndan dolayı, günümüzde Doğanbağı adıyla anılan dönemin Abutahir/Ebutahir yerleşimi civarında ve bu bölgedeki yüksek rakımlı tepeler üzerinde aranmalıysa da, yeri konusunda lokalizasyon önerisi bulunmamaktadır. Buna karşın Abdahar Dağı'nı batıdan ve güneyden kuşatan ve Fırat'ın geçtiği vadinin bir bölümü, Bet Abdehar Vadisi olarak tanımlanabilir. Aynı olaylarda yer alan "Tarşana" köyü de, belirtilen bölgede yüksek rakımlı tepeler üzerinde aranmalıysa da, bu konuda yine öneri bulunmamaktadır. Abu'l Farac'ın verdiği bilgileri referans olarak kullanan Dulaurier, "Harsina" (Kharsina) ya da "Harşena" (Kharschena) olarak andığı bu alanda bir kalenin varlığından söz ederek, Abdahar Kalesi'ni anar ve olasılıkla da bu kalenin Araplar tarafından "Harşena" olarak anılan Bizanslılar'a ait "Çarşionun Kalesi" olduğunu belirterek, Kapdokya'ya bağlı "Çarsionun teması" ile olan isim benzerliğine dikkat çeker[162]. Ancak yine de söz konusu kalelerin hiçbirinin yeri konusunda belirleme yapılmaz. Bu bilgiler doğrultusunda yörenin topoğrafyası dikkate alınarak ve yapılan yüzey

[158] Abu'l Farac (II) 1999: 376, 390.
[159] Honigmann 1970: 87, 88.
[160] Bkz. Ünal 1989: 35-37, 235.
[161] Bkz. Aksın 1999a: 24-49; 1999b 62-66.
[162] Dulaurier 1858: 445.

araştırması neticesinde "Abdahar Dağı'nın" Abdulvahab Dağı olabileceği önermekteyiz.

Harita 3. Abdulvahab Dağı'nı gösteren harita(Ümit Serdaroğlu'ndan, 1975)

Bölgenin Bizans Dönemi önemli merkezlerinden birisi de, bugünkü Örencik köyünün hemen kuzeyinde, Keban Baraj Gölü kıyısında yer alan ve "Şimşat" ya da "Haraba" yerleşimdir. Abu'l-Farac'ın verdiği bilgilere göre, en ağır tahribatlarından birini Bizans İmparatoru Tiberius döneminde "Samasota" ya da "Samosata" adı içinde yaşayan yerleşim, 837 yılında İmparator Theoplia'nın tahribatına uğrar[163]. 863 yılında aynı bölgeler İmparator Petronas tarafından

[163] Abu'l-Farac 1999 (I): 188, 225.

yağmalarken; 873 yılında Bizans İmparatoru Basileios, dönemindeki "Aşmuşat"ı yani Şimşat Kalesi'ni ele geçirip yakar[164]. 927 yılında Bizanslılar'ın kenti ele geçirip kral çadırını Ulu Cami içinde kurmaları, bu tarihten önce kentin Müslümanlar'ın eline geçtiğini gösterirken, bu olaylar sırasında caminin minaresi yıkılarak, kentte büyük bir talan yapılır ki; 957 yılında Bizanslılar bu defa, Sayf-üd Devle'nin elinde bulunduğu sırada kaleye saldırarak, kenti yeniden tahrip ederler[165].

Bu tahripten sonra Bizans yönetimi altında Ermeni Khoph Basil'in karısı tarafından "Samasota" adıyla idare edilen kent, 1115 yılındaki büyük bir depremde yeniden tahrip olur ve enkaz altında kalan Gerger Hakimi Constantin burada ölür. 1150 yılından sonra egemenlikte Artuklu Temurtaş görülür. 1200 yılında Selahaddin Eyyubi oğullarından Melik Afdal'a "Serug", "Ras Ayn" ve "Cumlin" ile birlikte verilen kent, 1224 yılında bu defa Melik Afdal'a mezar olur. 1234 yılından sonra, Harput'u alan Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad, kenti büyük oranda tahrip ederse de ele geçiremez[166].

Huntington ve Lohmann'ın "Samusat" ve Aşmuşat" olarak iki ayrı yerleşim alanı olarak değerlendirmeleri, günümüzde Palu'ya bağlı Örencik köyü yakınındaki Haraba'nın Samosata ve yine günümüzde Baltaşı adı ile Palu'ya bağlı Nacaran'ın ise Aşmuşat olduğu yönündeki görüşlerinin, dönemin yerli Ermenileri tarafından verilen yanlış bilgiler olduğunu savunan Honigmann, tüm bu isimlerin aynı kent adı olarak Arsamosata'yı temsil ettiğini belirtir[167]. Selçuklulardan hemen önce Harzemliler tarafından tahrip edilen ve "Samusata" ya da diğer adı ile "Arşmişat" şeklinde anılan[168] kent, aynı yıllar için geçerli olmak üzere, Mateos tarafından "Aşmuşat", Dulaurer tarafından "Turuberan" eyaletinin "Arşamunik" bölgesindeki bir kent olarak tanımlanır[169].

İsim olarak Abu'l Farac Tarihi'nde geçmekteyse de, yine aynı kaynakta "Masara Kalesi"nin bulunduğu alan olarak tanımlanarak, Alaaddin Keykubad'ın zindana atılması ve çıkarılması olayı aktarılırken; hem kalenin yeri hem de adı geçen "Mukaddes Dağ"ın yeri, Mor Ahron Manastırı ile ilişkilendirilmektedir[170]. Aynı kaynakta Keykubad'ın zindandan çıkışı anlatılırken, bu defa aynı kalenin yeri olarak "Eşraf Briha Dağı" adı verilir [171]. Böylece Mukaddes Dağ ile Eşraf Briha Dağı'nın aynı coğrafyayı tanımladığı görülür. Her ne kadar aynı dağ için iki farklı isim verilse de, günümüzde "Muşar Dağı" olarak tanımlanan bu dağda bulunan "Muşar Kalesi"nin yakınında, Mor Ahron Kilise ve Manastırı'nın bulunması yapılan ilk tanımlamayı doğrularken, ikinci tanımlamanın farklı bir dağı işaret edip

[164] Honigmann 1970: 55.
[165] Abu'l-Farac 1999 (I): 250, 259.
[166] Abu'l-Farac 1999 (II): 353, 354, 388, 473, 518, 534.
[167] Honigmann 1970: 76, 77.
[168] Abu'l-Farac 1999 (II): 537.
[169] Mateos 1987: 148.
[170] Abu'l Farac (II) 1999: 491.
[171] Abu'l Farac (II) 1999: 504.

etmediği bilinmese de; her iki tanımın Masara olarak anılan Muşar Kalesi ile ilişkilendirilmesi, aynı dağın farklı iki ismi olarak yorumlanmasına neden olur.

Adını Selçuklu Sultanı Keykubad'ın hapsedildiği kale olarak duyuran Bizans Dönemi "Masara Kalesi", hemen yakınında bulunan "Mor Ahron Kilisesi/Manastırı" ile bir ilişkilendirilir. Günümüzde bu kilise, Muşar Kalesi'nin yakınında aynı isimli dağda ve dönemindeki adıyla varlığını korumaktadır. Keykubad'ın zindanında kalışı kadar, zindandan sultan olarak çıkışına da sahne olan kale[172], aynı zamanda "Makra"[173] ya da "Muşar", "Hısn Muşar", "Al-Minşar"[174] ve "Menşar"[175] gibi isimlerle de anılmaktadır. Dulaurer, "Mışar" ya da "Masr" olarak anılan bu Ortaçağ kalesini, Abu'l Farac'ta da anıldığı şekliyle Ptolemee'nin "Küçük Ermenistan"ın bir kenti olarak andığı "Masara" ile özdeşleştirip; bugünkü Muşar Dağı'ndaki kale yerine, Malatya'nın hemen güneydoğusunda yer alan "Misere" köyü ile eşleştirmeye çalışırsa da[176] konu ile ilgili bilimsel verilerin getirdiği ya da yapısal kalıntılara ilişkin veri bulunmamaktadır.

Harita 4. Baskil Köy Yerleşimini Gösteren Harita(Çakar'dan, s. 384.)

Ortaçağ'ın bir diğer önemli kaynaklarından Urfalı Mateos Vekayinamesi'nde rastlanılan ve "Aleuia Ovası" şeklinde anılan coğrafi alan, Tornig ile Filaretos'un

[172] Bkz. İbni Bibi 1996: 222-226.
[173] Abu'l Farac (II) 1999: 537.
[174] Howard-Johnson 1983: 253.
[175] İbni Bibi (I) 1996: 160
[176] Bkz. Mateos 1987: 147, dipnot 91

karşılaşıp savaştıkları yer olarak gösterilirken, Hantsit eyaletinde "Aşmuşat" ile ilişkilendirilir[177]. Şimşat adıyla bilinen Aşmuşat yerleşimi nedeniyle, bu ova Şimşat'ın yakınlarında aranması gerekir. Şimşat'ın yakın çevresinde batı alanda yer alan ovalık bölge, Klasik Dönem'in "Kalan Pedion"u olarak anılan Altınova olduğundan, diğer olasılıklar olarak kentin güneyindeki alanlar ile birlikte, kuzeyde Kovancılar ve doğuda Palu'ya doğru olan alanlar düşünülmelidir.

Mateos tarafından, Bağin'e gelen Türkler'in "Tılkhum" bölgesinde çok kan akıttıkları aktarılırken[178], Bağin yakınlarında aranması gereken bir bölge adı verilmiş olur. Bu bölge adına yön verecek olan Bağin, Dulaurer tarafından Diyarbakır vilayetinin Palu sancağına bağlı bir köy olarak değerlendirilir[179]. Döneminde Palu'ya bağlı olan bu yerleşim, günümüzde Alacakaya'ya bağlıdır. Bu nedenden dolayı Tılkhum'um, Bağin'den önce yer alan ve günümüzde "Gömeçbağlar" adıyla Palu ilçesine bağlı olan "Tilk" adlı yerleşim alanı çevresi ile eşleştirmekten yanayız.

Yine Mateos'un verdiği bilgilerde, Bağın mıntıkasında "Tılbağd" adlı bir kaleden söz edilerek, kale senyörü Torosag'ın ettiği yemine karşılık, kalesini imparator temsilcisi Beros'a teslim etmediği aktarılır[180]. Tılkhum eyaleti içinde yer aldığı anlaşılan bu kale, Dulaurer tarafından Bağin mıntıkasında bir kale diye tanımlanırken[181]; yörede Palu ve Şimşat kaleleri dışında, kale nitelikli tek alan olarak Gömeçbağlar Köyü'ndeki Tilk Kalesi alanı görülmektedir. Gömeçbağlar köyünün güneybatısında bulunan ve kilise alanı olarak bilinen tepe üstündeki geniş kalıntılar, bu bağlamda Tılkhum/Tılbağd Kalesi'nin izleri olmalıdır. Bir kale için küçük sayılabilecek bir alanı kaplayan döküntü temel yığınları, bölge genelindeki küçük ölçekli diğer kalelerle karşılaştırıldığında, olasılıkla Bizans kaynaklarında anılan kale yapısı olarak karşımıza çıkar.

1162 yılında Antakya Senyörü Sir Renaud'un, Alex'in memleketine saldırarak Katalikos'a ait "Dzov"u ele geçirdiğini ve yöredeki Türkler'i esir aldığını belirten Mateos'a karşın[182]; Dulaurier, bu yerleşimi "Gölcük" anlamında "Dzoph" olarak anıp, IV Armenia'nın içinde bir yöre olarak anar[183]. Bu bilgilerde yer alan Dzoph ya da Dzov, "Gölcük" anlamında Elazığ'da bulunan Hazar/Gölcük Gölü olup, gölün içinde yer alan ve su altında kalmış olan yerleşim ise, Honigmann tarafından "Sumnin" olarak anılmaktadır[184].

Yine Mateos'un verdiği bilgilerde, Çımışgik olarak anılan imparatorun, Bizans tahtını ele geçirdikten sonra, tahttan indirdiği Romanos'un oğulları Prens Vasil ve Konstantin'i saraydan kaçırtıp, "Hantsit" eyaletinin "Vasavakan" adlı

[177] Mateos 1987: 148, 149.
[178] Mateos 1987: 83.
[179] Bkz. Mateos 1987: 83, dipnot 203.
[180] Mateos 1987: 92.
[181] Bkz. Mateos 1987: 92, dipnot 232.
[182] Mateos 1987: 332.
[183] Mateos 1987: 23.
[184] Honigmann 1970: 91.

kasabasına gönderdiği belirtilir[185]. Vasavakan adlı bu kasaba, yeni imparatorun memleketinden dolayı Çemişkezek ilçesine bağlı yeni adı Akçapınar olan "Vaskovan" adlı yerleşim yeri olmalıdır. Bizans kaynaklarının devamında Ortaçağ kaynaklarında adına rastlanılmayan yerleşim, "Karye-i Vaskovan" adıyla, ilk defa XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında gayrimüslim köyü olarak[186] karşımıza çıkmaktadır.

Ortaçağ'da Bizanslılar ve yerli halk tarafından "Ziata Castellum", Araplar tarafından "Hısnı Ziyad"[187] ve sonuç olarak "Ziyad'ın Kalesi" şeklinde anılan günümüz Harput'unun isim kökeni konusunda farklı açıklamalar görülse de, Ertem bu adı Hititler'deki "Harputaş" ile özdeşleştirir[188]. Kültepe Asur metinlerinde çok az sayıda geçen "Hapura-ta" ve "Karpata"nın yeri konusunda öneri getirilemeyip, Hapurata'nın söz konusu metinlerde "iyi bakır" konusu ile birlikte anıldığına dikkat çekilir[189].

Bizans Dönemi'nin ve yerli halkın kullandığı Zaita Castellum'a karşın, 976-79 yılındaki Bardas Skleros ve 987-89 yılındaki Bardas Phokas isyanları sırasında anılan ve isyanlarla birlikte Bizans'ın merkezi otoritesinin dışına çıktığı belirtilen Harput, bu dönem içinde Χαρπετε olarak da anılmaktadır ki[190], "Küçük Kharpate" anlamında olsun ya da olmasın "Kharpezekion" adının kaynağı olarak kabul edilen ve "Kharpate" olarak okunan bu kelime, yerli Ermeniler'in kullanmış olduğu "Harberd" adının Grekçe yazılışı olarak değerlendirilir[191]. Türk Dönemi ile birlikte Araplar'dan devşirilen Hısn-ı Ziyad olarak kullanılan kale ve kentsel yerleşim adı. İlerleyen süreçler içinde Harput adına dönüşür. Osmanlı Dönemi içinde 1834'de, "Mezre" denilen yere taşınır ve "Memuret-ül Aziz" adını alır. 1867'ye kadar eyalet durumunda bulunan Harput, bu yıl içinde "Mamuret-ül Aziz Sancağı" adı ile sancak durumuna düşer ve Diyarbakır'a bağlanır. 1871'de Diyarbakır'dan ayrılarak bağımsız şehir olursa da, 1878'de vilayet durumuna getirilir[192]. Cumhuriyet sonrası ise, merkez sancak Elaziz'den bozulma, Elazığ adını alır.

İlk defa Asur yazılı belgelerinde "Arzania ırmağı"[193] ya da kimi zaman "Arzianes"[194] olarak kullanılan isim Murat Nehri şeklinde lokalize edilir. Klasik Dönem'de "Arsania" olarak anılmaya başlanan bu nehir, Bizans Dönemi içinde "Nahr Arsanas", "Arsanas", "Arsanias", "Aradzani" ve "Aracani"[195] gibi

[185] Mateos 1987: 11.
[186] Ünal 1989: 145, 207.
[187] Gabriel 1940: 257; Darkot 1950: 296; Sunguroğlu 1958: 44; Ardıçoğlu, 1964: 23; Aşan 1999: 49.
[188] Ertem 2003: 42.
[189] Bilgiç 1946: 402.
[190] Honigmann 1970: 148.
[191] Honigmann 1970: 73, 74.
[192] Aksın 1999a: 33-35.
[193] Köroğlu 1996: 59.
[194] Hauptman 1971: 21.
[195] Bkz. Honigmann 1970: 52, 56, 57, 67, 90; Kevorkian-Paboudjian 1992: 406.

türevlerle de anılmıştır. Ancak tüm bu isimler Asur'dan itibaren Ortaçağ'da Bizans ve sonrasına kadar gelen Arzanias-Arsanias ya da türevlerini açıklasa da, bugünkü "Murat" kullanımını açıklamaz. Bu konudaki en farklı yaklaşım, Murat adının Fırat'a verilen "Purattu" adından bozulduğu şeklindeki yorumdur[196]. Gerçekte Karasu ile Murat'ın birleştiği noktadan sonra Fırat adını alan nehrin, Asur ya da Hitit Dönemi içindeki kullanımında da, Arzanias/Arsanias olarak anılan Murat ile, "Mala" olarak anılan Karasu'nun birleştikten sonra "Purattu" yani Fırat adını almış olması gerekir. "Euprate Oriantale" ya da "Küçük Fırat"[197] olarak da anılan Murat'ın, Fırat'tan bozulma Murat adını almış olmalıdır.

Arzenene eyaletindeki 6 kastrum içinde sayılan "Βαλαῦς"un, Gelzer tarafından "Balu" olarak şimdiki Palu'ya atfedilmesine, bu ismin "Βαίουλοῦος"un bir türevi olduğunu belirten Honigmann karşı çıkar[198]. Gerçektende sayılan diğer beş kastruma bakıldığında, genellikle Bitlis ve Van bölgesinde yer alan isimleri görmekteyiz ki, Arzenene eyaletinin de bugünkü Erzen'i ifade etmesi, Honigmann'ın görüşünü destekler niteliktedir. Anderson'un haritasında yer alan bu ismi tartışan Köroğlu'da, Klasik Dönem'e ait herhangi bir verinin bulunmamasını gerekçe göstererek, Honigmann'ın şüphelerine katılır[199].

Palu yerleşimi ile ilgili Bizans Dönemi'ne atfedilen isimlerden birisi de "Romanopolis"[200] ya da "Romunapolis"[201] önermesidir. Önermelerin kaynağı, İmparator Romanos Lekapenos'un 934 yılında Anzitene ve Hanzit ile birlikte Mezopotamya temasına dahil ettiği "Kleisuna" olan Romanopolis/Romanopolis'e dayanır. Gerçekte önermeyi ilk defa yapan Anderson, Bizans Dönemi Doğu Anadolu yol sisteminden söz ederken; konu ile ilişkili haritasında, Palu'yu Romanopolis olarak gösterir[202]. Aynı şekilde Runciman'da, Romanopolis'i Arsamosata ve Palu civarında aramak eğilimindedir[203].

Öte yandan Romunapolis'in daha farklı yerlere de lokalize edildiği görülmektedir. Gfroerer'in bu kenti Suriye'deki "Kal'at ar-Rum" ile eşlemesi Honigmann tarafından dikkate alınmazken; Th Menke tarafından Harput'a yapılan yakıştırma da, Gelzer tarafından reddedilerek Palu ile eşleştirilir. Bütün bunlara karşın Markwort, Romanopolis'i Honigmann'ın da katıldığı gibi, Süryaniler'in Kleisura'sı ile özdeşleştirir. Honigmann'ı belki de bu konuda en fazla kuşkuya düşüren ve Romanopolis ile Palu ilişkisini reddettiren gerekçe, dönem kaynaklarınca verilen Konstantinos Porphyropennetos'un Melitene'nin Romalılar'a, Asmosata'nın ise Araplara bağlı olduğu konusunda ki bilgidir. Hiç kuşkusuz Roma'dan kasıt olan Malatya'nın Doğu Roma İmparatorluğu olarak Bizans'a bağlılığına karşın, Asmosata olarak anılan Şimşat'ın Müslümanlar'ın

[196] Ertem 2003: 43.
[197] Lloyd 1989: 105.
[198] Honigmann 1970: 28-30.
[199] Köroğlu 1996: 15 dipnot 14.
[200] Mateos 1987: 56, 57 dipnot 150; Yapıcı 2004: 24.
[201] Honigmann 1970: 68.
[202] Bkz Anderson 1897: harita 1.
[203] Runciman 1988: 147.

elinde olması, bu durumda Şimşat'ın daha doğusunda kalan Palu'nun da imparator eliyle yeniden ihya edilmesine ilişkin kuşkudur[204]. Romanopolis'in Palu ile eşleştirilmesine karşı çıkan Honigmann, bu kentin yeri konusundaki gerekçeli görüşlerinde ise, Dicle'nin kaynak kolu Ergani Suyu'nun Torosları deldiği yeri işaret ederken; bir yandan da Adontz'un, Edessa (Urfa) yakınlarında bir başka Romanopolis olduğuna ilişkin fikri belirtmeden de geçemez[205]. Gerçekten de, Urfalı Mateos'un verdiği anlatımda[206] bu kent ya da kalenin Urfa çevresinde aranması gerekir.

İlk defa Hitit Dönemi içinde "Alşi"[207] olarak anılan, Asur ve Urartu metinlerinde de benzer türevlerle anıldıktan sonra Klasik Dönem ve Ortaçağ kaynaklarında "Anzetene", "Alznik", "Alz", "Arzn", "Arzanene" ve "Hanzit", Arap kaynaklarında "Batn Hanzit", Ermeni ve Süryani kaynaklarında "Anzit/Hanzit" olarak anılan[208], Bizans Dönemi'nin Hanzit isimli bu kenti, günümüzde Elazığ il merkezinin güneydoğusunda, Doğankuş (Tilenzit) Köyü'nün 2 km güneybatısında yer alan" Tilenzit Höyük" olarak lokalize edilir.

837 yılında Theoplis'in, Fırat'ı geçip Aşmuşat'ı ele geçirip yaktıktan sonra, "Değik" ve "Hozan"daki çeşitli kaleleri de ele geçirip, "IV Armenia"yı tahrip ettiği bilinmektedir ki; Bölgesel bir alanı tanımlayan Hozan, bugünkü Hozat bölgesidir. Urartu Dönemi İzoli ile Palu yazıtlarında "Huzana"[209] olarak anılan bölge, Theoplis'in yağmasından otuz yıl kadar sonra, 863 yılında bu defa Petronas tarafından yağmalanır[210]. 950 yılında ise, merkez bugünkü Hozat olmak üzere "Khozan" temasının kurulduğu, bu tema içinde "Çemeşkacagk" olarak anılacak olan "Hierapolis" ve "Kurmizak/Kurbizak" kalelerinin de bulunduğu[211] bilinmektedir. Türkler'in XII. yüzyıl başlarında bölgeye hakim olmasından sonra önemini yitirmiş olmalı ki, Ortaçağ kaynaklarında adına rastlanılmamaktadır. İlerleyen süreçte küçülen yerleşim yeri, XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Çemişgezek Sancağı'na bağlı bir gayrimüslim köyü olarak "Hozat" adıyla anılmaktadır[212]. Yukardaki bilgiler ile Urartu yazıtlarındaki bilgiler birlikte değerlendirildiğinde Hozat ile Huzana'nın[213] farklı yerler olması gerektiği değerlendirilmektedir. Özellikle Urartu Dönemi İzoli Yazıtı'nda Melitene'ye(Malatya) yapılan seferde ve ele geçirilen kalelerden bahsederken Huzana/Hazani, Tumiski, Melitene isimleri ard arda sıralanmaktadır. Bundan dolayı Huzana'nın Kömürhan ile İzol arazında bir bölgede olması coğrafik olarak daha doğru görülmektedir. Bugün Işıklar olarak bilinen köyün eski adının

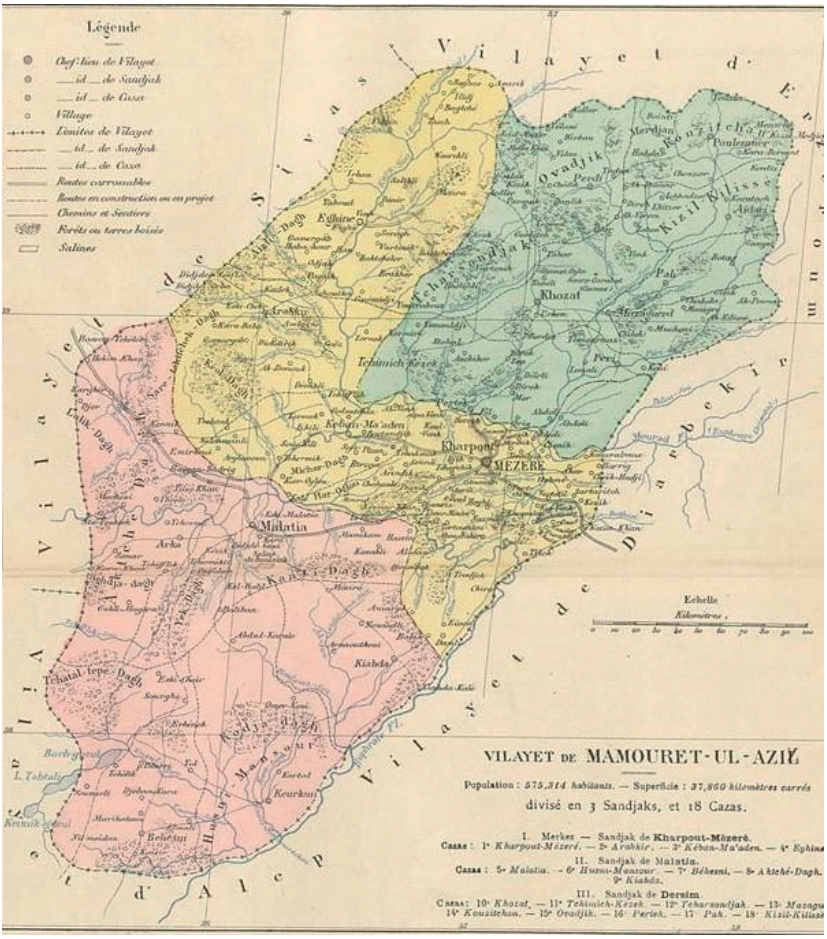
[204] Tartışmalar için bkz. Honigmann 1970: 89.
[205] Honigmann 1970: 91.
[206] Bkz. Mateos 1987: 56.
[207] Karauğuz 2002: 216, 217.
[208] Köroğlu 1996: 55-62; Aşan 1989: 536; 1992: 79; Ertem 2003: 42; Erdoğan 2003: 63, 64; Danık 2005: 312, 313; Köroğlu 1998: 87.
[209] Kitabeler için bkz. Payne R, 2006, s. 70, 236-237.; Köroğlu 1996: 48, 50, 51.
[210] Honigman 1970: 55.
[211] Honigman 1970: 68, 75
[212] Bkz. Ünal 1989: 197.
[213] Pınarcık, 2012: 474.

Huzan/Hozan olması bu görüşü desteklemektedir. Geçen yıl yörede yapılan gezide alanda görülen çok sayıdaki Urartu Dönemine ait olabilecek Sarnıç gibi arkeolojik buluntular bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Honigman'ın, Bizans Dönemi içinde Araplar'ca Fırat'ın iki tarafındaki sınırlar için en azından Sivas'a kadar kullandıkları "Cabal Muzur" şeklindeki verdiği bilgi ve devamında bu dağlardan doğan "Nahr Lukiya", "Nahr Carcariya", "Nahr Zamna" ve Arsanias'ın kolu kabul edilen "Nahr Saklat"tan, sonuncusu olan Nahr Salkat'ın bugünkü "Munzur Suyu" olduğuna dair belirleme[214], Klasik dönemlerde Munzur Dağları'nın "Muzur" ya da türevleri şeklinde, Munzur Suyu'nun ise "Salkat" ya da türevleri şeklinde kullanılmış olabileceğini düşündürür. Kimi kaynaklarda ise, bu nehrin Bizans Dönemi'nde "Muzur/Mzur/Mouzouron" gibi isimlerle anıldığı belirtilir[215].

Tunceli'nin batı taraflarında olup da, kaynaklarda Sumaysat (Şimşat) diyarında bir kale olarak anılan ve "Vartenik Piskoposluğu" şeklinde bilinen "Vardenik/Vardenis/Vartanis" adlı yerleşim, Munzur Dağı'nın Eğin (Kemaliye) yönlerinde aranırken; Tall ekinden yola çıkılarak Vartenik'in güneyinde yer alan "Baş Vartenik" adlı yer ile ilgili gönderme yapılırak[216], "Tall Washa" adı konusunda da önerme yapılır[217]. Günümüzde Çemişkezek ilçesine bağlı Aşağı ve Yukarı Demirbük köylerinin, eski adlarının "Aşağı Vartinik" ve "Türk Vartinik" olması, Bizans Dönemi'nin bu merkezinin Çemişkezek ve Ovacık arasında Munzur Dağları ya da kollarında aranması gerektiğini göstermektedir. Aynı şekilde XV. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında, Çemişgezek Sancağı'na bağlı olarak adları anılan Müslüman köyü "Vartanik" ile, gayrimüslim köyleri olan "Vartenik" ya da "Vartenik-i Ulya" ve "Vartenik-i Süfya" köyleri[218] arasından tercih durumunda, Müslüman köyü durumundaki Vartanik'in değerlendirme dışında tutulması gerekir.

[214] Honigman 1970: 52.
[215] Howard-Johnston 1983: 255.
[216] Honigmann 1970: 69.
[217] Sinclair 1989: 149.
[218] Bkz. Ünal 1989: 141, 145, 146, 206, 207.

Harita 5. Mamurat-ül Aziz Haritası(https://www.wikiwand.com.tr. 16.03.2020)

Sonuç:

Bizans Dönemi içinde yoğunlukla IX. yüzyıldan itibaren isimlerinin varlığı tespit edilen ve kaynaklara geçen yerleşimlerin, Bizans ve Türk çekişmesi içinde XI-XIII. yüzyıllar arasında aynı isimlerle kullanıldığı, XIII. yüzyıl ve sonrasında terk edilmeyip kullanılan alanların çoğunlukla benzer adlarla anılmaya devam edildiği görülmektedir. Lokalizasyonu yapılamayan yerleşimlerin bir bölümü de olasılıkla isim değişikliği ve kaynaklardaki tanımların yetersizliği nedeniyle saptanamasa da, ilerleyen süreçler içinde yeni kaynaklar ya da yapılacak kazılarla saptanabilecektir. Özellikle höyük tipi yerleşimlerde bulunabilecek yazılı belgelerin, bu çalışmalara kolaylık getireceği umulmaktadır. Gerek Bizans Dönemi'nin bölge özelindeki tarihi coğrafyası, gerekse bu dönemin öncesiyle

sonrasının tam olarak oturması için konu ile ilgili çivi yazılı belgeler dahil tüm kayıtların yayımlanması, ortak dillerde çevirisinin yapılması ve asıl önemlisi çalışılan bölgenin çok iyi tanınması ile mümkündür.

Kaynakça

Abu'l-Farac 1999 Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, C. I-II, Çev. Ernest A. Wallis Budge-Ömer Rıza Doğrul, Ankara

Aksın 1999a Ahmet Aksın, **19.Yüzyılda Harput**, Elazığ

Aksın 1999b Ahmet Aksın, "Osmanlı Döneminde Harput'un İdari Yapısı", **Dünü ve Bugünüyle Harput**, C. I, Elazığ, s. 61-76

Aksoy 2000 Bilal Aksoy, "Dersim'de Yer Adlarının Kökeni II", **Munzur** 2, Ankara, s. 3-14

Alp 2000 Sedat Alp, **Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar**, İstanbul

Anderson 1897 J. G. C. Anderson, "The Road System of Eastern Asia Minor With the Evidence of Byzantine Campaigns", **Journal of Hellenic Studies** 17, s. 22-44

Ardıçoğlu 1964 Nurettin Ardıçoğlu, **Harput Tarihi**, İstanbul

Aşan 1989 Muhammet Beşir Aşan, "Elazığ-Bingöl-Tunceli İlleri Ortaçağ Yüzey Araştırması, 1987", **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, s. 529-554

Aşan 1992 Muhammet Beşir Aşan, **Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri (XI- XIII. Yüzyıllar)**, Ankara

Bilgiç 1946 Emin Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Yazılı kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", **Belleten** X/39, Ankara, s. 381-423

Çakar 2012 Enver Çakar, Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ertem Basım, Ankara 2012.

Danık 2002 Ertuğrul Danık, "Yukarı Fırat Kalesi Ortaçağ Kaleleri I", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002) Bildiriler**, Kayseri, s, 321-335

Danık 2005 Ertuğrul Danık, "Yukarı Fırat Bölgesi 2003 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", **22. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Cilt 1, Ankara, s. 309-324

Darkot 1950 Besim Darkot, "Harput", **İslam Ansiklopedisi** V, İstanbul

Demirkent 2006 Işın Demirkent, Niketas Khonıates'in Historia'sı(1180-1195), İstanbul.

Demirkent 2014 Işın Demirkent, Mıkhaıl Psellos'un Khronograhıa'sı, Ankara.

Dulaurier 1858 — Eduard Dularier, **Bibliotheque Historique Armenienne**, Paris

Erdoğan 2003 — Serkan Erdoğan, **Urartu Krallığı Devrinde Tunceli ve Çevresi**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara

Ertem 1990 — Hayri Ertem, "Korucutepe'nin Hititler Devrindeki Adı Hakkında", **X. Türk Tarih Kongresi Bildiriler**, C.II, Ankara, s. 577-587

Ertem 2003 — Hayri Ertem, "Hattiler ve Hititler Dönemi'nden Eski Türklere, Osmanlılara ve Günümüz Anadolusuna Kadar Uzanan Bazı Benzer Unsurlar-I", **Archıvum Anatolicum/Anadolu Arşivleri** VI/2, Ankara, s. 39-72

Evliya Çelebi 1970 — Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Çev. Zuhuri Danışman, C.5, İstanbul

Gabriel 1940 — Albert Gabriel, **Voyages Archeologiques Dans la Turquie Oriantale I**, Paris.

Galçıyan 2019 — Ruben Galçıyan, Ermenistan'ın Tarihi Haritaları, İstanbul, 2019.

Hauptmann 1971 — Harald Hauptmann, "Norşun-Tepe Historische Geographie und Ergebnisse der Grabungen", **Istanbuler Mitteulingen** 19/20 (1969/1970), Tübingen, s. 21-78

Honigmann 1970 — Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, İstanbul

Howard-Johnson 1983 — J. Howard-Johnson, "Byzantine Anzitene", **Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia**, Oxford, , s. 239-290

İbni Bibi 1996 — İbni Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)**, C. I, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara

Karauğuz 2002 — Güngör Karauğuz, **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Konya

Kevorkian-Paboudjian 1992 — R.H. Kevorkian-P. Paboudjian, **Les Ermeniens Dans L'Empire Ottoman A la Veille du Genojide**, Paris

Pınarcık 2012 — Pınar Pınarcık, Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler, Tarih İncelemeleri Dergisi C.27, Sayı.2, s. 459-482.

Köroğlu 1996 — Kemalettin Köroğlu, **Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi**, İstanbul

Lloyd 1989 — Seton Lloyd, **Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, Çev. Ender Varinlioğlu, Ankara

Mateos 1987 — Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Türk. Çev. Hrand D. Andreasyan, Notlar Edovard Dulaurer, Çev. M. Halil Yınanç, Ankara

Payne R. 2006	Margaret R. Payne, Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu, İstanbul, 2006.
Runciman 1988	Steven Runciman, **The Emperor Romanus Lecapenus & His Reign**, Cambridge
Sedaroğlu 1975	Ümit Serdaroğlu, Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar 1975, Ankara 1977.
Sinclair 1989	Thomas Alain Sinclair, **Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey**, Vol. III, London
Sunguroğlu 1958	İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C. I, İstanbul
Şen 2019a	Korkmaz Şen, Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları, Ankara.
Şen 2019b	Korkmaz Şen, *The Rabat Castles-Upper Euphrates Basın as a Sample/Rabat Kaleleri-Yukarı Fırat Havzası Örneği,* İstanbul.
Ünal 1989	Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara
Yapıcı 2004	Süleyman Yapıcı, **Palu tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı**, Ankara
Taeschner 2010	Franz Taeschner, Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı(Çev. Nilüfer Epçeli) İstanbul.

OSMANLI DÖNEMİ BASKİL'İN TARİHİ

Seyfettin İLHAN *

"Baskil" in tarihi konusunda elimizdeki tarihi belgeler ve bilimsel kaynaklar maalesef çok azdır. Baskil'in tarihi ile ilgili var olan bilgiler ise farklı kaynaklarda ve belgelerde dağınık haldedir. Baskil'in tarihi ile ilgili farklı kaynaklarda dağınık halde bulunan bu bilgileri derleyip toparlayarak bu yazıyı oluşturduk.

"Baskil" kelimesinin, Harput Şeri'yye Sicillerine(Hukuk kayıtlarına) ve Tahrir Defterlerine (Vergi Kayıt Defterlerine) Tanzimat Fermanının ilanından sonra 1842 ile 1848 yılları arasında girdiği görülmektedir. Ancak bu yıllarda kayıtlarda "Baskil" ismi geçtiği halde Baskil'le ilgili başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu tarihlerden önce Osmanlı belgelerinde "Baskil" ismi yer almadığı halde ilçe olarak Baskil'in kuruluşunda asıl temel oluşturan üç büyük Aşiretin (Aşair-i Selase[(1)]: Herdi, Parçikan, Zeyve) ve diğer üç aşiretin (Dırıjan, İzol, Alücan) isminin ise 1518 tarihinden itibaren yer aldığı görülmektedir. Bu durum Baskil bölgesinin Osmanlıya bağlanmadan önce Baskil'in kuruluşunda asıl temel oluşturan üç büyük aşiretin (Aşair-i Selase: Herdi, Parçikan, Zeyve) ve diğer üç aşiretin (Dırıjan, İzol, Alücan) bu bölgede yaşadığını göstermektedir.

Baskil'in 3 büyük aşireti (Aşair-i Selase: Herdi, Parçikan, Zeyve) ve diğer üç aşiretin (Dırıjan, İzol, Alücan) yaşadığı bölgemiz 1514'te Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra 1518'den itibaren Osmanlı tarafından kayıtlara geçirilmiştir. Bu belgelerin bazıları bugün Başbakanlık Arşivi'nde mevcuttur ve Başbakanlık Arşiv Müdürlüğünce yayımlanmıştır. Bu belgeler üzerinde birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu tarihi kayıtlarda Baskil'i oluşturan üç büyük Aşiretin (Aşayir-i selase: Herdi, Parçikan, Zeyve) ismine 1518'den itibaren yer verilmiştir. Bu tarihlerde bu üç aşiret, Sanuk, Şahaplu, Ribat-ı Hersini ve Zaviye-i Hersini ile birlikte Hersini nahiyesine bağlıdır. Bu dönemde nahiyelerin bazıları, merkezi olan yerler değildir, yalnızca belli bölgeleri ifade eden isimlerdir. Hersini nahiyesi de böyle bir bölge ismidir, merkezi olan bir yer ismi değildir.

1530 yılında Hersini Nahiyesi'ne bağlı karye (köy) ve mezra'alar (ziraat yerleri) şunlardır: Abdü'l- Hay mezrası, Ağca-kal'a karyesi, Ancuz mezrası, Arındık karyesi, Bolu mezrası (bugün Doğacık Köyü (Melyan) sınırları içinde yer alan bir mıntıka ismidir) Görgişan karyesi, Gürgan mezrası, Hersini yaylası, Hersini nahiyesi, İncecik mezrası, Katarcalı mezrası, Keşkerek mezrası, Key-vank mezrası, Markürik mezrası, Sağmanik mezrası, Şalamud mezrası(bugün Tavşanuşağı (Doşanan) sınırları içinde yer alan bir mıntıka ismidir), Sanik karyesi, Sinariç mezrası, Şihablu karyesi, Tursid (?) mezrası, Zaviye-i Hersini, Ribat-ı Hersini[(2)] (bugün Haroğlu köyünün güneyindeki höyüğün olduğu yerdir) .

* TRT'de Araştırmacı

Ayrıca hem Hersini ve bağlı kariyelerden(köylerden) hem de Herdi, Parçikan ve Zeyve aşiretlerinden alınan vergiler, Başbakanlık Arşiv Müdürlüğünce basılan Osmanlı Vergi Defterleri'nde ayrıntılı bir şekilde kayıtlıdır.

1518, 1523 ve 1566 yıllarında Hersini nahiyesine bağlı Herdi, Parçikan ve Zeyve aşiretlerinden alınan vergiler hane ve ferd halinde şu şekilde kaydedilmiştir:

1518'de Herdi, 48 hane, 4 fert; Parçekanlu, 52 hane, 9 fert; Zeyve, 70 hane, 20 fert.

1523'te Herdi, 123 hane, 53 fert; Parçekanlu,71 hane, 27 fert; Zeyve, boş (Zeyve Aşireti o yıllarda diğer aşiretlere göre daha çok konar göçer göçebe olduğu için herhalde vergi toplama zamanı başka yaylaya göçmüşlerdir. Bundan dolayı vergi kayıtlarında yer almamıştır.)

1566'da Herdi, 459 hane,109 fert; Parçekanlu, 223 hane, 62 fert; Zeyve, boş (Zeyve Aşireti o yıllarda diğer aşiretlere göre daha çok konar göçer göçebe olduğu için herhalde vergi toplama zamanı başka yaylaya göçmüşlerdir. Bundan dolayı vergi kayıtlarında yer almamıştır.)

Harput ve çevresinde, göçebe aşiretler için elverişli kışlak ve yaylaklar bulunduğu Tahrir Defterlerinden(Vergi kayıt defterlerinden) anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları da bugünkü Baskil sınırları içinde bulunan dağlık alanlar ve Yukarı Fırat sahilleridir. Bu alanlar, göçebelerin en çok görüldükleri yerlerdir. 1518 tarihli Mufassal Defter'de, aşiret oldukları bilinen bu topluluklar, çoğunlukla bugünkü Baskil ilçesi sınırları içerisinde kalan Hersini nahiyesinde ve o dönem Malatya'ya bağlı olan Minşar ve Gomi nahiyelerinde bulunuyorlardı[3].

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce, bugün Baskil'e bağlı Muşar (Minşar) nahiyesi ve Gömü(Kömü) nahiyesi (Sersüg ve civarı ile İzol ve civarı) Malatya livasına bağlı idi. Bu iki nahiyeye bağlı karye ve mezra'alar şunlardır:

Gömü(Kömü) nahiyesi: Bahtı karyesi, İzoli karyesi, Kazzazi karyesi, Porsudun karyesi, Rabat-gömük karyesi, Sarsuk karyesi, Tortuni karyesi, Boz-armud mezrası, İncecük mezrası, Gömü nahiyesi[4]. ("Kömürhan" ismi "Kömü" isminden gelmektedir. İlk yapıldığı yıllarda "Kömü" nahiyesinin ismiyle anılan ve ismi "Kömü-Han" olan bu yer, zamanla halk arasında "Kömürhan" şeklinde telaffuz edilmiştir ve ismi Kömürhan olarak değişmiştir. 17.yüzyıldan sonraki kayıtlarda Kömü kelimesinin yerine Kömri ismi kullanılmıştır. Benim düşünceme göre buranın asıl ismi Gomi'dir. Çünkü Baskil'in o dönem göçebe olan aşiretleri kışın karlı ve soğuk günlerinde küçük baş hayvanlarını Fırat'a yakın ve nispeten sıcak olan bu nahiye bölgesine götürür, orada gom (kom, köm) yapar, hayvanlarını bu gomlarda (kom, köm) barındırırlardı. Baharda hayvanlarını yakın yaylalara götürürlerdi. Yazın da Sarı Çiçek Yaylasına götürürlerdi. Bunun 20. yüzyılın başına kadar böyle devam ettiğini babaannem ve çocukluğumda köyümüzün yaşlılarından duymuştum.)

Muşar (Minşar) nahiyesi: Ataf karyesi, Bal-Hasan karyesi, Berete karyesi, Dirican karyesi, Engüzek karyesi, Hevesiyye(?) karyesi, Horik karyesi, Mağrunik karyesi, Mekini (Müktefi) karyesi, Rabat karyesi, Salikin karyesi, Söğüdin karyesi, Şeyh-Hasanlu karyesi, Tap-kırar karyesi, Üyük karyesi, Zirki karyesi, Muşar karyesi, Muşar nahiyesi , Cemalu'd-din mezrası, Baş-viran mezrası, Çırtlık mezrası, Daye-Hatun mezrası, Emin-pınarı (İt-pınarı) mezrası, Gergedin mezrası, Kafir-viranı mezrası, Kalyesi mezrası, Kara-ağaç mezrası, Kayacuk mezrası, Kuyucak-i Süfla mezrası, Kuyucak-i 'Ulya mezrası, Malta mezrası, Masruni mezrası, Merdis mezrası, Norşin mezrası, Orik mezrası, Pertek mezrası, Pirzelü mezrası, Tecir mezrası, , Veledi mezrası, Venkük mezrası[5].

Osmanlı döneminde Baskil, ve Baskil'in köy isimleri 19. yüzyıla kadar resmi kayıtlarda yer almamıştır, Baskil'in köyleri, bağlı oldukları aşiretler bazında "Herdi, Parçikan, Zeyve, Aluçlu, İzol, Dırijan" kayıtlara geçmiştir. 19.yy'dan önce Baskil bölgesinde vergiler; köy, hane veya fert isimleri ile değil aşiret ismi ile toplandığı için Baskil'in köyleri o dönem vergi kayıtlarına girmemiştir. 19. Yüzyılda Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra vatandaşın müracaatları sonucu ve Tanzimat Fermanı'nın kuralları gereğince Baskil ilçesi ihdas edildikten sonra Baskil ve Baskil'in köy isimleri resmi kayıtlara girmiştir.

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti'nde yeni idari düzenlemeler yapılınca merkezin, eyaletlerin ve valilerin yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu yetkilerden bazıları sancak kaymakamlarına, bazı yetkiler de kaza müdürlerine verilmiştir. Tanzimat'la yapılan bu düzenlemelerle Harput Sancağı'nda da idari yapıda değişikliklere gidilmiştir.

1847 tarihinde Harput'a vali olarak atanan Müşir Mustafa Sabri Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir yazıda Harput Eyaleti dâhilindeki Herdi, Parçikan, Zeyve ve Aluçlu(Aluçlu aşiretinin köylerinin çoğu Malatya ili sınırları içinde yer alır) nahiyelerinde çoğunluğun aşiretlerden oluşması sonucu birçok işin Boybeği(ağa) vasıtasıyla görüldüğünü, bunun da Tanzimat kanunlarına uygun olmadığını belirtmiştir. Bu aşiretlerde çıkan birçok meselenin halledilemediğini, çok küçük davalarda eyalet merkezine(Harput'a) geldiklerini, bunun da hem ulaşım hem de hukuki zorluklar doğurduğunu söyleyerek, bu konunun, Herdi nahiyesinde ahalinin seçeceği ihtiyarlardan altı yedi kişilik bir meclis oluşturulması ve bu bölgeye bir naib (kaymakam) gönderilmesi ile çözümlenebileceği belirtilmiştir. Bunun üzerine Sabri Paşanın teklifi uygun görülmüş ve uygun görüş bildirilmiştir[6].

Tanzimat'la birlikte halktan fazla vergi alınınca ahali büyük tepki göstermiş ve çeşitli olaylar meydana gelmiş; halk, şikâyetlerde bulunmuştur. Yapılan incelemelerde ahalinin haklı olduğu görülmüştür. Aynı durumla Aşayir-i Selase(Üç Aşiretler) olarak adlandırılan Herdi, Zeyve, ve Parçikan aşiretlerinde de karşılaşılmıştır. Bundan dolayı Vali, sorumlu olduğu bölgedeki bütün idari yetkililere, Tanzimat esaslarına uymaları konusunda yazılar göndermiştir[7].

Yine 2 Mayıs 1848 tarihli bir belgede Herdi, Parçikan, Zeyve, Aluçlu'nun büyük bir nüfusa sahip olduğu belirtilmiş, bunların birleştirilerek merkezi Herdi Aşireti olmak üzere altı yedi kişilik bir meclis kurulmasının uygun olacağı görüşü bildirilerek merkezden bu konuda onay istenmiştir[8].Çünkü Herdi Aşiretinin bugün Eskibaskil olan Baskilan köyü tüm aşiretlerin rahatlıkla ulaşabilecekleri coğrafi bir konumda yer almaktadır.

Tanzimat'tan sonra kaza müdürlerinin en önemli görevi, kazalarda ve bağlı köylerde vergileri zamanında toplanmasını sağlamaktı. Bununla birlikte güvenliği sağlamak ve Tanzimat'ın yeniliklerini uygulama görevleri de vardı.

Başlangıçta kaza müdürlerine maaş verilmemesi düşünülmüş; ancak bir süre sonra bundan vazgeçilmiştir. Büyüklüklerine göre kaza müdürlerinin maaşı halk tarafından ödenmiştir.

Harput eyaletinde Herdi, Zeyve ve Parçikan ahalisi ve Fırat'ın doğusunda kalan ve 1839 dan önce Malatya'ya bağlı olan İzol , Dirijan ve Alücan aşiretlerinin köyleri birleştirilip bir kaza haline getirilmiş ve müdürlüğüne bila-maaş(maaşsız olarak) Sadun Beğ tayin edilmiştir[9]. 2 Mayıs 1848 tarihli belge isteği ile merkezi Herdi Aşireti'nde olmak üzere kurulan Baskil kazası, Herdi aşiretine bağlı Baskilan(Eskibaskil) köyünde kurulduğu için "BASKİL" ismini almıştır.

Kaza müdürlerinin her ne kadar seçimle iş başına getirilmeleri istenmişse de bu kural bazen uygulanmamıştır. Çoğu yerde sancak kaymakamları, halkın tepkisine rağmen kaza müdürlüklerine kendine yakın kimseleri getirmiştir. Bu şekilde göreve gelenlerin çoğu halka kötü davranmıştır. Merkezi yönetim ise bu müdürlerle bir hayli uğraşmak zorunda kalmıştır. Harput'ta Aşayir-i Selase (Herdi, Zeyve ve Parçikan) müdürü Zübeyr Ağa'nın da ahaliye zulmettiği öğrenilmiş ve görevden azledilerek yerine ahalinin isteği üzerine Sadun Ağa getirilmiş ve yeni bir meclis teşkil ettirilmiştir[10].

Başbakanlık Arşivi belgelerine göre baskili oluşturan aşiretlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerleşimleri şöyledir:

1-ZEYVE AŞİRETİ(Göçebe Ekrat taifesindendir)("Ekrat" Kürt'ün çoğuludur, Kürtler demektir): Harput Sancakları, Diyarbekir, Çermik(Diyarbekir), Malatya, Çorum, Budaközü Kazası(Bozok Sancağı),Amasya, Mecidözü Kazası(Amasya Sancağı), Çerkeş Kazası(Kengıri Sancağı), Karahisar-ı Şarki Sancağı, Tokat, Mut Kazası(İçel Sancağı), Kars, Çıldır, Sivas, Erzurum, Rakka(Suriye) [11]. (O dönem Urfa (Rıha) ili Rakka eyaletine bağlı olduğu için kayıtlara Rakka olarak geçmiştir. Harput'un Rakka ve Suriye'ye sürgün edilen aşiretleri konusunda Dr.Murat Çelikdemir'in doktora tezi başvurulabilecek önemli bir kaynaktır.)

2-HERDİ AŞİRETİ (Göçebe Ekrat taifesindendir): Haput Sancağı, Keban kazası(Malatya Sancağı), Şure İli Kazası (Malatya Sancağı), Malatya, Ankara,

Çerkeş Kazası(Kengıri Sancağı), Kengıri, Bolvadin Kazası(Karahisar-ı Sahib Sancağı), Hanbarçın(Karahisar-ı Sahib Sancağı), Kütahya, Zünnunabad Kazası'nın Doğmuş ve Pınarbaşı Köyleri(Amasya Sancağı), Erzurum, Kars, Ahıska Sancağı(Çıldır Eyaleti), Rakka[12].

3-PARÇİKAN AŞİRETİ(Ekrat taifesindendir): Rakka, Diyarbekir, Harput Kazası(Diyarbekir Eyaleti), Malatya, Ab-ı Tahir Kazası(Diyarbekir Eyaleti), Erzurum, Kars, Çıldır, Sivas[13].

4-İZOLİ AŞİRETİ(Ekrad Taifesinden): Malatya, Şiro Kazası(Malatya), Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Rakka[14]

5-DİRİJAN AŞİRETİ(Ekrad Taifesinden): Malatya, Kerker(Gerger) Kazası(Malatya), Arguvan Kazası(Harput), Arapgir, Keban Madeni, Meraş, Rakka[15]

6-ALUÇLU AŞİRETİ(Alucan)(Ekrad taifesindendir): Rakka Sancağı, Şiro Kazası(Malatya Sancağı), Mamuretilaziz Vilayeti, Kengri Sancağı, Honas Kazası(Malatya)(Aşiretler kısmında ekrad olarak kaydedilmiş, oymaklar kısmında ise Türkmen ekradı şeklinde kaydedilmiştir.)[16

BASKİL KELİMESİNİN ETİMOLOJİK YAPISI

Etimolojik (kelime bilgisi) olarak Baskil isminin "Bes-ı Kalan"("bes":yeter anlamındadır. Türkçeye de geçmiş bir kelimedir. Bugün hala birçok yörede kadın ismi olarak da kullanılmaktadır. "Kal":yaşlı anlamındadır Bu iki kelimenin birleşmesinden ya da "Basri-ikalan" kelimelerinin birleşmesinden türediği dillendirilse de bu doğru bir etimolojik anlamlandırma değildir.) kelimesinden geldiği bölgede dillendirilse de Baskil kelimesinin Bask ve Elan kelimelerinin birleşmesinden türediği kuvvetle muhtemeldir. "Bask" kelimesi, bölgenin yerel dilinde kanat anlamındadır. "El" bildiğimiz el alem anlamındadır. "-an" eki ise çoğul eki "–ler, -lar" anlamındadır. Baskil kelimesinin "Bask+el" kelimelerinin ve -an ekinin birleşmesinden türediği anlaşılmaktadır. Baskil'in ilk kurulduğu eski Baskil köyünün topoğrafik özelliği ve coğrafi yapısı incelendiğinde bu yerleşim yerinin bir derenin iki yakasına yani derenin doğu ve batı yakasına kurulduğu görülmektedir. Köyün bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda "Baskilan" isminin "Bask+el" kelimelerinin ve "-an" ekinin birleşmesinden türediği ve köyün topoğrafik yapısıyla isminin uyumlu olduğu görülecektir. "bask" kelimesinin bölgenin yerel dilinde "kanat" anlamında kullanıldığı şuanda bölgede kullanılan bazı deyimlerden anlaşılmaktadır: "pibaske mın ışkestın" (kolum kanadım kırıldı), "pibaske mın nagırın" (kolum kanadım tutmuyor), "pibaske mın ketın bermın"(kolum kanadım yanıma düştü). Derenin iki yakasındaki ayrı iki yerleşim yeri kanat şeklinde tasavvur edilerek bu köy "iki kanat elleri" anlamındaki "Baskilan" ismiyle isimlendirilmiştir. Köyün coğrafik yapısıyla köye verilen isim uyumlu olmuştur. Buraya ilçe kurulunca da buraya kısaca Baskil denmiştir.

KAYNAKÇA:

1. Ünal, Mehmet Ali: 16.Yüzyıl Harput Sancağı(1518, 1523,1560)/ Türk Tarih Kurumu Yayınları
2. Ünal, Mehmet Ali: 16.Yüzyıl Harput Sancağı(1518, 1523,1560)/Türk Tarih Kurumu Yayınları
3. Ünal, Mehmet Ali: 16.Yüzyıl Harput Sancağı(1518, 1523,1560)/Türk Tarih Kurumu Yayınları
4. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:36/ Defter-i Hakani Dizisi: III 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri(937/1530)
5. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:36/ Defter-i Hakani Dizisi: III 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri(937/1530)
6. Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı/Manas Yayınları
7. Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı/Manas Yayınları
8. Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı/Manas Yayınları
9. Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı/Manas Yayınları
10. (10)Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı/Manas Yayınları
11. (11) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar
12. (12) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar
13. (13) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar
14. (14) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar
15. (15) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar

KAYNAKLAR:

1) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:36/ Defter-i Hakani Dizisi: III 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri(937/1530)

2) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:39/ Defter-i Hakani Dizisi: IV 998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kadriye Defteri (937/1530)

3) Ünal, Mehmet Ali: 16.Yüzyıl Harput Sancağı(1518, 1523,1560)

4) Aksın, Ahmet: 19.Yüzyıl Harput Sancağı

5) Türkay, Cevdet: Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret, Cemaat ve Oymaklar

MİLLİ MÜCADELE'DE BASKİLLİ ÜÇ AŞİRET REİSİ : İZOLLU HACI KAYA, PULUTLU HALİL EFENDİ VE MUNZUROĞLU ALİ EFENDİ

Yurdal DEMİREL*

Öz

Elazığ ve çevresi Milli mücadele döneminde işgale uğramamış fakat Ali Galip Olayı gibi bazı önemli siyasi gelişmelerin meydana geldiği bir yöre olmuştur. Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi burada da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında Milli Mücadele'yi destekleyen çalışmalar yapılmıştır. Gerek Ali Galib Olayı'nda gerekse Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yaptığı çeşitli faaliyetlerde ön plana çıkan şahsiyetlerden üç tanesi Baskil yöresindendi. Bunlar İzollu Hacı Kaya Sebati, Pulutlu Halil Efendi ve Munzuroğlu Ali Efendi'dir.

Hacı Kaya Sebati, 1876 yılında Elazığ'ın Baskil İlçesi'ne bağlı Kadıköy'de doğdu. Malatya ve Elazığ çevresindeki büyük aşiretlerden birisi olan İzolu aşiretinin ileri gelenlerinden Kadızâde Ali Ağa'nın oğludur. Küçük yaşlarda babasını kaybeden Hacı Kaya'yı büyük amcası Abdullah Ağa yetiştirdi. Hacı Kaya az bir süre medrese tahsili alarak daha sonra kendi kendini yetiştirdi. Hacı Kaya, genç yaşta siyasete atılarak İttihat ve Terakki'nin Elazığ şubesinin kurulmasında ve o zamanın iç meselelerinin çözümünde önemli roller oynadı. Milli Mücadele hareketine yaptığı katkılar ile Elazığ'da önde gelen isimlerinden biri oldu.

Pulutlu Halil Efendi, 1860'lı yılların başında Pulutlu Köyü'nde doğdu. Parçikan Aşireti reislerinden Hüseyin Ağa'nın oğludur. Tahsil hayatından sonra köyüne dönerek aileye ait geniş arazilerde zirai işlerle meşgul olmaya başladı. Çeşitli resmi görevlerde bulunduktan sonra 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin Elazığ Şubesi'nin merkez heyetine üye olarak siyasi hayata atıldı. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde önemli çalışmalarda bulundu.

Munzuroğlu Ali Efendi, Zeyve aşireti ileri gelenlerinden Munzuroğlu Osman Efendi'nin oğludur. Herhangi bir tahsil hayatı olmayan Ali Efendi kendi kendini yetiştirdi. Milli mücadele döneminde Hacı Kaya ve Pulutlu Halil Efendi ile birlikte hareket ederek önemli katkılarda bulundu.

Çalışmamızda Baskil ve çevresinde üç önemli aşiret olan İzolu Aşireti Reisi Hacı Kaya Sebati, Parçikan Aşireti Reisi Pulutlu Halil Efendi ve Zeyve Aşireti Reisi Munzuroğlu Ali Efendi'nin hayat hikayeleri hakkında bilgi verilerek Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Baskil, İzolu, Parçikan, Zeyve, Hacı Kaya, Pulutlu Halil Efendi, Munzuroğlu Ali Efendi.

* Adıyaman Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Müdür, 23 Nisan İlkokulu Kızıltepe/Mardin, yurdaldemirel@gmail.com

THREE TRIBE LEADERS IN THE WAR OF INDEPENDENCE: HACI KAYA FROM IZOL, HALİL EFENDİ PULUTLU AND ALİ EFENDİ MUNZUROĞLU

Abstract

Elazığ and its surroundings was not occupied during War of Independence, but it became the center of some political developments such as Ali Galip Incıdent. Actions supporting the War of Independence were made here under the roof of Countrywide Resistance Organization as well as other regions of Anatolia. Three persons who stood out both in various actions done by Countrywide Resistance Organization and in Ali Galip Incıdent was from Baskil region. These were Hacı Kaya from İzollu (İzollu Hacı Kaya), Halil Efendi from Pulutlu (Pulutlu Halil Efendi) and Munzuroğlu Ali Efendi.

Hacı Kaya Sebati was born in Kadıköy village, Baskil District of Elazığ Province in 1876. He is the son of Kadızade Ali Ağa who is a notable person of İzolu tribe which is one of largest tribes in Malatya and Elazığ surroundings. Hacı Kaya was little when his father died and his great uncle Abdullah Ağa raised Hacı Kaya. Hacı Kaya took madrasah education for a while and then he was self-taught. Hacı Kaya entered politics at a young age and played an important role founding Elazığ branch of Committee of Union and Progress and solving internal matters of that time. He became the notable of Elazığ thanks to the contributions he made to War of Independence movement.

Halil Efendi from Pulutlu was born in Pulutlu Village in the beginnings of 1860. He was son of Hüseyin Ağa who is one of the leaders of Parçikan Tribe. He returned to his village after he completed his education, and was engaged into agriculture in large lands of his family. He was on various official duties and became the member of centre committee of Elazığ Branch of Committee of Union and Progress in 1908 and entered politics. He took important actions during the War of Indepence.

Munzuroğlu Ali Efendi was son of Munzuroğlu Osman who is one of the notables of Zeyve Tribe. He did not take any education and was self-taught. He made important contributions acting in unison with Hacı Kaya and Halil Efendi from Pulutlu.

In our study, information was given on life story of Hacı Kaya, Leader of İzolu Tribe, Halil Efendi from Pulutlu, Leader of Parçikan Tribe, and Munzuroğlu Ali Efendi, Leader of Zeyve Tribe, which are important three tribes in Baskil and its surroundings, and their activities during the First World War and the War of Independence.

Key Words: Baskil, İzolu, Parçikan, Zeyve, Hacı Kaya, Pulutlu Halil Efendi, Munzuroğlu Ali Efendi.

GİRİŞ: BASKİL AŞİRETLERİ

Günümüzdeki Baskil ilçesinin bulunduğu bölge Osmanlılar döneminde önemli bir bölümü Harput Sancağı'nın, Fırat Nehri yakınında yer alan ve nispeten daha küçük olan diğer bölümü ise Malatya Sancağı'nın sınırları içerisinde yer alıyordu. Bunlardan Harput Sancağı dahilinde olan kısım *Hersini* nahiyesi, Malatya dahilinde olan kısım ise *Muşar* nahiyesi adını taşıyordu. Muşar nahiyesi, Baskil ilçesinin bugünkü *Aydınlar, Tabanbükü, Hüyük, Kumlutarla ve Bozoğlak* köylerini içine alıyordu.[219]

Günümüzde Baskil coğrafyasındaki yerleşim birimleri çoğunlukla Cihanbeyli aşiretine mensup *Herdi, Parçikan, Zeyve, Aluçlu ve Direjan* aşiretleri tarafından kurulmuş köy ve mezralardan meydana gelmektedir. Bu aşiretlerden günümüzde daha çok Malatya sınırlarında yerleşen Direjan aşireti tarafından kurulmuş olan yerleşim yeri sayısı diğer aşiretlere oranla oldukça azdır. Ayrıca ilçe sınırları içerisinde *İzolu* aşiretleri tarafından kurulmuş yerleşim yerleri de vardır.

Birçoğu Cihanbeyli aşiretine mensup olan Baskil aşiretlerinin bölgeye ne zaman ve nereden geldikleri hususunda elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte, 13. yüzyılda Moğol istilası sonrasında İran ve Azerbaycan taraflarından geldiklerini tahmin edilmektedir.[220]

Aşireti oluşturan ve birkaç aileden oluşan her bir kola "oymak" veya "cemaat" denirdi. Her oymağın başında onun yönetiminden sorumlu olan bir "oymakbaşı" veya "kethüda" bulunurdu. Oymaklar, bir boyun ya da oymağın içerisinde nüfusun kalabalıklaşması veya aynı grup içerisinde nüfus, kuvvet ve feraset bakımından iki şahsın türeyerek birbirlerini çekememeleri neticesinde meydana gelmiştir. Bundan dolayı, yeni oluşumlar yani oymaklar, genellikle, buna sebep olan şahısların adlarıyla anılmıştır. Mesela, *Hacımehmedli* oymağı adını Hacı Mehmed adlı yöneticisinden alırken, diğer oymaklardan *Talanuşağı* adını Talan, *Kartaluşağı* adını Kartal, *Bilaluşağı* da adını Bilal adlı yöneticisinden almıştır. Buradaki "uşak" tabiri ise "oğul" anlamında kullanılmıştır. Nitekim Osmanlı belgelerinde Talanuşağı'na bazen Talanoğlu, Arapuşağı'na da Arapoğlu denilmiştir.[221]

Osmanlı toplum yapısını teşkil en önemli unsurlardan birisi olan yörükler ve aşiretler bir boydan ibaret tek başına müstakil bir teşkilat halinde bulunanlar ile bir boydan ayrılarak zamanla sayıları artan ve genellikle başlarında bulunan reislerinin adıyla adlandırılanlar dışında bir de federasyon şekli gösteren teşekküller olup bunlar ana kuruluşlardan ayrılan oymakların veya kethüdalıkların birleşmesinden meydana gelirdi.[222] Boy beyi[223] ve kethüdaların[224] idari yapı içerisinde iki önemli

---

[219] Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012, s. 16-17

[220] Çakar, *age.* s. 33.

[221] Çakar, *age.* s. 52-54.

[222] Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 85.

[223] Boy beyi, her anlamda kudret sahibi olmak zorundaydı. Boy beyi, boyu teşkil eden topluluğun başında olup kethüda ve ihtiyarların olumlu görüşleri sonucunda merkeze yazılan kadı arzı doğrultusunda hükümet tarafından verilen beylik beratı ile onaylanır ve resmen göreve başlar ancak görevi kötüye kullanmaları ve oymak ahalisine zarar vermeleri halinde azledilirlerdi. Genellikle yaptıkları hizmetler karşılığında vergi muafiyeti bulunan boy beyi, idare ettiği oymağın her türlü

yönetici olarak ön plana çıktıklarını görmekteyiz.

18. yüzyıla gelinceye kadar Baskil ve çevresindeki ekrad aşiretlerinde boybeyliğinin olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Çünkü bu dönemde aşiret yöneticilerinden hep kethüda olarak söz edilmiştir. [225]

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl, idari alanda hızlı değişim ve gelişmelerin yaşandığı bir dönem olduğu gibi göçebe hayat süren yörüklerin , aşiretlerin idari yapısında da birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu yüzyıla kadar göçebe hayat sürren yörüklerin ve aşiretlerin idari yapısı içerisinde var olan boy beyilik, kethüdalık ve voyvodalık müessesesi bu yüzyıl içerisinde önemini yitirirken Tanzimat'tan sonra uygulamaya konulan yeni düzenlemeler çerçevesinde kısa bir süre de olsa bunların bir kısmı nahiye statüsünde idari bir birim haline getirilip başlarına birer müdür tayin edilmiştir[226]. Müdürler genellikle ahalinin isteği doğrultusunda oymak içerisinden ve ileri gelen ailelerden seçilip, liva meclisinin önerisi ve merkezi hükümetin onayı ile göreve başlardı.[227]

19. yüzyılda Baskil yöresindeki aşiretlerinde birer nahiye olarak teşkilatlandırılmışlardır. Bunun sonucu olarak Herdi, Parçikan ve Zeyve nahiyeleri kurulmuştur.[228]

19. yüzyılda idari alanda yapılan yeni uygulamalardan birisi de muhtarlık teşkilatının uygulanması olmuştur. İlk defa 1829 yılında İstanbul'da uygulanmıştır. Daha sonra 1833 yılında ayanlara karşı Kastamonu'da uygulanmasıyla birlikte

---

işinde devlete karşı sorumluydu. Bulunduğu yerlerin güvenliğinin sağlanmasından yaylak ve kışlaklarda boyun çıkarlarının korunup gözetilmesine ve göç zamanının belirlenmesine, oymak üyeleri veya farklı oymaklar arasında yaşanan sorunların çözümünden vergi ve asker toplanmasına, oymağın herhangi bir problemi olduğu zaman resmi makamlara iletmek üzere gerekli yazışmaların yapılmasından takibine kadar idari işleri yerine getirmekle yükümlüydü. Bkz. Ak, *age.*, 85-86.

[224] Kethüda, Osmanlı Devleti döneminde bir boya bağlı konargöçer cemaatlerin başında idareci olarak bulunurdu. Bizzat idarecisi olduğu cemaat içerisindeki önde gelen bir aileye mensuptu. Oymağın başına tayin edilecek kethüda adayının belirlenmesinde oymak ihtiyarları ve ileri gelenleri ile ahalisinin önemli bir rolü vardı. Oymak ahalisinin kefaletiyle seçilen kethüdalar, kadının arzı ve merkezden verilen beratla, devlet ile cemaati arasında temsilci olabilme niteliğini kazanırdı. Yöneticisi olduğu konargöçer cemaatin idari ve mali anlamda kontrol altında tutmak ve vergileri daha düzenli bir şekilde toplamak gayesiyle atanan kethüdalar, kanunen tayin edilen vergileri toplayıp has voyvodalarına vermek mecburiyetindeydiler. Aynı zamanda yaylak ve kışlak arasındaki göç esnasında kendilerine bağlı cemaatin çevreye zarar vermemeleri hususunda belirlenen *"Nezr"* bedeli karşılığında kefil oldukları gibi cemaat içerisinde asayişin sağlanmasından da sorumlu tutulurlardı. Kethüdalar, oymağın idaresi yanında vergi toplamada ihmalleri görülür ve ayrıca oymak ahalisinin şikayetlerine maruz kalırlarsa has voyvodalarının da durumu tasdik etmeleri halinde görevlerinden alınırlar ve yerlerine daha münasip birisi seçilirdi. Bunların yanında kethüdalar, idareleri altında bulunan oymak veya cemaatin derbend muhafazasına tayin edilmeleri halinde bölükbaşı olarak derbend muhafızbaşılığına getirilirlerdi. Bkz. Ak, *age.*, s. 88-89.

[225] Çakar, *age.* s. 55.

[226] Müdürlük uygulaması ile yörükler ve aşiretler gibi konar- göçer teşekkülleri denetim altında tutmak düşüncesi yanında bilhassa vergi tahsili ve askere alım işlerinde kolaylık sağlamak hedeflenmişti. Oymakların başına tayin edilen müdürler, vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasından, kura-i şer'iyye uygulamasının yürütülmesine, yaylak ve kışlakların güvenliğinin sağlanmasından, konargöçerlerin mümkün mertebe yerleşik ahaliye verdikleri zararların engellenmesine kadar önemli işlere refakat ederlerdi Ak, *age.*, s. 92.

[227] Ak, *age.*, s. 85,90.

[228] Çakar, *age.* s. 24-25.

bütün vilayetlerdeki kaza ve köy mahallelerinde uygulanmasına dair ferman çıkarılmıştır. Muhtarlar asayişi sağlamak, vergilerin tevziinde ve toplanmasında yardımcı olmak görevlerinin yanı sıra; göçeceklere mühürlü pusula vermek, nüfus hareketliliğini (doğum, ölüm, göç vb) deftere kaydetmek, gelir ve gider hesap defterini tutmak, halk ile hükümet arasındaki ilişkileri yürütmekten sorumluydular.[229]

19. yüzyılda muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra Baskil ve çevresindeki her aşiret bir muhtarlık olarak teşkilatlandırıldı. Mesela, 1846 yılında Parçikan nahiyesi muhtarlığı *Şefkat* köyünde, esasen Herdi aşiretinden olan Aluçlu nahiyesi muhtarlığı da *Canuşağı* mezrasında bulunuyordu. Herdi nahiyesi muhtarlığı ise *Mesti (Yenikonak)* köyünde kurulmuştu. Fakat kısa bir müddet sonra bu aşiretin muhtarlığı *Haroğlu (Sarıgül)* köyüne nakledildi. Yine nahiye statüsü kazanmış olan Zeyve'nin muhtarlığı da 1845'te *Kızıluşağı* köyünde yer alıyordu.[230]

1849 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Harput'un batısında yaşayan aşiretler, idarî, malî ve hukukî bakımlardan işlerinin kolaylaştırılması maksadıyla, "Aşâir-i Selâse" (Üç Aşiret) adıyla bir araya toplanmış ve Herdi aşireti muhtarı olan *Zübeyr Ağa* da bu aşiretlerden oluşan kazanın müdürlüğüne getirilmiştir. Ayrıca aşiret işlerinin görülmesi maksadıyla yeni bir meclis oluşturmuştur. 1856 yılı belgelerinde Zübeyr Ağa'dan sadece Herdi aşiretinin müdürü olarak bahsedilmesi, "Aşâir-i Selâse" uygulamasından bir müddet sonra vazgeçildiği ve her aşiretin ayrı bir müdürlük halinde idare olunduğu izlenimini vermektedir.[231]

Baskil yöresinde nüfus bakımından en kalabalık olan aşiret Herdi aşiretidir. Bundan dolayı oldukça geniş bir alana yayılmışlardır. Kaynaklarda Herdi, Herdili, Hard, ve Hardi isimleriyle zikredilen aşiret mensuplarının bir bölümü, bir kol halinde, Elazığ Merkez ilçeye bağlı bulunan *Tepeköy, Yukarı Demirtaş, Aşağı Demirtaş, Yenikonak ve Sütlüce* köylerinden *Karakaya Baraj Gölü* sahiline kadar uzanan alana yerleşmiştir. Diğer bir bölümü ise âdeta ikinci bir kol halinde ve yine Elazığ Merkez ilçeye bağlı *Bölüklü-Sarıtosun-Öksüzuşağı* istikametinden güneye ve kısmen de güneydoğuya doğru uzanan ve *Hacıhüseyinler-Yaylanlı-Kayabağları* üzerinden Karakaya Baraj Gölü'ne ulaşan hat üzerinde ve çevresinde yerleşmişlerdir. Ayrıca, Fırat'ın batı yakasında yani Malatya ili sınırları içerisinde de bazı Herdi yerleşmeleri bulunmaktadır. Bugün Baskil İlçesinde 25 Herdi köyü bulunmaktadır. Dolayısıyla Baskil köylerinin takriben % 40'ı Herdi aşireti mensupları tarafından kurulmuştur. Bunlardan Hacıhüseyinler ve Yaylanlı köy sakinleri sonradan Aluçlu aşiretine dahil olmuşlardır.[232]

Harput'taki Aluçlu Aşireti, önceleri Herdi aşiretine bağlı bir oymak iken, daha sonraları 19. yüzyılda çevresindeki bir kısım oymakları da içine alarak ayrı bir aşiret halini almıştır. Bu aşiretin mensupları, Elazığ ve Malatya illeri sınırında yer alan Kömürhan Karayolu Köprüsü civarındaki köy ve mezralara yerleşmişlerdir.

---

[229] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 13-20.
[230] Çakar, *age.* s. 61.
[231] Çakar, *age.* s. 64-65; a.g.mlf., "Osmanlı Döneminde Harput ta Kırsal Yerleşme Baskil Örneği", Fırat Üniversitesi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ, 2013, s. 116.
[232] Çakar, *age.* s. 69-70; a.g.mlf., agm., 116-117.

Bugün bu köylerin bir kısmı Malatya'nın Kale ve Doğanyol (Keferdiz) ilçeleri, bir bölümü de Elazığ'ın Baskil ve Sivrice ilçeleri sınırları içerisinde yer almaktadır olmuşlardır. [233]

Kaynaklarda Parçikan, Parçikanlu ve Parçikanlı isimleriyle zikredilen Parçikan aşiretinden olanlar ise daha ziyade Bulutlu Dağı ile Harabekayış Dağları ve çevresindeki köy ve mezralara yerleşmişlerdir. Ayrıca, Malatya taraflarında kurulmuş bazı Parçikan köyleri de vardır. Fakat bu köyler, Elazığ'dakilerden farklı olarak, oymaklarının adlarıyla değil, doğrudan aşiretlerinin adıyla bilinmektedir. Baskil ilçesindeki 15 köy yani köylerin takriben %15'i Parçikan Aşireti tarafından kurulmuştur olmuşlardır. [234]

Kaynaklarda Zeyveli, Zeyvelü ve Zeyve isimleriyle zikredilen Zeyve aşiretinden olanlar ise, daha ziyade, Baskil ilçesinin kuzeyine yerleşmişlerdir. Bu alan, doğuda Yürekli ve Hacımustafa köylerinden batıda Hüyük, Kumlutarla ve Emirhan köylerine kadar uzanmaktadır. Ayrıca, Zeyveliler'in bir kısmı da Elazığ'ın Merkez ve Keban ilçeleri ile Malatya ve Tunceli sınırları içerisinde kalan bazı yerlere yerleşmişlerdir. Buradaki Zeyve adı, Akdemir (Şeyhan) köyünde bulunan *Şeyh Musa Herdi Zâviyesfnden* gelmektedir. Bir başka ifadeyle, bugün Baskil coğrafyasında Zeyveliler'in oturduğu bölgenin esas adı "Zâviye"dir ve "Zeyve" adı da bunun bozulmuş halidir. Dolayısıyla Zeyve bölgesi, Şeyh Musa Herdi Zâviyesi'nin etrafında teşekkül eden yerleşim alanlarından oluşmuştur. Burada adı geçen Şeyh Musa Herdi ise muhtemelen 13. yüzyılda bu coğrafyaya gelen ve Hz. Peygamberin neslinden olan bir seyyittir. Zeyveliler, bugün Baskil ilçesine bağlı 14 köyde sakin olmuşlardır.[235]

Baskil yöresinde bazı yerleşmeleri bulunan İzolular ise daha ziyade Malatya yöresi aşiretidir. Çünkü Osmanlı idaresinin ilk zamanlarında aşiretin ismini taşıyan İzolu köyü Malatya Sancağı'nın *Kömri* nahiyesine bağlıydı. Bugün Baskil coğrafyasında İzolu aşireti mensuplarının oturduğu köyler ise sadece *Kadıköy ve Pınarlı'dan* ibarettir.[236]

Kaynaklarda Drejan, Dirican, Diricanlı, Diricanlu ve Direjan isimleriyle zikredilen ve "uzunlar" anlamına gelen Direjan aşireti genellikle Malatya taraflarında oturmaktadır. Baskil ilçesinde ise çok az sayıda Direjan yerleşmesi vardır. Bunların başında *Emirhan* adlı köy gelmektedir. Yine bu çevredeki *Fakiruşağı, Saluşağı ve Keçili* adlı mezraların da Direjan yerleşmeleri olduğu bilinmektedir. [237]

1. ÜÇ AŞİRET REİSİ

Baskil bölgesindeki aşiretlerden İzolu, Parçikan ve Zeyve aşiretleri reisleri olan

[233] Çakar, *age.* s. 155-156; a.g.mlf., agm., 116-117.
[234] Çakar, *age.* s. 167; a.g.mlf., agm., 117.
[235] Çakar, *age.* s. 259; a.g.mlf., agm., 117.
[236] İzolu aşireti hakkında geniş bilgi için bkz. Şahin Duman, *Belgelerle Tarihte İzoli, İzollular ve İzoli Aşireti*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2018.
[237] Yurdal Demirel, *Bulutoğulları*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006, s. 24-26; Çakar, *age.*, s. 265.

İzollu Hacı Kaya Sebati, Pulutlu Halil Efendi ve Munzuroğlu Ali Efendi Birinci Dünya savaşı ve Milli Mücadele döneminde Elazığ ve çevresinde meydana gelen olaylarda gösterdikleri yararlılıklarla ön plana çıkan üç şahsiyet olmuştur.

1.1. HACI KAYA SEBATİ BEY

Hacı Kaya Sebati Duman, 1876 yılında Elazığ'ın Baskil İlçesi'ne bağlı Kadıköy'de (İzolu) doğdu. Babası Malatya ve Elazığ çevresindeki büyük aşiretlerden birisi olan İzolu / İzollu aşiretinin ileri gelenlerinden Kadızâde Ali Ağa'dır. Küçük yaşlarda babasını kaybeden Hacı Kaya'yı büyük amcası Abdullah Ağa yetiştirdi. Hacı Kaya az bir süre medrese tahsili alarak daha sonra kendi kendini yetiştirdi. [238]

Hacı Kaya, genç yaşta siyasete atılarak İttihat ve Terakki'nin Elazığ şubesinin kurulmasında ve o zamanın iç meselelerinin çözümünde önemli roller oynadı. İttihat ve Terakki'nin Elazığ'daki en başta gelen isimlerinden biri oldu. [239]

Millî Mücadele'nin başlamadan kısa bir süre önce kurulan Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti Elazığ şubesinin kuruluşunda önemli rol oynadı. Hacı Kaya Sebati Bey, daha sonra adı geçen cemiyetin hem Elazığ şubesinde hem de İzolu şubesinde başkanlık görevinde bulundu. Millî Mücadele'nin başlamasından sonra Erzurum Kongresi'nde ve özellikle Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Atatürk'e önemli desteklerde bulundu. Hacı Kaya'nın Sivas Kongresi sırasında yaptığı vatan pervane çalışmalar Mustafa Kemal Atatürk tarafından da övgüye layık görüldü. Hacı Kaya'ya, "sabretti, direndi ve kazandı" anlamına gelen Sebati ismi Mustafa Kemal Atatürk tarafından verildi ve Millî Mücadele'nin her safhasında ve Cumhuriyet döneminde daima Mustafa Kemal Atatürk'ün Elazığ'la ve Şark vilâyetleri ile maddî ve manevî temasını sağladı. [240]

Hacı Kaya Sebati Bey, 1926 yılında beş arkadaşı ile beraber mecburi ikamete tabi tutuldu. İki sene devam eden bu durumdan sonra memleketine dönüşünde de memleket hizmetlerine devam etti. [241]

Hacı Kaya Sebati Bey, 7 Haziran 1962 tarihinde Elazığ'da vefat etti. Hacı Kaya Sebati Bey'in Rabia, Raziye ve Emine isminde üç kızı, Ali Haydar, Mehmet isminde iki oğlu bulunuyordu. [242]

1.2. PULUTLU HALİL EFENDİ

Halil Efendi, 1860'lı yılların başında Pulutlu Köyü'nde doğdu. Babası Pulut Ağaları'ndan Hüseyin Ağa, annesi Bavunuşaklı Osman Efendi'nin kızı Fatma

[238] Yurdal Demirel, *Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hâtıraları*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006, s. 69-70.
[239] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 70-71.
[240] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 71-72.
[241] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 73.
[242] Hacı Kaya Sebati Bey'in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 70-71; Şahin Duman, *İstiklal Harbinde Türk'ün Kürt'ü*, Elazığ, 2011.

Hanım'dır. İbtidai ve rüşdiye tahsilinin yaptıktan sonra Harput'ta İshak Paşa Medresesi'nde tahsiline devam etti. Buradaki tahsil hayatı on bir yıl devam etti. [243]

Halil Efendi, medrese tahsilinden sonra köyüne dönerek aileye ait geniş arazilerde zirai işlerle meşgul olmaya başladı. 1890'lı yılların ortalarında babası Hüseyin Ağa'nın yaşlanması üzerine Parçikan Aşireti Reisliği görevine getirildi. Aşiret reisi olarak şehirde meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmeye başladı. [244]

26 Ocak 1910 (14 Muharrem 1328) tarihinde dört yüz kuruş maaş ile Mamuratülaziz Vilayeti Dirican Nahiyesi nahiye müdürlüğüne atanarak devlet hizmetine girmiştir. [245]

1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin Elazığ Şubesi'nin merkez heyetine üye olarak siyasi hayata atıldı. Bu yıllarda kısa bir süre Dırejan ve Muşar Nahiyelerinde Nahiye Müdürlüğü görevinde bulundu. Birinci Dünya Savaşı sırasında ordunun iaşesi konusunda Keban ambarında Kafkas Cephesi'ne yapılan buğday sevkıyatında ve Ermeni Tehciri öncesinde Ermeni silahlarının toplanmasında memur olarak görev yaptı. Her iki görevinde de gösterdiği gayretlerden dolayı ordu tarafından madalya nişanı ile taltif edildi. [246]

Halil Efendi, Millî Mücadele'nin başlamadan kısa bir süre önce kurulan Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti Elazığ şubesinin kuruluşunda önemli rol oynadı. Halil Efendi, daha sonra adı geçen cemiyetin Elazığ şubesinde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Halil Efendi, 1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra mecburî iskâna tabi tutuldu. İki sene boyunca Afyon, Konya ve İstanbul'da mecburî iskân hayatı yaşadı. Mecburî iskân hayatı sona erince Elazığ'a döndü. Halil Efendi, mecburî iskândan sonra Elazığ şehir merkezinde çok kalmadı ve köyüne yerleşti. Burada arazi işleri ile meşgul oldu. [247]

Halil Efendi, 23 Kasım 1951 tarihinde Pulutlu Köyü'nde vefat etti. Cenazesi köyde bulunan aile kabristanlığına defnedildi. Elazığ'ın Hoğu (Yurtbaşı) Köyü'nden Hacı Ömeroğulları'ndan Hacı Mehmet Ağa'nın kızı olan Aliye Hanım ile evlenmiştir. Pulutlu Halil Efendi'nin Aliye Hanım ile olan evliliğinden Mehmet Nail, Hurrem ve Ahmet isimlerinde üç oğlu olmuştur. [248]

Pulutlu Halil Efendi'nin 1912-1925 yılları arasında yaşadığı siyasi olayları içeren hatıraları 2006 yılında Pulutlu Halil Efendi hayatı ve Hâtıraları adıyla tarafımızca yayınlanmıştır.

1.3. MUNZUROĞLU ALİ EFENDİ

Ali Efendi, Baskil'in Bilikan (Şahindere) Köyü'ne bağlı Ali Ağa Mezrasında

---

[243] *BOA., DH.SAİDd...*, 166/437; Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 42; Demirel, *Bulutoğulları*, s. 48.
[244] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 42-45; Demirel, *Bulutoğulları*, s. 48.
[245] *BOA., DH.SAİDd...*, 166/437.
[246] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 44-49; Demirel, *Bulutoğulları*, s. 48.
[247] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 50-84; Demirel, *Bulutoğulları*, s. 49.
[248] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 84-87; Demirel, *Bulutoğulları*, s. 49.

doğdu. Zeyve aşiretinin ileri gelenlerinden Munzuroğlu Osman Efendi'nin oğludur. Çocukluk dönemi köyde geçen Ali Efendi herhangi bir tahsil almadı; fakat kendi kendini yetiştirdi. [249]

Ali Efendi, büyüdükten sonra mensubu bulunduğu Zeyve aşiretinin (Zeyve aşireti o günlerde Baskil ve çevresinde yaklaşık yirmi köyde ikamet eden büyük aşiretlerden birisidir) başına geçti. Millî Mücadele döneminde Pulutlu Halil Efendi ve Hacı Kaya ile birlikte hareket ederek Mustafa Kemal ve arkadaşlarını destekledi. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Elazığ şubesinin yönetim kurulunda yer aldı. [250]

Ali Efendi, Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra Adana ve Kayseri'de iki buçuk sene mecburî iskâna tabi tutuldu. Mecburî iskândan sonra Elazığ'a döndü. Elazığ'da köyüne yerleşen Ali Efendi, burada ziraat işleriyle meşgul oldu. Ali Efendi, Ali Ağa Mezrası'nda vefat etti. Ali Efendi, Mustafa ve Ali isminde iki erkek Zeynep, Fatma, Hanım ve Emine isminde dört kız çocuk babası idi. [251]

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ELAZIĞ VE BASKİLLİ ÜÇ AŞİRET REİSİ

Elazığ, Birinci Dünya Savaşı'nda Üçüncü Ordu ve bu ordunun savaştığı cephe olan Kafkas Cephesi sınırları içerisinde yer almaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda buradan Erzurum, Erzincan, Tercan, Eğin, Keban, Çemre, Pötürge, Sürgü, Palu ve Kiğı ambarlarına iaşe sevkiyatı yapılıyordu.[252] Vilayette iaşe sevkiyatı yapılan bu ambarlardan Keban, Palu ve Sürgü ambarları aktarma ambarıydı.

Bu dönemde Pulutlu Halil Efendi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Keban ambarından Kafkas Cephesi'ne yapılan buğday sevkiyâtında memurluk görevinde bulunmuştur. Hacı Kaya Sebati Bey ise Vali sabit Bey tarafından Erzurum'a giden askeri mühimmat kafilesinde memur tayin edilmişti.

".... O vakit Palu ahâlîsinin ᶜaskerle beraber yaptıkları fedâkârlık edilmişdi. İttihâdcılara tevdîᴼ edilen vazîfe-i vataniyelerimizi muntazaman îfa etdik. Vali Sabit Beg, Hacı Kaya Beg'i Erzurum'a geden mühimmât-ı ᶜaskeriye kafilesine meᶜmûr ederek vazîfe-i seferiyesini ikmâl etmiş buluyordu. Ta°yîn edildiğim tekâlifi harbe ve ahâlî vesaitiyle Keban anbarından kafiye buğday şevkine meᶜmûr bulunuyordum."[253]

Yine bu dönemlerde meydana gelen Ermenilerin tehciri öncesinde Ermeni silahlarının toplanması önemli bir sorun oluşturmuştur. Pulutlu Halil Efendi, Vali

[249] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 172.
[250] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 172.
[251] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 172.
[252] *BOA., DH. ŞFR.*, 46/280, 21/12/1332; 47/137, 05/01/1333; 49/52, 02/03/1333; 50/250, 25/04/1333
[253] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 125.

Sabit Bey'in bu iş için görevlendirdiği Gümrü Nazmi Bey ile birlikte şehir ve köylerdeki silanların toplanmasında memurluk yapmıştır.

".....Ermeniler'in Rus ordularına iltihâk ederek Van'ın sükûtuna sebebiyet verdikleri cinayetlerinden El[c]aziz Ermenilerinden de şehrin vaz[c]iyyet dolayısıyla Vali Sabit Beg'in Gümrü Nazmi Beg'i refâkâtda olmak üzere Ermenilerin silahlarını toplamağa me[c]mûr edilmiş.

Vaz[c]iyyetin nezâketini ihlâl etdirmenizin şehir ve köy Ermenilerin tamam silahlarını toplayarak jandarma da[c]iresine teslîm ve [c]adedine göre aldığımız ma[c]lûm ve Gümrü Nazmi Beg'e verildi."[254]

Uzun yıllar devam eden Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkedeki bütün kaynaklar Öncelikle ordunun ihtiyacı için kullanılmıştır. Halk, elindeki kaynaklan (zahire ürünleri, et ürünleri, vb. taşınabilir; ambar, han vb. taşınmaz mallar gibi bütün kaynaklar) ordu için seferber etmiştir. Pulutlu Halil Efendi'de sahibi olduğu Pulutlular'ın Han'ı adıyla bilinen, Elazığ hükümet konağının yanındaki on üç odalı, üç ahırlı, bir kahvehâne ve bir örtmeden .meydana gelen hanı, Birinci Dünya Savaşı süresince ordunun kullanımına vermiştir. Pulutlu Halil Efendi bu yıllarda ayrıca ordunun et ihtiyacı için kardeşi Osman ile ortak olduğu dört yüz baş küçük hayvanına da orduya vermiştir.

"Harb felâketinin sürmesine uğrayan El[c]aziz hükümeti civarında Pulutlulann Hanı nâmıyla mutasarrıfı bulunduğum tahtani, on üç oda, bir kahvehane, üç büyük ahur, bir örtmeden 'ibâret hâne, [c]askeri nakliye kolları tarafından işgal edilmişdi.

Günde bir tarafın enkâzını çıkanb bakmak ve satmak suretiyle tamamı tahrîb ve [c]arz hâlinde bırakdığları hakkında verdiğim istidâ[c]Nakil Kumandanı Yüzbaşı Tayyar Beg'e havale edildiği Van ve Erzurum'un sükûtlarından zuhûr eden te[c]sîr ve gâ[c]ile haberesinde ne Tayyar Beg tahkîkâtım ikmâl etdi ve ne ta[c]kîbatıma devam etdim. Hanın tekrar inşa[c]sına da vaz[c]iyyet-i hâlim müsa[c]ade itmediğinden tâbi[c]i [c]arzen bahanesiyle satdım. Bu zararım ehemmiyet mutâbi[c]i maişetimin nısfını teşldl ediyordu

O da bizi kışın kar tutmayan ( ) köyünde mutasarrıfı bulunduğum tarla ve çeşmelerinde yaptırdığım koyun ağılında kışlamakda olduğum (koyunları) kardeşim "Osman'la beraber dört yüz koyunlarımızı kardeşim idaresinde Harb- i [c]Umûmî'de ağılında kışlamakta iken Yüzbaşı Rauf deyü beş muavini Hacı İbrahim Begler cihet-i "askeriye hesâbına dört yüz koyunumuz müsadere ederek cihet- i "askeriyeye teslîm etdiklerine cihetle kardeşim "Osman Divân-ı Harb-i [c]Orfî mahkemesine mürâca"at itme üzerine, ceryan eden mahkemede müsâdere koyunlar kardeşimin olduğu tahkik edildiğinden, koyunlar telef olmamış ise aynen, telef olmuş ise bedelini, "Osman'a verilmesine sadr olan hükmü kayd etdikten sonra hükümetin mağlubiyeti te"sîri terdifen harekât-ı millîye mücâdesinin meşgûliyeti olmasiyle usûl-i resmi idaresinde intizâmı mu"attal bulunuyordu. Vaktaki hakimiyeti millîye te"sis ve ta"zîm etdi. Hükûmetden alacakları olanlar makbûz mukabilinde ellerindeki vesâ"iki maliye muhasebesine teslîm hakkındaki ta'kîm üzerine kardeşim "Osman vesâ"iki muha- maliyeye teslîmi kayd etdirüb,

[254] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 125.

mukabilinde makbûzu almış. Hidmet talîmin hatamızda ve bu tasvi"ye havale emri üzerine kardeşim "Osmanda ashabı matlûb arasında makbûzu ibrâz etmiş. Ol vakt mal müdîri bulunan Ragıb Beg, birkaç güne sürmez dedikten sonra muhâsebeye verdiğiniz evrâk hesâbına gerek kayd var ise de vesikalarınız ga°ib olduğundan, matlûbâtınızı vermek imkânı yokdur cevâbını vermişdi. Birçok mürâca[c]atlar neticesinde maliye vekâletinde vâki[c] mürâca°atımıza El[c]aziz deftardarlığma havale buyruldu ise de meşruiyetinin evrâk hesâplarının muhasebe kaydı var ise de, evrâkları ga[c]ib olduğundan, matlûbâtın tesviyesine imkân yokdur cevâblarla sürmez demekle devam ediyor. Birçok escârı matlûbun evrâkları arasında iken kardeşimin muhâsebede ga'ib olması nazarı dikkati celb eder"[255]

Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi Birinci Dünya Savaşı sırasında gerek Kafkas Cephesine iaşe sevkiyâtı gerekse Elazığ'da bulunan Ermenilerin silahlarının toplanması görevlerinde gösterdiği gayretlerden dolayı, askeriye tarafından madalya nişanı ile taltif edilmiştir. [256]

2. MİLLİ MÜCADELEDE ELAZIĞ VE BASKİLLİ ÜÇ AŞİRET REİSİ

Elazığ ve çevresi Milli mücadele döneminde işgale uğramamış fakat Ali Galip Olayı gibi bazı önemli siyasi gelişmelerin meydana geldiği bir yöre olmuştur. Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi burada da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında Milli Mücadele'yi destekleyen çalışmalar yapılmıştır.

2.1 MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

2.1.1. Vilayât-ı Şarkiyye Müdaafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandı. İtilaf devletleri mütarekeden hemen sonra mütareke hükümlerine uymaya bile lüzum görmeden hemen faaliyete geçtiler. Anadolu'nun dört bir yanını işgal etmeye başladılar.

Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesinde, İngilizce metinde "Six Armenian Proviences" olarak yazılan Vilâyât-ı Sitte (Erzurum, Mamuratülaziz-Elazığ, Van, Sivas, Diyarbakır, Bitlis)'de bir karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilaf Devletleri muhafaza eder deniyordu.

Durum böyle olunca Vilâyât-ı Şarkiyye'de bulunan vilâyetlerin ileri gelenleri tarafından bölgenin Ermenistan olacağı düşünülerek bunun önüne geçmek çeşitli faaliyetler yapmaya başlamışlardır.

İstanbul'da bulunan ve aslen Vilâyât-ı Şarkiyye vilâyetlerinden olan aydınlar ve ileri gelenler bir araya gelerek, 2 Aralık 1918 tarihinde "Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"ni kurmuşlardı. [257]

---

[255] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 125-126.
[256] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 49.
[257] Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s. 4; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Atatürk ile Beraber I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 19.

Cemiyetin kuruluşu 4 Aralık 1918 tarihli Hadisat Gazetesi'nde şu şekilde verilmişti:

"Vilâyat-i Şarkiyede anasırı galib olan Türk ve Kürdlerin hukuku milliyesini müdafaa azmiyle alakadar bazı zevatı marife tarafından bir heyet teşkil edilmiş ve bu babdaki muamele riasiyeye tevsil kılınmıştır.

Erzurum, Bitlis, Diyarbekir, Sivas, Mamuratülaziz, Van vilayetlerinden müteşekkil olan Vilâyat-i Şarkiyede en ziyade Türkler sonra Kürdler ekseriyeti kahire teşkil ederler. Rabıta-i İslamiye ise aradaki ırk ve lisan ihtilafını büsbütün izale etmiştir. Bu vilayetler ahalisi meyanında aile-i Osmaniyeden iftirak arzu ve tasavvur olunamaz. Yeni teşkil eden Müdafaa-i Hukuku Milliye Heyeti bu hakikatı aleme isbat için her vesileyi izhar edecektir. Mesaisinde naili muvaffakiyet olmasını temenni ederim." [258]

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Milliye Cemiyetinin kuruluşunda özellikle Süleyman Nazif ve Erzurumlu Hoca Raif Efendi'nin önemli katkıları olmuştur. Cemiyetin kuruluşunda İstanbul'da bulunan ve genelde doğu ve güneydoğu vilayetlerinden olan bazı münevverden meydana gelen kurucular heyetinde;

Diyarbakırlı Süleyman Nazif

Beyrut Eski Valisi Diyarbakırlı İsmail Hakkı

Bitlis (Hicaz) Eski Valisi Harputlu Ahmed Nedim

Diyarbakırlı Mebusu Feyzi (Pirinççioğlu)

Diyarbakırlı Mebusu Zülfü (Tığrel)

Sivas Mebusu Rasim

Diyarbakırlı Genç Subay Cavit (Ekin)

Sivaslı Genç Yedek Subay Abdulmutalip (Öker)

Beyazıt Mebusu Şefik

Erzurum Mebusu Hoca Raif Efendi

yer almıştır. Cemiyet başkanı olarak, eski Bitlis Valisi Harputlu Ahmed Nedim Bey, seçilmiştir.

Cemiyetin ilk toplantılarında cemiyet adına çıkarılacak gazete işi, tehcir dolayısıyla Türk milletine atılan iftiralara cevap vermek yolları ve doğu vilâyetlerindeki Müslümanların haklarını hangi yollardan müdafaanın gerektiği uzun uzadıya konuşulmuş, birkaç gün süren toplantılar sonunda aşağıdaki esasların müdafaasına karar verilmiştir:

1-Doğu vilâyetleri tarih itibariyle bir Müslüman Türk memleketidir. Bu bölgede Ermeniler öteden beri küçük bir azınlıktır.

[258] *Hadisat*, 4 Kanunuevvel 1334.

2- Elli yıldan beri Ermeniler bu bölgede çeşitli siyasî öldürmeler ve komitecilikle Müslümanları kendilerini müdafaa zorunda bırakmışlardır. İlk teşebbüs onlardan gelmiştir. İşte bu esaslar dairesinde davamızı bütün cihana karşı savunmak için Fransızca, "Le Pays" (Vatan) ve Türkçe "Hadisat" gazetelerinin çıkarılması. Bunlar için vasıta teminini Süleyman Nazif Bey üzerine alacaktır. [259]

Cemiyet, Vilâyât-ı Şarkiyye'deki valilik, mutasarrıflık ve belediyelere 1 Şubat 1919 tarihinde gönderdiği tamimde, Ermenilerin Wilson Prensiplerine aykırı olarak Paris Sulh Konferansı'na müracaatla bazı iddialarda bulundukları, onların bu haksız iddialara karşı koymak için Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Milliye Cemiyetini adı altında bir cemiyet kurulduğu, haklarımızın korunması için Fransızca "Le Pays" ve Türkçe Hadisat gazetelerinin çıkarıldığı, bundan başka Avrupa'ya bir heyete gönderileceği ve dış basına haksızlığımızın anlatılması kararının verildiğinden bahsedilerek, bölge halkının asayişi bozacak hareketlerde bulunmamaları, yabancılara karşı herhangi bir saldırıda bulunmamaları tavsiye diliyordu. [260]

2.1.2. Vilayât-ı Şarkiyye Müdaafa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti'nin Elazığ Şubesi

Cemiyet, Paris Barış Konferansı'ndan sonra meydana gelen Ermenilerin doğudaki emellerine karşı buradaki vilayetlerde şubelerini açmıştır. İlk şubesi 10 Mart 1919 tarihinde Erzurum'da kurulmuştur. [261]

Erzurum şubesinden sonra kurulan ikinci şube Elazığ şubesi olmuştur. Elazığ şubesi Erzurum şubesinden iki gün sonra yani 12 Mart 1919 tarihinde açılmıştır. [262]

Daha sonra bu şubelere Sivas, Van, Bitlis, Muş ve Malatya şubeleri eklenmiştir.

Cemiyetin kuruluşu hakkında elimizde olan tek bilgi Pulutlu Halil Efendi'nin hatırlarına dayanmaktadır. Cemiyetin kuruluşunda yer alan Pulutlu Halil Efendi hatıralarında cemiyetin kuruluşu ile ilgili yaşananları şöyle anlatmaktadır:

"Bir milli Türk teşkilatının tesbiti faaliyetini ve akıbetinin sebebi ne yalan söyleyelim ta İzmirden düşüncem zihnimin aceze çıkmazından kaldığı bir sırada var olsun Kesrikli Mevlüt Bey'in tesadüfünden çok sevindim. Mevlüt Bey'in hatalı fikir ve mütalalarında çok istifa etmiştim. İlk sözüm,

"Yahu Mevlüt Bey ne olacak vatan ?" dedim. İlk cevabı,

"Damat Paşa vatanın selamet yollarını kapatmış, Sevr muadesinin ve mahv yanı yazık edilmektedir. Vatan son dakikalarını yaşıyor" dedi.

Büyük caddede devam eden gezimizde Mevlüt Bey durdu. Bir nefes alıp vaziyete, "Halil Efendi" dedi ve elimi tuttu. "vatan tehlikededir başka selamet yolları aramak beyhudedir. Bak imkânı olsa milli bir teşkilat vücuda gelse vatan

---

[259] Cevad Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946, s. 19-20.
[260] Kırzıoğlu, *age*., s. 7-8.
[261] Dursunoğlu, *age.*, s. 33-34.
[262] *İkdam*, 17 Mart 1335 (1919), no: 7938; *İleri*, 17 Mart 1335 (1919), no.: 327; *Hadisat*, 17 Mart 1335 (1919), no: 82.

kurtarılır" deyince söyledim, " bu gece köyünüze gitmeyiniz. Şimdi arkadaşları görüp ahşam bizim Hacı kaya beyin evinde ictima idelim" dedim. Hemen ayrıldım. Arkadaşları ararken Vali Ali Seydi Bey tesadüf etti. "Hacı Kaya Bey yarın köyüne gidiyor. Ermeniler aleyhinde müracatları devam ediyor. Göze görünmesin" dedi. O ahşam Hacı Kaya Bey'in evindeki içtimamızdaki olur olmaz mütalalarla geçti. Sabahın Hacı Kaya'da Valinin emri üzerine İzolu Köyüne gitti.

İkinci gece idarede bulunan safa otelinde içtima ederek milli teşkilatın lüzumuna karar verildi. Üçüncü gece, Kışoğlu Hasan Bey'in evindeki ictima müzakeresi neticesinde, bir cemiyet-i idarenin intihamına karar verildi.

……

Birinci teşebbüsünüze iştirakla içtima edenler, jandarma tabur komutanları Binbaşı Faruk, Hacı Kaya, Kışoğlu Hasan, Maarif Müfettişi Hüsnü ve Muallim Malatyalı Mevlüt, Kesrikli Mevlüt Bey'le bende dahil olmak üzere onbir şahıstan ibaret bulunuyordu. Faruk Beyle Hacı Bey yukarda arz etdiğim gibi valinin emri üzerine İzoluya gitmiş olduğundan Faruk Bey'de bir inzibât memuru olmak hesabiyle diğer ictimaada bulunmamışlardır.." [263]

Pulutlu Halil Efendi, "Mücadele-i Vataniyemin Hukuk-ı Tarihiyesi" adıyla latin harfleriyle tuttuğu notlarında Vilâyât-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin kurucularının tam isim listesi bizlere vermektedir.

"…… Hasan Kışoğlu evindeki üçüncü tehlike felaketine, Ermeni intikam alayında gelen intikam ruhu ile mektuba karşı Elazığ'da bir mücadele cephesine lüzumuna binaen bir milli teşkilatına ve bir idare-i Heyet intihabına müttefikan verilen karar imzaları Pulutlu Halil, Kesrikli Mevlüt, Hasan Kışoğlu, Çöteli Halit, Maarif Müfettişi Hüsnü, Mektep Baş Muallimi Cemil, Mektep Baş Muallimi Malatyalı Mevlüt, Doktor Ali Kemal, Avukat Hüseyin Avni, Avukat Aziz Arapkirli, Hulusi Arapkirli, Makedonyalı Muallim İbrahim, Katip Mehmet, Elbistanlı İsmail, Munzuroğlu Ali, Kaymakam Mehzülü Yusuf Cemil, Haroğlu Arif ve Meclis idare ikinci katibi İhsan İstanbulluoğlu.

……. Hacı Kaya'nın evinde içtima ve müzakeresinde İzollu Hacı Kaya ve Malatyalı Binbaşı Faruk da bulundukları, yukarıda arzettiğim gibi Vali Ali Seydi Bey, eliyle İzolllu'ya gittiği Binbaşı Faruk da resmi vazifesinden ayrılmadığından ikinci üçüncü ictimalarında bulunmadıkları mazeret ile milli teşkilatı kararında imzaları yok ise de, esasen Hacı Kaya ve Faruk da hey'et-i müteşebbisiyle dahil bulunduklarından, ilavesiyle 19 zevattan ibaret milli teşkilatı tekrür etmiş bulunuyordu.

Karar imza edildikten sonra hey'et-i idare intihabiyle meşgul olduğumuz halde, Hurrem Müftügil ve Paşa Çarsancaklı bir fil-ı meshit vaziyette itina ile muhafaza ettiğimiz lehremiyet sırrın gizlemek imkânı olmadığından, vatani bir içtima dedik. Hurrem ve Paşa Beyler bizde iştirak ederiz diyerek bizimle beraber hey'et-ı idareyi ihtihap ettiler." [264]

---

[263] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 127-129.
[264] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 55-57.

Cemiyet kurulduktan sonra başkanlığına şehrin önemli isimlerinden biri olan Göz Doktoru ve aynı zamanda Türk Ocağı reisliğinde bulunan Arapkirli Nazmi Aziz (Selcen) Bey seçilmiştir. Cemiyetin ilk yönetim kurulunun başkan dışında diğer azaları hakkında ise bir bilgi sahibi değiliz.

Yalnızca 9 Haziran 1919 tarihli Sadaret-i Uzma'ya gönderilen Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Mamuratülaziz Şubesi Reisi namına diye yazılan bir belgeden Ziya Bey'in[265] cemiyetin azaları arasında yer aldığını düşünmekteyiz. [266]

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Elazığ Şubesi'nin kuruluşunda faal bir şekilde rol oynayan İzolulu Hacı Kaya, Pulutlu Halil Efendi, Kışoğlu Hasan Bey hakkında Ermeni tehciri ile ilgili olarak tutuklama kararı çıkarıldığı için cemiyetin kuruluşunu izleyen ilk aylarda, cemiyet içerisinde her hangi bir görev yapamamışlardır. Ayrıca kuruluşta yer alan Maarif Müfettişi Hüsnü, Mektep Baş Muallimi Cemil, Mektep Baş Muallimi Malatyalı Mevlüt, Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Faruk Bey, Makedonyalı Muallim İbrahim ve Kesrikli Mevlüt Bey gibi kişilerinde resmi kurumlarda görevli olmalarından dolayı ilk başta cemiyetin idare hayatinde faal olarak görev yapmamışlardır.

1 Eylül 1920 tarihinden 23 Mayıs 1921 tarihine kadar Elazığ Valiliği görevinde bulunan Vali Abdulkadir Bey, zamanında yeniden örgütlenen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Elazığ Şubesi'nde yönetim kurulunda;

Başkan: Vali Vekili Abdulkadir Bey,

Üyeler: Binbaşı Cemil Hadi Bey

Aza: Pulutlu Halil Efendi

Aza: Kerimzâde Süleyman Efendi

Aza: İzollu Kadızâde Hacı Kaya Efendi

Aza: Kışoğlu Hasan Efendi

Aza: Şedelezâde Fehmi Efendi

Aza: Pertekli Hüsnü Efendi

Aza: Çötelizâde Reşit Efendi

görev yapmıştır. [267]

Vali Abdulkadir Bey'den sonra Elazığ Valiliği görevine getirilen Süleyman Sami (Kepenek) Bey zamanında cemiyetin Elazığ Şubesi'nde yapılan seçimler sonucunda bir önceki yönetim kurulunda bulunan Kadızâde Hacı Kaya Efendi, Şedelezâde Fehmi Efendi ve Pulutlu Halil Efendi dışında yönetim kurulunun tamamının değiştiğini görmekteyiz. Vali Süleyman Sami Bey döneminde ki

[265] Ziya Bey şehrin önde gelen şahsiyetlerinden Hacı Reşid Efendizâde Ziya Bey'dir.
[266] *BOA. BEO. A.VRK.*, 835/86, 9 Haziran 1335.
[267] "Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.19, İstanbul,1986, s. 9-10.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Elazığ Şubesi'nin yönetim kurulunda;

Başkan: Kaya Sebati Bey,

Başkan Yardımcısı: Diş Tabibi Osman Bey

Aza: Pulutlu Halil Efendi

Aza: Şedelezâde Fehmi Bey

Aza: Belediye Reisi Halil Bey

Aza: Çötelizâde Halit Bey

Aza: Munzurzâde Ali Efendi görev yapmıştır. [268]

Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi cemiyetin ilk kuruluşundan itibaren faal olarak görev yapmışlardır. Hacı Kaya Sebati Bey bir dönem cemiyetin başkanlığı görevini de üstlenmiştir.

2.2. Ali Galip Olayı

Kendisini tanıyanların tasvir ettiklerine göre karayağız, dolgun vücutlu, karakaş, kara bıyıklı, keskin bakışlı bir kişi olan Ali Galip Bey, 1871 (1287) yılında Kayseri'de doğdu. Kayserinin tanınmış ailelerinden biri olan Feyzioğulları'ndan Emin Efendi'nin oğludur. Ali Galip Bey, 1895 yılında Harbiye'den mezun oldu. Kurmay sınıfına ayrıldıktan sonra 12 Ocak 1895 tarihinde kurmay yüzbaşı oldu. 2 Mart 1900 tarihinde kolağalığa, 24 Eylül 1901 tarihinde binbaşılığa ve 5 Temmuz 1908 tarihinde de yarbaylığa yükseldi. Yarbay rütbesinde iken ve alay kumandanlığı yaparken, 14 Nisan 1911 tarihinde ordudan ayrıldı. [269]

Ordudan ayrıldıktan sonra siyasete atıldı. 5 Nisan 1912 tarihinde yapılan seçimler neticesinde Kayseri mebusu olarak meclise girdi. Ancak siyaset hayatı çok kısa ömürlü oldu. Sadece dört aya yakın bir süre mebus olarak mecliste kaldı. 27 Temmuz 1912 tarihinde meclisteki görevi son buldu. [270]

Ali Galip Bey, siyaset hayatından sonra ticaret hayatına atıldı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında şehirlerarası taşımacılık (nakliyecilik) işiyle meşgul oldu. Refik Halit Karay, *Minelbab, İlelmihrap* adlı hatıratında Ali Galip Bey'in ticaret ile meşgul olduğu dönemleri şöyle anlatmaktadır:

"Mamuretülaziz valisi kimdi? İkinci Meclis-i Mebusan'da Kayseri mebusluğu etmiş bulunan Kurmay albaylardan Galip Beydi ki, ağzı kalabalık, lafı sıkıcı, fakat çok iyi bir insandı. Mebusken bir kere İstanbul'da görmüştüm; Harb-i Umumi

---

[268] *Satvet-i Milliye*, 28 Ağustos 1338.

[269] Kamil Erdeha, *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1975, s. 120; a.g.mlf., *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 175; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi -Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla-*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. 1997, s. 327-328.

[270] Erdeha, *Valiler*, s. 120; a.g.mlf, *Yüzellilikler*, s.175.

esnasında ben Çorum'da ikamete memur iken, o da sevkiyat arabacılığı ile kasabadan geçmiş, birkaç gün sohbetler edilmişti.

On beş, yirmi eşya arabası tedarik etmiş, kendisine de bir kırık fayton bulmuş, Anadolu'da Sivas senin, Konya benim, bugün Amasya'da, yarın Samsun'da, dön baba dön, git bre git, güç bir geçinme yolu bulmuştu.

Sonra mütarekeyi müteakip Hürriyet ve İtilaf hükümete geçince, bu eski muhalif ve aşinayı valilikle Harput'a göndermiş, parti erkânı da sohbeti pek çekilmez olan bu zatın ziyaretlerinden bu güzel vesile ile korunmuştur." [271]

Yine Elazığ Valiliğine tayin edilemeden önce Ali Galip Bey'i tanıyan Sivas valisi Mehmet Reşit Paşa hatıralarında Ali Galip Bey'i şöyle anlatmaktadır:

"Ali Galip Bey, mülkiyeli değildi, askerdi. Erkan-ı Harp Miralaylığı'ndan mütekaitti. Balkan Harbine takaddüm eden günlerde yapılan mebus intihabında Kayseri'den kendini seçtirmek imkânını bulmuştu. Ömrü pek kısa süren o mecliste… Hürriyet ve İtilafçı bir ruh taşıdığını hissettirmekten geri kalmadı... Umumi Harp yıllarında adı sanı hissedilmez olmuştu… O, ağzı kalabalık bir adamdı. Çok konuşuyor lakin bir şey söylemiyordu. Sözlerinin yüzde atmışı övünmekten, yüzde otuzu İttihat ve Terakki aleyhine küfürden ibaretti. Üst tarafından ise müspet bir mana ve maksat çıkarmak pek zordu.". [272]

2.2.1. Sivas Kongresini Bastırma Girişimi

Ali Galip Bey, Elazığ'a tayin olduktan sonra göreve giderken, 23 Haziran günü Sivas'a gelmiş, Vükela Meclisi'ne resmi sıfat ve yetkileri alınmış olan ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey tarafından vilayetlere hakkında yazı gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasıyla ilgilenmiştir. Sivas Valisi Reşit Paşa ile görüşmüş[273] fakat ondan olumlu bir cevap alamamıştır. Daha sonra Sivas'a gelen Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür. Bu görüşme neticesinde Ali Galip Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya asıl gayesinin ona hizmet etmek olduğunu söylemiş, kendisini affettirmek için elinden geleni yapmış ve başarılı olmuştur. [274]

Ali Galip Bey, Elazığ'da göreve başladıktan sonra Milli mücadele aleyhinde çalışmaya başlamıştır. Bu yerdeki ilk önemli faaliyeti Elazığ'dan Erzurum Kongresine gitmek isteyen göz doktoru Nazmi Aziz Bey ile dört arkadaştan oluşan bir heyeti engellemek olmuştur. Ayrıca Mardin'den gelen üç kişilik heyete Ali Galip Bey tarafından Elazığ'da durdurmuş ve kongrenin bitiminden sonra bırakılmıştır. [275]

---

[271] Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 292.

[272] *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, Yayına Hazırlayan, Cevat R. Yularkıran, İstanbul, 1939, s. 42-43.

[273] Reşit Paşa ve Ali Galip Bey arasında geçen görüşmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Reşit Paşa, 1939:42-56.

[274] Mustafa Kemal Atatürk ve Ali Galip Bey arasındaki görüşmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Reşit Paşa, *age.*, s. 42-56 ; Erdeha, *Valiler*, s. 121-123; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984, s. 49-51.

[275] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 66.

Erzurum Kongresi olaylardan sonra vilayet dâhilinde aşiretler arasında uzun zaman geçirene Dersim ve Malatya'ya bağlı kazaları da gezerek, Pötürge ve Siverek'e giden, Ali Galip Bey, Sivas Kongresi'ni engellemek için 30 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından Sivas valiliğine tayin ile kongreyi engellemekle görevlendirilmişti. Çeşitli isteklerde bulunan Ali Galip Bey teklifi kabulünden sonra ile birçok yazışmaları olmuştur. [276]

Sivas valiliğine ve komutanlığına atamış olan Ali Galip Bey'in Sivas'a giderse karşılaşacağı bir engele karşı bir önlem olarak süvari kuvvetlerden oluşturulacak bir askeri teşkilatlanma ile bir an önce hazırlık yapması istenmiştir. [277]

Dâhiliye Nazırı Adil Bey ve Ali Galip Bey arasında görüşmelerin devam ettiği 3 Eylül günüde Binbaşı Noel ile arkadaşları da Malatya'ya gelmişlerdir. İngiliz Binbaşı Noel Mart 1919 tarihinden beri Doğu ve Güneydoğu vilayetlerindeki Kürt aşiretleri arasında dolaşıyordu, İngiltere işgal ettiği Irak dışında, İran ve Doğu Anadolu'da nüfusunu güçlendirmek için Ermenilerin dışında Kürtleri ile bir potansiyel güç olarak görüyor bunun alt yapısın oluşturmak için çalışıyordu. Bu çerçevede İstanbul da iken iktidarı elinde bulunduran genellikle Hürriyet ve itilafçı yöneticilerle bağımsız Kürdistan haliyle heyecanlanan Kürdistan Teali cemiyeti işbirliği içindeydiler Binbaşı Noel bölgedeki Kürt aşiretleri arasında dolaşıyordu.[278] Malatya geldiğinde yanında; Mevlanzâde Rıfat, Bedirhanilerden Kamuran Celadet ve Cemil Paşazade Ekrem Bey'ler vardır. İngiliz Binbaşı Noel ve arkadaşları Malatya dışında Bedirhanilerden Kamuran ve Celadettin amcaları olan Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey, Malatya belediye Reisi ve illeri gelenler tarafından karşılanmıştır.

Olayın başrollerini oynayanlar arasındaki ilişki ortak amacında yönelik bir ilişkiden uzak kalıyor bu kişiler arasındaki ilişki karşılıklı çıkar esasına dayalıydı. Mutasarrıf Halil Rami Bey, İngiltere'nin himayesinde bir Kürt devleti kurtarmak isterken Vali Ali Galip Bey Sivas kongresini dağıtarak Mustafa Kemal ve arkadaşları tutuklayıp İstanbul Hükümetinden istediği para ve rütbelere kavuşmak amacındaydı. Binbaşı Noel içinse; iki durumda da karlı çıkmak söz konusuydu.

Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey, Sivas baskınını genel bir ayaklanmaya dönüştürmek üzere atlı silahşorlar sağlamaya koyulmuştu. Gelişmelerden oldukça telaşlanan Mustafa Kemal Paşa Malatya'da oynanan oyunu tam kavramış olarak karşı hareket geçti. Sivas'taki III. Kolordu erkân-ı harp reisinden, kumandanın muvafakatı olmasa bile, Elazığ'daki XV. Alay Komutanı İlyas Beyin altmış süvari ile Malatya'ya giderek, Ali Galip Bey'i, Halil Rahmi Bey'i, İngiliz Binbaşı Noel arkadaşlarının "behemehâl" tutuklanmasını istedi. Fakat Diyarbakır'dan tereddüt

---

[276] Erdeha, *Valiler*, s. 125-130.

[277] *BOA., DH. ŞFR.*, 103/58, 10/12/1337; 103/72, 13/12/1337; 103/99, 14/12/1337.

[278] İngiliz Yüzbaşı Noel'in bölgedeki çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Siyaseti ve Binbaşı Noel'in Faaliyetler (1919-1938),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998; Edward William Charles Noel, *Kürdistan 1919*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999; Selçuk Ural, "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.11, İstanbul: 53-72.

dolu, bu konuda İstanbul'la haberleştiği yolunda bir cevap geldi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, haberleşmeyi bizzat ele alarak, aynı konuda Diyarbakır, Elazığ ve Malatya' ya ısrarlı teller göndermeye başladı. Sonuç XIII. Kolordu Kurmay Başkanı 8 Eylül'de Binbaşı İlyas Bey'e istenilen emri verdi. [279]

Elazığ'daki alay dışında Diyarbakır, Siverek ve Azize'den bazı birlikler Malatya ürerine gönderilmişti. 10 Eylül sabahı şafakla birlikte Binbaşı İlyas Bey'in Komutasındaki birliğin şehre yaklaştığı haberi üzerine Vali Ali Galip Bey, Elazığ ve Malatya çevresindeki büyük aşiretlerden bir olan İzolu Aşireti Reisi Hacı Kaya'nın İlyas Bey'e pusu kurmasını istemişse de; Hacı Kaya bu teklifi kabul etmemiştir.[280] Bunun üzerine işin ciddiyetini anlaşılınca önce Noel ve arkadaşları sonrada Vali Ali Galip Bey ve Mutasarrıf Halil Rami Bey Malatya'dan Beydağ'ına kaçtılar ve Rişvan aşiretine sığındılar. Cemil Paşazade Ekrem Bey, kendileri Hacı Bedir Ağa'nın yaylasına vardıklarında, Noel, Ali Galip Bey ve Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'i orada gördüğünü kaybetmiştir.[281]

10 Eylül gecesi İlyas Bey'den gelen telgrafta; kaçak Ali Galip Bey ve arkadaşlarının Malatya yakınındaki Raka köyünde oldukları, 11 Eylül gecesini de bu köye yarım saat uzaklıktaki bir köyde geçirmiştir. Ali Galip Bey ve Noel Kâhta'da ayrılmışlardır. Her ikisi de Kâhta'dan sonra önce Urfa'ya orada da Halep'e çekilmişlerdir. Ali Galip Bey daha sonra İstanbul'a geçmiştir.

2.2.2. Ali Galip Olayı'nda Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi'nin Rolleri

Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi Ali Galip Olayı'nın ilk anından itibaren içinde olmuş ve olayın bastırılmasında Elazığ'da bulunan On beşinci Alay Kumandanı Binbaşı İlyas Bey ile ortak hareket ederek önemli rol oynamışlardır.

Ali Galip Bey, Elazığ Valiliğine atandıktan Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi'yi yakın takibe aldırmıştır. Bu takibin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

I. Her ikisi de İstanbul Hükümetinin rakibi olan ve Anadolu'daki hareketi destekleyen İttihat ve Terakki'ye mensuptular.

II. Her ikisi de İttihat ve Terakki'nin şehirdeki yönetiminde etkin rol oynamaktaydılar.

III. Her ikisi de aşiret reisi olup kalabalık bir nüfusa sahiptiler.

IV. Her ikisi de Ermeni tehciri dolayısıyla İstanbul'daki Divân-ı Harb-i Örfî'de yargılanmaktaydılar.

Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi bu dönemde kendileri gibi Anadoludaki harekâtı destekleyen On Beşinci Alay Kumandanı Binbaşı İlyas Zeki

---

[279] Atatürk, *age.* s. 83-84.
[280] Erdeha, *Valiler*, s. 134.
[281] Ekrem Cemilpaşazade, *Muhtasar Hayatım*, Ankara, 1992, s. 43.

Bey ile tanışmışlardır. Binbaşı İlyas Zeki Bey şehirde meydana gelen olaylar ve aranmaları sırasında yapılan takipler hakkında sürekli onları sürekli bilgilendirmiştir. Bu tanışma onları Ali Galip Olayı ile içiçe olmalarında etkili rol oynamışlardır.

Bu tanışma olayını Pulutlu Halil Efendi hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

"El[c]aziz'de Olduğumu Sâvari [c]Alây Kumandanı Binbaşı İlyas Begle Nasıl Tanıştık Ve Ne Vâsıta İle Görüştük?

Felâket arkadaşım Kadir Beg'le Pulutlu'ya geldiğimiz haber alan aziz arkadaşım Kışoğlu Haşan Beg, bizimle görüşmeye geldi. İlyas Beg'in selâm ve (silik) gıyaben seciyetlerini tebliğ etdi. Haşan Beg, iki gün sonra Kadir Beg'in başına bir bayak bir sarıb, ismini Molla Ahmed diyerek gece İlyas Beg'in evine götürüb, İlyas Beg, El[c]aziz feyk ederek memleketi olan Diyarbakır'a salim gönderildi.

Kışoğlu Haşan Beg'in Bana Gönderdiği Bir Mektûb

Binbaşı İlyas Beg, sizinle görüşmek [c]arzusu izhâr etmekdedir. Hacı Beg'e ma[c]lûmat ver üçüncü günü Yukarı Mezra'da Ferid Efendi'nin evine gece gelesiniz. Hacı Beg'e mektûb yazdım. Pulutlu'ya gelerek beraber gece firâriler yolunda Yukarı Mezra'ya geldik. Haşan Beg, her ihtimâli nazar-ı dikkate alarak kongrenin şifahen husûsî bir mahiyetini bize tebliğ etmek üzere henüz husûsî mektubunda bildirmişdi ve İlyas Beg'i de haberdâr etmemişdi. Haşan Beg, kongreden gelen me'mûru alarak İlyas Beg'le beraber Ferid Efendi'nin evine bizi intizâr ediyorlardı. Bu münâsebet ile İlyas Beg'le görüşdük. Hizmet-i vataniye vazifelerinin inâdlan ta[c]yîn (etdikden sonra) ederek İlyas Beg gitdikten sonra Haşan Beg me'mûr husûsu takdîm etdi. O da me'mûru bulunduğu vazîfe-i mahremi şifahen tebliğ etdikten sonra, Hacı Begle beraber gece Pulutluya [c]avdet etdik." [282]

Ali Galip Olayı'nın ilk günlerinde haklarında yakalama emri olduğundan Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi aşiretlerinin hakimiyet sahası içerisinde ya da dostluklarının bulunduğu Malatya gibi yakın coğrafyadaki aşiretlerin yerleşim alanları içerisindeki dağlarda saklanmışlardır.

"Koyun ağılından Pulutluya geldiğim ihbar edilen El[c]aziz Valisi °Ali Galib'in ta'kîbi nefesimden mahzar kalmışdım. Hanköy, Tutluköy, Keluşağı karakollarına bir bir buçuk sa[c]at, merkez vilâyete dört sa'at mesafede bulunuyordu ki adeta mahsur bir vaz[c]iyyetde bulunuyordum. Ta[c]kîbâtımdan nefes alamıyordum. Hacı Kaya Beg de Malatya dağlarında firâr bulunuyordu. İlyas ve Hasan Begler merkezde bulunuyorlardı. Muntazam bir muhâbere imkânın da mevcûd değildi. Vali [c]Ali Galib, harekât-ı millîye-i ikâmeti uğraşmak maksadiyle pâdişâhda ve İstanbul hükümetinden aldığı vâsi[c] selâhiyet vilâyet ve mülhakatı Malatya ve mülhakatı [c]askerî mülkî me[c]mûrları nüfuzunu hakîm bulunduğundan, Mustafa Kemal Paşa'yı tutub İstanbul'a göndermek maksadıyla [c]Ali Galib Beg, Dersim'de nefer-i'amm teşkilâtı kuvvetiyle meşgûl olmakda idi. Vali [c]Ali Galib Beg'in mevcuda getirdiği müşkilât, harekât-ı millîyenin inkişâf yollarını sımsıkı kapatmış

[282] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 137.

oldu. Harekât-i millîyenin muvaffakiyetine engel olan müşkilâtı sairesiz bırakma kolay bir şey değildi. Vatanı müdâfaa eden dört mücahidden [c]ibâret bulunuyorduk, ikimiz firâr olduğumuzdan ta[c]kibat ta[c]kîbinden (silik) göz açamıyorduk. Dâhiliye Nâzırı Cemal Beg'in belâsından kurtuldum. Vali [c]Ali Galib Beg'in belâsına düşdüm. Şiddet ta[c]kîbi bana dakika olsun rahat fırsatını vermiyordu. Bir gün reji kâtibi, Lütfî nâmında bir muallim, [c]Osman Efendiler vilâyet jandarma dairesinde ta[c]kîbim için tertîbât aldıklarını ma°lûmat aldıklarından tarla kısmı gece yansında gelüb beni haberdâr etdiler. Tâbi[c]i gece kaçdım. Dağın hududu olan yarısında gizlendim."[283]

Bu süreçte Binbaşı İlyas Bey ve Kışoğlu Hasan Bey sayesinde şehirde meydana gelen gelişmelerden haberdar olmuşlardır. Binbaşı İlyas Bey süreç hakkında sürekli bilgi verdiği gibi Hacı Kaya Sebati Bey ve Pulutlu Halil Efendi'nin bölgedeki güçlerinden faydalanmıştır. Ali Galip'in Malatya ve Kahta'da neler yaptığına dair bilgilerin bir kısmına bunlar sayesinde ulaşmıştır.

"Evvela gidince şiddet-i ta[c]kîbatdan nefes alabilmek için dört ta[c]kıb yollarını fâzl[a] boya ile her yolu gece ve gündüz beklemek üzere ikişer muatemed adamlar yakını ve ardaşlarımla her günün vaz'iyyet ve hadisâtından haberdâr olmak üzere Elaziz'deki İlyas ve Haşan Begler arasında bir nokta-i talkı tem[c]în için iki sâî ve Hacı Begle aramızda keza muhâbere te'mîninede temi iki sâî teşkilâtına karar verdim ve faaliyetlerine muvaffak oldum. Sâîler her gün °avdet-i 'azimet teklisini muntazaman îfâ etdiklerinden günü gününe hadisâttan haberdâr oluyorduk.

İki İdâm Firarisi Bir Arada

Bir gün bizim Hacı Beg, dağ yolundan bana misafirliğe gelmişdi. Gece yansında bekçi teşkilâtımın bir kolunda parola işareti verildi. Hacı Beg'le kardeşi Kasım Ağa' da beraber bulunuyordu. Gece karanlığında dağa doğru bir telaşla kaçdık. Sonra bir yanlışlık olduğu anlaşılınca [c]avdet etdik. İkinci gece İzolu'da gelen bir mektûbda, Malatya jandarma âlây kumandanı, bir kuvvetle Malatya cihetinden El°aziz âlây kumandanı da El°aziz cihetle sizin Pulutlu' da birleştiğiniz haber aldıklarından yerinizi değişdiriniz, haberini alınca gece kaçarak başka bir köye gitdik ve zaten yanlış bir haber olduğu anlaşıldı.

Sâî teşkilâtımın mücâdelemize olan hoş te'sîri ve İlyas Beg' in bana mektubu kuvve- i malın sarf edilmezse can kurtulmaz, can feda edilmezse vatan kurtulmaz. Derler ki iyi t mal fena gün içündir. Bu bir mesel, sâî teşkilâtıma mutabık geliyor İlyas Beg, sâîlerim esb-râniyle gönderdiği mektubunda diyor ki, "Vali Ali Galib'in Dersim'deki nefer-i[c]âmm teşkîlâtına muvaffak olmadığın evvelki mektubumda haber vermişdim. Kahta'ya gitdigini de tâbi[c]i haber almışsınız, [c]Ali Galib, Kahta'da ne yaptığından haber alamıyoruz. Oradan ma[c]lûmat olabilmek için bir imkânını elde edebilir misiniz?" İlyas Beg'in mektubunu hemen imzamla Hacı Beg'e yazdığım mektubumda, "Vali [c]Ali Galib'in Kahta'da nefer-fâmm teşkilâtına muvaffak olub olmadığı, [C]acele bildiriniz" Hacı Beg'in bulunduğu yer, Kahta'ya kurbiyeti olduğundan Hacı Beg'le aramızdaki sâî teşkîlâtı, evlerden bir sâî ile [C]acele gönderdim. Hacı Kaya Beg'den aldığım mektûbda, [c]Ali Galib'in Kahta'da

[283] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 138.

Hacı Bedir Ağa'yı iğfal ederek takriben beş bin neferî'âmm teşkilâtına muvaffak olmuş, Malatya'nın Beg Dağı'nda karargâh kurmuş, Sivas'a gitmek üzere mesârif (silik) seferiyyesiyle meşguldür. Hacı Beg'den aldığım mektubu, ihtimâl İlyas Beg okuyamaz kana'atiyle kendim Hacı Beg'in mektubunu aynen yazarak İlyas Beg'e sâî vâsıtasiyle gönderdim. İlyas Beg, mektubu alır almaz mevcûd âlâyısı olan yetmiş neferle Malatya'ya hareket etdi.

[c]Ali Galib Beg'in Kahta'da muvaffak olduğu (silik) Hacı Beg'in mektubunda beş bin neferî[c]âmm teşkilâtı haberini aldığım zaman ziyâde korkmuş idim. [c]Ali Galib kumandasında Hacı Bedir Ağa'nın istishâb idecegi nefer-î'âmm teşkilâtını Sivas'a kadar anadan doğma kör olanlar iltihâk ederek bir ordu kuvvetine itlâ edileceği muhakkakdı. Ol vakt, Mustafa Kemal Paşa'nın göze görünecek bir kuvveti mevcûd değildi." [284]

Binbaşı İlyas Bey Ali Galip ve arkadaşlarını Malatya'da bastırmak üzere harekete geçtiği sırada Hacı Kaya Sebati Bey'i bularak onun güçlerinden de faydalanmak istemiş ve Hacı Kaya Sebati Bey'de ona kendi neferleriyle katılıp olayın basılmasında yardımcı olmuştur.

"İlyas Beg, Malatya'ya girmeden evvel Hacı Kaya Beg'i buldurarak, Hacı Beg de ahâlîden elde etdigi kuvveti îlyas Beg'in kuvvetleri birleşdirüb gece Malatya'ya nıuvâseletlerinde Vali [c]Ali Galib, Malatya Mutasarrıf Halil Rami, Diyarbakırlı Ekrem, Celadet, Kamuran, İngiliz Binbaşısı Noel oldukların hâlde Malatya'nın maliye sanduğundan para alarak nefer-î'âmm teşkilâtını (silik) Sivas'da Mustafa Kemal Paşa'yı tutub İstanbul'a göndermek istiyordu.

Harekât-ı Millîyenin İnkişâfı Nasıl Başladı

El[c]aziz Valisi [c]Ali Galib'in ha'iz olduğu selâhiyet-i nüfuzuyla her tarafda harekât-ı millîye yollarını kapatmışdı. Bütün harekât fa[c]âliyetini durdurmuştu ve nefer- i°âmm teşkilâtına da muvaffak olarak ihtiyacât-ı seferiyelerin tedârikini de Malatya'nın maliye sanduğundan te[c]mîn etmişdi. Harekât-ı millîyeyi tehlikeye bırakan [c]Ali Galib'in kudretli ihanet nüfuzuna karşı El'aziz'de mücâdelede bulunan dört şahısdan [c]ibâret vatancıların, her tehlikeyi göze alarak ihatalı ( ) fa[c]âliyeleri ile harekât-ı millîyenin inkişâf bulduk; ancak çarelerini elde etmekle [c]Ali Galib'in engel ve müştemilâtım kökünden kal[c] ederek inkişâf yollarını açdırılmasını mevkuf oldukları bir harika add edilmekle vazîfe-i vataniyelerini ( ) îfa etdikleri sarf[c]umûm El'aziz içün ( ) iftihardır.

İlyas Beg, Malatya'da telgrafhaneyi işgal edince, maliye sanduğunda [c]Ali Galib rüfekasıyla para almakla meşgül iken İlyas Beg'in Vali 'Ali Galib'i tutmak içün geldigini haber verdiklerinde, [c]Ali Galib rüfekasıyla beraber almakda oldukları parayı hesâbmı bırakarak karargâhına kaçtılar. MalatyalIlar (cilveleri) zamanı olduğundan bir harb ihtimâli korkusuyla İlyas Beg'e mürâca'atları bir muhata°at vaz'iyyetini teşkîl ediyordu. Bir çok müzâkere neticesinde Hacı Kaya beraberinde

[284] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 138-140.

olmak üzere bir hey[c]et, Hacı Bedir Ağa'ya nasihat vermek kararıyla nefer-î[c]âmm teşkilâtının karargâhına gidiyorlar." [285]

Hacı Kaya Sebati Bey bölgedeki diğer önemli aşiret reislerinden biri olan Adıyamanlı Hacı Bedir Ağa ile görüşerek Anadoludaki hareketin yanında yer alması ile ilgili ikna edilmesi hususunda da önemli rol oynamıştır.

"Hacı Bedir Ağa [c]Ali Galib'in Hacı Kaya Beg Vatancılar İki Hacı Karşı Karşıya

Hacı Kaya Beg'le bir hey[c]etle beraber, Hacı Bedir Ağa nasihat etmekle gitdiklerini bir sâîmiz getirdi. Haberde çok memnun oldum. Mes[c]ele kalmadı, inkişâf yolu açıldı. Didinmek sebebi, bizim Hacı Kaya'nm zekâsıyla [c]Ali Galib'in Hacı Bedir' in zekâsı arasında kıyas kabul itmez bir fark vardır demişdim. Bina[c]en [c]aid bütün hayatını vatan vazifesinde hasır etmiş bir vatancı, en yüksek zekâya malik bir mikdarıyla aralarında müteheddid edecek bir mücâdele-i vataniyede galib olacağı muhakkakdır. Hakîkaten öyle oldu. Bizim Hacı, [c]Ali Galib'in hacısını ikna' ederek nefer-î'âmm teşkilâtı dağıtdırılmış, [c]Ali Galib rüfekasıyla beraber Haleb yolunda İstanbul'a germiş, olmakla, harekât-ı millîyenin inkişâf yolu açıldı. Ben de i°dâm mahkumiyetimi [c]afv ve fırârlık cürmünü de ref ederek sabırsızlıkla, El'azizdeki arkadaşım Haşan Beg'e misafir oldum. Harekât-ı millîyenin inkişâf eden yollarda vazîfe-i vataniyemizle meşgûl olduk." [286]

SONUÇ

Elazığ ve çevresi Birinci Dünya savaşı ve Milli mücadele döneminde işgale uğramamıştır. Fakat Ermeni tehciri, Ali Galip Olayı gibi bazı önemli siyasi gelişmelerin meydana geldiği bir yöre olmuştur. Ayrıca Kafkas cephesindeki olaylar sırasında önemli bir lojistik destek merkezi olmuştur. Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi burada da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında eşraftan kişiler başta olmak üzere, şehirdeki memurlar, subaylar ve ulemaya mensup olanlar Milli Mücadele'yi destekleyen çalışmalar yapılmıştır.

Baskil yöresindeki İzolu, Parçikan ve Zeyve aşiretlerinin liderleri olan Hacı Kaya Sebati Bey, Pulutlu Halil Efendi ve Munzuroğlu Ali Efendi gerek Birinci Dünya Savaşı sırasında gerekse Milli Mücadele döneminde meydana gelen olaylarda yaptıkları yardımlar, üstlendikleri görevler ile şehrin önde gelen isimlerinden olmuşlardır. Her üç aşiret reisi de savaş döneminde yardımları hem mali hem de bedeni olarak aktif bir şekilde faal olmuşlardır.

Hacı Kaya Sebati Bey, genç yaşta siyasete atılarak İttihat ve Terakki'nin Elazığ şubesinin kurulmasında ve şehirdeki değişik meselelerin çözümünde önemli roller oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin en önde gelen ismi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde gösterdiği yararlılıklar üzerine kendisine madalya verilmiştir. Milli Mücadele döneminde şehirde meydana gelen en önemli olay olan Ali Galip Olayı'nın bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Müdafaa-i

[285] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 140.
[286] Demirel, *Pulutlu Halil Efendi*, s. 141.

Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almış ve bir dönem reisliğini yaparak sivil toplum hareketlerinde de etkili olmuştur. Milli Mücadele döneminde yaptığı katkılar Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından takdir edilmiştir.

"Hacı Kaya Sebati Bey memleketimizin yetiştirmekle iftihar ettiği ve edebileceği en ateşli vatanperverdir. Birçok zamandanberi vatanın maddi ve ma[c]nevi ihtiyacâtı o günde gayret ve [c]azimkâr bir vücûd olarak çalışmış ve birçok defalar vatani uğraşda bi'l-fi'il muhâfaza-i millet millete şitabaı olmuş hakiki bir inkılâbcıdır. Mondros mütârekesinden sonra valiliğimize gönderilen [c]Ali Galib tarafından tevkif ve Maltaya gönderilenlere terkik edilmek istenilmiş ise de bu kıymetdar gencimiz vatan ve milletin istihlâsı ve istiklâli için Halil Beyle meydâna atılan gazanferane iştirâk eylemiş ve bi'z-zat kendi [c]aşireti başına geçerek [c]Ali Galibi der-dest seyyi'at-ı düşmanesine nihayet vermeğe çalışmış ve El[c]azizi bir hâ'in-i vatanın taht-ı i'tisafatınndan pek çok kurtarmıştır. Hacı Kaya Sebati Bey büyük bir zekâ-i [c]arifane malikdir ve hatta bunun mahsulüdür ki bir [c]aşiret re'isi olarak atanmış iken halkçılığa ve halk efkârına hıdmet ve müsâhabet memleketimizde ilk hatve atan kendisidir." [287]

Pulutlu Halil Efendi, çeşitli resmi görevlerde bulunduktan sonra 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin Elazığ Şubesi'nin merkez heyetine üye olarak siyasi hayata atılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Keban ambarındaki iaşenin Kafkas cephesine sevki ve Ermenilerden silahların toplanması görevi sırasında gösterdiği yararlılıklar üzerine kendisine madalya verilmiştir. Milli Mücadele döneminde de Hacı Kaya Sebati Bey ile hareket ederek çeşitli yararlılıklar göstermiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunda ve yönetiminde uzun yıllar görev yapmıştır.

"Pulutlu Halil Beg hayat-ı siyasiyemizin mühim °alimlerinden biridir. Vatanı ve memleketi uğrunda bir çok defalar emrâz-ı fedâkari eylemiş [c]ale'l-husûs vali [c]Ali Galib tarafından tevkif edilerek İstanbula şevki esnasında firâra muvaffak olmuş Hacı Kaya Sebati Begle ilk milli vazifenin te'sisine istiklal-ı milli tahlisi için fevkal-ade bir cesâretle çalışmış ve [c]Ali Galib'in mel[c] atından vilayetimizi kurtarmışdır. Mutedil sima altında müferrit bir inkılâb yaşatan Halil Bey hedef olduğu felâketleri kafiyen nazar-ı i [c]tibâra almayarak yine milli varlığımız ihyâda zerrece imhâl-ı vakit eylememişdir." [288]

Munzuroğlu Ali Efendi, Milli mücadele döneminde Hacı Kaya ve Pulutlu Halil Efendi ile birlikte hareket ederek önemli katkılarda bulunmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde aza olarak görev yapmıştır.

[287] *Satvet-i Milliye,* 28 Ağustos 1338.
[288] *Satvet-i Milliye,* 28 Ağustos 1338.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

BOA., DH. ŞFR., 46/280, 21/12/1332 (10 Kasım 1914),
47/137, 05/01/1333 (23 Kasım 1914),
49/52, 02/03/1333 (18 Ocak 1915),
50/250, 25/04/1333 (12 Mart 1915),
103/58, 10/12/1337 (6 Eylül 1919),
103/72, 13/12/1337 (9 Eylül 1919),
103/99, 14/12/1337 (10 Eylül 1919).

BOA., DH.SAİDd..., 166/437, 29/12/1289

2. Gazeteler

İkdam, 17 Mart 1335 (1919), no.: 7938.

İleri, 17 Mart 1335 (1919), no.: 327.

Hadisat, 17 Mart 1335 (1919), no.: 82.

Hadisat, 4 Kanunuevvel 1334 (1918), no.: 46.

Satvet-i Milliye, 28 Ağustos 1338 (1922) no.: 22.

3. Tetkik Eserler

Ak, Mehmet, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Arıburnu, Kemal, *Sivas Kongresi -Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla-*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, "Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları", S.19, İstanbul, 1986, s. 9-10.

Cemilpaşazade, Ekrem, *Muhtasar Hayatım*, Ankara, 1992.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Çakar, Enver, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012.

Çakar, Enver, "Osmanlı Döneminde Harput ta Kırsal Yerleşme Baskil Örneği", *Fırat Üniversitesi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, 2013, s. 111-118.

Demirel, Yurdal, *Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hâtıraları*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006.

Demirel, Yurdal, *Bulutoğulları*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006.

Duman, Şahin, *İstiklal Harbinde Türk'ün Kürt'ü*, Elazığ, 2011.

Duman, Şahin, *Belgelerle Tarihte İzoli, İzollular ve İzoli Aşireti*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2018.

Dursunoğlu, Cevad, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946.

Erdeha, Kamil, Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Erdeha, Kamil, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.

Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.

Kırzıoğlu, Fahrettin, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Atatürk ile Beraber I*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Noel, Edward William Charles, *Kürdistan 1919*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

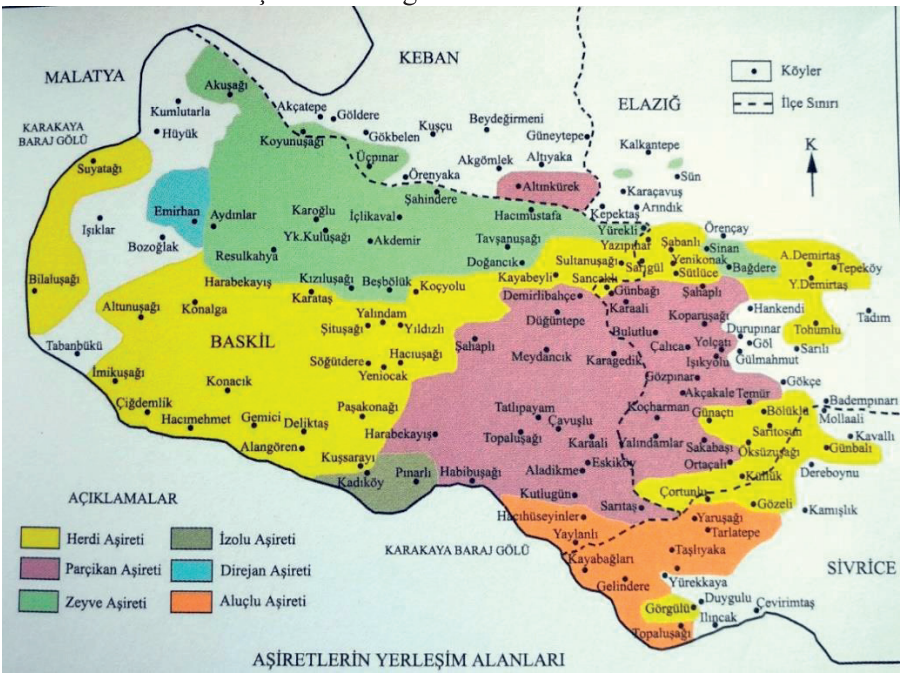
Öke, Mim Kemal, *İngiltere'nin Güneydoğu Siyaseti ve Binbaşı Noel'in Faaliyetler (1919-1938)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998.

Reşit Paşa'nın Hatıraları, Yayına Hazırlayan Cevat R. Yularkıran, İstanbul, 1939.

Ural, Selçuk, "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.11, İstanbul, 2004, s. 53-72.

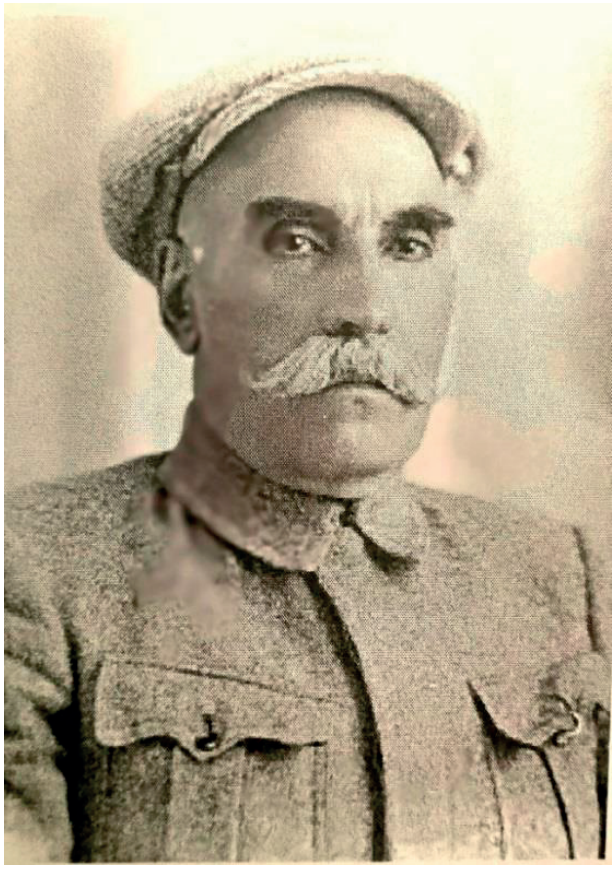
Ekler

Ek 1: Baskil'de Aşiretlerin Dağılımı

(Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, s. 385)

Ek 2: Hacı Kaya Sebati Bey

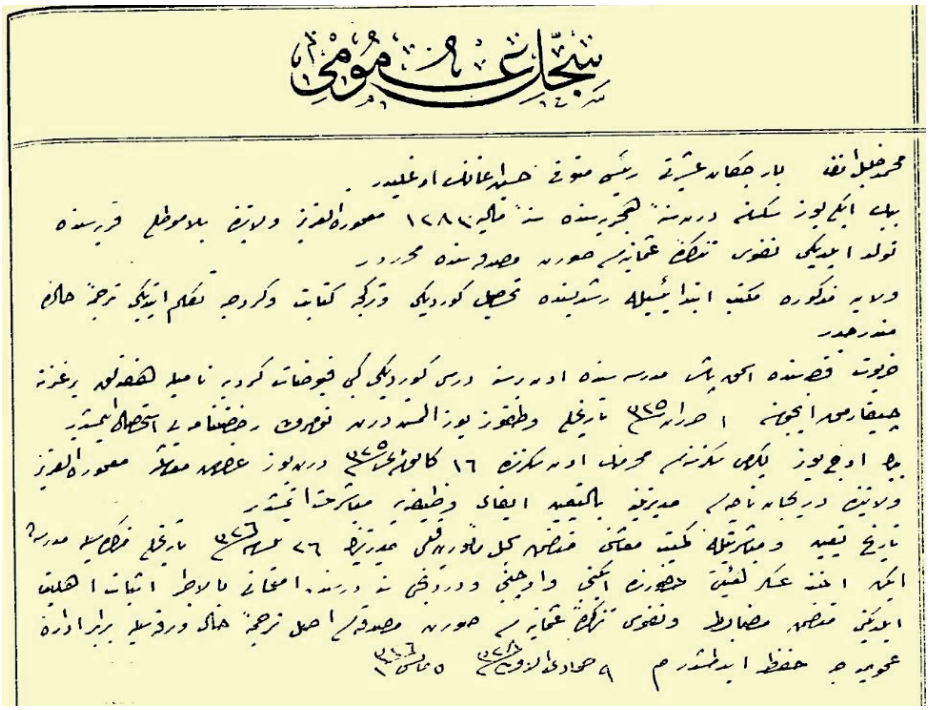
(Yurdal Demirel, *Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hâtıraları*, s. 390)

Ek 3: Pulutlu Halil Efendi

(Yurdal Demirel, *Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hâtıraları*, s. 45)

Ek 4: Pulutlu Halil Efendi'ye Ait Sicill-i Ahvâl Kaydı

BOA., DH.SAİDd..., 166/437, 29/12/1289.

Ek 5: Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti ve Hacı Kaya ve Pulutlu Halil Efendi'ye Ait Bilgiler

(*Satvet-i Milliye*, 28 Ağustos 1338 (1922), S. 22)

Ek 6: Pulutlu Halil Efendi'nin Milli Mücadele Dönemine Ait Hatıralarından Bir Sayfa

(Yurdal Demirel, *Pulutlu Halil Efendi Hayatı ve Hâtıraları*, s. 327)

BASKİL'İN DEMİRYOLUNA KAVUŞMA SÜRECİ

Emine Kısıklı*

Özet

Yıkılan Osmanlı toprakları üzerinde kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik ve sosyal kalkınmasının temelini oluşturacak demiryolu ulaşımına öncelik vermiş, Osmanlı'dan kalan demiryollarını birbirine bağlamaya ve ülkenin dört bir yanını demir ağlarla örmeye çalışmıştır. Cumhuriyet hükümetinin bu düşünce ile yapılması için girişimde bulunduğu ilk demiryolu hattı, Arade-Diyarbakır-Ergani hattıdır. Bu demiryolu Elazığ'ın Baskil, Sivrice, Maden ilçeleri ile Yolçatı'dan geçerek, Elazığ şehir merkezine uğramadan Diyarbakır'a ulaşacaktır. Ancak 24 Mart 1926 tarihinde kabul edilen kanunla Arade-Diyarbakır-Ergani hattının yapımı durdurulmuş, yerine askerî ve ekonomik açıdan daha faydalı görülen Malatya-Diyarbakır-Ergani- hattının yapılmasına karar verilmiştir. Hattın 319. kilometresinde bulunan Baskil bu sayede 16 Kasım 1933'te demiryoluna kavuşmuştur. Baskil'den sonra Yolçatı-Elazığ arasında yapılan bağlantı hattı ile 30 Haziran 1934'te de Elazığ demiryoluna kavuşmuştur.

Bu bildiri 1926 yılında Elazığ'a bağlı bir ilçe statüsüne kavuşturulan Baskil'in demiryoluna kavuşma sürecini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Yolçatı, Arade-Diyarbakır-Ergani hattı, Arade-Diyarbakır-Ergani hattı.

Giriş:

Ulaşım, bir ülkenin siyasî, sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik hayatına etki eden önemli bir olgudur. Dünyada yeni ve modern bir ulaşım sistemi olan demiryolunun[289] önem kazanması Sanayi Devrimi'nin sonucudur. Sanayi Devrimi ile tarımsal yapıdan, endüstriyel yapıya geçişin gerçekleşmesi ile birlikte

* Dr. Başkent Üniversitesi, ATAMER-Öğr. Gör.

[289]Dünyada demiryolunun icadı, lokomotifin icadı ile iç içedir. İnsan taşımacılığına hizmet eden ilk demiryolu hattı, İngiltere'de 27 Eylül 1825'te açılan Stockton-Darlington hattıdır. Bu tarihten önce Gerek Amerika'da gerek İngiltere'de uzunluğu 3-5 km.'yi geçmeyen hatlar mevcuttur. Ancak bu hatlar insan taşımacılığından çok maden nakliyatında kullanılmaktadır. Stockton hattında yaşanan başarının ardından 1830'da Amerika'da 40 km.lik Baltimore-Ohio hattı, Fransa'da 1832 Temmuz'unda St. Etienne-Lyon hattı, 5 Mayıs 1935'te Belçika'da 21 km.lik Brüksel-Malin hattı, 7 Aralık 1835'te Almanya'da 6 km.lik Nürnberg-Furth hattı, Avusturya'da 1838'de Viyana-Wagram hattı, İtalya'da 4 Ekim 1839'da 8 km.lik Napoli-Portulaga hattı, Çarlık Rusya'da 1848'de Varşova-Viyana hattı, 1851'de Petersburg-Moskova hattı, İsveç'te ise 1 Ekim 1856'da ilk demiryolu hattı işletmeye açılmıştır. 1825'den 1840 tarihine kadar geçen 15 sene zarfında dünyada demiryolu inşaatları yavaş ilerlese de toplamda 8400 km.lik demiryolu hattı inşa edilmiştir. 1860 yılının sonlarında 100.000'nci km. tamamlanmış, 1910 yılında dünyada toplam demiryolu uzunluğu bir milyon km'yi geçmiştir. Taylan Tevfik,"Türkiye'de Demiryolları", Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, s.5.

ürünler bir yerden bir başka yere demiryolu ile kısa sürede nakledilmeye başlanmış, ulaşımda verimlilik artmış, taşımacılık maliyetleri yarıya düşmüş, demir-çelik sanayii gelişme göstermiştir.[290]

Dünyada demiryolu taşımacılığının önem kazandığı dönemde Osmanlı Devleti de çeşitli faydalarının yanı sıra ülke genelinde baş gösteren isyanları daha kısa sürede bastırmak, tarımsal üretimi ve tarımdan alınan vergileri artırmak, ticareti geliştirmek, demiryolu güzergâhındaki zengin maden yataklarını işletmeye açarak, maden üretiminden elde edilecek vergilerle hazineyi güçlendirmek düşüncesiyle demiryolu inşa ettirme fikrine sıcak bakmıştır.[291] Ayrıca yapılacak demiryolları Osmanlı Devleti'ni uluslararası ilişkilerde yalnızlıktan da kurtaracaktır.[292] Ancak Osmanlı Devleti demiryolu yapacak teknolojiden uzak ve ekonomik açıdan zayıf olduğu için demiryollarını yabancılara verdiği imtiyazlarla yaptırma yoluna gitmiştir.[293] Verilen imtiyazlar, Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumuna, sahip olduğu ekonomik potansiyele ilgi duyan Avrupalı yatırımcıları ve Osmanlı coğrafyasında nüfuz bölgeleri oluşturmayı hedefleyen Avrupalı devletleri harekete geçirmiştir. Bu yüzden yabancılara verilen imtiyazlarla yaptırılan demiryolları ilk bakışta bir uygarlık projesi gibi görünse de, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerce sömürülmesini kolaylaştırmıştır.

1856'da İzmir-Aydın hattı ile demiryolu konusunda ilk adımı atan Osmanlı Devleti, 1922 yılına kadar geçen 66 yıl zarfında 8343 km.[294] demiryolu yaptırmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nden yeni Türk Devleti'ne kalan toplam demiryolu uzunluğu 4083 km.'dir. 66 yıl zarfında ortalama olarak sene başına 60 km. demiryolu yaptıran Osmanlı Devleti'ne karşın genç Türkiye Cumhuriyeti 1938 yılına kadar yıl başına 200 km. demiryolu yapmıştır. Üstelik Osmanlı

---

[290] Kemal Albayrak, "Demiryolu Çağından Yeni Demiryolu Çağına Geçiş Sürecinde Ulaşım Politikalarında Demiryolları",5. Uluslararası Atatürk Kongresi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, C.II., Ankara, 2005, s.1421-1422.

[291] İsmail Yıldırım, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.6.

[292] Metin Hülagü, "Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Demiryollarına Genel Bir Bakış", Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.37.

[293] Km. garantisi denilen sistemle şirketlerin kârları Osmanlı Devleti'nce garanti altına alınmakta, demiryolu şirketlerinin garanti edilen kârın altında kalması halinde aradaki fark Osmanlı Devleti'nce ödenmektedir. Doğacak farkı ödemek için bir veya birkaç vilayetin öşürlerini karşılık göstermek durumunda kalan Osmanlı Devleti, vergilerin yetmediği hallerde bu farkı ödemek için borçlanma yoluna gitmektedir. Demiryolunun geçeceği devlet arazisi, demiryolunu yapacak şirkete bedelsiz devredilmekte, şirket hat boyundaki devlet ormanlarını, taş ocaklarını bedelsiz kullanabilme imkanına sahip olmakta, demiryolunun yapımı, bakımı ve işletmesi için gereken malzeme gümrüksüz olarak ithal edilmektedir. Demiryolunu yapan şirket, demiryolu kenarındaki bazen 40, bazen 45 km.lik şerit dahilindeki petrol de dahil bütün madenleri işletme hakkına sahip kılınmaktadır.

[294] Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bank. Yay., Ankara, 1970, s.175.

döneminde yapılan demiryolları çok ağır şartlarla yabancılara yaptırıldığı halde Cumhuriyet döneminde yapılan yeni hatlar kendi imkanlarımızla ve kendi bilgimizle yapılmıştır.[295] Bu gerçek Milli Mücadele ile yıkılan Osmanlı toprakları üzerinde yeni bir Türk Devleti kuran Mustafa Kemal Paşa'nın ulaşım sorununa verdiği önemin kanıtıdır. İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında demiryolu ulaşımının öneminden söz eden Mustafa Kemal Paşa, *Memleketimizi demiryolları ile ve üzerinde otomobiller çalışan muntazam şoselerle şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz*...demiş,[296] bir başka konuşmasında da *Yolsuzluk ve vasıtasızlık en büyük noksanımızdır. Memlekette yol yoktur. Mevcut demiryollarının nerede ve ne kadar az olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Bütün bu işlerde meclisin ve tabii hükümetin üzerine düşen çok büyük vazifeler vardır,* demiştir.[297] Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti'ne verdiği bu sözü tutmuş, 1923-1938 yılları arasında demiryolu konusunu ciddiyetle ele almıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılması için girişimde bulunulmuş ilk demiryolu hattı, Arade-Diyarbakır-Ergani hattıdır. Hat iki aşamalı bir süreç sonucunda tamamlanabilmiştir. 22 Mart 1924'te verilen karar doğrultusunda kanunlaşan şekli ile yapımına başlanan Arade-Diyarbakır-Ergani demiryolu hattı daha sonra Fevzi Paşa-Diyarbakır hattı adını almıştır. Hattın 319. km'sinde bulunan Baskil, bağlı olduğu Elazığ vilayetinden önce 16 Kasım 1933'te demiryoluna kavuşmuştur. Baskil'in ardından TBMM Fevzi Paşa-Diyarbakır hattının Elazığ'a bağlanmasına ilişkin yasayı kabul etmiş,[298] bu sayede Elazığ 1934 Haziran'ında demiryoluna kavuşmuştur.

1., Arade-Diyarbakır-Ergani (Fevzi Paşa-Diyarbakır) Demiryolu Hattı

Baskil'in demiryoluna kavuşmasını sağlayacak olan ve yapımı 9 yıl süren Arade-Diyarbakır-Ergani demiryolu hattının yapımına yönelik ilk adım, Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey ve elli altı arkadaşının 1924 yılı Nafıa Vekâleti bütçesine 4 milyon lira konmasına ilişkin 2/257 numaralı kanun teklifi ile atılmıştır. Bu kanun teklifinde hattın yapılmasının ekonomik faydalarından söz edilmiş, bu sayede hem Ergani'de çıkartılan madenlerin ülke içinde ve dışında ekonomik bir kazanca dönüştürüleceği hem de bölgesel tarım ürünlerinin iç pazarlara ve limanlara ulaştırılacağı vurgulanmıştır.[299] Fevzi Bey ve arkadaşlarının verdiği kanun teklifi Nafıa Encümeni'nde görüşülüp onaylandıktan sonra 22 Mart 1924 tarih ve 448 sayı ile kanunlaşmıştır. Bu kanunla 75 cm. genişliğinde inşa edilecek hat için 2.738.000 lira harcanmasına izin verilmiş, 1924 yılı Nafıa Vekâleti bütçesinden bu iş için 1.000.000 lira ayrılarak, kanunun uygulanmasından Nafıa ve Ticaret Vekâletleri sorumlu

[295] 10 Yılda Türkiye Nafıası (1923-1933), TC. Nafıa Vekâleti, İstanbul, 1933, s. 25.
[296] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., C.2., Ankara, 1981, s.111.
[297] Milliyet gazetesi, 8 Ocak 1930.
[298] Turan Gazetesi, 2 Nisan 1933, s.1
[299] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima: 18, C.7/1, 22.3.1340(1924), s.848 vd.

tutulmuştur. Kanunun kabulünün ardından hattın güzergâh tespiti ve etüt çalışmaları başlamıştır. Devlet eliyle yapılacak bu demiryolu hattı için Nafıa Vekâleti bünyesinde genel müdürlüğe bağlı Arade-Diyarbakır-Ergani İnşaat Müdürlüğü kurulmuş, bu müdürlüğün vazife ve salahiyetlerini belirleyen bir de talimatname yayınlanmıştır. Kadrosu onaylanan ve çalışmasına izin verilen Arade-Diyarbakır-Ergani İnşaat Müdürlüğü 1924 baharında faaliyete geçmiştir. Ancak Nafıa Vekâleti, 1924 yılı sonunda hattın yapımı için o yıl bütçeye konan meblağın yetersiz kalması nedeniyle Maliye Vekâleti'nden ek bütçe talebinde bulunmuştur. Hattın yapımının çok maliyetli olacağı endişesi hükümeti hattın inşasına devam konusunda tereddüde düşürmüştür. Beş ay sonra projenin İtibar-ı Milli Bankasına ihale edilmesine,[300] bankanın projeye bağlı kalmak şartıyla Philip Holzman isimli bir Alman şirketiyle ortaklık kurmasına karar verilmiştir.[301]

2.,Arade-Diyarbakır-Ergani Demiryolu Hattı Projesinin Durdurulması

Türk-Alman ortaklığında inşaatı devam eden Arade-Diyarbakır-Ergani Demiryolu projesinden 1925 yılında da arazi şartlarının zorluğu ve askerî sıkıntılar nedeniyle vazgeçilmek zorunda kalınmış, 18 Kasım 1925 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti, hattın yapılmasına imkan olmadığı kararına varmıştır. Projenin durdurulmasına ilişkin 1/806 sayılı kanun teklifi 25 Şubat 1926 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Teklif üzerinde söz alan Trabzon Mebusu Muhtar Bey, iki yıl önce büyük bir heyecanla yapılması kararı verilen Arade-Diyarbakır-Ergani Demiryolu hattının hem Ergani madenlerinin işletilmesi hem de Güneydoğu illerinin ulaşım sorununun çözülmesi açısından hayati önem taşıdığından söz etmiş, Nafıa Vekâleti'nden yeni hattın yapımı sırasında Ergani madenleri konusuna özel önem vermelerini rica etmiştir. Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey de konuşmasında hattın Ergani madenlerinden istifade etmek amacıyla planlandığından söz etmiş, hükümetin bu hattın yerine yapmayı düşündüğü Keller-Malatya-Ergani hattı konusunda kendilerini bilgilendirmesini istemiştir. Konuşmaların ardından söz alan Maliye Bakanı Hasan Bey, hükümetin 75 cm.lik Arade-Diyarbakır-Ergani dar hattından vazgeçerek, başka bir hatta demiryolu yapmak için hazırladığı tasarıda Ergani madenlerinin öneminin bilincinde hareket edeceğini, Arade-Diyarbakır-Ergani hattını yapmak için bütçeye konan 2.800.000 liranın yeterli olmayacağını, hattın yapımı için 9-10 milyon liraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bakanın açıklamalarından hattın yapımından trenlerin hızlı gitmesine imkan vermeyecek derecede dar olması ve tahmin edilenden çok fazla maliyet gerektirmesi yüzünden vazgeçildiği izlenimi edinilmektedir.[302] Ancak Arade-Diyarbakır-Ergani hattından vazgeçilip yerine

---

[300] Arade-Diyarbakır Demiryolu Mukavelenamesi, TBMM Elektronik Kitaplar, No:197301092 pdf.

[301] İbrahim Tavukçu, "Yeni Cumhuriyet'in İlk Demiryolu Yatırımı: Fevzi Paşa-Diyarbakır Demiryolu Projesi Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, 2016, s.406.

[302] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:II, İçtima:61, C.22, 25.2.1926, s.317 vd.

Keller-Malatya-Ergani hattının yapılması kararının verilmesinde Başbakan ve Malatya Mebusu İsmet Paşa'nın memleketi olan Malatya'ya hizmet götürme arzusunun da etkili olduğu düşünülmelidir.

3.,Malatya-Diyarbakır-Ergani Hattının Yapılmasına Karar Verilmesi

22 Mart 1926 günü hem Arade-Diyarbakır-Ergani hattının durdurulması hem de Malatya-Diyarbakır-Ergani demiryolunun yapılması konusu meclis gündemine gelmiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Trabzon Mebusu Muhtar Bey, yeni hattın eskisine oranla daha kısa olacağını belirterek, hattın hükümete Ergani madenleri sayesinde 4 milyon kazandıracağını, zaman kaybetmeden Arade-Diyarbakır-Ergani hattı için ayrılan tahsisat ile yeni hattın yapılması önerisinde bulunmuştur. Yeni hattın nereden başlatılacağı ve nerelerden geçeceği konusuna açıklık getirilmemiş olduğu için mecliste o gün güzergâh konusunda tartışma yaşanmıştır. Yeni hat ile ilgili merak uyandıran bir diğer konu hattın dar mı geniş hat mı olacağı meselesidir. Bu konuya Nafıa Encümeni adına Ziya Bey cevap vermiş ve hattın geniş hat olacağını açıklamıştır. Konuşmalarda öne çıkan bir başka konu ise, hattın bizzat hükümet tarafından yapılıp, yapılmayacağı meselesidir. Bu konuya da Nafıa Vekili Behiç Bey cevap vererek, *bir şirket bulursak ona vereceğiz, bulamazsak kendimiz yapacağız* demiştir. Görüşmelerin ardından *Arade-Diyarbakır-Ergani Demiryolunun Durdurulması* hakkındaki kanunun *Keller-Ergani-Diyarbakır Demiryolu* projesi hakkındaki kanun ile birleştirilerek müzakere edilmesi teklif edilmiş ve görüşmeler ertelenmiştir.[303] 24 Mart 1926 günü kanun teklifinin kabulü ile hattın yapımı durdurulmuş, aynı gün Malatya-Ergani-Diyarbakır hattının yapılmasına ilişkin kanun meclis tarafından kabul edilmiştir. Kanun ile Ceyhan-Keller istasyonları arasında bir noktadan başlayarak, Malatya-Diyarbakır-Ergani'ye ulaşacak hattın beş yılda yapılması için 45 milyon lira ödenek verilmesi kabul edilmiştir.[304] Bu gelişme hem ulusal basında[305] hem de yerel basında geniş yer bulmuştur.[306]

1927 yılında hem Ereğli hattı ile Söğütözü Şubesi hem de Keller-Malatya-Diyarbakır demiryolu hattının yapımı için bir İsveç grubu ile sözleşme imzalanmış, inşaata Haziran ayında başlanması kararlaştırılmıştır.[307] Fevzi Paşa'dan itibaren altı kısma ayrılmış olan 143 km.lik bölümün çalışmaları 1928-1929 yıllarında tamamlanmış, Malatya-Ergani arasında etüt çalışmaları

---

[303] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:II, İçtima:75, C:23,22.3.1926, s.296 vd.
[304] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:II, İçtima:76, C:23,24.3.1926, s.321 vd.
[305] Akşam gazetesi; Arade-Diyarbakır hattı yerine Keller istasyonundan Malatya ve Elazığ'ın doğusundan Ergani ve Diyarbakır'a uzanacak hattın beş yılda, 40 milyon lira harcanmak suretiyle yapılması kararlaştırılmış ve bu hususta hazırlanan kanun layihaları meclise gönderilmiştir, demektedir. Akşam Gazetesi, 26 Aralık 1925, s.2.
[306] Malatya gazetesi; Malatya Mebusu Dr. Mehmet Hilmi Bey'in gönderdiği telgrafa yer vermekte ve Ceyhan-Keller arasında bir noktadan başlayacak Malatya-Ergani-Diyarbakır demiryolunun inşası hakkındaki kanunun kabul edildiğini yazmaktadır. Malatya Gazetesi, 25 Mart 1926, s.1.
[307] Malatya Gazetesi, 3 Şubat 1927, s.1.

yapılmıştır. Hattın Malatya'ya kadar olan kısmı 1930 yılında tamamlanmış, trenin 1 Aralık 1930'da Malatya'ya gelmesi kesinleşmiştir. Büyük bir sevinçle karşılanan bu olay Yeni Malatya Gazetesi'nde *paramızın kafi gelmeyeceğinden tutunuz da bu ağır yükün bir nesle yüklenmesinin doğru olmadığı eleştirilerine rağmen Malatya'nın demiryoluna kavuşması ekonomik anlamda bir dönüm noktası olacaktır* sözleriyle yer bulmuş, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet Paşa'ya olan minnet duyguları ifade edilmiştir.[308]

4.„Baskil ve Elazığ'ın Demiryoluna Kavuşması

Hattın 17, 18, 19. kısımları Nafıa Vekâleti'nce müteahhitlere ihale edildikten sonra demiryolunun Fırat nehri kenarından Baskil'e doğru ilerleyişi sürmüştür. (Ek:1)Ancak Malatya-Diyarbakır-Ergani hattının yapımı görüşmeleri sırasında da güzergah tespiti netleşmediği için Elazığlılar tedirgindir. Bu nedenle Malatya-Diyarbakır-Ergani hattının yapımı ile ilgili görüşmeler sırasında dönemin Elazığ milletvekilleri Elazığ'ın da demiryoluna kavuşması için bir kanun teklifi vermişlerdir.[309] Ancak bu teklif hattın yapımının çok maliyetli olması ve Erkân-ı Harbiye Reisliğinin sıcak bakmaması nedeniyle reddedilmiştir.[310] Demiryolunun Baskil'e doğru ilerlediği günlerde Elazığ'ın demiryoluna kavuşması konusunda belirsizlik yaşayan vilayet ileri gelenleri 18 Aralık 1930 günü Ankara'da İsmet Paşa ile görüşmüş, demiryolunun bir şube hattı ile Elazığ'a bağlanması talebinde bulunmuşlardır.[311] Demiryolu idaresinin yaptığı inceleme sonucunda Malatya-Diyarbakır-Ergani hattının olduğu gibi muhafaza edilmesi, ancak hattın Yolçatı (Sofular) mevkiinden Elazığ'a 21 km. lik bir yol ile bağlanması, bağlantı hattının Van demiryolu ile birlikte yapılması kararı verilmiş ve bu karar Elazığ heyetine bildirilmiştir.[312] 11 Mart 1933 tarihinde 21 km. lik bağlantı hattının yapımı hakkında meclise bir layiha veren[313] Elazığ milletvekillerinin bu layihası 192 üyenin tamamının oyu ile kabul edilmiş ve Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.[314] Kabul edilen bu kanun ile demiryolunu Elazığ'a bağlayacak şube hattının bir yıl içinde tamamlanması için 600.000 lira ödenek verilmiş ve Elazığ'ın demiryoluna kavuşması imkanı doğmuştur.

Elazığ'ın demiryoluna kavuşma mücadelesi sürerken, Elazığ'a bağlı olan Baskil Kasım 1933'te demiryoluna kavuşmuştur. Bu gelişmeyi Turan gazetesi *Fırat İstasyonu'ndan şehrimize doğru gelmekte olan şimendifer inşaatı ilerlemektedir. İstihbaratımıza göre rayın ucu Baskil İstasyonu'na varmıştır. İki aya kadar Yol Çatı ve gelecek bahara doğru da Elazığ'a geleceği ümit*

---

[308] Yeni Malatya Gazetesi, 27 Kasım 1930, s.1.
[309] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima:75, C:23, 22.3.1926, s.299
[310] Yavuz Haykır, "Demiryolunun Elazığ'a Gelişi", Journal of History School, Eylül 2016, Yıl:9, S:XXVII, s.268-369.
[311] Milliyet Gazetesi, 18 Aralık 1930, s.2.
[312] Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1930, s.6.
[313] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima:2, C:13, 13.3.1933, s.16.
[314] Resmi Gazete, 4 Nisan 1933, s.2370.(Bak)

edilmektedir şeklinde vermiştir.[315] Belirsizlikten kurtulan Elazığ ise inşaatı devam etmekte olan hattın Elazığ'a uğramasına artık kesin gözüyle bakmaktadır.[316] Yol Çatı-Elazığ bağlantı hattının ihalesinin yapılmasıyla birlikte Elazığ'da hemen gar binasının inşasına başlanmıştır.[317] 21 km.lik şube hattının yapımı 1934 yılında tamamlanmış ve ilk tren 30 Haziran 1934'te Elazığ'a gelmiştir.[318] 1Temmuz 1934 günü görkemli bir tören ile geliş istikametinde *Uzun seneler seni bekledik,* gidiş istikametinde de *Kardeş İran'a Doğru* yazılı (Ek:2) bir takın altından geçen tren Elazığ garına girmiştir.[319] Hattın resmi açılış merasimi 10 Ağustos 1934 günü Nafıa Vekili Ali Bey ve Maliye Vekili Fuad Bey'in katıldığı bir tören ile yapılmıştır.[320]

SONUÇ

22 Mart 1924 tarihinde kabul edilen kanunla Arade-Diyarbakır-Ergani hattı adıyla yapımına başlanan, 24 Mart 1926 tarihinde yapımı durdurulup, Ceyhan ile Keller (Fezi Paşa) arasında Bağdat hattından ayrılarak, Malatya-Diyarbakır-Ergani hattı adıyla yapımı sürdürülen demiryolu projesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkeyi demir ağlarla örme kararlılığının ürünüdür. Güzergâh tespiti yapılmadan harekete geçilmiş olması nedeniyle projenin uygulamasında arazi şartlarından kaynaklanan ekonomik sorunlar yaşanmış, bu sorunlar 1929 dünya ekonomik krizi ile katlanmış, ancak projenin tamamı on bir yılda tamamlanmıştır. Bu hat sayesinde iç güvenliği sağlama, merkezi taşraya bağlamak suretiyle merkezi otoriteyi taşrada hakim kılma imkanı elde eden devlet, iki buçuk milyona varan bölge insanını demiryoluna kavuşturmak suretiyle bölgenin ekonomik gelişmesine ve bölge halkının yaşam standardının yükseltilmesine katkı sağlamıştır.

Hattın 319. km.'sinde bulunan Baskil bağlı olduğu vilayet merkezinden önce demiryoluna kavuşmuştur. Ancak Baskil'in vilayet merkezi olan Elazığ için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Malatya'nın ve Baskil'in demiryoluna kavuşması, Elazığ'ın bu imkandan mahrum kalması Elazığlıları çok derinden üzmüş ve bir o kadar da harekete geçme konusunda motive etmiştir. Elazığ halkının İsmet Paşa ile görüşmesi, İsmet Paşa'nın Malatya'dan sonra Elazığ'ın da demiryoluna kavuşmayı gönülden desteklemesi sayesinde Malatya-Diyarbakır-Ergani hattının Yolçatı mevkiinden bir bağlantı hattı ile Elazığ'a bağlanması kararlaştırılmış, bu sayede Elazığ Baskil'den sonra demiryoluna kavuşmuştur.

[315] Turan Gazetesi, 12 Kasım 1933, s.1.
[316] Turan Gazetesi, 4 Ağustos 1931, s.1.
[317] Turan Gazetesi, 24 Ağustos 1933, s1.
[318] Milliyet Gazetesi, 30 Haziran 1934, s.2.
[319] Milliyet Gazetesi, 2 Temmuz 1934, s.2.
[320] Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1934, s.1 ve 5.

Kaynakça:

Albayrak, Kemal (2005), *Demiryolu Çağından Yeni Demiryolu Çağına Geçiş Sürecinde Ulaşım Politikalarında Demiryolları*,5. Uluslararası Atatürk Kongresi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, C.II., Ankara.

Arade-Diyarbakır Demiryolu Mukavelenamesi, TBMM Elektronik Kitaplar, No:197301092 pdf.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), (1981) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., C.2., Ankara.

Eldem,Vedat (1970), Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bank. Yay., Ankara.

Haykır, Yavuz (2016), *Demiryolunun Elazığ'a Gelişi*, Journal of History School, Yıl:9, S:XXVII.

Hülagü, Metin (2010*), Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Demiryollarına Genel Bir Bakış*, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

10 Yılda Türkiye Nafıası (1923-1933), (1933) TC. Nafıa Vekâleti, İstanbul.

Tavukçu, İbrahim (2016), *Yeni Cumhuriyet'in İlk Demiryolu Yatırımı: Fevzi Paşa-Diyarbakır Demiryolu Projesi Üzerine Bir İnceleme*, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır.

Tevfik, Taylan (1927), *Türkiye'de Demiryolları*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Yıldırım, İsmail (2001), Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi.

Gazeteler:

Akşam Gazetesi

Malatya Gazetesi-Yeni Malatya Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Resmi Gazete

Turan Gazetesi

Ek:1 Turan Gazetesi:16 Kasım 1933

3üncüsene No. 184 — 16 Teşrini sani 1933

TURAN

Halk Gazetesi

Ali İhsan — İdare hane: Elâzız Hükümet konağı karşısında

Abone: senelığı 300 — sayısı 2 K.

Ajans Haberleri

Ankara:

Büyük Eşref beyin istifasile münhal kalan Afyon karahisar mebusluğu eski darülfünun fakültesi müdderislerinden Doktor Ziya Nuri paşa Cumhuriyet halk fırkası umumi İ. divanında fırka namzedi olarak tesbit edilmiştir.

İntihap Cuma günü yapılacak.

Ankara:

Baş Vekil İsmet paşa Hazretleri Zonguldak kömür havzasında tetkikatta bulunmak üzere bugün akşamki vekili Celal ve Salih Rifki beyler birlikte İstanbula hareket etmişler. İstasyonda Meclis reisi Vekiller mebuslar vekâletler erkânı teşyide bulunmuşlardır.

Baskül;

Fevzi Paşa D. bekir demir yolu Baskile girmiştir bu münasebetle büyük tezahurat yapılmış büyüklerimize karşı minnet ve şükran duyguları izhar edilmiştir.

A — A

Maliyeden:

Maliye dairesinin 933 senesi mahrukatı için asgari otuz bin metre 45 bin kilo kuru Meşe odunu münakasa edileceğinden 1-11-933 tarihinden itibaren 20 gün müddetle münakasaya konulmuştur. 23-11-933 perşembe günü ihale edileceğinden taliplerin defterdarlıkta mütesekkil komisyona müracaatları.

Tapudan

İzzet paşa mahallesinde eşhası mütehayyileden Mermikli bakkal muhallesinden metruk hanesiye müntehi bulunan bir bap hane mahallesinde 135e lira tedelle ve 8 taksitte bakkal Osman efendiye ihale edilecek bundan 1145 lirası tediyei sandık edilerek ve mütebaki 285 lirasıda 933 senesinden itibaren üç senede ödemek üzere hazine namına bilinaçe derecede ipotek yapdırmak şartile Canan efendinin talebi üzerine müzayedeye konulmuştur. Bu gayri menkulün tapuca kaydi bulunmadığından mahallesi keşif ve tahkiki için 26/11/933 pazar günü tapu ve mahiyeden birer memur gönderileceğinden bu mülk bakkında bir alakası olanların yerlerindeki vesaiki resmiyelerile mahallinde yeni mevkiinde ve keşif mahallinde hazır bulunmaları ilân olunur.

Elâzız V. J. Kumandanlığından:

1 — Mazgirtiteki Dokuzuncu seyyar jandarma Taburunun Altı aylık ihtiyacı olan (18) Kalem erzakı münakasaya konulmuştur.

2 — Bunlardan aşağıda gösterildiği veçhile (1o.) Kalemi 7-12-933 tarihinde ve Altı kalemi 8-12-933 tarihinde ayrı ayrı ilân edilecektir.

İki kalem erzakta 8-12-933 tarihinde kapalı zarf usulile ihale edileceğinden mezkûr günlerde taliplerin teminatlarile birlikte komisyonuna müracaatları ilân olunur.

Erzakın cinsi	Kilosu
Et	15000)
Bulgur	10000)
Odun	15000)
Fasulye	3000 bir. inü 7-12-933
Nohut	3000)
Mercimek	3000)
Üzüm	5000)
Pirinç	2500)
Salım	700
Sade yağı	600
Gaz yağı	1500
Şeker	500
Sarımsak	1500 ile. inü. 8-12-933
Patates	1500
Soğan	1500
Tuz	3000
Ekmek	65000 kp. ze. us. 8-12-933
Arpa	15000

V. J. Kumandanlığından:

Aşağıda cins ve kilosu yazılı Beş kalem erzak Van Piyade seyyar Jandarma alayına müteahhit suretile temin edilecektir.

Müteahhit gün 28—2. inci Teşrin-933 Perşembe günü Saat 14 de icra edilecektir. Talip olanların muayyen Saatte Elâzız Vilâyet Jandarma kumandanlığı dairesinde ihâleye edecek komisyona teminatı muvakkata akçalarile müracaat etmeleriniz ilân olunur.

Erzakın cinsi	Kilosu
Sade yağı	8000
Kuru Ot	250000
Kuru soğan	14000
Kuru fasulye	25000
Bulgur	20000

Ek:2 Turan Gazetesi 2 Temmuz 1934

Sene : 4 No 220 — 2 Temmuz

TURAN

Idarehane: Elâzız Hükümet konağı karşısında — Fiatı 5 kuruş

Abone şeraiti: Senelıği 300 Kr. İlânat Pazarlığa tabidir — Fiatı 5 kuruş

Elâzizliler: Şümendüfer bayramınız Kutlu olsun

Dün Şümendüfer Düdüğü Şehrimizin Ufkunda çınladı. On binlerce Elâzizli candan gelen bir şevk neş'e içerisinde Treni karşıladı. Cumuriyetin banilerine Büyük Başlarımıza derin minnet ve şükran hislerini ifade eylediler.

İSTASYON ÖNÜNDE KURULAN TAKIN ÜZERİNDEKİ LAVHA

(KARDAŞ IRANA DOGRU)

İnşaatı ilerlemekte olan Fevzi — paşa Diyarbekir hattına merbut Şehrimiz şube hattının ray serme işi Dün Elâzız istasiyonuna kadar gelmiş idi . bu vesile ile şehrin ve Elâzizlilerin muazzam bir tezahürat ile şümendüferin memleketimize ilk girişinin karşılanması kararlaşmış idi .

karşılanma şu surette başladı. Yapılan program mucebince tren akşam saat 17 de İstasyona girecek idi. Ta sabahtan başlayan halk akını istasyon civarına doğru gittikçe çoğalıyor. Bilâtahsa bütün Elâzizliler kadın erkek çocuk İstasyon civarını doldurıyorlardı. Elâzız şimdiye kadar emsalini görmdigi bir galebelik bir ihtikâdelik arzediyordu Trenin gelme saati yaklaştıkça heyecan artıyor ve dalgalanıyordu, bilhassa kadın galebeliği nazarı dikkati celbedecek derecede idi. Nihayet saat tam 17 de Trenin gelmekte olduğu haber verildi.

Her tarafta yaşa sesleri müthiş bir alkış tufanı koptu. Delicdallarile ve bayraklarla süslenmiş olan Lokomotif yavaş yavaş ilerleyerek tam İstasyon binasının önünde Belediye tarafından kurulan Takın altından geçti.

Takın üzerinde bir tarafında (Uzun Seneler sani behiçlik) diğer tarafındada (Kardeş İrana Doğru) Lambası yazılı idi . Tiren Takın altında durdu . bu sırada kurtlarlar kesildi . Şehir bandosu Cumhuriyet umumi şi marşını çalgıordu . emsalsiz bir heyecan hakimi gözlerde okunmakta idi . ara halkpkre gelidi Belediye reis vekili hacı kadir bey hükümet gelerek heyecan içinde hem bir nutuk söyleyerek Elâzız ilerin hissiyatının terceman oldu. ve sözü muarif müfettişi Boz kurt bege bırakarak hürriyetin inşi . sitilarımızda surette yazdığımız müfettiş boz kurt bey hükümet gelerek halkı coşduran ve candan bir heyecanla demir yolumun fatihlerini ve eski devirin mühendisini yaşatan ve müberreren alkışlandı .

Boz kurt beyden sonra ikinci mektep muallimlerinden Ziya bey kürsüye gelerek gür sesile ima ola dolu hitabesini yaptı ; ve çok alkışlandı . yaşa Türk mühendisi yaşa Türk işçisi cümlesile nihayetlenen bu nutuktan sonra halka ayran ikram edildi . istasiyon civarında akşama kadar davullar zurnalar çalınarak eğlenildi . Akşam halk evinde belediye tarafından Naha inşaat eşk anile müteahhitler şerefine bir ziyafet verildi . gehr büyük neşe ve seviç içindedir .

BASKİL İLÇESİ ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMASI VE BASKİL TARİHİNE KATKILARI (KALEKÖY KAZI ÇALIŞMALARI)

Dr. Murat KATAR*

Öz

Baskil İlçesinin yer aldığı coğrafya, Mezopotamya ve Anadolu gibi iki önemli medeniyet coğrafyalarını birbirine bağlayan tabii yollar üzerinde olması sebebiyle, bu bölgenin de eski yerleşim yerlerinden biri olmasına sebep olmuştur. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar, bölgenin tarihinin Kalkolitik Çağ'a kadar uzandığını göstermektedir.

21/09/1978 tarihli arşiv vesikasına göre, Karakaya Barajı göl alanında kalan Elazığ İli, Baskil İlçesine Bağlı Kaleköy ören yerinde, Erzurum Atatürk Üniversitesi adına Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Tomris Bakır başkanlığında bir ekip, 1710 sayılı Eski Eserler Kanununun 32. Maddesine göre, Bakanlar Kurulu kararı ile arkeolojik kazı yapmışlardır.

Çalışmamız; 1978 tarihine ait bu belge kapsamında yapılan arkeolojik kazının kapsamı, içeriği ve bu kazılar neticesinde elde edilen tarihi eserlerin incelenmesi ile bu çerçevede Baskil ilçesinin tarihi hakkında yapılacak değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağda Elazığ, Baskil, Kaleköy, Kurtarma Kazısı

Abstract

The geography in which Baskil District is located has caused this region to be one of the oldest settlements as it is on natural roads connecting two important civilization geographies such as Mesopotamia and Anatolia. Archaeological excavations in the region show that the history of the region dates back to the Chalcolithic Age.

According to the archive document dated 21/09/1978, in the Kaleköy ruins of the Baskil District of Elazig province, which is located in the lake area of Karakaya Dam, a team under the leadership of Assoc. Dr. Tomris Bakır made an archeological excavation with the decision of the Council of Ministers, according to Article 32 of the Antiquities Law No. 1710.

In this paper; the scope and content of the archaeological excavation carried out within the scope of the document dated 1978 will be evaluated. On the other hand, in the light of examining the historical artifacts obtained as a result of these excavations, evaluations will be made about the history of Baskil district.

Keywords: Ancient Ages in Elazığ, Baskil, Kaleköy, Rescue Excavation

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, mail: muratkatar@firat.edu.tr

1.Baskil Coğrafyası

Elazığ'a bağlı bir ilçe olarak güneydoğusunda Sivrice, kuzeyinde Keban, güneyinde Malatya'ya bağlı olan Kale, Pötürge ve Battalgazi ilçeleri ile batısında ise Malatya'ya bağlı olan Yazıhan ve Arguvan ilçeleri bulunmaktadır. Kuzeydoğusunda Hasan Dağı, kuzeyinde Piran Dağları (Keban), orta kesimlerinde Seher ve Selil dağları bulunmaktadır[321].

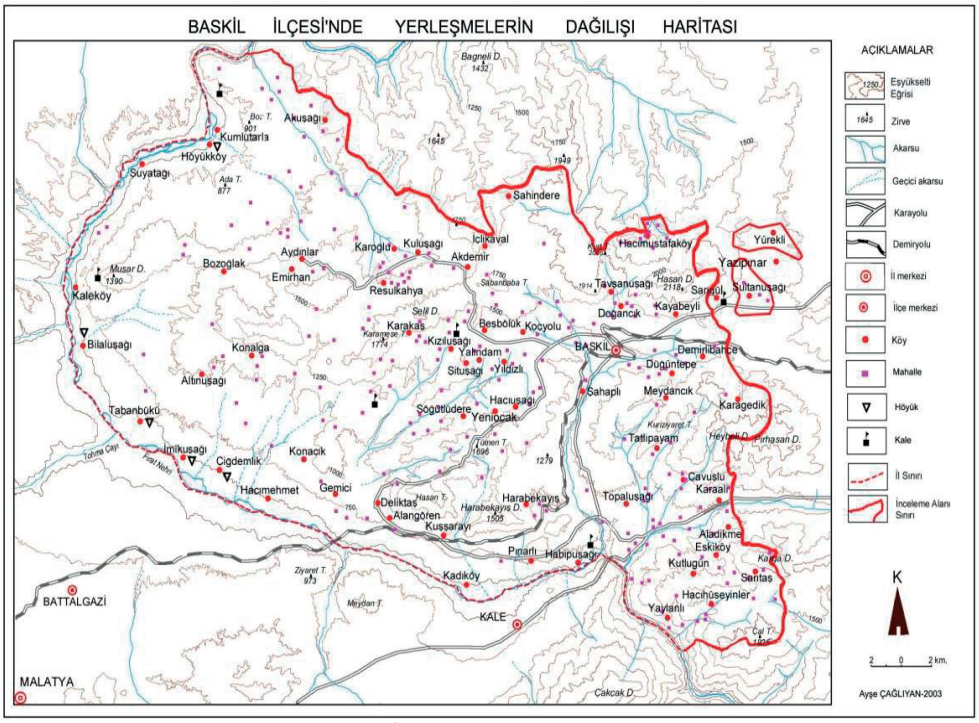
Karakaya Barajı'nın inşasından önce ilçenin batısı ve güneybatısını kuşatan Fırat Nehri ilçe ile Malatya arasında bir sınır oluşturmaktaydı. Barajın inşasından sonra Karakaya Barajı'nın su toplama alanı içinde yer almıştır[322].

Bildirimize konu olan Baskil ilçesi Elazığ ve Malatya'ya olan konumu nedeniyle yerleşme tarihi olarak çok eskiye dayanmaktadır. Neolitik dönemle başlayan evrimden oldukça fazla etkilenmiştir. Fakat Baskil yöresinde bulunan höyüklerde neolitik dönem izlerine çok da rastlanmamıştır. Bölgede bulunan Keban ve Karakaya barajlarının inşası sırasında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda oldukça önemli bilgiler elde edilmiştir. Baskil ilçesi ve çevresine baktığımız zaman ilk kültür medeniyet yörelerinden biri olan Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulması bu durumun temel sebebidir. Baraj kurtarma kazıları kapsamında yapılan çalışmalarla bölgenin tarihinin Kalkolitik Çağ'a kadar tarihlendiği ortaya çıkmıştır. Baskil'e bağlı bulunan İmikuşağı, Tabanbükü, Habibuşağı ve Kaleköy'de yapılan kazı çalışmalarından önemli bilgiler elde edilmektedir[323].

1.1. Kaleköy Coğrafyası

Elazığ Baskil ilçesi sınırları içerisinde bulunan Kaleköy, Elazığ merkezin 108 km batısında, Malatya il sınırında bulunan Fırat Nehri'nin doğusunda bulunmaktadır. Kazısı yapılan kale bölgesi nehir yatağına paralel düzlemde uzanmaktadır. 1600 m uzunluğu bulan kayalık bir tepe üzerine kurulmuştur. Kazı bölgesinin doğu kısmı oldukça sarp bir kayalıktır. Yerleşimin yapıldığı bölge ise batı kısmında ve eğimi %55 olarak hesaplanmıştır[324].

[321]Ayşe Çağlıyan, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2002,s.1.;Enver Çakar, Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ankara, 2012, s.13.
[322] Enver Çakar, Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ankara, 2012, s.13.
[323]Veli Sevin, Anadolu Arkeolojisinin ABC'si, İstanbul, 1994,s.12.; Ayşe Çağlıyan, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2002,s.91.
[324] Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II. Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.65.

Kaynak : *Ayşe Çağlıyan, Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, C.2.S.1. Elazığ, 2003. s.10.*

2. Kaleköy Kazısı

Tomris Bakır ve ekibinin 1978 yılında yaptıkları yüzey araştırmalarında kayalara oyulmuş nişlerin önündeki alanın büyük ölçüde köylüler tarafından kazıldığı görülmüştür. 1979 yılında kazı başlayana kadar geçer süre içerisinde de bu yıkım artmıştır. Kaya nişlerinin batı tarafında dolgu izlenimi oluşmuş toprak tabakası kaldırıldığında yüzeyden 20-30 cm derinlikte düzgün bir plan göstermeyen dağınık durumda ocak taşları bulunmuştur. Bu tabakanın içinde bol miktarda Ortaçağ çanak-çömleği ele geçirilmiştir. Dolgu toprak kazıldıkça nişlerin oyulduğu ana kayanın nehre doğru devamı olan kaya kültlesi üzerinde, kayaya oyulmuş platformlar ortaya çıkarılmıştır. Güney- kuzey yönünde uzanan bu platformlar büyük ihtimalle nişlerle aynı döneme tarihlenmektedir. Kazı çalışmaları ilerledikçe kaya kültlesi üzerindeki ana nişin bir merkezi nokta olacak şekilde kullanılarak oluşturulan bir şapelin varlığı saptanmıştır. Nişlerden batıya doğru 2.80 m 1978 yılında tespit edilen şapelin tabanı sıkıştırılmış bir topraktan oluşmaktadır. Buradaki taban yüzeyinde kalınlığı yer yer 15 cm'yi geçen ve tüm alanda varlığı belirlenen bir yangın kalıntısı görülmüştür. Bizans katının hemen üstündeki bu yangın tabakasının varlığı kalenin diğer bölgeleri için de söz konusudur. Bulunan şapelin batı yönü tamamen, güneyi ise büyük oranda yıkıma uğramıştır. Başlangıç noktası olarak kabul edilen ana nişten 3.50 m batıda taban üzerinde sayıları saptanamayan çocuk iskeletlerine rastlanmıştır. Birbiri üzerine yığılmış durumda, düzensiz olarak bulunan bu çok küçük yaşta olan çocuk

iskeletleri doğal bir tehlike sırasında şapele sığınmış olabileceklerini göstermektedir. Kaldırılan toprak arasında Ortaçağ malzemesinin yanında iki adet kesin Urartu çanak-çömlek parçası bulunmuştur. Bu iki parça ve diğer açmalarda bulunan az sayıdaki diğer Urartu çanak-çömlek parçaları kalede var olduğu düşünülen Urartu yerleşmesi hakkında bize eksik bilgi vermektedir[325]. Büyük Niş önünde bulunan iskeletin ilginç olduğu düşünülmüştür. İskelette in situ olarak demirden yapılmış olan alet parçaları ele geçirilmiştir. Buna dayanarak, ameliyat ya da işkence gibi bir durumun söz konusu olabileceği yorumu Tomris Bakır tarafından yapılmaktadır. Urartuların en çok yol yapan kralı unvanını taşıyan Menua zamanında Doğu Anadolu Bölgesinin büyük bölümünde yol imarı yapılmıştır. Tuşpa, Erciş, Ahlat, Tatvan, Muş, Bingöl, Elazığ, Malatya yollarının ilk güzergahları da yine bu kral zamanında yapılmıştır. Adıyaman, Ergani, Elazığ ve Malatya bölgesindeki zengin maden yatakları için açılan bu yol ve bu yol güzergâhındaki kaleler yolu denetlemek açısından oldukça önemliydi. Bu yol Urartu endüstrisi için oldukça önemlidir[326].

Tomris Bakır ve ekibinin üst yerleşme alanında (kalenin yerleşime en uygun bölgesi) yaptıkları kazı çalışmalarında ölçüleri 20x20 m olan L 11 karesini 5x5 m boyutlarındaki açmalara bölerek kazıya başlamışlardır. Tomris Bakır kazıya başlamadan önceki ümitlerinin daha ilk günden sona erdiğini belirtmektedir. Bunun sebebi olarak da L 11 karesi içerisinde yer alan hemen hemen her açmada 10-50 cm derinlikte ana kayaya ulaşmalarına bağlamaktadır. Ana kaya üzerinde yer alan ve tasarımı tam olarak çıkartılamayan duvarlar çok basit bir işçilik göstermektedir. Kazılan toprak arasında bol miktarda Ortaçağ malzemesi bulunmuştur. Bu alanda yapılan kazı köye doğru uzanan dik yamaçtaki L 10 karesine kaydırılmıştır. Buradaki dik yamaca yapılmış olan teras duvarlarının yıkılmış olması bu alandaki yapıların da büyük oranda kayarak yıkılmasına sebep olmuştur. Buna rağmen L 10 karesinin iç kesiminde yapılan kazı ile iki adet mimari katın varlığı saptanmıştır. Yüzeyden 80 cm derinlikte yangın izine rastlanmıştır. Yangın izinin hemen altında L 10 a 4 açmasında üç adet pithos bulunmuştur. Kırık olan pitoslar sıkıştırılmış ve taban üzerindedir. Bunların iç kısımları toprakla doldurulmuştur. Çok az sayıda İlk Tunç dönemine ait malzemeler bulunmuştur[327].

Kaleye güneyden girişi sağlandığı düşünülmüştür. Bu kısımda arazi son derece kayalık ve eğimli olmasından dolayı kareleme yapmadan kazıya başladıklarını belirtiyorlar. Yüzeyden varlığı görülebilen duvarları izleyerek sonuç almak istenmiştir. Yüzey toprağı kaldırıldığı zaman tüm alanın ve özellikle güney yamaçlarının tamamının küçük taşlarla kaplı olduğu görülmüştür. Yüzeyden görülebilen duvar kalıntıları arasındaki boşluklar bu taşlarla doldurulmuştur. Bu bölgede iki ayrı duvar tipine rastlanılmıştır. Bunlardan birincisi küçük küçük taşlardan ve kireç harcı kullanılarak yapılmıştır. Diğeri ise 40-50 cm uzunluğundaki blok taşlarla örülen duvarlardır. 1979 kazı çalışmalarından

[325] Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II.Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.66.
[326] Oktay Belli, "Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekesinin Araştırılması", *Türkiye Arkeoloji ve İstanbul Üniversitesi,* İstanbul, 2000,s.410. ; Murat Katar, Urartu Devleti'nde Ekonomik Yapı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009, s.63.
[327] Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II.Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.66.

anlaşıldığı kadarıyla blok taşlar ile örülen duvarların üzeri büyük ihtimalle Bizans devrinde doldurulmuş ve çok daha basit planlar ve işçilikte bir kapı yapılmıştır. Bu döneme ait olan yapının duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Bulunan malzeme Ortaçağ'a aittir[328]. Kazı alanının kuzeyinde gerek seramikler gerese sikkeler yardımı ile Bizans sikkelerinin bulunduğu bir tandır, bu alanda güneye doğru ana kayaya paralel ve duvar örgüsü içinde bir Bizans sikkesi bulunan bir duvar ve güneydeki girişi kapatan Bizans duvarına paralel ve o duvarın iç sırası olduğu anlaşılan ince bir duvar bu alandaki Bizans yerleşmelerine ait kalıntıları göstermektedir. Kuzeydeki tandırlı mekanın hemen altında yerel Roma seramiği görüntüsü veren bir tabakada Geç Roma yerleşmesinin izlerine rastlanmaktadır[329]. Küçük buluntular arasındaki bir Bizans sikkesi yazısı okunamayacak kadar oksitlenmiş durumda bulunmuştur. Girişin güney yamacındaki Ortaçağ'a ait dolgu tabakası kaldırılınca güneyden kuzeye doğru hafif bir eğimle uzanan bir koridorun varlığı saptanmıştır. Daha erken devre ait olan kapı yapısının girişi olduğu düşünülen koridorun eni 2.30 m dir. Ortaya çıkartılan uzunluğu 5 metreyi bulmaktadır. Koridorun kuzeyinde yer alan aynı yöntemle yapılan duvarlar ve mekanlarla olan ilişki saptanamamıştır. Bazı verilere göre bu kapı yapısının Kuzey Suriye kapı yapılarına benzediği bulunan Demir Çağ profili olan çanak-çömlek parçaları yardımıyla söylenebilmektedir[330].

Güney girişin kuzey tarafı yani kaleye bakan yönü teras duvarlarının yıkılmasıyla son derece yıkıma uğraşmıştır. Kazı ekibi girişin yer aldığı ve girişi doğuda ve batıda sınırlayan kaya kütlesi arasında uzanan bir duvar ortaya çıkarmıştır. Duvarın altında tabanı plaka taşlarla döşeli ve üzerinde iki tandır ve bir kül çukuru bulunan bir zemine rastlanılmıştır. Bu alanda sırası ile Bizans, Geç Roma M.Ö. 7. ve 8. yüzyıllara ait mimari kalıntılar ile bunları tarihleyici seramikler ele geçirilmiştir[331]. Taş döşemeli bu alanın kuzeyi tamamen yıkılmıştır. Kalenin kurulduğu tepede % 55'i bulan eğim bu alanda daha fazla durumdadır. Eğimli arazilerden yararlanmak amacıyla yapılan teras duvarlarının yıkılması terasların arkasında ve üzerindeki yapılarında nehre doğru kayarak akmasına neden olmuştur. bu durum hem yapıların yıkılmasın sebep oluyor hem de var olan eski dönemlere ait buluntuların da karışmasının sebebidir. Bunun yanında farklı devirlerde yapılan yapılar için kalenin değişik alanlarından toprak çekilmesi, mesela kalenin en üst noktasındaki üst yerleşme alanında İlk Tunç, hatta büyük ihtimalle Kalkolitik devre ait çanak-çömleğin bulunmasına yol açmıştır. Kaleden nehir yatağına kadar kayarak giden malzemelerde Kalkolitik devirden Urartu ve Bizans sonrası eserler olmasına rağmen, salt Bizans keramiği ise kendi katında sağlam olarak saptanmıştır. Kalede yapılan kazı çalışmalarında yer yer 1 m derinlikte bile ana kayaya ulaşılması sağlıklı sonuçlar alınmasını engellemiştir[332]. Güney girişinde yapılan kazı sonucunda;

-Demirçağ'da Kalenin girişi batı kısımda yer almaktadır.

---

[328] Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II.Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.66.
[329] Tomris Bakır, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1982, Ankara,s.165.
[330]Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II.Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.67.
[331] Tomris Bakır, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1982, Ankara,s.165.
[332] Tomris Bakır- Altan Çilingiroğlu, II.Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.67.

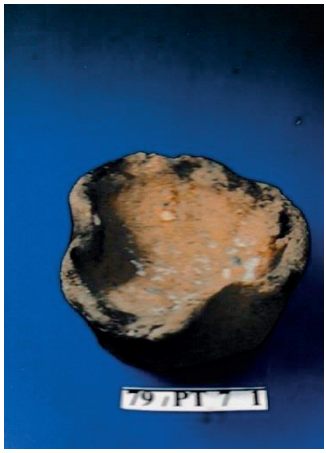
-Demirçağ'da Kale girişinde iki evreli bir mimari söz konusudur.

-Demirçağ'a it döşeme ana kaya üzerinde yer almaktadır.

-Bütün bunlar dikkate alındığı zaman Demir çağ öncesinde Kale'de var olduğu şüphesiz Tunç çağ yerleşmelerinin sur ya da Kale girişinin bu alanda olmayacağı netlik kazanmıştır[333].

3. Kazı Sonucu Ele Geçen Eserler

Karakaya Barajı göl alanında bulunan Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı olan Kaleköy örenyerinde Atatürk Üniversitesi Arkeoloji bölümü öğretim üyesi Doç.Dr. Tomris Bakır'ın başkanlığında yapılan Kaleköy kazı çalışması sonucunda bulunan envanterler (bu envanterlerin görseli Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nden izin alınarak sizlere sunulmuştur) şunlardır;

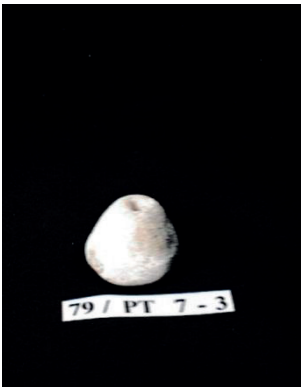

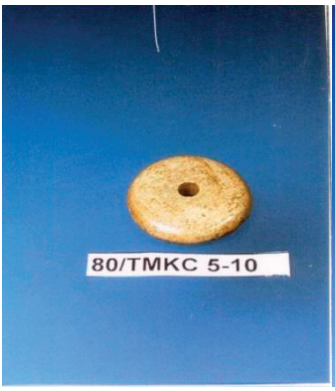
Bizans dönemine ait olan bu kandil yonca ağızlı olup, hamur kaba ve iri kum katkılıdır. Tabanı düzgün rengi açık kahverengidir. Yangından etkilenen kısmı siyahlaşmıştır ve ağız kısmı kırıktır.

[333] Tomris Bakır, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1982, Ankara,s.166.

Çok az deforme olan bu kandilde yangından etkilenerek siyahlaşmıştır. Az ve ince kum katkılıdır. Kahverengindedir ve üzerinde bezemeler yoktur.

Ortaçağ dönemine ait olan pişmiş toprak ağırşak konik şekildedir. Ortası delik rengi açık gridir. Küçük oranda tahribata uğramıştır. Sağ tarafta bulunan ağırşak ise Demir çağ dönemine aittir.

Bronzdan yapılmış olan bu haçın karşılıklı iki kısa ve iki uzun kolu bulunmaktadır. Uzun kollardan birinin ucunda bulunan deliğin zincir takmak için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Dört tarafında ve tam ortasında çukur şeklinde delikler bulunmaktadır. Orta kısmında daireler şeklinde çizgiler bulunmaktadır. Çok fazla oksitlenmesine rağmen kırılmamış tam durumdadır.

Ortaçağ dönemine ait olan boynuzdan yapılmış bir kesici alettir. Eli kavraması için bazı yerleri düzeltilmiştir. Krem rengindedir fazlasıyla tahribata uğramıştır.

İlk tunç çağına ait olduğu düşünülen baskı mühür silindir şeklindedir. Mührün motifi beş yapraklı bir yonca şeklindedir. Uç kısmı kırıktır.

Ortaçağ dönemine ait bir yüzük. Yüzüğün taş yeri bulunmaktadır. Herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Bronzdan yapılmış olan yüzün oldukça fazla oksitlenmiştir.

Mezar kazısında bulunmuştur. Üst tarafında bir delik bulunmaktadır. Bazı kırıkları bulunmaktadır.

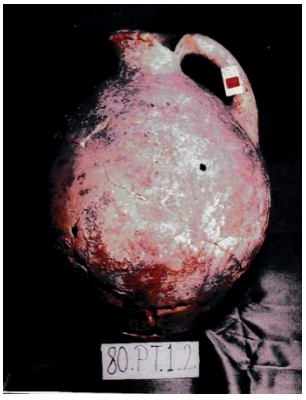

Ortaçağ dönemine ait olan camdan yapılmış bir bilezik. Çocuk bileziği olma ihtimali yüksektir. Bazı yerleri oksitlenmeden dolayı kopmuştur.

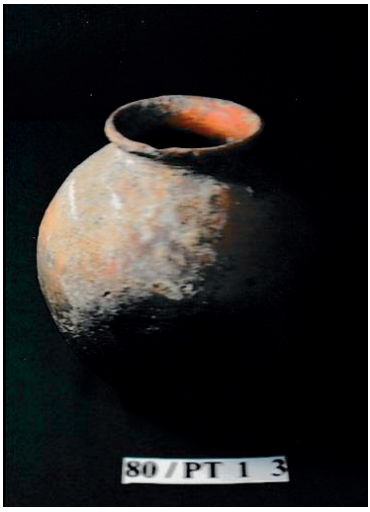
İlk tunç dönemine ait bir kemik spatül.

Demir çağ dönemine ait yonca ağızlı testi. Yonca ağızlı, şişkin ve tek kulpludur. Ortada bulunan testi kırılmıştır ve muhtemelen sonradan birleştirilmek zorunda kalınmıştır.

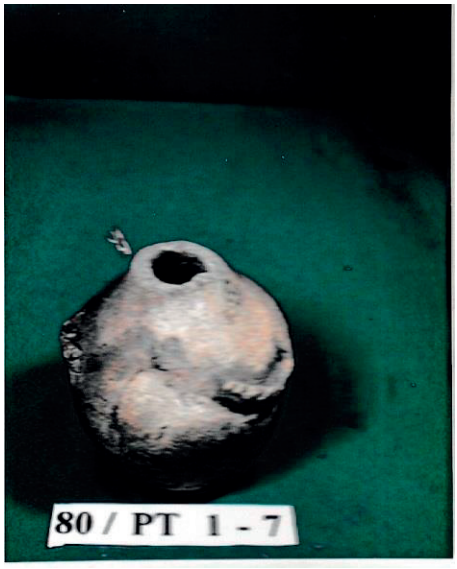
Demir çağ dönemine ait olan çömlek, kum katkılı kırmızı hamurdan hafif perdah izli,dışa dönük ağızlı, geniş ve şişkin şekilde yapılmıştır.

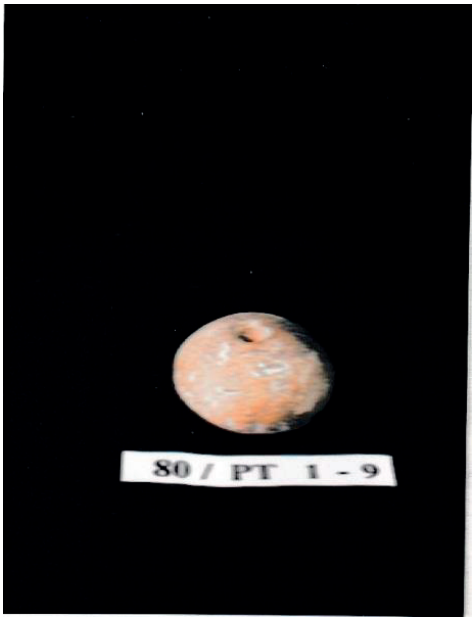
Demirçağ dönemine ait olan çift kulplu çömlek. Kullanımdan dolayı koyu kahverengi şeklini almıştırç kırık olan kulplardan biri sonradan eklenmiştir. Sol tarafta bulunan çömlek ise yine demir çağına ait olmakla beraber kulpsuz bir modeldir.

Demirçağ dönemine ait koyu kahverengi tutamaklı çömlek.

Demir çağa ait olan testicik, yavaş dönen bir çarkta yapılmıştır ve üzeri bezemelerle kaplıdır.

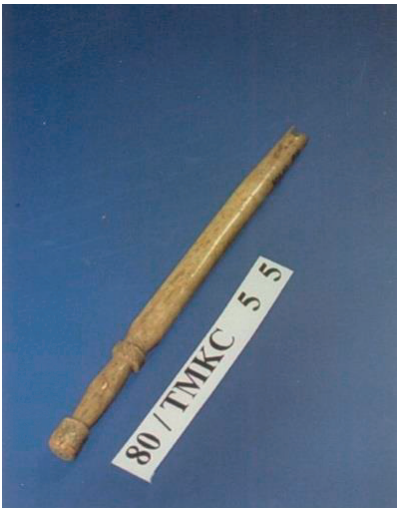
Bizans dönemine ait olan bir ağırşak açık krem rengi hamurdan yapılmıştır.

Bizans dönemine ait bileğ taşı dikdörtgen formdadır. Kullanılmış olmasından dolayı her iki uzun kenarda aşınma mevcuttur kısa kenarlardan biri üzerinde askı deliği bulunmaktadır.

Demir çağ dönemine ait silindir mührün üzerinde anlam verilememiş bir motif bulunmaktadır.

Demir çağ dönemine ait kemikten yapılmış bir süs iğnesidir. Uç kısmı kırık, kısa bir sap ve uzun bir gövdeden oluşmaktadır.

Gövdesi yassı ve silindirik olan bir perdah taşı. Taşın alt ve üst kısmı oldukça düz ve koyu kahverengi damarlardan oluşmaktadır.

Demir çağ dönemine ait kırmızı renkte yapılmış kemikten bir boncuk.

Demir çağ dönemine ait dekoratif işlemeli kemikten yapılmış sap. Dikdörtgen prizma şeklindedir. Açık pembe boyalı, eksik ve kırıktır.

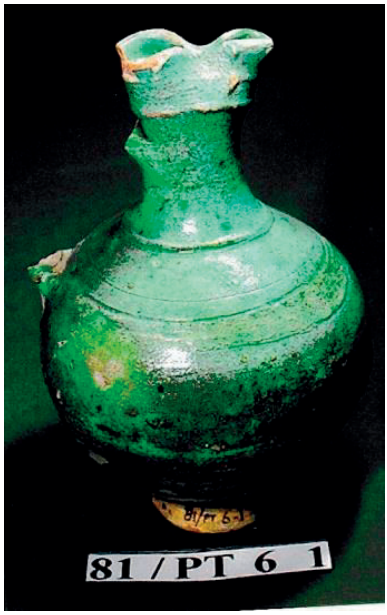
Hangi döneme ait olduğu tam olarak tespit edilemeyen bronzdan yapılmış bir sap.

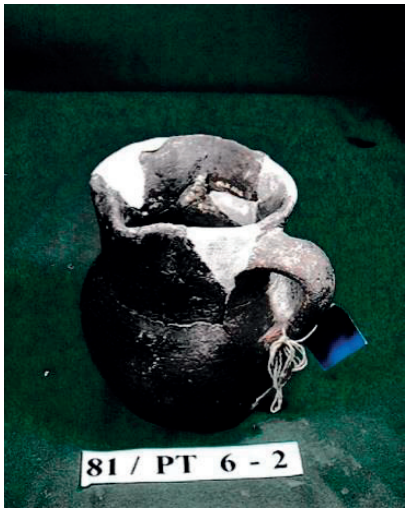
Doğal oluşumlu biçimsiz şekilde kenarda bir deliği bulunan ağırlık taşı.

Bizans dönemine ait olduğu düşünülen camdan yapılmış bir boncuk.

Bizans dönemine ait kırık bir testi. Kulpu kırılmıştır, ağız kısmı geniştir. İki ayrı deliği bulunmaktadır.

Bizans dönemine ait tek kulplu sürahi. Ağız kenarında akıtılacak eğimli bir yer bulunmaktadır.

Bizans dönemine ait çift kulplu testi. Ağız kısmı ve bir çok parçası kırıktır. Yapıştırılmış ve alçı ile tamamlanmış durumdadır.

Bizans dönemine ait tunçtan yapılmış olan bu haç, oksitlenmiş durumdadır. Üzerinde bir takım işlemeler ve desenler bulunmaktadır.

Demir çağ dönemine ait fil dişinden yapılmış el. Sağ elin bilekten aşağıya doğru kısmı ve parmak ucunda kırıklar vardır. Üzerinde yuvarlak motifler yer almaktadır. Bu motiflerin aynısı avuç içlerinde de bulunmaktadır.

Demir çağ dönemine ait olan bu iki ağırşakın orta kısımlarında delik bulunmaktadır.

Doğal bir taştır. Üzerinde herhangi bir işleme veya süs bulunmamaktadır.

Değerlendirme

Bulunan bu eserlere baktığımız zaman Kaleköy bölgesinin tarihsel işlevi hakkında bilgi sahibi olduğumuz gibi bu yörede yaşayan toplumlar hakkında da bilgi edinebiliyoruz. Günlük yaşam içerisinde kullanılan bazı aletlere rastlanmış olması kale içerisinde aktif bir toplumsal hayatın yüzyıllar boyunca devam ettiğinin göstergesi durumundadır. Savaş aletlerinin bulunmasının yanında özellikle ortaçağ Bizans dönemine ait dini simgelerinde bulunuyor olması dikkat çekicidir. Bu kaleye yakın kilise ve manastırların varlığı da bölgenin dini olarak önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır

Bibliyografya

BAKIR, Tomris - Altan Çilingiroğlu, II. Kazı Sonuçları Toplantısı (11-15 Şubat), 1980, Ankara,s.65-67.

BAKIR, Tomris, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1982, Ankara,s.165-168.

BELLİ, Oktay, "Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekesinin Araştırılması", *Türkiye Arkeoloji ve İstanbul Üniversitesi,* İstanbul, 2000,s.409-414.

ÇAĞLIYAN, Ayşe, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2002,s.1.

ÇAĞLIYAN, Ayşe, Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, C.2.S.1. Elazığ, 2003. s.6-15.

ÇAKAR, Enver, Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ankara, 2012.

KATAR, Murat, Urartu Devleti'nde Ekonomik Yapı, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009.

SEVİN, Veli, Anadolu Arkeolojisinin ABC'si, İstanbul, 1994.

XVI. YÜZYILDA HERSİNİ NAHİYESİNDEKİ KİŞİ ADLARI

Mehmet Salih ERPOLAT*

Giriş

İdari Yapısı

Hersini nahiyesi 1518'de Ribat, Heridi, Zeyve, Parçekânlü, Sanik, Şahaplü ve Arındik; 1526'da Ribat-ı Hersini, Arınduk, Sanik, Zaviye-i Hersini (1518 Zeyve imasıyla yer almaktadır. Halk arasında da Zeyve olarak bilinmektedir.), Şahaplü, Heridi ve Görgişan; 1566'da Ribat, Zaviye, Perçikânlü, Şahaplü ve Heridi köylerinden müteşekkildi.

Hersini Nahiyesine Bağlı Köylerdeki Kişi Adlarında Görülen Özellikler

Hersini Nahiyesine Bağlı Köylerde Tercih Edilen Kişi Adları

Tahrir Defterlerindeki Sıraya Göre Hersini Nahiyesindeki Kişi Adlarının Köylere Göre Dağılımı

Nahiye-i Hersini tâbi'-i Harpurt s. 632.

1- **Ribat** hasss-ı mirliva şüde

1- Vârtân Kethüda 2- Donebit b. Sihâk 3- Timur nam 4- Nevrûz 'an Ergani 5- Bekik? b. Merif? 6- İbrahim birader-i Köse 7- Norses b. Köse 8- Derviş b. Sanik? 9- Emir Bey b. Sânûk 10- Giryâkos b. Vârtân 11- İrik b. Vârtân 12- Karabet b. Sihâk 13- Haçik b. Sihâk 14- Mârdik b. Timur 15- Sil? b. Timur 16- Sâkel b. Sihâk 17- Sülugel? b. Timur

2- **Heridi** nam 'an Nahiye-i Hersini tb. Liva-ı Harburd

1- Hacı Davud b. Mehmed 2- Hüseyin b. Mehmed 3- Mahmud b. Mehmed 4- Mehmed b. Ömer 5- İlyas b. Yusuf 6- Şeyh Hasan b. Kör Hamza 7- Mehmed b. Abbas 8- Osman b. Hanbeg? 9- Belo b. Yusuf 10- Yunus birâder-i Delo-ı Belo 11- Süleyman b. Hireli? 12- İskender b. Beruf? 13- Osman b. Kâbik 14- Bubu b. Hamza 15- Daud b. Nânûk 16- Mehmed b. Begbeg? 17- Begbeg? b. Mânû 18- Mehmed b. Mânûk 19-Mehmed b. Bidvân? 20- Hamza b. Bidvân 21- Halil b. Hacı Abbas 22- Hamza b. Hacı Sultan 23- İsmail b. Ahi 24-Hüssâm b. Şaban 25- Davud b. Şaban 26- Ali b. Tevekkül 27- İbrahim b. ..? 28- Mehmed b. Pir Hasan 29- Mehmed b. Tevekkül 30- Mehmed b. Hüseyin 31- Hıdır b. Ömer 32- Abbas b. Yunus 33- Hamza b. Yunus 34- Süleyman b. Şeyh Hasan 35- İbrahim b. Şeyh Hasan 36- Mahmud b. İnayet 37- Hüseyin b. İnâyet 38- David b. Mervân 39- Mehmed b. Mervan 40- Yusuf b. Pir Sevâk 41- Hasan b. Dok? 42- Hasan b. Hasnalı? 43- Mahmud b. Hamza 44- Davud b. Tevekkül 45- Mehmed b. Emir beg? 47- Hıdır b. Sâk 48- Musa b. Sâk 49- Hıdır b. Davud 50- Tevekkül b. Pir Hasan 51- Osman b. Mervan 52- Musa b. Ahi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Diyarbakır-Türkiye.

3- **Zeyve** der Nahiye-i Hersini tb. Liva-ı Harpurt

1- Hüseyin Ali b. Halil 2- Mahmud b. Halil 3- Hasan b. Halil 4- Kalender b. Abdullah 5- Mahmud b. Piri 6- Süleyman b. Ömer 7- Abbas b. Han Ömer 8- Şeyh Yusuf b. Mârbân? 9- Osman b. Bülend? 10- Gün Ali b. Gün Ömer 11- Şeyh Cihan b. Şeyh Hasan 12- Tahir b. Şeyh Hasan 13- Abdul b. Şeyh Hasan 14- Şeref b. Tahir 15- Şah Hüseyin b. Şeyh Hasan 16- Seydi b. Şeyh Hasan 17- Abdrrahman Pir Mürşid? 18- Seyyid b. Hüseyin 19- Ömer b. Mehmed Kaplan 20- Ömer …li 21- Şeyh Hasan Şeyh Dürer 22- İbrahim Gedir? 23- Ömer Hüseyin b. Küçük 24- Osman b. Tavil? 25- İsmail b. Mehmed 26- Hasan b. … 27- İbrahim b. Abdullah 28- İbrahim b. Kızıl 'İvaz 29- Hacı b. Nurmil? 30- Yusuf b. Mehmed Halefli? 31- Hüseyin b. Gir Hasan 32- Hüseyin b. Hacı Musa 33- Hüseyin b. Sultan 34- İbrahim Hacı 35- Halil b. İbrahim 36- Hüseyin b. Sinâ? 37- İsmail b. Gil Bebek 38- Mehmed b. Elçi? 39- Bubu b. Kalender Bey 40- Hüseyin b. Seydi 41- Hamza b. Şeyh Abdullah 42- Dedo b. Davud 43- Süleyman b. Sal? Hasan 44- Mehmed b. Uzun Mehmed 45- Hasan b. Mahmud 46- Hamza b. Surbet? 47- Mehmed b. Ali 48- Hamza b. Ali 49- Şeyh Osman b. Kerem Mehmed 50-Hüseyin b. Osman 51- Hamza b. Osman 52- Davud b. Mehmed 53- Ali Küçük b. Hasan 54- Bekir b. Kızıl Osman 55- Halil b. Hüseyin Ali 56- Hıdır b. Selman 57- Ömer b. Süleyman 58- Mehmed b. Süleyman 59- Ali Hurbel? B. Şeyh Yusuf 60- Halil b. Osman 61- Halil b. Ömer 62- Hamza b. Hüseyin 63- Hıdır b. Mehmed 64- Hüseyin b. Harbedli 65- Şeyh Cüneyd b. Şeyh Hüseyin 66- Mehmed b. Şeyh Hasan 67- Hıdır b. Kerrâr 68- Davud b. Kerrâr 69- Yar Ali b. Hüseyin Ali 70- İlyas b. Süleyman 71- Hamza b. Abbas 72- Bekir b. Abbas 73- Cafer b. Şeyh Yusuf 74- Abbas b. Şeyh Yusuf 75- Hıdır b. Osman 76- Süleyman b. Osman 77- İbrahim b. Şeyh Osman 78- Şeyh Hasan b. Şeyh Osman 79- Ali b. Süleyman 80- İbrahim b. Bağ …? 81- Abdul b. Tahir 82- Hasan b. Pir Timur 83- Abdülmecid b. Ramo 84- Bekir b. Mehmed 85- Hamza b. Develi 86- Hacı Göz nam 87- Mahmud b. Gevher 88- Yusuf b. Osman 89- Hasan b. Mehmed 90- Hamza b. Gül Bey 91- Hamza b. Mahmud

4- **Pârçekânlü** der nahiye-i tb. Livâ-ı Harpurt s. 634.

1- Hamza b. Hıdır (Hamza Kethüda Hıdırlu) 2- Tengriverdi b. Cihanbeg 3- Hüseyin b. Cihanbeg 4- Şah Süvar b. Cihanbeg 5- Hasan b. Cihanbeg 6- Hacı b. Maho 7- Ali b. Saruca 8- Yusuf b. Zeynel? 9- Seydi b. Zeynel 10- İbrahim b. Hekim 11- Baba Sırsır b. Polad 12- Halil b. Cevher 13- 'an Türk Meruk 14- Bubu b. Necuf? 15- Cafer b. Elvan 16- Hüseyin b. Nebi 17- Hüseyin Melul? 18- Körpe b. Mahmud Melul 19- Cafer b. Sadi 20- Ali b. Kartal 21- Osman b. Bebek 22- İbrahim b. Medrev (Medro) 23- Davud b. Medrev 24- Halil b. Medrev 25- Mahmud b. Hasan 26- Hüseyin b. Mahmud Garra 27- Mehmed b. Hasan 28- Hıdır b. Kûf (Kevf) 29- Abdul b. Resul 30- Maho b. Davud 31- Hasan b. Cavid 32- İbrahim b. Sadi 33- Hâno b. Hıdır 34- Mehmed b. Hasan 35- Hıdır b. Kûf 36- Abdul b. Resul 36- Mehmed b. Hekim 37- Hasan b. Hacı 38- Abbas b. Hacı 39- Hasan b. Saruca 40- Hıdır b. Saruca 41- Hüseyin b. Zübeyir 42- N'al b. Zübeyir 43-

Halil b. Zeynel 44- İlyas b. Zeynel 45- Murad b. Zeynel 46- Şeyhi b. Şadi 47- Hüseyin mârbân 48- Halil b. Hekim 49- Osman b. Belud? 50- İbrahim b. Tumas? 51- Hıdır b. Ferûkî 52- Mehmed b. Kûf 53- Hüseyin b. Şeyhi 54- Mehmed b.Süt/Sun 55- Hasan b. Kartal 56- İlyas b. Zeynel 57- Şeyhi b. Tenriverdi 58- Şah Kulu b. Hüseyin 59- Kasım b. Cihanbeg 60- Misafir b. Hasan 61- İlyas b. Hıdır.

5- **Sanik** nam hassa-ı mirliva şüde s. 634.

1- Vartan Kethüda 2- Ahsar nam 3- Kesâr b. Musa 4- Ahsar b. Kerim 5- Murad b. Tuhmenik 6- Semanşâ Malâtî 7- Hızırik (Hıdır Beg) b. Daro (Duru) 8- Ders Kelis? 9- Emel b. Vartan 10- Nerkis b. Vartan 11- Kiryakos birader-i Vartan 12- Devletyar b. Vartan 13- Mamik birader-i Asgâr 14- Derviş b. Kerim 15- Behrik b. Turik 16- Sihâk Kefes 17- Kiryakos veled-i birader-i Vartik 18- Daver Asgar 19- Olbâr b. Sultanşâ 20- Mardik b. Bedros

6- **Şahaplü** hassa-ı mirliva s. 635.

1- Hıdır Kethüda b. Maho 2- İlyas b. Maho 3- Pir Ali b. Hasan 4- Hasan b. Maho 5- Hasan b. Musa 6- Maho b. Musa 7- Halil b. Musa 8- Ali b. İskender 9- Nevruz b. İskender 10- İbrahim b. Mama 11- Mehmed b. Ömer 12- Muhabbet b. Huzme 13- Asel b. Hoca 14- Mukbil b. Mamo 15- Misafir b. Pir Melik 16- İlyas b. Şahab 17- Şadi b. Tarık 18- Yunus b. Maho 19- Mehmed b. Reşid 20- Hüseyin b. Reşid? 21- Ali b. Kasım 22- Yusuf b. Sino 23- Hamza b. Hasan 24- İbrahim b. Gavri 25- Abdullah b. Hıdır 26- Yusuf b. Maho 27- Bayezid b. Maho 28- Mahmud b. Hasan 29- Mehmed b. Musa 30- Yusuf b. Nevruz 31- İskender b. Nevruz 32- Hacı b. Baba 33- Tengriverdi (b.) Osman 34- Ömer b. Asıl Bey 35- Hıdır Bey b. Asıl Beg 36- Ömer b. Tarık 37- Hasan b. Reşid 38- Şaban b. Reşid 39- Kasım b. Reşid 40- Seyyid b. Belo 41- Yunus b. Musa 42- Hamza b. İskender 43- Mehmed b. Mamo 44- Mehmed b. Şahab 45- Hamza b. Tarık 46- İbrahim b. Osman 47- Mehmed b. Hasan

7- Arındik

1- Ohan b. Keşiş Sadaka 2- İsfendis b. Mıgırdıç 3- Vartan b. Sadaka 4- Murse b. Midi 5- Uril birader-i Murse 6- Bahtiyar b. Eynedil 7- Ohan b. Ağzâz 8- Ferit? b. Murad 9- Germen b. Bekik? 10- Toros b. Ferit? 11- Mardik b. Ferit? 12- Arakil b. nam 13- Ohanes b. Aknes 14- Mekik b. Uril 15- Serkis b. Aknes 16- Donebit b. Mıgırdıç 17- Bâdik b. Mıgırdıç 18- Mardik b. Sadaka 19- Emrik b. Sadaka 20- Yakub b. Moris 21- Kiryakos b. Ohan 22- Sevindik b. Ohan 23- Mardik b. Ohan 24- Mıgırdıç b. Murad 25- Asarik b. Melik 26- Murad b. Erhulu? 27- Aknes b. Ferit?

1566

1- Ribat tb. Hersini hass-ı hümayun v. 168b.

1- Mekik b. Tımargan 2- Serkis birader 3- Haruk b. Kelil 4- Kesek birader 5- Hubik b. Giregos 6- Haruk birader 7- Direk veled 8- Mardik b. Haruk 9- Rapus? v. Giregos 10- Midek b. Demurek 11- Donik veled 12- Marduk birader 13- Sihruk birader 14- Maksud birader 15- Nevruz birader 16-

Serkis birader 17- Arad (Azad) birader 18- Kebik? veled 19- Ermen? Demurci 20- Sefer birader 21- Giregos birader 22- Murad b. Sarâh 23- Direk birader 24- Agop b. Esfandil? 25- Giregos birader 26- Mikail veled 27- Usik birader 28- Mergeril b. Agop 29- Sihah b. Kerebid 30- Murad b. Şeven 31- Avanes birader 32- Şadi birader 33- Akbağdur? Birader 34- Tutil? b. Haçik 35- Serkis veled 36- Sükermen? birader 37- Usnik birader 38- Mübarek birader 39- Hardik b. Mardel? 40- Derviş birader 41- Armaver? b. Arslan 42- Astanuk birader 43- Emik b. Erenlur? 44- Giregos Mardin 45- Vartinik birader-i Timur 46- Sekul birader 47- Harnik b. Giregos 48- Takvit? b. Nuri 49- Timur birader 50- Şehernik birader 51- Körkinik? b. Beluyar? 52- Merkenik? birader 53- Dirik b. İril? 54- Asfedur birader 55- Dirhur (Dirdur) birader 56- Serkis birader 57- Bubil? b. Giregos 58- Giregos b. Donabid 59- Rakos birader 60- Budak b. Mararses? 61- Becik? birader 62- Bubil? b. Ulubik? 63- Meliknik (Melkenik) Ulubik 64- Mıgırdıç b. Norses 65- Nurik (Burik) veled 66- Nurik b. Mamtil?
Basdan (Basdal), Van Süri, Bidgü, Zâra Kablak? Karye-i mezburenin ziraatgahıdır.

2- **Zaviye-i Hersini** ma'a mezra'a-ı Kurik ve Ashur ve Şelimûn ve Seven ve Pınar Çalı

1- Hamza Ohasıl? 2- Ali veledeş 3- Mahmud birader 4- Mahmud Ohasıl? 5- Kalender veledeş 6- Hüseyin b. Hıdır 7- Bello b. Odasıl 8- Fazıl birader 9- Mânâd? veledeş 10- İbrahim birader 11- Hasan b. İbrahim 12- Şeyh Emir b. Şeyh Mam 13- Ali b. Şah Kulu 14- Hüseyin birader 15- Mandat? b. Şeyh Mam 16- Memuk b. Şah Hüseyin 17- Halil veledeş 18- Ali birader 19- Abdul birader 20- Mehmed birader 21- Ali b. Mehmed 22- Abdul birader 23- 'Amuk birader 24- Hasan birader 25- Yusuf b. İbrahim 26- Musa birader 27- Süleyman birader 28- Sadun b. İsmail 29- Şah Hüseyin birader 30- Ali b. Sincâr 31- Haydar veledeş 32- Abdul birader 33- Misafir veledeş 34- Hasan b. Niyaz 35- Hasan b. Abdul 36- Hüseyin b. Kalender 37- Musa b. Kalender 38- Şeyh Hasan b. Hacı 39- Ali b. İsmail 40- Yusuf b. Memi 41- İbrahim b. Hacı 42- Cihanbeg birader 43- Dâbo (Dâyo) b. Mehmed 44- Mehmed veledeş 45- Ali b. Hamza 46- Halil b. Yusuf 47- Şah Hüseyin birader 48- Hasan b. Halil 49- Mehmed b. Memi 50- Hacı birader 51- Yusuf b. Osman 52- Raso? birader 53- Hüseyin birader 54- Halil birader 55- Cafer b. Hacı 56- Hacı b. Hasan 57- İbrahim b. Hacı 58- Ali b. Pir Ömer 59- Hüseyin birader 60- Abdul veledeş 61- Kulu b. Ali 62- Halil b. Kara Göz 63- İbrahim veledeş 64- Yusuf b. Mehmed 65- Musa birader 66- Kalender b. Yusuf 67- Ahmed b. Süleyman 68- Mahmud birader 69- Hıdır b. Ali 70- Mahmud b. İlyas 71- İbrahim Beg 72- Hamza b. Veli 73- Hacı b. Davud 74- Ali veledeş 75- Hıdır b. Davud 76- Şâbid? b. Harun? 77- Fazlı birader 78- İbrahim b. Ali 79- Hamza birader 80- Musa birader 81- Hıdır birader 82- Mehmed b. Abdul 83- İsmail birader 84- Hacı birader **169b** 85- Hıdır b. Pir Hekim 86- Mahmud birader 87- Davud b. Hacı 88- Ali birader 89- Yusuf veledeş 90- Hamza Hacı 91- Musa b. Yusuf 92- Halil birader 93- Hacı birader 94- Emrek b. Hüseyin 95- Mahmud b.

Bugire? 96- Halil birader 97- Cihanbeg b. Hıdır 98- Maksud birader 99- Yusuf b. Baba Kulu 100- Hüseyin birader 101- Mehmed b. İsmail 102- Hasan birader 103- Hıdır birader 104- Memi veledeş 105- Kâbûl? Birader 106- Hasan birader 107- Yusuf b. İsmail 108- Hamza veledeş 109- Sevdik? b. İsmail 110- Hamza birader 111- Mahmud b. Ali 112- Hüseyin b. Nebi 113- Bello birader 114- Hıdır b. Hamza 115- Hamza veledeş 116- Hüseyin b. Devlet? 117- Mehmed veledeş 118- İbrahim birader 119- Cihanbeg b. Pir Ömer 120- Hub birader 121- Ali b. Hasan 122- Mahmud veledeş 123- Tevelli (birini dost tutma, yanaşma, sevme 2- Yaklaşma, yanaşma 3- Hz. Muhammed ve soyuna sevgi besleme. İ. Parlatır Ankara Yargı 2011, s. 1783.) b. Hasan 124- Hamza birader 125- Hacı b. Hasan 126- İbrahim birader 127- ‘Amûk b. Kulu 128- Hüseyin b. Hasan 129- Yusuf b. Abid 130- Hamza birader 131- İlyas birader 132- Fazlı birader 133- İbrahim veledeş 134- Musa b. Bestam 135- İbrahim veledeş 136- Halil b. Şeyh Ahmed 137- Hamza birader 138- Hasan birader 139- Şah Hüseyin b. Hasan 140- Cafer veledeş 141- İsmail Hasta? 142- Nasır birader 143- Hasan birader 144- Ali b. Elvend 145- Kâlo veledeş 146- Hasn b. Ali 147- Mahmud birader 148- Hüseyin birader 149- Ali b. Osman 150- Musa birader 151- Abdul veledeş 152- Hüseyin b. Musa 153- Hacı b. Osman 154- İbrahim b. Kâlo 155- Mahmud b. Şeyh Hub 156- Halil b. Hamza 157- Mahmud birader 158- Yusuf b. Bektaş 159- Abdul veledeş 160- Hamza b. Seydi 161- Şah Hüseyin veledeş 162- Hıdır b. Yusuf 163- Ali b. Kork 164- Mahmud b. Ali 165- Hüseyin b. Kâv? 166- Hasan birader 167- Mahmud birader 168- Davud b. Hıdır 169- Musa birader 170- Gerd birader 171- Cihanbeg b. Seyyid 172- Hasan veledeş 173- İlyas b. Hamza 174- Halil veledeş **170a.** 175- Hüseyin b. Kuru Boğaz? 176- Mehmed b. Gönen? 177- Ali birader 178- Hıdır birader 179- Mehmed b. Hüseyin 180- Süleyman b. Hıdır 181- Abbas birader 182- Mahmud birader 183- Hasan birader 184- Hıdır b. Yusuf 185- Hamza veledeş 186- Seyyid birader 187- Yusuf b. Hamza 188- Şah Emir b. Kalender 189- Kâbil. İlyas 190- İlyas b. Süleyman 191- Cafer veledeş 192- Cihanbeg b. Şah Hüseyin 193- Şeyh Emir birader 194- Mahmud birader 195- Abbas b. Hamza 196- Mehmed b. Süleyman? 197- İlyas birader 198- Hüseyin veledeş 199- Hıdır b. İbrahim 200- İlyas birader 201- Ali b. Cafer 202- Rabûk? birader 203- Hasan birader 204- Mahmud b. Celûg? 205- Şah Hüseyin veledeş 206- Şah Hüseyin b. Hacı 207- Hacı veledeş 208- Hüseyin b. Memik (Hemik)? 209- İbrahim b. Mahmud 210- Ali b. İbrahim 211- Mehmed birader 212- Halil birader 213- Hıdır b. Timur 214- Pirî birader 215- Hasan veledeş 216- Mehmed b. Hıdır 217- Hâko b. Piri 218- Nasır birader 219- Şâhî veledeş 220- Hacı b. Satılmış? 221- Hüseyin birader 222- Mehmed b. Rahmo? 223- Yusuf veledeş 224- Mehmed b. Rabi (Zeyni)? 225- Hasan b. Süleyman 226- Süleyman birader 227- Hasan b. Mehmed 228- Şeyh Emir b. Mehmed 229- Hamza b. ‘Abdul 230- Abdul veledeş 231- Hacı b. Abdul 232- ‘Amûk b. Hacı 233- Şeyh Emir birader m. 234- Yusuf b. Abdul 235- Yusuf b. Şeyhi 236- Cihan Beg veledeş 237- Kürd Ali Kürdî 238- İbrahim veledeş 239- hüseyin veledeş 240- Şeyhi b. Posoğlu Bekir? 241- Memi

birader 242- Hıdır b. Kâf? 243- Hüseyin Ali birader 244- Ali b. Hamza 245- Mehmed birader 246- Derviş Balu b. Ali 247- Seydi Han birader 248- Yusuf b. Pir Ahmed 249- Pir Ahmed b. Hamza 250- Hamza b. Pir Ahmed 251- Abdul b. Şeyh Mehmed 252- Musa veledeş 253- Yusuf birader 254- Hamza birader 255- Pir Ahmed b. Misafir 256- Hamza birader 257- Musa b. Yusuf 258- Yusuf veledeş 259- Hacı Musa 260- Hüseyin birader 261- Hüseyin b. Hacı 262- Hıdır b. Hüseyin 263- Hüseyin veledeş 264- İlyas b. Yusuf **170b.** 265- Halil b. Yusuf 266- Abdul b. Hasan 267- Yusuf veledeş 268- Hıdır birader 269- Yakub b. Hasan 270- Mehmed birader 271- Hasan b. İbrahim 272- Halil b. Yusuf 273- Yusuf veledeş 274- Hacı birader 275- Hacı b. Memi 276- Hıdır b. Memi 277- Musa b. Şah Hüseyin 278- Cafer veledeş 279- Mehmed birader 280- Şeyh Hasan birader 281- Kalender birader 282- İbrahim b. Şah Hüseyin 283- Yusuf birader 284- Hacı birader 285- Yusuf b. Timur 286- Cafer veledeş 287- Şah Hüseyin birader 288- Mahmud birader 289- Süleyman b. Mahmud 290- Hamza birader 291- Abbas birader 292- İbrahim b. Cihanbeg 293- Halil birader 294- Hüseyin veledeş 295- İbrahim b. Musa 296- Hüseyin veledeş 297- Hüseyin birader 298- Hıdır birader 299- Abdul birader 300- Halil b. Musa 301- Hasan veledeş 302- Abdul veledeş 303- Hamza b. Hüseyin 304- Mehmed veledeş 305- Ali birader 306- Yusuf birader 307- Hıdır b. Hamza 308- Süleyman b. Hamza 309- Mehmed veledeş 310- Timur b. Hasan 311- Ali birader 312- Hamza birader 313- Dostu b. Hasan 314- Hüseyin b. Musa 315- Mehmed veledeş 316- Mehmed b. Musa 317- İbrahim veledeş 318- Mahmud birader 319- Musa b. Hamza 320- Misafir b. İbrahim 321- Şeyh Hasan b. Cihanbeg? 322- Şah Hüseyin b. Cihanbeg 323- Hacı b. Süleyman 324- Mahmud veledeş 325- Hacı b. Beşir? 326- Arardin? veledeş 327- Hüseyin b. Abdul 328- Yusuf birader 329- Şeyh Hasan b. Musa 330- Yusuf birader 331- Musa birader 332- Mehmed b. Şîrî 333- Kara veledeş 334- Halil b. Şîrî 335- Hamza b. Halil 336- Mahmud birader 337- İbrahim b. Küçük 338- Mahmud b. Misafir 339- Seydi Ahmed birader 340- Davud b. Seydi Ahmed 341- Hasan b. Hacı 342- Hacı veledeş 343- Davud veledeş 344- Hıdır birader 345- Hamza b. Hacı 346- Halil b. Hacı 347- Hacı veledeş 348- Hasan b. Hacı 349- Abbas birader 350- Hamza birader 351- Hamza b. Osman 352- Yusuf veledeş 353- Mahmud b.Zeyni? 354- Hacı veledeş **171a.** 355- Sinan b. Hamza 356- Cafer birader 357- Yusuf birader 358- Halil birader 359- Timur b. Hacı 360- Hüseyin birader 361- Hüseyin b. Ali 362- Yusuf veledeş 363- Yusuf b. Ali 364- Hüseyin b. Ali 365- Şah Hüseyin veledeş 366- Hüseyin birader 367- Şeyh Davud 368- Cihan Beg birader 369- Hamza veledeş 370- Hıdır b. Davud 371- Hasan veledeş 372- Hacı birader 373- Cihan Beg b. Hasan 374- Hasan veledeş 375- Mahmud birader 376- Maksud b. Mahmud 377- Mehmed Güran 378- Mansur? b. Sultan Ahmed 379- Hamza veledeş 380- Nasır birader 381- Davud b. Kalender 382- Kasım birader 383- Hacı b. Halil? 384- Hasan b. Pir Dost 385- Hüseyin birader 386- Ali veledeş 387- Mahmud b. Ferruh 388- Şâhî birader 389- Hacı b. Mahmud 390- Musa veledeş 391- Ali Dost b. Yusuf 392- Cafer birader-ı o 393- Şeyh Emir birader-i diğer 394- Zikri b.

Mahmud 395- Hüseyin b. Şeyheddin 396- Abdul b. Hüseyin 397- İbrahim b. Danişmend 398- Hıdır veledeş 399- Hıdır b. Şeyh Halil 400- Hacı birader 401- Hüseyin b. Ali Dost 402- Hıdır birader 403- Hacı b. Ahmed 404- Pare veledeş 405- Hüseyin birader 406- Hacı b. Hüseyin

2- **Perçikânlu** hass-ı hümayun v. 171a-171b.

1- İsmail b. Halil 2- Davud veled 3- Halil birader 4- Süleyman b. Halil 5- Yusuf b. Cihanbeg 6- İbrahim veled 7- Hüseyin b. Mahmud 8- Mahmud veled 9- Ahmed birader 10- Cafer birader 11- Adhim? b. İbrahim 12- Misafir b. İlyas **171b.** 13- Ali birader 14-Şah Kulu b. Hüseyin 15- Abbas b. Mahmud 16- Mehmed b. Şah Kulu 17- Mahmud birader 18- Hasan b. Seydi 19- Şah Ali veled 20- Musa b. Şah Hıdır 21- Nevruz birader
22- Hasan birader 23- Hüseyin b. Hub 24- Halil b. Nasır 25- Süleyman birader 26- Hacı birader 27- Süleyman birader 28- Yusuf b. Köse 29- Yusuf b. Süşeyman 30- Mehmed birader 31- İlyas b. Selam 32- Abbas birader 33- Berât b. Ali 34- İsmail b. Ömer 35- Hacı veled 36- Şah Hüseyin b. Halil 37- Ali birader 38- İbrahim birader 39- Cihanbeg birader 40- Hasan b. Ali 41- Molla Hamza veled-i oğlu 42- Mehmed birader-i Hamza 43- İlyas b. Hamza 44- İlyas b. Ali 45- Nazar b. Şah Kulu 46- Kalo b. Bubu 47- Musa b. Murad 48- İlyas birader 49- Hüseyin birader 50- Abbas birader 51- Mansur b. Polad 52- İlyas veled 53- Ali birader 54- Ağçe veled-i oğlu 55- Kulu b. Elman 56- Misafir b. Elman 57- Halil b. Misafir 58- Hıdır birader 59- Elman veled 60- Canbeg birader 61- Mehmed b. Cafer 62- Mahmud birader 63- Abdul birader 64- Mehmed b. Hasan 65- Gerir? b. İlyas 66- Davud veled 67- Mahmud birader 68- Halil birader 69- İlyas v. Hud 70- Şaban veled 71- Veled-i birâder 72- Hüdaverdi b. İlyas 73- Muhib b. Hud 74- Hüseyin b. Ali 75- Veled-i veled-i o 76- Dostu b. Yusuf 77- Mehmed birader 78- Şeyh Emir b. Hatib 79- Hüseyin birader 80- Halil birader 81- Şah Kulu b. Kara Mehmed 82- Raso b. Seyyid 83- Mahmud birader 84- Hüseyin b. Hacı Ömer 85- Memo b. Gomo 86- İsmail b. Veled 87- Hüseyin birader 88- Osman b. Karagöz 89- Memo birader 90- Ulu Veled b. Tengriverdi 91- Hacı b. Veled 92- Kalo birader 93- Mehmed b. Hasan 94- Abbas b. Veled 95- Halil birader 96- Musa birader 97- Kasım b. Budak 98- İlyas birader 99- Hacı birader 100- Şeyh Ahmed birader 101- Abdul b. Abbas 102- Hacı birader 103- Hüseyin birader 104- Cafer birader **172a**. 105- Musa birader 106- İbrahim birader 107- Malik veled 108- Abbas birader 109- Cemal b. Veli 110- Abbas veled 111- Misafir birader 112- Tengriverdi b. Hüseyin 113- Mansur b. Hüseyin 114- Rıbo veled 115- Çelebi birader 116- Hamza b. Veli 117- Hasan b. Hamza 118- Memo birader 119- Cemal birader 120- İbrahim birader 121- Hüseyin Ali b. Sami 122- Nasır birader 123- Misafir b. Hud 124- Halil birader 125- Cemal v. Dolu 126- Berekât birader 127- Musa birader 128- Abbas birader 129- Şah Ali birader 130- İbrahim b. Hamza 131- Şahâb veled 132- İsmail birader 133- Abbas veled 134- Şeyh Ömer birader 135- İlyas b. Hüseyin 136- Dello birader 137- Şah Veli b. Yusuf 138- Davud

veled 139- Abdul birader 140- Nur Ali b. Yusuf 141- Mehmed birader 142- Ali birader 143- Abdul b. Hasan 144- Mahmud b. Yusuf 145- Sefer b. Timur 146- Hasan b. Hıdır 147- Hüseyin birader 148- Hâvid? birader 149- Hıdır b. İbrahim 150- Hacı birader 151- Pir (Teber)? Halil 152- Kartal veled 153- Allo birader 154- Cafer birader 155- Mahmud b. Hamza 156- Maho b. Kartal 157- Hüseyin veled 158- Hüseyin birader 159- Şeyh Emir birader 160- Cihanbeg b. Hatem? 161- Abbas veled 162- İbrahim birader 163- budak birader 164- Abdul birader 165- Mahmud birader 166- Ali birader 167- Halil birader 168- Nasır birader 169- Celal b. Ahmed 170- Ahmed veled 171- Hüseyin b. Nasır 172- Bayram veled 173- Merdik (Merûk)? b. Yar Ali 174- Ali birader 175- Şey Emir b. Hamza 176- Çavuş b. İbrahim 177- Mihmân veled 178- Ali b. Pir Ahmed 179- Halil b. Memo 180- Ahmed b. Hıdır 181- Haydar b. Mahmud 182- Budak b. Mürsel? 183- Kasım veled 184- Mahmud birader 185- Merd b. Ömer 186- Kürd birader 187- Şirin birader 188- Mehmed birader 189- Süleyman b. Halil 190- Mehmed b. Kasım 191- Dulkas? birader 192- Ahmed veled 193- İlyas birader 194- Halil b. Yusuf 195- Hıdır b. Şâbo **172b.** 196- Hüseyin birader 197- Hubo birader 198- İsmail b. Resve? 199- İsmail b. Gülâb 200- Hacı veled 201- Hasan b. Mansur 202- Şâho birader 203- Abdul b. Kasım 204- Yusuf birader 205- Durmuş b. Kasım 206- Hüseyin birader 207- Şah Veli birader 208- Şehsüvar b. Sefâran? 209- Cihanbeg veled 210- Kaplan b. İbrahim 211- Şah Kulu veled 212- Veli birader 213- Mahmud birader 214- İbrahim b. Ali 215- Halil birader 216- Veli b. Hamza 217- Abdal veled 218- hasan birader 219- Şaban veled 220- Hasan veled 221- Kubad birader 222- Halil b. Kasım 223- Sehhâr Hasan 224- Budak veled 225- Tengriverdi b. Yusuf 226- Nur Ali b. Seydi 227- Sağbeği b. Cihanbeg 228- Korkmaz b. Tengriverdi 229- Nazar veled-i o 230- Kubad birader 231- Şeyho? b. Kalender 232- Şahin veled 233- Budak birader 234- Mahmud birader 235- Hasanb. Memo 236- Abbas birader 237- Cihanbeg veled 238- İbrahim b. Mehmed 239- İsmail bireder 240- Pir Hasan veled 241- İlyas b. Bubu 242- Ali veled 243- Memo b. Hıdır 244- Hüdaverdi veled 245- Mehmed b. Hıdır 246- Ali Derviş b. Gazi 247- İlyas Küçük b. Elkâs 248- Abdul birader 249- Hasan birader 250- İlyas b. Hıdır 251- Hamza b. Yusuf 252- Hüseyin b. Misafir 253- Dostu birader 254- Hasan birader 255- Kâlo b. Mâlûn? 256- Bedir veled 257- Cafer b. Hamza 258- Dostu birader 259- Mârun (Mârvan) b. Kalebder 260- Şeyho b. Halil 261- Halet veled 262- Yusuf b. Haydar 263- Hasan birader 264- Hüseyin b. Mahmud 265- Hüdaverdi b. Seydi 266- İbrahim birader 267- Hüseyin birader 268- Murad Kethüda b. Mahmud 269- Bayram veled 270- Gazi b. Mahmud 271- Derviş Ağa b. Şeyh Melik 272- Ali b. Soğan? 273- Maksud b. Safder? 274- Şeyh Ahmed b. Seyyid Ali 275- Musa b. Soğan 276- Hayri veled 277- Şah Hüseyin birader 278- Kalender b. Ahmed 279- Şadi birader 280- Maksud b. Cafer 281- Hüseyin veledeş 282- Şahin birader 283- Hasan birader 284- Davud b. Hud 285- Şadi birader **Hane: 223 Mücerred: 62: 285** nefer.

3- Şahablı hass-ı atik v. 173a.

1- Hasan b. Pir Ali 2- Ali veledeş 3- İbrahim birader 4- Abbas b. Hamza 5- İskender birader 6- Halil veledeş 7- Şah Hüseyin b. Kubad? 8- Memi birader 9- Halil b. Sahib 10- Şeyh veledeş 11- Cihanbeg birader 12- Ali b. Musa 13- Şah Hüseyin veledeş 14- İsmail b. Pir Ahmed 15- Bayezid veledeş 16- Şah Ali b. Hüseyin 17- Hamza b. Pir Ali 18- Maksud veledeş 19- Memi b. Hasan 20- Hacı veledeş 21- Sahib birader 22- Abbas b. Yusuf 23- Pir Sini? B. Emir 24- Cihanbeg veledeş 25- Hasan b. Hacı 26- Kemal? veledeş 27- Memi b. İbrahim 28- Ali b. Sahib 29- Ahmed b. Pir Ali 30- Yusuf b. Kara Ali 31- Hamza birader 32- Hıdır birader 33- İskender b. Yusuf 34- Yusuf b. Pir Ali 35- Bayezid veledeş 36- Seyyid b. Hamza 37- Hüseyin birader 38- Hıdır b. Pir Ali 39- Asb Okçu 40- Pir Ali birader 41- Hasan birader 42- Musa veledeş 43- Hıdır birader 44- Hamza b. Tengriverdi 45- Halil b. Hasan 46- Yusuf veledeş 47- Şah Ali birader 48- Memi v. Tarık 49- Ahmed veledeş 50- Mir veledeş 51- Hasan b. İbrahim 52- Seydi b. Hamza 53- Mirek? birader 54- Hıdır b. Ali 55- Abdul birader 56- Mehmed b. Memi 57- Musa b. Ekber? 58- Ali b. Bayezid 59- İlyas b. Hacib 60- Cihanbeg b. İbrahim 61- Süleyman b. Sultan 62- Hüseyin birader 63- Memi b. Sofu 64- Hüseyin b. Hamza? 65- Cafer veledeş 66- Cihanbeg b. Hamza **173b.** 67- İbrahim birader 68- Abbas b. Şah Kulu 69- Memi b. diğer Şah Kulu 70- Seyyid birader 71- Şahâb b. Bayram 72- İlyas birader 73- Hasan birader 74- Zeyni? veledeş 75- Cihanbeg b. Bayram 76- Osman b. Ömer 77- Hamza b. Hasan 78- Maksud veledeş 79- Abdul birader 80- Hasan birader 81- Ali birader 82- İbrahim birader 83- Hasan b. Pir Ömer 84- Hasan b. Halil 85- Yusuf birader 86- Abdul birader 87- İsmail birader 88- Memi b. Seyhan 89- Ali birader 90- Zeyni birader 91- Garib b. Kalender 92- Şah Ömer birader 93- Memi b. Musa 94- Hasan b. Ahmed 95- Haydar b. Yusuf 96- Cihanbeg b. Hud? 97- Mehmed b. Hasan 98- Yusuf b. Nevruz 99- Hamza veled 100- Hacı birader 101- Ali birader 102- Şahab birader 103- Mahmud b. İsmail 104- Hasan veled 105- Maksud b. İsmail 106- Davud birader 107- Veli b. Mehmed 108- Ahmed birader 109- Maksud birader 110- Şahab b. Hamza 111- Mahmud b. Hasan 112- Şah Hüseyin veled 113- İbrahim b. Hasan 114- Hamza veled 115- Abbas birader 116- ‘Amek b. Memi Han 117- Seydi birader 118- Halil b. Hasan 119- Maksud birader 120- Mahmud birader 121- Hüseyin Ali b. Hamza 122- Maksud birader 123- Mahmud birader 124- Şah Veli b. Hasan 125- Seydi birader 126- Hüseyin b. Şeyh Abbas 127- Hıdır birader 128- Hüseyin birader 129- Ali b. Es‘ad 130- Abbas b. Hüseyin 131- Ali birader o 132- Abdal birader-i diğer 133- Udul birader-i diğer 134- Hıdır b. Urdu 135- Hüseyin b. Pir Ali 136- Hıdır b. Hacib 137- İbrahim birader 138- Cafer b Cafer 139- Halil b. Memo 140- Hıdır b. Dost Mahmud 141- Hüseyin b. Ali 142- İskender b. Nevruz 143- Ahmed veled-i o 144- İlyas veled-i o 145- Memo veled-i o 146- Cafer birader-i o 147- Musa v. Nevruz 148- Nevruz v. o 149- Şahab v. diğer 150- Şah Kulu b. Es‘ad 151- Hüseyin veled-i Ali o 152- Abbas b. Mahmud 153- Hüdaverdi b. Ali 154- Cafer b. Şahab 155- Hıdır birader-i o 156- İlyas birader-i o 157- Haydar b. Bi? Han **174a**.158- Hasan v. o 159- Abdul birader-i o 160- Süleyman

birader-i o 161- Ali b. Musa 162- Hasan birader-i o 163- Hüseyin birader-i 164- Musa b. Halil 165- Musa b. Zeyneddin 166- Cafer b. Ali? 167- Memo birader-i o 168- Hıdır birader-i 169- İbrahim birader-i o 170- Mehmed b. İsmail 171- Ali birader-i o 172- Mahmud b. Hüseyin 173- Musa birader-i o 174- Yusuf birader-i o 175- Şah Ali b. Ömer 176- Aşlandı (Atlandı) birader-i o 177- Mehmed b. Hıdır 178- Hıdır b. Bayezid? 179- Pir Hasan b. Haco 180- İsmail b. Hamza 181- İsmail b. Yusuf 182- Şah Hüseyin b. Ali 183- Abbas b. Yusuf 184- Hamza birader-i o 185- Hıdır birader-i o 186- Hıdır b. Ali 187- Budak birader-i o 188- Hasan veled-i Abdal 189- Nur Ali birader-i o 190- Osman Bey birader-i diğer 191- Cafer b. İlyas 192- Şah Hüseyin veled-i o 193- Rüstem veled-i diğer 194- Şah Ali veled-i diğer 195- İsmail veled-i Abdal 196- Seydi ahmed v. Abdal 197- Memi birader-i o 198- Hamza v. Şahab 199- Hüseyin birader 200- Mahmud veledeş 201- Babik virader 202- Musa b. Memo 203- Yusuf birader.

4- **Heridi** ma'a Kivank ve Abdulî (Abdulhay) ve Kirişhan ve İncecik ve Kızıl Yazı ve Büyücek v. **174b.**

1- Ali Kethüda 2- Halil b. Musa 3- İsmail birader 4- Cafer birader 5- Hüseyin b. Küçük Ali 6- Hıdır veled 7- Cafer b. Ali 8- Süvar b. Yusuf 9- Hüseyin Beg b. Ali 10- Hasan birader 11- Ali veled 12- Haydar birader 13- Cemşid birader 14- Rüstem birader 15- Şah Ali b. 'Aluca? 16- Hüseyin Birader 17- Velihan birader 18- Nur Ali birader 19- Demurtaş birader 20- Cihanbeg b. Aluğ (Aluca) 21- Kalender veled 22- Garib birader 23- Musa birader 24- Hüseyin birader 25-Kubad birader 26- Hüseyin b. Davud 27- Süleyman Han (Can) 28- Mahemd b. Gazi 29- Halil birader 30- Yusuf b. Kulu 31- Gazi birader 32- İmam birader 33- Kalender birader 34- Mehmed birader 35- Mahmud b. Garib 36- Hasan veled 37- Yusuf b. Garib 38- İsmail birader 39- Veled-i veled 40- Abbas b. Hasan 41- Mehmed birader 42- Memo b. Hüseyin 43- Hamza b. Kubad 44- Veled-i veled 45- Bekir b. Sire? 46- Süvar b. Seydi 47- Şeyhi veled 48- Molla Ali b. Seydi 49- Mahmud birader 50- Musa b. İsmail 51- Abbas b. Hasan 52- Şeyh Emir b. Murad 53- Cafer b. Dostu 54- Şah Hüseyin b. Mâlûd? 55- Cihanbeg veled 56- Yusuf birader 57- Musa b. Harik? 58- Hamza veled 59- Hamza b. Osman 60- İbrahim birader 61- Hıdır birader 62- Hamza b. Yusuf 63- Ali b. Mahmud 64- Hüseyin veled 65- Hıdır birader 66- İbrahim b. Dağ Hüseyin 67- Halil birader 68- Hüseyin birader 69- Süleyman birader 70- Abbas birader 71- Ali b. Ömer 72- Seydi birader 73- İsmail birader 74- Halil birader 75- Hasan? b. Ömer 76- Hamza veled 77- Kâlo birader 78- Abbas birader 79- Abdul b. Ömer 80- Hüseyin birader 81- İbrahim birader 82- Mahmud birader 83- Ali b. Molla Hüseyin 84- Hıdır veled **v. 175a.** 85- Davud birader 86- İbrahim birader87- Mehmed b. Mahmud 88- Seydi birader 89- Maksud birader 90- Hasan birader 91- Cafer b. Molla Hasan 92- Süleyman b. Mürsel? 93- Hüseyin birader 94- Hacı b. Mürsele?) 95- Ali birader 96- Dostu birader 97- Hüseyin birader 98- Memo birader 99- Mehmed b. Yusuf 100- Hüseyin birader 101- Hıdır birader 102- Sultan veled-i Mahmud 103- Memo birader 104- Memo veled-i Kasım 105- Hüseyin birader 106- Ali b. Mahmud 107- Mehmed birader 108- Davud

birader 109- Hüseyin b. Memo 110- Yusuf birader 111- Misafir nam 112- Ali veled 113- Abbas birader 114- Yusuf Rum? 115- Hasad? Melik b. Yusuf 116- Abbas birader 117- İbrahim birader 118- Hamza veled 119- Davud Melik b. Yusuf 120- Hıdır b. Melâk? 121- Hüseyin birader 122- Hacı b. Devsâd (Dûsâd)? 123- Ali birader 124- Cihanbeg b. Süleyman 125- Mehmed birader 126- Musa birader 127- Şah Hüseyin b. Delü 128- Halil b. Bâmûl? 129- Ahmed veled 130- Mahmud birader 131- Yusuf b. Hüseyin 132- Ali birader 133- İbrahim birader 134- Hamza b. Hanbeg (Canbeg) 135- Molla İsmail b. Hanbeg 136- Bilal b. Musa 137- Musa veled 138- Abbas birader 139- Ahmed ‘Acem 140- İsa b. Matar 141- Yusuf b. Giray 142- Hasan b. Kalender 143- Şehverdi birader 144- İlyas birader 145- Na‘ad? Ali 146- Süleyman b. Musa 147- Hasan b. Dümek (Hûmek)? 148- Hamza birader 149- Ali birader 150- Mehmed b. Molla Davud 151- Timur Hıdır b. Küçük 152- Abbas birader 153- İsmail b. Tevehhül? 154- Şehmevlâ veled 155- Yusuf birader 156- Kulu b. Gazi Hıdır 157- Şah Hüseyin veled 158- Hıdır birader 159- Veled-i birâder 160- Beyâzıd b. Gül 161- Veled-i veled 162- Mehmed b. Gülgül 163- Tav? Ali nam 164- Veled-i veled 165- Hacı Hasan b. Kubad 166- Hıdır birader 167- Yusuf birader 168- Dusâd? birader 169- Seydi b. Hamza 170- Sefer birader 171- Ali b. Fatıma 172- İbrahim veled 173- Süleyman birader 174- Misafir b. Haydar v. **175b.** 175- İlyas b. Karalü 176- Veled-i veled 177- Hamza birader 178- Abbas birader 179- Memo b. Kara Hıdır 180- Halil birader 181- Halil b. İbrahim 182- Şeyhi Veled nam 183- Davud veled 184- Mehmed b. Halil 185- Garib birader 186- Halil b. Kulluk 187- Cihanbeg veled 188- İbrahim b. Abâsı 189- Veled-i veled 190- Budak b. Güvendik 191- Davud birader 192- Hacı b. Memo 193- Halil veled 194- Mahmud birader 195- Memo Elbûçî 196- Veled-i birâder 197- Hıdır b. Davud 198- Hânik? b. Semel? 199- İsmail veled 200- Veled-i birâder 201- Bilal b. Hüseyin 202- İlyas veled 203- Hasan birader 204- Musa b. Halil 205- Abbas veled 206- İlyas birader 207- Davud b. Kalo 208- İsmail birader 209- Hüseyin b. Kalo 210- Mehmed b. Salih 211- İlyas birader 212- Davud birader 213- Hüseyin b. Süleyman 214- Hıdır birader 215- Cafer? birader 216- Halil Ahi 217- İbrahim birader 218- Veled-i veled 219- Hacı Hasan b. Abbas 220- Hıdır birader 221- Yusuf birader 222- Hüseyin b. Mahmud 223- Mahmud b. Mûlûk (Hûlûk) 224- Hüseyin birader 225- Veled-i veled 226- Yusuf b. Bali 227- Cihanbeg birader 228- Davud b. İsmail 229- Hıdır birader 230- Musa b. Dodt? 231- Sâkil nâm 232- Veled-i veled 233- Raso nâm 234- Hıdır b. Ali 235- Hacı Hasan birader 236- Hüseyin birader 237- Kâlo b. Kâmûl 238- Davud birader 239- Hüseyin birader 240- Mehmed b. İbrahim 241- Abbas birader 242- Hıdır b. Kulâd? 243- Hasan b. Budak 244- Veled-i birâder 245- Hasan b. Erkevûn 246- İbrahim veled 247- Miskin b. Arbud? 248- Veled-i veled 249- İlyas b. Haydar 250- Mehmed birader 251- Ali b. Güllâc 252- Ali b. Kabâl 253- Halil birader 254- Durak (Torak) birader 255- Mahmud b. Kâtur 256- Hasan veled 257- Cafer b. Geru (Gerev) 258- Hacı b. Kâtur 259- Ali veled 260- Şah Hüseyin b. Katur 261- Şah Ali birader 262- Musa birader 263- İlyas b. Mamâtur (Mamâdur)

264- Hasan birader v. 176a. 265- Davud birader 266- Mahmud b. Kervân 267- Yusuf veled 268- Raso b. İbrahim 269- Abbas b. Cihanbeg 270- Kasım b. Kervân 271- Maksud birader 272- Hamza veled 273- Delü birader 274- Ali b. Süleyman 275- Veled-i veled 276- Memo birader 277- Süleyman b. Ali 278- Hıdır b. Kervân 279- Şah Hüseyin birader 280- Hasan birader 281- Şah Ali birader 282- Halil birader 283- Mir Beg (Mirik)? B. Mir Abbas 284- Yusuf b. Halil 285- İbrahim birader 286- Ali birader 287- Veled-i veled 288- Hamza b. Kervan 289- Ali veled 290- Mehmed birader 291- İbrahim b. Osman 292- Süleyman veled 293- Kalender b. İbrahim 294- Veled-i birâder 295- Halil b. Murad 296- Ali b. Hüseyin 297- Veled-i birâder 298- Hacı b. Haydar 299- Mahmud b. Bulgân 300- Yusuf veled 301- Yusuf b. Raf (Rak) 302- Hıdır veled 303- Veled-i birâder 304- Halil birader 305- Ahmed b. Dasil? 306- Hub veled 307- Mahmud birader 308- Abbas b. Harun 309- Harun veled 310- Hasan birader 311- Habil b. Bârhik? 312- Uğurlu birader 313- Hüseyin Ali birader 314- Mehmed Müsellemlü? 315- Şeyh Hasan birader 316- Veled-i birâder 317- Şehverdi b. Saruhan 318- Ali Nazar birader 319- İsmail birader 320- Abbas b. Devsâd? 321- Ali birader 322- İbrahim b. Kebek (Kenek) 323- Yusuf birader 324- Kulu b. Dede 325- Veledi o 326- Cihanbeg b. Bâlûr 327- Hacı veled 328- İbrahim b. Bâkûr? 329- Hamza b. İsmail 330- Dodt b. İlyas 331- Hüseyin b. Mâmûk 332- Hacı b. Hasik? 333- Ebu'ı-Hayr veled 334- Yakub b. Hasan 335- Ali birader 336- Şah hüseyin birader 337- Mahmud birader 338- İsmail b. Şit 339- Hüseyin b. Kurd Beg 340- Bilal veled 341- Halil b. Yusuf 342- Şah Hüseyin b. (okunmuyor) 343- Hak birader 344- Bubu birader 345- Seydi birader 346- Yusuf b. Habil 347- Veled-i veled 348- Hanik? b. Sakâl? 349- Memo birader 350- Hasan birader 351- İlyas birader 352- Mehmed b. Hıdır Sakal 353- Kalo b. Yusuf 354- Musa birader v**. 176b.** 355- Memo birader 356- Veled-i birâder 357- Mehmed b. İsa 358- Davud Murad b. Mehmed 359- Raso b. Memo 360- Molla Halil birader 361- Maksud birader 362- İbrahim b. Hamza 363- İlyas b. Molla Dede 364- Memo b. Abbas 365- İbrahim b. Hacı Hasan 366- Musa veled 367- Ali b. Hacı Hasan 368- Veled-i veled 369- Yusuf Hasan b. Hacı Hasan 370- Süleyman b. Hüseyin 371- Veled-i birâder 372- Hıdır b. Gerd Beg 373- Yusuf veled 374- Mehmed b. Kork 375- Hamza birader-i Abdal? 376- Veled-i veled 377- İsmail b. Berbu 378- Berbu veled 379- Kâlo birader 380- Musa birader 381- Hasan b. Berbu 382- Murad veled 383- Memo b. Mir Ahmed 384- Halil veled 385- Mehmed birader 386- Veled-i birâder 387- Mahmud b. Halus? 388- Veled-i veled 389- İbrahim b. Mir Ahmed 390- Abdul b. Halus 391- Davud Mehmed o 392- Şaban veled 393- Hüseyin Okçu 394- Mehmed veled 395- Abbas birader 396- Davud b. Misafir 397- Ali veled 398- Şah Kulu birader 399- Nur Ali birader 400- Hasan birader 401- Misafir birader 402- Cihanbeg b. Şaban 403- Misafir birader 404- Devsâl? Birader 405- Abdul veled 406- Veled-i birâder 407- Memo b. Şaban 408- Mehmed veled 409- Hasan b. Şaban 410- Hıdır veled 411- Ali b. Hıdır 412- Hıdır b. Şaban 413- Şehverdi birader 414- Hüseyin b. Şaban 415- Ali b. Hasan 416- Vele

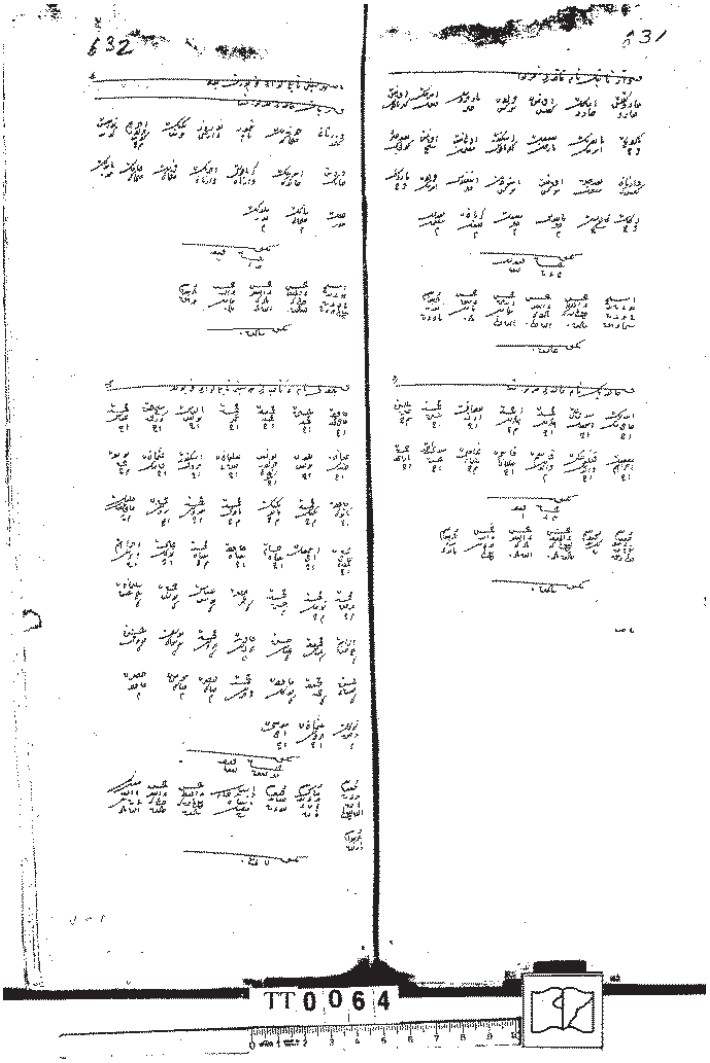
veled 417- Şah Ali b. Şaban 418- Hıdır veled 419- İbrahim b. Hâsib 420- Ali birader 421- Haso (Hüso) birader 422- Mehmed birader 423- Hasan birader 424- Haso (Hüso) b. Birdire? 425- Seydi birader 426- Mehmed b. Hasan 427- Veled-i birâder 428- Cihanbeg b. Mehmed 429- Memo birader 430- Musa b. Hanbeg 431- Mehmed birader 432- İsmail birader 433- Hüseyin b. Ali Kulu 434- Veled-i birâder 435-Mehmed b. Ali 436- İsa b. Hasan Piri 437- Nasır birader 438- Ali b. Haydar Pâ (Mevlevilerde müride verilen ceza. Parlatır s. 1331) 439- Cihanbeg b. Hüseyin 440- Veled-i birâder 441- Mürsel b. Mehmed 442- İlyas b. İskender 443- Hamza b. Gürbeg 444- Veled-i veled v. 177a. 445- Kalender b. Dekik 446- Ali birader 447- Ali b. Kerev (Geru)? 448- Veled-i veled 449- Hüseyin birader 450- Abdul b. Haro? 451- Bahri b. Nasır 452- Abbas b. Musa 453- Hasan birader 454- Şah Hüseyin b. Kara Yusuf 455- Nasır veled 456- Hamza birader 457- Misafir b. Kara Yusuf 458- Hüseyin b. Sefer Beg? 459- Yusuf veled 460- Halil veled 461- Mehmed b. Şehkulu 462- Mehmed b. Sefer Beg 463- Hüseyin birader 464- Yusuf b. Mir Sefer Beg? 465- Cihan Beg birader 466- Şah Hüseyin b. Nur Beg 467- Ali veled 468- Nur Ali b. Gür Beg 469- Kalender birader 470- İmam birader 471- Seydi b. Gür Beg 472- Hıdır veled 473- Cavid b. Ali 474- Mehmed birader 475- Hüseyin birader 476- İsmail b. Güdâve (Güdâbehe)? 477- İbrahim birader 478- Hacı Hasan birader 479- Yusuf b. Şaban 480- Halil birader 481- Ali b. Gûne (Köse)? 482- Halil birader 483- Hamza birader 484- Mehmed b. Abbas 485- Veled-i birâder 486- Hüseyin b. Musa 487- Abdul birader 488- Hüseyin b. Köse 489- Hamza veled 490- İsmail Gûne 491- Davud birader 492- Hasan b. Gûne 493- Yusuf veled 494- Mehmed Kehrelü 495- Ali veled 496- Seyhan Ali nâm 497- Ali b. Kulu 498- Mahmud birader 499- Hasan birader 500- Halil b. Pir İsmail 501- Hüseyin b. Pir Dürek 502- Şah Ali veled 503- Dello birader 504- Abbas birader 505- Hacı b. Osman 506- Abdul veled 507- Misafir Çelebi veled 508- Şaban birader 509- Memo b. Severim 510- veled-i veled 511- Hüdaverdi b. Şah Hüseyin 512- Memo birader 513- Cihanbeg birader 514- Hüseyin b. Viran 515- Yusuf veled 516- Ali b. Viran 517- Hacı birader 518- Hamza b. Mehmed 519- Yusuf b. Gerler? 520- Ali Bâbillü? 521- İbrahim birader 522- Yusuf birader 523- Abbas birader 524- Mahmud b. Merd 525- Hüseyin birader 526- Veled-i veled 527- Hıdır b. Haydar 528- Ali b. Hüseyin 529- Hıdır veled 530- İsa birader 531- Hasan b. Sadık 532- Hamza b. Abbas 533- Ali veled 534- Hasan birader **v. 177b.** 535- Ali b. Abbas 536- Veli birader 537- Hıdır birader 538- Yusuf birader 539- Ali b. Pir Hub 540- Veled-i veled 541- Pir Hasan b. İsmail 542- Mahmud birader 543- Yusuf b. İbrahim 544- Cihanbeg b. Hıdır 545- Canbaz? Bayram 546- Abbas birader 547- Mehmed b. Hüseyin 548- Hamza birader 549- Hamza b. Şeyhik 550- Abbas veled 551- Hasan b. Şeyh İsmail 552- Veled-i veled 553- Ali b. Nevsekûr? 554- veled-i birâder 555- Ali b. Sadık 556- Mehmed birader 557- İbrahim birader 558- Hüseyin b. Şeyh Yusuf 559- Mehmed veled 560- Hasn b. Şeyh Yusuf 561- Süleyman veled 562- Cihanbeg bireder 563- Mehmed b. Pir Beg 564- Ali

Hasan birader 465- Hıdır b. Dinâr 566- Hüseyin b. Molla Davud 567- Hıdır birader 568- Hıdır b. Hacı İmam.

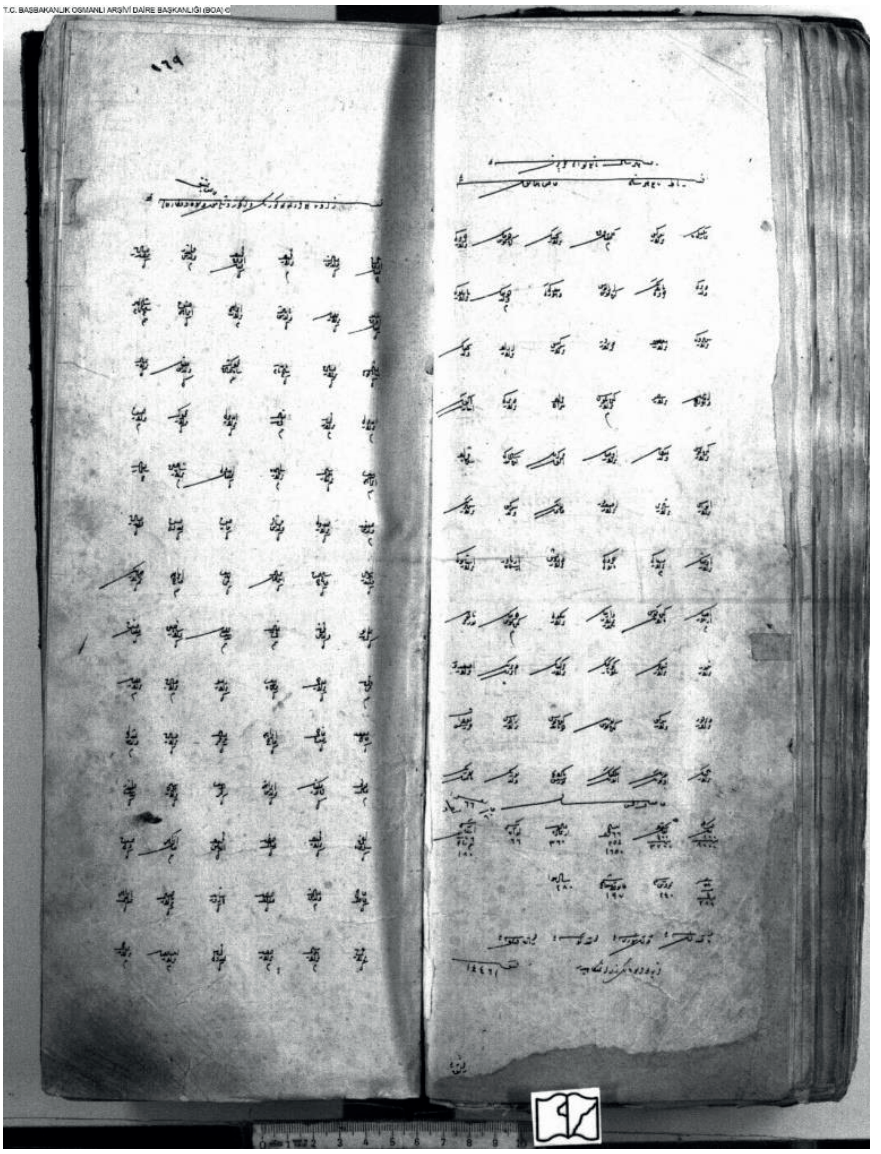
Yekûn: 568 Hane: 459 Mücerred: 109

EKLER

EK: 1 Hersini Nahiyesinin Ribat ve Heridi Köylerindeki Kişi Adları (1518)

EK: 2 Hersini Nahiyesinin Ribat ve Zaviye Köylerindeki Kişi Adları (1566)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

HUNLARIN ANADOLUYA GİRİŞİ VE BÖLGENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Alev DURAN[*]

Özet

Anadolu, coğrafya olarak tarih Sahnesinde en eski zamanlardan beri Asya ve Avrupa arası bir geçiş yolu konumundadır. Geçmişten günümüze birçok devlet kurulmuş, bazı devletlerin ise geçiş güzergâhı olmuştur. Elazığ ve çevresi tarihin ilk kültür medeniyet merkezlerinden olan Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulunmasından dolayı bu çevresinde de yerleşme oldukça eskiye dayanmaktadır.

Batıya göç eden Türk toplulukları, Kuzey göç yolu ve Güney göç yolu olarak iki ana göç yolunu takip etmişlerdir. Kuzey göç yolu olarak ifade edilen güzergâh, Hazar denizinin kuzeyinden başlar Hazar, Kıpçak bozkırı olarak adlandırılan geniş bölgelerden Tuna nehrine kadar inmektedir. Diğer yol olan güney göç yolu ise, Horasan ve hazar denizi üzeri güneyinden bugünkü İran'dan Azerbaycan, Irak Suriye Mısır ve Türkiye'ye ulaşmaktadır. Anadolu'ya miladi yıllarda ilk Gelen Türk boyları arasında öncelikle Hun Türkleri gelmektedir.

Hunların bir kısmı balkanlardan Trakya'ya ilerlerken daha büyük sayıyla diğer kısım ise Kafkaslardan Anadolu'ya yönelmişlerdir. Hun topluluğu, Erzurum bölgesinden itibaren Karasu, Fırat vadilerini takip ederek Malatya ve Çukurova'ya ilerlemiştir. Asya ve Avrupa arasında köprü konumundaki Anadolu'ya giriş kapısı olan Doğu Anadolu bölgesi içinde Elâzığ ve çevresi, tarihi ve zengin bir yerleşim alanıdır.

Bu çalışmada, Elazığ ve çevresinin ve beraberinde Baskil ilçesinin tarihi geçiş güzergâhındaki öneminden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hun, Doğu Anadolu, Göç, Düzergah.

Giriş

Coğrafyanın tarih içinde önemli bir yeri vardır. Anadolu coğrafi konumu itibariyle dünyanın en stratejik alanlarından birisi olup, doğu-batı ulaşımı içeresinde bir geçit alanı görevi görmektedir. [334] Klasik tarihçi Batlamyus,

[*] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alevduran@aydin.edu.tr, alvdrn@gmail.com.

[334] Muhammet Beşir Aşan, **Doğu Anadolu Ve Malazgirt'in Tarihi Coğrafyası, Anadolu'nun Kapisi Malazgirt**, Muş 1987, s. 1; Muhammet Beşir Aşan, *" Hazar Gölü Ve*

İpekyolu'nun Çin'deki Kansu'dan başlayıp Anadolu üzerinden Antakya'ya ulaştığını belirtir. Bununla birlikte, yine tarihi bir yol olan Kral Yolu'nun da anadolu üzerinden geçmesi, Anadolu'nun stratejik konumunun önemini ortaya koymaktadır. Anadolu bu özelliğini tarihin hiç bir devrinde kaybetmemiştir.[335]

Tarihin her döneminde insanlar bireysel olarak, gruplar ve kitleler halinde dünya coğrafyasının değişik noktalarındanfarklı yerlerine göç etmişler, farklı topluluklar ve milletler ile karışmışlar, bazen kaynaşmışlar, bazen de farklı kültürel şekiller alarak modern döneme kadar ulaşan milletlerin oluşumunu sağlamışlardır.

İnsanlık ve uygarlık tarihi için en önemli unsurlardan birisi yollar olmuştur. Anadolu'dan geçen yollar coğrafi şekiller ve siyasi oluşumlardan dolayı zaman zaman yön değiştirmiştir. Tarihin her döneminde insanlar bireysel olarak, gruplar ve kitleler halinde dünya coğrafyasının değişik noktalarından farklı yerlerine göç etmişler, farklı topluluklar ve milletler ile karışmışlar, bazen kaynaşmışlar, bazen de farklı kültürel şekiller alarak modern döneme kadar ulaşan milletlerin oluşumunu sağlamışlardır.[336] Anadolu'nun bilinen en eski yol, İran'dan gelip Batı Anadolu'da Sard'a ulaşan İran caddesi idi.[337] Anadoluyu doğudan batıya bağlayan romadan kalmay birçok yol mevcut olmuş ve uzun süre kullanılmıştır. Türklerin Anadolu'ya en önemli giriş kapılarından Doğu anadolu, yüksekliği, engebesi, kışlarının uzun ve bol kar yağışlı olmasına rağmen tarihin önemli yollarına sahip olmuştur.[338] Bu yollar eski devirlerden itibaren ticari olduğu kadar Anadolu'ya yapılan akınlar açısından da büyük bir öneme sahipti.

Tarih boyunca göç yolları ile önemli bir stratejik konumda olan Anadolu ve bu coğrafyaya giriş kapısı niteliğindeki Doğu Anadolu çalışmanın odak noktasını oluşturmakta ve Hunların bu alana girişi ve bu bölgenin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tarih Sahnesinde Avrupa Hunları

Kimlikleri hakkında 200 yıldan beri türlü tahminler yürütülen ve bazı bilginler tarafından Moğol (K. Shiratory, Asya Hunlannı Moğol saydığı için), Türk-Moğol karışımı (P. Pelliot, R. Gıousset), Türk-Moğol-Mançu karışımı (L. Cahun vb.), Fin-Ugor (Klaproth, K. F. Neumann vb.) oldukları veya doğrudan doğruya İslâv menşeinden geldikleri (Venelin, İlovayski, Zabelin, Inostrantsev), yahut Germen soyuna mensup bulundukları (Müllenhoff, A. Fick, R. Much, J.

Çevresninin Ortaçağdaki Konumu ve Önemi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 7 (1-2), Elazığ 1995, s. 1-13.

[335] Aşan, **age**, s. 1.

[336] Osman Köse, **Geçmişten Günümüze Göç I,** Canik Belediyesi Kültür Yayınları, (Ed. Osman Köse), Samsun 2017, s. 4.

[337] Abdullah Kaya *"Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadoluya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", **EKEV Dergisi,*** Yıl 18, S. 59, 2014, s. 212.

[338] Kaya, *agm,* s. 212.

Hoops), veya Kafkas kavimlerinden bir kol teşkil ettikleri (L. Jeliç, Gy. Meszaros) ileri sürülen Batı Hunlarının Asya Hunlarının torunları oldukları son zamanlardaki araştırmalarla daha da açıklık kazanmıştır.[339]

Hunlar, farklı boylar halinde tarih sahnesine çıktıkları M.Ö binli yıllardan, tarih sahnesinden ayrıldıkları M.S binli yıllara kadar uzanan hayat serüvenlerinde daima göçebe bir kavim olarak yaşamışlardır. İki bin yıllık zaman dilimi içerisinde yaklaşık sekiz asırlık bir dönemde (M.Ö III. – M.S VI.), kendi adlarıyla anılan üç Büyük Hun Devleti'ni meydana getirmişlerdir. Bu büyük Türk kavmi, tarihin seyrini değiştiren Orta Asya ve bugünkü Avrupa coğrafyasının demografik yapısının şekillenmesini sağlamış daha da ötesi dünya tarihi açısından bir çağın kapanıp, başka bir çağın açılmasına vesileolan çok büyük kitlesel göçler yapmışlardır.[340]

Avrupa Hun İmparatorluğu, bugünkü Avrupa'nın sosyal, kültürel ve demografik yapısını oluştururken, Kavimler göçünü başlatarak Türk varlığını Avrupa'ya kadar götürmüştür.[341] Akhunlar ise bugünkü Orta Doğu bölgesinde yayılarak, Karaşar ve Kandehar 'ı da içine alan geniş bir bölgeye hükmetmiş M.S 562 yılında diğer bir Türk Devleti olan Göktürkler ile İran Sasanilerinin birleşmesiyle yıkılarak tarih sahnesinden silinen son Hun Devleti olmuşlardır.[342]

Dünya tarihinde derin izler bırakan Hunlar, büyük kitlesel göç hareketleriyle Asya'dan batıya yönelerek Ural çevresindeUgorlar arasına karıştılar ve kısa bir süre sonra, Avrupalıların Hunlar ismini verdikleri yeni bir millet olarak ortaya çıktılar.[343] Bu vakitete de Hunlar sekiz asır boyunca sadece devletler kuran değil aynı zamanda devletler yıkan bir millet olarak tanınmışlardır.[344]

İlk Hun Devleti'nin M.Ö XIV. ile IV. Yüzyıllararasında büyüyüp geliştiğini, bazen parçalanıp küçüldüğünü bize söylemektedirler Tarihin en eski iki milletinden biri olan Türkler, onlarında ilk kez bir devlet çatısıaltında teşkilatlandıkları Hunlar, M.Ö II. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde Uzak Doğu'dan

---

[339] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 70.

[340] Nihat Çini, **Hun Göçlerinin Nedenleri Ve Göç Yolları,** Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2020, s. 4.

[341] Tarihteki Türk göçlerinin sebepleri hakkında detaylı bilgi için Bkz: Salim Koca, *"Türkler'in Göçleri ve Yayılmaları",* **Türkler,** C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 652-664.

[342] Richard R. Crespigny, *"Hun Konfederasyonunun Bölünmesi ve Yıkılması*", **Türkler,** C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 749-757.

[343] *"A hun hódítás a 370-es években vette kezdetét, mikor a hunok az alánokat maguk alá vetették. Az alánok területe, mint az előző részekben láthattuk, az Aral-tó vidékétől a Donig terjedt. A hunok vándorlásának hátterében nyilván az a 350 körüli belső-ázsiai népmozgás állt, amelynek során a hjónok elfoglalták Kelet...".*

(Hun fethi, Hunların Alan'lara boyun eğdirdiği 370'lerde başladı. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Alan'lar, Aral Denizi'nden Don'a kadar uzanıyordu. Görünüşe göre Hunların göçünün arka planı... ". Vásáry István, **A Régi Belső-Ázsia Története**, Balassi Kiadó, Budapest 2003.

[344] Çini, **agt**, s. 11.

Hazar kıyılarına kadar yayılan büyük bir imparatorluk haline gelmiş, Topraklarının büyüklüğü yaklaşık on sekiz milyon km²'ye ulaşmıştır.[345]

Bugün Türklerin anayurdu olan Orta Asya'nın tarih öncesi dönemi MezolitikDönem dediğimiz Yontma Taş (M.Ö 10.000 – 5.500) devrine kadar gitmektedir. Orta Asya'nın steplerinde ilk Türklerin avcılık ve balıkçılık ile geçindikleri bilinmektedir ki, Hunların bozkır kültürüyle göçebe yaşam tarzına sahip olmaları, ziraat yerine hayvancılıkla uğraşmaları ve mimaride ileriye gidememeleri bunun göstergesidir başka bir çağın açılmasına vesile olan çok büyük kitlesel göçler yapmışlardır.[346]

Hunlar ve Göç Düzergahları

Anadolu'ya ilk Türk girişleri IV. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa Hunları tarafından gerçekleşmiştir. Anadolu'ya miladi yıllarda gelen Türk Boyları arasında ilk sırayı Hun Türkleri almaktadır.[347] fırat nehrinin orta mecrasında suriye- Irak sınırı yakınındaki Dura- Europas'ta bulunan bir yazıt, Hun Türkleri'nin üçüncü yüzyıl ortalarına doğru Doğu anadolu'ya geldiklerini ispat etmektedir.[348] Anadolu'da ilk Türk izlerine özellikle Doğu Anadolu'da rastlamak mümkündür. Anadolu'nun doğu bölgesi ağızlarda ve yer adlarında Türklüğe ait kültürel unsurları muhafaza etmiştir.[349] Ayrıca günümüze ulaşan eşyalar, mezar kalıntıları bu tespitin doğruluğunu teyit etmektedir.

Anadolu'nun coğrafi ve topoğrafik özellikleri dikkate alındığında bu topraklar asyanın akdenize doğru bir uzantısı konumundadır. Bu konumdan dolayı Asya ve Avrupa'dan hatta Afrika'dan birçok insan topluluğu fetih, ticaret veya göç amaçlı olarak Anadolu'da bulunmuştur. IV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslar üzerinden önce Anadolu'ya ki Doğu Anadolu *kapı* niteliğindedir, sonrasında da Balkanlar'a göç ederek Doğu roma İmparatorluğu'nun güçlü bir rkibi olmuşlardır. Bundan sonra ise Hunların Batıya doğru göç hareketi gerçekleştirmeleriyle bu kavimleri Batı kaynakları *Avrupa Hunları* ya da *Batı Hunları* olarak adlandırmışlardır.[350]

Dönemin en büyük ve en güçlü devletinin kitlesel halk göçlerine girişmesi birçok devleti yerinden etmiş[351], güçlü Roma İmparatorluğu'nu dağıtmış, Asya ve Avrupa coğrafyasının tarihi ve etnik yapısını değiştirerek bugünkü demografik

---

[345] J.M. De Groot ve G. Asena, **Hunlar ve Türkistan,** Pan Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 11.
[346] Şerif Baştav, *"Avrupa Hunları",* **Türkler,** I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1357.
[347] Abdûlhaluk Mehmet Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2010, s. 81.
[348] **Age**, s. 81.
[349] Kaya, *agm,* s .213.
[350] Varis Abdurrahman Çakan, **Orta Asya Türk Tarihi'ne Giriş,** C. I. Binyıl Yayınevi, Ankara 2015, s. 167.
[351] Lajos Ligeti, **Tarihte Türk Yurtları,** Örgün yayınevi, İstanbul 2008. s. 9.

yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.[352] Dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Karadeniz'in kuzeyinde görünmeye başlayan ve batıya doğru ilerleyen Hunlar, bu seyre aykırı bir hareket gerçekleştirmişlerdir.

Genellikle Hazar'ın Batısı'ndan başlayarak Karadeniz'in Kuzeyinden Avrupa'nın içlerine uzanan hatta etkin olan Hunlar, bu yüzyıl kapanmadan başka bir düzergahta görülmüşlerdir.[353] Anadolu'ya ilk olarak girişi yapan Türkler, Avrupa Hunları olmuştur. Türkistan'dan göç edip Batıya doğru ilerleyerek hareketli ve çevik askerler sayesinde Karadeniz'in kuzeyindeki *Alan*[354]*, Ostrogot*[355] ve *Vizigot*ları[356] kolaylıkla yenerek dağılmalarını sağlayıp, Avrupa Hun Devleti'ni Kurmuşlardır.[357] Avrupa hunları, Tuna nehrini geçerek, roma imparatoru Theodosios'un ölümünden sonra seferlerini daha da yoğunlaştırarak Bakanlar üzerinde Trakya'ya yürümüştür.[358] Avrupa Hunlarının batıya göçleri, asya Hunlarının Orta asya'da hakimiyetlerini kaybetmelerinden sonra vuku bulmuştur.[359] Avrupa Hunlarının doğu bölümü ise, Kaskas dağlarını aşarak Anadolu'yu istilaya başlamışlardır.[360]

Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınları, Hunların *"Doğu Kanadı"* tarafından tertiplenmiş, *Basık* ve *Kursık* adlı iki komutanın idaresindeki Hun süvarileri, Erzurum üzerinden hareket ederek Karasu ve Fırat Havzalarından Malatya'ya ulaşmışlardır. Daha sonra kuvvetller çukurovayı işgal edip, oradan o zamanlarda orta doğunun en sağlam surlarına sahip olan urfa ve antakya kalelerini ele geçirmişlerdir. Çok geçmeden Suriye'ye inen Hun akıncı birlikleri Sur ve daha sonra da Kudüs şehir ve yörelerine akın etmişlerdir. Hızlı bir şekilde devam eden bu akınlar sebebiyle bölge halkı büyük bir korkuya kapılmışlardır.[361]

Suriye üzerinde çok kalmayan hun akıncıları, birlikleri kuzeye yönlendirerek Orta-anadolu bölgesinden geçerek doğu anadolu ve Azerbaycan yolu ile tekrar Kafkas dağlarını aşarak Karadeniz'in kuzeyinde yer alan yurtlarına dönmüşlerdir.[362] Bu dönüşün ardından iki yıl sonra Anadoluya karşı küçük çapta

---

[352] Baştav, *agm,* s. 1356.
[353] Abdullah Üstün, *"Hunlar Anadolu'da: Bir Seferin Dört Edebiyattaki Izleri",* **Çukurova Araştirmalari Dergisi,** Cilt 1, Sayi 1, Kış 2015, s. 16-36.
[354] Aral gölü ve Don ırmağı arasında hüküm süren İrani bir kavim idi.
[355] (Ostrogoth), Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkmış bir Cermen kabilesi idi.
[356] Büyük bir Cermen kabilesi olan Gotların en büyük iki kolundan biridir. (Diğeri Ostrogotlar'dır.) MS 370 yılından itibaren Kavimler Göçü ile beraber hareket eden en önemli topluluklardan biri idi.
[357] Kaya, *agm,* s. 213.
[358] Baştav, *agm*, s. 1355.
[359] Ali Ahmetbeyoğlu, *"Avrupa Hunları",* **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, (Osman Karatay-Serkan Acar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018, s. 113; Ali Ahmetbeyoğlu, *"Avrupa Hunları",* **Ortak Türk Tarihi,** C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019, s. 423-464.
[360] *Agm*, s.214.
[361] Kaya, *agm,* s. 214.
[362] *agm*, s. 214.

başka akınlar da gerçekleştirmişlerdir. Hun süvarilerinin bu akınları, Erzurum bölgesinden itibaren Karasu - Fırat vadilerini takiben Malatya ve Çukurova'ya kadar olan bölgeleri kapsadığı görülmüştür.[363] Hunların 395 ve 398 yıllarında da benzer akınlar gerçekleştirdikleri görülecektir.[364] Antakya ve Çukurovayı kuşatıp suriyeye girmişlerdir. Hunların merkezi 400 yılı civarında İdilden Orta Avrupa'ya nakledilmiştir.[365]

Avrupa Hunları Erzurum üzerinden, Karasu ve Fırat havzalarını geçerek Malatya'ya ulaşmışlardır. Suriye dolaylarında fazla kalmayan Avrupa Hunları, Orta Anadolu bölgesinden geçip Doğu Anadolu ve Azarbaycan yolu ile Kafkas dağlarını aşarak Karadenizin kuzeyindeki yurtlarina tekrar dönmüşlerse de Avrupa Hunları'nın Anadolu akınları bununla kalmamış ve tekrar Anadolu içlerine kadar akınlar düzenlemişlerdir.[366]

Aral gölü ve Don ırmağı arasında hüküm süren ve İranî bir kavim olan Alanları yurtlarından çıkarmışlar, sonrasında ise Don ile Dinyester ırmağı arasında hüküm süren Ostrogotlara son vermişlerdir. 363 ve 373 tarihleri arasında Kafkasya üzerinden Ermenistan'a hücum etmiş, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya eyaletine akınlar yapmış ve Urfa'ya kadar ilerlemişlerdir.

Hunlara karşı uyanan alaka Alanları yendikten sonra başlamış, Attila'nın başa gelmesiyle doruğa ulaşmıştır. Alan ve Ostrogot ülkelerini fethettikten sonra Hunlar, Vizigotlarla komşu olmuşlar ve Vizigotlar kralı Athanarik, Hunlara karşı ciddi savaş tedbirleri ald Fakat Vizigotların beklediği gibi göğüs göğüse bir çarpışmaya girmeyen Hunlar, uzaktan attıkları ok yağmuru ile Vizigotları mağlup etmişlerdir.[367] Hunlar, Batı'ya göç ettiklerinde Soğd ve İran kültürleriyle etkileşim içine girmişlerdir. Avrupa Hunları birçok kavmi yerinden etmişlerdir.[368] Kafkasları aşarak Anadolu'ya girdiler. Hunların, bir kısmı Kapadokya, diğer bir kısmı ise Malatya, Kilikya, Antakya'ya kadar ilerlediler. Suriye ve Filistin'e kadar uzanan akınlar yaptılar. Hunlar, Hun Devleti kurulmadan önce de Avrupa'ya göçmüşlerdir.[369]

---

[363] Musa Gümüş, *"Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu: Anadolu Tecrübesi",* **Turkish Studies,** Vol. 8/9, Summer 2013, s. 1556.
[364] Çay, **age,** s. 81.
[365] Ahmet Taşağıl*, "Türk",* **DİA**, C. 41, 2012, s. 467-474.
[366] Istvan Vasary, **Eski İç Ayanın Tarihi**, (Çev. İsmail Doğan), Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s.83-91.
[367] Şerif Baştav, "*Avrupa Hunları",* **Türkler,** C. I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1356.
[368] Gyula Németh, **Attila Ve Hunlar,** (Çev. Tarık Demirkan), Kömen Yayınları, Konya 2014, S. 57-65;
Péter Váczy, **Attila És Hunjai,** Akadémia Kiadó, Budapest 1986.
[369] Kafesoğlu**, age,** s. 73, 74.

Sonuç

Sonuç olarak değerlendirecek olursak, 395-398 tarihleri arasında gerçekleşen hun Türklerinin bu anadolu'ya girişleri tarihte anadolu'ya ilk türk girişini temsil etmesi hasebiyle önemlidir. Başka bir önemli yönü ise, Selçuklu Türkleri tarafından Türk yurdu haline getirilmesinden asırlar önce Anadolu'nun ve bölgenin Türk akınlarına alışması, Türk yurdu haline gelmeye başlamasının da bir kanıtı olarak gösterilebilir. Anadolu, coğrafya olarak tarih Sahnesinde en eski zamanlardan beri Asya ve Avrupa arası bir geçiş yolu konumundadır.

Geçmişten günümüze birçok devlet kurulmuş, bazı devletlerin ise geçiş güzergâhı olmuştur. Elazığ ve çevresi tarihin ilk kültür medeniyet merkezlerinden olan Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulunmasından dolayı bu çevresinde de yerleşme oldukça eskiye dayanmaktadır.

Anadolu'dan geçen yollar coğrafi şekiller ve siyasi oluşumlardan dolayı zaman zaman yön değiştirmiştir. Tarihin her döneminde insanlar bireysel olarak, gruplar ve kitleler halinde dünya coğrafyasının değişik noktalarından farklı yerlerine göç etmişler, farklı topluluklar ve milletler ile karışmışlar, bazen kaynaşmışlar, bazen de farklı kültürel şekiller alarak modern döneme kadar ulaşan milletlerin oluşumunu sağlamışlardır.

Türklerin Anadolu'ya en önemli giriş kapılarından Doğu anadolu, yüksekliği, engebesi, kışlarının uzun ve bol kar yağışlı olmasına rağmen tarihin önemli yollarına sahip olmuştur. Bu yollar eski devirlerden itibaren ticari olduğu kadar Anadolu'ya yapılan akınlar açısından da büyük bir öneme sahipti.Tarih boyunca göç yolları ile önemli bir stratejik konumda olan Anadolu ve bu coğrafyaya giriş kapısı niteliğindeki Doğu Anadolu, geçmişten günümüze tarihi vasfı ile stratejik önemini korumaktadır.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, Ali, *"Avrupa Hunları"*, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, (Osman Karatay- Serkan Acar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018, s. 107-188.

Ahmetbeyoğlu, Ali, *"Avrupa Hunları"*, **Ortak Türk Tarihi,** C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019, s. 423-464.

Aşan, Muhammet Beşir, *"Hazar Gölü Ve Çevresninin Ortaçağdaki Konumu ve Önemi"*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 7 (1-2), Elazığ 1995, s. 1-13.

Aşan, Muhammet Beşir, **Doğu Anadolu Ve Malazgirt'in Tarihi Coğrafyası, Anadolu'nun Kapisi Malazgirt**, Muş 1987.

Baştav, Şerif, *"Avrupa Hunları"*, **Türkler,** I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 854-888.

Çakan, Varis Abdurrahman, **Orta Asya Türk Tarihi'ne Giriş,** C. I. Binyıl Yayınevi, Ankara 2015.

Çay, Abdûlhaluk Mehmet, **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** İlgi Kültür Sanat, (8. Baskı), İstanbul 2010.

Çini, Nihat, **Hun Göçlerinin Nedenleri Ve Göç Yolları,** Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2020.

Crespigny, Richard R., *"Hun Konfederasyonunun Bölünmesi ve Yıkılması*", **Türkler,** C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 749-757.

De Groot, J.M. ve G. Asena, **Hunlar ve Türkistan,** Pan Yayıncılık, İstanbul 2010.

Gümüş, Musa, *"Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu: Anadolu Tecrübesi",* **Turkish Studies,** Vol. 8/9, Summer 2013, s. 1556.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

Kaya, Abdullah,*"Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadoluya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", **EKEV Dergisi,*** Yıl 18, S. 59, 2014, s. 212-232.

Koca, Salim, *"Türkler'in Göçleri ve Yayılmaları",* **Türkler,** C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 652-664.

Köse, Osman, **Geçmişten Günümüze Göç I,** Canik Belediyesi Kültür Yayınları, (Ed. Osman Köse), Samsun 2017.

Ligeti, Lajos, **Tarihte Türk Yurtları,** Örgün yayınevi, İstanbul 2008.

Németh, Gyula, **Attila Ve Hunlar,** (Çev. Tarık Demirkan), Kömen Yayınları, Konya 2014, S. 57-65.

Taşağıl, Ahmet*, "Türk",* **DİA**, C. 41, 2012, s. 467-474.

Üstün, Abdullah, *"Hunlar Anadolu'da: Bir Seferin Dört Edebiyattaki Izleri",* **Çukurova Araştirmalari Dergisi,** Cilt 1, Sayi 1, Kış 2015, s. 16-36.

Váczy, Péter, **Attila És Hunjai,** Akadémia Kiadó, Budapest 1986.

Vasary, Istvan, **Eski İç Ayanın Tarihi**, (Çev. İsmail Doğan), Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s.83-91.

Vásáry István, **A Régi Belső-Ázsia Története,** Balassi Kiadó, Budapest 2003.

MOR AHRON MANASTIRI (M.S 329)

İshak Tanoğlu*

Aziz Mor Ahron Manastırı Elâzığ ili, Baskil ilçesi, Suyatağı köyü, Işıklar mezrası sınırları içinde yer alan Muşar-Berika-Mukaddes-Kilise-Musiro Dağı üzerinde (1386 m) 329 yılında inşa edilmiştir. Aziz Mor Ahron, Süryani kâhinidir ve Urfa'nın Suruç kazasında doğmuştur (M.S 219). 56 tane mucizesi olduğu için Aziz Mor Ahron olarak anılmaktadır.

Öğrencilerinden Paul, efsanevi hayatını kaleme almıştır. Bu yaşam öyküsü Süryanice, Fransızca, Arapça, Türkçe ve benzeri birçok dile çevrilmiştir.

Aziz Mor Ahron, Roma İmparatoru I.Konstantin'in hasta kızını iyileştirmiş, buna istinaden İmparator, Aziz Mor Ahron'a hediyeler teklif etmiş ve imparatorluğunun yarısını teklif etmiştir. İmparatorun ısrarları karşısında Mor Ahron hediye kabul etmeyerek Büyük Konstantin'den kendisinin yaşadığı kutsal dağ üzerinde bir manastır inşa etmesini rica etmiştir. İmparator kaynak ve ustalar temin edip bölge yöneticilerine de emir vermiş, manastırın inşası gerçekleştirilmiştir (M.S 329).[370]

* Diş Hekimi Elazığ Meryem Ana Vakfı Başkanı

[370] Aziz Mor Ahron'un hayatı Süryanice olarak kaleme alınmış, değişik dillere çevrilmiştir. Süryanice metinde Mardin Metropoliti Hanna Dolabani, Azizlerin Hayatı adlı el yazması eserinde 15 azizin hayatını derlemiştir. Bunların içerisinde de Paul'un yazdığı Mor Ahron'un yaşamı da mevcuttur. 2019 yılında Süryanice metin Davud Ün tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bahsi geçen bilgiler Türkçe çeviriden alınmıştır. Bkz. Aziz Mor Ahron'un Yaşamı, Derleyen: M.Hanna Dolabani, Çeviri: Davud Ün, Adıyaman, 2019
Patrik Afrem Barsavm Türkçe çevirisi yapılan Saçılmış İnciler eserinde Azizlerin Hayatı adlı kitaptan bahsetmiştir, age. s.166.
Aynı eserde manastırın kuruluş tarihi 389 olarak verilmiştir lakin Mor Ahron'un ölüm yılı 337'dir. Bkz. A.g.e. s.516;
Bkz. Aziz Mor Ahron'un Yaşamı, Derleyen: M.Hanna Dolabani, Çeviri: Davud Ün, Adıyaman, 2019, s.15

(Ek 1: Kilisenin apsisinin (medbah) dışarıdan görünüşü-)

Ek 2: Mor Ahron Manastırı giriş kapısı(Bugünkü hali)

Mor Ahron Manastırı büyük bir manastır olarak inşa edildi. Günümüzde gördüğümüz yapı manastırın kilisesi ve sarnıçlarından oluşmaktadır. Diğer bölümleri günümüze ulaşamamıştır. Ancak manastırın etrafında yerleşim izleri mezarlık ve tarım alanları olduğu ifade edilmektedir.

Aziz Mor Ahron adına inşa edilen bu Süryani manastırının 18.yüzyıla kadar aktif olduğu bilinmektedir. Süryani mafiryanları Lozor, Abu-l Farac ve kardeşi Barsavm manastıra yakın bir yerleşim olan Ebroludurlar. (Kadıköy-Kuşsarayı)[371]

Mafiryan Lozor'un takdis töreni 1143 yılında Mor Ahron Manastırında yapılmıştır. 1246 yılında Cubas metropoliti olan ve bu bölgenin insanı olan Abul Farac'ın bazı eserlerini burada yazdığı ifade edilmektedir.[372] Bu manastır o yıllarda Cubas Metropolitliğine bağlıydı. Önemli Süryani bilginlerinden Abo Yuhanna bir müddet Mor Ahron Manastırında da kalmış ve 1003 yılında burada vefat etmiştir.[373]

Patrik Afrem Barsavm 1088-1289 yılları arasında bu manastırdan 6 metropolit yetiştiğini yazmıştır. 28 Mayıs Aziz Mor Ahron'un ve dolayısıyla manastırın günüdür. Süryani kilisesi bugün de Mor Ahron bayramını kutlar. Günümüzde Mor Ahron bayramı üzerine yazılmış husoyo bulunmaktadır[374].

Elazığ'da Mor Ahron'un yaptırdığı iki manastır vardır. Bir tanesi bahsetmekte olduğumuz bu manastır diğeri ise Harput'ta buzluk tepesinin yanındaki Gavur Taşı denilen tepede bulunan Mor Ahron D'şiğore (şelale) manastırıdır. Mor Ahron Manastırının Kilisesi günümüzde onarılabilir ve ziyaret edilebilir bir durumdadır. Yaklaşık 17 metre uzunluğunda 6,5 metre genişliğinde 7 metre yüksekliğindedir.

[371] Bkz. Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi, Derleyen: M.Hanna Dolabani, Çeviri: Gabriyel Akyüz, İstanbul, 2006 , s. 61-123 Ayrıca Bkz. Abu-l Farac Tarihi, Cilt 1, Çeviri: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.15

[372] Süryani kilisesinde yönetim hiyerarşisi 1-Patrik, 2-Mafiryan, 3-Metropolit şeklindedir. Bunlar üst düzey yöneticilerdir. Patrik ve Mafiryan bir tanedir, Metropolit sayısı ihtiyaca göre artış gösterebilir.

[373] Bkz. Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi, Derleyen: M.Hanna Dolabani, Çeviri: Gabriyel Akyüz, İstanbul, 2006 , s. 373 Ayrıca Bkz. Encyclopedia of Oriental Monasteries Vol.8, Benjamin M. Haddad, Duhok, 2015

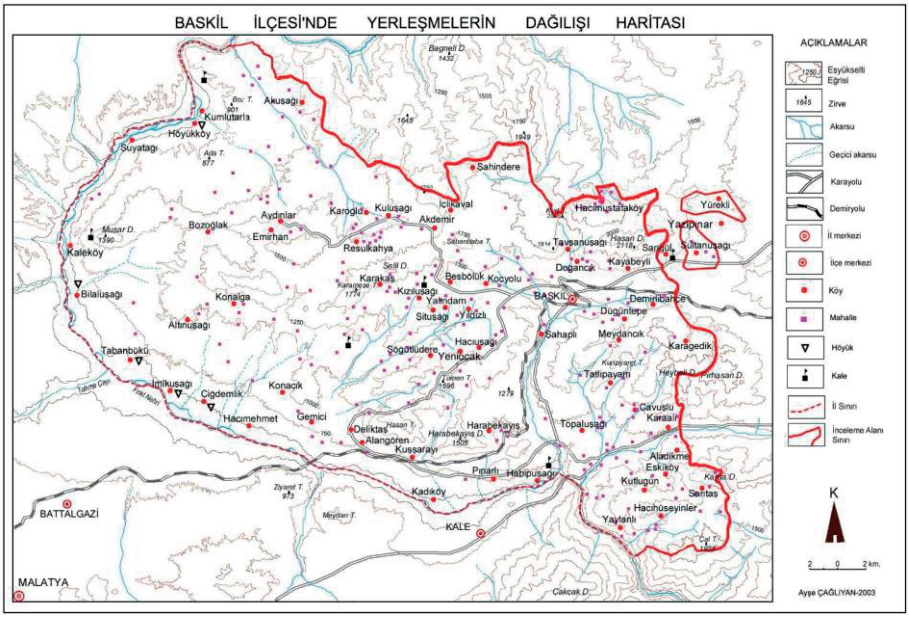
[374] Husoyo: Bayramlarda okunan uzun övgü ve bilgi duası

(Ek.3-Kilisenin içeriden görünümü)

Ek. 4Bölgedeki Antik Yerleşkeler Haritası

(Ek.5-Baskil İlçesinde Yerleşmelerin Dağılışı)

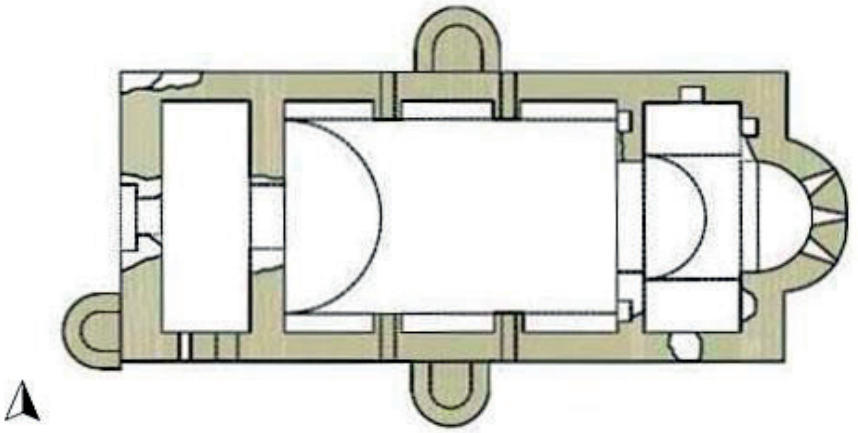
Kilisenin tonozları taştan yapılmıştır. Girişi batıdandır. Apsiste kutsal üçlüyü belirten üç pencere vardır. Meryem Ana Kilisesi ile mimari açıdan büyük benzerliklere sahiptir. Kilise dört adet burç ile güçlendirilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda yağmalara karşı yapıldığı ifade edilmektedir. Manastırın binaları kilise ve sarnıç dışında günümüze ulaşamamıştır. Sarnıç 10x3 metrelik bir tonozlu yapıya sahiptir. Bu yeterince kalabalık bir topluluğun varlığını ifade etmektedir. Kilise iki katlı bir yapıya sahiptir. Fakat ikinci katı büyük ölçüde yıkılmıştır. Manastırının aşağısında Abdulvahap türbesi ve daha aşağısında Masara Kalesinin kalıntıları bulunmaktadır.[375] Bölgede ilk çağdan günümüze Asur-Arami, Roma ve Osmanlı yerleşimleri vardır.

Bölge bronz çağından itibaren yerleşim merkezidir (yaklaşık M. Ö 12.yy). Hititler, Urartular, Asurlular, Aramiler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar ve günümüz insanlarının yerleşimde bulunduğu bir bölgedir. Yapılan kazılarda bu uygarlıklara ait izler bulunmuştur. 1560 tarihli Kanuni devri Malatya tahrir defterinde Mor Ahron Manastırının bulunduğu Ribat-ı Muşar bölgesinde 45 Hıristiyan hanenin olduğu ifade edilmiştir. [376]

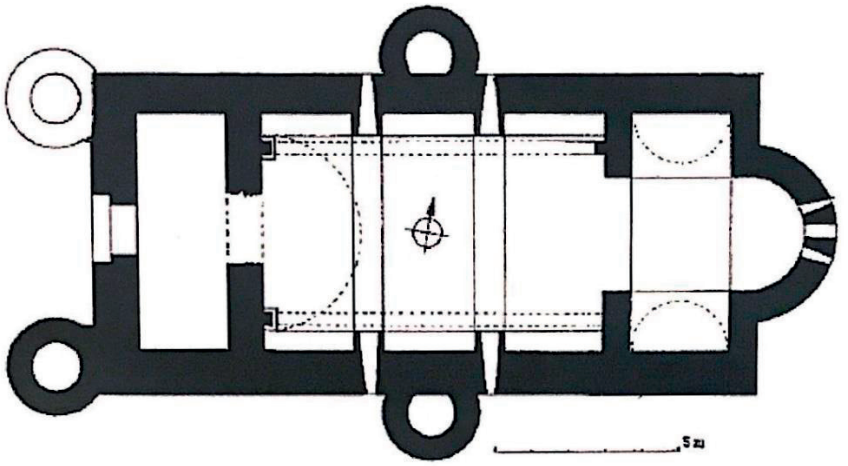
Mor Ahron Manastırına dört adet burç yapılmıştır. Bunlardan biri günüme ulaşamamış, yıkılmıştır. Burç yapısının örnekleri Midyat-Süryani Mor Yakup Manastrında da görülmektedir. Michelle Thierry bu burçların 17-18. Yüzyılda koruma amaçlı yapıldığını ifade etmiştir.

[375] Monuments Chretiens Inedits De Haute-Mesopotamie (Yukarı Mezopotamyanın Bilinmeyen Hıristiyan Anıtları), Jean-Michelle Thierry, 1993, s. 9,11,13
[376] Ayşe Çağlıyan; Baskil İlçesi'nin Yerleşim Tarihi, 2003

Mor Ahron Manastırının planları aşağıdaki ektedirler.

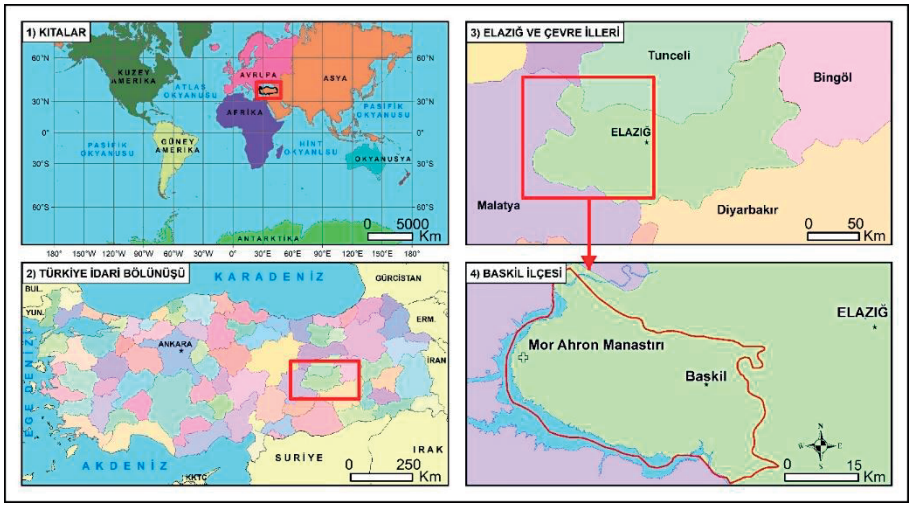
(Ek.6-Elâzığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu)

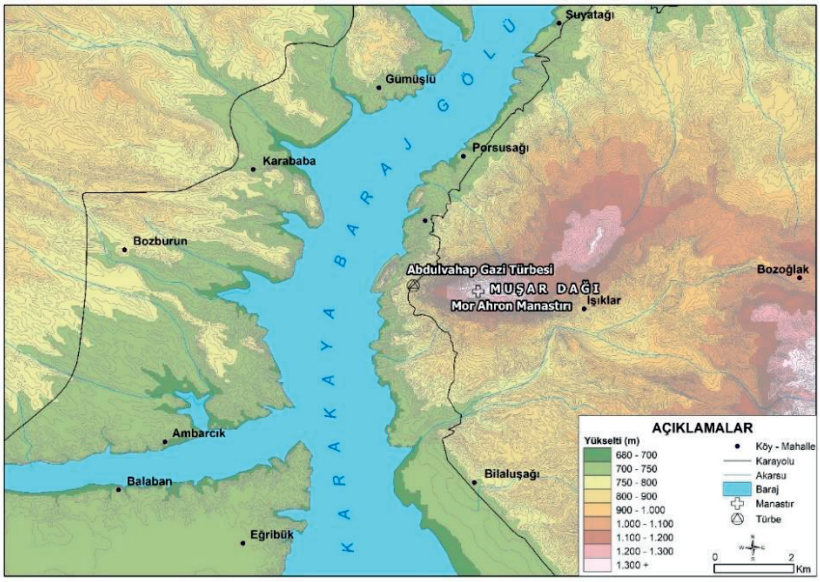
(Ek.7-Jean-Michelle Thierry Planı,1993)

(Ek.8-Bölgedeki Antik Yerleşkeler Uydu Haritası)

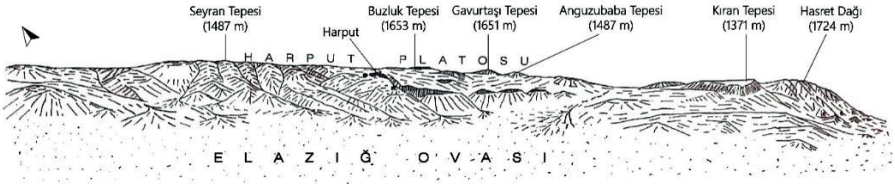

(Ek.9-Muşar Bölgesinin Yerleşimi)

(Ek.10-Mor Ahron Manastırının Konum Haritası)[377]

Günümüzde Mor Ahron Manastırına zorlu bir tırmanışla ulaşılabilmektedir. Manastıra en yakın yerleşimden yaklaşık 4-5 kilometrelik bir yol yapılırsa Manastır ulaşılabilir ve ziyaret edilebilir hale gelecektir.

(Ek.11-Harput Mor Ahron Manastırının Bulunduğu Tepenin Görünümü)

Mor Ahron Manastırı, Süryani kilise ve manastır tarihinde önemli olan mucizevi ve şifalı bir manastırdır. Genç kızlara eş bulmak ve hastalıkları iyileştirmek için ziyaret edilen bir manastır olarak ifade edilmiştir. [378]

[377] Haritalar (Ek.9-10) Doç.Dr.Ayşe Çağlıyan tarafından hazırlanmıştır. Fırat Üniversitesi. İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü.

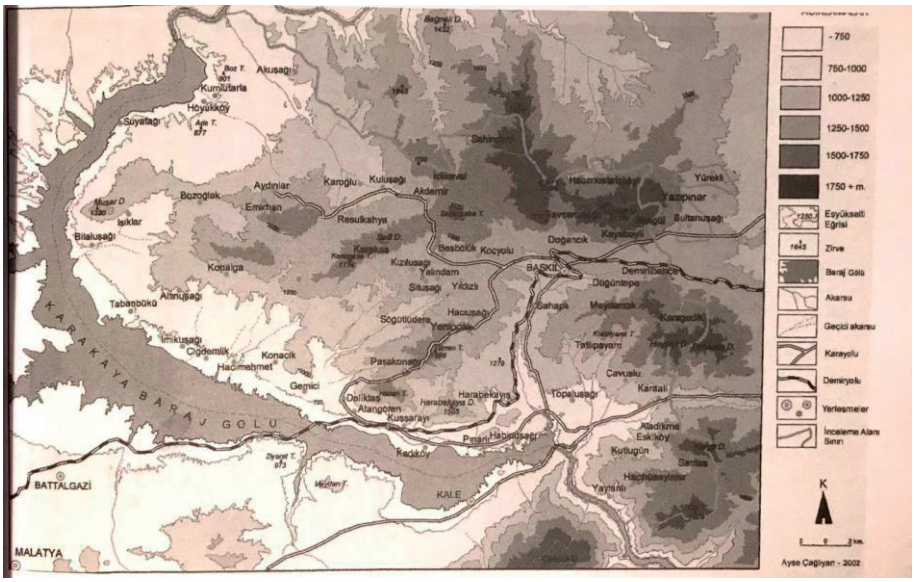
[378] Her manastır ve kilise mucizevi değildir. Mor Ahron Manastırının mucizevi olduğu çeşitli Süryani kaynaklarında ifade edilmektedir. Michel Therry burayı genç kızlara eş bulmak için çare yeri olarak da tanımlamıştır.

(Ek. 12-Harput Mor Ahron Manastırı,1970)

Michel Thierry Mor Ahron adlı çalışmasında Aziz Mor Ahron'un ikinci bir manastırından bahsetmektedir. Ama kendisi ve diğer araştırmacılar ikinci manastırın yerini kesin olarak tanımlayamamışlardır. Bu manastırın yanında mağaralardan ve üç tepeden bahsetmektedir. Harput'taki manastırın yakınında Deve mağarası ve İnek mağarası bulunmaktadır. Ayrıca bölgede Buzluk Tepesi, Mor Ahron Tepesi (Gavur Taşı) ve Anguzu Baba Tepesinin bulunması bize göre ikinci manastırın Harputtaki Mor Ahron Manastırı olduğu bilgisini güçlendirmektedir. [379]

[379] Harput Süryanileri 1975 yılına kadar 28 Mayıs Mor Ahron bayramında gece vakti Mor Ahron tepesine giderek güneşin doğuşunu seyrettikten sonra manastırın kalıntıları içinde Pazar ayini yaparlardı. Ayin sonrasında Göllübağ'a inerek bayram kutlaması yaparlardı.

(Ek.13-Muşar/Mukaddes Dağ/Kilise Dağı'nın Yükselti Haritası)

- Abu-l Farac,Dünya Tarihi adlı eserinde bu manastırdan bahsetmiştir (13.yy).
- Seyyah Rahip Karekin bu manastırdan bahsetmiştir (19.yy).
- Patrik Afrem Barsavm bu manastırdan bahsetmiştir (20.yy).
- Fransız tarihçi Michel Thierry bu manastır üzerinde çalışmış ve yayınlamıştır (1993)
- 2001 yılında manastır ve çevresi tarafımdan çalışılmış ve yayınlanmıştır.

Baskil'deki 1691 yıllık Mor Ahron Manastırı güzel ve sağlam mimari yapısıyla günümüze kadar gelmiş olması bizlerde bu eserin gelecek nesillere de ulaştırılması fikrini doğurmuştur. Yapılacak bir yol ve onarımla eserin insanlık tarihinde bir değer olarak kalması düşüncesiyle bu makale tarafımdan Süryani tarihçilerinin kaynaklarına ulaşabilmem dolayısıyla hazırlanmıştır.

Kaynakça

Abû'l Farac, Gregory., (1950), Abu-l Farac Tarihi, II. Cilt, (Çev: Ernest A.Wallis Budge ve Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu, ANKARA

Anadolu Kültür&KKMD, (2016), Elâzığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu

Barsavm, Afrem., (2005), Saçılmış İnciler, (Çev: Zeki Demir), İSTANBUL

Dolabani, M.Hanna. (Der.), (2006), Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi, (Çev: Gabriel Akyüz), İSTANBUL

Dolabani, M.Hanna., (2019), Aziz Mor Ahron'un Yaşamı, (Çev: Davud Ün), ADIYAMAN

Çağlıyan, Ayşe, (2003), Baskil İlçesi'nin Yerleşim Tarihi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, ELAZIĞ

Danık, Ertuğrul., Yukarı Fırat Bölgesi Tarihi Coğrafyası Hakkında Bir Deneme, ELAZIĞ

Danık, Ertuğrul., Yukarı Fırat Bölgesi 12. Ve 13. Yüzyıllara Aktarılan Bizans Tarihi Coğrafyası, ELAZIĞ

Haddad, M.Benjamin., (2015), Encyclopedia of Oriental Monasteries, Vol.8, DUHOK

Şener, Aysel., (Der.), (2009), Elâzığ Kültür Envanteri, ELAZIĞ

Şengün, M.Taner., (2012), Harput Platosunda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal

Tanoğlu, İshak., Fotoğraf Arşivi

Tanoğlu, İshak., (2002), Süryani Ortodoks Kilise Takvimi, İSTANBUL

Tanoğlu, Sara&Tanoğlu, İshak., (2010), Doğu'nun Işığı Abu-l Farac, İSTANBUL

Thierry, Jean-Michelle., (1993), Monuments Chretiens Inedits De Haute-Mesopotamie, Institut Francais du Proche-Orient, (Yukarı Mezopotamya'nın Bilinmeyen Hıristiyan Anıtları), PARİS

Yarman, Arsen., (2010), Palu-Harput 1878, II.Cilt, Derlem Yayınları, İSTANBUL

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ŞEYH HASANLI AŞİRETİ'NİN FIRAT HAVZASINDA EŞKIYALIK FAALİYETLERİ

Kader DEMİR* Ahmet AKSIN**

Öz

Bu çalışmada M.1186 yılı sonrasında Bağdat'tan Malatya'nın Muşar (Masara kalesi) taraflarına geldiği bilinen Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Fırat Havzasında yapmış oldukları eşkıyalık faaliyeti hakkında bilgi verilecektir. Bahsedilen Şeyh Hasanlı Aşireti'nin kurucusu olan Şeyh Hasan'ın Anadolu'ya gelmesi ile birlikte yerleşmiş olduğu bölgede yarı özerk bir hale geldiği, sonrasında aşiretin birçok kola ayrıldığı dönem ile ilgili çalışmalarda görülmektedir. Şeyh Hasanlı Aşireti Harput'un bugünkü Baskil ilçesinde kurulan Şeyh Hasan (Tabanbükü) köyündeki zaviyenin etrafında şekillenmiştir.

Bahsi geçen Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Alevi olduğu ve Baskil ilçesinde kurulan Şeyh Hasan (Tabanbükü) Köyü'nün ve Şeyh Hasan zaviyesinin de bu amaca hizmet ettiği görülmektedir. Yine bu aşiretin birçok kola bölünmesi konuştukları dilin de bulundukları yere göre şekillenmesine (Türkçe, Zazaca, Kürtçe) sebep olmuştur. İlk zamanlarda dini bir kimlik çerçevesinde meydana geldiği düşünülen Şeyh Hasan aşiretinin zamanla siyasi faaliyetler içerisine girdikleri de gözlemlenmektedir.

Çalışmamızda Şeyh Hasanlı Aşiretinden olan, bazı alt kolları mensuplarının 18. ve 19 yüzyıllar süresince eşkıyalık faaliyetlerini inceleyeceğiz. Şeyh Hasanlı Aşireti'nden olduğu belgelerde zikredilen eşkıyaların diğer eşkıya grupları ile birlikte çarşı-pazar bastıkları, adam öldürme, mal ve erzak yağmalama, hayvan gasp etme, yol kapatmak suretiyle eşkıyalıkta bulunma, casusluk yapma, fitne ve fesat çıkarma ve silah gasp etme vs. suçlarını işledikleri görülmektedir. Bu suçlar karşısında Osmanlı Devleti'nin bu kişileri te'dib etme yoluna giderek çeşitli önlemler aldığını hatta Aşiret üyesi olanlardan 1799 yılında 18, 1808 yılında 60 kişinin başının kesildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Bu çalışmamızda Devlet Arşivleri genel müdürlüğü Osmanlı Arşivinde bulunan çeşitli defter serileri ve belgelerden istifade edeceğiz. Bunlar Mühimme, Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri, Cevdet tasnifinin çeşitli kolları, Hatt-ı Hümayun, Dahiliyye Nezareti Mektubi Kalemi, Şifre Kalemi Belgeleri vs. belgeleri olacaktır. Bunların yanında dönem üzerine yazılmış ve konumuzla ilgili olan tetkik eserlerden de istifade edilecektir. Şeyh Hasanlı Aşireti'nin 18. ve 19. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki iç

* Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı Doktora öğrencisi kaderdemiirr@gmail.com

** Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, aksin23@hotmail.com

huzuru ve emniyeti nasıl bozduğunu ve bölgede yaşayan toplumun sosyal ve ekonomik durumlarını nasıl etkilediklerini karşılığında ne tür önlemler alınarak bu faaliyetlerinin bastırıldığını anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Hasan, Eşkiyalık, Alevilik, Ekrad, Fırat Havzası

THE BANDITRY ACTIVITIES OF THE SHEIKH HASANLI TRIBE IN ERZINCAN IN THE 18TH AND 19TH CENTURY

Abstract

In this study, the banditry activities of the Sheikh Hasanlı tribe known to have come to Muşar (Masara Castle) village of Malatya from Baghdad after M.1186 will be introduced. It is observed in the studies about the period when Sheikh Hasan, the founder of the mentioned Sheikh Hasanlı Tribe, came to Anatolia, he became semi-autonomous in the region where he settled, and then the tribe was divided into many branches. The Sheikh Hasanlı tribe was formed around the lane in the village of Şeyh Hasan (Tabanbükü), which was founded in today's Baskil district of Harput.

The above mentioned the Sheikh Hasanli tribe is Alevi and that the village of Sheikh Hasan (Tabanbükü) and Sheikh Hasan lodge established in Baskil district also act for this purpose. Besides, the division of this tribe into many branches has shaped the language they speak according to their location (Turkish, Zaza, Kurdish). It is observed that the Sheikh Hasan tribe, which was thought to have occurred within the framework of a religious identity in the early times, entered into a political framework.

In this study, we will examine the banditry activities of the Sheikh Hasanlı tribe during the 18th century in the Ottoman period. It is seen that the bandits of the Sheikh Hasanli tribe, together with other bandits, stepped into the bazaar-market, committed manslaughter, ransacking of goods and supplies, animal extortion, banditry by way of closure, espionage, strife, mischief, and extortion of weapons, etc. In the face of these crimes, it is known that the Ottoman Empire has taken various measures against them, and even in 1799 18 people and 1808 60 people were beheaded.

In the present study, we will benefit from various book series and documents in the Ottoman Archives of the General Directorate of State Archives. These are Mühimme, Sadâret Letter Secretariat Mühimme Secretariat (Chamber) Documents, various branches of Cevdet classification, Hatt-ı Hümayun, Internal Affairs Private Secretariat, Password Secretariat Documents etc. In addition to this, the works written on the period and related to the subject will be benefited. We will try to explain how the Sheikh Hasanlı tribe disrupted the peace and security of the Eastern and Southeastern Anatolia in the 18th and 19th centuries and how these

measures were suppressed in return for how they affected the social and economic conditions of the society in the region.

Keywords: Sheikh Hasan, Banditry, Alevism, Ekrad, Euprates Area

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu olan Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde Malatya, Tunceli, Erzincan, Sivas, Gümüşhane, Erzurum, Bingöl ve Muş illerinde yaşadıkları bilinmektedir. Şeyh Hasanlı Aşireti geniş bir topluluk oluşturması ve birçok kola ayrılması sebebiyle konuştukları dil de bulundukları yerlere göre Türkçe, Zazaca ve Kürtçe olarak şekillenmiştir. [380]

Şeyh Hasanlı Aşireti, hakkında yapılan çalışmaları incelediğimizde Doğu Anadolu'da Şeyh Hasanlı topluluğunun iki farklı koldan meydana geldiği bilgisi ile karşılaştık. Araştırmacı, yazar Veli Saltık, Şeyh Hasanlıları; Ehlibeyt'ten gelen Şeyh Hasanlılar ve Zeynel Abidin soyundan gelerek "Seyyit" olarak adlandırılan Dede Şeyh Hasanlar olarak ikiye ayırmaktadır.

Birinci kol olarak adlandırılan Ehlibeyt Şeyh Hasanlar'ın Zeynel Abidin'in soyundan geldiklerini ve bu topluluğun Dede Şeyh Hasanlar olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Dede Şeyh Hasanlar'ın Alevi inanç önderliği yaptıklarını ve Seyyit oldukları hakkında bilgi vermektedir.

İkinci kol olarak sınıflandırdığı Şeyh Hasanlılar'ın ise Moğol kökenli olduklarını, bulundukları yerde asimile olarak Zazalaştıkları bilgisini vermektedir. Ayrıca bu topluluk için Aşiret Şeyh Hasanlar ismini kullanmıştır.

Farklı bir görüş sunan ve Şeyh Hasan soyundan geldiğini belirten Araştırmacı, yazar İsmail Onarlı, Şeyh Hasanlı Aşireti'nin üç aşiretten meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bunlar; On İki Oymaklı Şeyh Hasanlı Kolu, On İki Seyyidanlı kolu ve Bahşişli Oymakları olarak sınıflandırmıştır. Bunun yanında Baliyan Aşireti'nin bir bölümünün, Koçgiri Aşireti'nin bazı oymak ve obalarının da Şeyh Hasanlı topluluğuna bağlı olduğu bilgisini vermektedir.

Onarlı, Şeyh Hasanlı Aşireti'ne ismini veren Şeyh Hasan'ın Bayat Boyu On-Er Oymağı'nın beyi olduğunu belirtmektedir. [381] Bu konuda Saltık, bu durumun çelişkili olduğunu Şeyh Hasan'ın anne tarafından bu boydan gelmiş olsa bile baba tarafından bu boydan gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Kızılbaş Aleviliğinde Ali soyundan gelmeyenlerin "Pir, Dede ve Mürşit" olamayacaklarını belirtmiştir. Bu savını da Şeyh Hasan Onerli'ye verilen bir yol izin belgesinde "12 imam ve şanlı evlatlarından Şeyh Hasan'ın geçtiği…"

---

[380] Veli Saltık, "Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S.66, 2013, s.280-282,287.

[381] İsmail Onarlı, "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S.14, 2000, s.93.

sözlerinde Şeyh Hasan'dan 12 imam soyundan gelen kişi olarak hitap edilmesine dayandırmıştır.

Saltık, ayrıca ikinci grupta Aşiret Şeyh Hasanlar olarak adlandırmış olduğu bu grubun lideri olan Şeyh Hasan'ın Alaattin Keykubat zamanında Arapkir Su-Başılığı'na atanması sebebiyle "Dedelik" unvanının kardeşi Şeyh Ahmet'e kaldığını belirtmiştir. Bu sebeple ocaklarının adının Şeyh Ahmet Dede Ocağı adını aldığını belirtmiştir. [382] Şeyh Hasanlılar, bugün ki Elazığ'ın Baskil (Muşar) bağlı Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyüne yerleştikleri bilinmektedir.[383] Baskil, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde bir kısım sınırı Harput Sancağı sınırları içerisinde iken küçük bir kısmı ise Malatya Sancağı içerisindedir. Harput Sancağı içerisinde bulunan bölüme Hersini nahiyesi, Malatya içerisinde bulunan bölüme ise Muşar nahiyesi denmektedir.[384]

Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri'nde Şeyh Hasanlı Aşireti ile ilgili olarak yansıyanlar şunlardır; Şeyh Hasanlı köyüne Şeyh Ahmet Tavil adında birinin gömüldüğü bu konu hakkında Vilayet defterine ise kimsenin vakıf olarak yazılmadığını ve vergi muafiyetinin verilmediği belirtilmiştir. Daha sonra vakıf defterine, Şeyh Hasanlı köyü ile 4 parça mezra kaydedilerek 28 kişi muaf olarak şerh düşülmüştür. Ayrıca mufassal defterine mezar adı kaydedilmeden 13 kişiye daha muaf edilerek sayı 31'e yükselmiştir. Bu kişilerin muaf olduğunu Nişancı Mehmet ile vilayet defterine yazdıktan sonra bu kişiler vakıf defterini yakarak yok etmişlerdir. Daha sonra ellerindeki mufassal defter kaydı ile Şeyh Hasanlı Köyü'nü istediklerinde ise bundan önce buranın tımar olduğunu sonra burasının vakıf olduğu üzere devlete arz edilerek hassa-i hümayuna kaydedilmesi istenmiştir Bunun üzerine bu yol üzerinde bulunup yolculara hizmet vermeleri şartı ile eski defter doğrultusunda 13 kişi muaf edilmiştir. Ahmet Paşa zamanında kişiler Halep'e giderek eşkıyalık yaptıkları sebebiyle bu kişilerin vakıfları geri verilmemiştir. Bunun üzerine 33 kişiye adı geçen Pir'in gerçek evlatlarıdır diye muafiyet verilmiş ve 36 kişi de muaf olmak istemiştir. Bu durum teftiş edildiğinde Karababa'dan aşağı yazılan 127 nefer kişi vergi vermeyerek 4 köyü yakmış ve ellerindeki eski kayıtlar ile köyün en olmadıklarını yerlerini dahi göstererek "ol mezra yeridir" diye fitne ve fesat taraftarı oldukları sebebiyle adı geçen köyler has olarak kaydedilmiştir. [385]

1705 tarihinde ise Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Malatya kazasına bağlı Gerger'de otururlar iken sonrasında Çemişgezek, Pertek ve Sağman kazalarına bağlı köylere giderek bölgede yaşayan halkın yerlerini terk etmelerine sebep olmuşlardır.[386] Bu konu üzerine Çemişgezek kadısı tarafından yapılan şikayet ile

---

[382] Veli Saltık, a.g.m. s.283-284,287.

[383] Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560),* Ankara, 1983, s.102.

[384] Enver Çakar, *Elâzığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012, s.16-17.

[385] Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, a.g.e., s. 103.

[386] Suat Akgül, *Amerkan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s.20.

Şeyh Hasanlı eşkıyalarının bundan önce bulundukları yere geri dönmeleri emredilmiştir.[387]

Çalışmamızda Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Fırat Havzası'nda yapmış oldukları eşkıyalık faaliyetleri üzerinde durarak, bu faaliyetlerin toplumu, devlet görevlileri üzerindeki etkilerini incelemeye çalışacağız.

Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Eşkıyalık Faaliyetleri

Çalışmamızın bu bölümünde Şeyh Hasanlı Aşireti'nin M. 1776-1905 (H.1190-1323) yılları arasındaki eşkıyalık faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Şeyh Hasanlı Aşireti bulundukları bölgede 12 kısım köyden meydana gelmektedir.[388] İncelediğimiz arşiv kaynaklarında Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yaptıkları eşkıyalık olaylarını şu şekilde sınıflandırabiliriz: yaralama, adam öldürme, mal, eşya ve hayvan gasp etme, başka eşkıyalar ile veya devlet adamları ile birleşerek köy basma, halkı haksız yere cezalandırma, silah ve cephane gasp etme, asker üzerine ateş açma ve asker kaçırma, vergi almak, yolları kapatmak, devlet adamlarının, Rus konsolos vekili ve Düyunu umumi ecnebi memurlarına ve askerlere saldırarak, yaralama, adam öldürme ve mallarını gasp etme, Ermeni eşkıyalar ile çarpışma, diğer aşiretler ile husumet.

Osmanlı Devleti, Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yapmış olduğu eşkıyalık faaliyetlerine bazen sessiz kalmışsa da bunun sebebi, yaşanan olumsuz iklim şartları, bölgenin fiziki durumu sebebiyle çaresiz kalmalarıdır. İncelenen kaynaklardan hareketle eşkıyaları bastırmak için asker toplandığı, kişilerin başka bir bölgeye sürüldüğü, bazıları haps edilirken bazılarının da başlarının kesilerek Divan-ı Hümayun'da sergilendikleri, eşkıyalara destek veren memurların görevlerinden azlolunduğu görülmektedir.

İncelediğimiz arşiv kaynaklarında Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Pülümür, Çarsancak, Çemişgezek, Ducek, Kuzican, Eğin, Kemah, Gürcanis, Erzincan Terhan, Kiğı Şeyh Hasanlı Nahiyesi, Erzurum gibi yerlerde eşkıyalık faaliyetini sürdürdüğünü tespit ettik. Bu bölgede Şeyh Hasanlı Aşireti'ne 12 kısımlı Şeyh Hasanlı nahiyesi halkının, bölgede yaşayan Desimli (Disimli), Savatlı, Gevanlı, Yahşili, Gülabi, Lolanlı aşiretlerinin ve bazı memurların destek verdiklerini tespit ettik.

Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yapmış oldukları eşkıyalıklara bakacak olursak; 18 Mart 1776 tarihli belgede Erzincan'da Şeyh Hasanlı ve Gevanlı ekrad eşkıyaların 3-5 yıldan beri günahsız kişilerin mallarına ve hanelerine el koyduklarını, adam öldürdüklerini ve tecavüzde bulunduklarını görmekteyiz. Bu bölgede oturan ehl-i ırz köyler ve kasaba ahalisi bu durumdan dolayı şikâyette

[387] İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat,* 3. Baskı, Ankara, 201, s.122.
[388] BOA, Y.PRK. ASK 165/46.

bulunmuşlardır.[389] Bu belgeye göre; halkın yapılan eşkıyalık faaliyetlerinde sadece mallarını değil namuslarını ve canlarını kaybettiklerini görmekteyiz. Belgelerden anlaşıldığına göre yapılan zulüm ve zorbalığın bir kereye mahsus olmadığını 3-5 yıldır devam ettiğini belirtmesi de yapılanlara caydırıcı bir ceza verilmediğini ya da baş edilemeyecek güçte olduklarını göstermektedir.

Yine bu konu hakkındaki 18 Mart 1776 tarihli diğer bir belgede Şeyh Hasanlı ve Gevanlı ekrad eşkıyalarının birleşerek yaptıkları eşkıyalıkların 3-5 seneden beri devam etmesi üzerine halkın yaptığı şikâyet sonucunda te'dib amacıyla memur tayin edilmiştir. Fakat mevsimsel sebepler dolayı yapılacak olan harekatın 3 ay sonraya ertelenmesine sebep olduğu görülmektedir. Bu sebeple Çemişgezek, Eğin, Kemah, Gürcanis, Erzincan, Tercan ve Kiğı kazalarının bey, voyvoda ve diğer memurlarının bu süre zarfında bulundukları yerleri muhafaza edeceklerini bildirmişlerdir.[390] Anlaşıldığı üzere yapılan eşkıyalık faaliyetlerine kayıtsız kalınmamıştır. Fakat eşkıyalar, bulundukları Doğu Anadolu Bölgesi'nin fiziki ve iklim şartlarını kendileri için avantaja çevirmişlerdir. Bu sayede üzerlerine yapılacak olan harekatın ertelenmesi yapılanların yanlarına kar olarak kalmasını sağlamıştır. Ertelenen bu 3 aylık süreçte adı geçen eşkıyalar faaliyetlerine devam ettikleri gibi halkta bunlara boyun eğmek zorunda kalmıştır. Yapılanlar sonucunda adalet bulamayan halkın aklındaki düşünce ne olabilir? Kanaatimizce eşkıyalık yapan kişilerin yaptıklarının yanlarına kar olarak kalması onları da eşkıyaların yanında yer almalarını sağlamıştır. Çünkü ya eşkıyaların yaptıkları zorbalığa maruz kalacaklar ya da yanlarında yer alarak en azından namuslarını ve canlarını korumuş olacaklardır. Bu sayede yanlarına adam toplamada zorluk çekmeyen bu eşkıyalar bulundukları yerlerden çıkarak çevre yörelere kadar ellerini uzatmaktan çekinmeyeceklerdir.

Şeyh Hasanlı ekradının yaptıkları zorbalıkları tamamen ortadan kaldırmak için Osmanlı Devleti "harben" ve "salimen" bir an önce bitmesi için harekete geçmiştir. Bu durumu açık bir şekilde görebileceğimiz 6 Ocak 1783 tarihli bir belgede; Erzurum eyaletinde olan Disimli ve Şeyh Hasanlı ekradının bir an önce def edilmeleri için Tatar kulları vasıtasıyla bir ferman gönderilmiştir. Bunun karşılığında Disimli ve Şeyh Hasanlı ekradının barış için hüccet gönderdikleri görülmektedir. Erzurum, Çarsancak ve Çemişgezek taraflarında olan ekrada barışın

---

[389] "*… üç beş seneden beru orta münâza'asıyla ita'atden hurûc ve bu takrîb fiten-i (fitne) 'azime peyda olub nice bi-cürmlerin emvâl ve eşyaları ve haneleri nehb-u ğâret olunduğundan ğayrı taife ekradı her birileri istishab ve ebnâ-i sebîl ve vedi'allah olan re'ayanın emvalleri zabt ve 'alenen katl-i nüfus ve hetk-i ı'raz misillü hâlâta cesaret …*" BOA., AE.SABH.I. 202/13506.

[390] **"…** *bu sene-i mübârekede vuku' bulan şiddet-i şitâ takrîbiyle üç maha dek harekete imkân olmadığını beyân ve Çemişgezek ve Egin ve Kemah ve Kercanes ve Erzincan ve Terhan ve Kiğı kazalarının beg ve voyvodaları ve sâir me'murları vakt-i hareket hulûlüne değin mu'aber ve mesâliki gereği gibi eşkıyadan muhafazaya ta'ahhüd-ü birle vakt-i merkûme değin imhâle müsâ'ade buyurulmasın istid'a ve 'arz ve muhzırlar i'ta eylediklerine binâen …"* BOA., AE.SABH.I. 202/13506.

kabul ettirildiği bildirilmiştir.[391] Belgeden görüldüğü üzere devletin ne şekilde olur ise olsun artık eşkıyalardan kurtulmak istediğini ve bu durumdan ne kadar muzdarip olduğu görülmektedir.

Ayrıca Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Acemoğulları ile aralarında eskiden beri olan anlaşmazlığın tekrar meydana gelmesini engellemek için orduya bu durum bildirilerek güçlendirme sağlanmıştır. Fakat iki taraf arasında çıkan çatışmada 31 ölü, 30 yaralı ve 70 atın telef olduğu belirtilmiştir. Bu konu hakkında tedbirlerin alınması tembih edilmiştir.[392] İncelediğimiz 12 Ekim 1905 tarihli belgede; aşiretlerin aralarındaki anlaşmazlıklarda bile devletin etkisiz kaldığını ve bu durumun vahim bir şekilde sonuçlandığını görmekteyiz.

Şeyh Hasanlı Aşireti'nden kişilerin yaptıkları eşkıyalık faaliyetlerinin yanı sıra devlete olan borçlarını vermeyerek de zorluk çıkardıklarını görmekteyiz. Bu konu 31 Ocak 1888 tarihli belgede şu şekilde ifade edilmiştir; Kuzican kazasına bağlı Balayan ve Aşuran nahiyeleri ahalisi olan Şeyh Hasanlı Aşireti ödemeleri gereken vergiyi vermediklerini ve Erzincan'a gitmedikleri müddetçe tahsil memuruna cevap vermeyeceklerini bildirmişlerdir. Ayrıca bu durumu Erzincan'daki ashaptan bazı kişilerin teşviki ile yaptıklarını ve böyle ashaptan akçe alınmayacağını bildirmişlerdir. Bu durumun bildirilmesi üzerine gönderilen emirde; Erzincan'ın aşiretler bakımından önemli bir yer olduğuna ve aşiretlerin burada yoğunlukta olması sebebiyle isteğin kabul edilmediğini çünkü hükümete itaatlerinin ve kontrol edilmelerinin zor olunacağından bahsedilmiştir.[393] Gönderilen emirden anlaşıldığı üzere aşiretlerin beraber hareket etmelerinin devleti zor duruma düşüreceği ve devlete olan itaatsizliğinin önünün alınamayacağı korkusunun yaşandığı görülmektedir.

Tuz gaspına örnek verecek olursak 2 Haziran 1890 tarihli bir belgede; Kuzucan kazasında olan Hober Memlahası göllerinden 1883 /1884 tarihinde silahla tuz gasp eden kişilerin yakalanarak gasp edilen tuzların geri alınması istenmiştir. Ayrıca bu eşkıyaların Şeyh Hasanlı Aşireti içerisinden olduklarını bu sebeple yakalanmaları için kâfi derecede asker sevkine muhtaç olunduğu belirtilmiştir.[394] Yine 15 Ağustos 1890 tarihli bir diğer belgede tuz gaspının yayılmaması için eşkıyaların bir an önce te'dib edilmeleri istenmiştir.[395]

Şeyh Hasanlı Aşireti eşkıyalarının yaptıkları zulüm ve zorbalığa, yapılan zulmün boyutuna Bab-ı Ali Evrak Odası'ndan çıkan bir telgrafı örnek olarak gösterebiliriz. 25 Aralık 1894 tarihli belgeye göre; Kuzucan ekradından olan Şeyh

---

[391] *"… Disimi ve Şeyh Hasanlu ekradının ber-mantuk-u emr-i celilü'ş-şan harben ve selmen bir an evvel def'-i ğaileleri bu def'a tatar kulları yediyle şeref-bahş vurud iden ferman ferma-yı samiye-i hazret-i ulya-yı na'mane üzere eyalet-i Erzurum'da vakı olan Disimi ve Şeyh Hasanlu ekradının müsalemet-i vech üzere istimanlarını havi ahz olunan hüccet-i şeriyyelerinin…*" BOA., C.DH. 182/9086.

[392] BOA., Y.PRK.UM. 77/49.
[393] BOA., DH.MKT.1481/84.
[394] BOA., DH.MKT. 1728/20.
[395] BOA., DH.MKT. 1751/72.

Hasanlı ve Lolanlı Aşireti'nin birleşerek vergi almaya kalkıştıkları, gittikleri yerlerde halkın mal ve eşyasını gasp ederek adam öldürdükleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca birkaç gün sonra Kuzucan'ın Banceras köylü Yako Ağa'nın 30'dan fazla aşiretiyle birleşerek Cencege köyüne hücum ettikleri ve Hacı Muktad adındaki kişiyi katl ederek parça parça ettiklerini ve birçok adamlarını dahi katl edeceklerini söyledikleri bilgisine ulaşılmaktadır. Bunun üzerine imanlarının kalmadığını ve hayatlarının tehlikede olduğunu belirterek yardım istemişlerdir.[396] Yaptıkları eşkıyalık faaliyetleri ayyuka çıkan Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yaptıkları zulmün de boyutunun sınır tanımaz hale geldiğini görmekteyiz. Köyün azası, muhtarı, imamı ve öldürülen kişinin oğlu tarafından çekilen bu telgrafta kişilerin ne kadar korku içerisinde olduklarını, imanlarının kalmadığını ve hayatlarının tehlikede olduğu bilgisi ile anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz kaynaklar içerisinde Şeyh Hasanlı Aşireti eşkıyalarının istediklerini elde edemedikleri zaman bu duruma engel olan askerlere olan uygunsuz davranışlarını gösteren belgelere de rastladık. Mesela Erzurum'dan Dahiliye Nezaretine gönderilen 3 Ağustos 1896 tarihli bir telgrafnamede, Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Lolanlı Aşireti ile birleşerek Girlavik köyüne hücum etmek istediklerini fakat köy civarında olan bir grup askerin buna engel olunduğu bildirilmiştir. Bu durum üzerine bunları takip etmeleri için daha önce gönderilen 8 asker eşkıyalar ile karşı karşıya gelmiş ve askerler kılıçtan geçirilerek ağır yaralanmıştır. Eşkıyalar 5 askeri tutarak Zanzik karyesine kadar yanlarında götürmüş, üzerlerindeki silah cephane ve eşyayı aldıktan sonra 3 askeri saldıkları bilgisi verilmiştir.[397]

Özellikle Fırat Havzası'nda yer alan aşiretlerin çok fazla olması ve birbirleriyle birleşerek halka, devlet memurlarına ve askerlere yaptıkları zulüm, zorbalık ve verdikleri zararlar o bölgedeki otoritenin tamamen bozularak güven ve emniyetten yoksun bir hale geldiğini göstermektedir. Tabi ki bu durum da aşiretlerin baskısı altında kalan halk devletten bekledikleri yardımı görmediklerinde ve üstüne bölgede bulunan voyvodaların da eşkıyalarla birlikte hareket ettiklerini görünce bir müddet sonra onlarında eşkıyalara destek verdikleri görülmektedir. Adaletin sarsılması ve devlet eliyle gereken güven ortamının sağlanamaması o bölgedeki aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerini arttırdığı gibi geniş bir sahaya yayılmalarını sağlamıştır.

---

396 *"... Şeyh Hasanlı Lolanlı 'aşiretleri vergi almak efkârıyla herbar-ı ğasb-ı emvâl katl-i can itmekde iken çend gün akdem Kuzucan'ın Banceras karyeli Yako Ağa otuza mütecâsir 'aşiretiyle Cencege karyesine hücum iderek handan Hacı Muktad Begi katl ve parça parça eyledikleri gibi çok âdemleri katl ideceklerini beyandan imanımız münselib hayatımız tehlikededir…"* BOA., BEO. 540/40479.

397 *"... Şeyh Hasanlı ve Lolanlı 'aşireti eşkıyası bi'l-'umum Girlavik karyesine hücum iderek tasallüt itmek istemişler ise de karye-i mezbûre civârında bulunan 'asâkir-i şahâne müfrezelerine mukâvemet idemeyerek 'avdete mecbur oldukları sırada Ezvad? gediğinde olan müfrezeden evvelce bunları ta'kib için gönderilen 8 nefer 'asâkir-i şahâneye tesâdüfle bu neferleri kılıç ile ağırca cerh ve 5 neferini tutarak Zanzik karyesine kadar götürmüş ve üzerlerindeki silah ve cebhâne ve eşyayı tamamen aldıkdan sonra kendülerini salıvirmiş..."* BOA., DH.TMIK.M.11/79.

Yaptığımız açıklamayı daha iyi anlamak için 11 Kasım 1900 tarihli belgeye göre; 21-30 Ekim 1900 tarihleri aralığında Dersim yoluyla Merkez Ordu-yı Hümayun' a gitmekte olan Erzurum Rusya konsolos vekili ve maiyetindeki kişileri korumakla görevli askerler üzerine Pülümür tarafında Dersim eşkıyasının ateş açtığı belirtilmiştir. Açılan ateş sonucu 3 kişinin ölümüne ve 2 kişinin yaralanmasına sebep olunmuştur. Ayrıca kişilerin tüm mal ve eşyaları yağmalanmıştır. Bu konunun araştırılması için gönderilen 3 Nişancı Taburu yaptıkları araştırmalar sonucunda burada bulunan 12 kısımlı ekrad köyü halkının hükümete karşı başkaldırmış durumda olduklarını ve eşkıyalar ile de iş birliği içerisinde olduklarını bildirmişlerdir.[398] Şeyh Hasanlı Aşireti eşkıyalarının bu olayda yer alıp almadığı belirtilmemiş olsa da 12 kısımlı ya da 12 parçadan oluşan ekrad köyü halkı ifadesi genellikle arşiv belgelerinde rastladığımız üzere Şeyh Hasanlı Köyü için kullanılmıştır[399]. Bölgede yaşayan halkın eşkıyalara destek vermesi bir dizi olumsuzluklara sebebiyet vermiştir. Bu olumsuzlukların başında eşkıyaların bulundukları yerde rahat hareket edebilmeleri, yeme, içme vs. temel ihtiyaçları konusunda yardım bulmaları, kişilerin saklanmaları için yer temin edilmesi, ihbar edilmeme gibi hususlar bulunmaktadır. Eşkıyalar, yukarıda saymış olduğumuz bu destekler ile bulundukları çevreden daha geniş bir alana yayılma olanağı bulmuşlardır.

Çalışmamız içerisinde bölgenin fiziki durumunun da eşkıyalar tarafından avantaj olarak kullanıldığı bilgisini vermiştik. Ama eşkıyaların bu fiziki durumu nasıl kullandıklarını ve ne gibi avantajlar elde ettiğini 31 Ekim 1900 tarihli bir belge bize daha iyi göstermektedir. Bu belge önceki örneğimizin devamı niteliğini taşımaktadır. Rus konsolos vekilinin önünü keserek çatışmaya sebep olan Dersim eşkıyasının sarp ve zor dağ ve mağaralara firar ettiklerini ve buralarda gizlendikleri belirtilmiştir. Bu sebeple eşkıyaların yakalanmaları için ne tedbir almaları gerekiyorsa almaları istenmiştir.[400] Bölgenin fiziki şartlarını bilen eşkıyalar gizlenmek için zor ve sarp dağları seçmesi yakalanmaları için alınan tedbirleri etkisiz hale getirmiştir. Bu belge ile ayrıca yapılan çatışmaların ne kadar zorlu bir süreci teşkil ettiğini görmekteyiz.

Eşkıyalık Faaliyetlerinin Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti 18. Yüzyılın sonu ve 19.yüzyılın ortalarında Şeyh Hasanlı Aşireti ekrad eşkıyalarının birçok olumsuz davranışları ile karşılaşmış. Bu durumlar karşısında kayıtsız kalmayarak bir dizi önlemler almıştır. Fakat alınan önlemlerin caydırıcılığı, Devlet memurlarının görevlerini layıkıyla yerine getirip getirmedikleri, atanan memurların becerileri, eşkıyaların engellenmesi hususunda

---

398 *"...Rus me'murlarıyla 'asâkir-i şahâne üzerine hücum iderek üç neferin şehadetine ve iki neferin mecrûhiyyetine sebebiyet viren ..." BOA.,* Y.PRK.ASK. 165/46.

399 *"...öteden beru hâl-i 'isyan ve şekavetde bulunan ve 12 pâre karyeden 'ibâret olan Şeyh Hasanlı nahiyesi ekradı dâhi eşkıyâ ile silah-bedest şekavet olduklarıçün eşkıyanın mikdarı hayli tezâyüd eylemiş idi..."* BOA., Y.PRK.ASK.165/46.

400 *"…eşkıyâ-yı merkûmenin bulundukları mevâki Dersim'in en meni' ve hâkim bir mıntıkası olduğu gibi vakı'a-i ma'rûzede müdahili olmayub..."* BOA., Y.PRK.ASK.165/46.

gerekliği birlikteliğin sağlanıp sağlanmadığı hususları da bu bölgenin kontrol altına alınması hususunda önemlidir.

Osmanlı Devleti Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yapmış oldukları eşkıyalık faaliyetlerine karşı alınacak tedbirlere ilk olarak durumun araştırılması için asker sevki ve memur tayiniyle başlamıştır. Durumun araştırılması için gönderilen memurlar olayı araştırırken bölge halkının durumu hakkında, eşkıyayı destekleyip desteklemedikleri, bölgenin fiziki ve iklim koşullarına ve hatta yapılacak harekatların ne gibi zorluk içerdiğine dair bilgiler vermişlerdir. Olayın araştırılması sonucunda eşkıyaların engellenerek gerekli cezaların uygulanması için bölge asker sevk etmiştir. Fakat bölgeye intikal eden askerlerin eşkıyayı destekleyen halkla karşılaşması, bölgenin sarp ve zor dağlarının eşkıyalar tarafından sığınak olarak kullanıldığını öğrenmeleri, kimi zamanda kışın bastırması dolayısıyla yapacakları harekatın sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Bunun dışında eşkıyalar ile girdikleri çatışmada başarı göstererek bu kişilerin yakalanarak hak ettikleri cezaları almalarını sağladıkları görülmüştür. Osmanlı Devleti olumsuz davranışlarda bulunan eşkıyalara ve yandaşlarını engellemek için; kefil sistemini kullanmış, sürgün, idam, görevden azletme gibi tedbirler almıştır. Ayrıca af edilen aşiret üyelerinin olduğu da görülmektedir.

13 Şubat 1782 tarihli arşiv belgesinde bulunan bölgede asayişin sağlanması için Silahdar Mustafa'nın başbuğ olarak tayin edildiği ve Ducek, Etrik ve Ovacık'da eşkıyalık yapan Şeyh Hasanlı, Gevanlı ve Disimli eşkıyalarının ve onlara bağlı kişilerin yakalanarak idam edilmeleri istenmiştir. Firar eden olursa dahi oturdukları yerlerin yakılması ve eşkıyalıklarına son verilmesi istenmiştir. Eşkıyaların bu yerlerdeki zulümleri bittikten sonra burada oturan halkın eşkıyaları tekrar bulundukları yere almamaları için birbirlerine kefil olmaları sağlanmıştır. Bu kefil sistemi sonrası halk içinden kimse olumsuz bir davranış gösterecek olursa 15.000 vereceği gibi bu kâfi görülmeyerek haklarından gelineceği söylenmiştir. Ayrıca Kiğı kazası köylerinde sakin olan birçok ulema, suleha (günahsız kişiler), imamlar, hatipler ve ahali olumsuz bir davranışları olduğu zaman canib-i miriye 25.000 kuruş ödeyeceklerini kabul etmişlerdir. Bu şartı Ovacık kaza kurralarında yaşayan halk da kabul ederek birbirleri için kefil olmuşlardır.[401] Bu belgeye göre Osmanlı Devleti'nin eşkıyalarla başa çıkmak için ağır tedbirler aldığını görmekteyiz. Ancak ilerleye yıllarda bu bölgelerde hala eşkıyalık faaliyetlerinin devam ettiğini gösteren belgelerin olması bu tedbirlerin başarısız olduğunu göstermektedir.

İdam edildiklerine dair Haziran 1798 tarihli belgede çok uzun zamandan beri eşkıyalık yaparak etraf kazaları zapt etmeye çalışan Şeyh Hasanlı ve Disimli ekradının yola getirilmeleri için bulundukları yere asker sevk edildiği ve girdikleri

[401] "… *Şeyh Hasanlu, Disimli ve Gevanlı ve anlara tabi eşkıya-yı ekradın fi-mabad Kiğı kazası kurrasına duhul eylememek ve bir takrib ele girmelerinin cezaları tertib olunmak üzere kaza-i merkumun bil-cümle ulema ve suleha ve eimme ve hüteba ve ahalisi Meclis-i Şeri'ate ta'ahhüd ve birbirlerine tekfil ve hilaf-ı ta'ahüd hareketleri zuhur ider ise canib-i miriye yiğirmibeş bin guruş nezri kabul eylediklerini…"* BOA., C.ZB. 22/1094.

çatışmada 18 kişiyi yakalayarak başlarını kesip Der-Saadet'e gönderdikleri görülmektedir.[402]

9 Mart 1807 tarihli diğer bir belgede; Yaptıkları zulüm ve eşkıyalık sebebiyle Şeyh Hasanlı ve Disimli ekradı üzerine memur tayin edildiği ve eşkıyalar üzerine gönderdiği askerlerin galip gelmesi sonucu 18 kişinin başının kesilerek gönderildiği bilgisi verilmektedir. Ayrıca kesik olan bu başların ibret olması sebebiyle Bab-ı Hümayun'da [403] Bu belgede de incelediğimiz üzere idam edilen kişilerin kesik başların Bab-ı Hümayun'a konulacağı bilgisi verilmiş ve bunu kişilere ibret olması için yaptıkları görülmektedir.

Şubat 1808 tarihli diğer bir belgede ise Çemişgezek ve Çarsancak kazaları civarında olan Şeyh Hasanlı ve Docik ekradı eşkıyasının çok uzun süredir kaza ahalilerine hasar verdiklerini ve bu sebeple Maden Emini Yusuf Ağa'nın askerler ile eşkıyalar üzerine gittiği bildirilmiştir. Bunun sonucunda eşkıyalardan 60 kişinin başı kesilerek ibret olsun diye Pişegah-ı Bab-ı Hümayun'da yuvarlanarak teşhir edileceği bilgisi verilmiştir.[404] Yazıldığı üzere yapılan idamların eşkıyalık faaliyetlerini bitirmediğini ama bu duruma engel olmak ve gözdağı vermek maksadıyla yapıldığı görülmektedir.

Bir diğer örnekte 8 Mart 1840 tarihli belgede bulundukları bölgede huzursuzluk çıkartarak fitne ve fesada sebep olan Şeyh Hasanlı ve Disimli eşkıyalarıyla ittifak eden Çemişgezekli Yusuf adlı eşkıyanın def edilmesi için Maden Emini Mustafa Paşa'nın görevlendirilmiş ve çıkan çatışma sonucunda 3 kişinin başlarını keserek bab-ı hümayuna gönderildiği bilgisi verilmiştir.[405]

Mart 1840 tarihli eşkıyaların sürgün edildiğine dair belge; Kiğı Sancağı reayasından Şeyh Hasanlı ve Disimli ekrad eşkıyaların Çarsancak kazası halkını yerlerinden ettiklerini, öşürlerini vermediklerini, halkın mal ve eşyalarına el koyduklarını ve bu durumun sürekli olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Kızılbaş seferi başladığında bunların başka bir mezhepten olduğunun anlaşıldığı söylenmiştir. Bu kişilerin Kızılbaşlara yardım ettikleri ve yaptıkları olumsuz hareketler dolayısıyla üzerlerine asker gönderildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Çarsancaklı Osman ve Sağıroğlu Halil tarafından Şeyh Hasanlı ve Disimli eşkıyalara 400'er tüfekçi gönderildiği görülmektedir. Eşkıyaların aileleri ile Rakka'ya gönderilerek burada iskân ettirilmesi istenmiştir.[406] Belgede eşkıyalara yardımda bulunan Çarsancaklı

---

[402] *"... 'asâkir-i merkûme tarafına vezan eylediğinden ğayrı hîn-i muhârebede ahz olunub cezaları tertîb olunan eşkıyadan bu def'a dâhi 18 nefer eşkıyanın rüus-u maktu'aları der-sa'adete irsâl olunduğu...*" BOA., HAT. 80/3368-A.

[403] "*… zikr olunan rüus-u bürîde 'ibretü's-sâirin pişegâh-ı bâb-ı hümâyûnda nihâde-i câ-yı mezillet kılınacağı..."* BOA., HAT. 80/3343.

[404] "*…60 nefer ruus-u maktu'a emsâli olan eşkıyaya 'ibret içün pişegâh-ı bâb-ı hümâyûnlarında ğaltide-i hâk-ı mezillet kılınacağı…*" BOA., C. DH. 74/3655.

[405] BOA., C. ZB. 4/170.

[406] "*… El-hac İbrahimMübaşir tayin olunmuşidi el-haleti hazihi mütesellim muma-ileyhin der-devleti medarıma mektub ve kaimesi gelüb hülasa-i mazmununda emr-i şerifim vusulünde tarafından ve Malatya tarafından bir mikdar asker ile kalkub eşkıya-yı merkumenin olduğu (mürekkep dağılmış) ve idüb maiyetine memur olundı Çarsancaklı Osman ve Sağıroğlu Halil ŞEyh Hasanlı ve ekradının muayyen yatakları olmalarıyla itaat-i*

Osman ve Sağıroğlu Halil'in eşkıyaların üzerine gidilmesi için görevlendirilen memurlardan oldukları anlaşılmaktadır. Bu memurların eşkıyaları durdurmak yerine onlara yardımda bulunmaları Şeyh Hasanlı eşkıyalarının faaliyetlerinin bu bölgede bu kadar nasıl dallanıp budaklandığını göstermektedir.

Affedilen aşiret üyelerinin olduğuna dair Eylül 1903 tarihli belgede; Kuzican kazasının Şeyh Hasanlı eşkıyasından olan Büyük ve Küçük Taco ve Yusuf Ağaların aman dileyip teslim olduklarını ve padişah tarafından affedildikleri telgrafla bildirilmiş ve kendilerine herhangi bir zarar verilmemesini istediklerini belirtmişlerdir.[407] Bu kadar soruna sebep olan aşiret üyelerinin affedilmesi savaş yoluyla baş edilemeyen bu eşkıyaları bu şekilde vazgeçirmeye çalıştıklarını düşünmekteyiz. Nitekim Osmanlı Devleti her ne eşkıyaları te'dip etme düşüncesiyle asker çıkarma, memur atama, sürgün, idam vs. yolları denemiş olsa da görüyoruz ki eşkıyalık faaliyetleri sekteye uğramamıştır. Bunun en büyük sebebi ise kanaatimizce bölgede yetenekli memurların olmaması, alınan kararların caydırıcılığının olmamasıdır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyılın başlarındaki durumunun ne denli zor bir hal aldığını çalışmamızda verdiğimiz örneklerle bir nebze olsun göstermeye çalıştık. Tabi ki bu dönemde Osmanlı Devleti sadece bir aşiretin yapmış olduğu eşkıyalık faaliyetleri uğraşmamıştır. Bu dönemde ayanların, voyvodaların, devlet memurlarının başlarına buyruk hareketleri, Osmanlı Devleti'nin diğer devletler ile olan siyasi ilişkileri, o dönemde ülkenin her yerine örümcek ağı gibi yayılan aşiretlerin olumsuz faaliyetleri genel otorite kaybına sebebiyet verdiği bilinmektedir.

Çalışmamızda yer alan Şeyh Hasanlı Aşireti'nin yaptıkları faaliyetler yukarıda sıraladığımız maddelerden sadece bir tanesini içermekte olsa da Osmanlı Devleti'nin coğrafyasından bir parçasında yaşananlara baktığımızda genel durumu nasıl etkilediğini gözlemleme imkanını bulduk. Fırat Havzası'nda aşiretlerin bu olumsuz davranışlarının bölge halkının ve memurların destekleri ile geniş bir alana yayıldığını gözlemledik. Ayrıca Şeyh Hasanlı Aşireti'nin bölgede bulunan diğer aşiretler ile iş birliği içerisine girerek daha da güçlendiklerini ve alınan tedbirlerin bölge halkının desteğini de almaları ile etkisiz kaldığını gözlemledik.

Bölgede eşkıyalık faaliyetlerinin bu denli artması emniyet ve asayişin bozulmasına sebep olduğu görülmektedir. Bu durumda canlarını, mallarını ve namuslarını kurtarmaya çalışan halkın ekonomik döngüdeki görevlerini de sekteye uğratacaktır.

---

*emr-i şerif eylemediklerinden ma'ada merkum Osman dört yüz nefer tüfenkçi ile eşkıyay-yı merkumeye imdad idüb dört yüz nefer tüfenkçi dahi Disimli ekradına götürdüb takviye virmeleriyle…"*BOA., C. DH. 76/3766.

[407] BOA., ŞD. 1523/23.

Devletin bu güçleri kontrol altına alma çabaları günü kurtarma şeklinde kararlar barındırması sebebiyle sonuçsuz kaldığını görmekteyiz. Ayrıca bölgedeki iklim ve fiziki şartların bu aşiretin avantajı oluşmuştur.

Osmanlı Devleti Şeyh Hasanlı Aşireti ve bu eşkıyaların bağlantı içerisinde bulundukları diğer aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerini durdurmak için farklı çözüm yollarına başvurabilirdi. Bunlar içerisinde; tayin edilen memurların, o bölgeyi bilen yetenekli memurlar içerisinden seçmelisi, bölge halkının ve diğer aşiretlerin, Şeyh Hasanlı Aşireti eşkıyaları ile olan bağını kesmek ve devletle iş birliği yapmalarını sağlamak gibi çözüm yolları sayılabilir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

AE.SABH.I. 202/13506.

BEO. 540/40479.

C.DH. 182/9086.

C. DH. 74/3655.

C. DH. 76/3766.

C. ZB. 4/170.

C.ZB. 22/1094.

DH.MKT.1481/84.

DH.MKT. 1728/20.

DH.MKT. 1751/72.

DH.TMIK.M.11/79.

HAT. 80/3368-A.

HAT. 80/3343

ŞD. 1523/23.

Y.PRK. ASK 165/46.

Y.PRK.UM. 77/49.

Akgül, Suat , *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim***,** 3. Baskı, İstanbul, 2004.

Çakar, Enver, *Elâzığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012.

Onarlı, İsmail, "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S.14, 2000

Saltık, Veli, “Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S.66, 2013.
Yılmazçelik, İbrahim, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat,* 3. Baskı, Ankara, 2017.
Yinanç, Refet-Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560),* Ankara, 1983.

YUKARI FIRAT HAVZSASINDA BİR ANADOLU SELÇUKLU SULTANI I.ALAEDDİN KEYKUBAD

Muhammet Beşir AŞAN[408]

Özet

Anadolu'nun Türkleşme İslamlaşmasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli bir yeri vardır. Yükselmenin ve gelişmenin yaşandığı bu dönemde Selçuklu Sultanı I. A.Keykubad'ın ayrı bir değeri vardır. Bu makalede; öncelikle Sultan I. Giyaseddin Keyhusrev ve I. İzzeddin Keykavus'un tarihi şahsiyetine yer verilecektir. Daha sonra, I. Alaeddin Keykubad'ın kardeşi Sultan İzzeddin Keykavus ile yaptığı iktidar mücadelesi ve sonrasında Minşar (Baskil) ve Gezipert Kalesi'ne hapsedilmesi, sultan oluşu ve güçlü şahsiyeti ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler : I. Giyaseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad, Minşar Kalesi.

Giriş

Sultan I. Alâeddîn Keykubad, muhtemelen 586'da (1190) doğdu. Babası I. Gıyâseddin Keyhusrev, 592'de (1196) tahtı kardeşi Rükneddin Süleyman'a bırakmak mecburiyetinde kalıp gurbet hayatına çıktığında Alâeddin Keykubad ağabeyi Keykâvus'la birlikte babasının yanında bulundu. Gıyâseddin Keyhusrev 601 (1205) yılında yeniden Selçuklu tahtına geçince Keykubad'ı Tokat'a melik tayin etti. Meliklik döneminde bastırdığı paralarda "el-Melikü'l-mansûr Alâüddevle ve'd-dîn Nâsıru emîri'l-mü'minîn" unvan ve lakabını kullandığı görülmektedir.

1. I.Giyaseddin Keyhusrev ve Tarihi Şahsiyeti

I. Alaeddin Keykubad, I. Giyaseddin Keyhusrev'in üç oğlundan birisidir. I. Giyaseddin Keyhusrev ise Sultan II. Kılıcarslan'ın oğludur. II. Kılıcarslan, devleti hânedan mensuplarının ortak malı sayan eski Türk geleneğine ve hâkimiyet anlayışına uyarak ülkeyi on bir oğlu arasında taksim etmiş, en küçük oğlu Keyhusrev'e de melik sıfatıyla Borgulu (Uluborlu) ve Kütahya yörelerini vermişti. Giyaseddin Keyhusrev 1192 yılında Konya'da tahta çıktı (588/1192). Kardeşleri onun sultanlığını tanımamakla birlikte kendilerini resmen sultan ilân etmeye de çekindiler[409]. Sultan I.Gıyâseddîn Keyhüsrev ve devrinin en temel ve en sağlam kaynağını, İbn Bîbî oluşturmaktadır[410]. Dolayısıyla Sultan Keyhüsrev ve devri

---

[408] Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğr.Üyesi, Elazığ. Bu makale, 2.Antalya Kongresinde (3 Mart 2019) , bildiri olarak sunulmuştur.

[409]Osman Turan; Keyhusrev I '', **İA,** İstanbul 1977, c.6,s.613-620 (613) ;Ali Sevim ;'' Keyhusrev I (ö. 607/1211), Anadolu Selçuklu Sultanı (1192-1196, 1205-1211)'', **DİA**, Ankara 2002, c.25,s.347-349.

[410]İbni Bibi olarak bilinen şahsın künyesi El-Hüseyin bin Muhammed bin Ali el-Cafer er-Rugadi'dir. Annesi Bibi Hatun Nişabur Şafiilerinden Kamalü'd-din Simnani'nin kızı,

hakkında en çok bilgi bu kronikte bulunmaktadır. Kendisine özgü bir üslubu olan İbn Bîbî, Türkiye Selçuklu devri ile ilgili tasvirlerini özellikle zamanın ve olayların rengine ve anlayışına boyamak suretiyle ortaya koymuştur. Bu sebepledir ki, onun kroniğinde olayların gerçek yüzü, ancak ana hatları ve genel çizgileriyle tasvir edilebilmiştir. Bazı gerçekleri içinde gizlemek gayesiyle başvurulan ayrıntıya ise, bu eserde pek fazla yer verilmemiştir[411] .

Keyhusrev, bu ilk saltanat yıllarında ihtiraslı ağabeyi Kutbüddin Melikşah'ın ölümü ve diğer kardeşlerinin birbiriyle mücadeleleri sebebiyle tahtını muhafazada herhangi bir zorlukla karşılaşmadı. Konya-İstanbul arasında ticaret kervanı işleten Selçuklu tâcirlerini hapse attırıp mallarına el koyan Bizans İmparatoru III. Aleksios'a karşı askerî harekâta başlayan Keyhusrev, Menderes nehrine kadar uzanan Bizans topraklarını fethetti. Bu sırada esir aldığı hıristiyan halkını Akşehir'e yerleştirip kendilerine toprak, ziraat aletleri ve tohumluk vererek üretici duruma gelmelerini sağladı; onlardan beş yıl müddetle vergi almadı. Bizans İmparatorluğu ile anlaşma yapılınca bu esirler ülkelerine dönmek istemediler. Sultanın bu politikasını öğrenen pek çok hıristiyan Selçuklu ülkesine göç etti, böylece birçok Bizans şehri boşalmış oldu. Kısa bir süre sonra sultanın ağabeyi Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah diğer kardeşlerine karşı üstünlük sağladı ve kalabalık bir ordu ile I. Keyhusrev'in savunduğu Konya'yı kuşattı. Karşı koymanın mümkün olmadığını gören Keyhusrev, istediği yere gitmesine izin verilmesi şartıyla tahtı II. Rükneddin Süleyman Şah'a bırakmak zorunda kaldı (593/1196)[412] .

I. Keyhusrev, tahtı yeniden elde etmek ümidiyle bir süre Selçuklular'a tâbi Ermeni Leon'un prenslik merkezi Kozan'da, ardından kardeşleri Tuğrul Şah ve Kayser Şah'ın yanında Elbistan ve Malatya'da kaldıktan sonra Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in yanına Halep'e gitti. Bir süre de Âmid'de (Diyarbekir) ve Ahlatşahlar'dan Balaban'ın yanında kaldı. Ziyaret ettiği hükümdarlardan umduğu desteği bulamayınca Trabzon'a geçerek oradan bir gemiyle vaktiyle babası Kılıçarslan'ın yaptığı gibi İstanbul'a gidip Bizans'a sığındı. İmparator III. Aleksios, onu Bizans'ın ileri gelen devlet adamlarından Manuel Mavrozomes'in

---

babası Necmü'd-din Muhammed Tercüman ise İran'da bulunan Curcan'dandır. Ibni Bibi, annesi ve babasıyla beraber, M.1231 yılında Konya'ya gelmiştir. Babası, M.1236'da II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev(M.1236–1246) tarafından tercümanlık görevine getirilmiş ve M.1272 yılında ölümüne kadar bu görevde bulunmuştur. El Evamirü'l-Alai'ye fi'l-Umuri'l-Alai'ye adlı eser Ibni Bibi tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. I.Gıyasü'd-din Keyhüsrev döneminden başlayan eserde bu dönem hakkında detaylı bir bilgi olmamasına rağmen I.Alâü'd-din Keykubad dönemi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İbni Bibi, M.1282 yılında vefat etmiştir. Bkz.İbni Bibi**, el-Evamirü'l-Alai'ye fi'l-Umuri'l-Alai'ye**, çev. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996;Adnan Sadık Erzi;'' İbn Bibi'', **İA**, MEB, İstanbul 1978, c.5/1,s.712-718.

[411]Salim Koca; Türkiye Selçuklu Devletini'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211),s.29.

[412]Ali Sevim ;**agm**,s.347-349;A.Sevim,Erdoğan Merçil; **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK Yayınları Ankara 2014, s.558-560.

kızı ile evlendirdi. Keyhusrev, Haçlılar'ın İstanbul'u işgali üzerine kayınpederinin bulunduğu kaleye gitmek zorunda kaldı[413].

Bu sırada II. Rükneddin Süleyman Şah ölmüş (600/1204), yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıçarslan hükümdar yapılmıştı. Buna karşı çıkan Selçuklu Emîri Mübârizüddin Ertokuş ile Selçuklular'ın hizmetine girmiş olan Dânişmendli emîrleri Muzafferüddin Mahmud, Zahîrüddin İli ve Bedreddin Yûsuf'un gayretleri sonucu Hâcib Zekeriyyâ, Keyhusrev'e gönderilerek Selçuklu tahtına oturmak üzere Konya'ya davet edildi. Keyhusrev şehre gidip ikinci defa Anadolu Selçuklu Devleti tahtına oturdu 601 / 1205.

Keyhusrev ilk iş olarak oğulları İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, Celâleddin Keyferidûn'u Koyluhisar'a melik tâyin etti. Ancak bu defa adlarına para bastırıp hutbe okutmalarına, merkezin izni olmaksızın komşu devletlerle savaş veya barış yapmalarına izin verilmedi[414].

İstanbul'dan dönen I. Keyhusrev, 1205 de, saltanatı kardeşinin oğlu III. Kılıç Arslan'dan tekrar elde edince askerî hareketlerini iktisâdi ve ticârî gâyelere göre ayarladı[415]. I.Keyhusrev, daha sonra Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan, dolayısıyla Akdeniz'de önemli bir ihracat ve ithalât limanı durumunda bulunan Antalya'nın fethine girişti. Şehir bu sıralarda Aldo Brandini adlı bir İtalyan'ın elindeydi. Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Latin-Rum iktidar mücadelesi sebebiyle Antalya yolu ve limanında güven kalmamış, Asya ve Afrika'dan gelen gemiler soyulmaya başlanmıştı. Şehri kuşatan Keyhusrev, Aldo Brandini'nin Kıbrıs'tan yardım alarak direnmesi sebebiyle başarılı olamayıp bir ara çekilmek zorunda kaldıysa da Latin idaresinden memnun olmayan Rum ahalinin daveti üzerine kuşatmayı yeniden başlattı ve çok geçmeden şehri fethetti (603/1207); şehrin vali ve kumandanlığına subaşı Mübârizüddin Ertokuş'u tayin etti. Antalya'nın fethinin ardından Anadolu Selçuklu Devleti iktisadî bakımdan büyük gelişmeler gösterdi. Selçuklular ilk defa Avrupalılar'la ticarî münasebetlere girip antlaşmalar yaptılar. Sultan, daha önce mal yüklü gemileri soyulan tâcirlere tazminat ödenmesi hususunda özel bir emir çıkardı. Ticaret kervanlarından alınan bâc ve geçiş vergilerini de kaldırdı.

Türkiye Selçuklu hükümdarlarından Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1205-1211), devletlerini maddeten ve manen geliştirmek için bazı temel iç ve dış politikalar uygulamışlardır. Bu politikalardan biri, devleti sarılmış bir kara devleti olmaktan kurtarıp doğal sınırlarına ulaştırmak, diğeri de Selçuklu ekonomisini dış dünyaya açmak ve onunla bütünleştirmektir. Sultan Keyhüsrev'in temelini attığı bu politikalar, oğulları İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) ve Alâeddîn Keykubâd (1220-1237) tarafından devam edilerek, gerçek hedefine ulaştırılmıştır. Böylece Anadolu,

---

[413] Osman Turan; **agm**, s.615.
[414] Ali Sevim ;**agm**, 349.
[415] Osman Turan; **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul 1969, 1-492. s.226; Ayrıca bkz. O.Turan; **agm**, s.616.

tarihinin hiçbir devrinde görülmemiş şekilde iktisadî ve medenî bakımdan büyük bir gelişmeye sahne olmuştur[416].

İznik Bizans İmparatoru Laskaris, Selçuklular'ın Anadolu'ya hâkim bir duruma geçmelerini hoş karşılamıyordu. Bu sebeple İstanbul Latin İmparatoru Henri ile bir antlaşma yaptı. İznik tahtını ele geçirmek isteyen III. Aleksios da onu Laskaris'e karşı tahrik etti. Keyhusrev beraberinde III. Aleksios olduğu halde I. Laskaris'e karşı harekete geçti. Denizli-Lâdik arasındaki Antiochia şehri (Alaşehir) civarında yapılan savaşta Selçuklu ordusu galip durumda iken askerler yağmaya girişti. Bu sırada sultan, çevresinde kimsenin kalmadığını gören bir Rum askeri tarafından şehit edildi[417].

I. Keyhusrev edip, şair ve âlimleri himaye eder; imar, ziraat ve kültür faaliyetlerini desteklerdi. Âdil bir sultan olup haftanın iki günü bizzat Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık yapardı. Antalya'yı fethederek Anadolu'yu milletlerarası ticaret yollarının merkezi haline getirmiş, Selçuklu Devleti'nin iktisadî durumunu kuvvetlendirmiştir. Selçuklu tarihinde ilk defa Venedikliler ve Kıbrıs Krallığı ile bir ticaret antlaşması imzalamıştır. Kayseri'de kız kardeşi adına 602'de (1205-1206) inşa ettirdiği Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi, İslâmî dönemde Anadolu'da yaptırılan en eski hastahane ve dünyanın ilk tıp fakültelerinden biridir. Râvendî Râḥatü'ṣ-ṣudûr ve âyetü's-sürûr adlı eserini Keyhusrev'e ithaf etmiştir[418].

2. I. Alâeddin Keykubad'ın Çocukluğu ve Yetişmesi

"Selçuk oğlu Ismail oğlu Kutalmış oğlu Mesud oğlu Kılıç Arslan II oğlu Keyhüsrev oğlu I. Alâeddin Keykubad", Anadolu Selçuklu Devletinin onuncu sultanıdır[419]. I. Alaeddin Keykubad, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu olup annesinin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda çocukluğu hakkında fazla bir bilgiye rastlayamadığımız Alâeddin Keykubad'ın doğum tarihi hakkında da kesin bir bilgi yoktur[420]. Ancak babası Giyaseddin Keyhüsrev'in Konya tahtını, ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'a terke mecbur olarak Istanbul'a gittiği vakit, Keykubad'ın çok küçük yaşlarda olduğu bilinmektedir. Ibni Bibi de kaydedilen bilgilere göre[421], Çaşnigir Seyfeddin Ayaba, Alâeddin Keykubad için: "Ben gurbet zamanlarında Sultan'ı ve kardeşini omuzlarımda ve kucağımda taşıdım, uzun sakalımı kestim, onların hatırı için sırtıma yüklediğim ekmeği Rum kadınlarına satarak Sultanı ve kardeşini besledim." demiştir. Bu bilgi Alâeddin Keykubad'ın[422] İstanbul'da bulunduğu zamanlarda (1197) omuzlara alınacak kadar

---

[416]O. Turan; **agm**,s.617;O.Turan; **age**,.s.227

[417]O. Turan; agm,s.618 ; Erdoğan Merçil; **İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2000, s. 87-98.

[418]Salim Koca;'' Türkiye Selçuklu Devletini'nin Temel Iç Ve Diş Politikalari Ve Sultan I. Giyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)'', **USAD,** Güz 2016; (5): 25-67; s.25

[419] İbn Bibi, **age**., s. 36-39; Hava Nur Turgut ; **I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı**, Yüksek Lisans Tezi , Danışman: Mikail Bayram, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2009,s.22.

[420] O.Turan, "Keykubat", **İA**, s. 646

[421] Coşkun Alptekin, "Anadolu Selçukluları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Istanbul 1992,s. 282.

[422] İbn Bibi, **age**, s.269.

küçük olduğunu gösterir. Yine Ibni Bibi'de kaydedilen bilgiye göre; 1197 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'yı terk etmesi üzerine Rükneddin Süleymanşah, şehzadelerden I. Izzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ı kucağına oturtarak onlara babaları ile birlikte Istanbul'a gitme konusunda serbest olduklarını söylemiştir. Bu bilgilere göre Alaeddin Keykubad, 1197 yılında dize oturtulacak kadar küçük, ancak ciddi bir soruyu idrak edip cevap verecek kadar belirli bir olgunluktaydı. Dolayısıyla bu yıllarda Alâeddin Keykubad muhtemelen yedi - sekiz yaşlarındaydı. Yine Ibn Bibi, şehzadelerin Istanbul'da (1205 yılında) boş vakitlerinde av partilerine katıldıklarını çimenliklerde arkadaşları ile birlikte oynadıklarını kaydeder. Bu bilgilere göre, 1197 yılında yedi - sekiz yaşlarında olan Keykubad, 1205 yılında onbeş – onaltı yaşlarında olmalıdır. Buna göre Alaeddin Keykubad 1190 yılı civarında doğmuş olabilir[423].

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uzun ve maceralı Bizans yolculuğunda, Alâeddin Keykubad babasının etrafındaki kalabalık grupla Trabzon'dan deniz yoluyla Istanbul'a gelmiş ve Bizans'a sığınmışlardır. Dokuz yıl süren bu sürgün hayatında Komnenoslar denilen Imparatorluk ailesinin üyesi Manuel Mavrazemos'un kızı ile I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlenmesi sonucu bu ailenin konuğu olmuşlardır. Dolayısıyla Alâeddin Keykubad'ın ve abisi İzzeddin Keykavus'un delikanlılık dönemleri Istanbul'da geçmiştir[424]. Küçük yaşlarda Istanbul'a giden Alâeddin Keykubad'ın ve abisi Izzeddin Keykavus'un eğitimi ile Seyfeddin Ayaba ilgilenmiştir. Bu iki kardeşin gençlik dönemlerinde çok iyi Farsça, Arapça ve Rumca öğrendikleri bilinmektedir. Istanbul'da özel hocalardan eğitim alan Keykubad'a Emir Bedreddin Gevhertaş da lalalık etmiştir. Mimarlık, marangozluk, oymacılık, sarraçlık ve ressamlıkta son derece maharetli olan Alâeddin Keykubad, tavla ve satranç oynamakta da emsalsizdi. Güzel ok ve cirit atardı. Yapı ressamlığı sanatında da iddialı olan Alâeddin Keykubad, Ibn Bibi'nin verdiği bilgiye göre[425] Kubâdâbâd Sarayı'nın projesini de kendisi çizmiştir. Kaynaklarda verilen bu bilgiler, Alâeddin Keykubad'ın iyi bir eğitim aldığını göstermektedir[426].

3. I. Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Zamanı

Alâeddin Keykubad, babasi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Istanbuldaki sürgün hayati boyunca, kardeşi I. İzzeddin Keykavus ile birlikte, onun yaninda bulunuyordu. Konya'da bulunan Rükneddin Süleymanşah, 1204 yilinda vefat edince yerine geçen oğul III. Kılıç Arslan (1204 - 1205) çok küçük yaşta olduğundan bu durum beyleri harekete geçirdi. Danişmendli Yağbasan oğulları bu harekette esas rolü oynadı. Yağbasan'ın üç oğlu Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli ve Bedreddin Yusuf, Giyaseddin Keyhüsrev'i tekrar tahta çıkarmak istiyordu. Bu amaçla Antalya valisi Mübarizeddin Ertokuş'un da desteğini alarak

[423] İbn Bibi, **age**., s. 78; H.N.Turgut **;age**, s.23.
[424] Emine Uyumaz; **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi**, DT., s. 45-50; H. N.Turgut;**age**,s.23.
[425] İbn Bibi, **age**, s.228.
[426] İbn Bibi, **age**, s.35; H. N. Turgut ;**age**,s.23.

Hacib Zekeriya'yı I. Giyaseddin Keyhüsrev'e gönderdiler. Hacib Zekeriya vasıtasıyla daveti kabul ettiğini bildiren Giyaseddin Keyhüsrev, oğulları, kayınpederi Manuel ve diğer maiyeti ile yola çıktı. Keyhüsrev I znik'e geldiğinde Theodore Laskaris ile karş ılaştı. Laskaris yeni Sultan III. Kılıç Arslan ile yaptığı anlaşmaya göre kendi memleketinden Selçuklu devletine geçince izin vermeyeceğini söyledi. I.Giyaseddin Keyhüsrev ve Laskaris arasında sonunda bir anlaşmaya varıldı. Buna gore Türklerin yeni fethettikleri Denizli Bizanslılara verilecek, güvence olarak da Sultanın iki oğlu ile Hacib Zekeriya İznik'te rehin bırakılacaktı[427].

Giyaseddin Keyhüsrev bu anlaşmadan sonra maiyeti ve kayınpederi ile birlikte uç Türkmenleri'nin merkezi olan Uluborlu'ya vardı. Burada, Konya'yı geçebilmek için hazırlıklar başlattı[428]. Bu sırada rehin tutulan Hacib Zekeriya, Rum muhafızların reisi ile görüşerek, şehzadelerle birlikte kendisini serbest bıraktığı taktirde ona ihsanlarda bulunacağını vaadetti. Bu isteğinin kabul edilmesi üzeine Hacib Zekeriya, Giyaseddin'e bir ulak göndererek çocuklarının kurtulduğu müjdesini verdi. Bu haberden sonra Giyaseddin Keyhüsrev 1205 tarihinde, Konya üzerine yürüdü ve yaklaşık dokuz yıllık bir aradan sonra 1205'de bıraktığı tahtına kavuştu.

Sultan tahta çıkar çıkmaz, ilk olarak Şam'a giden hocası Mecdeddin İshak'ı Konya'ya çağırdı. Daha sonra oğullarından büyük oğlu İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, ortanca oğlu Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, küçük oğlu Celâleddin Keyferidun'u ise Koyluhisar'a melik olarak tayin etti. Alâeddin Keykubad babasının ölümüne kadar Tokat meliki olarak görev yaptı[429]. Alâeddin Keykubad'in Tokat melikliği dönemine ait üç sikkesi vardır. Mahalli darbi ve tarihi bulunmayan bakır sikkede "el-Melikü'l-Mansur Keykubad b.Keyhüsrev Nasıru Emirü'l-Mümin'in" ibaresi kullanılırken, Tokatta kesilen iki gümüş sikkede "el-Melikü'l-Mansur Alaüddevle ve'd-din Ebü'l-Muzaffer Keykubad b. Keyhüsrev Nasıru Emirü'l-Müminin" ibaresi kullanılmıştır[430].

4. I. Alaeddin Keykubad'ın Kardeşi Sultan İzzeddin Keykavus ile yaptığı İktidar Mücadelesi ve Hapsedilmesi

Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev şehit düştüğü zaman geride üç oğlu kalmıştı, bunlar büyüklük sırasıyla İzzeddîn Keykavus, Alâeddîn Keykubad ve Celâleddîn (İbrahim) Keyferîdun idi. Bu sırada devlet ileri gelenleri toplanarak hangi şehzadeyi tahta çıkaracaklarını tartışmışlar, neticede Malatya Meliki İzzeddîn Keykavus üzerinde karar kılarak onu kendilerinin bulunduğu Kayseri'ye davet etmişlerdi. Nitekim I. İzzeddîn Keykavus Kayseri'ye gelerek Selçuklu tahtına

---

[427] O. Turan;,**Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.273 ; H. N.Turgut ;**age**,s.24.

[428] Aksarayi Kerimüddin Mahmud bin Muhammed**,; Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsayeretü'l Ahyar**, Çev. Mürsel Öztürk, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK, II. Dizi. Sayı, 38, Ankara 2000,s.128; H. N.Turgut;**age**,s.24.

[429] O.Turan;**age**, s.275; H. N.Turgut;**age**,s.25.

[430] İbrahim Artuk, "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", **Belleten**, XLIV/174, 1980, s.265-27; H. N.Turgut ;**age**,s.25.

oturdu (20 Temmuz 1211). Ancak çok geçmeden sultanlığı ele geçirmek isteyen bir şehzade daha olduğu anlaşıldı[431]. Bu da Tokat meliki olan Alâeddîn Keykubad idi. O iyi bir hazırlık yapmış, Erzurum meliki olan amcası Tuğrulşah'ı, uç beyi Danişmendli Zahireddîn İli ve Ermeni Prensi II. Leon'u da kendi tarafına çekerek İzzeddîn Keykavus'u Kayseri'de kuşatmıştı. İzzeddîn Keykavus'un durumu hiç de parlak değildi ve kuşatma uzadıkça halkın hoşnutsuzluğu durumu gittikçe kötüleştiriyordu. Nihayet sultanı bu güç durumdan Kayseri Valisi Celâleddîn Kayser kurtardı. Onun müttefikleri birbirinden ayırmak yolundaki teklifi uygun görülmüş ve karşı cepheden verilen va'dler ile ilk olarak, Ermeni prensi uzaklaştırılmıştı. Daha sonra Tuğrulşah'ın da ülkesine dönmesi Alâeddîn Keykubad'ın kuşatmayı bırakarak Ankara'ya çekilmesine sebep oldu. I. İzzeddîn Keykavus bundan sonra Konya'ya ulaştı. Sultanı tebrik için birçok elçiler geldi. Bunlar arasında İznik İmparatoru Theodoros Laskaris'in elçisi de vardı, o otuz bin dinar ve birçok hediyeler göndererek barış teklif ediyor, bu teklifin uygun görülmesi ile iki taraf arasında hudutlara hürmet edilmesi şartıyla bir antlaşma yapılıyordu.

Sultan I. İzzeddîn Keykavus'un tabiî olarak ilgileneceği ilk iş, kardeşi Alâeddîn'in durumu idi. O Ankara'da oturdukça Selçuklu tahtı için bir engel teşkil edecek ve sultan hiçbir iş yapamayacaktı. Nihayet sultan Konya'da ordusunu topladıktan sonra Ankara üzerine yürüyerek şehri muhasara etti. Neticede Alâeddîn Keykubad kendi hayatına ve şehir halkına dokunulmaması şartıyla teslim olmayı kabul etti. Sultan bu isteği uygun görerek Ankara'ya girdi (1212-13), Alâeddîn Keykubad ise Malatya yakınındaki Minşar (veya Masara) kalesine hapsedildi[432].

Izzeddin Keykavus, Selçuklu tahtına tek başına geçmeyi başardıktan sonra ilk olarak, Kıbrıs Kralı ile ardından da Venediklilerle bir ticaret anlaşması imzaladı.(1214). Karadeniz ticaretini güvenlik altına almak maksadıyla 1214 yılında Sinop'u aldı. Diğer taraftan Latinlerin tahriki ile isyan etmiş olan Antalya halkını itaat altına aldı. Selçuklular'a ait bazı yerleri alan Ermeniler üzerine yürüdü ve onları vergiye bağladı.(1216).

Bu başarılı fetihlerin ardından Sultan I. Izzeddin Keykavus, Erzincan Mengücük Beyi Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlendi. Böylece Sultan Mengücüklülerle ilişkilerini kuvvetlendirdi. Diğer taraftan Eyyubiler'in idaresinde bulunan Haleb hükümdarı Melik Aziz'in yaşının küçük olması, ülke savunmasında bazı sorunlara neden oluyordu. Haleb beylerinin bir kısmı, Selçuklulara bağlanmayı uygun bulup, Selçuklu Sultanını Haleb'e davet ettiler. Bunun üzerine Haleb seferine çıkan İzzeddin Keykavus çeşitli nedenlerden dolayı eli boş döndü. Bu yenilgiye çok üzülen Sultan şüphelendiği bazı emirlerini bir eve

---

[431]O. Turan;''Keykavus I', **İA**,c.6,s.632-633;' I. Izzeddin Keykavüs ile I. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mûcadelesi için bkz. Salim Koca "Sultan izzeddin Keykavüs ile Melik Alaeddin Keykubad Arasinda Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten,** LIV/211, TTK, Ankara 1991, 935-943.

[432] O. Turan;''Keykavus I', İA,c.6,s.634;Ayrıca bkz. I. Izzeddin Keykavüs ile I. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mûcadelesi için bkz. Salim Koca;"Sultan izzeddin Keykavüs ile Melik Alaeddin Keykubad Arasinda Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten,** LIV/211, TTK, Ankara 1991, 935-943.

kapatarak yaktırdı. Yenilginin intikamını almak için Erbil hükümdarı Muzafereddin Gök-Böri ve Artuklu hükümdarı Nasurüddin Mahmud ile birlik oldu. Ancak verem hastalığı nedeniyle Malatya'da öldü.(1219-1220). Sultanın ölümünden sonra yerine Kezirpert kalesinde tutuklu bulunan kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçti(1220). Anadolu Selçuklularının büyük sultanlarından olan İzzeddin Keykavus sarsılmaz bir iradeye, tükenmez bir kudrete ve siyasi görüşe sahip bir şahsiyet idi. Bu sayede etraftaki hükümetler arasında mevcut ihtilaflardan faydalanarak, zaferler kazanmış, memleketin hudutlarını genişletmiş ve devletin nüfuzunu artırmış idi[433].

5. I. Alâeddin Keykubad Devrinin Belli Başlı Siyasi Ve Sosyal Olayları

I. Alâeddin Keykubad dönemi Anadolu Selçuklu Devleti'nin her bakımdan en parlak ve en güçlü olduğu bir dönemdir. Yaklaşık on sekiz yıl hüküm sürdüğü saltanatı boyunca, izlediği istikrarlı politikalarla Anadolu Selçuklu Devletine ikbal devrini yaşatmıştır. Bu dönem Anadolu'nun hızla Türkleştiği, sınırların genişlediği, medeniyet ve kültürün en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemdir[434].

Alâeddin Keykubad 1220 yılında devlet erkânının desteğiyle tahta oturmuştur. Tahta çıkışıyla birlikte, Abbasi Halifesi en-Nasır li Dinillah (1180-1225) İslam aleminin dini reisi sıfatıyla Şeyhülislam Şihâbü'd-din Sühreverdi'yi hakimiyet alametleri ile birlikte Sultan'ın saltanatını onaylamak üzere Konya'ya gönderdi.

Konya'ya gelen Şeyhülislam, halifenin gönderdiği hilat ve imame'yi Keykubad'a verdi. Böylece Sultan Şeyh Şihâbü'd-din Sühreverdi'nin elinden fütüvvet üniforması olan şalvar giymiş ve şed kuşanmıştır.

Sultan devletin başına geçer geçmez, siyasi ve askeri yönden bir takım faaliyetlere girişip, ülke sınırlarını genişletmek amacıyla ilk fetih seferini Alâiye'ye düzenledi. Akdeniz sahilinde askeri ve ticari bakımdan oldukça önemli bir yer olan Alâiye şehri, Kyr Vart denilen ve adından Rum olduğu anlaşılan bir mahalli idarecinin elinde idi. 1221 yılında Sultan Alâeddin Keykubad Alâiye'yi ele geçirdi ve orada kendi adıyla anılan muhteşem bir saray, mamur bir şehir ve tersane inşa ettirdi[435].

Alâeddin Keykubad tahta geçtikten kısa bir süre sonra ülke içi siyaseti düzene sokmak ve mutlak otoriteyi sağlamak amacıyla, zenginlik ve nüfuzları artan emirlerin ülke yönetimine müdahil olmalarını engellemeyi düş ündü. Kendisini kısa bir süre önce tahta geçiren bu emirlerle arasında baş gösteren gerginlik, onun tahttan uzaklaştırılmasına sebep olabileceğinden, iç siyaset açısından bertaraf edilmeleri gerekiyordu.

---

[433] O. Turan ;**agm**, s. 640.

[434]H. N.Turgut;**age**,s.15

[435] Ibn Bibi, **age**, s.258-267 ; Ebu'l Ferec, a.g.e., c.II, s. 5 16 ; Mükremin Halil Yınanç, "Alâiye",**İA.,** c.I, s. 287;O. Turan; ''Keykubad I'', **İA**, İstanbul 1977, c.6, s.646-661 (648); H. N.Turgut;**age**,s.15.

Nitekim beylerin en nüfuzlusu olan Seyfeddin Ayaba idam edildi. Bir başka bey Zeyneddin Başara zindanda öldü. Mübarizeddin Behremşah hapsedildi. Bahaeddin Kutluca da Tokat'a götürülüp bertaraf edildi. Bertaraf edilen beylerin malları müsadere edildi. Anonim Selçukname, bertaraf edilen beylerin sayısının olduğunu söyler.

Alâeddin Keykubad, bu olaylardan sonra Anadolu'da ticari hayatı tehlikeye sokan, Ermeni Prensliği ile Moğollar tarafından iş gal edilen Kırım üzerine seferler düzenledi. Çünkü o sırada uluslararası ticaret yollarının kesiştiği bir güzergâh olan Anadolu da, 1219 yılında Ermeni prensi III. Leon'un ölümü ve Moğolların Kıpçak illeri ve Kırım'a saldırıları nedeniyle, ticaret yollarındaki emniyet ve asayiş sarsılmış, eşkıya ve korsan faaliyetleri artmıştı. Kendisine gelen şikâyetler üzerine, zarara uğrayan tüccarların zararlarını tazmin ettikten sonra Suğdak'a bir donanma sevk etti[436].

Bir süre sonra kendisi Suriye ticaret yolunun emniyetini bozan Ermeniler üzerine sefer düzenleyerek kendine tâbi hale getirdi. Bu dönemin en önemli siyasi olaylarından biri, Anadolu sınırlarına dayanan Moğol istilası ve buna karşı Alâeddin Keykubad'ın uyguladığı politikadır. O, İslam dünyası için büyük bir tehlike oluşturan bu felaket karşısında şehirlerin etrafına kaleler ve surlar inşa ettirmek gibi bir takım maddi tedbirlerin yanında küçük komşu devletleri ittifak ve tabiiyet bağları ile zararsız hale sokmak veya ortadan kaldırmak suretiyle, bir takım siyasi tedbirler alıyordu. Örneğin İznik İmparatorluğu ile aralarındaki geleneksel dostluğu korumak, Moğollara karşı alınmış tedbirlerden biri idi. Yine Anadolu'daki Eyyubi, Artuklu ve Mengücük emirlerine karşı aldığı önlemler ülkede birliği sağlamak ve Moğol tehlikesine karşı tedbirli olmak amacına yönelikti. Sultan'ın Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği mektuplar, onun Moğollar karşısındaki düşünce ve endişelerini ortaya koyuyordu [437].

Siyasi faaliyetlerin yanında Alâeddin Keykubad devletin başına geçtiği andan itibaren, ülkenin iktisadi yönden kalkınması için önlemler aldı. Bu yönde daha önce yapılmış ticari anlaşmaları yenileyerek, Venedikli tüccarların sultanın ülkesinde serbest ticaret yapmalarına imkân sağlayan uygulamaları devreye soktu. Sultan yabancı tüccarlardan %2'den fazla gümrük vergisi alınmayacağını; altın, gümüş ve zahirenin vergiden muaf tutulduğunu ilan ederek ticari hayatın canlanmasını sağladı. Türk tüccarları da Venediklilere ait ülkelerde aynı serbestliği kazandılar. Bu anlaşmadan sonra Venedik ve Fransız tüccarları Türkiye'de daha çok faaliyet göstererek, bir takım ticari müesseseler kurdular. Aynı şekilde Kıbrıs Kralı Henri ile yapılan ticari faaliyetlerde gümrük vergisinin %1 oranına indirildiği anlaşılıyor.

Bundan başka Alâeddin Keykubad ticareti teşvik etmek için bazı tedbirler almış ve ticaret yollarının emniyetini sağlamıştır. Bununla birlikte, zengin ticari mallar taşıyan büyük kervanların, karalarda düşmanlar veya göçebe halk, denizlerde yabancı korsanlar tarafından tecavüze uğraması halinde, zararı tazmin etmek için, tarihte ilk kez devlet garantisi getirmiş, ticaret kervanlarının emniyeti

[436] Geniş bilgi için bkz. O. Turan;**agm**, s.649 vd ;H. N.Turgut;**age**,s.16.
[437] O.Turan; agm,s.653-655.

ve dinlenmeleri için, ticaret yolları üzerine kervansaraylar inşa ettirmiştir. Kayseri ve Aksaray civarında inşa edilen "Sultan Hanları" onun tarafından bu amaçla inşa edilmiş binalardır. Bu konaklama yerlerinde, yolculara zengin- fakir, müslüman-gayri Müslim, hür-köle ayrımı yapılmaksızın ücretsiz yemek verilmesi, hayvanlara bakılması dönemin insanlık anlayışını ve medeniyet seviyesini göstermektedir. İktisadi yönden kalkınmış Anadolu'da Alâeddin Keykubad tarafından darp ettirilen "Sikke-i Alâi" yüksek ayarlı altın dinar ve gümüş akçeler uzun süre dünya piyasalarında tedavülde kalmış değerli paralardı. Uluğ Sultan Alâeddin Keykubad döneminin iktisadi yönden Türkiye'nin en parlak devri olduğunu ve yurdundan edilmiş insanların, niçin

Anadolu'yu sığınak olarak tercih ettiğini tarihi kayıtlardan açıkça gösteriyor. İktisadi yönden gelişen Anadolu ilim, kültür ve sanat faaliyetleri yönünden de gelişti. Sultan ilim, kültür ve sanat mensuplarını himaye eden, onlara değer verip, teşvik eden ve onları ödüllendiren kültür aşığı bir kişi idi. Kendisi de dönemin ilim ve edebiyat dillerini(Arapça-Farsça-Rumca) biliyordu. Onun meclislerinde siyasetten başka ilim ve kültür meseleleri de münakaşa ediliyordu. Sultan kendinden önceki bazı Türk ve İslam hükümdarları gibi tarih ve siyaset kitaplarına meraklı idi. Okuduğu eserler arasında Nizamulmülk'ün Siyasetnamesi, Gazzâli'nin Kimya-yı Saadet'i ve Nasihatü'l Müluk 'ü ve Kâbus-i Vuşmgir'in Kâbus-nâme 'si vardır[438].

Sultan Alâeddin Keykubad Moğol istilası önünden kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer bölgelerden âlim, edip, şair, tüccar ve sanatkârlara Anadolu'yu bir sığınak haline getirerek, onları himaye etmiş ve böylece Anadolu'nun kültürel seviyesini yükseltmiştir. İbn-i Bibi, "Selçuklular, kültür ve edebiyat adamlarını yoksulluk vadisinden ve fakirlik çölünden kurtarıp, onların yüzünü, dünyayı aydınlatan güneş gibi ağartıp, her isteklerini, kalbi temiz kimselerin duası gibi geçerli kılarlardı" sözleriyle onların kültür ve bilim adamlarına verdiği önemi güzel cümlelerle ifade eder.

Alâeddin Keykubad, kültürel faaliyetlerin artırılması ve iktisadi hayatın canlandırılmasının haricinde, Anadolu'nun imarına da önem vermiş, ülkeyi en yüksek medeniyet seviyesine çıkarmıştır. Büyük şehirlerin etrafını muhteşem surlarla çevirmesinin yanı sıra cami, medrese, hastane, tersane, köprü ve kervansaraylarla ülkeyi mamur bir hale getirmiştir. Onun döneminde yapılan tarihi yerler arasında Alâiye ve Beyşehir Gölü üzerindeki Kubad-âbâd şehirleri ile Kayseri'de Kubâdiye ve Konya sarayları çok önemlidir. Ayrıca Antalya ile Alâiye arasında göl kenarında ve bir tepenin eteğinde inşa ettirdiği Kubad-âbâd sarayı meyveleri, yeşillikleri ve göl manzaralı doğası ile harika bir yer idi. Sultan her yıl kışı Antalya ve Akdeniz sahillerinde geçirir, baharda Konya'ya dönerken burada konaklardı.

Sultanın Kayseri'de inşa ettirdiği Keykubâdiye Sarayı, yine Konya'da yaptırdığı meşhur Dâru'ş-şifa-i Alâi hastanesi dönemin en önemli eserlerindendir. Alâeddin Keykubad'ın bu zengin imar faaliyetlerinden dolayı önceki Selçuklu sultanları tarafından Anadolu'da yaptırılmış birçok eser ona nispet edilmiştir.

[438] O.Turan; **agm**, s.658; H. N.Turgut;**age**,s.19.

Meşhur tarihçi Kerimüddin Aksarayi eserinde Alâeddin Keykubad dönemi hakkında şunları söyler: "Onun hayrat serleri zamanın sayfaları üzerinde ve ülkenin her tarafında güneş ışığı kadar parlaktı".

Sonuç

Sonuç olarak, onsekiz yıllık saltanatı boyunca Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın en çok üzerinde durduğu konunun, bağımsız bir Türkiye Selçuklu Devleti olarak bölgede varlığını devam ettirebilmek için, Anadolu'dan geçen milletler arası ticaret yollarının gelirinden olabildiğince fazla pay alabilmeyi sağlamak olduğunu görüyoruz. Bu yüzden o ticarete son derece önem veriyordu. Hatta, devlet politikasını buna göre ayarlamıştı dersek abartılı olmaz. Zira, tahta çıkar çıkmaz Venedikliler ile imzaladığı ticaret anlaşması, Alâiye'ye, Suğdak ve Kilikya Ermeni Krallığı'na düzenlediği seferlerin yanısıra tüccarların güvenliğinin sağlanması ile onlara sağladığı imtiyazlar bunun en güzel kanıtıdır[439].

Alâeddin Keykubad âdil, ciddi ve otoriter bir hükümdardı. Devlet işlerini bizzat yakından takip eder, görevini ihmal edenlere müsamaha göstermezdi. Onun zamanı Selçuklular'ın en güçlü dönemidir. Keykubad, doğuda Fırat'a kadar bile gitmeyen ülkesinin sınırlarını Aras boylarına ve Van gölüne kadar ulaştırdı. Yine onun devrinde Akdeniz ve Karadeniz'de donanma meydana getirildi. Karadeniz donanması sayesinde Kırım'daki Suğdak şehri Selçuklu idaresine bağlandı. Vefatı esnasında Selçuklular Ortadoğu'nun en kuvvetli ve en büyük devleti idi. Çukurova'daki Ermeni kralı, Trabzon Rum imparatoru, Halep Eyyûbî meliki ve Mardin Artuklu meliki Keykubad'ı metbû tanıyordu. Hatta İznik Rum Devleti'nin de onun tâbileri arasında yer aldığı söylenir. Para ve kitâbelerinde "es-sultânü'l-a'zam" unvanı ile anılır. Abbâsî halifesi de gönderdiği yazılarda ona aynı unvanla hitap etmiştir. İbnü'l-İbrî, Keykubad'ın çok akıllı, siyasî zekâsı yüksek, ahlâklı ve namuslu bir hükümdar olduğunu kaydettikten sonra devletinin gücünü arttırdığını, şanını yücelttiğini, ülkesini genişlettiğini, birçok hükümdarın kendisine tâbi olduğunu, âlemin onun önünde eğildiğini ve bundan dolayı kendisine "dünyanın sultanı" denildiğini kaydeder[440].

Selçuklu tarihçisi Osman Turan da, ''I. Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu sultanları arasında, ancak II. Kılıç Arslan ile mukayese edilebilir bir sultandı. Birisi, Türkiye'yi kurmakta, diğerinin ise, yükseltmekteki rolleri ve şahsi kudretleri birbiriyle mukayese edilebilirdi''[441]. demektedir.

---

[439]Emine Uyumaz;''Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış'', **Cogito Selçuklular Özel Sayı**,S.29,s.121-130; Ayrıca bkz. E. Uyumaz;'' Sultan I. Alâeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)'', www.tarihtarih.com s.10-11.

[440]Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Târihi**, II, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları Ankara 1987, s.536-537.

[441] O.Turan; **agm**,s. 659.

Kaynakça

AKSARAYÎ, **Kerimüddin Mahmud bin Muhammed, Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsayeretü'l Ahyar**, Çev. Mürsel Öztürk, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK, II. Dizi. Sayı, 38, Ankara 2000.

Alptekin, Coşkun; "Anadolu Selçukluları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Istanbul 1992,s. 282.

Artuk, İbrahim; "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", **Belleten,** XLIV/174, 1980, s.265-273.

Bayram, Mikail; **Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe"**, Konya, 1981.

_____; **Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler**, Konya 2008.

Erzi, Adnan Sadık; '' İbn Bibi'', **İA**, MEB, İstanbul 1978, c.5/1,s.712-718.

Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Târihi**, II, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları Ankara 1987, s.536-537.

İbni Bibi, **el-Evamirü'l-Alai'ye fi'l-Umuri'l-Alai'ye**, çev. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.

İbnü'l-Esir; **el-Kamil Fi't-Tarih**, I-X, Beyrut 1386/1966 çev. AhmetAğırakça, Abdülkerim Özaydın, I-XII, Istanbul 1986.

Koca, Salim; "Sultan İzzeddin Keykavüs ile Melik Alaeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", **Belleten**, LIV/211, TTK, Ankara 1991, 935-943.

_____;'' Türkiye Selçuklu Devletini'nin Temel İç Ve Dış Politikaları Ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)'' **USAD**, Güz 2016; (5): 25-67.

_____; "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ınTürkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 8-12.

Sevim , Ali;'' Keyhusrev I (ö. 607/1211), Anadolu Selçuklu sultanı (1192-1196, 1205-1211)'', **DİA**, Ankara 2002, c.25,s.347-349.

_____, Merçil Erdoğan; **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK Yayınları Ankara 2014, s.558-560.

Merçil, Erdoğan; **İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 2000.

Turan, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.273.

_____; **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul 1969, 1-492.

_____; ''Keyhusrev I '', **İA,** İstanbul 1977, c.6,s.613-620 (613) ;

_____;''Keykavus I'**, İA**,c.6,s.631-642.

_____;''Keykubad I'', **İA**, İstanbul 1977, c.6, s.646-661.

Turgut, Hava Nur; **I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı**, Yüksek Lisans Tezi , Danışman: Mikail Bayram, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2009.

Uyumaz, Emine; **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi**, DT., s. 45-50.

_____;''Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış'', **Cogito Selçuklular Özel Sayı**,S.29,s.121-130.

_____;'' Sultan I. Alâeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)'', www.tarihtarih.com, s.10-11.

Yınanç, Mükremin Halil; "Alâiye" ,**İA**., c.I, s. 287.

Yinanç, Re'fet ;"Amasya Halifet Gâzî Medresesi", **Vakıflar Dergisi**, Ankara,1982, XV, s.5-14.

ESKİÇAĞ'DA BASKİL YÖRESİ

Cuma Ali YILMAZ[*] , Yüksel ARSLANTAŞ[**]

Öz

Baskil yöresi, tarihi dönemler boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bölge, Fırat Nehri'nin yanı başında olması nedeniyle doğudan batıya, batıdan doğuya giden orduların geçiş güzergâhında olmuştur. Dolasıyla bölgede birçok kale, yol ve yerleşim yeri bulunmaktadır. Karakaya Barajı'nın yapımı sırasında Cafer Höyük, Pirot, Köşkerbaba, Değirmentepe, Şemsiyetepe, İmikuşağı'nda yapılan kazı çalışmaları ve yörede yapılan yüzey araştırmalarında Eskiçağa ait birçok eser ve höyük tespit edilmiştir. Dolayısıyla Baskil Yöresi Elazığ ve çevresinin Altınova gibi önemli bölümlerinden biridir.

Eskiçağda Baskil yöresinin coğrafik konumu ve stratejik önemi, sınırları, tarihi coğrafyasının kısa bir analiziyle başlayacak olan çalışmamızda, Yörenin mimarisi, ekonomisi, ölü gömme adeti vb. gibi gelenekleri yerli ve yabancı kaynakların ışığında izah edilecektir. Çalışmamızın sonunda ise kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ, Baskil, İmikuşağı, Şemsiyetepe, Cafer Höyük

ABSTRACT
Baskil Reigon in Ancient

The Baskil region has a strategic importance during the historical periods. As the region is near the Euphrates river, it has been on the route of armies going from east to west and from west to east. Accordingly, there are many castles, roads and residential area in the region. During the construction of the Karakaya Dam, excavation works and surface exploration in Cafer Hoyuk, Pirot, Köşkerbaba, Değirmentepe, Şemsiyetepe and Imikuşağı yielded many antiquities and hoyuk belonging to ancient times. Therefore, the Baskil region is one of the important parts of Elazığ and its surroundings such as Altınova.

This study which will begin with a short analysis of the strategic importance, borders and historical geography of Baskil region in ancient times, the architecture, economy, burial customs and so on. Such traditions will be explained in the light of domestic and foreign sources. Will be made a short assessment at the end of our work.

Key Words: Ancient, Baskil, Imikuşağı, Şemsiyetepe, Cafer Hoyuk

Giriş

Baskil ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır[442]. Elazığ ilinin batısında bulunan ilçenin, doğusunda merkez ilçe, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, kuzeyinde Keban ilçesi, güneyinde Malatya'ya bağlı Kale, Pütürge ve Battalgazi ilçeleri, batısında da Malatya'ya bağlı Yazıhan ve Arguvan ilçeleri yer almaktadır[443].

Elazığ yöresinde Altınova, Malatya bölgesindeki Fırat vadisi ile birlikte MÖ. 6. binden beri en yoğun yerleşme alanıdır. İkinci önemli bölge, birçok prehistorik höyüğün bulunduğu Baskil yöresidir. Bu platoda dağlar, Fırat sahillerine doğru

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, cayilmaz@firat.edu.tr

[**] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, yarslantas@firat.edu.tr

[442] Ayşe Çağlıyan, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 2002, s. 1.

[443] Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012, s. 13.

alçalmaktadır. Nehirler ve daha küçük su kaynakları dağlardan verimli ovalara doğru akmaktadır. Bunların en büyüklerinden biri de Kale yöresinin güneyinde dağlardan Fırat'a doğru ovalara inmektedir. İmikuşağı ve Hasikli bölgesinde bu ovalardan biri bulunmaktadır. Bu ova, Kadıköy'den sonra Habibuşağı sınırlarının sonuna doğru daralmaktadır. Bu noktada Fırat Nehri derin bir yatak içinde akmaktadır. Bölgedeki en büyük prehistorik höyükler Fırat boyunca yer alırken küçük siteler, daha iç kısımlardaki küçük su pınarlarının kenarında yer almaktadır[444].

Hitit imparatorluk dönemine ait belgelerde Isuwa olarak adlandırılan bölge bugünkü Elazığ bölgesini kapsamaktadır. Isuwa'nın kuzeyde Murat Irmağı, batı ve güneybatıda Fırat Nehri ile sınırlandığı, güneydoğuda ise sınır kesin olarak belli olmamakla birlikte, Yukarı Mezopotamya düzlükleri ve Yukarı Dicle Havzası'na kadar ulaştığı kabul edilmektedir. MÖ 2. Bin Isuwa'nın tarih öncesi dönemlerini, yapılan kazıların sonuçlarından öğrenmekteyiz. Ancak burada Keban ve Karakaya Baraj Gölleri alanlarındaki kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları dışında, geniş kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bununla beraber, sadece bölgedeki baraj gölleri alanlarında yapılan araştırmalar bütün bölge hakkında fikir verebilecek nitelikte ve niceliktedir[445].

1. Elazığ Baskil Yöresi Kazı Çalışmalarına Dair Analizler

Cafer Höyük, Pirot, Köşkerbaba, Değirmentepe, Şemsiyetepe, İmikuşağı'nda yapılan kazı çalışmaları ile Eskiçağa ait bir çok eser ve höyük tespit edilmiştir.

Cafer Höyük kazısı ile başlayacak olursak, Karakaya baraj gölü altında kalan, Malatya'nın yaklaşık 40 km kuzeydoğusunda, Doğu Torosların eteklerinde, Fırat'ın sağ kıyısından 750 metre içeride, Değirmendere'nin kıyısında, Fırat Vadisinin iki kanyon arasında genişlediği bereketli ova üzerinde kurulmuş olarak[446] bulunan Cafer Höyükte MÖ VII. bin başlarına kadar giden bir Neolitik köyü ortaya çıkarılmıştır. Höyük, Karakaya Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri tespit ve kurtarma amacıyla Mehmet Özdoğan başkanlığında yürütülen yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (CNRS) adına 1979-1986 seneleri arasında J. Cauvin başkanlığında kazı çalışmaları yapılmış bir alandır. Karakaya Baraj sularının höyüğü basması sonucunda Cafer Höyük

[444] Jak Yakar, *Prehistoric Anatolia*, Tel Aviv, 1991, s. 100.

[445] Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minör", *American Journal of Archaeology,* Vol. 73, No. 2 Boston, 1969, s. 203-227; Turgut Yiğit, "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, C. XVII, S. 28, Ankara 1996, s. 233; Muhammet Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI- XIII Yüzyıllar),* Ankara, 1992, s. 19-24; Kemalettin Köroğlu, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi,* İstanbul, 1996, s. 1-3.

[446] Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s.
29.

günümüzde tamamen sular altında kalmıştır[447]. Höyüğün daha yüksek olan ve geç dönem çanak çömleği veren batı kısmına dokunulmamış, doğu kısmında ana toprağa ulaşmak amacıyla 50 metrekarelik orta kısmında ise tarih öncesi yerleşmenin son evresini ortaya çıkaran 175 metrekarelik iki tane açma açılmıştır. İki açma 40 m uzunluğunda 1 m genişliğinde bir açma ile bağlanmıştır. Kazılan tüm alanlarda Neolitik Dönem yerleşmesi ortaya çıkmıştır. Neolitik dolgu 6 m olup, 13 tabakadan oluşmaktadır. Kesintisiz devamlılık gösteren yerleşme mimari gelişim ve buluntular açısından 3 evreye ayrılmıştır: Erken evreler (13–9 tabakaları) ve Orta evreler (9–5 tabakaları) sadece doğu açmada; Geç evre (4–1 tabakaları) hem batı hem doğu açmalarında ortaya çıkarılmıştır[448].

Erken evre MÖ 8000'lere tarihlenir. Burada, iç mekanı birbirine geçişli yan yana iki veya üç odadan oluşan, güneşte kurutulmuş kerpiç bloklardan yapılma dikdörtgen evlerin kalıntıları bulunmuştur[449]. Höyüğün erken evresinde iki gömüt bulunmuştur. Gömütlerin birincisi erişkin bir bireye ait, kafatası haricince bütün bir iskelet olan gömüt, diğeri ise yine kafatası olmayan fetüs durumunda sol tarafına yatırılmış bir bebek iskeletidir. Bunların üzerine geniş düz bir taş yerleştirilmiştir. Tüm gömüler iç mekanda olup kafatasları alınmıştır. Kafataslarının alınması onların başka bir yerde saklandığına işaret eder ki, bu durum da Cafer Höyükte bir çeşit "kafatası kültü" nün olduğunun göstergesi sayılabilir[450]. Orta evre, yaklaşık olarak MÖ 8000 – 7500 yıllarına denk gelmektedir. Birbirine geçişli üç odalı (7–8 x 4 m) dikdörtgen yapılar bu evrede iki katlıdır; içinde siloların yer aldığı alt katları (hücre planlı) vardır. Taş kaplar, üç tüm kapla temsil edilmektedir. Kilden yapılma üç adet kadın ile bir erkek figürü dikkat çeken buluntulardır. Yivli ve gözlü iğneler ve kemik aletlerini oluşturmaktadır. Öğütme, el taşları ve havanelleri tüm tabakalarda yaygın olarak bulunmaktadır. Geç evre ise, MÖ 7500 ile 7000 yıllarına denk gelmektedir. Bu evrede alt katlı (hücre planlı) dikdörtgen yapılar kullanılmakla beraber, bu evrelerin birkaç mekana bölünmesi, yeni bir uygulamadır. Genellikle büyük çakıl taşlarından yapılma temeller üzerinde kerpiç duvarlar yükselir. Zaman içinde evlerin yöneliminde değişiklik olur. Bunlar kısmen yan yana inşa edilmişlerdir, kısmen aralarından geçen dar yollarla ayrılırlar. Yapılaşma yerleşmenin merkezinde, etek kesiminde daha yoğundur. Kazılan alanda, Çayönü ve Nevali Çori'deki gibi bulunan kamu yapılarına rastlanmamaktadır. Bu evrede yer alan 3 nolu yapının hücrelerinden bir tanesinde

---

[447] Sevil Özterzi, Anadolu'da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 49-50.

[448] Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 30.
[449] Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 30.
[450] Sevil Özterzi, Anadolu'da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi, s. 51; Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 30.

bir mezar bulunmuştur. 8–9 erkek çocuğuna ait olan iskelet hocker pozisyonunda olup, beyaz bir madde ile kaplanmıştır[451].

Çayönü bölgesiyle benzerlikler gösteren yoğun yapılı, birbirine yakın mimariye sahip Cafer Höyükte tarım varken hayvancılığın olduğuna dair bir bulguya rastlanmamaktadır[452]. İlk yapılan fauna analizleri ise, Cafer Höyük halkının avcı olduğunu ve zamanla avcılık stratejilerinin geliştiğini göstermektedir. Hayvan faunasında ele geçirilen kemikler ise sığır, geyik, domuz, koyun ve keçi türlerine aittir[453] . Faunasının 1/3'ü yaban keçilerinden oluşan Cafer Höyükte VIII. binyıl ortalarında otlatıcılığa geçilmiş, ancak yine de avcılık tamamen bırakılmamıştır[454].

Cafer Höyük'te söğüt ve kavak ağaçları çokça bulunmaktadır. Kavak mimari ögelerde ve yakacak olarak, söğüt ise sadece yakacak olarak kullanılmıştır. Bunun yanısıra çınar, dişbudak, akçaağaç, meşe ağaçları ve meyve ağaçlarından çitlenbik, Pistachia ve badem ağaçları hem yiyecek hem de yakacak olarak kullanılmıştır. Cafer Höyük en başından itibaren bir tarım köyüdür. Bölgede yapılan analizler, köyde tahıl ve baklagiller (bilhassa mercimek) tarımının yapıldığını göstermektedir. Siyez buğdayı ve arpanın en erken kullanıldığı bölgelerden biridir[455]. Başlarda tahıllar ve baklagiller eşit oranda seyrederken, son evrede tahıllar ve arpa ortaya çıkmaktadır[456].

İmikuşağı, günümüzde su altında kalan, Baskil ilçesinin güneyinde, aynı adlı köyün (Malhasan) kuzeybatı kenarındadır. Höyük bugün Karakaya Baraj Gölü'nün suları altında kalmış olan İmikuşağı Malatya'nın 26 km kuzeyinde olup, Eski Malatya (Battalgazi), Çiğdemlik, Şıhhasan veya Bilaluşağı üzerinden feribot ya da stabilize yollarla, Baskil'in ilçe merkezine 56 km'lik stabilize bir dağ yolu ile bağlıydı[457].

100x110 m ölçülerinde, altındaki konglomera ile beraber Fırat tabanından 38 m yükseklikte orta boy bir höyüktü. 1981-86 yıllarında Veli Sevin yönetimindeki bir ekip tarafından kazılmıştır. Kuzey ve batı yamaçları nehir tarafından

[451]Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 31.
[452] Turgut Yiğit, "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi", s. 234; Göknur Akçadağ, "Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi,* 2016 (S. 9), s. 189.
[453] Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 32.
[454] İzzet Çıvgın, "Bereketli Hilal'de Hayvan Evcilleştirme Sürecinin Evrimi ve Kültürlerarası Karşılaşmalar (MÖ 10000- 7000)", *Social Sciences Studies Journal*, 2018, Vol: 4, Issue: 16, s. 1328.
[455] Ehud Weiss, Daniel Zohary, "The Neolithic Southwest Asian Founder Crops Their Biology and Arcaeobotany", *Current Anthropology*, Vol 52, No S4, The Origins of Agriculture: New Data, New Ideas (October 2011), s. 252.
[456] Ece Çoksolmaz, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, s. 31.
[457]Veli Sevin, İmikuşağı, Ankara, 1995, s. 1; Machteld J. Mellink, "Archaeology in Anatolia", *American Journal of Archaeology*, Vol. 87, No.4, (January, 1983), Boston, 1983, s. 434; Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology,* Vol. 88, No. 4, (October, 1984), Boston 1984, s. 441-459.

aşındırılmış olan yerde, Kalkolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar yerleşim olduğu saptanmıştır[458].

Fırat'ın doğu yakasında bulunan höyük, Tohma Çayı'nın Fırat'a karıştığı kesimin karşı kıyısında yer alır. Bu alan karşıdan karşıya geçmek için uygun bir alandır ve Eskiçağ'da da bu alanın geçiş için kullanılmış olması muhtemeldir. Yüzeyinden ele geçen, yeşilimsi bej astar üzerine açık kahverengi boya ile yapılmış ve verevine hatlarla bezeli parçanın, Son Kalkolitik Çağ yerleşmesine tanıklık ettiği kabul edilmektedir[459].

İmikuşağı'nda İlk ve Orta Tunç Çağı, mimarlık kalıntıları ortaya çıkarılmıştır[460]. İmikuşağı kazılarında çanak-çömleğin dağılımından Uruk devrinden sonra Elazığ-Malatya bölgesinde Balikh ve Habur bölgesiyle ticari ilişkilerin devam ettiğini gösteren bilgilere ulaşılmıştır[461].

İmikuşağı'nın İlk ve Orta Tunç tabakalarındaki mimarisi ile ilgili fikir beyan edecek kadar yeterli bilgiye kazılarda ulaşılamamıştır. Bu nedenle burada İmikuşağı'nın bu dönem mimarisi ile ilgili ayrıca bilgi verememekteyiz.

İmikuşağı prehistorik katlarında el yapımı olan seramikler tek renkli ve çok renkli olmak üzere iki kısıma ayrılmaktadır. Saman ve kum katkının birlikte kullanılan kaplar tek renkli ve daha çok siyah ya da deve tüyü astarlı, değişik ağız kenarlıdır. Kimileri daha ince çeperli ve iyi pişirilmiş olan boya bezemeli kaplar ise daha çok içe dönük ağız kenarlı çömleklerdir. İçten ve dıştan iyi astarlanmış olan açık bej zeminli bu türde kapların ağız kenarlarının ve boyunlarının etrafında, kahverengi boya ile yapılmış bezemelere yer verilmiştir[462].

İmikuşağı kazılarında Orta Tunç I dönemi tabakalarına ulaşmak için yapılan sondajda Habur türü seramik ele geçirilmişse de, bunlar daha çok Orta Tunç II yapı katlarından karışmış eserler olarak kabul edilmektedir. Tek renkli ve çok renkli olarak iki bölüme ayrılan kap grubuna girenler kırmızı ve kurşuni siyah metalik renktedir. Bu türdeki kapların teknik ve biçim yönünden benzerlerine Norşuntepe, Tepecik, Korucutepe, İmamoğlu ve Arslantepe'de rastlanmıştır[463].

---

[458] Veli Sevin, "İmikuşağı Kazıları, 1986", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* (6-10 Nisan 1987, Ankara), Ankara 1987, s. 313-14; Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Elazığ, 2017, s. 105.

[459] http://tayproject.org/03.03.2020.

[460] Veli Sevin, "İmikuşağı Kazıları, 1986", s. 173.

[461] Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", s. 434; Jak Yakar, "The Later Prehistory of Anatolia- The Late Chalcolithic and Early Bronze Age", Part I, Oxford-Great Britain, 1985, s. 282.

[462] Veli Sevin, "İmikuşağı Kazıları, 1986", s. 313-14; Machteld J. Mellink, "Archaeology in Anatolia", s. 11.

[463] Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, s. 174.

Orta Tunç I'den Orta Tunç II'ye geçişte İmikuşağı'nda, bilhassa Orta Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'dan kaynaklanan etkilerle MÖ 3. bin yıldan beri devam eden geleneksel kültürün kesintiye uğradığı kaydedilmektedir[464].

Orta Tunç II dönemi ya da Eski Asur Koloni Çağı'nın son dönemleriyle çağdaş olan iki alanda ele geçen seramikler, bölgenin kuvvetli şekilde Kuzey Mezopotamya ve Orta Anadolu etkisi altına girdiği bir dönemi yansıtacak özelliklere sahiptirler. Bazı alanlarda bulunan Habur türü seramiğin sayıca çok fazla oluşu yerli yapım olduklarını düşündürmektedir[465].

İmikuşağı'nda bir çok madeni alet tespit edilmiştir. İmikuşağı kazıları maden buluntuları arasında, uzunca namlusu üçgen biçimli kanatlı ok uçlarıyla ve tunçtan bir balta bulunmuştur[466]. İmikuşağı Tunç katlarında çok sayıda gözlü dikiş iğnesi, keskiler, kolcuklu balta, hançer ve bıçak gibi tunç eserler bölgedeki madencilik faaliyetlerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır[467]. İmikuşağı buluntularında iki tür bakır alaşımı belirlenmiştir. Birincisi arsenikli bakır, ikincisi kalaylı bakırdır. Bu dönemde zaten bu tür alaşımlar üretiliyordu. Bu alaşımların kurşun miktarları analiz edilen diğer eser elementlerden daha yüksektir[468].

Değirmentepe'ye bakacak olursak, Keban Barajı'nın yapılmasıyla birikecek suların altında kalacağı anlaşılan geniş bir alanda bulunan tarihi ve arkeolojik eserleri saptamak, kurtarma imkanı olanları kurtarmak, bazı yerleşmelerde kazı yapmak ve imkanlar ölçüsünde bölgenin uygarlık sürecini anlayabilmek amacıyla 1968 yılında ODTÜ önderliğinde başlatılan "Keban Kurtarma Kazıları Projesi" kapsamında yürütülen Değirmentepe kazısı 1973 yılında gerçekleştirilmiştir[469].

Değirmentepe, Elazığ'ın kuş uçuşu 22 km doğusunda, Altınova'nın kuzey ucu yakınlarındaki İlemil köyü sınırları içinde, çapı 120 m, yüksekliği 11 m kadar olan küçük bir höyüktür. Keban kurtarma projesi kapsamında yürütülen büyük ölçekli Norşuntepe, Tepecik ve Korucutepe gibi kazılar yanında küçük ölçekli Değirmentepe'nin kazı yeri olarak seçilmesinde göz önünde tutulan husus, bölgenin köy ölçeğindeki bir yerleşmenin niteliklerini gösterdiğinin anlaşılmasıdır[470].

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına ODTÜ'nün parasal desteğiyle Refik Duru başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülen kazı sadece 1 yıl sürebilmiş, 1974 yılı başlarında barajda su tutulmaya başlanması ve su düzeyinin de

---

[464] Veli Sevin, "İmikuşağı Kazıları, 1983", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (16-20 Nisan 1984, İzmir), s. 96.
[465] Veli Sevin, Kemalettin Köroğlu, "İmikuşağı Kazıları 1984", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (20-24 Mayıs 1985, Ankara), s. 170-71.
[466] Veli Sevin, "İmikuşağı Kazıları, 1983", s. 94; Veli Sevin, Zafer Derin, "İmikuşağı Kazıları 1985", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* (26-30 Mayıs Ankara 1986), s. 181-204.
[467] Veli Sevin, Zafer Derin, "İmikuşağı Kazıları 1985", s. 204-281; Charles Burney, "Aspects of The Excavations in The Altınova, Elazığ" *Anatolian Studies*, Vol. XXX, Ankara, 1980, s. 157-167.
[468] Hasan Tahsin Uçankuş, *Arkeoloji*, Ankara, 2000, s. 151.
[469] Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, s. 199.
[470] Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde E*lazığ, s. 199.

yükselmesi nedeniyle höyükte daha fazla çalışma yapma imkanı olmadığından ana toprağa varılmadan kazı sona ermiştir[471].

Değirmentepe'de ilk 4 tabaka İlk Tunç Çağı'nın son evrelerine ait olduğundan alt tabakaların İlk Tunç Çağı'nın son evreleri ve Kalkolitik Çağ yerleşmelerine ait olduğu ileri sürülmüştür. Hatta ana toprağın ova yüzeyinden 2 m daha altta olduğu düşünülürse, Değirmentepe yerleşmesinin Kalkolitik Çağ'ın başlarına kadar gittiği tahmin edilebilir[472].

İlk Tunç Çağı yerleşmelerinin mimarlık nitelikleri, yapı katları arasında önemli sayılabilecek bazı farklılıklar göstermektedir. Değirmentepe'nin en yüksek kesiminde, İlk Tunç çağı içinde uzunca süre yaşanmış olduğu, daha sonra höyüğün terk edildiği anlaşılmaktadır. İlk Tunç Çağı yerleşmeleri süresince yapı gelenekleri açısından önemli farklılıklara karşın höyük her zaman bir köy yerleşmesi niteliğindedir. Çamur sıvalı çit duvarlı yapılar, o bölgenin ağır kış şartlarında, içinde yaşamaya pek elverişli olmasa gerek. Bu bakımdan bazı binaların mevsimlik olarak yapılmış olabileceği düşünülebilir[473].

Değirmentepe kazıları ile Altınova gibi olağanüstü verimli ve zengin bir bölgede, köy nitelikli bir yerleşme kısmen tanınmıştır. Kazıların sadece 1 yıl sürdürülebilmesi nedeniyle ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır. Bununla birlikte yakın çevrede yer alan kent nitelikli, büyük kent olabilecek ölçekte merkezler yanında, küçük bir yerleşmenin mimari özellikleri ile diğer buluntu türlerinin nitelikleri hakkında ilginç tespitler yapılabilmiştir. Örneğin Norşuntepe ve Tepecik'te pek görülmeyen çit duvar tekniğinin varlığı burada öğrenilmiştir. Çömlekçilik konusunda ise köyler ile kentler arasında pek farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bölgedeki başka kazı yerlerinde görülmeyen çitten kulübe yapma tekniği de dikkat çekicidir[474].

Höyüğün tepesinde ilk yapı katı kalıntıları arasındaki çanak çömlek buluntuları İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir[475]. Yine İlk Tunç Çağı'nda egemen olan Karaz türü keramik çok sayıda bulunmuştur. Çanak çömlek parçalarının %80'inden fazlasını bu tür oluşturmaktadır. Koyu gri, siyahımsı kahverengi hamurlu, çok iyi perdahlanmış ve elde yapılmış bu türlerde en çok kaseler, tabakalar ve çömlekler bulunmaktadır[476].

Şemsiyetepe, Malatya-Elazığ bölgesinde Elazığ ili sınırları içinde bulunan bir höyüktür. Elazığ'ın batısında eski Bilaluşağı köyünün 500 m güneyinde, Kumlu

---

[471] Refik Duru, "Değirmentepe Kazısı Kuzey Suriye-Kuzey Mezopotamya Kökenli Denilen Çanak Çömlek Türlerinin Yayılışı", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* (Ankara, 11-15 Ekim 1976), I. Cilt, Ankara, 1979, s. 129; Refik Duru, "Elazığ Değirmentepe Kazısı", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* (Editör Oktay Belli), İstanbul, 2000, s. 130-32.

[472]Refik Duru, "Değirmentepe Höyüğü Kazısı, 1973", s. 17.

[473] Refik Duru, "Elazığ Değirmentepe Kazısı", s. 130-33.

[474] Refik Duru, "Elazığ Değirmentepe Kazısı", s. 134.

[475] Refik Duru, "Değirmentepe Höyüğü Kazısı, 1973 ", *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 1979, s. 14.

[476] Yüksel Arslantaş, *Tarih Öncesi Dönemde* Elazığ, s. 202.

mevki adı verilen yerde, Fırat nehrine doğru uzanan bir burun üzerindedir. 70x90 m ölçülerinde 5-6 m yüksekliğinde yuvarlak biçimli küçük bir tepedir[477]. İstanbul Üniversitesi adına, Kültür Bakanlığı'nın izniyle ODTÜ "Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Projesi" kapsamı içinde yer alan Şemsiyetepe kazıları Muhibbe Darga başkanlığında yapılmıştır.

Günümüzde 3/4'ü Karakaya Baraj Gölü alanında kalmış olan Şemsiyetepe Höyüğü'nün, sitadel ve çevresinde yer alan kazı yapılamayan bölüm korunmuştur. Şemsiyetepe, Fırat'ın doğu kıyısında Pleistosen döneminden kalan konglomeralar üzerinde kurulmuştur. İlk defa Kılıç Kökten tarafından 1945 yılı araştırmalarında Şemsi Höyük adıyla tanıtılan bu yerleşme yeri Mehmet Özdoğan başkanlığında Aşağı Fırat Eski Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Araştırma Merkezi'nin

(TEKDAM) adına yapılan yüzey araştırmalarında bir kez daha belgelenmiştir. Göl suları altında kalma ihtimali olmamasına rağmen OTDÜ TEKDAM'ın yürüttüğü araştırma projesi çerçevesinde 1978 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden A. Mühibbe Darga yönetiminde kazılmıştır. Bilaluşağı köyünün sular altında kalması ve yörede çalışmanın zorluğu nedeniyle kazı başlangıcının 10. Yılında (1987) sona erdirilmiştir. Kazılarda toplam on bir kültür tabakası tespit edilmiştir. 4. Tabakadan itibaren İlk Tunç dönemi ve Kalkolitik dönem tabakları ortaya çıkarılmıştır[478].

Mimari kalıntılarının çoğunluğu İlk Tunç Çağı'na aittir. Şemsiyetepe 'de yapılan araştırmalar sonucunda at nalı şeklinde bir fırın tabanına yarısı ve kubbeden kalmış bir kenar parçası ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalar sırasında ayrıca Semer biçimli pişmiş toprak gereçleri ele geçmiştir. Bunlar çanak çömlek fırınlarında kapların fırınlanması esnasında, kapların altına destek olarak konulmuş gereçlerdir[479].

Orta Tunç Çağı I taş duvarlı temeller altında, İlk Tunç Çağı III ve II evrelerinde bitişik düzende, ortak duvarları olan dörtgen planlı konutlar ortaya çıkarılmıştır. Sel yatağı taşlarından duvarlar, konutların içinde, köşelerinden hafif yuvarlatılmış olarak örülmüşlerdir. Taş duvar kalınlıkları 40 cm civarındadır. Birbirlerine geçitlerle bağlanan mekanlarda ve avlulardaki at nalı biçimli küllüklü/ tabanlı ocaklar duvarlara bitişik veya odanın ortasında yapılmışlardır. Mimari buluntular arasında bir tane de çanak çömlek pişirme fırını ortaya çıkarılmıştır. 150x70 cm boyutlarındaki fırın belki de Elazığ-Malatya boyalı kaplarının yapıldığı alandır. Şemsiyetepe'de İlk Tunç Çağı'nın son dönemlerine ait konutların içinde pişmiş topraktan alt kısımları çan biçiminde stilize kadın, koç ve kuş başlı figürler ortaya çıkarılmıştır. Bunların benzerleri İmamoğlu ve Arslantepe kazılarında

[477] http://tayproject.org/05.03.2020

[478] Mühibbe Darga, "Şemsiyetepe İlk Tunç Çağı Boyalı Çanak Çömleği", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* (Ankara, 21-25 Eylül 1981), C. 1, Ankara, 1986, s. 73; Mühibbe Darga, "Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1989", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Editör Oktay Belli), İstanbul, 2000, s. 140; Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", (October, 1983), s. 434.

[479] Yüksel Arslantaş, *Tarihi Öncesi Dönemde Elaz*ığ, s. 223.

bulunmuştur. İlk Tunç Çağı kültürünün tanrısal/majik anlam taşıyan objeleridir ve Altınova kültürüne özgün buluntulardır[480].

Şemsiyetepe'de yapılan yüzey araştırmalarında elde edilen çanak çömlek, burada İlk Tunç Çağı ağırlıklı bir yerleşmenin varlığına işaret etmektedir. Höyük üzerinde ve çevresinde kuzey ve güney yönünde kıyı konglomerası içinde oluşmuş sel yataklarında, çanak çömlek parçaları bulunmuştur[481].

Pirot Höyüğe bakacak olursak, Keban ve Aşağı Fırat Projeleri çerçevesinde Kültür bakanlığı adına yürütülen projenin başkanlığını Özgen Karaca'nın yaptığı kazı çalışması 1978-1985 tarihleri arasında yapılmıştır. Pirot Höyük, Malatya ilinin yaklaşık 40 km doğusunda, Fırat Nehri'nin hemen kenarında, şimdiki Kıyıcak (Pirot) köyü içinde bulunmaktadır. Burası çift konili olduğu için İkiz Höyük diye de anılmaktadır. Pirot Höyüğün yüksekliği ortalama 25 m civarında olup güney/kuzey doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 140 m, doğu/batı doğrultusundaki uzunluğu ise 95 m kadardır[482].

Batı konisinde yapılan çalışmalarda herhangi bir kültür izine rastlanılmamıştır. Doğu konisinde yapılan kazı çalışmalarda 15 tabaka belirlenmiştir[483]. Höyükteki kazı çalışmasının dikkat çeken buluntusuna XII. Tabakada rastlanmaktadır. 1981 yılında yapılan kazı ile açığa çıkarılan tabakada duvar resmi saptanmıştır. Bu resim, Elazığ-Malatya bölgesi Kalkolitik Çağ duvar resim geleneğine örnek olması açısından önem taşımaktadır. Burada köylülerin toprak almak amacıyla açtıkları yarma, duvar resminin batı kısmının tahrip olarak yok olmasına neden olmuştur. Tahribatın diğer sebebi ise, duvarın ikinci kullanım geçirerek, resmin bulunduğu duvarın sonraki evrede dik bir duvarla kesilmesidir. Bu resmin tabana oldukça yakın bir yere yapılmış olması enteresandır. Bu tarz duvar resimleri genelde daha üst kesimlere yapılmaktadır[484].

Pirot Höyük'te 2 sezon boyunca yapılan kazılar sonucunda sondaj çalışmasıyla 10 yapı katı saptanmıştır. Bu yapı katlarından ilk ikisi Bizans, 3. yapı katı MÖ I. bin başı Il. bin sonu, 4. ve 5. yapı katları MÖ II bin, 6 - 7 - 8 - 9 ve 10. yapı katları ise İlk Tunç Çağı'nı vermektedir[485].

Son olarak Köşkerbaba Höyüğünü analiz edecek olursak, Köşkerbaba Höyüğü Aşağı Fırat Projesi çerçevesinde, ODTÜ'nün yürütücülüğünü üstlendiği kazı

---

[480] Mühibbe Darga, "Şemsiyetepe İlk Tunç Çağı Boyalı Çanak Çömleği", s. 145 ; Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor" (October, 1984), s. 441-459.
[481] Yüksel Arslantaş, *Tarihi Öncesi Dönemde Elazığ*, s. 224.
[482] Özgen Karaca, "Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", *III Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1981, s. 109-110.
[483] Serap Yaylalı, "Göz İdolleri ve Pirot Höyük Örneği", *Cedrus The Journal of MCRI*, Cedrus II, (2014), s. 2.
[484] Engin Akdeniz, Özgen Karaca, "Elazığ-Malatya Yöresi Duvar Resmi Geleneği ve Pirot Höyük Duvar Resmi", *TÜBA-AR VI* (2003), s. 118-19.
[485] Özgen Karaca, "Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", *III Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1981, s.114.

projenin başkanlığını Prof. Dr. Önder Bilgi'nin yaptığı kazı çalışması 1978-1985 tarihleri arasında yapılmıştır. Köşkerbaba Höyüğü adını, yerel olarak ayakkabı yapımcısı ve tamircisi manasına gelen Gökçerbaba'dan almıştır. Höyüğe, Malatya'dan Battalgazi'ye (Eski Malatya) kadar asfalt, Battalgazi'den yörenin en büyük yerleşmelerinden biri olarak bilinen Meydancık köyüne giden ve İmamlı, Kilisik, Rostuşağı, Fırat gibi köylerin içinden geçen stabilize bir yol ile ulaşılmaktadır. Fırat köyünden Meydancık köyüne giden yolun 1.2 km'sinde, yolun hemen ve yolun öteki tarafındaki Göçkerbaba'nın mezarının kuzeyine denk gelen Höyük, yoldan 15.40, Fırat Nehri seviyesinden 37.20 ve deniz seviyesinden de 673.40 m yüksekliktedir. Günümüzde Fırat Nehri'nden yaklaşık 100 km uzaklıkta bulunan Köşkerbaba Höyüğü, Fırat tren yolu köprüsü yakınında bulunmaktadır. Yapılan kazılar sonucunda 4 kültür katının varlığı saptanmıştır. İlk kültür katında Osmanlı dönemine ait bir yerleşime rastlanmıştır. İkinci kültür katı Roma Çağı'nı temsil etmektedir. Üçüncü kültür katında ise Urartu uygarlığının izine rastlanmıştır. Dördüncü katmanda ise, Eski Tunç Çağı kalıntılarına rastlanmıştır[486].

Sonuç

Keban Barajı'nın yapımına karar verildikten sonra yörede yapılması planlanan araştırmaların çok kısa sürede sona ereceği, çünkü bölgede çok fazla tarihi kalıntının mevcut olmadığı zannediliyordu. Fakat; ilk yüzey ve inceleme araştırmalarında bile bölgede binlerce yıllık dönemlere ait onlarca yerleşim merkezi olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda göl alanı ve çevresinde birçok kurtarma kazıları yürütülmüştür. Araştırmalar yapılırken kazıların sonucunda yayınlanan raporlar bizim için temel kaynak niteliğinde olmuştur. Böylece Baskil yöresinin tarih öncesi dönemlerle ilgili aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

Elazığ ve Baskil yöresi, sahip olduğu su kaynakları, orman alanları avlanabilecek hayvan türlerinden dolayı Paleolitik dönemden başlayarak insan topluluklarının yaşam alanı haline gelmiştir. Araştırmacılar tarafından yörede yapılan kazılarda ve yüzey araştırmalarında çok sayıda buluntu ve Paleolitik barınma tespit edilmiştir. Bölgenin Doğu Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran yaşamaya daha elverişli bir iklim ve bitki örtüsüne sahip olduğu görülmektedir. Baskil yöresinde çok yoğun buluntu tespit edilmemekle birlikte, yörede Neolitik dönem kalıntılarına Cafer Höyük gibi bölgelerde saptanmıştır. Bundan sonra bölgede yürütülecek araştırmalar Neolitik Çağ ile ilgili bilgilerimizi artıracağı gibi yeni merkezleri ortaya çıkarabilecektir.

Kalkolitik Çağ, insanlığın Neolitik Çağ'ın sonunda tanıştığı bakırı daha yoğun bir biçimde işlemeye başladığı bir dönemdir. Bu çağda, Doğu Anadolu'nun

---

[486] Önder Bilgi, "Köşkerbaba (Göçkerbaba) Höyük 1979 Yılı Kazıları Sonuçları", *II. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 1980, s. 83-86.

kendine has bölgesel bir yapı teşkil ettiği bilinmektedir. Yapılan kazı araştırmaları sonucunda Elazığ-Malatya bölgesinin Kalkolitik Çağı'nı iyi bir şekilde bilmekteyiz. Çalışma alanımız olan Baskil yöresinde ise Kalkolitik Çağ buluntularına İmikuşağı ve Değirmentepe Höyüklerinde rastlanmaktadır.

Ele aldığımız yerleşim merkezleri bölgenin temel ekonomik yapısının tarım, avcılık, hayvancılık ve madenciliğe dayandığını göstermektedir. Gözlü Dikiş iğnesi, keskiler, kolcuklu balta, hançer ve bıçak gibi tunç eserler bölgedeki madencilik faaliyetlerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimaride taş ve kerpiç kullanılmıştır. Ölü gömme gelenekleri, tekli gömü ve çoklu gömü tarzları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fırat ve Dicle boylarında yapılan barajlar her ne kadar birçok tarihi kalıntıyı sular altında bıraksa da, yörenin tarihini anlamamız açısından bir kapı aralamıştır. Yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarıyla ciddi keşiflerde bulunulmuştur. Ancak hala ortaya çıkarılacak bir çok tarihi merkezler olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

Akçadağ, Göknur, "Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi,* 2016 (S. 9).

Akdeniz, Engin, Karaca, Özgen, "Elazığ-Malatya Yöresi Duvar Resmi Geleneği ve Pirot Höyük Duvar Resmi", *TÜBA-AR VI* (2003).

Arslantaş, Yüksel, *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ,* Elazığ, 2017.

Aşan, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI- XIII Yüzyıllar),* Ankara, 1992.

Bilgi, Önder "Köşkerbaba (Göçkerbaba) Höyük 1979 Yılı Kazıları Sonuçları", *II. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 1980.

Burney, Charles, "Aspects of The Excavations in The Altınova, Elazığ" *Anatolian Studies*, Vol. XXX, Ankara, 1980.

Çağlıyan, Ayşe, Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 2002.

Çakar, Enver, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri,* Ankara, 2012.

Çıvgın, İzzet, "Bereketli Hilal'de Hayvan Evcilleştirme Sürecinin Evrimi ve Kültürlerarası Karşılaşmalar (MÖ 10000- 7000)", *Social Sciences Studies Journal,* 2018, Vol: 4, Issue: 16.

Çoksolmaz, Ece, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

Duru, Refik, "Değirmentepe Kazısı Kuzey Suriye-Kuzey Mezopotamya Kökenli Denilen Çanak Çömlek Türlerinin Yayılışı", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* (Ankara, 11-15 Ekim 1976), I. Cilt, Ankara, 1979.

Duru, Refik, "Elazığ Değirmentepe Kazısı", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* (Editör Oktay Belli), İstanbul, 2000.

http://tayproject.org/03.03.2020.

http://tayproject.org/05.03.2020

Karaca, Özgen, "Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", *III Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1981.

Köroğlu, Kemalettin, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul, 1996.

Mellink, Machteld J. “Archaeology in Anatolia”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 87, No.4, (January, 1983), Boston, 1983, s. 434;
Mellink, Machteld J. “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology,* Vol. 88, No. 4, (October, 1984), Boston 1984, s. 441-459.
Mellink, Machteld J. “Archaeology in Asia Minör”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 73, No. 2 Boston, 1969.
Mühibbe Darga, “Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1989”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* (Editör Oktay Belli), İstanbul, 2000.
Mühibbe Darga, “Şemsiyetepe İlk Tunç Çağı Boyalı Çanak Çömleği”, *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* (Ankara, 21-25 Eylül 1981), C. 1, Ankara, 1986,
Özgen Karaca, “Pirot Höyük 1980 Çalışmaları”, *III Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1981.
Özterzi, Sevil, Anadolu’da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.
Refik Duru, “Değirmentepe Höyüğü Kazısı, 1973”, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 1979.
Sevin, Veli “İmikuşağı Kazıları, 1983”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (16-20 Nisan 1984, İzmir).
Sevin, Veli, Derin, Zafer, “İmikuşağı Kazıları 1985”, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* (26-30 Mayıs Ankara 1986).
Sevin, Veli, *İmikuşağı,* Ankara, 1995.
Sevin, Veli, Köroğlu, Kemalettin, “İmikuşağı Kazıları 1984”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (20-24 Mayıs 1985, Ankara).
Uçankuş, Hasan Tahsin, *Arkeoloji,* Ankara, 2000.
Veli Sevin, “İmikuşağı Kazıları, 1986”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* (6-10 Nisan 1987, Ankara), Ankara 1987, s. 313-14;
Weiss, Ehud Zohary, Daniel, “The Neolithic Southwest Asian Founder Crops Their Biology and Arcaeobotany”, *Current Anthropology,* Vol 52, No S4, The Origins of Agriculture: New Data, New Ideas (October 2011).
Yakar, Jak, *Prehistoric Anatolia,* Tel Aviv, 1991.
Yakar, Jak, *The Later Prehistory of Anatolia- The Late Chalcolithic and Early Bronze Age, Part I*, Oxford-Great Britain, 1985.
Yaylalı, Serap, “Göz İdolleri ve Pirot Höyük Örneği”, *Cedrus The Journal of MCRI*, Cedrus II, (2014).
Yiğit, Turgut, “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi,* 1995, C. XVII, S. 28, Ankara 1996.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BASKİL İLÇESİNİN TARİHİ VE BASKİL İLÇE MERKEZİNDE YAPILAN BELEDİYE SEÇİMLERİ (1984 - 2019)

[*]Ahmet TUNÇ [**]Murat AYGEN

Öz

Bu çalışmada Baskil ilçesinin tarihçesi, bu ilçenin belediye olması ve ilçede yapılan belediye seçimleri üzerinde durulmuştur. Bu ilçede hangi uygarlıkların yaşadığı ve hâkimiyetlerini sağladıkları incelenmiştir. Baskil ve yakın çevresinin yerleşik hayatın eski çağlara dayanmasının en önemli iki sebebi vardır. Bu sebeplerden birincisi Baskil'in coğrafi konumudur. İkincisi ise tarihi koşullardır. Baskil'in batısında Fırat Nehrinin bulunması ve coğrafi gereksinimlerden dolayı daima Baskil ilçesi gelişme göstermiştir. İkinci sebep ise Baskil ilçesi, Basra-Bağdat-Musul-Diyarbakır-Ergani-Harput yoluyla Malatya-Sivas-Ankara ticaret yollarının üzerinde yer almasından dolayı gelişme sağlamıştır. Baskil ilçesinde yerleşik hayatın eski çağlara dayanması ve bu ilçede hangi uygarlıkların hâkimiyetini sağlayıp yaşadığını Yukarı Fırat Havzası'nda yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır. Bu ilçede sırasıyla Hurriler, Hittitler, Asurlular, Urartular, Medler, Persler, Selekuslar, Partlar, Sasaniler, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar ve Türkler hâkimiyetlerini sağlamışlardır.

Baskil ilçesinde 1984 yılından günümüze kadar yapılan belediye seçimlerinin grafiklerine yer verilmiştir. Yanı sıra Baskil ilçe merkezinde belediye seçimlerini kazanan partiler ele alınmıştır. Baskil ilçe merkezindeki seçimleri kaybeden partilere de yer verilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda Baskil ilçesinde 1984 yılından günümüze kadar hangi parti ya da partilerin ilçede genelde etkin olduğu ve seçimleri kazandığını ve hangi görüşün baskın geldiğini açıklamaya çalışacağız. Baskil ilçesinde 1980 askeri ihtilalinden sonra belediye seçimleri 25 Mart 1984 yılında yapılmıştır. Daha sonra bu ilçede 26 Mart 1989'da ikinci kez belediye seçimleri yapılmıştır. Tekrar 27 Mart 1994 yılında üçüncü kez belediye seçimleri yapılmıştır. Yine Baskil ilçesinde 18 Nisan 1999 tarihinde dördüncü kez belediye seçimleri yapılmıştır. 28 Mart 2004 yılında ise beşinci kez belediye seçimleri yapılmıştır. Akabinde 29 Mart 2009 tarihinde ise altıncı kez belediye seçimleri yapılmıştır. 30 Mart 2014 tarihinde yedinci ve 31 Mart 2019 tarihinde ise sekizinci kez belediye seçimleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Harput, Uygarlıklar, Belediye, Seçim

[*] Dr. Ahmettunc_23@hotmail.com
[**] Dr. Öğr. Üyesi, F.Ü.İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.maygen@firat.edu.tr.

HISTORY OF BASKIL DISTRICT FROM PAST TO PRESENT AND THE MUNICIPAL ELECTIONS HELD IN DISTRICT CENTER OF BASKİL (1984–2019)

Abstract

In this study, the history of the district of Baskil, its becoming of municipality and elections conducted at the district have been emphasized. Which civilizations lived in this district and their domination have been examined. There are two most important reasons why Baskil and its close surroundings are based on ancient times. The first of these reasons is the geographic location of Baskil. The second is historical conditions. Due to the presence of the Euphrates River in the west of Baskil and geographical requirements, the district of Baskil has always shown improvement. The second reason is that it has has improved due to its location on the trade routes of Malatya-Sivas-Ankara through Baskil district, Basra-Bağdad-Musul-Diyarbakır-Ergani-Harput. It is understood from the archaeological excavations in the Upper Euphrates Basin that the life settlement in Baskil district dates back to ancient times and which civilizations dominated and lived in this district. Hurris, Hittites, Assyrians, Urartians, Meds, Persians, Selecuses, Parties, Sassanids, Armenians, Romans, Byzantines, Arabs, and Turks have dominated in this district respectively.

In the study, the graphs of municipal elections held since 1984 in Baskil district have been included. Furthermore, the political parties that won the municipal elections in the Baskil district center have been discussed. Political parties that lost the elections in the district center of Baskil have been also included. As a result of this assessment, we will try to explain which party or parties have been active in the district and won the elections since 1984 until today and which view is dominant. Municipal elections were held on March 25, 1984 after 1980 military coup in Baskil district. Then, municipal elections were held on March 26, 1989 for the second time in this district. Municipal elections were held for the third time again On 27 March, 1994. Also for the fourth time in the district of Baskil, municipal elections were held on April 18, 1999. On March 28, 2004, municipal elections were held for the fifth time. Later on, on March 29, 2009, municipal elections were held for the sixth time. Municipal elections were held for the seventh time on March 30, 2014 and for the eighth time on March 31, 2019.

Keywords: Baskil, Harput, civilizations, municipality, elections

Giriş

İnceleme alanımız olan Baskil ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda bulunmaktadır. Elazığ iline bağlı bir ilçe olan Baskil'in, doğusunda Elazığ merkez ilçe, kuzeyinde Keban ilçesi, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, güneyinde ve batısında ise Karakaya Baraj Gölü ile sınırlanır. Karakaya Baraj Gölü ile hudutlandığı batı ve güney kısımlarında Malatya ili ile

de komşudur.[487] Baskil İlçesi'nin gerek coğrafi konumu gerekse iklim özelliklerinden dolayı yaşamaya elverişli olması sebebi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde ilk yaşam bölgelerinden biri olmuştur. Baskil ilçesi, Malatya-Diyarbakır-Mezopotamya ve Murat-Karasu-Van Gölü ulaşım yolları arasında bulunmasından dolayı birçok toplumun burada yaşamasına avantaj sağlamıştır. Fırat Nehri' hem Elazığ hem de Baskil ilçesinin güney hudutlarını oluşturur. Eski toplumlar suya yakın yerlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla birçok toplum, devlet ve imparatorluk Fırat Nehri'ne yakın yerlerde yaşamışlardır.[488]

Anadolu bölgesinin pek çok yerinde olduğu gibi, Elazığ-Malatya Bölgeleri'nde ve Baskil ilçesi ile yakın çevresinde de yerleşik hayat çok eskilere dayanmaktadır. Baskil ve çevresinde yerleşik hayatın çok eskilere dayandığını Yukarı Fırat Havzası'nda yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır.[489]

1) Baskil İlçe Merkezinin Tarihçesi

Baskil, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Elazığ iline bağlı bir ilçedir. Baskil ilçesi gerek coğrafi konumu olarak gerekse ticaret yollarının üzerinde yer almasından dolayı birçok medeniyetin kurulmasına ev sahipliği yapmıştır. Baskil ilçesinin Fırat Havzası'na sınırı vardır. Eski toplumlar genel olarak teknolojik eksikliklerden dolayı su kenarlarına yerleşmişledir. Bu havzanın burada bulunması ve ilçe ikliminin yaşamaya elverişli olması bakımından Baskil ilçesinde birden fazla imparatorluk ve devlet kurulmuştur. Bu ilçede ilk olarak Tunç Çağı'nda yerleşik hayatın olduğuna dair bulgulara rastlanılmıştır.[490]

Yaptığımız araştırmalara göre, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan arkeolojik kazılar ile yüzey incelemeleri sonucunda elde edilen bulgulardan M.Ö. 6000-5000 tarihleri arasındaki Neolitik Çağın kültürü ile M.Ö. 5000-3000 yılları arasındaki Kalkolitik devrin kültürünün Hurrilere ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu Neolitik ve Kalkolitik kültürler ile M.Ö. 3000 yıla tarihlenen Eski Tunç Çağı kültürü arasında bir kopukluğun olmadığı sonucuna varılmıştır. Hurrilerin kültürüne Malatya ve Elazığ bölgelerinde de rastlanılmıştır. Baskil ilçesi gerek Malatya iline gerekse Elazığ iline yakındır. Dolayısıyla ilk olarak Hurri Devleti M.Ö. 2000 yılında bu ilçeye yerleşip hâkimiyetini sağlamıştır. Daha sonra Hurri Devleti ile Hitit devletinin sınır

[487]Ayşe Çağlıyan, *Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası,* T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2002, s. 1.

[488] Ayşe Çağlıyan. "Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi,* S. 4, 2003, s. 6.

[489] Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 12.

[490] Abdulkadir Kıyak, "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı Baskil Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 1, S. 2, 2012, s. 160.

alanlarında yer alan Elazığ ve yakın çevresinde bulunan Baskil, dolayısıyla ara ara Hurri ve Hitit devletlerinin savaşlarına sahne olmuştur. Şuppiluliuma'nın seferleri sonucunda Hurriler gücünü kaybederek Hititlere yenilmişlerdi.[491]

Hititler M.Ö 13-19 yüzyıllar arasında tarih sahnesine büyük bir imparatorluğun kurucuları olarak ortaya çıkmışlardı. Hititler siyaset ve askerlik tarihinde Akdeniz'in doğusundan başlayarak İzmir Körfezi'nin sahiline kadar olan alanı ve sonra Karadeniz'in sahil kesimleri, Amasya, Sinop, Samsun ve Kilikya, Tarsus, Maraş, Malatya, Elazığ, Mezopotamya ve doğunun dağlık kısımları dâhil olmak üzere büyük bir imparatorluk kurmuşlardı. Dolayısıyla Elazığ ve yakın çevresinde bulunan Baskil ilçesi Hitit devletinin egemenliği altına girmişti. Ege göçleri sonucunda Hitit Devleti yıkılmıştır.[492]

Orta Anadolu'da hâkimiyetini sağlayan Hititler ile Mezopotamya ve çevresini hâkimiyetleri altına alan Asurlular ticaret yapmak için ulaşım yollarını kendi kontrolleri altına almaya çalışmışlardır. Bu yollardan en önemlilerinden birisi de Anadolu ticareti ile Akdeniz ticaretini Basra Körfezi'ne bağlayan Fırat Kervan Yolu'ydu. Hem Hititliler hem de Asurlular bu yola sahip olmak için sürekli birbirleriyle savaşmışlardı.[493] M.Ö. 1000. yılda Asurlular komşuları olan (Hurri ve Hititlilere) saldırarak Siirt ve Diyarbakır'ı alarak Fırat boylarına kadar olan bölgeye hâkim olmuşlardı. Asurlular Murat ve Fırat Nehirleri arasında bulunan Elazığ'ı almışlardı. Daha sonra Malatya'yı da istila etmişlerdi. Böylece Asurlular, Elazığ'ın yakın çevresinde bulunan Baskil'e hâkim olmuşlardı.[494] Medler ile İskitler ittifak kurarak Asur Devleti'ne son vermişlerdi.[495]

Urartuların Orta Asya'dan kabileler halinde Anadolu'ya geldikleri görüşü kuvvetle muhtemeldir. Urartulular Van Gölü'nün kuzey kısmına yerleşerek burada krallıklarını kurmuşlardı. Asurlular zayıflayınca M.Ö. 804 yılında Urartulular Elazığ'ı aldıktan sonra Fırat Nehri'ni geçerek Malatya'yı da istila etmişlerdi. Urartular devamlı Asurlularla savaşmışlardı. Dolayısıyla Harput ve Harput'a bağlı olan Baskil de birkaç kez el değiştirmişti.[496] İskitler M.Ö. 609 yılında Urartulula son vermişlerdi.[497]

Orta Asya'dan gelen Medler, Hazar Deniz'i ile Urmiye Gölü arasındaki alana yerleşmişlerdi. Akabinde Azerbaycan bölgesinden geçerek Doğu ve Orta Anadolu bölgelerinde hâkimiyetlerini sağlamışlardı. Böylece Medler uzun süre Harput ve yakın çevresinde olan Baskil'e hâkim olmuşlardı. Persler M.Ö. 550 yılında Anadolu'ya hâkim olan Medlere son vermişlerdi. Böylece Doğu ve Orta Anadolu Pers hâkimiyetine geçmişti. Dolayısıyla Harput ve yakın çevresinde bulunan Baskil'e hâkim olmuşlardı. Fakat Makedonya Kralı Büyük İskender,

---

[491] Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar,* Ekin Yayınevi, Bursa, 2013, s. 38-40.
[492] İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında,* C. 1-2, İşaret Yayınları, İstanbul, 2013, s. 99-101.
[493] A. Çağlıyan, agm., s. 10.
[494] İ. Sunguroğlu, age., s. 101-102.
[495] E. Memiş, age., s. 212.
[496] İ. Sunguroğlu, age., s. 102-105.
[497] E. Memiş, age., s. 212.

Persleri büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Böylece Büyük İskender doğuda bulunan bütün krallıkları kendi hâkimiyeti altına almıştı. Dolayısıyla Harput ve Harput'a bağlı olan Baskil de Büyük İskender'in hâkimiyeti altına girmişti.[498] Daha sonra Harput ve yakın çevresinde bulunan Baskil'e Selekusların hâkim olduğu görülmektedir. Fakat M.Ö. 190 tarihinde Romalılar Manisa çevresinde Selekuslarla yaptıkları muharebe sonucunda Selekusların Baskil'deki hâkimiyetlerine son vermişlerdi.[499] Partlar Türkistan bölgesinden gelerek M.Ö. 164 tarihinde Fırat'tan Sünt Vadisi'ne kadar Tevsi, El-cezire, Malatya, Harput ve yakın çevresindeki Baskil'i Selekuslardan almışlardı. Partlar sürekli savaşmışlar ve böylece bütün İran ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde hâkimiyetlerini sağlamışlardı. Fakat daha sonra Sasaniler 226 tarihinde Partları yenerek bunların Baskil'deki hâkimiyetlerine son vermişlerdi. Böylece Sasaniler; Arzan, Garzan, Amit, Eğil, Harput ve Harput'un yakın çevresinde bulunan Baskil'i de işgal ederek kendi kontrolleri altına almışlardı.[500] Daha sonra Ermeniler bir topluluk halinde Doğu Anadolu Bölgesi ile Baskil'e yerleşmişlerdi. Fakat Romalılar, Ermenilerin Doğu Anadolu ile Baskil'deki hâkimiyetlerine son vermişlerdi. Böylece Romalılar Doğu Anadolu ile Harput ve bu ilin yakın çevresinde bulunan Baskil'i kendi kontrolleri altına almışlardı.[501]

Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten sonra 395-518 tarihleri arasında Harput ve yakın çevresinde bulunan Baskil, Bizanslıların eline geçmişti. Suphane Krallığı M.Ö. 189-200 tarihleri arasında Harput ve yakın çevresinde bulunan Baskil'e hâkim olmuştu.[502]

Sürekli bir birleriyle savaşan Sasaniler ile Bizanslılar Araplar karşısında tutunamayarak Harput ve yakın çevresinde yer alan Baskil'i terk etmişlerdi. Araplar bütün Suriye ve Irak bölgesini kendi hâkimiyetleri altına aldıktan sonra Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelmişlerdi. Araplar Elazığ ve yakın çevresinde bulunan Baskil'i ele geçirmişlerdi. Böylece Baskil gerek Emeviler gerekse Abbasiler zamanında Arapların kontrolünde kalmıştı.[503]

Doğu Anadolu Bölgesi'ne hâkim olan Araplardan sonra Malazgirt Zaferi'yle bu bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştı.[504] Türkler 1058 yılında Elazığ ve Malatya'ya akınlar yaparak her iki bölgeyi de ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla bu iki bölgeye yakın olan Baskil Türklerin hâkimiyeti altına girmişti. Emir Çubuk 1083 yılında Harput ve yakın çevresinde yer alan Baskil'e yerleşmişti.[505] Daha

[498] İ. Sunguroğlu, age., s. 106-110.
[499] Nureddin Ardıçoğlu, *Harput Tarihi,* Elazığ Eğitim, Sanat Kültür, Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 21.
[500] İ. Sunguroğlu, age., s. 110-112.
[501] N. Ardıçoğlu, age., s. 21-22.
[502] İ. Sunguroğlu, age., s. 123-128.
[503] N. Ardıçoğlu, age., s. 31-32.
[504] Salih Akyel, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tad Dergisi,* C. 34, S. 57, 2015, s. 201.
[505] İ. Sunguroğlu, age., s. 134-135.

sonra Artukoğulları ile Eyyubiler 1185 yılında Baskil'e yerleşmişlerdi.[506] Selçuklular 2 Ağustos 1234 yılında Artukluların Harput ve Baskil'deki hâkimiyetlerine son vererek Harput ve Baskil'i kendi hâkimiyetleri altına almışlardı. Daha sonra Moğollar 1242 yılında Malatya'yı ele geçirmişlerdi. Kesin olmamakla birlikte Moğolların Malatya'yı işgal etmek için Baskil'den geçtikleri görüşü kuvvetle muhtemeldir. Moğollardan sonra İlhanlılar yeni yerler zapt ederek topraklarını Fırat Nehri'nin batısına kadar genişletmişlerdi. Dolayısıyla Harput ve Baskil'de İlhanlıların hâkimiyeti altına girmişti.[507] Daha sonra Baskil 1363 yılında Dulkadiroğullarının hâkimiyeti altına girmişti.[508] Dulkadiroğullarından sonra Akkoyunlular 1465 yılında Baskil'i sınırlarına dâhil etmişlerdi. Böylece Akkoyunlular Harput ve Baskil'de hâkimiyetlerini sağlamışlardı.[509]

Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında gerçekleştirdiği doğu seferi sonucunda Harput ve Baskil bölgeleri artık Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmişti.[510] Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu bölge Malatya'ya bağlanmıştı.[511] Harput Osmanlı yönetimi altına girdikten sonra III. Murat zamanında (1574-1595) Diyarbakır vilayetine bağlı liva merkezi olmuştu. IV: Murat Dönemi'nde (1623-1640) Diyarbakır'a bağlı bir sancak olmuştu. I. Mahmut Devri'nde (1730-1754) Baskil de Harput ile birlikte Keban-Maden eyaletine bağlanmıştı. Harput 1845 yılında tekrar Diyarbakır'a bağlı bir sancak olmuştu.[512] Daha sonra Harput 1846 yılında Diyarbakır'dan ayrılarak müstakil bir eyalet haline getirilmişti. Bu değişimle birlikte Baskil de Harput Sancağı'nın sınırları içerisinde yer almıştı.[513] 1857 yılında ise Mamuret'ül-Âziz mutasarrıflık şeklinde Diyarbakır'a bağlanmıştı. 1876 yılında Mamuret'ül-Âziz tekrar Diyarbakır'dan ayrılarak bağımsız mutasarrıflık olmuştu. Mamuret'ül-Âziz 1880 yılında vilayet şekline getirilmişti.[514] Baskil, Elazığ vilayetine bağlıydı. Dolayısıyla Elazığ hangi vilayete bağlanırsa Baskil de o vilayete bağlanırdı.[515]

Osmanlı Devlet'inden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Baskil Harput'a bağlı bir belde şeklinde yönetilmişti. Baskil, Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923 yılında Cumhuriyet'i ilan ettikten 3 yıl sonra ilçe olmuştu.[516] Bu ilçenin ilk kurulduğu yer şimdiki ilçe merkezinin 3 km batısında bulunan eski Baskil

---

[506] N. Ardıçoğlu, age., s. 60-66.
[507] İ. Sunguroğlu, age., s. 139-150.
[508] N. Ardıçoğlu, age., s. 88-94.
[509] Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput,* Ceren Ofset ve Matbaacılık, Reklamcılık, Elazığ, 1999, s. 22.
[510] M.A. Ünal, age., s. 24.
[511] İ. Sunguroğlu, age., s. 165-170.
[512] İ. Sunguroğlu, age., s. 226-231.
[513] Ahmet Aksın, age., s. 30.
[514] Mahmut Sarıbeyoğlu, *Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası,* Anıl Matbaası, İstanbul, 1951, s. 86.
[515] İ. Sunguroğlu, age., s. 255.
[516] Enver Çakar, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, C. 1, 2013, Mayıs 23-25, s. 112.

Mahallesi'dir. Bu ilçenin kuruluş tarihi 1926'dır. Bu önemde Baskil ilçesi 3 nahiye, 60 köyden oluşmaktaydı.[517] İlçe merkezi 1928 yılında Nazaruşağı köyüne taşınmıştı. Aynı yıl içinde Şefkat köyüne nakledilmişti. Bu 3 yer ilçe merkezi olarak kullanılmıştı. Baskil ilçe merkezi 1933 yılında şimdiki bulunduğu yere taşınmıştır.[518]

2. Yerel Yönetimler ve Seçmen Davranışlarını Etkileyen Faktörler

a) Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler idari ve siyasi yönü olan tüzel kişiliklerdir.Yerel yönetimler yerel nitelikteki belirli hizmetleri halka etkin, hızlı ve verimli şekilde sunacak birimler olması gerekmektedir. Vatandaşlara en yakın birimler olarak yerel yönetimlerin, yerel toplulukların ihtiyaçlarını ve önceliklerini daha iyi tespit ederek yerel kamu hizmetlerinin etkin ve verimli sunumunu mutlaka sağlamalıdır. Ancak ülkemizde yerel yönetimlerin siyasi yönü ağır basmakta ve vatandaşlara hizmet götürürken bir takım siyasi kişiliklerin etkisinde kalarak hizmetleri siyasi ve seçim kazanma üzerine yapmaktadırlar. Siyasetin gölgesinde kalan yerel yönetimler denetim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım gibi dünyada yükselen değerlerin çok gerisinde kalmaktadır. Demokrasinin güçlendirilmesine yerel yönetimlerin yaptığı katkı yadsınamaz bir gerçeklik olmasına rağmen aday gösterilmede, seçim kazanılmasında seçmen davranışları hiçe sayılmada tamamen siyasi argümanlar devreye girmektedir.

Güçlü yerel yönetimler ile güçlü demokrasi arasındaki pozitif yönlü ve birbirini destekler nitelikteki bir ilişki vardır.Vatandaşların yerel seçimlerde oy kullanmasının yanında iki seçim arasında vatandaşların sesini duyurmakta, fikirlerini yetkililere ulaştırmada ve yönetime katılım sağlanmaktadır. Yerel yönetimler şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım gibi politik ve yönetsel değerlerin hayata geçirilmesine ve böylece demokrasinin içselleştirilmesine ve de kurumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Ancak ülkemizde bu değerlerin uygulanmasında sıkıntılar çıkmakta ve halkla birlikte yönetilmesi gereken yerel yönetimlerin yönetimi halk yok farz edilerek uygulanmaktadır.

Yerel demokrasinin okulları olan belediyelere yerel yönetimler açısından bakıldığında, merkezin müdahalesine tabi olduğunu ve karar almada insiyatif ortaya koyamadığı görülmektedir. Oy veren seçmenleri bağlı bulunduğu partilerden ziyade parti liderlerinin eylem ve söylemleri yönlendirmektedir. Halbuki yerel yönetimlerin seçimlerinde aday profilinin ve çalışkanlığının yanı sıra belediyeyi yönetebilir bir pozisyonda görülen başkanların kazanmasında hem ülke için hem de oy verilen il, ilçe ve belde için önem arzetmektedir. Yerel yönetimlerin karar almasında ve yönetilmesinde katılmcı belediyecilik ön planda olması gerekmektedir. Yerel yönetimler tarafından belirli hizmetlerin

[517] "Baskil Tarihçe", http://www.baskil.gov.tr/tarihce, (Erişim Tarihi: 02.02.2020)
[518] Mahmut Sarıbeyoğlu, age., s. 82.

sunulması ve gerçekleştirilmesi için nihai kararlar alınırken, halkın görüş ve fikirleri alınmalı, çözüm odaklı siyaset ortaya konmalıdır.

b) Seçmen Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Siyasi eğilim ve fikirlerin ortaya çıkmasında seçmenin içinde yer aldığı topluluk ve toplumların sosyo-ekonomik durumları, dinsel bağlılıkları ve yaşamış oldukları coğrafi bölgenin etkili olduğu, anılan faktörlerin seçmenlerin siyasal eğilimlerinin şekillenmesini sağladığı ifade edilmektedir. Bireyler seçimlerde oy verirken, vatandaşlık görevlerini yerine getirmenin en temel haklarından birini kullanarak siyasi bir davranış sergilemektedirler. Siyasal davranış; sosyal, psikolojik ve ekonomik değişkenler tarafından belirleneceğinden, toplumdan topluma değişen ve değişkenlerin kişisel düzeydeki bir ürünü olarak tanımlanabilir.[519] Bununla birlikte seçmen davranışlarının kültürel, dinsel, ekonomik, politik, sosyolojik ve psikolojik yönden araştırılması gereken birçok yönü bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, seçmen davranışını etkileyen ve yönlendiren pek çok faktör mevcuttur. Bunlar; siyasal ürün (siyasi partinin lideri, ideolojisi vb.) psikolojik etmenler (ait olma, yakınlık duyma) ve referans gruplarının (kişinin tutumlarını, fikirlerini, değer yargılarını ve davranışlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen bir insan topluluğu) etkileri olarak sayılabilir.[520]

3. Baskil İlçe Merkezinde Yapılan Belediye Seçimleri (25 Mart 1984-31 Mart 2019)

Baskil ilçesinin belediyesi 1933 yılında kurulmuştur.[521] Belediyenin kurulmasıyla birlikte artık Baskil ilçe merkezinde belediye seçimleri yapılmaya başlanmıştır. Baskil ilçe merkezinde 1980 askeri ihtilalinden sonra günümüze kadar yapılan belediye başkanlığı seçimlerinin grafikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo: 1. Baskil ilçe merkezinde 25 Mart 1984 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
DYP	541	% 37.31
ANAP	342	% 23.58

[519]Ferhat Kaya, *"Yerel Gazetelerin Okuyucularının Siyasi Tercihlerine Etkisi",* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta, 2005, s. 95.
[520]Kenan Aydın ve Volkan Özbek "Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 2, 2004, s. 140-155.
[521] A. Çağlıyan, agt., s. 113.

[522]

25 Mart 1984 yılında Baskil ilçe merkezinde yapılan belediye seçimlerini Doğru Yol Partisi toplamda 541 oy alarak % 37.31 oranla kazanmıştır. Baskil'de 1984 yılında yapılan belediye seçimlerinde sağ görüşlü seçmenin oyuyla en fazla oyu DYP almıştır. Böylece Baskil ilçesinde 1984 yılında yapılan belediye seçimlerinin kazananı muhafazakâr kesim olmuştur.

Tablo: 2. Baskil ilçe merkezinde 26 Mart 1989 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
DYP	1.027	% 45.54
ANAP	1.016	% 45.05
SHP	137	% 6.07
RP	34	% 1.50

[523]

26 Mart 1989 yılında Baskil ilçe merkezinde yapılan belediye seçimlerini tekrar Doğru Yol Partisi toplamda 1.027 oy alarak % 45.54 oranla kazanmıştır. Baskil'de 1989 yılında yapılan belediye seçimlerini sağ görüşlü seçmenin verdiği oyla en fazla oyu DYP almıştır. Bu seçiminde kazananı tekrar muhafazakâr kesim olmuştur.

Tablo: 3. Baskil ilçe merkezinde 27 Mart 1994 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
ANAP	1.340	% 45.92
DYP	685	% 23.47
SHP	446	% 15.28
MHP	228	% 7.81

[524]

[522] "Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları", http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1984Mahalli-Tuik.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2020)

[523] "Seçimler Listesi 26 Mart 1989 Belediye Seçimi Elazığ Baskil İlçe Belediyesi", http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=23&ilce=0&belde=2304&parti=0&skod=1059&stip=7&s=26 Mart, (Erişim Tarihi: 06.02.2020)

27 Mart 1994 yılında Baskil'de yapılan belediye seçimlerini Anavatan Partisi 1.340 oy alarak % 45.92 oranla kazanmıştır. Baskil ilçe merkezinde yapılan bu seçimde de tekrar sağ görüşlü seçmenin baskın geldiği görülmektedir.

Tablo: 4. Baskil ilçe merkezinde 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
DYP	960	% 31.46
MHP	902	% 29.56
ANAP	590	% 19.33
FP	570	% 18.68

[525]

18 Nisan 1999 yılında yapılan belediye seçimlerini tekrar Doğru Yol Partisi 960 oy alarak % 31.46 oranla kazanmıştır. Baskil ilçe merkezinde yapılan bu seçimde de yine muhafazakâr kesimin baskın geldiği görülmektedir.

Tablo: 5. Baskil ilçe merkezinde 28 Mart 2004 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
AKP	1.785	% 61.55
DYP	1.033	% 35.62
MHP	35	% 1.20
SP	29	% 1.00

[526]

[524] "27 Mart 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları", http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1994/BelediyeBaskanligi/Pdf/1994Mahalli-BelediyeBsk Tumu.pdf, (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

[525] "18 Nisan 1999 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları", http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1999/BelediyeBaskanligi/Pdf/1999Mahalli-BelediyeBsk-Elazig.pdf, (Erişim Tarihi: 22.02.2020)

[526] "28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları", http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/2004/BelediyeBaskanligi/Pdf, (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

Baskil ilçe merkezinde 28 Mart 2004 tarihinde yapılan belediye seçimlerini AK Parti 1.785 oy alarak % 61.55 oranla kazanmıştır. Baskil'de yapılan belediye seçimlerinde yine sağ görüşlü bir partinin kazandığı görülmektedir.

Tablo: 6. Baskil ilçe merkezinde 29 Mart 2009 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
DP	1.245	%41,7
AKP	1.105	%37,11
MHP	567	%19,03
SP	39	%1,31

[527]

Baskil ilçe merkezinde 29 Mart 2009 tarihinde yapılan belediye seçimlerini Demokrat Parti 1.245 oy alarak %41,7 oranla kazanmıştır. Bu seçimde de tekrar sağ görüşlü bir parti ve muhafazakâr seçmenin galip geldiği görülmektedir.

Tablo: 7. Baskil ilçe merkezinde 30 Mart 2014 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran
AKP	2.012	%65,47
MHP	936	%30,46
SP	54	%1,76
CHP	53	%1,72

Tablo: 8. Baskil ilçe merkezinde 31 Mart 2019 tarihinde yapılan belediye seçiminin sonuçları

Partiler	Oy	Oran

[527] "Seçimler Listesi 29 Mart 2009 Belediye Seçimi Elazığ Baskil İlçe Belediyesi", http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=23&ilce=0&belde=2304&parti=0&skod=1064&stip=7&s=29%20Mart%202009%20Belediye%20Se%C3%A7imi, (Erişim Tarihi: 28.02.2023)

AKP	1.536	%49,77
MHP	1.499	%48,57
İP	31	%1,00
SP	13	%0,42

[528]

30 Mart 2014 ve 31 Mart 2019 tarihlerinde Baskil ilçe merkezinde yapılan seçimleri AK Parti kazanmıştır. Yine bu seçimlerde de sağ görüşlü AKP galip gelmiş ve yine sağ görüşlü ve muhafazakâr seçmenin galip geldiği görülmektedir.

Sonuç

Baskil ilçesi coğrafi konumu ve ticaret yollarının üzerinde yer alması ve özelliklede bir geçiş noktası olması sonucunda bölgede sırasıyla Hurriler, Hittitler, Asurlular, Urartular, Medler, Persler, Selekuslar, Partlar, Sasaniler, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar ve en sonda Türkler hâkimiyetlerini sağlayıp yaşamışlardır. Osmanlı Devleti zamanında genellikle Harput Sancağı'na bağlı olan Baskil, Cumhuriyet kurulduktan sonra yeni bir idari düzenleme ile Elazığ iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Baskil ilçesinin belediyesi 1933 yılında kurulmuş ve daha sonra belediye seçimleri yapılmıştır. Baskil'de 1980 yılından günümüze kadar 8 kez belediye seçimleri yapılmıştır. Baskil ilçe merkezinde yapılan bu belediye seçimlerini Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi, Demokrat Parti ve AK Parti Kazanmıştır. Baskil ilçe merkezi genel olarak muhafazakâr bir seçmen kitlesine sahiptir. Bu ilçede genelde sağ görüşlü seçmenler baskın gelmişlerdir. Bu doğrultuda genel olarak sağ ideolojik görüş üzerine kurulup bu yönde hareket eden partiler seçimleri kazanmıştır. Baskil ilçesi seçmeni seçimlerde çoğunlukla sağ siyasal gelenekten gelen partileri tercih etmişlerdir. Halkın çoğu Kürtçe bilmelerine rağmen hiçbir zaman Kürt siyasal hareketini temsil ettiğini savunan bölücü örgütün kontrolündeki partilere destek vermemiş ve aynı zamanda sol ideolojik görüş üzerine kurulup ve bu doğrultuda hareket eden partileri de genelde desteklememiştir.

[528] "Elazığ Baskil Seçim Sonuçları - 31 Mart 2019 Yerel - Sabah", https://www.sabah.com.tr/secim/31-mart-2019-yerel-secim-sonuclari/elazig/baskil/ilcesi-yerel-secim-sonuclari, (Erişim Tarihi: 04.03.2020)

Kaynakça

Akyel, Salih, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tad Dergisi,* Cilt. 34, S. 57, 2015, s. 199-220.

Aksın, Ahmet, *19. Yüzyılda Harput,* Ceren Ofset ve Matbaacılık, Reklamcılık, Elazığ, 1999.

Ardıçoğlu, Nureddin, *Harput Tarihi,* Elazığ Eğitim, Sanat Kültür, Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Aydın, Kenan ve Özbek, Volkan, "Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 2, 2004, s. 140-155.

Çağlıyan, Ayşe, "Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi,* S. 4, 2003, s. 6-15.

_____*Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası,* T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Elazığ, 2002.

Çakar, Enver, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu,* Cilt. 1, 2013, Mayıs 23-25, s. 111-118.

Kaya, Ferhat, *"Yerel Gazetelerin Okuyucularının Siyasi Tercihlerine Etkisi",* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2005.

Kıyak, Abdulkadir, "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı Baskil Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt. 1, S. 2, 2012, s. 159-181.

Memiş, Ekrem, *Eski Çağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar,* Ekin Yayınevi. Bursa, 2013.

Sarıbeyoğlu, Mahmut, *Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası.* Anıl Matbaası, İstanbul, 1951.

Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında,* Cilt 1-2, İşaret Yayınları, İstanbul, 2013.

Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

“Baskil Tarihçe”, http://www.baskil.gov.tr/tarihce, (Erişim Tarihi: 02.02.2020)

“Elazığ Baskil Seçim Sonuçları - 31 Mart 2019 Yerel - Sabah”, https://www.sabah.com.tr/secim/31-mart-2019-yerel secim sonuclari/ elazig/baskil/ilcesi-yerel-secim-sonuclari,(ErişimTarihi:04.03.2020)

“Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları”, http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1984Mahalli-Tuik.pdf, (Erişim Tarihi: 03.02.2020)

“Seçimler Listesi 26 Mart 1989 Belediye Seçimi Elazığ Baskil İlçe Belediyesi”,http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=23&ilce=0&belde=2304&parti=0&skod=1059&stip=7&s=26 Mart, (Erişim Tarihi: 06.02.2020)

“Seçimler Listesi 29 Mart 2009 Belediye Seçimi Elazığ Baskil İlçe Belediyesi”,http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=23&ilce=0&belde=2304&parti=0&skod=1064&stip=7&s=29%20Mart%202009%20Belediye%20Se%C3%A7imi, (Erişim Tarihi: 28.02.2023)

“27 Mart 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları”,http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1994/BelediyeBaskanligi/Pdf/1994Mahalli-BelediyeBsk-Tumu.pdf, (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

“28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları”,http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/2004/BelediyeBaskanligi/Pdf, (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

“18 Nisan 1999 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları”,http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1999/BelediyeBaskanligi/Pdf/1999Mahalli-BelediyeBsk-Elazig.pdf, (Erişim Tarihi: 22.02.2020)

SEÇMEN DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME: BASKİL ÖRNEĞİ

*Murat AYGEN

Öz

Baskil ve yakın çevresinin yerleşik hayatı eski çağlara dayanmaktadır. Baskil ilçesi seçmeni seçimlerde çoğunlukla sağ siyasal gelenekten gelen partileri tercih etmişlerdir. Halkın çoğu Kürtçe bilmelerine rağmen hiçbir zaman Kürt siyasal hareketini temsil ettiğini savunan bölücü örgütün kontrolündeki partilere destek vermemiştir Bu çalışmada Baskil ilçesinin tarihçesi, ilçede yapılan milletvekili seçimlerinde seçmen davranışları ve aday belirlemede hangi faktörlerin devreye girdiği üzerinde durulmuştur. AK Parti'de kuruluşundan itibaren milletvekili seçimlerinde Baskil'li aday gösterilmiş ve milletvekili seçilmiştir.

Daha sonra yapılan seçimlerde alanında uzman bir çok Baskil'li aday adayı olmasına rağmen bunların aday yapılmadığı ancak yine de AK Partinin Baskil ilçesinde yüksek oy aldığı görülmüştür. Ancak yapılan analizlerde Baskilli seçmenlerin oy davranışlarının değişimi ve partiler arası oy geçişlerin adaylarla ilişkili olmadığı Baskil'li seçmenlerin bölgesel bir siyaset anlayışını benimsemedikleri anlaşılmaktadır. Yapılan milletvekili seçimlerinde AK Parti listelerinde Baskil'li aday olmamasına rağmen Baskil'de AK Partinin devamlı olarak oylarını yükseltmesi Elazığ'da etkili olan bölge siyasetinin tavan yaptığı Palu siyasetinin gölgesinde kaldığı ve Palu'lu seçmenler gibi bölgelerine ve bölge adaylarına sahip çıkılmadığı anlamı çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Seçmen Davranışı, Siyaset, Siyasi Partiler

AN EXAMINATION ON VOTER BEHAVIOR: A CASE OF BASKİL

Abstract

The settled life of Baskil and its immediate surroundings dates back to ancient times. Baskil district voters mostly preferred the parties coming from the right political tradition. Despite the fact that most of the people know Kurdish, they did not support the parties under the control of the separatist organization, which claims to represent the Kurdish political movement. He has been nominated as a candidate from Baskil in parliamentary elections since his foundation in AK Party and has been elected as a deputy.

* Dr. Öğr. Üyesi, F.Ü.İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. maygen@firat.edu.tr

In the subsequent elections, although there were many candidates for candidates from Baskil who are experts in their fields, it was observed that they were not nominated, but still received high votes in the Baskil district of the AK Party. However, it is understood in the analysis that the voting behaviors of the Basque voters and the transitions between the parties are not related to the candidates and that the voters from Baskil do not adopt a regional policy approach. In the parliamentary elections held, although the AK Party is not a candidate with Baskil, it means that the AK Party in Baskil is constantly in the shadow of Palu politics, where the politics of the region, which is effective in Elazığ, is in the shadow of Palu politics and that it does not protect its regions and candidates like Palu voters.

Keywords: Selection, Voter Behavior, Politics, Political Parties

Giriş

Baskil ve çevresinin de içerisinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi birçok beylik, devlet, imparatorluk birlikte birçok medeniyetlere beşiklik etmiştir. Baskil ve çevresi Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Urartular, Baskil ve çevresini M.Ö.805 yılında ele geçirmişlerdir. M.Ö 8.yy'de İskit ve Med saldırılarıyla Urartu egemenliği bitmiştir. Medlerden sonra Persler bölgeyi ele geçirmiş ve kısa bir süre sonra Helen İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun idaresine girdikten sonra uzun bir süre Bizans ve Sasani mücadelesine tanıklık ederek 1071 Malazgirt Zaferiyle birlikte Türk hâkimiyetine geçmiştir.

Sırasıyla Artuklar, Selçuklar, Moğollar, Dulkadiroğulları, Akkoyunlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet sahası olmuştur. 1085 yılında Selçukluların komutanı Çubuk Bey tarafından Bingöl ve Harput çevresi Türkler tarafından ilk kez ele geçirilmiş oldu. Bingöl ve Harput çevresine dolayısıyla Baskil'e Türkistan'dan getirilen konar-göçer Türk grupları yerleştirilerek bölgeyi Türkleştirme –İslamlaştırmaya yönelik bir iskan politikası uygulanmıştır. Baskil ve çevresi Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlıların eline geçmiştir(1514). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Malatya sancağına bağlanmıştır. 1881 tarihli Mamuratül Aziz Salnamesindeki bilgilerden Baskil'in Mamuratül Aziz'e (Harput) bağlı olduğunu görmekteyiz.

Baskil ilçesinin ilk kurulduğu yer, şuan ki ilçe merkezinin 3 km batısında yer alan Eski Baskil mahallesidir ve 1926 yılında kurulmuştur. O dönem itibariyle Baskil ilçesi 3 nahiye 60 köylük bir idari yönetim birimi olarak karşımıza çıkar.1928 yılında ilçe merkezi Nazaruşağı köyüne (şu an Nazaruşağı Mahallesi) taşınmıştır.1929 yılında ilçe merkezi bu defa Şefkat Köyüne (şuan Şefkat Mah) kaydırılmıştır. Baskil ilçe merkezine Eski Baskil, Odabaşı ve Nazaruşağı köyleri ile 1954 yılında ise Şefkat Köyü mahalle olarak bağlanmıştır. İlçenin sosyal ve ekonomik yapısı incelendiğinde halkın % 65'i çiftçilik yaparak geçimini sağlamaktadır. Okuma – yazma oranının yüksek

olduğu Baskil'de, kamu ve özel sektörde çalışarak geçimini sağlayan aile sayısının fazla olduğu gözlenmektedir. Baskil'de tarım ve hayvancılık ile uğraşan halk özellikle yaygın olarak kayısıcılıkla uğraşmaktadır.

Baskil Milletvekili Seçimleri (2002-2018)

Baskil ilçe halkı Türkiye siyasetinde devamlı olarak sağ siyasal gelenekten gelen partilere oy vermiştir. Halkın çoğu Kürtçe bilmelerine rağmen hiçbir zaman Kürt siyasal hareketini temsil ettiğini savunan bölücü örgütün kontrolündeki partilere destek vermemiştir. Mahalli idareler seçiminde de ANAP, DYP ve AK Parti gibi sağ partilerden adaylara destek vermişlerdir. AK Partinin kuruluşuyla birlikte yapılan 2002 yılı milletvekili seçimlerinde AK Parti % 70'le, 8.191 oy almıştır.[529] Yapılan seçimde Baskil ilçesi Kadıköy nüfusuna kayıtlı olan Mehmet Necati ÇETİNKAYA milletvekili olmuştur. ÇETİNKAYA, mülki idare amiri ve bürokrat olarak görev yapmıştır. İstanbul üniversitesi hukuk fakültesini bitirdikten sonra sırasıyla Kaymakamlık, Çalışma Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı ve Vekilliği, Hatay ve Giresun İl Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdür Yardımcılığı, Ordu, Konya, Olağanüstü Hal Bölge, Bursa ve Manisa Valiliği görevlerinde bulundu. Görevleriyle ilgili ABD ve Almanya'da "yerel yönetimler ve kamu yönetimi" seminerlerine katıldı ve sertifika aldı. AK Parti kurucu üyesi de olup, 20. Dönem Konya, 21. Dönem Manisa, 22. ve 23. dönem. Elazığ Milletvekili, 23. dönemde Adana milletvekili olarak görev yapmıştır. TBMM Adalet ve İçişleri Komisyonu Başkanlığı, Türkiye-Güney Afrika Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Başkanlığı görevlerinde bulundu. Çok iyi düzeyde Arapça, Farsça, iyi düzeyde İngilizce bilmektedir. AK Parti 22 Temmuz 2007'de ise ilçede 9.357 oyla oyların % 75.56'sını alarak Baskil'li Mehmet Necati Çetinkaya yeniden milletvekili seçilmiştir (www.ysk.org.tr). Çetinkaya'nın aday gösterilmediği 12 Haziran 2011'de AK Partiye Baskil ilçesine kayıtlı bir çok aday adayı başvurmasına ve özellikle halk tarafından sevilen ve sayılan Yasemin AÇIK'ın aday adayı olmasına rağmen bu seçimde hiçbir Baskilli aday gösterilmemiş ancak AK Parti buna rağmen geçerli oyların (% 82.3) 8.178'ini alarak Baskil'de birinci parti çıkmıştır.[530]

Elazığlı iş kadını, akademisyen Prof. Dr. Yasemin Açık, 2011 yılı 12 Haziran'da yapılacak genel seçimlerde Ak Parti'den aday adayı olmuştur. Halk Sağlığı ve sigara ile mücadele alanında Türkiye'nin önde gelen akademisyenlerinden biri olan, Elazığ'da birçok ekonomik, sosyal ve kültürel projenin altında imzası bulunan ve Elazığlı kadınları bir araya getirerek hem onların girişimcilik ruhunu kazanması hem de özellikle ev kadınlarının aile bütçelerine katkı sağlamaları için başarıyla gerçekleştirilen sosyal projelerinin mimarı olan Fırat Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı ve Elazığ İş Kadınları Derneği Başkanı Prof. Dr. Yasemin Açık, AK Parti'den Elazığ milletvekili adaylığını halkın büyük bir sevgi seliyle açıklamıştır.

[529] www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019.
[530] www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019.

Prof. Dr. Yasemin Açık, AK Parti İl Başkanlığında yaptığı basın açıklamasında, Elazığ'ın ve Elazığ halkının sorunlarını çözüm mercilerine taşıyacağını belirterek; "Halkımızın gösterdiği teveccüh ile 9 yıldır iktidar yetkisi verilen, yaptığı hizmetler ve başarılı projeler ile kendisini kanıtlayan, ülkesine hizmet etmeye odaklanan, vatanını ve milletini seven, mukaddes değerlerine önem veren ülke sevdalılarının bir araya geldiği ve toplumun ta kendisi olan Ak Partide hizmet etme düşüncesi ile 12 Haziran tarihinde yapılacak olan genel seçimler için aday adaylığımı açıklamak üzere aranızda bulunmanın heyecan ve mutluluğunu yaşıyorum. Ak Parti iktidarı ile her alanda büyüyen, gelişen ülkemize paralel bir şekilde Elazığ'ımızın da gelişmesi için her türlü gayreti gösterecek enerjiye sahip olduğumu düşünerek aldığım bu kararımı açıklarken yanımda olan siz değerli dostlarıma, hemşerilerime teşekkür ediyor saygılar sunuyorum."dedi.

AK Parti'nin sadece ülkemize ve milletimize hizmet etmekle kalmadığını ve halkımızın her kesiminin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşayabilmesinin en büyük teminatı olduğunu belirten Prof. Dr. Yasemin Açık konuşmasında şunları kaydetti,"Muhafazakâr-demokrat değerleri özünde yaşayan ve hep savunan biri olarak insanlarımızın yaşam tarzına saygılı olan herkesin özgür bir şekilde giyinebilmesinin, inancını ibadetini yerine getirmesinin en büyük savunucusunun da AK Parti olduğunu belirtmekte yarar görmekteyim. Hiç şüphesiz milletimize hizmet etmek kadar halkımızın yaşam standartlarını insan onuruna yakışır bir seviyeye taşımak, insanımıza inandığı ve istediği gibi yaşayabileceği bir ortam sağlamak da önemli bir gayret ve hizmettir. Çok zor ve etrafı birçok vesayetlerle kuşatılmış şartlar altında dahi halkıyla ve milletin değerleriyle yoğrulmuş liderimizin yürüttüğü millete ve ülkeye hizmet etme yarışında, bizlerin de birer nefer olarak yer alıp, ülkemize ve milletimize hizmet etme şerefine ulaşmamız en büyük dileğimizdir.

Elazığ'ın sevgi seli olarak aktığı yoğun bir kalabalık grubun, "Elazığ'ın yolu seninle açık, Elazığ seninle gurur duyuyor," sloganlarıyla AK Parti İl Başkanlığına gelen Prof. Dr. Açık, tüm aday adaylarına başarılar dileyerek, "Elazığ'a en çok kim hizmet edecekse Allah Ona milletvekilliğini nasip etsin" dedi.

Prof. Dr. Yasemin Açık, artık yeni bir dönemin başladığını ve her yeni dönemin yeni umutların, yeni heyecanların paylaşıldığı bir dönem olduğuna dikkat çekerek; "Bu yeni dönemde Elazığ'a ilişkin projelerimizi, düşüncelerimizi, hedeflerimizi ve ideallerimizi Türkiye'nin Lideri, Genel Başkanımız Sayın Recep Tayip Erdoğan'ın millete hizmetle bütünleşen AK çatısı altında gerçekleştirmenin kararlılığı, azmi ve gayreti içerisinde olacağız. Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki AK Parti, ülkemize tarihi hizmetler yapmakla kalmamış, dünyada ülkemize itibar kazandırmış, Türk milletinin gurur kaynağı olmuştur." açıklamasında bulundu.

Prof. Dr. Yasemin Açık, siyaseti halka hizmette bir araç olarak gördüklerini, hedeflerinin Elazığ'ımıza silinemeyecek izler bırakmak, şehrin kalkınmasına ve

gelişmesine etkin bir şekilde katkıda bulunmak olduğunu dile getirerek; "Bizler gerçekleştireceğimiz hizmetlerle hem Hakk'ın huzuruna hem de halkımızın huzuruna yüzü ak, alnı ak bir şekilde çıkmak, şehrimizde tarihin kayıt düşeceği projeleri hayata geçirmek istiyoruz. Açıkça ifade etmek istiyorum ki, bir insanımızın mutluluğu, bir çocuğumuzun sevinci, bir yaşlımızın duası bizler için en büyük mutluluk vesilesi olacaktır. Elazığlı bir hemşehrimizin, bir fakirimizin, alın teriyle ekmeğini kazanan bir işçimizin, hayatının baharını yaşayan bir yaşlımızın "Allah ondan razı olsun" demesi, bizim için en büyük manevi haz, en büyük onur, en büyük şereftir" açıklamasında bulunmuştur.

Prof. Dr. Açık, sosyal sorumluluk projeleri ile toplumumuzun her kesimindeki insanların sorunlarına çözüm, sıkıntılarına çare olmaya; sevinçlerini ve acılarını paylaşmaya bugüne kadar olduğu gibi bugünden sonra da gayret edeceklerinin vurgulayarak şöyle konuştu; "Milletvekilliği millete hizmetkâr olma, milletin her türlü derdi ile dertlenme görevidir. Bizler, bu görevimizi yerine getirirken amacımız yeni bir hizmet modeli oluşturarak, daha etkin, daha hızlı, daha verimli çalışıp, Elazığ'ımıza çok büyük yatırımların yapılmasını sağlamak olacaktır. Allah'ın izni ve değerli hemşerilerimizin destek, gayret ve hayır dualarıyla, çıkmış olduğumuz bu yolda güzel hizmetler gerçekleştireceğimize inanıyorum. Bu vesile ile bugün önemli bir hizmet kapısı olarak gördüğüm milletvekilliğine aday adaylığımın müracaatı esnasında aynı duygu ve heyecanı benimle paylaşmak adına buraya kadar zahmet buyurup geldiğiniz için tekrar hepinize teşekkür ediyorum." Konuşmasında AK Parti Milletvekili Aday adaylarına başarılar da dileyen Prof. Dr. Açık, bu göreve gelirken amaçlarının yeni bir hizmet modeli oluşturmak olduğunu belirterek, Elazığ'a en çok hizmet edecek olana Allah bu görevi nasip etsin" diye konuştu.[531] Ak Parti Elazığ teşkilatının yaptığı temayül yoklaması sonuçlarına göre listede yer alan ilk 10 isim Yasemin Açık: 603, Zülfü Demirbağ: 420, Selahattin Çobanoğlu: 410, Şuay Alpay: 397, Ahmet Yürük: 396, İrfan Yurten: 335, Abdulbaki Türkoğlu: 326, Ahmet Dağoğlu: 316, Zeynel Abidin Koç: 278, İrfan Sönmez: 255 oy almıştır. AK Parti ve yan kuruluşlarını temsilen oy kullanan delegelerin yaptığı temayülde AÇIK, açık ara birinci çıkmasına rağmen aday gösterilmemiştir.

AK Parti milletvekili aday adayları için illerde yapılan temayül yoklamalarında ilginç sonuçlar alındı. Bu sonuçlardan biri de Elazığ'dan çıktı. Bunun nedeni biraz da Malatya'nın tek kadın milletvekili olan AK PARTİ'li Öznur Çalık'tı. Çalık, Malatya'da hem sevilen bir isim hem de seçim bölgesine yönelik birçok problemle yakından ilgilenip çözüme kavuşturduğu için Hanım Ağa unvanına sahip. Çalık bu nedenle Elazığlılar tarafından "gıpta" ile izleniyormuş. Elazığ'ın da bir kadın milletvekili olmasını isteyen AK Parti teşkilatı temayül yoklamasında Prof. Dr. Yasemin Açık'ı ilk sıraya taşıdı. Elazığlıların gözü şimdi Başbakan Erdoğan'da. Başbakan Erdoğan, Yasemin

[531] www.haber7.com› Siyaset, Erişim tarihi: 16 Mart 2011.

Açık'ı milletvekili listesine taşırsa Elazığ, tarihinde ilk kez bir kadın milletvekili çıkarma şansını elde edecek. Başbakan Erdoğan'ın mevcut milletvekillerine yönelik yaptırdığı anket AK Parti içinde en çok merak edilen konu haline geldi. Her milletvekilinin seçim bölgesindeki 'Reytingini' ölçen anket sonuçlarını Başbakan dışında kimse bilmiyor. AK Parti milletvekilleri ise küçük de olsa bir bilgi alabilmek için büyük çaba veriyor. Kulağımıza gelen bilgilere göre anketi yapan firmaları arayan milletvekilleri bile olmuş ama bir sonuç alamamış. Milletvekilleri, 'Başbakanın kara kaplı defteri' benzetmesi yaptıkları anketin peşinde koşturuyor. Erdoğan'ın milletvekillerinin bu merakını giderip gidermeyeceği bilinmiyor ama, 11 Nisanda listeler YSK'ya verilince tüm milletvekilleri bir anlamda sonuçları öğrenmiş olacak.[532]

2015 yılı geldiğinde Elazığ'da birçok projenin altında imzası bulunan ve ev kadınlarının iş hayatında yer alması için girişimlerde bulunan, kadınlardan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Elazığ İş Kadınları Derneği Başkanı Prof. Dr. Yasemin Açık, AK Partiden yeniden milletvekili aday adaylığı için yeniden resmi başvurusunu yapan, Prof. Dr. Yasemin Açık, aday adaylık başvurusunun ardından yaptığı konuşmada, 24 yıldır halk sağlığına hizmet ettiğini belirterek, bir iş kadını olarak da istihdam alanında da önemli projeleri bulunduğunu söyledi. Elazığ ve bölgenin öne çıkan sektörleri, yatırım yapılması gereken alanlar, avantajlı ve dezavantajlı olabilecek riskleri çok iyi bildiğini anlatan Açık, "Tüm bu anlattıklarımı Elazığ'da yapabilir burayı bir cazibe merkezi haline getirilebilir, gençlerimize istihdam alanları yaratılabiliriz. Kadınlarımız için ise toplumun her alanında daha etkin bir şekilde görülür olmaları için projeler gerçekleştirilebiliriz. Elazığ'ımızı 2023 hedeflerine taşımak için ülkemizin, dünyadaki etkinliğinin devamını sağlamak ve yeni Türkiye hedefine ulaşabilmek için partimizde bir nefer olarak hizmet etmek için düşüncelerim ile 2015 Haziran ayında yapılacak genel seçimlerde Elazığ'dan Ak Parti aday adayı oluyorum. Allah'ın izni, siz değerli hemşerilerimin katkı ve duaları ile ülkemize ve şehrimize yönelik çok güzel hizmetler yapacağımıza, Elazığ'ımız için bir kalkınma hamlesi başlatacağımıza yürekten inanıyorum" dedi.[533]

Doğup büyüdükleri topraklara olan gönül ve vefa borcunu ödemek için bu yolda Elazığlıların vekaletini istediklerini belirten Prof. Dr. Açık, halka hizmet hakka hizmet mantığı ile bugüne kadar her projenin içinde yer aldıklarını söyleyen Prof. Dr. Açık, "yeni bir döneme girmiş durumdayız. Her yeni dönem yeni umutlar, yeni heyecanların yaşandığı dönemdir. Bu yeni dönemde Elazığ'a ilişkin projelerimiz, hedeflerimiz, amaçlarımız ve ideallerimiz Türkiye'nin lideri Genel Başkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın milleti ile bütünleşen ak çatısı altında gerçekleştirmenin kararı ve azmi içerisiyiz. Başbakanımız liderliğindeki AK Parti'de ülkemizde tarihi hizmetlere imza atmıştır" dedi.[534]

[532] https://www.turkiyegazetesi.com.tr› yücel - kayaoglu, Erişim Tarihi: 02.11.2019.
[533] https://www.sondakika.com› Güncel, Erişim Tarihi 17.Şubat.2015.
[534] www.sabah.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.03.2011.

Aday adaylarına başarılar dileyen Prof. Dr. Açık, "bu göreve gelirken amaçlarının yeni bir hizmet modeli oluşturmak olduğunu belirterek, Elazığ'a en çok hizmet edecek olana Allah bu görevi nasip etsin" diye konuştu. AK parti Milletvekili Aday Adayı Açık, Elazığ'ı temsil etme yetkisinin kendisine verilmesi halinde artık her Elazığlının sesi olacağını söyleyerek, Ankara'da Elazığlılar için oluşturmayı düşündüğü merkez hakkında bilgiler vererek Elazığ'da da irtibat bürosu kuracağını ve bu irtibat bürosunda oluşturulacak üç merkezde Elazığlılarla hep iç içe olacakların kaydetti.[535]

Elazığ'ın menfaatine olacak tüm projelerin içinde yer alan ve ev kadınlarının iş hayatındaki rolünün artırılması için yoğun gayret sarf eden, Elazığ'da eğitimden sağlığa, sağlıktan spora her alanda maddi ve manevi destek sağlayan Elazığ İş Kadınları Derneği Başkanı Prof. Dr. Yasemin Açık, Elazığ'ında iyi bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için gayretli, enerji ve büyük bir birikime sahip olmasına rağmen 2015 yılı seçimlerinde de yine aday gösterilmeyerek listelerde kendisine yer bulmayacaktır.

Baskil ilçesi nüfusuna kayıtlı Yasemin AÇIK, Esat CEYLAN, Gazi ALATAŞ ve Kenen PEKER'in aday gösterilmediği 7 Haziran 2015 tarihli milletvekili seçimlerinde de Baskil'li seçmenler % 71.63 ile 6.258 oyla AK partiye yine büyük destek vermişlerdir.[536] TBMM'ye giren ve barajı aşan partiler tek başına hükümeti kuramadığından dolayı Cumhurbaşkanı anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak meclisi erken seçime götürmüştür. 1 Kasım 2015 tarihinde tekrarlanan seçimlerde AK Parti Baskil'de 7225 oyla oyların % 82.3'ünü almıştır.[537] İlçede AK parti önceki seçimlerden daha fazla oy almıştır. Bu yıl yapılan seçimlerde tanınırlığı yüksek AÇIK'ın yanında bilimsel alanda kendini kanıtlamış, iyi yetişmiş özellikle tarım ekonomisi alanında çalışmaları bulunan Kenan PEKER ve bürokraside birçok başarıya imza atmış Esat CEYLAN gibi isimler aday gösterilmemişlerdir.

Elazığ'ın sevilen yüzlerinin başında gelen Prof. Dr. Yasemin Açık, 24 Haziran tarihinde yapılacak milletvekili genel seçiminde AK Parti'den Elazığ milletvekili aday adayı olacak mı? Elazığlı vatandaşlar, Prof. Dr. Yasemin Açık'ın aday olması konusunda hem fikir. Bu konuda da sosyal medyada aday adayı olması için birçok paylaşımlar yapılıyor. Prof. Dr. Yasemin Açık, Elazığ'da yapılan anketlerde de ilk sıralarda yer alıyor. Prof. Dr. Yasemin Açık, vatandaşların taleplerini boş bırakmayıp AK Parti'den Milletvekili Aday Adayı olacak mı? Bunun cevabı ise birkaç gün içinde belli olacak.[538] Halkın ve tabanın bütün isteklerine ve beklentilerine rağmen Yasemin AÇIK milletvekilliği adaylığına müracaat etmeyecektir. İki dönem adaylık müracaatını yapan halkın büyük teveccühünü ve saygısını kazanan AÇIK bu sefer kendisine ihtiyaç duyuluyorsa AK parti tarafından teklif gelmesini bekleyecektir. Ancak beklenen teklif yapılmayacak ve tekrar hayal kırıklığına uğramamak ve kendisine destek

[535] www.yaseminacik.com.tr› haber _ detay, Erişim Tarihi: 01.11.2019.
[536] www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019.
[537] www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019.
[538] www. http.sondakika23, Erişim Tarihi:25.Nisan.2018.

verenlerin sükûtu hayale uğramaması ve aday gösterilmediği zaman kendisine gönül veren seçmenlerin partiyle arası açılmaması ve AK Partiyle herhangi bir küskünlük yaşamaması için fedakarlıkta bulunacak ve aday adayı olmayarak adaylık hakkından feragat edecektir. Çünkü Türkiye'deki siyasi partiler yasası lider odaklı olduğu için, listeleri lider ve çevresi tarafından belirlenmekte devreye eş, dost, akraba ve yakın çıkar ilişkileri girmektedir. Tabana dayalı bir siyaset izleyen AÇIK bu tür ilişkileri reddeden ve kabullenemeyen bir siyasetçi profili sergilemekte ve önceki yıllarda yaşadığı olumsuzlukları yaşamamak adına tabanın ve kendisine gönül veren seçmenlerin tüm baskılarına rağmen adaylığa müracaat etmeyecektir. AK Parti Baskil ilçesinde 24 Haziran 2018 milletvekili seçimlerinde de 6.414 oy alarak toplam oyların % 73,7' sini almıştır.[539] Bu yıl yapılan seçimlerde herhangi bir Baskilli aday olamamıştır.

İki dönem milletvekili aday adayı olan ve listelerde kendisine yer bulamayan Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) Başkan Yardımcısı Yasemin Açık, tüm bu olumsuzluklara rağmen başka kentlere yatırım yapması daha fazla kazanç getireceği halde yatırımını başka bir kente değil de memleketi Elazığ'a 500 kişinin istihdam edilmesini hedeflediği bir çimento fabrikası yaptırmıştır. Açık'ın Yönetim Kurulu Başkanlığını yaptığı şirketin, Baskil ilçesine bağlı Pınarlı köyünde, 800 dönüm alan üzerine yaptırdığı fabrika bölgesel kalkınmaya, yeni yatırımlara ve işsizliğin azaltılmasına önemli katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Fabrika Elazığ, Bingöl, Tunceli ve Malatya başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illere hitap edebilecek konumda olup, fabrikanın, cumhuriyet tarihinde özel sektörün bölgede yaptırdığı en büyük ve en çevreci yatırımdır. Yerel kalkınma, bölgelerarası gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması ve toplumsal barışın sağlanmasında iş olanaklarının ve istihdamın arttırılmasında büyük rolü vardır. Günde 7 bin 500 ton çimento üretecek fabrikada 500 kişi istihdam edilmiştir. Fabrika yaklaşık 2 bin kişiye ekmek kapısı olacağı tahmin edilmektedir. Tedarikçilerle birlikte düşünüldüğünde bu sayı 10 bine yaklaşacak. Bu nedenle bu yatırım bölgede ve ilimizde işsizliğin azaltılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. TÜRKONFED başkan yardımcısı Açık'ın, kadının iş dünyasında daha fazla ve etkin bir şekilde yer almasını önemsediğini ve Elazığ'a yaptırdığı çimento fabrikasını, bir sosyal sorumluluk projesi olarak gördüğünü belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, , Elazığ tarihinin en büyük özel sektör yatırımı Seza Çimento Fabrikasının da açılışını yaparak, yatırımın Elazığ'a ve bölgeye hayırlı olması temennisinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan daha sonra "Buradan gördük, Fabrika Elazığ'ımıza ve çevre illerimize hayırlı olsun. Allah kazalardan ve belalardan muhafaza etsin. Ya Allah Bismillah…" diyerek fabrikanın açılışını gerçekleştirmiştir.[540]

[539] www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019.
[540] www.sezacimento.com.tr›cumhurbaskani-erdogan-seza-cimentonu. Erişim Tarihi: 20.Şubat.2017.

Elazığ İş Kadınları Derneği Başkanı Prof. Dr. Yasemin Açık, açılış sonrasında yaptığı değerlendirmede, "Cumhurbaşkanımızın teşrifleriyle Seza Çimento Fabrikasının resmi açılışı yapıldı. Doğudaki yatırımcıların yalnız olmadıklarını, özellikle de kadın yatırımcıları desteklediklerini, hissettirdiği için Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a şükranlarımızı sunuyoruz" dedi.[541]

SEZA Çimento fabrikası hakkında bilgiler veren Prof. Dr. Yasemin Açık, "Seza çimento fabrikası inşaatı 2014 yılı Şubat ayında başladı, 2016 yılı Mart ayında bitti. Günde 7 bin 200 ton çimento üreten fabrikamız da 500 kişi çalışmaktadır. Çalışanların aileleri ve tedarikçilerimizle birlikte düşündüğümüzde yaklaşık olarak 5 bin kişiye doğrudan katkı sağlamaktadır. Çevreye duyarlı, emisyon değerleri ve enerji tüketimi düşük, baca gazını geri dönüşümde kullanan fabrikamızın birçok özelliği bakımından da ülkemizde bir ilk olduğunu belirtmek isterim. Doğup büyüdüğümüz topraklara yatırım yapma imkânı bulduğumuz için çok mutluyuz. İnşallah bu yatırım ilimizde yeni yatırımların yapılmasına ve yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına vesile olacaktır" dedi.[542]

Açılışta konuşan Baskil Kaymakamı Uhut Emre Koyuncu ise çimento fabrikası yatırımıyla ilgili olarak bölgeleri için gerçekten büyük bir yatırım olduğunu söylerken "Tedarikçileriyle birlikte 10 bine yakın kişiye ekmek kapısı olması nedeniyle gerçekten önemli bir yatırım, Allah bu yatırımı yapanlardan razı olsun" demiştir.[543]

Ancak yapılan analizlerde Baskilli seçmenlerin oy davranışlarının değişimi ve partiler arası oy geçişlerin adaylarla ilişkili olmadığı ve bazı adayların başka bölgelerden seçildikleri halde kendilerini Baskil adayı olarak lanse ettikleri, milletvekili seçildikten sonra ilçeye yaptıkları teşekkür ve diğer amaçlı gezilerde halkın yoğun bir sevgisiyle karşılaştıkları, Baskil'lilerin kendilerini bağrına bastıkları ve kendilerinden bir parça olarak gördükleri Baskil'li seçmenlerin bölgesel bir siyaset anlayışını benimsemediklerinin sonucudur. Yapılan milletvekili seçimlerinde AK Parti listelerinde Baskil'li aday olmamasına rağmen Baskil'de AK Partinin devamlı olarak oylarını yükseltmesi Elazığ'ın, özellikle bölge siyasetinin tavan yaptığı Palu siyasetinin gölgesinde kaldığı ve Palu'lu seçmenler gibi bölgelerine ve bölge adaylarına sahip çıkılmadığı anlamı çıkmaktadır.

Türkiye'de kurulmuş olan ve seçimlere giren siyasi partiler aday belirleme süreçlerinde bir takım kriterleri ön planda tutmakla beraber bazen geniş kesimlere hitap edebilen dini cemaatlerin desteklediği bir takım isimleri aday gösterebiliyor veya ülke genelinde veya belirli bölgelerde güçlü ağları bulunan dini cemaatlerin işaret ettiği isimleri milletvekili adayı göstermektedirler. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanı

[541] www.sezacimento.com.tr›cumhurbaskani-erdogan-seza-cimentonu. Erişim Tarihi: 20.Şubat.2017.
[542] www.sezacimento.com.tr›cumhurbaskani-erdogan-seza-cimentonu. Erişim Tarihi: 20.Şubat.2017.
[543] www.sezacimento.com.tr›cumhurbaskani-erdogan-seza-cimentonu. Erişim Tarihi: 20.Şubat.2017.

ve etki kapasitesi giderek artmaktadır. İşçi ve memur sendikaları başta olmak üzere faaliyet gösteren STK'ların önerdiği veya açıktan desteklediği aday adaylarının diğerlerine göre bir adım önde olduğu görülmektedir. Bu isimler genellikle hem ilgili STK'ya gönül veren kitlelerin oyunu alabilmek için hem de alan tecrübesi bulunduğu için tercih edilmektedir.

Siyasi partilerin kurulmasının temel hedefi seçim kazanarak ülkeyi yönetmeye talip olmaktır. Bu amaçla iktidara geldiğinde bir ön hazırlık olarak alanında kendini ispatlamış uzman, bürokrat gibi bir takım vitrin isimleri genellikle partinin güçlü oldukları ve bu tip adayların kolayca seçilebilecekleri yerlerden listeye koyarak geniş bir kesimin oyuna talip olabilmekte ve topluma iktidara hazır oldukları mesajını vermektedirler.

Sonuç

Günümüz siyasetinde önemli bir siyasal kültür olan ve siyasi partilerin faydalandığı ve profesyonel olarak yararlandığı siyasal iletişimde toplumun oy verme davranışını etkileyen faktörler arasında güvenilirlik, tanınırlık ve dolayısıyla insanların özdeşlik kurabileceği isimleri de aday göstermektedir. Tüm siyasi partiler bu doğrultuda hareket ederek kamuoyunda bilinen şöhretli ve öncü isimlere (sanatçı, sporcu, v.s) listelerinde yer vermekte ilgili isimle partinin geniş kitlelere ve sanatçının sevenlerine ulaşarak onların da oyunu almaya talip olmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde aşiretler ve şeyh'lik gerçekliği toplumsal yapının güçlü parçaları olarak varlığını sürdürmekle beraber bu konuda farklı bakış açıları ortaya çıksa da bu bölgelerde güçlü olmak isteyen siyasi partilerin nihayetinde aşiretlerin adaylarını dikkate almaktadır. Bu bölgelerin bir gerçeği olarak aşiret yapılarının varlığı, tarihsel kökleri yeni bir olgu olmamakla beraber olduğu bir gerçektir. Bu feodal yapı günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Siyasi partilerin toplumdan oy alabilmesi için temel faktörler bu çerçevede öne çıkmakla beraber tüm bu parametreler bazen geçerli olmamakta, adaylık noktasında kişisel çıkar ilişkileride belirli olabilmektedir. Partilerin çoğunda gösterilen adayın doğru isim olmadığı bilinmekle beraber seçmen davranışını etkileyen en önemli unsur liderin kişisel karizması ön plana çıkmakta ve lidere olan sevgi ve saygı oyların alınmasına etki yapmaktadır. Türkiye'de kurulan siyasi partiler lider odaklı olduğu için partilerin seçim kazanmasında liderin karizması belirleyici olmaktadır.

Siyasi partiler kuruluş amacına ve parti içi demokrasiye uygun olarak aday adayları arasından adayın tercih edilmesi esnasında "yazılı ve görsel medyayı, aracıları, simsarları, kişisel ilişkileri, liderin adamları, lobileri veya sermayeyi" kullanarak kendini öne çıkartanlara ayrıcalık tanımadan bir yöntem izlemesi gerekir. Belirli çevrelerce adı yüceltilen isimleri sadece o çevrelerdeki bakış

açısı dikkate alınarak aday yapmak yerine sokağa inerek detaylı bir araştırma yapmak ve bu doğrultuda hareket ederek taban siyaseti yapmak gerekir. Partilerin oy deposu dar çevreler değil geniş kesimlerdir. Geniş kesimlerce şöhreti kötü olarak değerlendirilen isimlere dair siyasi partilerin daha duyarlı olması sandığı doğrudan etkileyecektir. Böylece artık klasikleşmeye başlayan "seçimi yanlış aday yüzünden kaybettik" sözleri yerine " seçimi doğru ve isabetli adayla kazandık" ifadesi hem kent için hem de ülkemiz için daha anlamlı olacaktır.

Kuşkusuz tüm bu faktörlerin yanında en önemli olan faktör ilgili siyasi partinin teşkilatlarının benimsediği ve onlar tarafından öne çıkartılan ve tüm seçmenlerin ve halkın kabul ettiği isimlerin dikkate alınmasıdır. Siyasi partinin il, ilçe ve mahalle teşkilatlarıyla doku uyuşmazlığı yaşayan isimlerin ve seçmen nezdinde bir karşılığı olmayanların aday gösterilmesi partiye hizmet edenlerin nezdinde de bir gönül kırıklığına sebep oluşturabilir. Siyasi tarihimiz böylesi örneklerle doludur.

Sonuç olarak; Lider faktörü, toplumsal sempati, projeler, umut aşılaması ve güven vermesi gibi burada zikredilenlere ek olarak başka faktörlerden de bahsetmek mümkündür. Hepsi birlikte düşünüldüğünde seçimlerde kimin ne kadar oy alacağını bu etkenlerin belirleyeceği görülmektedir.

Kaynaklar

www.sezacimento.com.tr›cumhurbaskani-erdogan-seza-cimentonu. Erişim Tarihi: 20.Şubat.2017

www.ysk.org.tr, Erişim Tarihi:01.11.2019

www. http.sondakika23, Erişim Tarihi:25.Nisan.2018

www.yaseminacik.com.tr› haber _ detay, Erişim Tarihi: 01.11.2019

www.sabah.gov.tr, Erişim Tarihi: 22.03.2011

https://www.sondakika.com› Güncel, Erişim Tarihi 17.Şubat.2015

https://www.turkiyegazetesi.com.tr› yücel - kayaoglu, Erişim Tarihi: 02.11.2019

www.haber7.com› Siyaset, Erişim tarihi: 16 Mart 2011

KÜLTÜRÜN HABERCİSİ İZLER: ELAZIĞ BASKİL İLÇESİNE DAİR GELENEKSEL İLETİŞİM ÖRNEKLERİ

Gülsüm ÇALIŞIR[544]

"Gelenek ve görenekler, bizi beşiğimizde karşılar ve ancak mezarımızda bırakırlar." Robert G. Ingersol

Öz

Çeşitli duygu, düşünce, bilgi paylaşımı gereksinimiyle insanları bir araya getiren iletişim, sürecinin devamlılığına katkı veren birtakım öğelerle ilişkilidir. Bunlardan biri olan kültür, toplumların yaşam şekillerine karşılık gelmektedir. Gelenek ve göreneklerse kültürün temel taşlarını oluşturmaktadır. Milletin manevi değerlerinin merkezinde olan kültür öğeleri, bugünün sosyal bilimlerinde araştırmaya değer görülmektedir.

Ingersol'un ifadesinde görüldüğü gibi gelenekler, görenekler doğumdan ölüme dek insan yaşamında yer bulmaktadır. Bu sürece bir de evlenmenin dâhil olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu kültüre göre birbirinden farklı gelenek ve görenekler hakîm olabilmektedir. Adı geçen değerler geçmişten günümüze değişime uğrasa da kültürel devamlılığın sağlanması, nesilden nesile aktarılması noktasında benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada Elazığ'ın Baskil ilçesinde doğum, evlenme, ölüm şeklinde ifade edilen hayatın üç önemli dönemine dair yer bulan gelenek ve görenekler konu edilmiştir. Elazığ'da M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren başlayan insan yaşantısı, kültür anlamında değerli bilgiler elde edileceği öngörüsünü beraberinde getirmiştir. Araştırmada iletişim bağlamında Elazığ-Baskil yöresinin doğum, düğün öncesi, düğün esnası, düğün sonrası gelenekleriyle ölüm geleneklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu gelenek ve göreneklerin yapılması sürecinde iletişim anlamında verilen mesajlar ve bu mesajların aktarımı eşliğinde iletişimin değerini vurgulamak hedeflenmiştir.

Bu bağlamda Elazığ İl Kültür Turizm Müdürlüğü web sitesinde söz konusu kültürel değerlerle ilişkili başlıklar incelemeye dahil edilmiştir. Gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda dünden bugüne kültürel devamlılığın ilgili geleneklerle sağlandığı anlaşılmıştır. Gelenek ve göreneklerin farklı ritüeller barındırdığı gibi diğer kültürlerle benzer nitelikler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yanı sıra insanlar arasında bağ kurma, duygu, düşünce aktarımı gibi faydalar ile iletişimin gelenek ve göreneklere fayda sunduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Elazığ-Baskil yöresinin gelenek ve göreneklerine iletişim bağlamında bakış açısı sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen bilgilere göre, kültürün iletişimden bağımsız olmadığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle çalışmanın değeri ortaya çıkmaktadır.

[544] Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, gulsumcalisir@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Baskil, Kültür, İletişim, Gelenek, Görenek.

TRACES, TRANSMITTER OF CULTURE:

TRADİTİONAL COMMUNICATİON EXAMPLES OF ELAZIG BASKIL DISTRICT

Abstract

Communication brings people together with the need for various feelings, thoughts and information sharing, which is related to several elements that contribute to the continuity of the process. Culture, as one of these elements, match up to the way of life of societies. And, traditions and customs are the cornerstones of culture. These cultural elements as at the center of the spiritual values of the nation are considered worthy of research in today's social sciences.

As seen in Ingersol's expression, traditions and customs find their place in human life from birth to death. Marriage also considered a part of this process. In this culture, different traditions and customs can be dominant. Although the mentioned values have changed from the past to the present, they are similar in terms of ensuring cultural continuity and pass down generation to generation.

This study contextualizes the traditions and customs of the three important passage periods of life, which are expressed as birth, marriage, and death in the Baskil district of Elazig province. In Elazığ human life seen by 2000 B.C. this brought the prediction that valuable information will be obtained about culture. It is aimed to analyze the birth, pre-wedding, wedding and post-wedding traditions and also death traditions of the Elazig-Baskil region in the context of communication. In other words, in the process of these traditions and customs, it is aimed to emphasize the value of communication in the light of the messages given in communication and transmission of these messages.

In this context, titles related to the mentioned cultural values on the website of Elazig Provincial Directorate of Culture and Tourism are evaluated. As a result of the evaluations, cultural continuity has been provided with relevant traditions from past to present. Also according to the findings, although traditions and customs have different rituals, they have similar characteristics with other cultures. Besides, it caught attention, with benefits such as linking people, transferring emotions and thoughts, communication enhances traditions and customs. In this study, a communicative perspective is presented to the traditions and customs of the Elazig-Baskil region. According to the

information obtained from the study, it is possible to say that culture is not independent of communication. Also, this shows the value of the study.

Keywords: Baskil, Culture, Communication, Tradition, Custom.

Giriş

Kültürel yapının içerisinde yer bulan inanışlar, örfler, âdetler, gelenekler ve görenekler dünün bugüne, bugünün de gelecek nesillere aktarılmasında önem taşımaktadır. Aynı zamanda bir milleti millet yapan kültürün, geçmişe tanıklık ettiği de aşikârdır. Türkiye bulunduğu konum itibariyle geçmiş dönemlerden itibaren birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Zaman içerisinde değişen kültürel bir yapıya karşılık, bugün bile varlığını sürdüren uygulamalar bulunmaktadır.

Milletin gelecekte de var olabilme ihtiyacı ile oluşan kültürün, kendine özgü bir yapısı vardır. Değişirken sürdürülmeye de devam eden kültürel yapıyı, insan yaşamının geçiş dönemlerinde görmek mümkündür. Doğum, evlenme ve ölüm evrelerine karşılık gelen bu dönemler, Elazığ ilinin Baskil ilçesi kapsamında incelenmiştir. Kültürel yapıyı mümkün kılmak ve akılda kalıcılığını sağlamak için iletişim sürecine gereksinim duyulmaktadır.

Her kültürde olduğu gibi Baskil ilçesindeki kültürel yapılanma da toplumsal bir düzenin oluşturulması amacıyla kendisini göstermiştir. Aslında söz konusu topluluğun iskeletini oluşturan gelenek ve görenekler, diğer kültürel yapılarla benzerlik gösterebilmektedir. Fakat inanışların, duyguların ve uygulamaların bölgeden bölgeye, milletten başka bir millete göre farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Tüm kültürlerin varlığında ortak unsur ise "iletişim"dir.

Buna göre söz konusu çalışmada Baskil ilçesinde doğum, evlenme ve ölüme yönelik kabul gören gelenek ve göreneklerin iletişim ile ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Bu yöndeki bilgileri kayıt altına almak, günümüzde de sürdürülüp sürdürülmediğini kavramak, diğer kültürlerle benzer ve farklı yönlerini keşfetmek gibi amaçlara hizmet etmektedir. Çalışmanın kuramsal bölümünde kültüre, kültürel yapıyı oluşturan gelenek ve görenek kavramlarına, konunun iletişim boyutuna dikkat çekilmektedir. Sonrasında ise Elazığ'ın Baskil ilçesinde uygulanan gelenek ve göreneklerden söz edilmekte, diğer kültürlerle kıyaslanması yapılmaktadır. En nihayetinde ise kültürün iletişim ile ilişkisi vurgulanmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

20. yüzyıl kültürlerin keşfedilmesi, kültürlerarası etkileşimlerin varlığı, iletişimin bu bağlamda etkili olduğunun anlaşılması, doğa bilimleri alanında sağlanan keşif ve buluşların gerçekleşmesi sebebiyle "Kültürler Yüzyılı" olarak anılmıştır.[545] Hall[546] tarafından kültür; duygu, düşünce biçiminden kendini ifade etme şekline, olaylara ya da durumlara verdiği tepkilerden sorunları çözme yoluna, yönetim biçimlerinden bir arada bulundukları takdirde görev dağılımı gerçekleştirme hâllerine dek insan yaşamını tümüyle ilgilendiren bir öğe olarak tanımlanmıştır.

İnsana şekil veren, onun kendi olmasında en önemli yapılardan biri de, dâhil olduğu ve içine doğduğu kültürdür. Kimileri tarafından buna karşı güç uygulanma yoluna gidilse de, fark etmeden, kendiliğinden bir kültürün dili öğrenilmektedir.[547] Geleneksel boyutuyla kültür bireylerin kalıtımla edindikleri, hayatına dâhil ettikleri, kullandıkları ve ilettikleri, birikmiş kaynaklardır; iletişim de bilginin iletildiği bir süreçtir. İletişim geçmişi bugüne iletme yoludur, kültür de durağan değildir; kültürü devam ettirecek veya değiştirecek güç ise iletişimdir.[548]

Genel anlamda kültürün içindeki örüntüler bağlamında grupların birbirinden farklı toplumsal örgütlenme yapıları bulunmaktadır.[549] Bu yapılara etki eden yine kültürün oluşmasını sağlayan unsurlardır. Nihayetinde kültür tek bir olgu değildir, kültürü oluşturan birden fazla öğenin varlığı söz konusudur. Değerler, normlar, gelenekler, görenekler, örfler, âdetler gibi tüm unsurlar, kişilerarası iletişim sayesinde toplumun bir parçası olarak ve tarih boyunca varlığını devam ettirerek bugünlere gelmiştir.[550] Bu çalışma bağlamında işlenen gelenek ve göreneklerin açıklamasına yer vermekte fayda görülmektedir.

Gelenek ve görenekler, durağan bir yapıya sahip değildir. Sosyal gelişimin beraberinde değişim seyredebilen kültür öğeleri, çağın ortamının yenilenmesi, inançların değişimi ile modernleşme sürecinde gelişmekte, zenginleşmekte ve güncellenmektedir. Bundan dolayı, gelenek ve göreneklerin toplumun çıkarları ile uyumluluk gösterip göstermemesi, dönemin şartlarını yansıtıp yansıtmaması, toplumu oluşturan bireylerin isteklerine yanaşıp yanaşmaması, temel

---

[545] Asker Kartarı, *Kültür Farklılık ve İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26.
[546] Edward T. Hall, *Beyond Culture*, Anchor Books, New York, 1976, p. 16-17.
[547] Sıdıka Yılmaz, *Homo Sermo Onis: İfade Eden İnsan*, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 28-29.
[548] Ayseli Usluata, *İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 62-63.
[549] Peter Hartley, *Kişilerarası İletişim*, Çev: Ülkü Doğanay vd., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 297.
[550] Ayla Savaş, "Bireylerarası İletişimde Kültür", *Bireylerarası İletişim* içinde, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2017, s. 87.

davranışların sergilenip sergilenmemesi, yaşama artı bir değer katıp katmaması endişesiyle birtakım değişikliklere uğraması olağandır.[551]

Görenek, geniş kapsamlı bir kurallar bütünüdür. Bir toplumsal süreç içerisinde normlara uygun davranmayı sağlayan görenekleri, dâhil olunan toplumun kültürünü benimsemiş bireylerin sergilediği davranışlar ve iş görme biçimleri olarak ifade etmek mümkündür. Toplum tarafından kabul görmek için başvurulan göreneklere uyulmadığı takdirde "ayıplanmak" muhtemeldir. Bu sonuç bir nevi yaptırımdır ve kişinin grup dışı tutulması, yalnız bırakılması da ardı sıra gelmektedir. Köyden büyük şehirlere göç, tam tersi kentten köye dönüş ve toplumsal sınıflar arasındaki geçişlerde bu durum söz konusu olabilmektedir.[552]

Genel bir ifadeyle gelenekler ise kuşaktan kuşağa aktarılan, zaman içinde değişen inanç, fikir gibi tüm uygulamaları kapsamaktadır. Gelenekler kültürden kültüre farklılık göstermektedir.[553] İnsan yaşamındaki doğum, evlenme ve ölüm gibi önemli geçiş evrelerinde varlığını gösteren gelenekler, belirli törensel faaliyetler etrafında gerçekleşen normlardır. Geçmişten bugüne kabul görmüş normlar ile zamanla birlikte değişime uğramış olanlar söz konusudur. Örneğin kız istemenin bir törensel safhası bulunmaktadır. Burada erkek tarafını temsil eden birinin usule yakışır konuşma yapması, kız tarafından bir kimsenin de cevabını vermesi gerekir. Buna uygun davranmamak, göreneklerde olduğu gibi hoş karşılanmaz ve toplum tarafından "kınama" ile sonuçlanır. Çünkü "gelenek" böyledir.[554]

Görenekler, gelenek, örf, adetlere göre yaptırımları daha zayıf; ama günün şartlarına uygunluğuna bakılarak daha uzun vadeli ve dayanıklıdır. Örflerin "yapma zorunluluğu"na kıyasla geleneklerde "yapılabilir-yapılması mümkün" olma özelliği bulunmaktadır. Diğer sosyal faaliyetler gibi uygun olanları içermektedir; fakat bunların muhakkak yapılma zorunluluğu yoktur. Dünden bugüne uygulanmaya devam edilen; ama henüz âdet haline gelmemiş olan bu davranış şekillerine toplumun gelişmesi sonucunda yenilikler eklenmesi olağandır. Tam tersi göreneklerin ortadan kalkma durumu da söz konusudur. Tabii geniş gruplar tarafından kabul görülmesinden ötürü herhangi bir geleneğe ya da göreneğe uyulmadığı takdirde kişi uyarılmaktadır. Görenekler, günlük hayattaki toplumsal etkileşimlerin kolaylaştırmakta, yakınların ziyaretinde,

[551] Mahmut Tevekkül, "Kaşgar ile Konya Yöresi Gelenek ve Görenek Benzerlikleri", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, 2016, s. 987.
[552] A. Kartarı, *age.*, s. 231-232.
[553] A. Savaş, *age*., s. 90.
[554] A. Kartarı, *age.,* s. 232.

hasta yoklamalarında, çarşıda, yolculukta, tanıma ve tanıtma gibi davranış odaklı etkinliklerde ilişkilerin doğru şekilde sürmesine yardım etmektedir[555]

Anlaşıldığı üzere kültürde yer bulan gelenek ve göreneklerin temelinde iletişim; yani bunu sağlayan dil unsuru yatmaktadır. Kültür ve iletişim birbirlerini devamlı kılan, çoğaltan bir yapıdır. Aynı zamanda ikisi de birbirinin hem nedeni hem de sonucudur. Her ikisinin de insana dönük ve insana özgü olması benzerliklerini ortaya koymaktadır. İletişim bireylerin simgesel anlamdaki ilişki ve etkileşimlerine karşılık gelmektedir. Kültür ise simgelerin var olmasını ve işler bir durumu gelmesini sağlayan ortamdır.[556] Başka bir deyişle iletişimin kültür ile ilişkisini bir kültürün oluşumunda rol oynayan unsurlardan bile görmek mümkündür. Gökdağ[557] tarafından kültür ve iletişim arasındaki ilişkinin iki yönü olduğu belirtilmiştir. Buna göre ilişkinin ilk yönü iletişim davranışlarında belirleyici unsurlardan birisinin kültür olmasıdır. İkincisi ise kültürlerarası iletişim ve buna yönelik problemlerdir. Paylaşılan değerler boyutunda kültür; fikir ve hisleri etkilemekte, bu da iletişim sürecinde sergilenen davranışlara yansımaktadır. Küçük yaşlardan itibaren kazanılan bilgi, norm, inanç, değer, korku, örf, adet, gelenek, görenek, âdet vb. kültür öğeleri çoğu zaman bilinçli dahi olmadan benimsenmektedir.

Kültürlerarası iletişim ifadesi ile kastedilen, farklı kültürlere dahil olan bireylerin bir araya geldiği durumlarda ortaya çıkan etkileşime karşılık gelmektedir. Bundan ötürü kültürlerarası iletişimde kültürel farklılıkların bilgisine sahip olmak, anlamlandırmak ve sonrasında yönetmek, bu sürecin başarılı geçmesi adına önem taşımaktadır.[558] Bir kültürün ortakları ya da farklı kültürlerarası iletişime dair eylemler, ancak çeşitli unsurların birlikteliğinde meydana gelmektedir. "İletişim süreci" olarak ifade edilen bu süreçte üç temel öğe bulunmaktadır: Kaynak, kaynağın ürettiği mesaj ve bu mesajın alıcısı veya hedefidir. Söz konusu ileti alışverişinde kime, neyin, neden, hangi kanal ve kodlar yoluyla aktarıldığı önemlidir. Bu sorular etrafında eklemlenen yapı, iletişim sürecini oluşturmaktadır.[559]

İletişimde bir ileten bir de gönderiyi alan taraf vardır: Gönderici iletişimin mesajını hazırlayan olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen kişinin mesajı iletme

---

[555] Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 127.

[556] Nazife Güngör, *İletişime Giriş*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 103.

[557] Rüçhan Gökdağ, *Kişilerarası İletişim İnsan İlişkilerinin Psikolojik Temelleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 69-70.

[558] Mükerrem Önlü ve Mine Saran, "Akademik Bir Disiplin Olarak Kültürlerarası İletişim ve Kuramsal Temelleri", *Kültürlerarası İletişim* içinde, Ed: Selin Okmeydan ve Mine Saran, Eğitim Yayınevi, Konya, 2019, s. 15.

[559] Mete Çamdereli, *İletişime Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 26.

noktasında postacı gibi bir aracının olması da mümkündür. İletiyi alan, belli gereksinim ve amaçlarla günlük faaliyetlerini gerçekleştiren taraf ise alıcı veya alıcılardır. İletişim sürecinde ileten veya iletiyi alan taraf fark etmeksizin bir amacın bulunduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle iletişim amaçlarının uyuşması, "ortak bağlantılarla" ilişkide bulunmayı ifade etmektedir.[560]

Kod, gönderici ve alıcı arasındaki ortak dildir. Diller birer kodlama yapısına sahiptir. Bundan dolayı kodların açılımını bilenlerin anlaşması mümkündür. İletişim sürecindeki taraflar arasında bir dile hâkim olma seviyesi bakımından her zaman fark vardır. Dile dair kesişme alanları ise iletişime karşılık gelmektedir.[561] Burada adı geçen kod açımı ise, mesajın alıcı tarafından çözümlenme aşamasıdır. Başka bir ifade ile kaynak, kodlayıcı; alıcı taraf ise, kod açıcı konumundadır.[562]

İletişimde kanal ise; duygu, düşünce, bilgi, kaynak ve alıcı tarafından paylaşımının gerçekleşmesi aşamasında, mesajların yüklendiği araçlardır.[563] Bir iletişim sürecinde söz konusu kanal yoluyla alıcı tarafından kaynağa gönderilen tüm tepkilere geribildirim adı verilmektedir. Kaynağın alıcıya gönderdiği mesajların alınıp alınmadığı, anlaşılıp anlaşılmadığı veya ne düzeyde anlaşıldığı bilgisine, ancak geribildirim yoluyla ulaşılmaktadır.[564]

Görüldüğü üzere iletişim duygu, düşünce ya da bilgi paylaşımına ihtiyaç duyulması sebebiyle meydana gelmektedir. Kültür de dil yoluyla oluşan ortak paylaşımlarının nesilden nesile aktarımı için iletişime bağlı olmaktadır. Bu ifadeyi Özkan'ın[565] kültürün temel taşı olarak bilinen dilin, aynı zamanda bir milletin duygu ve düşünce birikimini nesilden nesile aktarma yolu olmasına yönelik görüşü ile desteklemek mümkündür. Dil, kültür faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Yüzyıllar boyunca süren bu aktarımın temelini kültür ve milletin birlikteliği oluşturmaktadır.

Elazığ Baskil'de Kültürel Yapı

Kültür, milletin var oluşundan itibaren nerdeyse hayatın tüm alanında birleştirici ve dünü bugüne taşıyan bir unsurdur. İnanç duyulan ve uygulanan kültürel unsurlar, günlük yaşama etki etmekte ve insan yaşantısına yön

---

[560] İrfan Erdoğan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 61-63.
[561] Mustafa Özkan, *İnsan İletişim ve Dil*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.
[562] R. Gökdağ, *age.,* s. 48-49.
[563] Demiray, Uğur, *İletişimötesi İletişim,* Turkuaz Kitabevi, Eskişehir, 1994, s. 15.
[564] İrfan Mısırlı, *Genel ve Teknik İletişim*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 5-6.
[565] M. Özkan, *age.,* s. 79.

vermektedir.[566] Farklı toplumlara mensup olan insanlar, farklı gelenek ve göreneklere de ev sahipliği yapmaktadır. Bundan dolayı kültür kavramına dair, değişik birlikteliklere göre farklılık gösteren bir yapının var olduğunu söylemek mümkündür. Toplumlar; dâhil oldukları coğrafi yer, kullandıkları dil ve toplumsal yönlerine göre kendi kültürlerini inşa etmekte ve bunun sonucunda değişik bölgelerde kültür yapıları oluşmaktadır.[567] Zira toplumlar, içine doğdukları kültürlerden bağımsız değillerdir. Söz konusu unsurlara göre kendi kültürlerini şekillendirmektedirler.

Bu çalışmanın araştırma evrenini oluşturan Elazığ'ın Baskil ilçesi, kültürel yapısını oluşturan gelenek ve görenekler bağlamında incelenmiştir. Buna göre bu çalışmada insan yaşamının üç önemli evresi olan doğum, evlenme ve ölüme dair Baskil ilçesinde uygulanan gelenek ve göreneklere değinilmektedir.

Öncelikle Baskil'den söz etmekte fayda görülmektedir. Baskil, Elazığ'ın yeni ilçelerinden olmasına karşılık, eski dönemlerden itibaren günümüze kadar bir değer atfetmiştir. Doğusunda Elazığ il merkezi, güneydoğusunda Sivrice, kuzeyinde Keban, güneyinde Malatya'nın Kale, Pütürge ve Battalgazi, batısında da Yazıhan ve Arguvan ilçeleri yer almaktadır. Baskil; Fırat nehrinin yakınında, Karakaya Baraj gölünün 118 km sahil yönünde kalan bir ilçe olma özelliğine sahiptir. Neolitik dönemden itibaren yerleşimin olduğu bilinen bu ilçede, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren 1926 yılında ilçe olarak kabul edilmiştir.[568]

Çalışmada ele alınan Baskil'e dair gelenek ve göreneklerin bilgisine ise Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmi web sitesinden[569] (https://elazig.ktb.gov.tr/) ulaşılmıştır. İnsan yaşamındaki geçiş dönemlerinden ilki olan doğum, tüm dünyada yeni bir yaşamın başlangıcı kabul edilmektedir. Türk milleti, doğum evresine sahip olduğu kültür nedeniyle birçok düşünce ve davranış kalıbını dâhil etmiştir. Doğan çocuklar soyun devamını mümkün kılmakta, ayrıca kadının toplum içerisinde saygın bir konuma sahip olmasına neden olmaktadır.[570] Baskil ilçesinde doğum evresi kutsal görülmekte ve belli hazırlıklara tabii tutulmaktadır. Diğer kültürlerle benzer şekilde çocuk doğmadan önce giysi, eşya gibi malzemelerin hazırlığı yapılmaktadır. Yöreye özgü olarak söz konusu bu evrede doğum anında kolaylık sağladığı düşünülerek fincana dua yazmak, kurban kesmek, hocaya sel at-u selam verdirmek, doğumu kolay geçmiş birini yanlarında bulundurmak gibi uygulamaların varlığı dikkat

[566] Özkan Demir ve Nur Bakar, "Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, 2014, ss. 111-133.
[567] Özge Mazlum, "Rengin Kültürel Çağrışımları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 31, 2011, ss. 125-138.
[568] Muhammet Beşir Aşan vd., "Tarih- Baskil Yöresinin Tarihi", *Baskil* içinde, Özkaracan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 7-9.
[569] Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/, Erişim Tarihi: 27 Şubat 2020.
[570] Selçuk Kürşad Koca, *Türk Kültüründe Sembollerin Dili, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2012, s. 58.

çekmektedir. Göbek kordonu bıçakla kesilerek tuzlanmaktadır. Kundağına takılan nazar boncuğunun bebeği koruduğu düşünülmekte ve bebeğe beş ezan geçmeden anne sütü verilmemektedir. Ayrıca diğer bölge ve şehir kültürlerine benzer şekilde adını veren kişi tarafından kulağına ezan okunan bebeğe bir de üç kez ismi fısıldanmaktadır. Doğumdan bir gün sonra yakınların davet edildiği, çeşitli ikramların sunulduğu ve eğlencelerin düzenlendiği bir şenlik yapılmaktadır. İlk hafta ebe tarafından bakılan çocuğa karşılık, anne ise kırk gün evinden çıkarılmamaktadır. "Al basması" olarak nitelendirilen olaya tedbir almak amacıyla yatağın çevresine kara ip bağlanmaktadır. Gelenekler ve görenekler dâhilinde çocuğun ilk adımı, çıkan ilk dişi, kullandığı ilk sözcük de bir olay olarak nitelendirilmekte ve bunun için de uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin çocuğun ilk adımını gören kişi, hediye almakta; ilk diş, çocuğa gelecekte fayda sağlayacak bir yere gömülmektedir.[571]

Görüldüğü üzere Baskil ilçesinde doğumdan önce, doğum sırasında ve doğum sonrasında uygulanan gelenek ve görenekler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı diğer Türk milletine mensup insanların uygulamaları ile benzerlik gösterirken, bazıları ise farklı uygulamaları barındırmaktadır. Doğum evresinin, her bölge ya da millette önemli bir dönem olmasına karşılık, toplumdan topluma farklı uygulamaları beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

İnsan hayatında ikinci bir geçit evresi olan evlilikte, topluma dair adet, örf, gelenek, görenek gibi kültür öğeleri kendisini göstermektedir. Kültür öğelerinin varlığını en çok hissettirdiği merasimler düğünlerdir.[572] Türk aile biriminin sosyokültürel bünyesinde evlilik biçimlerinden aile içi ilişkilere dek ona bir karakter kazandıran öğelerin varlığı İslam öncesi döneme dayanmaktadır. Özellikle kız isteme, nişan, düğün gibi olaylarda bu dönemden gelen geleneklerin bugün bile varlığını görmek mümkündür.[573]

Evliliğin ilk adımı olan kız isteme ve nişan evresi birden fazla aşamaya sahiptir. Sırasıyla gelin ya da damat seçimi, görücülük, kız isteme, yüzüklerin takılması süreci gerçekleşmektedir. Türk kültürünün içerisinde yer alan geleneklere göre damat tarafı, kız (gelin) tarafına ilk adımı atar. Genelde akrabalık bağları olan kişiler arasında evlilik uygun görülmez. Bu durum doğacak çocukların herhangi bir sakatlığa sahip olacağı inancından kaynaklanmaktadır. Ayrıca aileden biri olarak görülen komşularla da evliliğe dair adım atmak uygun görülmemektedir. Türk kültürlerine göre söz konusu ilişkilerin evliliğe dönüşmesi halinde evlenen kişilerin toplumdan dışlanması muhtemeldir.[574] Yine de 1998 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye'de

---

[571] Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245814/gelenek-gorenek-ozel-gunler.html, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

[572] Sadi Yaver Ataman, *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritüelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.

[573] Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı: 8, 2010, ss. 25-35.

[574] *Mensur* Nureddini, *Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri ABD, İzmir, 2007, s. 114.

akraba evliliklerinin yüzde 25.1'lik bir orana sahip olduğu yönündeki bulguya da burada yer vermek gerekir.[575]

Evliliğe dair uygulanan gelenek ve görenekler Baskil özelinde irdelenmiştir. Buna göre 17 yaşından itibaren evlenmesi uygun görülen gençlerin, bugün bile görücü usulü ile bir araya getirildiği anlaşılmaktadır. Evlilik aşamaları olarak kız isteme, söz kesme, gelin için kına gecesi, damat için bekârlığa veda gecesi ve düğün ritüellerinin varlığı söz konusudur. Erkek tarafının uygun gördüğü kızın evine ziyaret gerçekleştirdiği sırada kız hakkında ipuçları elde edilmeye çalışılmaktadır. Kız annesi tarafından "Kızımın yaşı küçük" ya da "Bir başka kısmeti var" denildiği takdirde bu olumsuz bir işaret sayılmaktadır. Tam tersi "Biraz düşünelim", "Nasip ise olur" veya "Babasına danışmalıyım" ifadeleri ise olumlu bir anlam taşımaktadır. Burada kültürü oluşturan yapıların iletişim ile doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

İletişimin özellikle kişilerarası boyuttaki biçiminin kültüre daha fazla etki ettiği bilinmektedir. Bireylerin birbirleriyle ilişkili veya bağlantılı olduğu bu iletişim türü, sıklıkla örgütlü zaman ve yerde iki kişi arasında gerçekleşmektedir. Buna ek olarak kişilerarası iletişimde bulunan kişiler, birbirinin farkındadır ve birinin söylediği sözlerden ya da davranışlardan etkilenebilmektedir.[576] Ayrıca kültürler farklı olsa da, eşdeğer sonuçları doğurması bile tüm insanların iletişim sürecinde aynı temel faaliyetleri gerçekleştirdiğini göstermektedir.[577] Söz konusu ilçenin kültürel yapısına göre olumlu olarak değerlendirilen ifade ile olumsuz olarak nitelendirilen ifadelerin doğrudan iletişim ve süreçleri ile ilişkisinin olduğu bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Gelenek ve görenekler boyutunda uygun görülen gelin adayını ziyaret esnasında çeşitli ipuçlarını gözlemlemek ise diğer kültürlerle benzerlik göstermektedir. Örneğin Çorum'da da gelin olarak uygun görülen kızın temizliği, el becerisi, din ve dil ahlakı gibi noktalara dikkat edilmektedir. Hatta damat tarafından biri odanın boş olması halinde hurçların, kanepe altlarının temizliğini kontrol eder; yatakların örtülerin katlanma şekillerine bakarak kızın ev hanımlığını değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Karşılama anında kızın boyu, kilosu, dişleri ve ağız-vücut kokusuna dair fikir sahibi olunmaktadır. Buna ek olarak damat tarafının üzerindeki çarşafın dikişlerinin dışa doğru olması, ziyaret amaçlarını ortaya koymaktadır.[578]

Kız-erkek seçiminde Baskil'de de diğer toplumlara benzer şekilde kültürlerarası anlaşmazlık olasılığından dolayı kendi kültüründen kız-erkek

[575] Nuran Elmacı ve Ali Ceylan, "Gelenekten Geleceğe Antropoloji", *Diyarbakır'ın Göç Alan Bir Semtinde Akraba Evlilikleri ve Değişim* içinde, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.
[576] Tarkan Oğuz, "Bireylerarası İletişim", *İletişim Bilgisi* içinde, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015, s. 73.
[577] Larry A. Samovar and Richard E. Porter, *Communication of Innovations*, Belmont: CA, Wadsworth, 1991, p. 25-26.
[578] Nermin Erdentuğ, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 1969, 5, ss. 231-266.

alma eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlaşmazlığın varlığını Akman[579]'ın kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak gelen mesaja karşı bireyin bilgi düzeyi ve kültürel yapısına göre farklı anlamlar çıkarmasının muhtemel olduğu yönündeki ifadesiyle desteklemek mümkündür. Buna göre farklı kültürlere sahip kaynak ve hedefin iletişim sürecindeki mesajların yorumlanmasında sorunlar yaşanması gibi, kültür kaynaklı iletişim sürecinde değişimler gerçekleşebilmektedir.

Baskil'de evlenmeye yönelik gerçekleştirilen gelenek ve göreneklere dönüldüğü vakit, erkek tarafının kız tarafı ile anlaşması neticesinde, kız ailesine tekrardan bir ziyaret gerçekleşmektedir. Bunun sebebi de "Allah'ın emri Peygamberin kavli" ile kızı istemektir. Olumlu bir yanıt alınması halinde söz kesme evresi gerçekleşmektedir. Bu esnada kıza ve erkeğe takılan yüzüklerin kurdelesi kesilmekte ve nişan aşaması da tamamlanmış olmaktadır. Sonrasında düğün tarihi belirlenmekte ve erkek tarafı kız evine içerisinde çeşitli hediyelerin bulunduğu bohça ile bir şerbet yapımı için gerekli malzemeleri göndermektedir. Geçmişte düğün tarihine kadar görüşmesi yasak olan nişanlıların bugün ise nadiren de olsa belli şartlara uyarak görüşmesine müsaade edilmektedir. Düğünden kısa bir süre önce "cehiz" olarak nitelendirilen ve kız tarafınca alınan eşyalar sergilenmekte, bunları görmeye gelen yakınlar tarafından hediyeler alınmaktadır. Ayrıca kız tarafı düğüne dek aldığı tüm eşyaların listesini yazmakta, hazırladığı cehizi oğlan evine götürmektedir. Buna "veç" adı konulmuştur. Düğün arifesinde kız ve erkek tarafı ayrı ayrı törenler düzenlemektedir. Yakınların davet edildiği bu etkinlikte ikramlarda bulunulmakta, türküler söylenmekte ve oyunlar oynanmaktadır. Elazığ'da düğüne dek damadı saklama geleneği bulunmaktadır. "Güvey çalma" olarak adlandırılan bu etkinlikte damadı saklayan kişiler, damadı çaldırdığı takdirde çalanlara yemek sözü vermek mecburiyetindedir. Kız ise baba evinden bir örtünün altında çıkarılmaktadır. Gelini dama çıkarma ya da gelinin başına elma, para, kuru üzüm atma gibi geleneklerin günümüzde devam ettirilmediği de bilinmektedir. "Subaha günü" olarak adlandırılan gerdek sonrası günde, gelin ve damat büyüklerini ziyaret etmektedir. Bunun karşılığında geline hediyeler verilmektedir. [580]

Görüldüğü üzere kültürün içerisinde yer bulan gelenek ve görenekler iletişim ile doğrudan ilişkilidir. Kültüre dair uygulanan adımların adlandırılması, taraflar arasında etkileşim sağlanması gibi adımları bu duruma örnek göstermek mümkündür. Bunun dışında önceden uygulanan bazı gelenek ve göreneklerin bugün için sürdürülmediği anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile gelenek ve göreneklerin devam etmesinin yanı sıra, değişmesi de olağandır.

[579] Koray Akman, *Genel İletişim*, İlya Yayınları, İstanbul, 2012., s. 37-38.
[580] Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245814/gelenek-gorenek-ozel-gunler.html, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Dellaloğlu[581]'na göre geçmişte uygulanan gelenek ve görenekler bugünlere, ancak değişerek ve süreklilik kazanarak gelmektedir.

Son olarak insanın ölüm evresinde kültürel bağlamda gerçekleşen gelenek ve görenekler araştırmaya dâhil edilmiştir. Diğer kültürlerde olduğu gibi Baskil'de de en az değişime uğrayan ve sürekliliği sağlanan uygulamalar ölüm gelenekleridir. Cenazenin olması durumunda vefat eden kişinin yakınlarına yardımda bulunulmaktadır. Halk tarafından iş bölümü yapılmakta, tüm işler cenaze sahiplerinden önce üstlenilmektedir. Taziye evine çeşitli yemekler götürülmekte, cenazeden sonra Yasin-i Şerif okunmakta, yakınlarının yanında bulunulmaktadır. Ayrıca ölen kişinin "devrine oturma" adı verilen fitre dağıtma geleneği de hâkimdir. Kültürden kültüre göre değişen taziye süresi Elazığ'ın Baskil ilçesinde üç gün sürmektedir. Diğer kültürlerle benzer şekilde ise ölümün kırkıncı gününde mevlit okutulmakta, gelen kişilere çeşitli yemekler ve helva ikram edilmektedir. Ölümden sonraki ilk dini bayram "karalı bayram" olarak görülmektedir.[582]

İletişimin belli bir yerde ve zamanda gerçekleştiği yönündeki ifadede, yer olarak kastedilen örgütlenmemiş görünen dağ başı bile olsa, o yerin iletişime yapısal bir anlam kattığını bilmek gerekir.[583] Aynı şekilde kültürel yapıda da bir bölgenin ötesinde, bir ilin ilçelerinde kabul gören uygulamalar bile farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada konu edinilen Baskil ilçesindeki doğum, evlilik ve ölüme dair sürdürülen gelenek ve göreneklerin varlığından söz edilmiştir. Böylece diğer kültürlerle benzer ve farklı yönleri de kıyaslanmış olmaktadır. Sonuçta geçmişten bugüne hayatın üç önemli evresi kabul edilen bu dönemlere dair kültürel yapının korunduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

Bir milletin var olabilme amacıyla gösterdiği çabaların en önemlisi, o milletin sahip olduğu kültürü ve kültürel değerleridir. Bir gereksinimden doğan kültürel yapı, topluma dünden bugüne var olabilme ve etkileşim kurabilme imkânı sağlamaktadır. Milli kimliğin yapı taşını oluşturan kültürel unsurların, iletişim ile ilişkili birtakım kodlamalar ve kod açımlar içerdiğini söylemek mümkündür.

Toplumları birbirinden farklı kıldığı gibi benzer yönleri de bulunan kültürel yapılanma, günümüz sosyal bilimler araştırmacıları tarafından ilgi çeken bir konu olmaktadır. Bu araştırmada yer bulan kültürel yapı, Elazığ'ın Baskil ilçesi ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada kültürel yaşamda doğum, evlenme ve ölüme dair süregelen gelenek ve göreneklerin ifadesi söz konusudur. Adı geçen

[581] Besim Dellaloğlu, "Gelenek Meselesi", *Sosyoloji Dergisi*, 3 (22), 2011, ss. 43-46.
[582] Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245814/gelenek-gorenek-ozel-gunler.html, Erişim Tarihi: 27.02.2020.
[583] İ. Erdoğan, *age.,* 1997, s. 38-39.

çalışmada yazılı olmayan; fakat toplum tarafından uygulanan yaptırımların gücüyle bugünlere taşınan kültürel unsurların, hayatın geçiş dönemleri bağlamında irdelenmesi değerli görülmüştür.

Geleneklerin bir milletin fikirlerine, duygularına ve eylemlerine yön veren bir yönü olduğu kabul görmektedir. Geçmişin inançları ile bugünün uygulamaları arasında bir varlık ortaya koyan gelenekler, Türk milletinin tanınmasında ve kültürel yapısının kavranmasında büyük öneme sahiptir. Özellikle bir bölgenin ya da şehrin de ötesinde, bir ilçeye ait uygulamalara yer verilmesi öngörülmesi mümkün yargılara ulaşılmasını da mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Baskil ilçesi esas alınarak doğum, evlenme ve ölüme dair gelenek ve görenekler incelemeye dahil edilmiştir. Söz konusu ilçenin adı geçen kültürel değerlerinin bazı yönlerinin diğer kültürlerle benzerlik gösterdiği, bazı özel yanlarının ise diğer yörelerin kültürlerinden farklılaştığı dikkat çekmektedir.

Sosyal bir miras olarak görülen kültürel yapının, Baskil sınırlarında bugün bile geçerli gelenek ve göreneklere ev sahipliği yapmasında "iletişim"in önemi anlaşılmıştır. Bilindiği üzere kişilerarasında bir ilişki kurmanın en kolay yolu, iletişimdir. Kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasında da iletişimin varlığına ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kültürün temel taşları olan gelenek ve göreneklerin insan yaşantısında şekillendirici ve yönlendirici olduğu anlaşılmaktadır. Öncesinde de belirtildiği gibi yazılı bir ifadesi olmamasına rağmen, gelenek ve göreneklere karşı çıkan kişilerin toplum tarafından dışlanması gibi yaptırımları söz konusudur. Bir başka deyişle söz konusu değerlerin bir millet tarafından sürdürülürken, aynı zamanda da değişen bu kültürel yapıların yöneticisinin halkın kendisi olduğu görülmektedir.

Kültürel yaşamda önemli bir yere sahip olan doğum, evlenme ve ölüme dair gelenek ve göreneklerin Baskil ilçesinde kendi içerisinde de çeşitli dönemlere ayrıldığı anlaşılmıştır. Örneğin evlenme evresinde kız tarafına ziyarette bulunma, anlaşma halinde kız isteme, söz kesme, düğün gibi adımların uygulanmaktadır. Söz konusu evrelerde diğer kültürlerle benzer yapılar mevcut olsa da bazı uygulamaların farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. İnanışlar; gelenek ve göreneklere yansımakta, bu da zamanla değişse de milli kimliğin devamını sağlama çabaları için ilgili kültürel değerleri bugünlere kadar getirme gayreti süregelmektedir. Bu çalışmanın diğer kültürlerde yer bulan gelenek ve göreneklerle kıyaslanması bakımından değerli bilgiler sunduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda farklı bir kültüre yer verme ya da kültürlerarası bir karşılaştırmada bulunmak için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akman, Koray, *Genel İletişim*, İlya Yayınları, İstanbul, 2012., s. 37-38.

Aşan, Muhammet Beşir vd., "Tarih- Baskil Yöresinin Tarihi", *Baskil* içinde, Özkaracan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 7-9.

Ataman, Sadi Yaver, *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritüelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.

Çamdereli, Mete, *İletişime Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 26.

Çelik, Celaleddin, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı: 8, 2010, ss. 25-35.

Dellaloğlu, Besim, "Gelenek Meselesi", *Sosyoloji Dergisi*, 3 (22), 2011, ss. 43-46.

Demir, Özkan ve Bakar, Nur, "Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, 2014, ss. 111-133.

Demiray, Uğur, *İletişimötesi İletişim,* Turkuaz Kitabevi, Eskişehir, 1994, s. 15.

Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/, Erişim Tarihi: 27 Şubat 2020.

Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245814/gelenek-gorenek-ozel-gunler.html, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

Elmacı, Nuran ve Ceylan, Ali, "Gelenekten Geleceğe Antropoloji", *Diyarbakır'ın Göç Alan Bir Semtinde Akraba Evlilikleri ve Değişim* içinde, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.

Erdentuğ, Nermin, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 1969, 5, ss. 231-266.

Erdoğan, İrfan, *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 61-63.

Gökdağ, Rüçhan, *Kişilerarası İletişim İnsan İlişkilerinin Psikolojik Temelleri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 69-70.

Güngör, Nazife, *İletişime Giriş*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 103.

Hall, Edward T., *Beyond Culture*, Anchor Books, New York, 1976, p. 16-17.

Hartley, Peter, *Kişilerarası İletişim*, Çev: Ülkü Doğanay vd., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 297.

Kartarı, Asker, *Kültür Farklılık ve İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26.

Koca, Selçuk Kürşad, *Türk Kültüründe Sembollerin Dili, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2012, s. 58.

Mazlum, Özge, "Rengin Kültürel Çağrışımları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 31, 2011, ss. 125-138.

Mısırlı, İrfan, *Genel ve Teknik İletişim*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 5-6.

Nureddini, *Mensur, Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri ABD, İzmir, 2007, s. 114.

Oğuz, Tarkan, "Bireylerarası İletişim", *İletişim Bilgisi* içinde, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2015, s. 73.

Önlü, Mükerrem ve Saran, Mine, "Akademik Bir Disiplin Olarak Kültürlerarası İletişim ve Kuramsal Temelleri", *Kültürlerarası İletişim* içinde, Ed: Selin Okmeydan ve Mine Saran, Eğitim Yayınevi, Konya, 2019, s. 15.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 127.

Özkan, Mustafa, *İnsan İletişim ve Dil*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

Samovar, Larry A. and Porter, Richard E., *Communication of Innovations*, Belmont: CA, Wadsworth, 1991, p. 25-26.

Savaş, Ayla, "Bireylerarası İletişimde Kültür", *Bireylerarası İletişim* içinde, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2017, s. 87.

Tevekkül, Mahmut, "Kaşgar ile Konya Yöresi Gelenek ve Görenek Benzerlikleri", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, 2016, s. 987.

Usluata, Ayseli, *İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 62-63.

Yılmaz, Sıdıka, *Homo Sermo Onis: İfade Eden İnsan*, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 28-29.

ELAZIĞ İLİ BASKİL İLÇESİ ERKEK GİYİM KUŞAMI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Rukiye KAYA[584], H. Nurgül BEGİÇ[585]

ÖZ

Toplumsal yaşamda öncelikle beslenme, barınma ve örtünme ile temel ihtiyaçların giderilme çabası başlamıştır. Zaman içinde yaş, cinsiyet, ekonomik durum, inançlar, çevresel faktörler, coğrafi konum, iklim koşulları, toplumsal statü ve yaşanılan zamanın gerekliliklerine göre örtünmeler şekillenerek giyim kuşam kültürleri oluşmaya başlamıştır.

Anadolu'da da kültürel çeşitliliğin bir sonucu olarak giyim kuşam kültürü kadın, erkek, evli, bekâr, etnik ve sosyal, statülerini belirten önemli birer sembol durumundadır.

Elazığ yöresinin, kervan yollarının kesişme noktasında bulunması ticaretin gelişmesini sağlamış ve bu bağlamda bölgenin kalkınmasına neden olmuştur. Bölgenin bu özelliği nedeniyle farklı kültür ve medeniyetlerin burada bir arada yaşamaları kültürel zenginlik, gelenek, görenek, örf ve adetleri ile giyim kuşam kültürünü etkilemiş ve bu özellikler erkek giyim kuşamında da kendini göstermiştir.

Bu çalışma Elazığ ili Baskil ve çevresinde giyilen geleneksel erkek kıyafetlerinin kalıp, kumaş, kesim ve dikim özelliklerinin tespit edilerek, giyim unsurlarının belirlenmesi acısından önemlidir. Çalışmada yazılı ve sanal kaynaklar taranarak saha çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Erkek Giyimi, Giyim Aksesuarları, Elazığ, Baskil.

A STUDY ON MEN'S CLOTHING CLASS BASKIL DISTRICT OF ELAZIĞ

ABSTRACT

The effort to meet basic needs starting with nutrition, shelter and dressing in social life has been shaped according to age, gender, economic situation,

[584] Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, rukiye.kaya@dicle.edu.tr
[585] Doç. Dr.,İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, begicnurgul@gmail.com

beliefs, environmental factors, geographic location, climatic conditions, social status and the requirements of the living time. As a result of cultural diversity in Anatolia, clothing culture is an important symbol that indicates the status of women, men, married, single, ethnic and social.

The location of the Elazığ region at the intersection of the caravan roads led to the development of trade and led to the development of the region in this context. Due to this characteristic of the region, the lives of different cultures and civilizations affected the cultural richness, traditions, customs and traditions, and the clothing culture.

In this study: It is important to determine the pattern, fabric, cutting and sewing characteristics of traditional men's clothing worn in Baskil and its vicinity in Elazig province and to determine the clothing elements. In the study, written and virtual resources will be scanned and field work will be done.

Key Words: Traditional, Men 's Clothing, Clothing Accessories, Elazığ, Baskil.

1.GİRİŞ

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından olan beslenme giyinme ve barınma ihtiyaçları evrensel ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçların karşılanması toplumdan topluma kültürden kültüre değişse de temel prensipte amaç aynıdır. Coğrafi konum, iklim, gelenek görenek, töreler, farklı etnik gruplar ve inançlar her kültürün giyim kuşamında belirleyici olmuşlardır. Giyimi oluşturan giysi, Türkçe sözlükte "giyilecek şey, elbise"[586] olarak, kaynaklarda ise; "vücudu doğanın etkilerinden koruyan, uygarlığın ilerlemesiyle değişiklik gösteren, insan vücuduna göre şekil alan giysilerin tümüdür"[587] şeklinde tanımlanmaktadır. Sürekli gelişimini sürdüren giyim kuşam kültürünün kökleri insanlık tarihi kadar eskidir. Anadolu'da da her bölgede farklılık gösterdiği görülmektedir.

Giyim kuşam kavramını Begiç; "Başlangıçta örtünerek doğa koşullarından korunmak için kullanılan giyim eşyaları zaman içerisinde sosyal, ekonomik, kültürel ve dini değerlerden etkilenerek bölgesel ve milli özellikleri yansıtmıştır" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım giyim kuşamın temel ihtiyaç

[586] www.tdk.gov.tr.
[587] Fatma Bayraktar, *Giyim*, Sim Matbaası, Ankara,1993, s. 1

boyutuyla birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik değer boyutuna da dikkat çekmektedir.[588]

Anadolu'ya çok eski çağlardan itibaren yerleşmeye başlayan farklı topluluklar kendi kültürünü gelenek ve göreneklerini yıllarca bu coğrafyada yaşatmışlardır. Bu bağlamda hem bu topraklara gelenlere ev sahipliği yapmış, hem de göç ve ticaret yolları aracılığı ile dünyanın pek çok yerine kültürlerini taşıma ve başka medeniyetlere bilim ve sanatta öncülük etme imkânı yakalamışlardır. Çok eski çağlardan beri yaşanılan bir bölge olması, göç yolları ve ticari yolların tam merkezinde yer alması, değişik kavim ve ulusların egemenliğinde kalması, Anadolu'nun giyim kültürü açısından zengin bir kültürel zenginliğe sahip olmasına zemin hazırlamıştır.[589]

Tarihsel süreçte ilk giyim kuşamın izlerine Anadolu'da neolitik çağda Hititler öncesinde (M.Ö.6250-5400) Çatalhöyük'te bulunan kömürleşmiş bitki liflerinde yün ve hayvan kılı karışımından dokunmuş kumaş kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca hayvan postları, kürk ve derilerinden de giysi olarak yararlanılmaktadır.[590] Bulunulan dönemlerin imkânlarıyla ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılırken giyim kuşam sürekli geliştirilip, zaman içindeki kültürlerin etkileri ile önemini her zaman korumuştur.

Anadolu'nun kadim tarihine bakıldığında günümüzden 11.000–12.000 yıl öncesine dayandığı görülmektedir. Birçok kültür ve medeniyetin kurulmasına beşiklik etmesi ve birçok beylik, krallık, imparatorluk ve devletlerin kurulmasına sahne olmasının en önemli nedeni ise dünyanın en eski kültürel bölgelerinden birini oluşturan Anadolu'nun coğrafi konumu olmuştur. İklim şartlarının çeşitli ve elverişli olması, Türkiye'nin üç kıtanın birbirine en fazla yaklaştığı bir yerde ''köprübaşı'' konumunda olması, yeryüzü şekillerinin elverişliliği ile Anadolu'nun yerleşme için uygun olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Anadolu, Paleolitik dönemin başından itibaren insanların yaşaması ve barınması için dünyanın en elverişli bölgesi haline gelmiştir.[591]

---

[588] H. Nurgül Begiç, *Türk Keçecilik Sanatı*, Ankara Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2017,s. 261.

[589] H. Nurgül Begiç, Ceren Öz, Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 11(21), 476.

[590] Gökten Yıldız Öztaş, "Beypazarı İlçesi Karaşar Beldesi Kadın Giysileri", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2005, s. 3.

[591] Necdet Tunçdilek, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1986, s. 9-10 .

Anadolu coğrafyasının bu elverişli yapısı pek çok uygarlık için Anadolu'yu istila nedeni olmakla birlikte ayrıca Anadolu'nun göç yollarının üzerinde olması bölgeyi ayrıcalıklı kılmıştır. Coğrafi konum, iklim, yükselti, su kaynakları gibi fiziksel koşullar Anadolu'yu her dönemde toplumlar için cazibe merkezi yapmış, tarihsel ve kültürel birikimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Kültürel gelişimin ilk zamanlarında ki en büyük katkıyı, Doğu Anadolu bölgesinde ki uygun iklim koşulları sağlamıştır. Özellikle yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren insanlar için burada çok büyük avantaj ve ortam bulunmaktadır.[592] İlk kültür ve medeniyetlerin çıkış noktası olan aynı zamanda pek çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu sadece medeniyetler beşiği olmamış aynı zamanda kültürleri dünyanın bir ucundan bir ucuna taşımıştır.[593]

Erkeklere özgü giyim kuşamın inceleneceği Elazığ ve yöresinin de çok eski tarihlerden beri yerleşim yeri olduğunu ve çok değişik kültürlere ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Tarihi ve kültürel değerleri ile birlikte önemli ticaret yolları üzerinde olan ve kalkınıp gelişmesini ticarete borçlu olan bu bölge ticaretiyle kalkınıp gelişmesinde önemli rol oynayan bu bölge, özellikle de Türklerin Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerinden biri olan Harput şehri en eski hali ile Harput kalesi, önemli ticaret ve stratejik bağlantı yollarının üzerine kurulmuştur. Tam olarak yerleşik hayata geçilmesi Selçuklu devleti ile gerçekleşmiştir. 1515'de Harput Osmanlı topraklarına katılmıştır.[594]

Yerleşik hayata geçilmesi ve Osmanlı hâkimiyetine girilmesi ile Elazığ'ın kalkınmasını hızlandırmış, bölge imar edilmeye başlanmıştır. Kökleri bu kadar eskiye dayanan Elazığ uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış Osmanlı döneminde de kent gelişimini sürdürmüştür. Elazığ ili ile ilgili olarak Evliya Çelebi Harput'ta 600'dan fazla dükkân bulunduğunu kaydediyor. 1516'dan XIX. yüzyılın ortalarına kadar Diyarbakır eyaletine tabi bir sancak olarak kalmıştır. 1518 tarihli Tahrirde Harput'un 13 mahallesi bulunmaktadır. Harput tarih boyunca daima önemli bir merkez teşkil etmesi sebebiyle burada birçok eser yapılmıştır. XVI. yüzyıl kayıtlarından sancak merkezi olan Harput'ta 22

---

[592]Yüksel Arslantaş, "Paleolitik Çağda Elazığ Yöresi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.2, 2008, s. 369

[593]*Elazığ İl Yıllığı,* Elazığ Valiliği Yayınları, Bingöl Matbaası, Ankara, 1992, s. 31

[594]Fügen Berkay, "Türk Kültür ve Sosyal Tarihinde Elazığ ve Yöresi" *Elazığ: Fırat Üniversitesi Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, 1988, s. 553-554

vakıf bulunduğu öğrenilmektedir.[595] Elazığ'ın konumu onu hem askeri hem de ticari olarak önemli bir merkez yapmıştır.

Gelişen, gelişmekte olan, doğal sınırlarına ulaşan pek çok ilimizde olduğu gibi Harput da mevcut sınırlarına sığmayarak, bu ve benzeri gelişmelerin sonucunda ilk yerleşim yerinden bugünkü yeri olan Elazığ'a taşınarak tarihi gelişimine devam ettiğinden, Elazığ'ın tarihi Harput tarihi ile birlikte ele alınabilir. "Taşkale" anlamına gelen "Harput" M.Ö. 2000 yıllarına Har taş-kaya, put ise kale anlamına gelmektedir. Günümüz Türkçesi ile Harput'un anlamı Taş Kale demektir. Elazığ ve çevresi özellikle Harput tarih boyunca yaklaşık 17 hükümranlık devresi yaşamıştır. Neredeyse yaşanan tüm hükümdarlık dönemlerinde Harput ve çevresinin bir sınır kalesi ve yerleşmesi karakterinde kalmış olması ise asıl dikkati çeken nokta olmuştur. Osmanlılar zamanındaki istikrarlı döneme kadar Harput şehrinin gelişimi sürekli olarak devam etmeyip engellenmiştir. Uzun devreler boyunca bir devletin elinde kalmayışı, birçok kez istilacı devletler tarafından yıkılıp yeniden onarılmasına sebep olmuştur.[596] Yaşanan birtakım olumsuzluklara rağmen Elazığ her dönemde kendini yenileyerek varlığını devam ettirmiştir.

Elazığ tarih boyunca, farklı uygarlıklar döneminde çeşitli isimlere sahip olmuştur. Osmanlı döneminde Mamurat-ül Aziz olan ancak halk arasında El-Aziz olarak söylenen şehrin ismini Atatürk 17 Kasım 1937 tarihinde yaptığı ziyarette azığı bol, azık ili anlamına gelen "Elazık" olarak değiştirmiştir. 23.11.1937 tarihinde yapılan toplantıda da isim değişikliği kabul edilmiş ve zabıt tutanaklarına geçmiştir. 10 Aralık 1937 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nin 7806 sayılı kararnamesi ile Elaziz adı "Elazığ" olarak değiştirilmiş, karar 31 Aralık 1937 tarihinde bir tamimle duyurulmuştur.[597] Bu tarihten itibaren Elazığ ismi herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır.

Kültürel kimliğimizi oluşturan önemli kavramlardan birisi de giyim kuşamdır. İnançlar, iklim koşulları, gelenek görenekler, cinsiyet, ekonomik durum, coğrafi konum, etnik guruplar gibi birtakım değişkenlerle her yöre de özgünleşen giyim kuşam anlayışı, çok farklı kültürlerin etkisinde kalan bu yörede de kendini göstermiş, özellikle erkek giyiminde yöresel özellikler ön plana çıkmıştır.

---

[595]İsmail Aytaç, "Elazığ Müzesindeki Osmanlı Dönemi Eşik ve Seccade Halıları", *Arış Dergisi*, C.9, S. 12-33, 2013, s. 13

[596] Ümit Sergün, *Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları:82, İstanbul, 1975, s. 99

[597]Mehmet Topal, *Atatürk Elazığ'da*, Elazığ Eğitim Sanat Kültür Hizmet Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1997, s. 36-47

2. ELAZIĞ VE ÇEVRESİ GİYİM KUŞAM

Orta Asya'da oluşturdukları kültürlerini, göç esnasında karşılaştıkları kültürlerle harmanlayarak Anadolu'ya gelen Türklerin bir kültür zenginliği oluşturduğu görülebilmektedir. Öyle ki Anadolu'da günümüzde var olan değişik gelenek ve göreneklerin nedeninin de bu olduğu düşünülebilir. Ayrıca Anadolu'da daha önce var olan kültürel zenginliklerin de etkili olduğu söylenebilir. Türkler sınırlarındaki komşularıyla mücadeleler ile bulunmuş, çeşitli ülkelere akınlar yapmış ve birçok medeniyetle karşılaşmışlardır. Türkler değişik kültürlerle yüz yüze gelmelerine rağmen kendi törelerini ve kişiliklerini de korumasını bilmişlerdir. Kendi sosyal yapılarında yabancı etkileri eritip kültürlerini geliştirmişlerdir.[598] Her toplum kültürel birikimlerini kuşaktan kuşağa aktararak sürdürmüş, değişen şartlar ve yaşam biçimleri karşısında yaşanılan döneme özgü oluşturulan gelenekler günümüze kadar gelmişlerdir.[599]

Kültürel kimliğimizi oluşturan önemli kavramlardan birisi de giyim kuşamdır. Orta Asya kültürünü Anadolu'ya taşıyan Türklerin, göç ederken ve yerleştikleri Anadolu'da birçok kültürle karşılaştıkları ve bu kültürlerden etkilendikleri bir gerçektir. Günümüzde Anadolu'da çok değişik kültürlerin kaynaşmasını özellikle dokuma, giysi ve süsleme sanatında görmek mümkündür.[600] İnançlar, iklim koşulları, gelenek görenekler, cinsiyet, ekonomik durum, coğrafi konum, etnik guruplar gibi birtakım değişkenlerle her yöre de özgünleşen giyim kuşam anlayışı, çok farklı kültürlerin etkisinde kalan Elazığ ve çevresinde de bu yörede de kendini göstermiş, özellikle erkek giyiminde yöresel özellikler ön plana çıkmıştır.

Zaman zaman özel günlerde giyilen geleneksel kıyafetler artık kişisel koleksiyonlarda ve müzelerde korunmakta, halk oyunları kıyafeti olarak günümüzde değerlendirilmektedir. Kadın kıyafetlerinin çeyiz olarak bırakılması, iyi korunarak muhafaza edilmesi, erkek kıyafetlerinin ise kişinin ölümünden sonra ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ya da yakılması ile çok az sayıda günümüze kıyafet kalmıştır. Kalanlar da çok az sayıda nadir örneklerdir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar giyim ile ilgili bilgiler yeterli olmamakla birlikte, Türk geleneksel giyim biçiminde önemli bir yere sahip olan şalvarın izleri Osmanlı İmparatorluğu'nda pek çok alanda görülmektedir. Tahta geçen III. Selim, Osmanlı devletini

---

[598] İbrahim Agâh Çubukçu, Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 11

[599] H.Nurgül Begiç, Ceren Öz, Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği, Milli Folklör, 30 (118), 2018, 114.

600 H.Nurgül Begiç, Ceren Öz, Geleneksel El Sanatlarımızdan "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma, 29(2), 2019, s. 182.

parçalanmaktan kurtarmak için köklü değişimlere ihtiyaç duyulduğuna inanmıştır. İşe önce düzenli ordu kurma çalışmaları ile başlamıştır. 1793 yılında nizamı cedit ordusunu kurmuştur. Yeni ordu için ayrı kıyafetler tasarlanmıştır. Askerler kırmızı, dar ceket, mavi şalvar, püsküllü fes ve yemeni giymişler, subayların ceketleri ise daha uzun, önü ve kolları sırmalıdır. Erlerin silahları pala, tüfek ve süngü, subayların ise kılıçtır. III. Selim'in yapmış olduğu batılılaşma hareketini Sultan II. Mahmut devam ettirerek 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırmış ve Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" adlı bir ordu kurarak kıyafetlerini de yeniden düzenlemiştir. Yayımladığı kıyafet nizamnamesi ile sarık, kavuk, giyilmesini yasaklayıp yerine ceket pantolon ve fes giyilmesi kuralını getirmiştir. Bu kuralı 1829 yılında memurlar için 1832'de tüm erkek kıyafetlerinde de özellikle fesin kullanılması zorunlu hale gelmiştir.[601] II. Sultan Mahmut'un yaptığı kıyafet inkılâbıyla birlikte şalvarın yerini almaya başlayan pantolonlar Anadolu'da ve kırsal kesimlerde şalvar kadar tercih edilmemiş halen geleneksel giyimin bir parçası olarak günümüz de kullanılmaya devam edilmektedir.

Anadolu'da, günümüzde de halen kullanılan şalvar; kadın ve erkek alt giyiminde iklim şartları, ekonomik durum, etnik guruplar ve inançlara göre birtakım farklılıklar göstermektedir. Erkek giyiminde yaygın olarak kullanılan şalvar Elazığ'da geleneksel erkek giyiminde üzerine cepli ya da cepsiz uzun kollu gömlekle birlikte kullanılmış bel dokuma kumaşla sarılarak ayak giyiminde yün çorap ve yemeni ile tamamlanmıştır.

Şalvar; ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan bol ağlı kadın giysisidir. Ekrem Koçu; şalvarın erkek ve kadınlar tarafından Osmanlı döneminde kullanıldığını erkeklerin yünlü kumaştan, kadın şalvarların ise ipekli kumaştan yapıldığını belirtmektedir.[602] Genel tanım olarak bu şekilde ifade edilen ve Anadolu'da yaygın olarak kullanılan bu giysinin Türklerden önce de Anadolu'da var olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. Şalvara Anadolu'da bölgesel bazı adlar verilmiştir; Don, Çakşır(ikisi de dize kadardır), Potur(ağı dardır), Zıpka, zığva(ağı körüklüdür) vb. ağı geniş olan şalvarlar, biçim olarak Türkler Anadolu'ya gelmeden önce de tanınmaktadır. Lapçın, derpi, şepik, bağış adında da şalvarlar bulunmaktadır.[603] Pek çok farklı isim ve form da

[601] H. N. Begiç, age., s. 261

[602]Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1967, s. 215

[603]Hilal Balcı, "Geleneksel Formlardan Şalvarın İç Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da Kullanımı ve Bu İki Bölgenin Mukayeseli Karşılaştırması", *Sanat Dergisi*, S.31, 2018, s. 58

karşımıza çıkan şalvar Anadolu'nun pek çok yerinde kullanıla geldiği gibi Elazığ ili ve Baskil ilçesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Elazığ ili Baskil ilçesi erkek kıyafetleri baştan ayağa bir bütün olarak ifade edilirse; başa fes takılır, astane mendil büyüklüğünde "Puşu" takılır. Yaşlılar yazma bağlarlar. Paçaları dar, üst kısmı geniş, beli uçkur ile büzülen çuha şalvar giyilir. Düz beyaz veya siyah-beyaz renkte çizgili, pamuklu kumaştan, içlik veya giyme adı verilen bir iç gömlek giyilir. Bu gömlek kollu, yakasız veya hâkim yakadır. Gömleğin üzerine şalvarın kumaşından "avcı yeleği" denilen bir yelek giyilir. Bele beyaz ipek veya şa1 adı verilen "acem kuşağı" bağlanır. Ayağa poçik'li çarık ve yün örme çorap giyilir.[604]

Yörede erkek kıyafetleri yaşa bağlı olarak farklılıklar gösterir. Yaşlılar günlük hayatlarında, evlerde, çarşıya çıkarken ceket ya da yeleğiyle uyumlu düz gabardin kumaş tercih ederken, gençler özel günlerde kullanmaktadır. Erkek giyiminde şalvar üzerine bele dokuma kumaştan şal bağlamaktadırlar. Düz beyaz pamuklu kumaştan bele bağlanan şal zenginliği vurgularken kilim desenli renkli pamuklu kumaştan kullanılan şal daha orta geçimli kesimi belirtmektedir. Şalvarların farklı özelliklerde olmaları giyim kültüründeki zenginliğe işaret etmektedir.[605] Geleneksel erkek giyiminde yaygın olarak kullanılan şalvar yöre de kalıp ve kumaş özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir.

Yöre de şehir merkezi ile kırsal alanda da geleneksel giyim farklılıklar göstermektedir. Merkez ile kırsal bölgedeki geleneksel erkek kıyafetini baktığımızda merkez de; ceket, gömlek, kolsuz yelek, pantolon ve kundura giyerler. Köylerde şalvar, cepken ve kundura giyilir. Çoğu zaman bele kuşak bağlanır. Fesin Harput giyim kültürüne girmesinden sonra fese puşu sarmak adet olmuştur. Ancak günümüzde bu giysi kullanılmamaktadır. Kıyafet inkılâbıyla birlikte yöre de "Sekiz köşe" diye tabir edilen şapka kullanılmaktadır. Alt giyim de kullanılan Şalvar ise çuhadan ya da gabardinden yapılır. Genellikle lacivert, açık mavi, gri renkler tercih edilir. Paçaları dar üst kısmı geniş olan şalvarın bel kısmı uçkurla büzülür. Şalvarın üzerine kuşak sarılır. Bu kuşakların bebek kuşak, acem kuşak, şal kuşak, adı verilen çeşitleri vardır. Üst kısma düz beyaz veya siyah-beyaz renkte çizgili pamuklu kumaştan yapılmış gömlek giyilir. Gömlek kollu yakasız veya hâkim yakalıdır. Bu gömleğin üstüne avcı yeleği de denilen şalvar kumaşından ve aynı renkte

[604] http://www.elazig.gov.tr/kultur-folklor

[605]Songül Kuru, Emel Gür, "Elazığ Yöresi Geleneksel Giyim Kültüründe Kadın Ve Erkek Şalvarları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.73, 2018, s. 188

yapılan kolsuz yaka kısmı açık düğmeli yelek giyilir. Ayakta poçik'li çarık veya kundura (galoş-potin) bu giysiyi tamamlamaktadır.[606]

Anadolu'da yaygın olarak kullanılan şalvarın Elazığ ili Baskil çevresinde kalıp olarak belirgin farklılıkları vardır. Buradaki geleneksel erkek şalvarı ile yakın çevredeki erkek şalvarları kalıp olarak incelendiğinde Elâzığ erkek şalvarı diğer yöre şalvarlarından kesim ve görünüş olarak farklılıklar taşır. Bingöl yöresi erkek şalvarı daha dar, geniş pantolona benzer ve daha geniş paçalıdır. Diyarbakır yöresinde paçalar diz kapağından itibaren belirgin şekilde daralarak dikilirken Yöre de erkek şalvarında paçalarda daralma belden aşağıya düz bir şekildedir. Elazığ erkeklerinde şalvar giyen kesim genellikle yaşlı kesimdir. Yaşlılar günlük hayatlarının yanı sıra genç kesim gibi, özel günlerde şalvar kullanırlar. Genç kesim ise genellikle düğün, dernek, konser ve halk oyunları gösterisinde alt giysi olarak şalvarı tercih ederler. Şalvarda süsleme ya da herhangi bir aksesuar bulunmamakla birlikte eskiden günlük hayatta şalvar üzerine kuşak bağladıkları görülürken günümüzde sadece yöresel halay ve gösteri ekiplerinin bellerinde kullanılır.[607]

Burada görülen farklılıklar kumaş ve dikim özelliği olarak ta kendini göstermektedir. Elazığ ili Baskil ilçesi erkek giyimini iç giyim ve dış giyim olarak sınıflandırıldığında iç giyimi köynek ve tuman olarak iki şekilde incelenebilir.

Köynek: Yerli dokuma bezler kirece atılarak ağartılıp, kullanılırdı. Ayrıca çifte has kumaşından da yapılırdı. Uzun kollu olup, boyu kalça hizasına kadar uzanırdı. Yaka yuvarlak, önden yırtmaçlı ve kopça ile iliklenirdi.

Tuman: Köynekte kullanılan kumaşlar kullanılmaktaydı. Ayak bileklerine kadar uzun olan bu çamaşırın ayak bileği kısmı bilezikli olup kenarı hafif yırtmaçlı ve kopça ile iliklenmekteydi. Bacak arası bayraklı, bel ise uçkurla büzülmekteydi.[608]

Elazığ ili ve Baskil ilçesinin erkek kıyafetleri yaş gurubuna göre incelendiğinde genç giyiminde şalvar, içlik, yelek, kuşak, seko, fes ayakkabı ve çorap görülmektedir.

---

[606] https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245808/geleneksel-giyim-kusam.html.
[607] Kuru, Gür, agm., s. 177.

[608]Ferhan Memişoğlu, *Harput'ta Geleneksel Giyim Kuşam*, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ, 1992, s. 253

Şalvar: Genellikle çuha kumaşından yapılırdı. Şalvarın paçaları dar, ağ kısmı ise geniştir. Bel uçkur ile büzülmektedir.

İçlik: İpekli veya pamuklu kumaştan yapılmaktaydı. Kumaş ya desensiz veya yollu (çizgili) olurdu. Uzun kolları bileklerde bilezikli ve yırtmaçlıydı. Birer kopça ile iliklenmekteydi.

Yelek: İçlik üzerine giyilen bu giysi, şalvarın kumaşından yapılmaktaydı. (U) şeklinde olan yaka açıklığı göğüs altına kadar inmektedir. Önü açık ve kopça ile iliklenmektedir.

Kuşak: Bele, şalvar üzerinden bağlanır ve ipek kumaştandır.

Seko: Bugünkü palto şeklinde olup çuhadan yapılırdı.

Fes: Bordo çuhadan yapılmış olan fesin üzerine oyalı, ipekli kumaştan, mendil şeklinde "puşu" bağlanırdı. Fes üzerine bağlanan puşunun ucu ya sarkıtılır veya yaprak şeklinde bağlanırdı.

Ayakkabı ve Çorap: Arkası "poçikli", yuvarlak topuklu, yarım sivri burunlu iskarpin veya Trabzan biçimli postal giyilirdi. Çorap olarak da yazın iplik, kışın ise nakışlı yün çorap giyilmekteydi.[609]

Elazığ ili Baskil ilçesi erkek giyiminde yaşlı giyim kuşamı genç giyimleriyle farklılık göstermektedir. Yaşlı erkek giyiminde genç giyiminden farklı olarak bağlama şekilleri kumaş ve kalıp özellikleri olarak şalvar, yelek, kuşak, fes, ayakkabı ve çorap giyiminde kendini göstermektedir. Bu farklılıkları incelersek:

Şalvar: Kadı şalvarı adı verilen bu şalvarın belleri pantolon beli şeklindeydi. Bele kayış takılmaktaydı. Şalvarın önü ve arkası pantolon önü gibi yırtmaçlıydı.

Yelek: Yelek gençlerinkinden farklı olarak (V) yakalı ve önü fazla açık değildir.

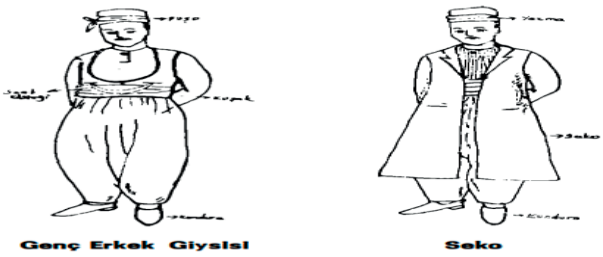
Kuşak: Yünden yapılmış, Halep kuşağıdır.

Fes: Fes üzerine yazma veya sarık takıldığı gibi düz olarak da kullanılırdı.

Ayakkabı ve Çorap: Kalloş, potin, kundura veya postal giyerlerdi. Yazın iplik, kışın yün çorap giyilirdi. Çoraplar nakışsızdır. Bu giysilerin dışında yazın genellikle uzun entari giyilirdi. Entari, çubuklu desenli, pamuklu kumaşlardan yapılırdı. Bellerine bel bağı bağlanırdı.[610] Elazığ ili ve Baskil ilçesi geleneksel

[609] F. Memişoğlu, age., s. 254
[610] F. Memişoğlu, age., s. 254

erkek giyiminin yaşa bağlı olarak farklılıklarının genel ve yaygın olarak kullanımı da bu şekildedir.

Resim 1. Genç Erkek Giysisi ve Seko Örneği[611]

3.ELAZIĞ İLİ BASKİL ÇEVRESİ ERKEK GİYİM KUŞAM

Elazığ ili ve Baskil İlçesinde geleneksel erkek kıyafetleri ile ilgili alan araştırmasında ve kaynak kişiler ile görüşmelerden elde edilen bilgilere göre; baş giyiminde Gaggoş şapkası, beden giyiminde; üstte çift cepli beyaz gömlek, gömlek üzerine yelek, alt bedende şalvar belde dokuma şal sarılmaktadır. Ayak giyiminde beyaz yün çorap ve poçik'li yemeni giyildiği tespit edilmiştir.

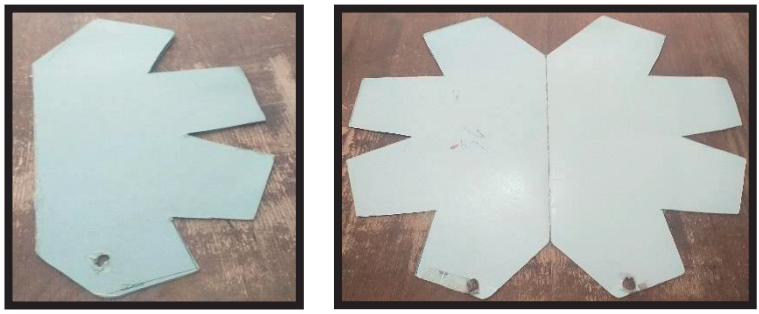
Kıyafet inkılabıyla birlikte fesin yerine şapka giyilmeye başlanması ile bazı bölgeler kendine has formlar geliştirmiştir. Beş köşeli şapkanın İstanbul da yaygın kullanılması, oval kesim kasketin Ankara da yaygın kullanılması buna örnek teşkil edebilir. Elazığ da sekiz köşe şapka formunu yöre ye has geliştirip kullanmıştır.

Erkek giyiminde başa giyilen Gaggoş şapkası olarak adlandırılan sekiz köşeli siperli erkek şapkasının son ustası olan kendi atölyesin de çalışmalarına devam eden 1942 Elazığ doğumlu Nevzat Yentur elli beş yıldır şapka imalatını yapmaktadır. Ustasının yanında Kalfalık ve ustalık dönemlerini tamamladıktan sonra 1971 yılından bu yana kendi şapka atölyesinde çalışan Nevzat usta ilkokuldan itibaren çeşitli ustaların yanında "eti senin kemiği benim" düsturuyla esnaflık adabı içinde geleneksel öğreti ile yetişmiştir. Evli ve üç çocuk babası olan Nevzat usta sekiz köşeli şapkanın her köşesinin bir ifadesi olduğunu belirterek bu anlamların; yiğitlik, mertlik, çalışkanlık, cömertlik, dürüstlük, misafirperverlik, alçak gönüllülük, doğruluk gibi anlamlarının olduğunu ve bu şapkayı giyenlere "Gaggoş yani Gardaş" denildiğini ifade etmektedir.[612]

[611] F. Memişoğlu, age., s. 254
[612] KK1

Nevzat usta şehir dışına çıkan bazı arkadaşlarının gittiği yerlerdeki kişilerin "gardaşım sen Elazığ'dan mı geliyorsun" diye başındaki Gaggoş şapkasına bakarak tanındıklarını ve kendilerine ikramda bulunduklarını aktarmaktadır.[613]

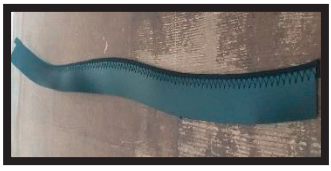
Nevzat usta şapka üretiminde farklı baş ölçüleri için kendi çıkarttığı temel kalıplarla üretimini genellikle gabardin kumaşından yapmaktadır. Şapkanın içine kullandığı dolgu malzemelerini İstanbul'dan getirdiğini ifade etmektedir. Nevzat usta zanaat ini devam ettirecek çırak bulamadığından ve kendisiyle birlikte bu zanaatın kaybolacağından endişelenmektedir.[614]

Resim 2.3. Gaggoş Şapkası Kalıbı

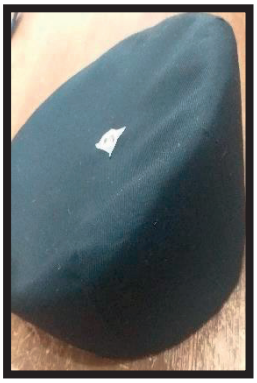

Resim 4. Şapka Siperlik Kalıbı

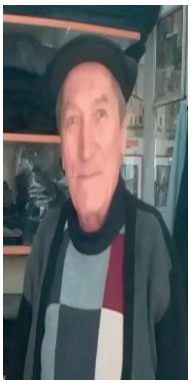

Resim 5. Şapka İç Alın Şeridi

[613] KK1
[614] KK1

Resim 6.Şapka Arka Detayı **Resim 7.**Şapka İç Detay **Resim 8.**Şapka Giyimi

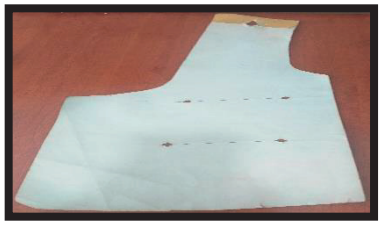
Yörede geleneksel erkek giyiminde üst bedende çift cepli uzun kollu beyaz gömlek üzerine "U" veya "V" yakalı yelek giyilir. Alt bedene şalvar ve bele şal desenli dokumadan kuşak sarılarak tamamlanır.

Osmanlı döneminde saray ve çevresinin yüzünü batıya çevirmesiyle giyim alanında değişimlerle birlikte terzilik aranılan bir meslek olmuştur. Toplumsal değişimin hız kazandığı Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası kılık kıyafet kanunuyla birlikte terzilik mesleği cazip hale getirmiştir.[615] 1975 Elazığ doğumlu Mahmut Yıldırım da baba mesleği olan terziliği 35 yıldır yapmaktadır. Usta mesleğin eskisi kadar geçerliliği kalmadığını ama yine de şükrediyorum ki aşımı ekmeğimi çıkarıyorum. Terzihanesine gelen müşterilerin isteği üzerine dükkânda ya da müşterinin getirdiği kumaşlardan diktiğini, şalvar ve yeleği genellikle gabardin kumaştan kişinin ölçüsüne göre pratik kesimle çalışıldığını ancak zaman zaman kalıp çıkarılarak da kesim yaptığını belirtmiştir. Şalvar yelek takımında iki çeşit gabardin kumaş kullandığını gabardin ve yörede Halep gabardini olarak bilinen kumaşı, astar da ise polyester kumaş kullandığını belirtmiştir. Pantolon yeleğindeki diğer model ise "Kapaklı" olarak adlandırılan yelek (kruvaze kapama)ise siparişe göre cepli ya da cepsiz "U" yaka çalışılan yeleğin ön bedeni gabardin arka bedeni polyester kumaştan çalışılmaktadır. Kare yakalı şalvar yeleklerde ise yeleklerin ön kısmını pervazla temizleyerek sırt astarında astarlık kumaşın en boy ipliğine dikkat ederek kullanmaktadır. Pervaz için bez tela kullanmaktadır. Yeleğin iki ön tarafında da iç cep olup gabardin kumaşını kullandığını belirtmiştir.

615 H.Nurgül Begiç, Ceren Öz, Tire'de Terzilik ve Yahudi Ustalar. Libra Yayınevi, İstanbul, s. 351.

Resim 9. Beş Düğme Pantolon Yelek Kalıbı

Resim 10.Kapaklı Yelek Kalıbı

Resim 11. Şalvar Yelek Pervaz Astar İç Cep

Resim 12.Şalvar Yelek

Şalvarın ağ hesaplama ölçüsü olarak bütün boy ölçüsünün 3/2+5 cm alınarak belden aşağıya bu ölçü uygulanarak ağ yeri tespit edilmektedir. Şalvarın ağ ortasında kumaş eni ve kişinin ölçüsüne göre ağ parçası istenilen ölçüye göre genişletilerek kesilir. Şalvar dikiminde ustalık olarak görülen ağ ortasındaki peyk parçasını çalışmanın önemli olduğunu belirten Mahmut Usta peyk parçasındaki dikişin düzgünlüğü şalvarın genel görünümünde oldukça önemli bir nokta olduğunu ifade etmektedir.[616] Şalvarın belinde astarlık kumaştan uçkur parçası geçirilmiştir. Şalvarın tam yan dikişinde flato cep çalışılmaktadır. Cep parçalarına cep torbasında ana kumaş kullanılmış cep ucu üçgen dikişle sağlamlaştırılmıştır. Şalvarın paça ucu sertlik vermesi ve düzgün net görünmesi için kumaşın kendi kenarı geçirilerek düz makine ile temizlenmektedir.

Resim 13.Şalvar Uçkur Parçası

Resim 14.Şalvar Ağ Parçası

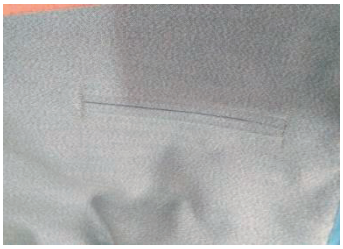
[616] KK2

Resim 15.Şalvar Peyk Parçası

Resim 16.Şalvar Paça Ucu

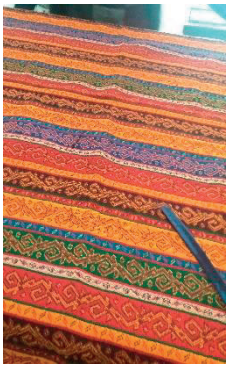

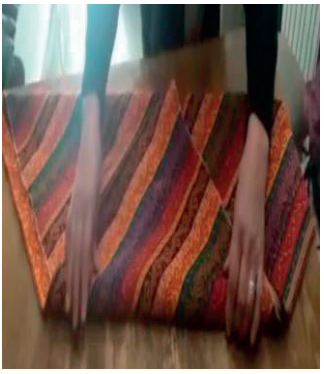
Resim 17. Şalvar Yan Cep

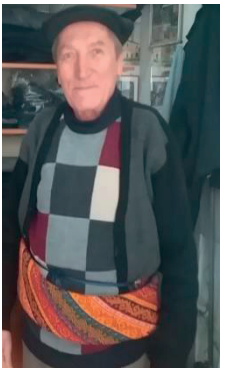

Resim 18.Elazığ Şalvarı

Kemer olarak kullanılan şal parçasının Gaziantep'ten geldiğini ifade eden Nevzat Usta[617] bir metre ye bir metre olan kare şal desenli dokuma parçasının iki ucuna iki üç cm genişliğinde bir buçuk metre uzunluğunda ince kemer geçirilmiş ve kumaşın kenarları overlok çekilerek temizlenmiştir. Kuşak parçası üçgen olacak şekilde önce ikiye daha sonra istenilen genişliğe gelene kadar katlanır bele sarılır kuşakla bağlanarak belde düzgün durması sağlanır. Kuşak parçasındaki kemerler kuşağın içine gizlenir.

Resim 19.Şal Dokuma **Resim 20.**Kuşak Katlama **Resim 21.**Kuşak Kuşanma

[617] KK1

Elazığ ili Baskil ilçesi ve yörede geleneksel erkek giyiminde kullanılan "kırk düğme göynek" diye tabir edilen sıfır yakalı, kısa ve uzun kollu boyu bel hizasında bir cepken de giyilmektedir.[618]

Cepkenin ön bedende gabardin kumaş kullanılmakta olup arka beden ve kollar saten kumaştan dikilmiştir. Bele oturmasız rahat kalıp çalışılan kırk düğme göynek ön ortası siyah kordon ile süslenip biye ilik ve siyah kordon dan yapılan düğmeler süs olarak kullanılmış ön ortasında fermuar ile kapama yapılmıştır.

Resim 22.Kırk Düğme Ön Süsleme **Resim 23.** Kırk Düğme Arka **Resim 24.** Kırk Düğme Ön

Elazığ ili Baskil ilçesinde ayak giyiminde beyaz yün çorap üzerine poçikli yemeni giyilmektedir. Kişilerin ayak ölçüsüne göre sipariş yoluyla elde dikilen yemeni keçi ya da sığır derisinden yerel ayakkabı ustaları tarafından gerekli işlemlerden geçirilerek üretilmektedir. Bir çift yemeninin üretimi yaklaşık iki gün sürebilmektedir.[619]

Resim 25. Yemeni Tahta Kalıp **Resim 26.**Yemeni Kalıbı

[618] KK2
[619] KK1

Resim 27. Yemeni Astarlama

Resim 28. Poçikli Yemeni

Elazığ ili Baskil ilçesi ve yörede geleneksel erkek dış giyiminin usta çırak ilişkisi ve esnaflık adabıyla geleneğin son ustaları tarafından halen uygulanmaya devam edildiği fakat kendilerinin yetiştirecek çırak bulamaması sebebiyle kaybolabilecek maddi kültürümüzün önemli bir parçası olan erkek giyiminin gelecek nesillerce talep edilebilir bir noktaya getirilmemesi önemlidir.

4.SONUÇ

Anadolu farklı medeniyetlerin buluşma noktası olması sebebiyle kültürel etkileşimin yoğun olduğu bir bölgedir. Kültürel ve etnik farklılıklar geleneksel giyim kuşam kültürü de etkilemiş Anadolu'nun kültürlenme sürecinde bölgesel kullanım farklılıkları çeşitliliği artırmıştır. Giyim kuşam zaman içindeki gelişimini sürdürürken döneminin imkân ve ihtiyaçları doğrultusunda sürekli gelişmiştir. Giderek modernleşen giyim kuşam kültürü geleneksel giyimin kullanım alanlarını daraltmış güncel ve moda giyim geleneksel giyim tarzının ve geleneksel giyim örneklerinin yok olmasına kullanım alanlarını daraltarak bir çeşit özel gün kıyafetlerine dönüşmesine neden olmuştur. Günümüz de bu süreçte orta yaş ve üzerinde geleneksel giyimin izleri görülürken genç yaş gurubu daha hızlı bir şekilde güncel modayı takip ederek kabul etmektedir.

Maddi kültür öğelerimizden birisi olan geleneksel giyim kuşam içerisinde erkek giyim kuşamı kaybolmaya yüz tutmuş önemli bir alandır. Erkek kıyafetlerinin yıpranması, erkek öldükten sonra kıyafetlerinin hayır olarak verilmesi yakılması nadir de olsa satılması gibi nedenlerle çok az kıyafet elimize ulaşmaktadır. Günümüzde teknoloji ve iletişimin yaygınlaşmasıyla pek çok alanda küreselleşen dünya halkları giyim kuşam konusunda da evrenselleşmeye başlamıştır. Evrenselleşen dünya düzeninde geleneksel erkek

giyim kuşam örneklerinin tespit edilerek etnografik ürünler olarak maddi kültürün diğer ögeleriyle birlikte Elazığ ili Baskil ilçesin de geleneksel erkek giyim kuşam öğeleri, geleneğin sürdürülmesi, erkek giyim kuşam kültür değerlerinin korunması, son kalan birkaç ustayla birlikte kaybolmaması için koruma altına alınıp sürdürülebilir olmalıdır. Bu değerlerin yeni ve gelecek nesiller tarafından benimsenmesine Elazığ ili Baskil çevresine has sekiz köşeli şapkanın, form olarak diğer örneklerden ayrışan şalvarın, yelek, gömlek, yemeni, yün çorap gibi temel erkek giyim unsurlarının yaşatılmasına katkı sağlamaları gerekmektedir.

Elazığ ili ve Baskil ilçesinde son kalan birkaç ustanın geleneksel erkek kıyafetlerinin sürdürülebilirliği için zanaatın gereklerini yerine getirebilecek, gelecek nesillere aktarabilecek sekiz köşe şapka, şalvar, beyaz gömlek, yelek, yemeni, kırk düğme göynek gibi giyim unsurlarının özünün korunarak geleneğe uygun üretimlerinin devamlılığı önemlidir. Burada bulunan erkek kıyafetlerinin kalıp kumaş kesim ve dikim özelliklerinin özünün korunarak sahip çıkılarak milli ve maddi kültürün önemli bir parçası olan erkek giyiminin öncelikle korunması, tanıtılması geleneksel uygulanış biçiminin korunarak çağdaş boyuta taşınması gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Kaynakça

Arslantaş, Yüksel, "Paleolitik Çağda Elazığ Yöresi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2, 2008, s. 369

Aytaç, İsmail, "Elazığ Müzesindeki Osmanlı Dönemi Eşik ve Seccade Halıları", *Arış Dergisi*, C. 9, S. 12-33, 2013, s. 13

Balcı, Hilal, "Geleneksel Formlardan Şalvarın İç Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da Kullanımı ve Bu İki Bölgenin Mukayeseli Karşılaştırması", *Sanat Dergisi,* S. 31, 2018, s. 58

Bayraktar, Fatma, *Giyim*, Sim Matbaası, Ankara, 1993, s. 1

Begiç, H. Nurgül, *Türk Keçecilik Sanatı*, Ankara Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2017, s. 261.

Begiç, H.,N., Öz, C. (2018). Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği. *Milli Folklör,* 30 (118), 114-129.

Begiç, H.,N., Öz, C. (2018). Tire'de Terzilik ve Yahudi Ustalar. E.G. Naskali (Ed.) *Biçki Dikiş* kitabı (335-368) içinde. Libra Yayınları: İstanbul.

Begiç, H.,N., Öz, C. (2019). Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21), 475-492.

Begiç, N., Öz, C. (2019). Geleneksel El Sanatlarımızdan Elâzığ "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2), 181-190.

Berkay, Fügen, "Türk Kültür ve Sosyal Tarihinde Elazığ ve Yöresi", *Elazığ: Fırat Üniversitesi Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, 1988, s. 553-554

Çubukçu, İbrahim Agâh, *Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 11

Elazığ İl Yıllığı, Elazığ Valiliği Yayınları, Bingöl Matbaası, Ankara,1992, s. 31

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1967, s. 215

Kuru, Songül, Gür, Emel, "Elazığ Yöresi Geleneksel Giyim Kültüründe Kadın Ve Erkek Şalvarları" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 73, 2018, s. 188

Memişoğlu, Ferhan, *Harput'ta Geleneksel Giyim Kuşam*, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ, 1992, s. 253

Öztaş, Gökten Yıldız, "Beypazarı İlçesi Karaşar Beldesi Kadın Giysileri", *Yüksek Lisans Tezi,* Ankara, 2005, s. 3

Sergün, Ümit, *Beşerî Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları:82, İstanbul, 1975, s. 99

Topal, Mehmet, *Atatürk Elazığ'da*, Elazığ Eğitim Sanat Kültür Hizmet Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1997, s. 36-47

Tunçdilek, Necdet, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1986, s.9-10

http://www.elazig.gov.tr/kultur-folklor/2020/03/08/ s01.html

https://elazig.ktb.gov.tr/TR-245808/geleneksel-giyimkusam.html/2020/03/07/ s02.html

www.tdk.gov.tr./2020/02/22/ s03.html

Kaynak Kişiler

KK1: 1942 Elazığ doğumlu Nevzat Yentur. Gakkoş Şapkası Ustası

KK2:1975 Elazığ doğumlu Mahmut Yıldırım. Şalvar ve Yelek Üreticisi

BASKİL SEMAHLARI

Aygün ÇAM*

Özet

Semahlar; Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Alevi-Bektaşi inancındaki kişilerin ibadetlerindeki en temel nokta olup, manevi olarak büyük önem arz etmektedir. Bin yıldan daha fazla bir zamandır bu topraklarda geleneksel olarak yer alıp, kültürel aktarımlar sonucunda günümüze kadar ulaşmıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde Semah kültürünün oluştuğu önemli merkezler bulunmaktadır. Bu önemli merkezlerden biriside Elazığ ilinin Baskil ilçesidir. Baskil semahlarının oluşmasındaki ilk ana kaynak Orta Asya göçmeni olan aynı zamanda Şeyh Hasan köyünün kurucusu, Hoca Ahmet Yesevi Tavil(Şeyh Ahmed Dede) hazretleridir. İslam sonrasındaki musikiyi dini amaçlı kullanarak, Türk İslam geleneğinin yayılması sürecinde büyük katkılar sunmuştur. Bu geleneksel yapı sonraki süreçlerde Teslim Abdal başta olmak üzere Şeyh Hasanlı ozanlar ile devam ettirilmiştir. Baskil semahları kendine has tarzı, melodik yapısı ile kendine özgü bir nitelik taşıyıp, icracıları ve Zâkirler geleneksel bir yapı çerçevesi altında Dedeler tarafından yetiştirilmektedir. Bu çalışmamızda TRT Türk halk müziği repertuvarında bulunan altı farklı Baskil semahını ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Muharrem ayında Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan köyünde gerçekleşen cem ayinlerindeki araştırma ve gözlemlerimizi detaylı bir şekilde aktarımını sağlayacağız. Ritmik ve melodik yapılarını ele alarak dönme şekilleri ve diğer bölgelerde yer alan semahlardan farklılıklarına değineceğiz.

Anahtar kelimeler: Semah, Baskil, Deyiş, Alevilik

THE SEMAH OF BASKİL

Abstract

The Semah is the most basic point in the worship of Alevi-Bektashi belief living on Anatolian land and it has one of the most important spiritual rituals. It has been performed more than one thousand years in these lands and it is survived until to the present as a result of cultural transfers. There are important centers where Semah culture is formed in different regions of Anatolia. One of these important centers is the Baskil district of Elazıg province. In this study, we will examine the melodic and rhythmic structures of the Baskil Semahs. We will examine the different forms of Semah and their differences from the semahs in other regions. The first main source of the formation of Baskil semahs is the honorarians of Hoca Ahmet Yesevi Tavil (Seyh Ahmed Dede), who is a Central Asian immigrant and also the founder of Seyh Hasan village. He made great contributions to the spread of the Turkish-Islamic tradition by using the music after Islam for religious purposes. This traditional building was continued with the poets of Seyh Hasan, especially Teslim Abdal. Baskil semahs have a peculiar quality with their unique

* Elazığ Belediye Konservatuarı Türk Halk Müziği Bölüm Başkanı ve Koro Şefi, haluk_aygun@hotmail.com

style, melodic structure, and their performers and Zakirs arebrought up by Grandparents under a traditional structure. In this study, we will examine the six different Baskil semahs in TRT Turkish Folk Music Repertoire in detail. In Muharrem, we will provide a detailed transfer of our research and observations in Cem rituals that took place in Seyh Hasan village of Baskil district. We will deal with the rhythmic and melodic structures, and the rotation patterns and their differences from the semahs in other regions.

Keywords: Semahs, Baskil, Deyis, Alevi

1. Giriş.

Semah, cem ayinlerinde saz eşliğinde dönülerek yapılan ibadet şeklidir. Alevi Bektaşi inancında Allaha ulaşma yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Semahta ana tema dönmedir. Bu dönme, hem kişinin kendisinde, hem de çevresi ile olan bağlantısında söz konusudur. Kişi kendi ekseni etrafında döndüğü gibi diğer dönenlerle birlikte bir yörüngede de döner. Bu yörüngenin simgesel merkezinde ise Allah (c.c) vardır. Bu dönü, kişiyi benliği dışına taşıyarak semâda ve zeminde olan cümle yaratılmışlarla bütünleştirerek yüce yaratıcı Allah'a ulaştırmayı amaçlar. Bu dönmede, kişinin hata ve günahlarından geri dönme, pişmanlık duyarak af dileme vardır. Bu dönmede, Allah (c.c) aşkı ile yanıp kül olma ve her şeyin başı ve sonu olan O'na ulaşma arzu ve isteği vardır. Bu dönme sırasında, Pîr'e hiçbir surette sırt dönülmez. Sürekli yüz yüze (cemal cemale) olmaya özen gösterilir[620].

Semah, "geleneksel Türk çalgısı" olan saz ve "kutsiyeti bulunan nefes" eşliğinde dönülür. Saz ve nefesi, yine ibadet töreni içinde (cem âyini) Hizmet sahibi olan "zâkir" icra eder. İnanca göre hizmetin ilk sahibi, yani Pîr-i İmam Hasan'dır[621]. Semahlar bir kişinin veya bir şahsın kişisel eseri değildir olamaz. Yüzyılların, binyılların vermiş olduğu kültürel, inançsal birikimlerin neticesinde belli bir yöreye özgü nitelikler içererek oluşmaktadır.

Anadolu toprakları üzerinde Ladik semahı, Kısas semahı, Bozok semahı, Durna semahı, Baskil semahı gibi örnek oluşturabilecek semahlar bulunmaktadır. Ulu Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli semahla ilgili şu ifadeyi kullanmıştır. **"Semah, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Bizim Semahımız oyuncak değil, ilahi bir sırdır. Bir kimse ki Semahı oyuncak sayar o cahildir".**

---

[620] Aydos Vakfı, *Hizmet Düvazimamları*, Yöre Aleviliğini Araştırma ve Tanıtma Komisyonu, Aydos Vakfı Yayını, Ankara 2000. s.164

[621] .*'Hizmet Düvaz imamları.* s. 164.

Fotoğraf 1. Tokat Yöresi Semahından bir kesit(internethaber.com)

2. BASKİL SEMAHLARI

11 ve 12. yüzyıllardan sonra Anadolu'ya yerleşke sağlayan Türk İslam medeniyetleri (Selçuklular vb.) kültürel zenginlik bakımından çok önemli renkler içermektedir. Bunlardan biri de nefes, semah ve türküler bu renkliliklerin en güzellerindendir. Semahlar asırlar boyu başta Alevî-Bektaşî inancı olmak üzere birçok dini törenlerin temellerini oluşturmuştur. Nefes ve semahlar bağlamında, Elazığ İli zengin bir içeriğe sahiptir. Özellikle Baskil ilçesinde yüzyıllar önce Orta Asya'dan gelip yerleşen Horasan erenleri, pirler, hak âşıkları bu kültürün mihenk taşları olup bizlere büyük bir miras bırakmışlardır. ''Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Yeseviyye gibi sufilerin derviş ve erenleri daha sonra yazılan eserlerde "*Horasan Erenleri"* olarak anılmaya başlamışlardır. Genellikle Yesevî'nin cehri zikir ve söylemeleri ile dikkati çeken dervişler bu adetlerini Anadolu'ya göç ettikten sonra da devam ettirdiler ve Horasan erenleri olarak tanındılar''[622].

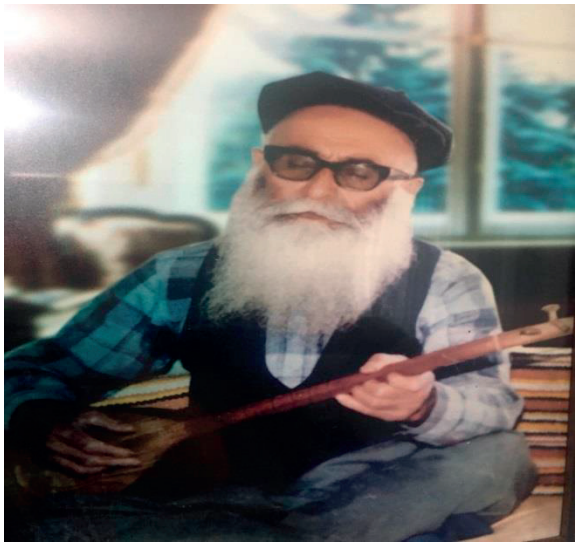
İslâm sonrasındaki mûsikîyi dinî amaçlı olarak kullanma geleneğinin öncülüğünü "Pîr-i Türkistân" lakaplı büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed-i Yesevî ve ona tâbi olan dervişleri yapmıştır. Bu dervişlerden hiç şüphesiz ki en önemlisi Horasanlı Hoca Ahmed Yesevî'nin öz yeğeni olan Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyünün kurucusu, Ahmed Yesevî Tavil Hazretleridir. Bugünkü Anadolu Türkmen geleneğinin ilk temsilcilerinden ve kurucularındandır kendisi. Ayrıca Orta Asya Türk kültürünü Fırat boylarına taşıyan hak dostudur. Türbesi Şeyh Hasan köyünde yer almaktadır. Yörede Şeyh Ahmed Dede ocağı olarak da bilinir. Bugün Baskil ilçesindeki dini kaynaklı müzik eserlerinin oluşmasındaki ilk öncüdür.

[622] USLU Recep. *Hoca Ahmed Yesevi'den Hz. Mevlanaya Selçuklu Topraklarında Müzik*, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 2015, s.284.

Baskil semahları melodi ve ritim usulleri açısından kendine has özellikler barındırmaktadır. Anadolu toprakları üzerinde varlık gösteren diğer semahlardan büyük farklılıklar içerir. Müzikal yapı olarak Baskil semahları üç bölümden oluşup, bu bölümler ağırlama, yürütme ve çerağ ismiyle adlandırılır, bu üç bölüm de birbirlerinden bağımsız bir yapıdadır. Bir Baskil semahı başından sonuna kadar bir saati aşkın bir sürede icra edilmektedir. Şeyh Ahmed Dede'den başlayıp gelen Tasavvufi halk müziği geleneği Teslim Abdal, Derviş Ali, Kalender Abdal, Kul Mustafa, Teko Dede gibi Anadolu halk ozanları Baskil semahlarını âşıklık geleneği çerçevesi altında günümüze kadar ulaştıran en önemli taşıyıcılarıdır. Baskil semahlarına örnek verecek olur isek; Ya Hızır semahı, Kırat semahı, Bacılar semahı, Şıh Hasan ağırlaması gibi. Baskil Semahlarını dönen Şeyh Hasan köyünde yaşayan yaşlılarımız tespitlerimize göre son beş kişi kalmıştır. Geleneğin kaybolmaması adına muharrem ayında katıldığımız cemlerde semahlar kayıt altına alınmıştır.

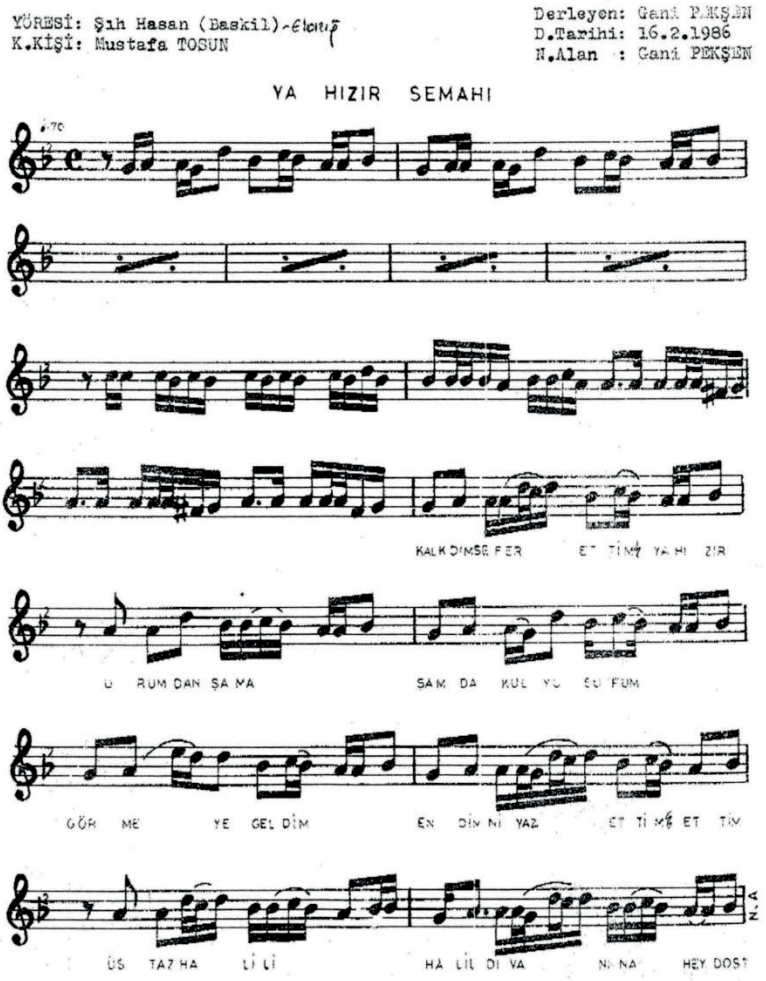
2.1 BASKİL YA HIZIR SEMAHI

Ya Hızır Semahı, Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyü'ne ait bir semah olup tamamı 12 sayfa notadan oluşmaktadır. Kaynak kişiliğini Teslim Abdalın 6. Kuşak torunu olan Şeyh Hasanlı Mustafa TOSUN Dede üstlenmiştir.1986 yılında Gani Pekşen'in derlemesiyle TRT repertuvarında yerini almıştır(Fotoğraf 3). Mustafa TOSUN Dede ile yapılan kişisel görüşmede bu semahı babası Teko Dededen öğrendiğini ifade etmiştir[623].

Fotoğraf 2. Baskil Şeyh Hasanlı, Teslim Abdal torunu Teko Dede (Hüseyin TOSUN)

[623] TOSUN Mustafa, Baskil şeyh Hasan Köyü Alevi Dedesi, Yaş 87.

Fotoğraf 3. Baskil Şeyh Hasan köyüne ait Ya Hızır semahının TRT repertuvarında yer alan notası[624]

Ya Hızır semahına ait sözler.
"Kalkdım Sefer Ettim (Ya Hızır) Urum'dan Şam'a
Şam'da Kul Yusuf'um Görmeye Geldim
Endim Niyaz Ettim Üstaz Halil'i
Halil Divanına (Hey Dost) Durmaya Geldim

[624] TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı

Elim Attım Yeri Yeri De Gül Hak İle Post'ara
Yavru Şahin Kafeslerde Beslerim
Yüküm Lal-Ü Gevher Müşteri İsterim
Alan Gardaşlara (Hey Dost) Satmaya Geldim (Eylenin Durnalar)
Sallanın Sevdiğim Dillenin Güllerim

Kulları Var Hocasına Da Dapılır
Bir Şar Gördüm Üçyüzaltmış Kapılı
Kimin Açıp Kimin Örtmeye Geldim
Dinlenin Sevdiğim Eylenin Güllerim

Kendi De Yörüdü Abdal Pir Sultan'ım Da Yörüdü
Göğe Kim Uçtu İdris Peygamser İle Don Biçti
Suyun Suya Köpr'eyleyip Kim Geçti
Ali'den Bir Haber Almaya Geldim
Şahımdan Bir Haber Almaya Geldim
Dinlenin Güllerim Eylenin Sevdiğim

Kendi De Yörüdü Şahtan Bir Elma Geldi
Ne Güzel Elma İçi Turunç Dışı Turunç
Ne Güzel Alma Geldi Allah İllallah
Ne Güzel Alma Şahım Eyvallah

Evvel Bahar Güz Ayları Doğunca
İçin Pervaz Durur Dönün Durnalar
Gariplik Gurbetlik Bağrımı Deldi Dost
Bi De Bizim İçin Dönün Durnalar

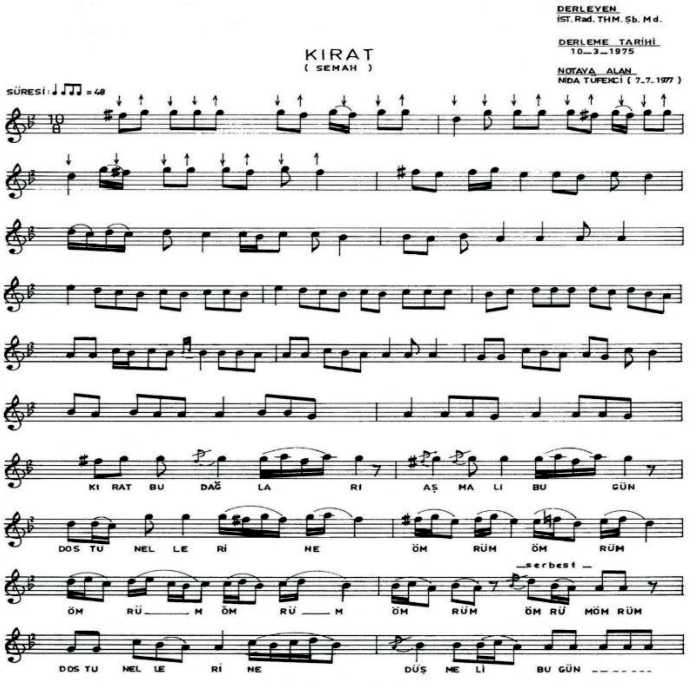
Yarın Beydağı'ndan Aşar Yolunuz
Hani Bizim Has Bahçede Gülümüz
Kul Himmet'i Koyup Gitmen Yalınız
İçinize Bile Katın Durnalar"

Kaynak Kişi: Mustafa TOSUN

2.2 BASKİL KIRAT SEMAHI

Baskil Kırat semahı, sadece Şeyh Hasan köyüne ait bir semahtır. Teko Dede'den aktarılmış olup şu an Anadolu'nun başka bölgelerinde de dönülmektedir. Şeyh Hasan köyünde yaşayan yaşlılarımız ile yaptığımız görüşmelerde Kırat Semah'ının sadece bu köye ait olduğu belirtilmiş, buradan farklı yörelere yayıldığını ifade etmiştir. [625] Yaptığımız inceleme ve araştırmalar esnasında ki gözlemimiz sonucunda bu semaha dedelerimiz beş kişi ile başlayıp, hızlı bölümlerinde ise iki kişi kalıp karşılıklı birbirlerinin omuzlarına vurarak dönerler.

[625] Mustafa TOSUN(87), Celal ÖZBEY(72), Ali Seydi KARADUMAN(63) Dede. Kişisel görüşmeler. Baskil Şeyh Hasan köyü 20.10.2019.

Fotoğraf 4. Kırat Semahı notası(TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı.)

Fotoğraf 5. Muharrem ayı içerisinde Şeyh Hasan köyünde gerçekleşen Cem ibadetinde Kırat Semahı dönen Şeyh Hasanlı Dedelerimiz, İsmail Şahin ve Celal ÖZBEY

Kırat Semahı sözleri

Kırat bu dağları aşmalı bugün
Dostun ellerine (ömrüm) düşmeli bugün
Varm dost eline bir sual edem
Yarinen devranım sohbetim bugün
Nenni nenni nenni gül nenni nenni

Açılsın laleler açılsın güller
Güllerin dalında (ömrüm) ötsün bülbüller
Hele nenni nenni de nenni dost nenni
Nenni nenni nenni gül nenni nenni

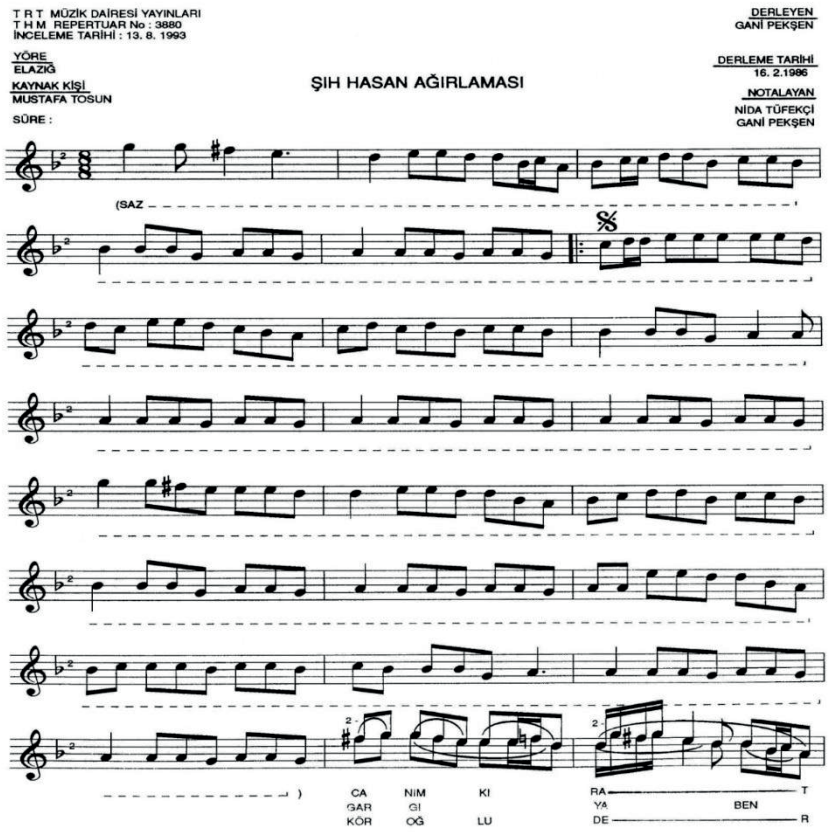
Şu gurbeti icad eden onmasın
Ay doğsun üstüne (ömrüm) güneş doğmasın
Vursun felek sillesini kalkmasın
Hele nenni nenni de nenni dur nenni.[626]

2.3 ŞIH(ŞEYH) HASAN AĞIRLAMASI

Şıh(Şeyh) Hasan ağırlaması, Baskil Şeyh Hasan köyümüze ait bir semahtır. 1986 yılında Gani Pekşen tarafından derlenerek TRT repertuvarındaki yerini almıştır. Kaynak kişi Baskil Şeyh Hasanlı Mustafa TOSUN Dededir. Anadolu da eşine az rastlana bilinir tasavvufi Türk halk müziği eseridir. Şıh Hasan Ağırlamasının tamamı 14 sayfadan oluşmaktadır. Diğer Baskil Semahları gibi üç bölümden meydana gelmektedir. Ağırlama adının olması ise giriş kısmında karşılama, daha durağan bir yapıda olması sebebiyledir.

Şıh Hasan Ağırlaması adlı semahın notası:

[626] TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı

Fotoğraf 6. Şeyh Hasan Ağırlaması Notası (TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı)

Şıh Hasan Ağırlaması Kırat Semahı Sözleri
Canım Kırat Gözüm Kırat
Acep Bağlı Durur M'ola
Ismarlasam Şol Güzele
Yemin Suyun Verir M'ola

Gargıya Benzer Kulağı
Yaradandandır Dileği
Abu Zemzemden Sulağı
Sarhoş Sarhoş Yörür M'ola

Köroğlu Der Cömert Gani
Alan Allah Verir Canı
Kıratınan Eyvaz Seni
Alan Allah Verir M'ola

Başı Pare Pare Dumanlı Dağlar

Dilim Söyler Amma Gözüm Kan Ağlar
Şol Güzel Yar İlen Sürdüğüm Demler
Her Sabah Her Sabah Sen Eğle Beni

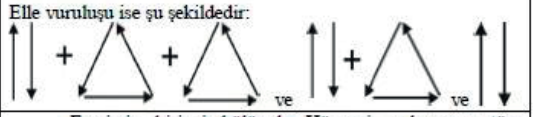
Başına Bağlamış Rengi Aldan
Yarısı İbrişim Yarısı Telden
Eller Yaman Olur Korkarım Dilden
Her Sabah Her Saban Eğle Beni

Başına Bağlamış Rengi Sarı
Gözleri Hışmeder Öldürme Barı
Abdal Pir Sultan'ım Sevgili Yari
Her Sabah Her Sabah Sen Eğle Beni

Şirin Boyu Dallara Benzer
Dosta Giden Yollara Benzer
Gelsin Beri Meydana
Meydan Erenlerindir
Meydan Erenlerindir
Dost Dosta Gidenlerindir

Çark Edip Çarkın Çalar
Ana Döner Aşıklar
Ana Seyfem Mevali
Pirim Dostum Mevali
Cennetin Kapısında
Üç Nesne Var Hak'tan Geldi[627]

[627] TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı

ŞIH HASAN AĞIRLAMASI	
YÖRESİ	Elazığ
KAYNAK KİŞİ	Mustafa TOSUN
DERLEYEN / NOTA	Gani PEKŞEN / Nida TÜFEKÇİ – Gani PEKŞEN
DERLEME TARİHİ	16.02.1986
TÜR	Semah
BİÇİM	Eserimiz üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar "Ağırlama", "Yürütme" ve "Yeldirme" bölümleridir. Eserimiz üç farklı hız içerdiğinden "Üç Bölmeli" olup usûl ve makam değişikliğinden dolayı "Üç bölümlü sırasal biçim" özelliği gösterir ve ABC biçiminde kodlanabilir.
USÛL	Serbest, 8/8, 5/8, 2/4'lük usûlünde yazılmıştır.
RİTMİK YAPI	Ölçü kalıbı (2+3+3) (2+3) (2) şeklindedir. Elle vuruluşu ise şu şekildedir:
SEYİR ve MAKAM	Eserimiz birinci bölümde Hüseyni makamının tüm makam dizisini kullanmıştır. İkinci bölümde ise usûl değişikliği yapmış fakat makamsal olarak Hüseyni makamının dışına çıkmamıştır. Bu bölümün sonuna doğru Neva'da Hicaz beşlisini çeşni olarak kullanmaya başlamış ve bir nevi Karcığar geçki yapmıştır. Son bölümde ise Neva'da Hicaz beşlisini ve yer yer Segâh üzerinde Hüzzam beşliyi de kullanan eserimiz karara ise Uşşak dörtlüyle giderek sona ermiştir. Eser genel itibariyle bir makamının özelliklerini barındırmamaktadır.

Tablo 1. Şeyh Hasan Ağırlaması Adlı Semahın Analizi (Öner Kova'dan s.136 [628])

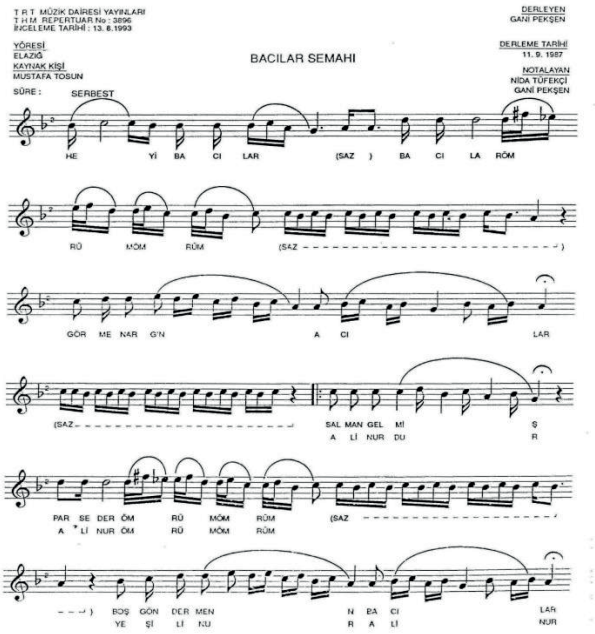
2.4 BASKİL ŞEYH HASAN BACILAR SEMAHI

Bacılar Semahı Şeyh Hasan köyüne ait olup, kaynak kişi Mustafa TOSUN Dede tarafından aktarılmıştır. 1986 yılında Gani Pekşen tarafından derlenmiştir. Bacılar semahını Teko Dede, oğlu Mustafa TOSUN dedeye aktarır iken bu semahın Dedeleri Teslim Abdal'dan geldiğini ifade etmiştir. Semahın özünde Hz. Fatma anamız vurgulanmak istenmiştir. [629]

Bacılar Semahı notası.

[628] KOVA Öner, ''*TRT Repertuvarında Bulunan Deyiş Ve Semahların Müzikal Analizi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*'', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2014, s.136

[629] TOSUN Mustafa, Şeyh Hasan Köyü Alevi Dedesi, Elazığ, Baskil, kişisel görüşme. 20.10.2019.

Fotoğraf 7. Bacılar Semahı Notası (TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı)

Bacılar semahı giriş kısmı bir ağıt niteliğinde olup serbest ölçülüdür. Daha sonraki kısımlarında aksak ritimli bir yapı içermekle beraber çerağ kısımlarında tekrardan dingin bir yapıya bürünür. Eserin notalarının tamamı 13 sayfadan oluşmaktadır.

Bacılar semahı sözleri

Hey Bacılar Bacılar (Ömrüm Ömrüm)
Görmen Argın Acılar
Salman Gelmiş Pars Eder (Ömrüm Ömrüm)
Boş Göndermen Bacılar
Ali Nurdur Ali Nur (Ömrüm Ömrüm)
Yeşili Nur Ali Nur
Ali'm Sen Gel Otur
Yaradan Sen Gel Otur
Ela Gözlü De Gözlü
Şahım Sen Gel Otur
Hey Erenler Bu Dünyanın
Ne Tadı Lezzeti Kaldı
Alemi Rüşvete Taptı

Bağlantı:
Ömrüm Ömrüm Ömrüm Ömrüm

Ömrümün Varı Dost Dost Dost

Ne Kapı Kaldı Ne Ocak
Battı Getti Asıl Ocak
Varıp Müşkül Danışacak
Gidi Kusur Gammaz Kaldı

Bağlantı

Teslim Abdal Der Ne Yaman
Evlat Babaya Eder Güman
Yeri Bire Kötü Zaman
Evvelkinin Adı Kaldı

Şarap İçerler Tasınan (Ha)
Şarap İçerler Tasınan (Ha)
Hak'kı Severler (Dostu Severler)
Yasınan (Ha) Yasınan (Hay)
Gel Eyle Beni (Hey)
Dost Gel Eyle Beni

Şarap İçerler Sabahtan (Ha)
Şarap İçerler Sabahtan (Ha)
Hak'kı Severler (Dostu Severler)
Sabahtan (Ha) Sabahtan (Hay)
Sen Eyle Beni (Hey) .

BACILAR SEMAHI	
YÖRESİ	Elazığ
KAYNAK KİŞİ	Mustafa TOSUN
DERLEYEN / NOTA	Gani PEKŞEN / Nida TÜFEKÇİ – Gani PEKŞEN
DERLEME TARİHİ	11.09.1987
TÜR	Semah
BİÇİM	Eserimiz üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar "Ağırlama", "Yürütme" ve "Yeldirme" bölümleridir. Eserimiz üç farklı hız içerdiğinden "Üç Bölmeli" olup usûl ve makam değişikliğinden dolayı "Üç bölümlü sırasal biçim" özelliği gösterir ve ABC biçiminde kodlanabilir.
USÛL	Serbest, 5/8, 2/4'lük olarak notaya alınmıştır.
RİTMİK YAPI	Ölçü kalıbı (2+3) (2) şeklindedir. Elle vuruluşu ise şu şekildedir: ve
SEYİR ve MAKAM	Eserimiz birinci bölümünde Uşşak dörtlüsünü sıklıkla kullanmış ve bazen Neva'da Hicaz çeşnisine de yer vermiştir. İkinci bölümde ise Hüseyni perdesi üzerinde Uşşak dörtlüsünü kullandığını görmekteyiz. Son bolümde ise Neva'da Hicaz'lı kalışlar göstermiş ve sonuna doğru Hisar perdesini alarak yerinde Uşşak ve Neva'da Hicaz yapmıştır. Eserin sonuna kadar Dügâh perdesine düşmeden Neva'da Hicaz ve Çargâh'ta Nikriz'li kalışlar yapmaya devam etmiş ve en son serbest kısımda Dügâh'ta Uşşak yaparak Karcığar olarak karar etmiştir.

Tablo 2. Bacılar Semahı Adlı Eserin Analizi (Kova Öner'den s. 110)

2.5 HÜSEYİN GİRDİ MEYDANE (HAK LA İLAHE İLLALLAH)

Hüseyin girdi meydane adlı semah, Baskil Şeyh Hasan köyüne ait olup. Gani Pekşen tarafından 1987 yılında derlenmiştir. Kaynak kişi olarak Mustafa TOSUN Dede yer almaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde bilinmektedir. Alevi Bektaşi inancında olan ibadetlerde en fazla icra edilen tasavvufi Türk halk müziği eserlerinden birisidir. Hz. Hüseyin'e ithafen yazılmış olup konu olarak Kerbelaya değinmektedir.

Fotoğraf 8-9. Mustafa TOSUN Dede ile Baskil Şeyh Hasan köyünde derleme çalışması yaparken

Hüseyin Girdi meydane adlı semaha ait sözler.
Hüseyin girdi meydane (dost)
Ah Hüseyin vah Hüseyin
Ak gövde bölendi kana (dost)
Vah güzel imam Hüseyin

(Bağlantı)

la ilahe illallah
illallah şah illallah
sen ali'msin güzel şahım
eyvallah şah eyvallah

Hüseyin'in atı bağlı dost
Aldı ciğerlerim dağı
Hazreti Ali'nin oğlu
Vah güzel imam Hüseyin
(Bağlantı)

la ilahe illallah
illallah şah illallah
sen Ali'msin güzel şahım
eyvallah şah eyvallah

Kerbelanın yazıları
Şehit düştü Gazileri
Fatma ana kuzuları
Vah güzel imam Hüseyin[630]

2.6 HAYNUR AĞIDI

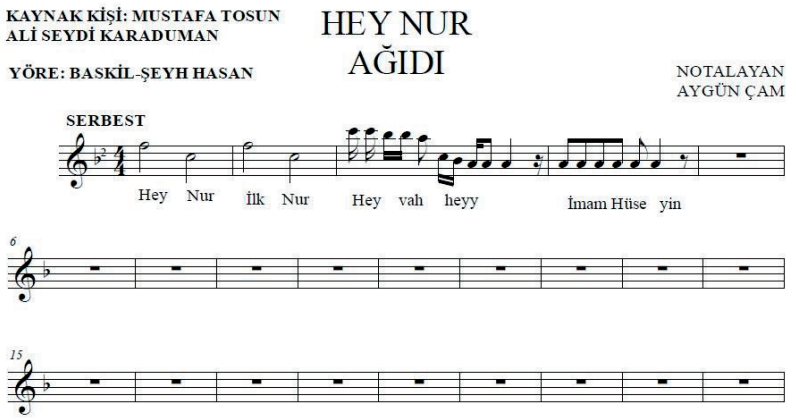
HAYNUR (Hey Nur) Ağıdı

Haynur, Şeyh Hasan köyünde Muharrem ayının sekizinci gününde Hz. Hüseyin'e ağıt olarak yakılan sadece bu köye özgü olan bir matemdir. Semah özelliği taşımamaktadır. Ancak Şeyh Hasan köyünde Muharrem ayı içerisindeki cemlerde semahlardan önce okunma özelliği bulunmaktadır.

Ezgisel olarak Anadolu'da eşine rastlanan tek türdür diyebiliriz. Bu anlamda Haynur (İlknur) çok özel bir konuma sahiptir. Şeyh Hasan köyünden Ali Seydi KARADUMAN Dede ile Mustafa TOSUN Dede bu ağıtı bizlere Muharrem ayında kaynak kişi olarak aktardılar.

Hey Nur ağıtının ezgisel yapısı hakkında kısada olsa bilgilendirmek amaçlı ilk portresinin notası[631].

[630] Gani Pekşen, Kül albümünden dinlenerek yazılmıştır.
[631] ÇAM Aygün, *Nefes ve Semahlarla Elazığ (Baskil, Keban)*, Gece akademi Yayınevi, Ankara 2019, s.95.

Fotoğraf 7. Haynur Ağıt Notası

Fotoğraf 8. Baskil Şeyh Hasanlı ozanlar (1987).

3. SONUÇ

Kültür yaşayan bir varlıktır. Bu anlamda kültürü korumanın rengi, dili, dini ve mezhebi olmaz diyerek gerçekleştirdiğimiz bu çalışmamızda altı farklı Baskil semahı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kültürlerin geleneklerin yok olmaması en büyük temennimizdir. Bu çalışmada Baskil semahları kayıt altına alınarak kaybolmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında önemli bir çalışma olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

Aydos Vakfı, *Hizmet Düvazimamları*, Yöre Aleviliğini Araştırma ve Tanıtma Komisyonu, Aydos Vakfı Yayını, Ankara 2000.

Çam Aygün, *Nefes ve Semahlarla Elazığ (Baskil, Keban)*, Gece akademi Yayınevi, Ankara 2019.

Kova Öner, ''*TRT Repertuvarında Bulunan Deyiş Ve Semahların Müzikal Analizi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*'', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2014.

TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı

Uslu Recep. *Hoca Ahmed Yesevi'den Hz. Mevlanaya Selçuklu Topraklarında Müzik*, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 2015.

Kaynak Kişiler

Ali Seydi KARADUMAN, Baskil şeyh Hasan Köyü Zakir'i, Yaş 63.

Celal ÖZBEY, , Dede Yaş 72.

Gani Pekşen, Ege Üniversitesi, Türk Müzik Devlet Konservatuarı Öğretim Görevlisi

Tosun Mustafa, Baskil şeyh Hasan Köy Alevi Dedesi, Yaş 87.

BASKİL (Elazığ) YÖRESİ BAZI GELENEKSEL KÜLTÜR DEĞERLERİ İLE İLGİLİ BİR TASNİF DENEMESİ

Alparslan Santur*

Özet

Geleneksel kültür değerleri ile ilgili çalışmaların temelini alan araştırmaları ile bu araştırmalar sonucunda elde edilen görsel ve işitsel, (ses ve video kayıtları ile fotoğraf) etnografik malzeme ve yazılı belgeler oluşturmaktadır. Diğer yandan yine konuyla ilgili olarak genellikle alan araştırmaları sonucunda gerçekleştirilen yayımlanmış veya henüz yayımlanmamış üniversite lisans, lisansüstü ve doktora tezleri ile kitaplar da konuyla ilgili önemli çalışmalar olarak değerlendirilmelidir. Ulusal veya uluslar arası düzeyde düzenlenen bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler; süreli yayınlar ve özellikle yerel basın, yayın organlarında yer alan yine konumuzla ilgili haber, fotoğraf, makaleler de konuyla ilgili kaynaklar arasında yer almaktadır.
Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü (Bilinen eski adıyla Milli Folklor Araştırma Dairesi) bünyesinde yer alan, yine eski adıyla Halk Kültürü İhtisas Arşivi, 1966 yılından günümüze kadar özellikle birimde bulunan Folklor Araştırmacıları tarafından gerçekleştirilen alan araştırmaları dokümanı başta olmak üzere, tezler ve etnografik malzemeyi kapsamaktadır. Ancak günümüzde yüz binlere ulaşan bu belge ve bilgi yığınının, *"...Bilgiye en kısa ve en güvenilir ulaşımı sağlayıcı düzenleme ile küme, sıra ve sınıflandırmaların yapılması gerekliliği..."* doğmuş ve bunun sonucunda 1979 yılında hazırlanan bir Kümeleme Kılavuzu, 2001 yılında yeniden gözden geçirilerek son halini almıştır.

Bu kılavuzdaki genel sınıflama aşağıda yer almıştır:

A-Z	Kadro
A-Z 100	Kategori
A-Z 100.1	Küme
A-Z 100.1.1	Sınıf
A-Z 100 1.1.1	Bölüm
A-Z 100 1.1.1.1	Alt Bölüm
A-Z 100 1.1.1.1.1	Alt Bölüm Altı

Kümeleme kılavuzunun esasını oluşturan kadrolar ise şu şekilde sıralanmıştır:
A Genel Halkbilim (Folklor), **B** Dil, **C** Bibliyografya, **D** Aşık-Tekke Edebiyatı, **E** Anlatmalar, **F** Halk Şiirleri (Yaratıcısı Belli Olmayanlar), **G** Kalıplaşmış Sözler, **H** Yaşamın Dönüm Noktaları, **İ** Halk Bilgisi (Günlük Yaşam- Geleneksel Kurumlar), **J** Bayramlar-Törenler-Kutlamalar-Özel Günler, **K** İnanışlar, **M** Geleneksel Türk Tiyatrosu, **O** Oyun-Spor, **P** Halk Oyunları (Dansları), **R** Halk Müziği-Diğer Müzik Türleri, **T** Geleneksel Halk Sanatları (Giyim-Zanaat-Halk Resmi), **U** Mimari (Halk

* Etnolog. *"Meltem Cingöz Halk Kültürü Araştırmaları"* alparslansantur@hotmail.com

Yapı Sanatı), **V** Beslenme (Yiyecek-İçecek-Mutfak-Kiler), **Y** Dünya Dilleri, **Z** Coğrafya.

Çalışmada Baskil yöresi ile ilgili bazı geleneksel kültür değerleri belirtilerek, bu değerler tasnif edilmeye çalışılmıştır.

Giriş

Hızlı kültür değişiminin geleneksel kültür değerleri üzerindeki olumsuz etkileri, söz konusu değerlerin bir an önce derlenip, belgelenerek arşivlenmesini, yayımlanmasını ve böylece gelecek kuşaklara ulaştırılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Alan araştırmaları, geleneksel kültür konulu çalışmaların en önemli bölümünü oluşturmakla birlikte, bu araştırmalar sonucunda elde edilen dokümanın arşivlenmesi de alan araştırmaları kadar önem taşımaktadır. En baştan belli bir sistem ve korumayla kayıt altına alınamayan belgeler, bir süre sonra yüz binlere ulaşan bir yığın haline gelmekte ve bu durumdaki belgelerden yararlanılmada büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır.

Belgelerden yararlanılma söz konusu olduğunda belli bir tasnif sisteminin işletime sunulması büyük önem taşımaktadır. Böyle bir sistem olmadığı takdirde, çok çeşitli ve karmaşık geleneksel kültürle ilgili uygulamalar arasından aranılan bilgilere ulaşmak büyük bir uğraşı gerektirmektedir. Dolayısıyla araştırılmak istenen konuya en kısa ve doğru bir şekilde yaklaşım, iyi bir tasnif sistemini gerekli kılmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını sürdürmekte olan Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezindeki dokümanın tasnif sistemi örnek alınarak gerçekleştirilen bu çalışmanın arka planında, aynı zamanda konuyla ilgili bazı kavram kargaşalarının önlenmesine yönelik hususlar da yer almaktadır.

Baskil Yöresi İle İlgili Seçmeli Geleneksel Kültür Değerleri ve Tasnif Denemeleri

Bir Atasözü

Alıntı: *"Düşmandan dost, ayıdan post olmaz."* [632]

Tasnif: G Kalıplaşmış Sözler→G 200 Atasözleri→G 200.4 Öğüt, Akıl Verme, Yasaklama→G 200.4.1 Öğüt.

Yerel Bir Bitki Türü (Baskil Lalesi)

Alıntı: *"...Liliaceae familyası üyeleri süs bitkisi (lale, sümbül, zambak, ağlayan gelin vb) ve sebze (soğan, pırasa, sarımsak) olarak kullanılabildiği gibi tıp alanında da yararlanılmaktadır..."* [633]

Tasnif: İ Halk Bilgisi→İ 300 Halk Sağaltıcılığı.

Baskilli Fıkra Tipi

Alıntı: *"...Baskilli fıkra tipi, Sakaoğlu'na göre: "Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar" grubunun "Bir bölge halkı ile ilgili olanlar" bölümünde değerlendirilir. Baskilli tiplemesinde Anadolu insanı, kendini saf, cahil,*

[632] Kahve, Merve Yorulmaz: Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Gülmece Unsurları.
[633] Elazığ İli Baskil Lalesi (Fritillaria baskilensis Behçet) Tür Koruma Eylem Planı.

gelişmelerden habersiz, söylenenleri çabuk anlamayan biri gibi göstererek karşısındaki kişilerle kendisi eğlenmiştir. Yolyemez fıkraları bir şahıs etrafında oluştuğu için sayı ve içerik bakımından Baskilli fıkraları kadar çeşitlilik göstermez. Baskilli fıkralarında o yörenin konuşma şekli, Baskilli olma özelliği ön plana çıkarılmaktadır. Benzer durumları Yolyemez Nazmi Fıkralarında bulamayız. Akasya Ağacı fıkrasının benzerini Baskilli fıkralarında dut ağacı olarak görmekteyiz."
(Akasya Ağacı: Yolyemez Nazmi Dayı, her zamanki gibi yolu ortalamış aheste aheste yürüyor. Sürücülerden biri uzun süre kendisine korna çalınca dayanamaz:
-"Ne diye gorna çalisin? Farz et ki ben bir akasya ağacıyım, solumdan geç get işte!") [634]

Tasnif: E Anlatmalar→E 600 Fıkralar→E 600.1 İnsanlarla İlgili Fıkralar→E 600.2 Meslekler, Topluluklar→E 600.2.2 Topluluklar→E 600.3 Kişiler Çevresinde Fıkralar→E 600.4 Yörelerle İlgili Fıkralar.

Mutfak ve Kilerler
Alıntı**:** *"...Mutfak ve kiler iç içe olduğu gibi ayrı ayrı da olurdu. Eski evlerde sofalara çıkmadan evvel yan kapılardan birisi mutfak (mutbah) diğeri de kiler kapılarıdır. Kiler 7-8 aylık zahireyi barındırırdı. Başta pilavlık ve köftelik bulgurlar, çorbalık keşkeklik döğme (kendüme) ler, mercimek, fasulye lovik ve nohutlar, ağızları beyaz ve nakışlı örtülerle kapalı, kırmızı topraktan yapılmış yerli büyük küpler veya peteklerde; sıra sıra dizili sırlı yeşil çinilerde ise unlar, pekmezler, ballar, peynirler, salçalar, turşular; tenekelerde yağlar, kavurmalar, kıymalar, tarhanalar; muhaşır, erişte gibi şeyler ise büyük kamış sepetler içerisinde, sebze kuruları, yine kilerde tavana asılı ekmek salıncağı üzerinde tandır ekmekleri bulunurdu. Tandır ekmeklerinin üzerine çok temiz hasavanlar örtülür ve kışlık ekmek ihtiyacı karşılanırdı. Kilerin en güzel yiyecekleri olan orcik, meyve kuruları daha bir özenle saklanır.*
Günümüzde bazı köylerde zahire küp ve petekleri ve tandır ekmeği için yapılan iskeleler halen kullanılmaktadır. Kent hayatında ise evleri müsait ve köyleri ile bağlantısı olan sınırlı sayıdaki evlerin dışında bu kiler geleneği ve malzemeleri vardır. Mutfaklar ise ocağın içerisinde bulunduğu yemek pişirilen, içerisinde mutfak araç ve gereçlerinin bulunduğu temiz ve ferah mekanlardan seçilirdi..." [635]
Tasnif:
U Halk Mimarisi→U 700.2 Konutun Bölümleri→U 700.2.3 Mutfak, Kiler, Ocaklık→U 700.2.3.1 Mutfak→U 700.2.3.2. Kiler→U 700.2.3.3 Ocaklık.

V Beslenme Kültürü→V 200 Yemek, Yiyecek, İçecek Yapma-Saklama-Sunum ile İlgili Mekan, Araç, Gereç, Kap, Kacak ve Malzemeleri→V 200.1 Mekan→V 200.1.1 Yemek, Yiyecek, İçecek Yapma ile İlgili Mekan→V 200.1.3 Yemek, Yiyecek, İçecek Saklama ile İlgili Mekan→V 200.2 Araç, Gereç→V 200.2.3 Yemek, Yiyecek, İçecek Saklama ile İlgili Araç, Gereç→V 200.3 Kap, Kacak→V

[634] Çoban, Vedat: Mahalli Fıkra Tiplerimizden Yolyemez Nazmi.
[635] Demirlibahçe, Baskil: Mutfak ve Kilerler.

200.3.3 Yemek, Yiyecek, İçecek Saklama ile İlgili Kap, Kacak→V 400 Yiyecekler→V 600 Besin Hazırlama Teknikleri ve Kışlık Yiyecek, İçecek Hazırlıkları→V 600.1 Tahıl→V 600.2 Sebze→V 600.3 Meyve→V 600.4 Et, Balık→V 600.5 Süt Ürünleri.

Bir Çocuk Oyunu (Kırk Taş)

Alıntı: *"...Kırk Taş*
Oyunun Diğer Adı / Adları : -
Oyuncuların
a. Sayısı : 2 - 4
b. Cinsiyeti : Kız - erkek
c. Yaşı : 9-14
Oyunda Kullanılan Araç ve Gereçler: Kırk tane bilye büyüklüğünde taş
Oyun Alanı : Açık mekân. Düz ve pürüzsüz zemin
Oyun Zamanı : Her mevsimde, ancak daha çok bahar ve yaz aylarında oynanır. Eskiden beri aynı oynanma biçimiyle oynanmaktadır. Unutulmaya yüz tutmuş oyunlarımızdan biridir.
Oyunun Oynandığı Bölge / Bölgeler ***:*** *Elazığ, Baskil*
Oyunun Oynanma Biçimi : Oyuncular kırk tane bilye büyüklünde taş topladıktan sonra, yere 30-40 cm. çapında bir daire çizerler. Oyuna ilk başlayan oyuncu, topladığı kırk taşı, birleştirdiği iki avucuna doldurur. Doldurduktan sonra ellerini dairenin üzerinde tutarak, avuçlarındaki kırk taşı havaya atıp, her iki elinin tersini birleştirerek ellerini havaya attığı taşların altında tutar. Düşen taşlardan kaç tanesi ellerinin üstünde kalmışsa, bu taşlar kendisinin olur. Daire çizgisinin dışına düşen taşlar da bu oyuncunundur. Oyuncu, ellerinin üzerine ve daire çizgisinin dışına düşen taşları alarak bir kenara koyar. Daha sonra daire içine düşen taşları, küçük, ince bir çubuğun yardımıyla tek tek ve dokunduğu taşın yanındaki taşları yerinden oynatmayacak şekilde almaya çalışır. Eğer bir taşı alırken, bu taşın dışındaki herhangi bir taşı yerinden oynatırsa oyun sırasını arkadaşına devreder. Arkadaşı, bu oyuncunun kaldığı yerden devam ederek geriye kalan taşları toplamaya çalışır. O da yanarsa sıra tekrar diğer oyuncuya geçer. Böylece sırasıyla oynarlar. Daire içinde taşların hepsi alındıktan sonra her iki oyuncu aldığı taşları sayar. Hangi oyuncunun taşları daha fazlaysa o oyuncu oyunun galibi olur ve yenilen oyuncuya istediği bir cezayı verir. Bu oyun iki kişiyle oynandığı gibi dört oyuncu ile iki grup halinde de oynanır..." [636]

Tasnif: O Oyun, Spor→O 200 Çocuklara Özgü Oyunlar→O 200.9 Taş Oyunları→O 200.9.1 Oyunun Adı→O 200.9.2 Oynanma Zamanı→O 200.9.2.1 Yaş→O 200.9.2.2 Mevsim, Ay, Gün→O 200.9.3 Oyunun Oynanma Yeri→O 200.9.3.1 Açık Alan→O 200.9.4 Oyuncu Sayısı→O 200.9.4.2 Çift Rakamlı Oyuncu Sayısıyla Oynananlar→O 200.9.5 Oynayanların Cinsiyetleri→O 200.9.5.3 Kız-Erkek→O 200.9.6 Oyun Araçları, Oyuncaklar ve Giysi→O 200.9.6.1 Oyun Araçları→O 200.9.7.2 Oyunun Oynanışı→O 200.9.7.3 Oyun Sonu Ödül-Ceza→O 200.9.7.3.2 Ceza→O 200.9.8 Oyunun Yöresi.

[636] Turgut, M. Ebru: Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, 148. S.

Doğacak Olan Çocuğun Cinsiyeti ve Fiziki Durumu İle İlgili İnanışlar
Alıntı:
"-Tatlı yenilmesi durumunda erkek çocuk olur.
-Turşu, limon gibi yiyeceklerde çocuk karında büzülür.
-Hamile kadının canı ne çekiyorsa yedirilir, yoksa çocuk şaşı olur.
-Annenin kalçaları büyümüşse kızdır; karnı sivriyse erkektir. " [637]

Tasnif: H Hayatın Dönüm Noktaları→H 100 Doğum→H 100.4. Doğum Öncesi Uygulamalar→H 100.4.1 Hamilelik→H 100.4.1.1.1.3 Kaçınmalar→H 100.4.1.1.1.4 Yedirilen ve Yedirilmeyen Yiyecekler→H 100.4.2 Çocuğun Canlanma Süresi→H 100.4.2.2 Kaçınmalar→H 100.4.2.2.1 Çocuğun Fiziki Yapısını Etkileyeceğine İnanılan Kaçınmalar→H 100.4.3 Cinsiyet Belirleme→H 100.4.3.1 Kadınla İlgili→H 100.4.3.1.3 Fiziki Görüntüsü→H 100.4.5 Çocuğun Kız veya Erkek Olmasını Sağlamak İçin Yapılan Pratikler.

Koçyolu Köyü ve Halk Ekonomisi İle İlgili Bir Alan Araştırması
Alıntı:*"...Koçyolu (Elazığ) Köyünde Kayısı Yetiştiriciliği ve İslimleme: Araştırma konusu olan ve eski adı Atikan olan Koçyolu Köyü, Elazığ'ın Baskil İlçesine bağlı, ilçenin batısında ve 15 km. uzaklıktadır. 1990 yılı Genel Nüfus Sayımına göre nüfusu 289, hane sayısı 70'dir. Alışlar, Hanmetik, Baskin, Culfalar ve Kuzular adında beş mahallesi vardır. Köyde kayısı başta olmak üzere (10.000 civarında kayısı ağacı vardır.) üzüm, elma, armut, kiraz, vişne, şeftali gibi meyvalar; buğday, arpa, nohut, fiy gibi tahıl ürünleri yetiştirilmektedir. Ayrıca az sayıda koyun, keçi ve inek beslenmektedir...Kaynak Kişi: Hüseyin Aksoy, 1923 Koçyolu Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, 30 yıldır kayısı üreticisi; Görüşme Tarihi: 17.06.1991"* [638]

Söz konusu çalışma Folklor Araştırmacısı Alparslan Santur tarafından, kaynak kişinin evinde, görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Nagra ses kayıt cihazı ile Ampex makara bantlara, 9,5 cm/sn hızında kayıt edilmiştir. Ses bantları B.91.0058-0059; deşifre metinleri ise YB.91.0350 arşiv yer numaraları ile Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü İhtisas Arşivi'ne kayıtlıdır.

Tasnif:
A Genel Halkbilim→A 500 Yerleşme Yeri ile İlgili Bilgiler→A 500.1 Toplumun Kaynağı, Nüfus, Eğitim, Ekonomi, Ulaşım, Sağlık, vb. Hizmetler→A 500.1.2 Nüfus-Doğum-Ölüm-Arazi Durumu-İstatistiki Bilgiler→A 500.1.2.1 Nüfus→A 600 Kaynak Kişi ile İletişimde Kullanılan Araç Gereçler, Derleme İşlemi ile İlgili Bilgilerin Sınıflandırılması→A 600.1 Kaynak Kişiye Soru Sorma, Onunla İlişki Kurma Tekniği→A 600.2 Derlemelerin Araç-Gereçle Belirlenmesi→ Derlemenin Yapıldığı Ortam Bilgileri→ Kaynak Kişi ile İlgili Bilgiler→ A 600.5 Derleyici→ A 600.5.1 Kaynak Kişiden Derleyen.

[637] Tanyıldızı, Eda: Elazığ Halk Kültüründe Doğum Adetleri, 1075-1076. S.
[638]Santur, Alparslan: Köy Ekonomisinde Tek Ürüne Dayalı Üretimin Getirdiği Sorunlara İki Örnek: Kayısı ve Gül-Gülyağı Üreticiliği.

İ Halk Bilgisi→İ 700 Halk Ekonomisi→İ 700.1 Tarım ve Rençperlik→İ 700.2 Hayvancılık.

Bir Halk İlacı (Boğaz Ağrısı İçin)
Alıntı: *"Boğaz ağrıları için pekmezin içine pul biber, tuzsuz tereyağı koyulur biraz ısıtılır ve mümkünse sıcak sıcak içilirdi."* [639]

Tasnif: İ Halk Bilgisi→İ 300 Halk Sağaltıcılığı→İ 300.2 Hastalıklar→İ 300.2.3 İnsan Hastalıkları→İ 300.2.3.2 İç Hastalıklar→İ 300.3 İlaçlar→İ 300.3.2 Doğal Maddelerle Yapılan İlaçlar→İ 300.3.2.1 Hayvansal Ürünler→İ 300.3.2.2 Bitkisel Ürünler.

Bir Evlenme Geleneği (Veç)
Alıntı: *"Düğünden 10-15 gün önce pazarlıkta geline alınan hediyeler, gelinin çeyiz sandığı ve gelinin ailesi tarafından hediye edilen karyola, halı, sandık, yatak gibi kaba eşyalar erkek tarafından gelen kişiler tarafından damatla gelinin oturacağı eve götürülür. Buna (veç) adı verilir. Bu veç götürme olayında bazen kızın kardeşi çeyiz sandığının üzerine oturur ve (Sandık ağır kalkmıyor.) diyerek bahşiş ister. Alınan bahşişten sonra sandığın üzerinden kalkar. Gelinin bu çeyiz sandığında gelinin çamaşırları, düğünden sonra yakın akrabaya verilecek olan çeyiz hediyeleri ve gerdek gecesinde gelinle damadın yemeleri için bırakılan bir miktar çerez bulunmaktadır."* [640]

Tasnif: H Hayatın Dönüm Noktaları→H 400 Evlenme→H 400.5 Nişan-Düğün Arası→H 400.5.6 Her İki Tarafın Yeni Ev İçin Hazırladıkları Eşyalar→H 400.5.6.2 Erkek Tarafının.

Ölümü Çağrıştıran Bazı Hayvanlarla İlgili İnanışlar
Alıntı: *"Baskil ve çevresinde ölümle en çok anılan hayvan baykuştur. Baykuş yörede ocak yıkan, yıktığı ocakta yuva kuran bir hayvan olarak görülür. Baykuş özellikle akşam namazı sırasında bir evin tepesinde öterse o evden bir ölü çıkacağına inanılır. Baykuş ölüm habercisi sayıldığı için yörede evlerin yakınında bu kuş görülürse hemen uçurtulur. Köpeğin ağlar gibi uzun süreli uluması da ölüme işaret sayılır. Yöre halkı bu durumda köpeğe (Başında çıka, kendi başını yiyesin.) gibi sözlerle ithamda bulunur. Ayrıca Baskil yöresinin bazı kesimlerinde siyah-beyaz karga sabah namazı sırasında evin karşısındaki ağaca veya direğe konup öterse bu da yörede hayra alâmet olarak görülmemektedir."* [641]

Tasnif:
-H Hayatın Dönüm Noktaları→H 600 Ölüm→H 600.1 Ölüm Öncesi Belirtileri ve Yapılan Uygulamalar→H 600.1.1 Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler→H 600.1.1.1

[639]Baskil:89.S.
[640]Kıyak, Abdulkadir: Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları, 33-34. S.
[641] A.g.e., 45-46. S.

Hayvanlarla İlgili→H 600.1.3 Ölümden Kaçınmak İçin Alınan Tedbirler→H 600.1.3.1 Hayvanlarla İlgili.

-K İnanışlar→K 100 Uğur-Uğursuzluk→K 300 Vücudun Parçaları-Varlıklarla-Sayılarla İlgili İnanışlar→K 300.8 Varlıklar→K 300.8.2 Hayvanlarla İlgili İnanışlar.

Bir Türbe Etrafındaki İnanışlar (Abdulvehhab Gazi Hazretleri)
Alıntı: *"Abdulvehhab Gazi'nin türbesi başta Elazığ ili olmak üzere çevre illerden de sık sık ziyaret edilmektedir. Abdülvehhab Gazi türbesini özellikle çocuğu olmayan aileler özlemlerini sona ermesi niyetiyle ziyaret ederler. Bununla birlikte felçliler, ruhsal bozukluğu olanlar gibi çeşitli hastalığı olanlar da ziyaret etmektedirler. Eğer bu hastaların dilekleri yerine gelirse adamış oldukları kurbanlarını tekrar gelerek kesmekte ve fakir halka dağıtırlar. Eskiden yöre halkı yağmur dualarını da burada yapmaktadırlar. Türbenin dışında yan tarafta bulunan mağara duvarında yer alan delik bir alana insanlar elini sokarak dilek tutarlar. Eğer burada parmaklarını temas ettirdiklerinde dileklerinin kabul olacağına inanırlar."* [642]

Tasnif:
-K İnanışlar→K 600 Adak ve Adak Yerleri→K 600.1 Adağın Adanma Amacı→K 600.1.2 Çocuk İçin→K 600.1.7 Bir Tehlikeden, Hastalıktan, Üzüntüden Kurtulmak İçin→K 600.2 Adağın Yerine Getirilişinde Yapılan İşlemler→K 600.3 Adak Yerleri→K 600.3.1 Kutsal Yerler, Ermiş Kişilerin Mezarları ve Çevresi→K 600.3.9 Adak Çeşitleri→K 600.3.9.1 Hayvanlar→K 600.5 Kutsal Sayılan Yerler→K 600.5.3 Ziyaret Amacı→K 600.5.3.1 Şifa Bulmak→K 600.5.3.3 Çocuk Sahibi Olmak→K 600.5.8 Türbe Çevresinde Oluşan Kültler→K 700 Doğa Olaylarını Etkilemek İçin Yapılan Dualar ve Pratikler →K 700.1 Yağmur Yağdırma→K 700.5.2 Yağmur Duası İçin Seçilen Yer.

-İ Halk Bilgisi→İ 300 Halk Sağaltıcılığı→İ 300.4 Şifalı Olduğuna İnanılan Yerler→İ.300.4.1 Türbe-Yatır vb. Ziyaret Yerleri.

-H Hayatın Dönüm Noktaları→H 100 Doğum→H 100.2 Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Uygulamalar→H 100.2.1 Çocuk Sahibi Olmak İçin Yapılan Tedavi Yöntemleri→H.100.2.1.2 Kadınlara Yapılan Tedavi→H 100.2.1.2.7 Türbe ve Ziyaret Yerleri.

Bir Geleneksel Tedavi Uygulaması (Şifa Taşları)
Alıntı: *"Elazığ Baskil ilçesinde Akdemir köyünde Musa Hervi türbesinde, Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmet Dede, Türbe, Derviş Ali, Teslim Abdal, Hızır Baba türbelerinde sanduka üzerinde bulunan ve (şifa taşı) adı verilen taşlar*

[642] Kıyak, Abdulkadir: Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları, 52-53. S.

bulunur. Bu şifa taşları ziyaretçiler tarafından vücudun ağrıyan yerine (Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali.) denilerek sürülmekte ve şifa temenni edilmektedir." [643]

Tasnif:
-K İnanışlar→K 600 Adak ve Adak Yerleri→K 600.5 Kutsal Sayılan Yerler→K 600.5.3 Ziyaret Amacı→K 600.5.3.1 Şifa Bulmak→K 600.5.7 Sağaltma Amacıyla Yapılan Uygulamalar.

-İ Halk Bilgisi→Halk Sağaltıcılığı→İ 300.4 Şifalı Olduğuna İnanılan Yerler→İ 300.4.1 Türbe-Yatır vb. Ziyaret Yerleri.

Yerel Bir Sebze Yemeği Türü (Patlıcan Kıynağı)
Alıntı: *"Baskil ilçesine bağlı Beşbölük Köyü'nde özel olarak yetiştirilen elips şeklindeki organik patlıcanlar, yöre halkı tarafından büyük ilgi görüyor. Kış aylarının yaklaşmasıyla birlikte havaların soğuduğu bu dönemde yöre halkı, doğal ve organik olarak üretilen tombul patlıcanları (Patlıcan Kıynağı) yapıyor. Fırınlara getirilen patlıcanlar ortadan ikiye yarılarak içerisine sarımsak, pul biberi ve tuz dahil edilip pişirilmeye bırakılıyor. Fırında yaklaşık 45 dakika pişirilen patlıcanlar, özellikle sonbahar aylarında ara ve akşam öğünü olarak tüketiliyor.* Sarımsak ile ayrı bir lezzete kavuşan patlıcanların aynı zamanda grip gibi hastalıklara karşı da iyi geldiği söyleniyor." [644]

Tasnif:
-V Beslenme Kültürü→V 200 Yemek/Yiyecek/İçecek Yapma-Yeme-Saklama-Sunum İle İlgili Mekan, Araç-Gereç, Kap-Kacak ve Malzemeleri→V 200.1 Mekan→V 200.1.1. Yemek-Yiyecek-İçecek Yapma İle İlgili Mekan→V 300 Yemek Türleri ve Yapım Teknikleri→V 300.2 Yemekler→V 300.2.2 Sebzeyle Yapılan Yemekler→V 300.2.2.1 Malzemeleri→V 300.2.2.2 Yapım Teknikleri.

-İ Halk Bilgisi→İ 700 Halk Ekonomisi→İ 700.1 Tarım ve Rençperlik.

Bir Halk Oyunu (Halay)
Alıntı: *"Harput Halayı da denilen bu oyunun varyantları,(Palu) varyantı, İngüzek'te (Karaçor) denen oyun, Ağın'da (Düz Halay), Baskil'de Halay, Sivrice'de (Düz Haley) dir. Oyunun kaynağı Harput'tur ve 200-300 yıldan beri, gençler ve yaşlılar tarafından zevkle oynanmaktadır. Oyun müziği önce 2/4 lük ve (zazaki) denilen figürde 6/8 lik usûlde çalınır, makamı İbrahimiyye'dir. Oyun, avuç avuca kenetlenip tutunmak suretiyle tek dizi halinde oynanır.Oyunun figürleri ayaklarda toplanmıştır. Daha çok asker uğurlamalarında ve düğünlerde oynanmaktadır."* [645]

[643] Kıyak, Abdulkadir: Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültünün Elazığ'daki Yansımaları, 140. S.
[644] CNN Türk: Hem Ucuz, Hem Lezzetli Tombul Patlıcan Kıynağı.
[645] Elazığ Valiliği: Kültür-Folklor.

Tasnif:
-P Halk Oyunları (Dansları) →P 100 Halk Oyunlarının Oynanış Nedeni, Yeri, Oyuncu Seçimi, Oyuncu Hazırlığı→P 100.1 Halk Oyunlarının Oynanış Nedeni→P 100.1.1 Nişan ve Düğün→P 100.1.2 Askere, Gurbete Uğurlama ve Karşılama→P 100.3 Oyuncu Seçimi→P 100.3.1 Yalnız Erkeklerin Oynadığı Oyunlarda→P 200 Halk Oyunlarının Oynanma Geleneği, İnanışı, Efsanesi, Öyküsü→P 200.1 Oynanma Geleneği→P 200.1.2 Çalgı Eşliğinde Oyun Oynama Geleneği→P 200.1.2.2 Erkeklerin Çalgı Eşliğinde Oyun Oynama Geleneği→P 500 Oynanış Biçimlerine Göre Halk Oyunları→P 500.1 Oyuncuların Sıralanış Biçimlerine Göre Halk Oyunları→P 500.1.1 Tek Düz Sıra Biçiminde Oynananlar→P 500.1.1.1 Yalnız Erkekler→P 500.2 Oyuncuların Birbirleri İle Tutuşmalarına Göre Halk Oyunları→P 500.2.1 El Ele Tutuşarak→P 500.2.1.2 Yalnız Erkekler→P 700 Halk Oyunlarının Aldıkları Adlar.

-H Hayatın Dönüm Noktaları→H 400 Evlenme.

-H Hayatın Dönüm Noktaları→H 500 Askerlik ve Gurbetlik→H 500.1 Askere Uğurlama ve Karşılama→H 500.1.1 Askere Uğurlama.

Bir Köy Seyirlik Oyunu (Deve)
Alıntı:*"Bir merdiveni önde iki, arkada iki kişi olacak şekilde tutar. Bu kişilerin üzerine hasavan denilen büyük, beyaz bir örtü örtülür. En önde ise yine beyaz örtünün altıda devenin başını temsil için elinde orak-ekin biçme aracı ile bir kişi olur. Çevresinde toplananlar deve ile uğraşır, bıktırmaya çalışırlar. Deve de çevredekilere çeşitli tepkiler verir. Bu karşılıklı uğraş, çevredekileri güldürür. Deve sahibi, etrafında birkaç çocuğu ve devesi ile bulunduğu yerlerin ağasını sorar. Çevredekiler filanca adamdır diye cevap verir. Bu kez ağa ile diyaloga girer. Ağa ne istediğini sorar. Deve sahibi, çocuklarının aç olduğunu ve onları doyurup geçindirmek için iş istediğini söyler. Ağa ise arık yapar mısın? Gübre var, dağıtır mısın? Odun var, kırar mısın? şeklinde iş tekliflerinde bulunur. O da "olur" diye cevap verir."* [646]

Tasnif: M Geleneksel Türk Tiyatrosu→M 300 Köy Seyirlik Oyunları→M 300.1.6 Seyirlik Oyunların Oynama Tekniği→M 300.1.6.1 Oyuna Hazırlanma→M 300.1.6.1.1 Kişilerin Hazırlanması→M 300.1.6.1.2 Hayvan Benzetmelerinin Hazırlanması→M 300.1.6.1.3 Oyunda Kullanılacak Diğer Araç-Gereçlerin Hazırlanması→M.300.2 Oyunlar→M 300.2.1 Sözlü Oyunlar→M 300.2.1.3 Eğlence Ürünü Olarak Oynanan Oyunlar→M 300.2.1.3.1 Oyunun Konusu→M 300.2.1.3.1.3 Günlük Yaşamla İlgili Oyunlar.

Yararlanılan Kaynaklar
-Baskil: Özkaracan Matb., Aralık 2019, 144 S.

[646] Baskil: 95. S.

-CNN Türk: Hem Ucuz, Hem Lezzetli Tombul Patlıcan Kıynağı, www.cnnturk.com Erişim: 02.11.2019

-Çoban, Vedat: Mahalli Fıkra Tiplerimizden Yolyemez Nazmi, Avrasya Uluslar arası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, Ocak 2014, 103-104. S.

-Demirlibahçe, Baskil: Mutfak ve Kilerler, www.wikizero.com Erişim: 06.11.2019

-Elazığ İli Baskil Lalesi (Fritillaria baskilensis Behçet) Tür Koruma Eylem Planı. www.ormansu.gov.tr Erişim: Eylül 2019

-Elazığ Valiliği: Kültür-Folklor, www.elazig.gov.tr Erişim: 24.03.2020

-Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu: Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2001, 174 S.

-Kahve, Merve Yorulmaz: Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Gülmece Unsurları, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 51, Ağustos 2017, 226. S.

-Kıyak, Abdulkadir: Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, 107 S.

-Kıyak, Abdulkadir: Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültünün Elazığ'daki Yansımaları, Toplum Bilimleri Dergisi, Temmuz-Aralık 2011, 5 (10) 129-144. S.

-Santur, Alparslan: Köy Ekonomisinde Tek Ürüne Dayalı Üretimin Getirdiği Sorunlara İki Örnek:Kayısı ve Gül-Gülyağı Üreticiliği, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, 1996, 105-116.S.

-Tanyıldızı, Eda: Elazığ Halk Kültüründe Doğum Adetleri, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/12 Summer 2015, p. 1067-1084

-Turgut, M. Ebru: Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, 546 S.

KUTSAL BİR ADLANDIRMA OLARAK BABA ALGISI: HASAN BABA ÖRNEĞİ

Fevziye ALSAÇ*

Özet

Baba kavramı, dinsel-törensel bir inanış kökeniyle kutsallaştırılan ata arketipinin tezahürüdür. Atalar kültü millî ve manevî değerlerin aktarıcısıdır. Baba kavramı biyolojik baba anlamının dışında kullanılarak bir teşkilat/ocak, koruyucu ve kutsal güç anlamını karşılar. Saygı ve kutsallık belirten bir unvan olarak baba kavramı, dede, ermiş, ata kelimeleri ile karşılanır. Anadolu sahasında efsanevî yaşamlarıyla topluma yol gösteren keramet sahibi evliya/eren anlamında kullanılır. Babalık şahsiyet adlandırma, sıfatlandırma ilgisiyle Türk kültüründe İslâmî dönem öncesinden başlayarak kullanılan bir kültürel bellek kodudur. Şamanizm inanışında kamların ilksel hali ve görevi babalık olgusuyla İslâmiyet inancında devam eder. Peygamberler gönderildikleri toplumun babası olarak kabul edilir. Bu kutsal temâyül Babaîlik kurumunun çıkış noktasıdır. Baba/ata arketipinden doğan Babaîlik kurumu Anadolu'yu bayındırlaştıran erenlerin kutsal kimliğidir. Baba/ata kollayan, bilici, şifa verici kimliğine sahiptir ve toplumu bir arada tutan ilâhî gücün kutsal figürüdür.

Baba isimlendirmesi manevî bir gücü bulunan kutsal kişiler üzerinden toplumu bir arada tutma, koruma ve topluma yol gösterme algısını kapsar. Türk kültüründe babalık bir makam/derece ve ahlâkî değerler toplamı olarak bütünleştirici bir güçtür. Ahîlik teşkilatı içinde de etkin bir rolü olan babalık kavramı; doğru ahlâk, güzel insan vb. yüceltilmiş kişilik özelliklerini barındırır. Hasan Baba Baskil ilçesinde yaşamış, baba/ata inanışının manevî değerlerini taşıyan evliya kimliğine sahiptir. Seyyid Hacı Hasan Baba, peygamber soyundan gelir. Hasan Baba'nın adını taşıyan zaviye Baskil ilçesi içinde sosyal, siyasî ve kültürel hayatı şekillendirmiş bir kurumdur. Hasan Baba, babalık ocağının özelliği olan toplumu/halkı bir arada tutan ve halk-devlet arasında iletişim sağlayan bir önderdir. Yaşamı ve kutsal kimliği etrafında oluşmuş inanışlarla dualaların kabulü ve hastalıklardan şifa bulmak için Hasan Baba'nın makamı ziyaret edilir. Kutsal kimliğine bağlı olarak efsanevî kişiliği ve kerametleri etrafında gerçekleşen uygulamalar, gelenek halinde halk tarafından yaşatılır. Çalışmada baba/ata kavramının Türk kültüründeki anlamı açıklanmıştır. Baskil yöresinde evliya/eren kimliğini taşıyan Hasan Baba örneğiyle babalık kavramının halk inanışlarında algılanışı incelenmiştir. Baba/ata inanışının sosyal, siyasî ve kültürel hayatı biçimlendirmedeki rolü değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Baba, ata, Türk kültürü, evliya, Hasan Baba.

* Dr. MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, fevziyealsac_23@hotmail.com

FATHER PERCEPTION AS A SACRED NAMING: THE EXAMPLE OF HASAN BABA

Abstract

The concept of father is the manifestation of the archetype of the ancestor, sanctified by a religious-ceremonial belief origin. Ancestors cult is the transmitter of national and spiritual values. Using the concept of father outside the meaning of the biological father, an organization / hearth meets the meaning of protective and sacred power. The concept of father, as a title indicating respect and holiness, is met with the words of grandfather, sailor, ancestor. It is used in the meaning of the awful owner / saint who leads the society with his legendary lives in the Anatolian field. Paternity is a cultural memory code used in Turkish culture starting from the pre-Islamic period with the interest of naming and adjective. In the belief of shamanism, the primary state and duty of the cams continue in the belief of Islam

with the concept of paternity. Prophets are considered to be the father of the society in which they are sent. This sacred vision is the starting point of the Babaîlik institution. The Babaîlik institution, born from the archetype of the father / ancestor, is the sacred identity of the saints who flourished Anatolia. He has a knowing, healing identity as a father / ancestor, and is the sacred figure of divine power that holds society together.

The naming of the father covers the perception of keeping the society together, protecting and guiding the society through the holy people who have a spiritual power. In Turkish culture, paternity is an integrative force as a total of authority / degree and moral values. The concept of paternity, which also plays an active role in the Ahîlik organization; true morality, beautiful person, etc. it has glorified personality traits. Hasan Baba has the identity of awliya who lived in Baskil district and has spiritual values of his father / ancestor belief. Seyyid Hacı Hasan Baba is a descendant of the prophet. Zawiye, which bears the name of Hasan Baba, is an institution that has shaped social, political and cultural life in the district of Baskil. Hasan Baba is a leader who keeps the society / people together, which is the characteristic of the paternity stove, and provides communication between the people and the state. Hasan Baba's office is visited to find healing from illnesses and illnesses with beliefs around his life and sacred identity. The practices that take place around their legendary personality and miracles, depending on their sacred identity, are traditionally maintained by the people. In the study, the meaning of the concept of father / ancestor in Turkish culture is explained. The perception of paternity in folk beliefs was examined with the example of Hasan Baba, who has the identity of awliya / eren in the Baskil region. The role of father / ancestor belief in shaping social, political and cultural life was evaluated.

Key words: Father, ancestor, Turkish culture, awliya, Hasan Baba.

GİRİŞ

Baba/ata adlandırması Türk kültüründe ve mistik öğretilerde belli bir eğitim sonucu veya Tanrı kutuyla elde edilmiş gücü ve toplum içindeki

konumu/durumu ifade eder. Baba/ata figüründe atalar kültünün yaşam ve tecrübesine bağlı ezelî bir imge yaratılır. Babalık algısı İslamiyet öncesi gelenekle başlamış kam/ozan kimliğinin İslamiyet etkisiyle yeni bir çehre kazanmasıdır. Şaman/kam/ozan, babalık/atalık kimliğinin inanışları içinde anlamlar dizgesini üretir. Baba/ata hem ailenin hem de toplumun koruyucu, bağışlayıcı, merhamet eden kutsal figürüdür. Halk kültüründe ilksel rol ve algı korunarak gelenek halinde devam ettirilir. İlksel rol ve algıda baba/ata konumundaki figürler topluma önderlik etme, ilmiyle halka rehberlik etme ve hastaların şifaya kavuşmasında bazı uygulamalarla/pratiklerle işlevsel roller üstlenirler. Baba aile/ocak kurumunun koruyucusudur. Halk dilinde 'yap bir babalık', 'baba adam' ifadeleri baba figürünün kazandığı özel konumdur. Türk kültüründe toplumsal, siyasî ve kültürel hayatın bir parçasıdır. Baba figürü toplumsal düzenin inşasında kapsayıcı, kuşatıcı bir tümlüktür. Türk kültüründe zaviyeler, döneminin önemli sosyal, kültürel ve siyasî mekânlarıdır. Baba algısı ve baba adlandırmasının işlevsel rolü Harput kültürü içinde de önemli bir gelenektir. Hacı Hasan Baba Baskil ilçesi sınırları içinde kendi adıyla anılan zaviyenin kanaat önderidir. Baba/ata kimliğini taşıyan zatların toplumsal hayatın içinde düzenleyici rolleri bulunur. Baba/ata figürünü üstlenen kutsal zatlar ev/ocak ilgisiyle zaviyeler aracılığıyla devlet-halk iletişimini sağlarlar. Zaviyeler kuruldukları bölgede yolcuların ihtiyacını karşılayan, manevî statüleriyle halkı bir arada tutan bir işleyişe sahiptir. Devlet, koruyucu ve himaye eden kimliğiyle babadır. Hasan Baba türbesi ve babalık iyesi etrafında canlı bir gelenekle dinsel-törensel inanış ve uygulamalar gerçekleştirilir. Kutlu zatların türbeleri ruh inancıyla ziyaretgâh olarak kabul edilir. Allah dostu olan baba/ata kimliğini ziyaret etmek Allah'ın hoşnutluğunu kazanma ve bu zatlar aracılığıyla manevî güç kazanma amacını taşır. Çalışmada baba/ata adlandırması üzerinden mitsel bir kökene uzanan temaya bağlı algılar yorumlanacaktır. Baba/ata algısının Türk kültüründeki açar kodları, Baskil ilçesinde yaşamış olan Hacı Hasan Baba örneğiyle ele alınacaktır.

1. Türk Kültüründe Baba/Ata İnanışı

Baba/ata inanışı ve bu inanışa bağlı doğan adlandırmalar birçok toplumda görülen kadim bir gelenektir. Geleneğin doğuşunda mitsel olan ilk algılar etkilidir. Mitin kutsala dayanan doğuşu, insanoğlunun evreni anlamlandırma çabasıdır. Baba/ata figürü tanrısal güçten doğan bir algıdır; ilk insan için tanrılar dışsal ve etkili bir güç olarak hayata uyumu sembolize eder. Güçlü olan her figür baba/ata adlandırmasının imgesidir. Doğa ve Gök Tanrı inanışı baba/ata adlandırmasının stereotipleridir. Doğada baba arketipini sembolize eden birçok gösterge vardır. Gökyüzü baba kavramıyla ilişkilendirilen ilk semboldür. Baba/ata kimliğinde gök ve gök cisimleri Tanrı katıyla ilgili görülür. İlk insanlar, kutsal güç olarak Tanrı kutunu da baba figürüyle ilişkilendirir. Baba strateji ve mantıksal düşünme ile ilişkili olduğu için aklı temsil eder. Baba figürü yönetim erki ve hâkimiyet anlayışını da sembolize eder. Mitolojide gök mekânıyla ilişkilendirilen yönetme ile ilişkili birkaç Tanrı vardır. Yunan mitolojisinde bulut, yağmur, gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Zeus vardır; Zeus Tanrıların Tanrısıdır. Chronos Zeus'un babasıdır ve yıldızların tekerleğini çeviren eski tanrılardan biri olarak kabul edilir, bu nedenle baba figürü zamanı ifade eder. Zaman kavramı gerçeklik ve döngü ilkesiyle otorite olan eril güçtür. Güneş, erkek enerjisinin bir başka büyük

sembolüdür. Gökyüzünde bir ateş topu olarak imgeleşir. Erkek figürü Güneşin/ateşin bu enerjiyle ilişkilendirilmesidir. Baba/ata figürü Güneş gibi, karanlığın karşısında ışığı sağlar. Yoğun, geniş ve güçlü olarak kabul edilir. Yerli Amerikalılar Büyükbaba Güneş'e inanır. Apollo, Yunanlıların güneş tanrısı ve Ra, Mısırlıların güneş tanrısıdır. Baba/ata gök ilgisiyle hâkimiyeti sembolize eder ve devlet anlamına gelir. Baba eril ilke olarak hayata hazırlayan ve zorlukların karşısında güçlü olmayı sağlayan bir arketiptir. Baba figürü dış dünyaya uyumu ve otoriteyi kabullenmeyi ifade eder. Ak sakallı/saçlı yaşlandıkça ve olgunlaştıkça bilgelik ile ilişkili olan üstünlük ve yaştır. Baba/ata olgunluk tecrübe ve bilgelikle yaş almaktır. Tüm kültürlerde olgunluk, baba/ata konumundaki kişinin/zatın kutsal kimliği olan bilge arketipiyle sembolize edilir ve ak saç/sakal ile ifade edilir. Baba/ata kavramı koruyan, kapsayan, zaman ve mekân içinde bir uzama sahip görüler birliğidir.

Türk kültüründe baba adlandırması dinsel-törensel bir gelenekle oluşmuş atalar kültünün ortak kodlarını sembolize eder. Türk toplumu için din, hayatının her alanını düzenleyen etkili bir mekanizmadır. Dinî inançlardan/inanışlardan beslenen uygulamalar, kutsal kabul edilen kişi, durum, olay vb. formların ortak hafızadaki ilk algılanış şekilleridir. Gelenekselleşen algı ve kabul, insan yaşamındaki önemli döngülerle oluşan törenler aracılığıyla kültürel kodlar olarak iletilir. İleti toplum üzerinde etkili olan tecrübe ve uygulamalarla edinilmiş kutsal içeriktir. Baba olgusu/adlandırması, işlevsel bir rolün nesiller arasında atalar ruhu olarak devamıdır ve toplumun rol model olarak manevî feyiz aldığı değerlerin gücünü içselleştirmesidir. Toplum için kutsallık taşıyan yol gösterici bir lider ihtiyacı ve manevî değerlere sığınma arzusu baba/ata figürünü bir fenomen haline getirir. Halk arasında baba/ata adlandırması keramet sahibi kutsal kişilik üzerine kurulu yüceltilmiş bir makamın/derecenin sahibi olan zatın sıfatıdır. Baba/ata olgusu bu sıfatı taşıyan zatın toplum içindeki derecesini ve konumunu bildiren daha çok dinsel bir bağlam işlevi bulunan bir adlandırmadır. "Baba kavramı, kelime olarak, 'ata' anlamında olup Türkçenin dışında Fars, Berberî, Rus ve Rumen dillerinde de kullanılmaktadır. Saygı duyulması gerekli olan şahıslar için de kullanılan Baba/ Bab kavramı, Türkistan sahasında evliya, aziz, sultan, ata kelimeleri ile karşılanıp yaygın olarak 'evliya' anlamında kullanılmaktadır. Özellikle Türkiye ve Balkanlar sahasında Kalenderiyye, Melametiyye, Haydariyye ve Nakşiyye tarikatlarında kullanılan dede ve baba adlandırmaları, İslami dönem Türkistan sahasında aziz, evliya adlandırmaları ile paralellik göstermektedir." (Çetin 2007: 70). Aziz, evliya, eren, baba ve dede adlandırmaları ata kavramından doğar. Ata olgusu gelenek haline dönüşen toplumun/halkın köken kodlarını bir kimlik olarak taşıyan/yaşayan zatların/kişilerin devam ettirdiği uygulamaların ve tecrübelerin ifadesidir. Yüceltilmiş bir makam olan baba/ata olgusunda saygı duyulan ve güven veren koruyucu atalar ruhu iye olarak görülür. Kutsallık taşıyan atalar ruhu bilinci, güçlü bir inanış halinde iye algısıyla geleneksel bir işleve sahiptir. Türk kültüründe iye, bir ruha sahip kutsal ve ezelî semboldür. İlksel anlam ve değer korunarak doğan ruh millî bilinçte geleneklerle köken kodu haline gelir. Baba adlandırması, atalar bilinciyle doğan saygın şahsiyet etrafında oluşan kültürel bir değerdir. Oğuz Kağan Destanı baba/ata arketipinin anlatılara kodlanan millî bilincidir. Millî bilinçte ülkenin hükümdarı kut anlayışıyla Tanrı'dan aldığı hamilik ve koruyuculuk vasfını

yerine getirir. Halkını/milletini koruyan yurdunu güçlü kılan vatan ve millet bilinciyle mücadele eden Oğuz Kağan, baba/ata arketipinin ezelî imgesidir. Ata/baba geleneğinde Tanrı kutundan beslenen dinsel-törensel uygulamalarla topluma/halka manevî kurtuluş sağlayan zata/kutsal figüre güvenli bir bağlanma söz konusudur. Baba/ata adlandırması kutsallık ve inandırıcılık işlevi bulunan toplumsal bir normdur ve bütünleştirici manevî güç yönüyle halk üzerinde dinsel/ruhsal etkiyle kendiliğinden oluşan bir saygınlık rolü bulunur.

Baba/ata algısı İslamiyet öncesi Türk kültüründe de işlevsel bir adlandırmadır. Baba/ata Türk toplumunda inanış/inanç temelli bir adlandırma, sıfatlandırma bağlamıyla İslamiyet öncesi de kutsal fonksiyonu bulunan manevî bir okumadır. Kam/ozan kimliğini taşıyan kişilerin işlevleri ve toplumsal yaşam içindeki düzenleyici rolleri düşünüldüğünde baba/ata figürünün ilk algıları öne çıkar. Baba/ata arketipinin işlevlerini üstlenen kam/ozan da hükümdarlar gibi aynı işlevi yerine getirir ve bu görevlendirme Tanrı ve hükümdar adına üstlenilen bir işleyiş sistemidir. Şamanizm inanışındaki kamların ilksel hali ve görevi baba/ata adlandırmasıyla İslamiyet sonrası da devam eder. Baba/ata algısı, İslamiyet öncesi dinî uygulama ve törenlerin uygulayıcısı olan kamın/ozanın fonksiyonunun ve işlevinin İslami değerlerle şekillenmesidir. Kam/ozan Gök Tanrı dininin ulu kişisidir ve halkın/devletin bilici ve saygın kişisidir. Kamların sosyal, siyasî ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli rolleri bulunur. "Hayatımızın her sahasında görülen ve toplumun üst kesiminde temayüz eden şahsiyet adlandırma, sıfatlandırma ve fonksiyonları ile günümüz adlandırma, sıfatlandırma ve fonksiyonları mukayese edildiği zaman, bütün bunların İslamiyet'ten önceki dönem Türk kültürü içinde var olduğunu söylemek mümkündür." (Çetin 2007: 70). Türk toplumu anlatılarında baba/ata rolünün ilk kodlarıyla doğan ve geleneği sürdüren baba/ata figürlerini yaratır. Dede Korkut/Korkut Ata bu anlatılarda kam/ozan kimliğiyle kutsal atayı temsil eder. Dede Korkut/Korkut Ata kamların/ozanların piri/üstadı olarak görülür. Dede Korkut, baba kimliğine bağlı göstergelerin edebî metinlerdeki en güzel örneğidir. Anlatılarda Dede Korkut, baba/ata kavramının keramet sahibi ve bilge kişisidir. Toplumu bir arada tutar ve mitik atayı sembolize eder. Dede Korkut/Korkut Ata, Oğuz halkının kutlu gücüdür. Dede Korkut/Korkut Ata hem Şamanizm hem de İslamiyet dininin babalık olgusunu ata rolünü/işlevini karşılar. Türkler yeni inanış ve inançlarında eski dinleriyle uyumlu bir gelenek terkibi yaratır. Kültürü yaratan toplum sürdürülebilirlik ve işlevselliği olan bir gelenek yaratır. Kültür, bir milleti diğer milletlerden ayıran kodlarla gelenekselleşen bizim olanı ve biz öznesini ifade eder. Kültür kodları gelenekler ve inanışlar etrafında şekillenen/şemalaşan çokluktan doğan teklik/millet ruhudur.

Baba algısının/adlandırmasının gelişmesinde ve anlam genişlemesinde tasavvuf geleneğinin de önemli bir işlevi bulunur. Tasavvuf kültürü, İslam tarihi, Kur'an, peygamber kıssaları, hadis, menkıbe vb. İslamiyet inancının temel kaynaklarından beslenir. Peygamberler gönderildikleri toplumun babası olarak kabul edilir. Baba kimliği peygamberlerin ümmetini koruması, rehberlik etmesi ve önderlik etmesi rolüyle baba, dede vb. kimliklerde işlev kazanır. Tasavvufî gelenek baba/ata kimliğinin işlevlerini belirleyen temel ilkelerin kaynağıdır. Ahmet Yesevî ile başlayan tasavvuf geleneğinde halkın önderi olan yüce kişiler dinî kimlikleri ve

kerametleriyle baba/dede/ata adlandırmasında ezelî bir imgeyi temsil ederler. Türk kültüründe babalık manevî bir mevki ve ahlâkî değerlerin devamında bütünleştirici bir güçtür. Baba rolünün işlevlerinde toplumun/halkın kutsal bir emanet olarak görülmesi eril kimlikle sembolize edilen koruyuculuk vasfı vardır. Baba/devlet, ev/ocak koruyuculuğu rolüyle hayatın her döneminde/alanında ihtiyaç duyulan gücün eşsizliğidir. Devlet, Tanrı kutuna ulaşmada hükümdarı sorumlu kılar. Aynı inanış İslam dininde de halifelik makamıyla halkı/toplumu kollayan, yücelten, güven içinde bir yaşam sunan baba olarak algılanır. Baba/ata adlandırması halk kültüründe dinî kimliğin ata ruhuyla isim kazanmasıdır. Bu sıfatlandırmada eren/evliya aynı zamanda şeyh olarak dinî bir mertebeye sahiptir. Tasavvuf kültüründe mürşit-mürit ilgisiyle baba mürşit, toplum/halk mürit rolündedir. Müridin öğrenmesi, kendini tanıması mürşidin yol göstermesiyle sağlanır. Baba/ata, devlet/kut olarak toplumu inşa eder. Baba/eren/şeyh tecrübe ve keramet aracılığıyla sahip olduğu bilgi ve edimleri müritlerine iletir. Şeyh/mürşit/eren/baba dinî ilimlerde kutsal bir mertebeye sahiptir. Bu kutsal temayül Anadolu'da Türk-İslam geleneğinden doğan babaîlik kuramının ve Ahilik teşkilatının da ortaya çıkışında etkilidir. Babaîlik Anadolu erenlerinin kutsal kimliğidir. Ahilik teşkilatı içinde de etkin bir rolü olan babalık kavramı; doğru ahlâk, güzel insan vb. yüceltilmiş kişilik özelliklerini barındırır. Ahilik kültüründe baba/ata işlevinde işlerin yapılması düzen ve adalet içinde sürmesinde yöneticilik yapan baba/eren vb. yöneticilerin önemli bir görevi vardır. Koruyucu cömert kimliğin temsilcisi olan Hızır-İlyas kültünde ortak işlevle babalık imajının izleri hâkimdir. Hz. Hızır darda kalanların hamiliğini yapma ve onları kötülüklerden koruma işleviyle baba/ata rolünü üstlenir. Erkek olarak ve yaşlı şekilde tasvir edilen Hızır, baba/ata rolünün tecrübe ve toplumsal hafıza ile ifade edilişidir. Hz. Hızır için bazı yörelerde Hızır Baba ifadesi kullanılır. Hz. Hızır darda kalanların yardımına ulaşan iyilikleri mükâfatlandıran kutlu şahsiyettir. Baba kollayan ata, bilici, şifa verici üstün karakterli kişiliğin sahibidir ve ilâhî gücün kutsal figürüdür. Baba/ata isimlendirmesinde işlevsel rol ve kadim gelenekle doğmuş kural ve uygulamalar bulunur.

Babalık Türk kültüründe ocak ruhunun kutsallığı ilgisiyle ev/bark kültüyle devleti temsil eder. Dinî müesseseler, sosyal-siyasî hayat kadar kültür ve medeniyeti de şekillendirir. Baba kavramı biyolojik baba anlamının dışında kullanılarak bir teşkilat, koruyucu kutsal güç anlamını karşılar. Baba/ata figürünün temsilcisi, devlet kavramıyla bulunduğu toplumu manevî şahsiyetiyle temsil eder. Baba isimlendirmesi, manevî bir gücü bulunan kutsal kişilerin işleviyle toplumu bir arada tutma, koruma, yol gösterme olgularını kapsar. Babalık erkine sahip ulu zat, kendisine tabi olan halkın/zümrenin birleştirici gücüdür. Baba sıfatı koruyuculuk, hamilik vb. vasıflarla devleti ve yönetim erkini temsil eder. Kutsal bir temayül olarak babalık olgusu Türk kültürünün ideal yönetim ilkelerini içeren bir ruha sahiptir. Babalık, Türk aile yapısından doğan aile-millet, devlet-millet olma idealinin yansımasıdır. Babalık olgusunda halkın önderi olma, onlar adına karar verme, yetkin olma gibi özellikler bulunur. Bu gücün kurumlaştırdığı zaviyeler, kervanların geçiş yolları üzerinde kurulan köy ve kasabalarda yolcuların barınması amacıyla kurulmuş küçük tekkelerdir. Bu mekânlarda dinî ilimlerle birlikte fen ilimleri de öğretilir ve ahlâkî kurallarla işleyen bir düzen oluşturulur. Zaviyeler dinî

ilimlerin yaşayarak öğrenildiği ve davranış olarak kazanıldığı eğitim kurumlarıydı. Zaviyelerde teşkilatlanma, şeyh/baba kimliğinin hami olduğu bir rolle sunulur. Şeyh/mürşit, güzel ahlak sahibi ve herkes tarafından sevilen, topluma yol gösteren kutlu kişidir. İslam hukukunda adaletli yönetim erkini sürdüren tekke ve zaviyeler halka/topluma barınma, aş, iş ve eğitim olanağı sunardı. Zaviyeler sosyal, siyasî ve devamında kültürel hayata yön verir. Zaviyeler kuruldukları bölgelerde çokluktan birliğe ilkesiyle Osmanlı yönetim erkini temsil eder. Zaviyeler, yönetim erkini temsil etme, huzuru temin etme, eğitim kurumu olma, insanları sosyalleştirme işlevleriyle merkezî yönetimi güçlendirir. İslam kültürü Türk toplumunda sosyal, kültürel, ekonomik, dinsel dinamikleri etkiler. Toplum/grup bu kavramlarla ortak ülküde birleşir. Ev/ocak kültüyle tekke ve zaviyeler geleneği devam ettirir. Geleneğe ruh kazandıran uygulamalar/pratikler İslam mistizmi ve kadim Türk kültür kodlarından doğar. Anadolu medeniyetinin oluşum süreci halkın sığınağı olan, devleti temsil eden tekke ve zaviyeler aracılığıyla sağlanır. Zaviyeler, halkın ihtiyaçlarına cevap verme amacıyla kurulurlar ve baba figürünün ilksel kodu olan büyük gücü/devleti temsil ederler. Zaviyeler, tekkelerin daha küçük bir hali olarak döneminde bir okul göreviyle birlikte kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü kurumlardır. Bir ruh ve grup aidiyeti oluşturma bilinciyle tekke ve zaviyeler topluma/halka değerler eğitimini rol olarak kazandırır. Zaviyeler tasavvuf ehli için ilim yuvası, dost meclisi olma ve manevî arınma sunma işleviyle yeniden doğuş alanlarıdır. Tekke/zaviye, şeyh/baba derecesiyle anılan dinî kimlikleri bulunan kişiler tarafından yönetilir. Kurallar şeyh/mürşit tarafından İslam hukukuna ve tasavvuf geleneğine bağlı olarak oluşturulur. Baba/şeyh lakabıyla hitap edilen kanaat önderi, bölgenin asayişini ve bayındır kalmasını sağlar. Devleti temsil eden bu kuruluşlarda, ticaret yollarının güvenliği, yolcuları misafir etme, kimsesizlere ve hastalara aş ve barınma imkânı sağlamak gibi kamu hizmetinin yanında topluma/halka ihtiyacı olan manevî kazanımlar için rehberlik edilir. Tekke/zaviye etrafında şekillenen kültürel bir gelenek doğar. Geleneği belirleyen zaviyenin işleyiş sistemidir. Şeyhin/babanın/dedenin liderlik ettiği bu kurumlar dönemin medeniyetini şekillendiren güçlü bir geleneğe can verir. Hacı Hasan Baba Zaviyesi bu işlevi şimdiki Baskil ilçesi sınırları içinde sağlar. 16. yüzyıl arşiv belgelerinde Şeyh Hacı Hasan Baba Zâviyesi'nden bahsedilmemesi zaviyenin 17. yüzyılın sonlarında kurulmuş olabileceği fikrini güçlendirir. Vakıf kurucusunun şartı gereği, zâviyenin zâviyedarlığı ve vakfın tevliyeti ile meşihat, alemdarlık, türbedârlık ve çırakdarlığı Hacı Hasan Baba neslinden olan mirasçılarına *"ber vech-i meşruta"* ve *"ber vech-i iştirâk"*, yani satılmamak ve ortak tasarruf etmek üzere bırakılmıştır. (Çakar 2012: 37). Nesil, babanın/atanın işlevlerini miras alarak geleneği devam ettirir. Zaviyelerin birincil görevlerinden/işlevlerinden biri gelen misafiri ağırlamaktır. Misafir ağırlama/konuk etme geleneğinde baba kavramındaki koruyuculuk vasfını üstlenme ve devlet adına halkı/toplumu himaye etmek önemli bir erdemdir. Zaviyede görevli olan her şeyh/eren bu geleneği sürdürmekle mükelleftir. Tasavvuf hareketinin güçlü kurumları geleneğin devamını sağlayan tekke ve zaviyelerdir. Zaviyeler, baba rolündeki yüce bir zatın dinî-ruhanî kimliğiyle devletin baba rolünü üstlenirler. Baba/devlet, Tanrı kutuna ulaşmak için halkın/milletin güven ve huzur içinde maddî ve manevî her türlü ihtiyacına cevap vermeyi kutsal bir görev olarak görür. Adalet ve refahı inşa etme hususunda

zaviyelerin işlevleri baba figürüyle devamlılık oluşturur. Babalık olgusu üzerine kurulan tekke ve zaviyeler birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenir. Anadolu coğrafyası içinde köklü bir gelenek oluşur. Babalık algısı/işlevi Türk kültüründe ocaklık-yurtluk topraklarının vakıflaştırılması üzerine kurulu bir sistemdir. Ocaklık-yurtluk geleneği devletin her alanda var oluşudur. Kültürel ve sosyal bir kurum olan zaviyeler ocak/aile olma bütünlüğüyle baba olan şeyhin ve onun kutsal kimliği etrafında toplanan halkın/toplumun oluşturduğu bir birlik ruhudur. Halk/toplum üzüntüsünde de sevincinde de aile/ocak ilgisiyle baba figürüyle ortak bir paylaşım evreni yaratır. Türk kültüründe baba/ata algısı ilahi güçten aldığı feyizle kutsal değerler ve kutlu kişilik üzerine inşa edilmiştir.

2. Hacı Hasan Baba Kimliğinde Kutsal Adlandırma

Hacı Hasan Baba hakkında mevcut bilgiler oldukça azdır. Baskil ilçesinin Doğancık köyünde türbesi bulunan Hasan Baba'nın yaşamına dair çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. "Yörede Türk iskânı açısından önemli katkısı olan Şeyh Hasan Zaviyesi'nin Osmanlı döneminde XVIII. yüzyıla kadar faaliyetini sürdürdüğü belirtilmektedir. 1881 yılı salnamesinde, 'Şeyh müşarün-ileyh merkeze sekiz saat mesafede vaki Melul Uşağı nam karyede medfun bir ziyaretgâh-ı mahsustur' şeklinde bilgi verilmektedir. Yine bir başka rivayete göre, Hacı Hasan Baba, Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'ın soyundandır. Hacı Hasan Baba Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde mücadele etmiş ve bu topraklarda şehit düşmüştür." (Kıyak 2012: 167). Hacı Hasan Baba'nın kutlu kişiliğinde şehit olarak geçmesi, Anadolu'nun İslamlaştırılması sürecinde rol oynaması, keramet ve ilim sahibi olması bilgileri soy şeceresiyle yüceltilir. Hasan Baba şehitlik mertebesiyle kabul görmüş yüce bir zattır. Eren/baba kimliğinde fetihlerde görev alan kutlu kişiler toplum içinde âlim ve sufî olarak saygı duyulan zatlardır. İslâmiyet'i yaymak gayesiyle yapılan fetihler ve bu uğurda şehit düşme kutsal bir temadır. Bu temanın kutsallığına bağlı olarak halk arasında bir anlatı geleneği oluşur. Hacı Hasan Baba şehitlik mertebesiyle toplumsal algıda peygamberler ve Allah dostlarının manevî kimliği olan bir konuma sahiptir. Baba/ata rolündeki ilksel algının tezahürü olarak peygamberler toplumu babalık himayesiyle kucaklar. Meslekleri çoğu zaman çobanlık olan peygamber ve evliyalar kutlu mekânlarda geçirdikleri zaman ve yaşamla örnek alınır. Manevî üstünlüğü ve kerametleri bulunan peygamberler yaşamlarında sıradan insanlar gibi mütevazı hayatlar yaşamıştır. Bu durum evliyaların kimliğinin rol modelidir. "Eren olarak bilinen, ziyaret edilen, dualarda anılan ve menkıbelerle yaşatılan zatlar, mesleki özellikleri ve kimlikleri açısından bakıldığında Peygamberimizin sahabeleri, fatihleri, fethe iştirak eden her rütbeden askerler, sufiler, ilim adamları, cömertler, vatan savunmasında canlarını vermiş şehitler, gaziler, aşıklar, şairler, yazarlar, dervişler, şeyhler, babalar, dedeler, dede-babalar, demirciler, marangozlar, debbağlar, muhtelif el sanatları ile uğraşanlar, devlet başkanları, vezirler, paşalar, beyler gibi toplumda faydalı işler yapmış, cemiyete yararı dokunmuş kişiler olarak karşımıza çıkarlar." (Sezgin 1998: 463). İslamiyet dininde mütevazı yaşam ve gönüllere hitap etme önemsenir. Peygamberler halkıyla iç içe yaşamış sıkıntılar çekmiştir. Peygamberlerin meslekleri çobanlık, terzilik vb. halkla birlikte oldukları paylaşım ruhu taşıyan günlük hayattaki işlerdir. Sıradan ve halkla

birlikte geçen ömürlerinde kazançlarını ihtiyaç sahipleri için harcamışlardır. Hz. Muhammed Hakk dinini yaymak için mücadele etmiştir. Hacı Hasan Baba kimliği de Anadolu'da bu geleneği yaşatan diğer erenlerle aynı şekilde İslam dininin peygamberleri ve Allah dostlarının yaşamlarından izler taşır. Hacı Hasan Baba'nın anlatılara dönüşen efsanevî kişiliği etrafında doğan inanma ve uygulamalar baba/ata rolünün gelenekselleşen koruyucu ata figürüdür. Koruyucu ata figürü peygamberlerin ve hükümdarların da kutsal gördükleri bir inanış ve uygulamadır. Hacı Hasan Baba'nın baba/ata olgusunun anlamlar dizgesiyle kutlu bir soy şeceresine sahip olduğu, güçlü bir âlim olduğu ve yaşadığı dönemde topluma/halka ata kültüyle bağlantılı tecrübelerini aktardığı görülür. Hacı Hasan Baba soy bağıyla kutsal kabul edilen baba/ata kültünden miras aldığı örnek insan/kâmil insan işleviyle toplumun/halkın rehberidir. Adına bir zâviye kurulmuş olan Şeyh Hacı Hasan Baba'nın kimliğiyle ilgili Osmanlı resmi belgelerinde ondan kutbü'l-ârifîn olarak bahsedilir; seyyid oluşunun yanı sıra, Harput ve çevresinde ilmiyle de tanınan birisidir. Hangi yılda ve ne amaçla hazırlandığı belli olmayan, fakat Osmanlı döneminde (muhtemelen 17. yüzyılda) kaleme alındığı anlaşılan ve oldukça yıpranmış halde bulunan bir belgede Şeyh Hacı Hasan Baba, Şeyh Musa Herdi'nin neslinden Şeyh Davud'un oğlu olarak gösterilmiştir. Esasen Şeyh Yusuf 'un şeceresini yansıtan bu belgede, Şeyh Yusuf 'tan Şeyh Musa Herdi'ye kadar uzanan ve bu arada Hacı Hasan Baba'yı da içine alan silsile şu şekilde gösterilmiştir:

Şeyh Yusuf bin Şeyh Musa
Şeyh Musa bin Şeyh Hasan
Şeyh Hasan bin Şeyh Pop
Şeyh Pop bin Şeyh Mahmud
Şeyh Mahmud bin Şeyh Halil
Şeyh Halil bin Şeyh Davud
Şeyh Davud bin Şeyh Hacı Hasan Baba
Şeyh Hacı Hasan Baba bin Şeyh Davud
Şeyh Davud bin Şeyh Hıdır bin Şeyh Ali
Şeyh Ali bin Musa Hervi.

1518 tarihli Harput Sancağı Tahrir Defteri'nde yer alan nüfus kaydına göre, Zeyve köyünde oturanlardan biri de Şeyh Davud'un oğlu Şeyh Hasan'dır. Burada bahsedilen Şeyh Hasan, daha sonra adına zâviye ve vakıf kurulmuş olan Şeyh Hacı Hasan Baba olabilir. Şayet öyle ise, Şeyh Hasan'ın 1518'de henüz hayatta olduğunu söyleyebiliriz. Fakat sadece bu belgeye bakarak bu konuda kesin bir şey söylemek de mümkün değildir. (Çakar 2012: 105). Hasan Baba şeceresinde gösterilen kutlu soy, adına kurulan zaviye ve vakıftan hareketle bulunduğu yörede kerametleri ve ilmiyle halkın babası/atasıdır. Hacı Hasan Baba'nın soy şeceresinin yer aldığı belge menkıbevî bir özelliğe sahiptir. Bu şecerede halkın/toplumun baba kavramını algılayış biçimi de kendini ortaya koyar. Baba/şeyh İslami gelenekten beslenen keramet ehli kutsal bir kişiliğe sahiptir. Şeyh Musa Herdi'nin şeyh kimliğinin yanında kerametleri olduğu, taşa binip karayılanı kamçıladığı, sabah namazını Diyarbakır'da, öğlen namazını Mekke'de, ikindi namazını da yine Diyarbakır'da kıldığı ifade edilmektedir. Hacı Hasan Baba da ceddi/atası gibi sabah namazını Diyarbakır'da, öğlen namazını ise Mekke'de kılmaktadır. (Çakar 2012: 97). Hacı Hasan Baba şeceresinde görüldüğü gibi âlimler

soyundan gelir. Âlimin bilgelik vasfı baba/eren kimliğinde bilge arketipinin karşılığıdır. Bilge arketipi varlık nedenini bilen kendini ve yaratılış gerçeğini özümseyerek bu doğrultuda yaşayan kut sahibi kişidir. Ariflerin en ileri geleni anlamında Hacı Hasan Baba kutbü'l ârifin olarak adlandırılır. Kutb, baba/ata kimliğiyle ilim ve bilimde en yüksek manevî mertebedir. Hacı Hasan Baba kendisine verilen bu payeyle iyi bir âlim olduğunu ortaya koyar. Şeyh Hacı Hasan Baba bu mertebeye ilmiyle ve veli kimliğiyle ulaşmıştır. Aileden gelen soy şeceresiyle iyi bir eğitim aldığı dinî ve pozitif ilimleri bildiği anlaşılmaktadır. Nitekim tekke ve zaviyeler eğitim ve imaret işlerinde kullanılıyordu. Ata rolünü üstlenen ilim erbabı Hacı Hasan Baba ve diğer erenler, dinî ilimleri aktarmada ve sosyal ödevleri yerine getirmede halka vaaz ederler. Baba/ata vaaz edecek/edilecek bir öğretiyi temsil eder ve bu bağlamda halka/topluma yol göstericidir. Osmanlı yönetiminde küçük idarî kurumlar merkezi yönetimi güçlendirme ve temsil etme erkine sahiptir. Ev/ocak kültüyle baba olgusu arasında eş kullanım mevcuttur. Ev/ocak ilgisiyle küçük kurum büyük kurumu güçlendirir. Baba kültüründe Türk-İslam geleneğiyle kurulu ezelî bir karakter bulunur. Baba, evin/halkın koruyucusu olma sıfatıyla çatıyı sembolize eder. Çatı, evin üstünü kaplar ve göğe doğrudur. Çatı altındaki her şey çatıya bitişiktir. Baba/ata olgusu, dikey boyutta gelişen ve toplumu/halkı güçlendiren manevî bir haz sağlayan yükseliş sunar. Evin sağlamlığını temelle birlikte çatı sağlar. Babalık devletin koruma ve kollama işleviyle evin çatısıyla özdeştir. Hacı Hasan Baba mürşit olarak müritlerine kutsal yolun rehberliğini yapar. Baba, olgunluk ve bilgelik ilkesiyle öğreten ve rehber olandır. Kendi yaşamıyla müritlerine örnek olur. Hayat ve yolculuk insanın yaratılış gerçeğidir. Yolculukta rehbere ihtiyaç duyulur. Baba/ata figürü çatı/ocak ilgisiyle kişinin değerler dünyasını inşa eden bir Türk kültürüyle idealize edilmiş bir semboldür. Hacı Hasan Baba, ata/eren rolünden doğan değerler eğitimini sunmada topluma/halka öncü olur.

Hacı Hasan Baba mürşit-i kâmil sıfatıyla yaşadığı toplum içinde birleştirici bir güç olmuştur. Adına vakfedilmiş zaviye bu bilincin yaşatılmasıdır. Tekke ve zaviyelerin sosyal hayatla birlikte sunduğu güçlü bir irade sunulur. Ocak/zaviye düzenin sağlanması için önemlidir. Şeyh Hacı Hasan Baba Zaviyesi üç noktayı birleştiren bir konumda yerleşir. Şeyhe ve ailesine intisap eden vakıf ve gelirleri karşılığında bulunulan yörenin iskânını sağlayan bu kurumların işlevi devlet adına kanunu uygulama ve huzuru temin etmedir. Anadolu coğrafyası, Osmanlı teşkilatlanması ve halkın yaşam şekli zaviyelerin de şekillenişidir. Ocak geleneğinde zaviyeler halk ile devlet arasında siyasî sosyal ve kültürel rol oynamışlardır. Türk kültüründe baba kavramı manevî bir çehreyle devleti temsil etme kimliğiyle göstergesel bir değer kazanır. Tekke, zaviye ve dergâhlar bu kimliğin örfi ve şerri hukukla uygulanma/yaşatılma mekânlarıdır. Yurtluk-ocaklık geleneğinden beslenen zaviyeler, aile/birlik ülküsüyle devletin bir koludur. Devleti temsil etme, halkı himaye etme, yöreyi bayındır kılma ve düzeni sürdürme gibi görevleri bulunur. Zaviyeler ocak kültüyle baba olan devletin temsilcisidir ve halkın korunağı ve sığınağıdır. "Şeyh Hacı Hasan Baba Zâviyesi, Arapgir-Keban istikametinden gelip Altıyaka ve Hacımustafa köylerinden Doğancık'a, buradan da bir taraftan Harput'a, diğer taraftan ise Malatya'ya kadar uzanan kavşak bir noktada kurulmuştur (bkz. Harita-1). Osmanlı döneminde Baskil kasabası henüz

mevcut olmadığı için, Malatya istikametinden gelen yolcular, Hacı Hasan Baba Zaviyesi'nin de bulunduğu Doğancık köyü civarından geçerek Harput'a giderlerdi. Dolayısıyla, buradaki zâviyede hem tarikat mensubu dervişlerin manevi ihtiyaçları karşılanıyor hem de vakıf arazilerden sağlanan gelirleri sayesinde yolu buradan geçen insanların barınma, yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçları karşılanıyordu." (Çakar 2012: 105). Vakıf olarak bulunduğu yörede iktisadi ve içtimai hayatı şekillendiren Hacı Hasan Baba Zaviyesi bir taraftan manevî ilimlerde bir taraftan sosyal ve siyasî hayatın düzenlenmesinde etkin olmuştur. Hacı Hasan Baba adına kurulan vakfiye kamu hizmeti ve sosyal hizmeti birleştirir. Tekke ve zaviyeler kâmil sıfatını taşıyan mürşidin rehberliğiyle İslam tasavvufunu bir ekol haline getirmiştir. Tasavvuf kültüründe mütevazı bir yaşam ve gönül ehli olmak önemlidir. Hacı Hasan Baba ataları gibi mütevazı bir yaşam sürmüş; kendi adıyla anılan zaviye de bu geleneği yaşatmıştır. Bulunduğu bölgenin kalkınması, sınırları içinde güvenliği sağlama rolüyle baba/dede/eren tipi irşat sahibidir. Zaviyeler idareci konumundaki şeyh/baba aracılığıyla toplumsal dayanışma ruhunu güçlendirmiş; fikrî, sanatsal ve sınaî hayata katkı sağlamışlardır. Zaviyeler toplumun aidiyet bilincini ve ruhunu kazanmasında da önemli roller üstlenir. Sosyal hayat içinde zaviyelerin etkin olduğu kural ve uygulamalarla düzen sunulur ve halkın güven içinde olması sağlanır. Hacı Hasan Baba Zaviyesi geleneksel ve şerri hukuktan doğan rolünü baba/ata işleviyle yerine getirir. Zaviyeler tasavvufi gelenekle dostların bir araya geldiği feyiz aldığı kültürel mekânlardır. Dost meclisini canlı tutan zaviyeler mekânsal boyutta kültürün aktarımında ve geleneğin devamlılığında rol oynamıştır. Zaviyeler toplumsal dayanışma ruhunu aşılayan geleceğe taşıyan inanç/inanış temelli kurumlardır; bu işlevin sürdürülebilirliğinde etkili olan güç baba/ata algısı etrafında gelişen kutsal bilinçtir. Baba adlandırmasına sahip ulu kişi devlet adına meşru bir kimlik oluşturur. Zaviyeler İslam hukuku sistemiyle bulunduğu bölgenin devlet adına yöneticiliğini yapar. İslami kültürün ve siyasî erkin birleştiği zaviyeler halkı da temsil eder. Harput vilayetinde Baskil bölgesinde etkinlik alanı bulunan Hacı Hasan Baba Zaviyesi bu bilinçle hem toplumu hem de yönetimi baba-evlat rolüyle birleştirici bir ruhla temsil eder. Devlet/yönetim, milletin babasıdır; millet ruhu, baba/devlet çatısı altında oluşan değerlerle güçlenir. Baba devlettir ve hamilik eder. Devlet topluma/millete her açıdan kol kanat gererek babalık yapar. Baba kimliği aile/evlat için büyük bir güç ve güven telkin eden bir ilkedir. Toplum hafızasında 'Babalık yapmak' deyimi güçlü, güven veren ve koruyan işleviyle devletin rolüdür. Bu irade baba kimliğinin toplum için taşıdığı anlam dizgesidir.

Hasan Baba'nın adıyla yaşam felsefesi haline getirilen bir sistem görülür. Yol güzergahında bulunan Hasan Baba Zaviyesi baba/ata anlayışıyla döneminde bu bölgeyi bayındır kılar. Doğancık (Meluluşağı) köyü sınırları içinde Hasan Dağı'na yakın bir düzlük içinde kurulan zaviye daha sonra cami olarak kullanılmaya başlanır ve minare eklenir. Zaviye yeni bir işlevle baba/ata geleneğini devam ettirir. Halkın topluca bir araya geldiği camiler birlik ruhunu güçlendirir. Yine camiler Allah'ın evi olarak görülür. Ata/baba/evliya, toplumun önderidir ve bu bakışla kutsal görülür. Türlü isim ve sıfatlar kutsal kabul etme eylemidir. Dinî-mistik kişilikler etrafında kutsal inanışlı hikâyeler/anlatımlar gelişir. Hacı Hasan Baba'nın tarihî şahsiyetine bağlı anlatılan menkıbe ve tecrübeler/deneyimler

zamanla kutlu kişi ve mekân bağlamıyla edebî bir gelenek oluşturur. Tarihî kişiliği ve aile şeceresiyle soyu seyyidliğe dayanan Hacı Hasan Baba, Türk-İslam felsefesiyle şekillenen bir geleneğin temsilcisidir. Kültür ve inanış/inanç günlük yaşama değerler, kurallar ve ahlâkî hazlar olarak yansır. Baba adlandırması bağlam olarak cömertlik, tevazu sahibi olma, koruyuculuk vasfına sahiptir. Gelenek çerçevesinde inanışlara bu anlamlarıyla yansır. Baba/eren adlandırması İslâmiyet inanışının kut ifadesiyle halka karşı sorumluluk bilinci içerir. Anadolu'nun kültürel ve sosyal hayatının şekillenmesinde babaların/erenlerin rolü önem arz eder. Baba olgusu veli-evliya kimliğinin İslamiyet inanışındaki karşılığıdır. Baba ata kültünün İslamiyet inancıyla oluşturduğu anlayışın mistik terkibidir. Elazığ kültüründe ve özelde Harput içinde doğmuş bir ata/baba geleneği bulunur. Harput kültüründe ilimleriyle ve kerametleriyle bölgeyi kutlu bir mekân haline getiren âlimler zengin bir gelenek oluşturur. Harput döneminin önemli kültür merkezleri arasındadır. Bu değer burada türbeleri bulunan baba adlandırmasıyla kerametleri efsaneleşen zatlardan kaynaklanır. Harput kültüründe din âlimleri ve keramet sahibi evliyalara bağlı gelişen inanışlar bulunur. Baba/eren/şeyh halkın/toplumun manevî şahsiyetin feyizlendiği bir kimliktir. Hacı Hasan Baba kendisine tabi olan halk için hayatteyken de ölümünden sonra da manevî feyizle birleştirici ve olgunlaştırıcı kutsal zattır.

Baba algısı/adlandırması dinsel-törensel inanış ve uygulamalara dayanır. Kutsallık taşıyan ruh ölümsüzdür. Evliya/eren, mekânı bu ulvî ruhun orada bulunduğu inanışıyla ev/ocak kültünün mekâna yansımasıdır. Ateş ve ocak Türk kültüründe kutsiyet taşır. Evliya-baba tipi toplumun ihtiyaç duyduğu birliktelik ruhunu sağlar. Halkın sıkıntılarını gideren baba, bu kutsal rolünü ölümünden sonra da devam ettirir. Halk evliya kimliğine sahip zatı ziyaret ederek ölümsüz olan ruh bağlamıyla manevî destek ister. Arzu ve niyetler üstün ve yüce zatlar aracılığıyla Yaratıcıya ulaştırılır. Baba/evliya tipinin manevî mertebesi ve Allah dostu olması önem arz eder. Halk/toplum kerametleriyle bildiği baba/ata işlevini devam ettiren zatın mekânını kutlu ocak/ev olarak ziyaret eder. Türbeler baba/ata kimliğinin ölümünden sonra da ruhun ölümsüzlüğüyle mekânda olduğu inancını taşır. İslam geleneğinde mezarlar ölülerin bulunduğu yerler olmasıyla saygı gösterilen özel ve kutsal mekânlardır. Türbe, ziyaret, yatır vb. yerler bir mezar olmanın ötesinde kutlu bir ziyaret mekânıdır. "Türbe, içinde bulunan metfun zatın özel ve kıymetli eşyalarının ve mezarının kaybolmaması, zarar ve tehlikelerden korunması, ziyaretçilerin rahat bir şekilde Kuran okuyup dua etmelerine tefekkür alemine dalıp, o büyük zatın ruhaniyetinden feyiz almalarını, o büyük zatı vesile ederek Allah'tan dualarının kabulünü istemeleri için yapılan mabettir." (Aytürk ve Altan 1992: 30). Mekân ziyareti kutsal zatın huzurunda olma inanışını içerir. Halk/toplum şeyhlik/evliyalık/babalık atfettiği büyük zatı ziyaret ederek ona konuk olur ve bu özel mekânda dua, tevekkül ve adaklarla hacetlerini Allah'a ulaştırır. Hacı Hasan Baba'nın ziyaretgâhı sıkıntısı bulunan insanların baba değerini taşıyan zat aracılığıyla kurtuluşu arama işlevini sağlar. Daha ziyade ruhsal rahatsızlıkları olanlar ile felç geçirenler, iyileşmeleri ümidiyle buraya getirilmektedir. Türbe kısmı ile namaz kılınan mekân bir duvarla birbirinden ayrılmıştır. Avlunun sol tarafındaki ilk kapıdan mescit bölümüne, ikinci kapıdan da makam bölümüne geçilmektedir. Avlunun sağ tarafında ise misafirhane bölümü yer almaktadır.

(Aydoğmuş 2009: 251). Burada dikkati çeken hem ruhsal hem de bedensel rahatsızlıklarda halkın/toplumun şifa bulabilme umutlarının babanın/evliyanın kutsal mekânı ve kimliği etrafında oluşmasıdır.

Türbelerde gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar sınavlar yolundaki sembolik değerlerin bir benzeridir. Sıkıntısı/hastalığı/isteği bulunan kişi maceranın öznesi olur ve amacına ulaşabilmesi için kutsal bir rehbere ihtiyacı vardır. Anlatılarda kahramana yol gösteren Hızır, ak saçlı ihtiyar, derviş vb. tipler tecrübe ve bilgileriyle kahramanın macerasını kolaylaştırır. Rehber baba kimliğini taşıyan gücün ulvî şahsiyeti aracılığıyla ayrılma arınma ve erginlenme ritüellerindeki gibi sıkıntıdan kurtulma işlevini sağlar. Erginlenme yolculuğunun rehberi kutlu baba/ata kimliğine sahip zattır. Allah dostlarının makamı yüce bir makam olarak görülür. İnsanlar, Hasan Baba'nın makamında kalarak şifa bulacaklarına ve hacetlerine kavuşacaklarına inanırlar. Kerametleriyle dualaın ulaştırıcısı olarak aracı kılınır. İnsanlar bunalımlarında ve çaresizliklerinde sığınacak ruhanî bir kuvvete ihtiyaç duyar. Baba kimliğine sahip erenler bu bilincin pekişmesiyle toplumda psikolojik rahatlama sağlarlar. Toplum bu kimliğin şifacı rolünü önemser. Hacı Hasan Baba'nın adını taşıyan türbe babalık olgusuyla mirası devralır. Hacı Hasan Baba'dan sonra gelen soyu da bu geleneği devam ettirir.

Şeyh Hacı Hasan Baba ölümünden sonra da manevî değerlerle yaşadığı mekânın ziyaret edilmesi geleneğiyle halkın sıkıntılarına çare bulmak için sığındığı bir değerdir. Hacı Hasan Baba Türbesi hastalara şifa bulma ve umut etme yönüyle çeşitli sağaltma törenlerini içerir. Uygulamalar/törenler aracılığıyla sağaltma geleneği canlı kalır. Menkıbeler, efsaneler ve sağaltma uygulamaları/pratikleri işlevsel bağlamla halkın/toplumun ortak inanışını/inancını ifade eder. Hacı Hasan Baba kimliğinde ata/eren figürü şeyhlik ve seyyidlik soyuyla menkıbevi, efsanevî kerametleri ve ziyaretgâhıyla sağaltma ve pratiklerle şifa verdiğine inanılan bir konuma sahiptir. İnanç ve pratikle kutlu mekân ve kişi üzerinden yeni pratikler/uygulamalar oluşturulur. Hasan Baba Türbesi isimlendirmesi yörede bulunan kutlu zat etrafında doğmuş bir inanışın mekâna aitlik ilgisiyle ev/yurt anlamını katar. İnsan için bu zatın mekânı yüce ruhlarla görüşme alanıdır. Mekânın ulvî atmosferinde insan kendini huzur ve güven içinde hisseder. Kutlu mekânlar etrafında törensel inanışlar doğar. Hasan Baba şahsiyetin eren tipidir. Babalık olgusunun toplumu güçlü kılan maddî ve manevî değerlerle halkını koruyan liderlik vasfı bulunur. Türk kültüründe liderler/hükümdarlar/siyasetçiler baba olarak algılanmış ve yaratıcı gücün kutsal görevini üstlenmiştir. Hacı Hasan Baba zaviyesi yerel bir gücün simgeleşmiş algısıdır. Baba, Anadolu kültüründe hamilik sıfatıyla topluluğun değerler dünyasını yansıtır. Sahip olunan güç büyük bir aile olma bilinciyle millî ruhu yansıtır. Hasan Baba türbesi ve baba/ata algısı kutsalı birleştirir.

Türk kültüründe baba/ata inanışı her şeyin bir ruhu olması bağlamından doğar. Ata/baba inanışı bir külttür, kutsaldan doğan kült anlayışı atanın/babanın öldükten sonra da ruhunun yaşamaya devam ettiği inancıdır. Ataların ruhunun bulunduğu düşünülen dağ, mağara vb. mekânlar kutsal kabul edilir ve bu mekânlar ziyaret edilir. Atalar için belli dönemlerde törenler yapılması ve mekânlarının ziyaret edilmesi İslamiyet öncesi ve sonrası devam eden bir gelenektir. Mekân, ata ruhunun bulunduğu kutsal alandır. Ata/baba ziyaret edilerek manevî huzur sağlanır.

Psikolojik rahatlama ve ata/babanın kutlu kimliğinden güç alma manevî bir enerji ve güç sağlar. Atalar ziyaret edilir kurbanlar sunulmaya devam edilir. Baba/ata eren/ermiş kimliğinin kutsal imgesidir. Baba/ata imgesi içinde toplumun dayanışma gücü ortaya konur. Baba/ata güçlü bir metafordur çünkü ezelî bir imgedir. Peygamberler, hükümdarlar, din ve devlet adamları baba arketipinden beslenir. Baba/ata eren, evliya olarak toplumsal bir soy kültüne bağlıdır. Babanın mekânına gelmek güven veren ataya saygı, hatırlama ve dua alma işlevini sağlar. Hacı Hasan Baba'nın vefatından sonra yapılan türbe kutlu zatın mekânı olarak geçer. Hacı Hasan Baba'nın Türbesi etrafında bulunan bölümlerde ağaç kültü eski inanışlarla birleşir. Hacı Hasan Baba türbesinde gerçekleşen uygulamalar ruhsal hastalık, fiziksel hastalıklar, çocuk sahibi olma vb. istekler baba sıfatını taşıyan zatın hayattayken de bu tür hastalıklar için sağaltma uyguladığını gösterir. Gelişme geriliği olan ve çelimsiz çocuklar iyileşmesi için 'kırk dutlar' adı verilen ağacın yanına getirilir. Yörede bu hastalığa yakalanan çocuklar için "kırk bastı" ifadesi kullanılır. Bu hastalığın sebebi olarak ise kırklı çocukların yanına gusül abdesti olmayan bir kişinin gelmesi ve onu etkilemesi gösterilir. Kırk basmasına uğrayan çocuklar üç cuma üst üste getirilerek bu dutun etrafında yedi defa döndürülür. Döndürüldükten sonra ise üç kez dutun oyuğundan geçirilir. Ayrıca hasta çocuğun elbisesinden bir parça buraya bırakılır. Daha sonra bu ağacın toprağından biraz alınır ve suya karıştırılarak hasta çocuğa banyo yaptırılır ve böylece şifa bulacağına inanılır. (Kıyak 2012: 168). Tüm bu uygulamalar sıkıntıların giderilmesi için yapılan şifa sunumlarıdır. Uygulamalara çeşitli inanışlar yüklenerek sayı formelleriyle kutsallık kazandırılır. Üç, kırk vb. sayılarla yapılan uygulamalardaki sayıların mistik bir içeriği bulunur. Kırk sayısı olgunlaşma, tamamlanma ve döngüdür. Motif olarak inanışlardan doğan sayı formelleri inanışla bir ritüel olarak kutsal kabul edilir. Hacı Hasan Baba ve türbesinin ziyaret edilmesiyle yapılan uygulamalar keramet sahibi evliya/veli olan zatın babalık vasfının devam etmesi işlevidir. Ziyaret sırasındaki dua ve istekler baba/ata ruhu aracılığıyla Allah'a ulaştırılır. Babanın aile/ocak kültündeki yeriyle bir sığınış, duasının baba kimliği aracılığıyla gerçekleşeceğine duyulan inanış baba figürüne bağlanma ve bu güce duyulan güveni somutlaştırır. Baba/ata/dede algısında belli nitelikleri kendinde taşıyan bir kişilik öne çıkar. Baba/ata figürü şefkatli, hoşgörülü, fedakâr ve anlayışlı olma bağlamıyla toplumun/halkın psikolojik olarak sığındığı bir güce sahiptir.

Geçmişten günümüze türbesinin bulunduğu mekân kutlu sayılarak çeşitli sağaltımlar devam etmiştir. Hastalıklardan arınma, çocuk sahibi oma vb. istekler için şeyhin türbesi ziyaret edilir. Kutlu zatın bulunduğu mekân ve çevresindeki nesnelere yüklenen işlevlerle şifa uygulamaları yapılır. Hacı Hasan Baba Türbesinde çocuğu olmayan kadınların yaptığı uygulamada türbe yanında bulunan dut ağacının etrafında üç defa dönülür ve çocuğu olmayan kadın kendisine ait bir kıyafet parçasını ağacın dalına bağlar ve dileğini diler, daha sonra ağacın toprağından bir avuç alarak arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. Evine geldiği zaman ağacın kökünden almış olduğu toprağı duş alacağı kova içerisine koyarak o su ile duş alır. Yine kutlu mekân etrafında dileklerin kabulü için türbenin arka tarafında küçük delikler oluşmuş duvar üzerine türbe etrafındaki taşın yapıştırılması yapıştırılırken dileğin dilenmesidir, Eğer taş yapışırsa dileğin

gerçekleşeceğine inanılır. (Kızılaslan 2019: 17). Günümüzde sürdürülen bu uygulamalar baba/ata inanışının psikolojik iyileştirme işlevidir. Dilekler/arzular insanın umut etmesi ve geleceğe dair olumlama bağlamıyla isteklerde bulunması şeklindedir. Hacı Hasan Baba türbesi ve civarında bulunan ağaç, türbenin duvarına taş yapıştırma gibi uygulamalar Türk kültüründe Şamanizm ile başlayan geleneklerin güncellenerek devam etmesidir. Ağaçlara bez/çaput bağlanarak dilek dilenmesi, ağacın etrafında gerçekleştirilen devir döngüsü ve kutlu mekâna ait taşların dilek için yapıştırılması ilksel törenlerdeki temel inanışının/özünün korunmasıdır. Burada baba/ata ruhunun taşıyıcısı Hacı Hasan Baba olur ve uygulamalar dinsel inanış sistemiyle yenilenir. Özün içindeki ana tema ise baba/ata ruhunun kutsal varlığıdır. Kadim gelenek ve uygulamalar İslami inanışların eklenmesiyle motifleşir. "Hacı Hasan Baba Türbesine gelen ziyaretçiler türbede yatan zatın maneviyatına inanarak namaz kılıp dua ederler. Eskiden bu türbede türbe duvarına küçük taşları yapıştırarak dilek dilenmekteydi. Günümüzde bu inanış yok olmuş durumdadır. Türbeye gelerek dua edip duaları kabul eden vatandaşlar adak olarak kurban keserler." (Kızılaslan 2019: 74). Taş yapıştırma uygulamasının terk edilmesinde inanışlar etkilidir. İslami inanca ters olan bu davranış eleştirildiği için devam etmemiş olabilir. Tören sırasında gerçekleşen her bir uygulama basamağı neden-sonuç bağlamıyla bir inanışı somutlaştırır. "Baskil ilçesinde bulunan Hacı Hasan Baba Türbesinde türbe yanında bulunan dut ağacına bez bağlanılarak kızın kısmetinin açılacağına inanılır. Yine bu türbede yapılan bir başka uygulamaya göre, türbenin arka tarafındaki duvarda bulunan oyuklara yerden alınan taş yapıştırılmaya çalışılır, dilek dilenir. El taştan çekildikten sonra taş yapışık kalırsa dileğin olacağına inanılır." (Kızılaslan 2019: 37). Her türlü dilek törensel bir formda kurgulanarak kutsal bir inanışa dönüşür. Törensel uygulama sırasında figürler ve dualaların sunulması işleviyle bir odaklanma taşır. "Türbeye ziyarete gelenler arasında çocuğu olmayanlar, ruhsal bozukluğu olanlar, felçli hastalar bulunmaktadır. Türbenin içinde bir de misafir odası vardır. Türbeye şifa niyetinde gelen kişiler genel olarak türbenin misafir bölümünde bir gece kalırlar. Dua eder, namaz kılarlar. Daha sonra türbeye gelip adaklarını keser bunu ihtiyaç sahiplerine dağıtırlar." (Kızılaslan 2019: 76). Adak kutsal bir anddır. Türbe ziyaretinde bu şekilde kutsal bir yemin edilir. Duanın kabul edilmesinin ardından teşekkür etme, başkalarını sevindirme ilgisiyle sosyalleşme ve paylaşım ruhunun işlevini güçlendirir.

Türbede gece konuklayarak inziva ve tevekkül içinde dua edilir. Gece burada kalıp rüya görenler hayatlarına rüyanın yorumuna göre yön verir. Kutlu mekânın şifa sunma özelliği tüm mekâna yansır. Toplum baba olarak adlandırdığı zatın manevî şahsiyeti ve mistik yaşamı etrafında şifalanma uygulamalarını gerçekleştirir. Baba/ata kimliğinde güven duyulan her daim yanında olacağı bilinen/düşünülen güçlü bir figür önemsenir. Hacı Hasan Baba türbesinde halk kendini güçlü ve güvende hissederek şeyhin/evliyanın mekâna yansıyan kutsiyetinden güç alır. Mekânlar orada bulunan zatın ruhunun olduğuna inanılan özel alanlardır. Yaşamları ve tecrübeleriyle topluma yol gösterirler. Temel gayeleri Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır; bu uğurda İslam dininin temeline dayanan bir yaşam sürdürülür.

Baba/ata olan kutlu zatlar, Türk kültüründe inanç/inanış temelli bir adlandırma ve algıyla ezelî bir semboldürler. Sembolde çağrışım ve anlam dizgesiyle yinelenme sağlanır. Çağrıştırılan anlam toplumu yönlendiren millî ve manevî bir ruh sağlayan dinî kanaat önderidir. Ata/baba ilksel anlamın işlevinin yinelenerek korunduğu yaşatıldığı bir gelenektir. Gelenekler, içerdiği derin anlam ve çağrışımlarla sembolü yaratır. Sembolün anlam ve çağrışım yoluyla bir karşılığı/işareti bulunur. Buradaki göstergede baba/ata sembol değerken Hacı Hasan Baba gibi zatlar işaret olur.

SONUÇ

Baba/ata algısı Türk kültüründe her dönem etkili olmuş kutsal bir inanıştır. Zamanla verilen diğer adlandırma ve sıfatlar baba/ata inanışının işlevinin geleneklerle sürdürülmesidir. Baba/ata doğadaki gök ve gök unsurlarıyla Tanrısal gücün kutsiyetine bağlanır. Babalık/atalık algısı Türk kültüründe İslamiyet öncesi var olan şaman/kam ataların işlevinin İslami gelenekle biçimlenen anlayışıdır. Kutlu soy/ata inancı, Türk-İslâm geleneğinde önemsenir. Baba/ata figürü soydan gelen ocak/yurt ve imtiyazla kutsal görülür. Baba/ata duaların taşıyıcısı/ulaştırıcısı inancıyla kutsallaştırılır. Hasan Baba'nın şehit olduğuna inanılması ve peygamber soyundan geldiğine dair inanış etrafında efsanevî bir anlatım gelişir. Din yolunda şehadet etmek kerametlerle birlikte kutsal bir kişiliğin baba/ata inanışıyla kazandığı manevî derecedir. Hacı Hasan Baba'nın kutlu bir soydan geldiği, dinî ilimlere vakıf olduğu, Anadolu'nun İslamlaşması için mücadele ettiği ve çevresini ilmiyle aydınlattığı görülmektedir. Hacı Hasan Baba mürşit kimliğiyle halkın sığındığı ata/baba kimliğidir. İslam hukukundan ve Kur'an ışığından feyizlenmiş yüce bir zat olarak görülür. Hacı Hasan Baba manevî ilimlerde halka önderlik yapmıştır. Hacı Hasan Baba 'Kutbû'l Arifîn' mertebesiyle âlimdir ve adına Baskil yöresinde bir zaviye kurulmuştur. Tekke ve zaviyeler bütünleştirici sosyal kurumlardır. İşlevleri devleti temsil etme, güvenliği sağlama, halkı koruma vb. idarî, sosyal ve kültüreldir. Zaviyeler sosyal, siyasî ve kültürel dayanışma ortamı olmasıyla cemiyet hayatını ve birlik ruhunu güçlendirir. Aynı zamanda toplumsal düzeni sağlama ile merkezî bir kurumdur. Hacı Hasan Baba Baskil'de adını taşıyan zaviyeyle bilinen bir isimdir. Şeyh Hacı Hasan Baba Zaviyesi ticaret, güvenlik hizmetleriyle birlikte kültür ve sosyal alanda da hizmette bulunmuştur.

Dede ve babalar mürşidin görevini üstlenir. Baskil yöresinde devam ettirilen türbe ziyaretindeki uygulamalar baba/ata algısının gelenek olarak devam etmesidir. Hacı Hasan Baba'nın etrafında gelişen babalık olgusunda türbesini ziyaret ederek yapılan uygulamalar dikkat çekmektedir. Keramet sahibi kutlu ata/baba mekân değiştirmiş ancak topluma/halka manevî desteği sürmektedir. Bu inanışta ruhun ölümsüz olarak görülmesi etkilidir. Ruh canlı kabul edilen bir var oluşluk taşır. Türk kültüründe ata/baba ceddin yol göstericisidir. Baba/ata/eren kimliğiyle kutlu şeceresi etrafında menkıbevi kişilikle uygulamalar doğmuştur. Eren/baba olarak adlandırılan zatlar etrafında menkıbeler doğar türbeleri ziyaret edilir ve dua edilir. Şeyh Hacı Hasan Baba Türbesi, baba kimliğinin vefatından sonra mekân aracılığıyla aile/ocak işlevini devam ettirir.

Kaynakça

Aydoğmuş, Günerkan (2009). Harput Kültüründe Din Âlimleri, Manas Yayıncılık, Elazığ.
Aytürk, Nihat-Bayram Altan (1992). Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri Yayınları, Ankara.
Çakar, Enver (2012). Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeleri, Vakıflar Dergisi, Haziran, S. 37, s. 93-130.
Çetin, İsmet (2007). Türk Kültüründe Bab (Baba)/ Ata Geleneği, Milli Folklor, Yıl:19, Sayı: 76, s. 70-75.
Kıyak, Abdulkadir (2012). Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı-Baskil Örneği, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, s. 159-181.
Kızılaslan, Caner (2019). Elazığ Baskil İlçesi Monografisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Niğde.
Sezgin, Abdulkadir (1998). "Eren ve Evliya Kavramlarının Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler", 1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalar Kongresi Bildirileri, Ankara, Evrak Yay., 13-16 Ağustos, s. 457-508.

BASKİL'DEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BAZI YAPI VE MEZAR TAŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Korkmaz ŞEN**

Öz

Baskil, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzası'nda yer almaktadır. Elazığ İl'ine bağlı bir ilçe olup İl merkezine yaklaşık 40 km. mesafededir. Doğusunda Elazığ İl merkezi, kuzeyinde Keban İlçesi, batısında Fırat Nehri ile çevrilmiştir. Tarihi güzergâhlara ve tarihteki birçok devletin doğal sınırlarını belirleyen Fırat Nehri'ne yakın oluşu gibi nedenlerden dolayı da stratejik bir konumda kalmıştır. Bu araştırmada, Elazığ-Baskil karayolunun 10. kilometresinden kuzeye döndükten sonra 3 km. mesafede yer alan Mesti (Yenikonak) Köy merkezindeki Mesti (Yenikonak) Köyü Camii ve bu camiye 50 metre mesafedeki Mesti (Yenikonak) Köyü Çeşmesi; Baskil ilçe merkezinin yaklaşık 13 km. batısında yer alan Akdemir (Şeyhan) Köyü'ndeki Musa Herdi Zaviyesi; Elazığ-Malatya sınırını belirleyen Fırat Nehri üzerinde yer alan ve günümüze ulaşamayan tarihi Kömürhan Köprüsü ile İlçedeki Osmanlı dönemi mezar taşlarının üzerindeki semboller ele alınacaktır. Eserlerin sanat tarihi açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Cami, Zaviye, Çeşme ve Köprü

A STUDY OF SOME OTTOMAN CONSTRUCTIONS AND GRAVESTONES IN BASKIL

Abstract

Baskil is located in the Upper Euphrates Basin of the Eastern Anatolia Region. It is in the city of Elazığ and approximately 40 km away from the city center. It is surrounded by Elazığ city center in the east, Keban province in the north and Euphrates River in the west. It is in a strategical location because of the reasons such as its being close to some historical routes and the Euphrates, which has determined the natural borders of a lot of nations in history. This study examines Mesti (Yenikonak) Village Mosque in the center of Mesti (Yenikonak) Village located in 3 km distance after turning from Elazığ-Baskil road 10. Km to the north and the Mesti (Yenikonak) Village Fountain in 50 m away of this mosque; Musa Herdi Zawiya in Akdemir (Şeyhan) Village, which is situated about 13 km west of Baskil town center; Kömürhan Village, which is located over the Euphrates identifying Elazığ-Malatya border, and its history which cannot reach

* Bu makale, 16-17 Nisan 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Baskil Sempozyumunda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. ksen@firat.edu.tr

today; and the symbols on the Ottoman gravestones. It is aimed to evaluate the works in terms of art history.

Key Words: Baskil, Mosque, Zawiya, Fountain and Bridge

Giriş

Baskil, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Havzasında yer almaktadır. Elazığ İli'ne bağlı bir ilçe merkezi olup İl merkezine yaklaşık 40 km. mesafededir. Doğusunda Elazığ İl merkezi, kuzeyinde Keban ilçesi, batı ve güneyi Fırat Nehri ile çevrilmiştir. Tarihi güzergâhlara ve tarihteki birçok devletin doğal sınırlarını belirleyen Fırat Nehrine yakın oluşu gibi nedenlerden dolayı da stratejik bir konumda kalmıştır.

Tomisa, Muşar, Haroğlu Kaleleri gibi nitelikli savunma yapılarının yoğun bir şekilde gözlemlendiği ilçede tarihi yapı çok azdır. Bu açıdan çalışmaya konu olan cami, çeşme, Türbe (Zaviye) köprü ve mezar taşları oldukça önem arz etmektedir. Çalışmaya konu olan eserler Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir.

Mesti (Yenikonak) Köyü Camii

Yeri ve İnşa Tarihi

Cami, Elazığ merkez köyünde, Elazığ-Baskil karayolunun 10. Kuzeye döndükten sonra 3 km. mesafede yer alan Mesti (Yenikonak) köy merkezindedir[647]. İnşa ve tamirat olmak üzere mermerden yapılma iki kitabesi vardır. Kim tarafından yapıldığı bilinmeyen yapının mihrabındaki kitabeye göre 1703 (H. 1115) yılında inşa edilmiştir**(Resim 1-2).** Harime Giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre de 1812 (H. 1227) yılında onarım görmüştür**(Resim 3).** Ancak mihraptaki kitabe 1812 yılındaki onarım ile birlikte oraya yerleştirtilmiş olmalıdır. Çünkü inşa kitabelerinin mihrap üstüne yerleştirilmesi rastlanılan bir durum değildir.

[647] Not: 1654 tarihinde Herdi Oymağından olduğu anlaşılmaktadır. 17. Yüzyılda köy statüsü kazanmıştır. 1838 yılına kadar Baskil'deki Herdi Aşiretinin yönetim merkezi olmuştur. 20 yüzyılın başında ise Baskil'in kurulmasıyla birlikte Merkez ilçeye bağlı kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar, Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri, Ertem Basım, Ankara 2012, s.127-128.

Resim 1: Mesti Köyü Camii İnşa Kitabesi

Resim 2: Mesti Köyü Camii Mihrabı ve İnşa Kitabesi

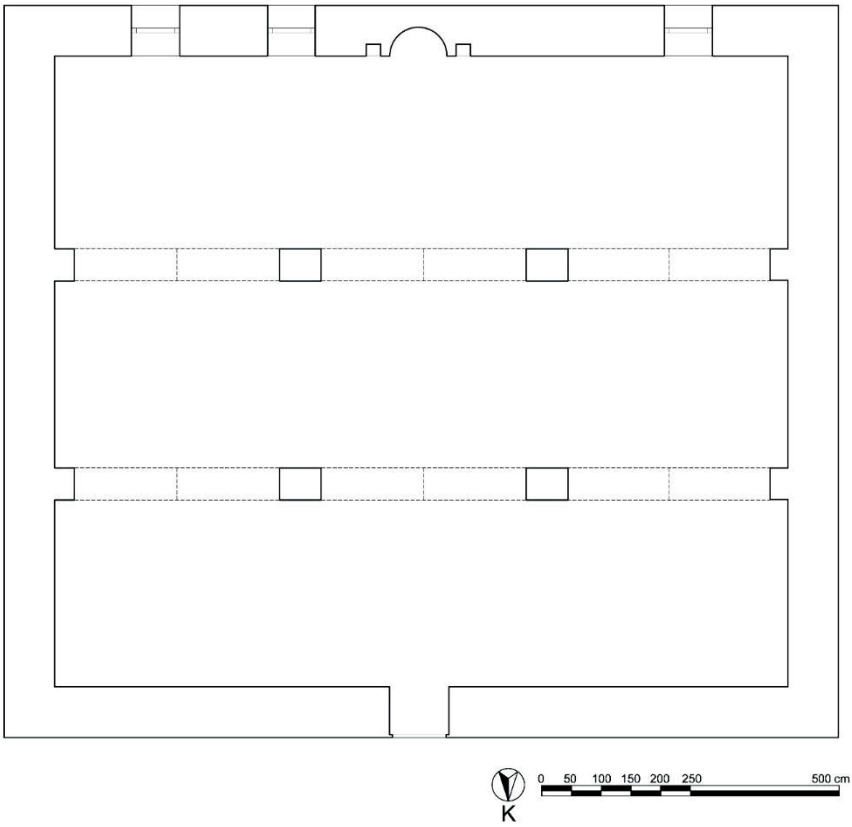

Resim 3: Mesti Köyü Camii Tamirat Kitabesi

Mimari Özellikleri

Cami, Enine dikdörtgen planlı, ahşap düz tavanlıdır. Kuzey cephesinde yer alan yuvarlak kemerli, düzgün kesme taştan yapılmış bir kapı ile harim bölümüne girilir. Harim, ayaklara bindirilmiş sivri kemerli iki sıra ayak ile üç sahına ayrılmıştır. Her iki sıra ayaklar doğu-batı yönünde duvarlara gömülü vaziyettedir**(Çizim 1; Resim 6-7)**. Giriş aksında kesme taştan bir mihrabı bulunur. Mihrap, yarım daire formlu olup üst kısmı istiridye motifi şeklindedir. Sağ üst kısmına sonradan yerleştirilen yapım kitabesi yer alır. Orta sahının doğu duvarında yaklaşık 2.00 m. yükseklikte ahşaptan bir vaiz kürsüsü bulunur. Kürsü korkuluğu geometrik(Yıldız) motifli kesim ile hareketlendirilmiş olup orijinaldir**(Resim 8)**.

Sonradan dışı mantolanmış olup beton payandalar ile desteklenmiştir. Minare sonradan eklenmiştir. Kayda değer bir süslemesi yoktur**(Resim 4)**.

Çizim 1: Mesti Köyü Camii Planı

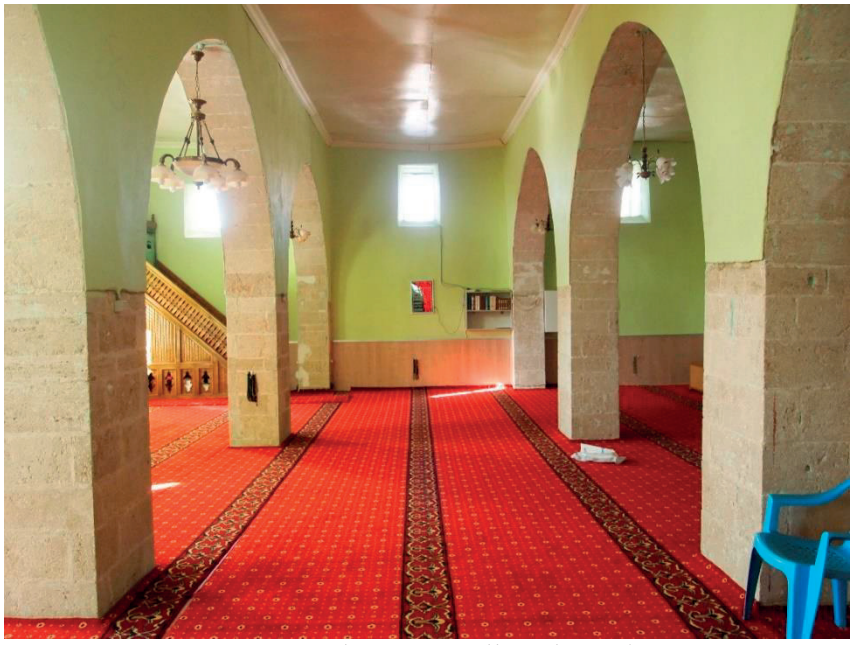
Resim 4: Mesti Köyü Camii Genel Görünüşü

Resim 5: Mesti Köyü Camii Giriş Kapısı

Resim 6: Mesti Köyü Camii Harim Bölümü

Resim 7: Mesti Köyü Camii Harim Bölümü

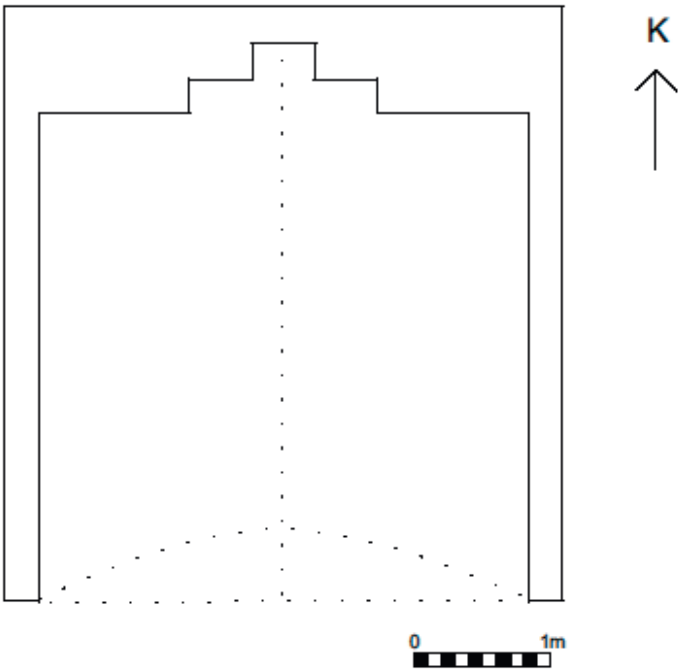

Resim 8: Mesti Köyü Camii Vaiz Kürsüsü

Mesti (Yenikonak) Köyü Çeşmesi

Çeşme, Köy camisinin yaklaşık 50 metre kuzeybatısında yer almaktadır. Herhangi bir kitabesi yoktur. Cami ile birlikte inşa edilmiş olmalıdır(M. 1703). Kuzey-güney yönünde konumlandırılmış tek cepheli, tek lüleli ve deposuz bağımsız bir meydan çeşmesidir. Boyuna dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Çeşmenin ana cephesi: 3.60 m genişliğinde, 4.35 m. yüksekliğinde ve 4.11 m derinliğindedir. Kemer ve kavsara kısmı düzgün kesme taştan yapılmıştır. Ancak kalan yerlerin sonradan beton ile sıvanması nedeniyle malzemesi tam anlaşılamamaktadır**(Resim 9)**.

Yapıya dair ilk izlenimler bu yapının ilk başta çeşme olarak inşa edildiği daha sonradan ise çamaşırhaneye dönüştürüldüğü şeklindedir. Eyvan ile kavsara arasında mimari anlamda sağlam bir organik bağ(Bütünlük) görülmemektedir. Hem çeşme hem de çamaşır yıkama yeri olarak kullanıldığı değerlendirilen yapıya benzer örneklere bölgemizde sıkça karşılaşılmaktadır. Günümüzde suyu akmamaktadır.

Çizim 2: Mesti Köyü Çeşmesi Planı

Resim 9: Mesti Köyü Çeşmesi

Musa Herdi (Zaviyesi)Türbesi

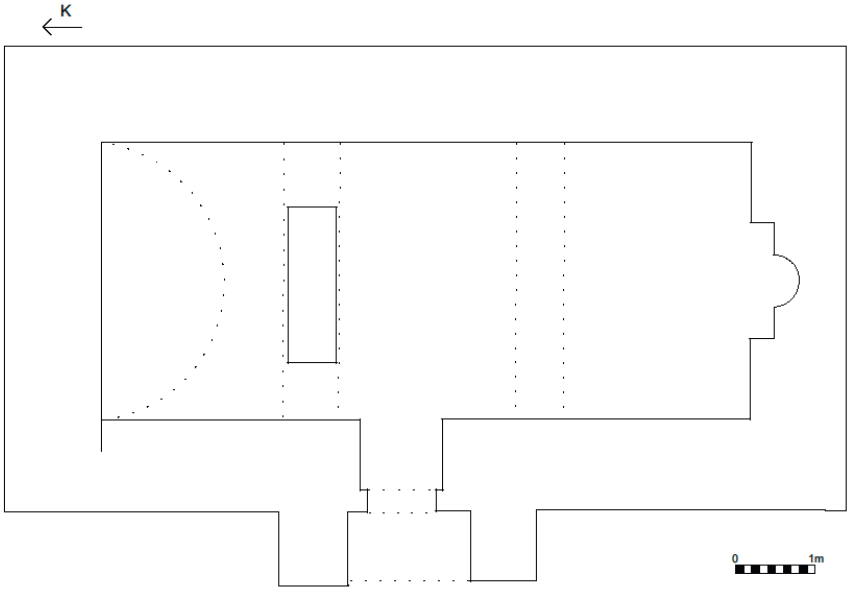
Yeri ve İnşa Tarihi

Musa Herdi Türbesi(Zaviyesi), Baskil ilçe merkezinin yaklaşık 13 km. batısında yer alan Akdemir(Şeyhan) Köy 'ündedir. Sonradan esaslı bir onarım görmüş ahşap düz tavanlı, dikdörtgen planlı köy camisinin hemen güneyinde bulunmaktadır. Günümüzde herhangi bir kitabesi yoktur. Ancak çimento ile sıvanmadan önce girişin üstünde mermerden yapılma bir kitabesinin olduğu köylüler tarafından belirtilmiştir. Ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte 16. yüzyıldan önce Memlüklüler zamanında inşa edildiği ve Osmanlı Döneminde onarıldığı söylenebilir[648].

Mimari Özellikleri

Kuzey-Güney doğrultuda konumlandırılmış, dikdörtgen planlı, iki destek kemerli, beşik tonozlu bir yapıdır. Batı cephesinin ortasında taç kapı şeklinde öne doğru taşıntı yapan, iç içe kademelendirilmiş iki yarım daire kemerli, kemer nişi derin tutulmuş bir kapı açıklığıyla giriş sağlanmaktadır. Girişin hemen solunda Musa Herdi' ye ait olduğu rivayet edilen bir mezar sandukası yer almaktadır. Sandukanın olduğu bölüm seki şeklinde yüksek tutulmuştur. Güney duvarında yer alan üç yuvarlak formlu açıklık ile aydınlatılmaktadır. Diğer duvarları sağır tutulmuştur**(Çizim 3, Resim 10-11)**. Yapı, sonradan türbeye dönüştürülmüş olmalıdır. Çünkü vefat eden zaviye şeyhi genelde zaviyenin bitişiğinde veya yanına defnedilir. Hatta çoğu örnekte zaviyeden türbe bölümüne geçilir. Ancak burada herhangi bir zaviye günümüze ulaşamamıştır. Bu durumda ya zaviye yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır ya da zaviye türbeye çevrilmiştir. Yakın coğrafyada ve aynı plan özelliklerini sergileyen zaviye örneği Tunceli Pertek İlçesinin Sultan Hıdır Köyü'ndedir. Sultan Hıdır Türbesinin türbedarının anlatımına göre Sultan Hıdır'ın mezarı çok sonradan bugünkü yerine nakledilmiştir. Her iki türbede mezarlar zeminden oldukça yüksekte yer almaktadır. Normalde türbe mimarisinde cenaze zeminin altına yerleştirilir. Yüksekte yer alan sanduka ise semboliktir. Kanaatimizce bu yapılar zaviyeden türbeye dönüştürülmüştür. Günümüzde türbe olarak bilinmektedir.

[648] Enver Çakar, "Baskil(Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi Haziran 2012*, Sayı: 37, s.98

Çizim 3: Musa Herdi Türbesi Planı

Resim 10: Musa Herdi Türbesi Genel Görünüşü

Resim 11: Musa Herdi Türbesi İçten Görünüşü

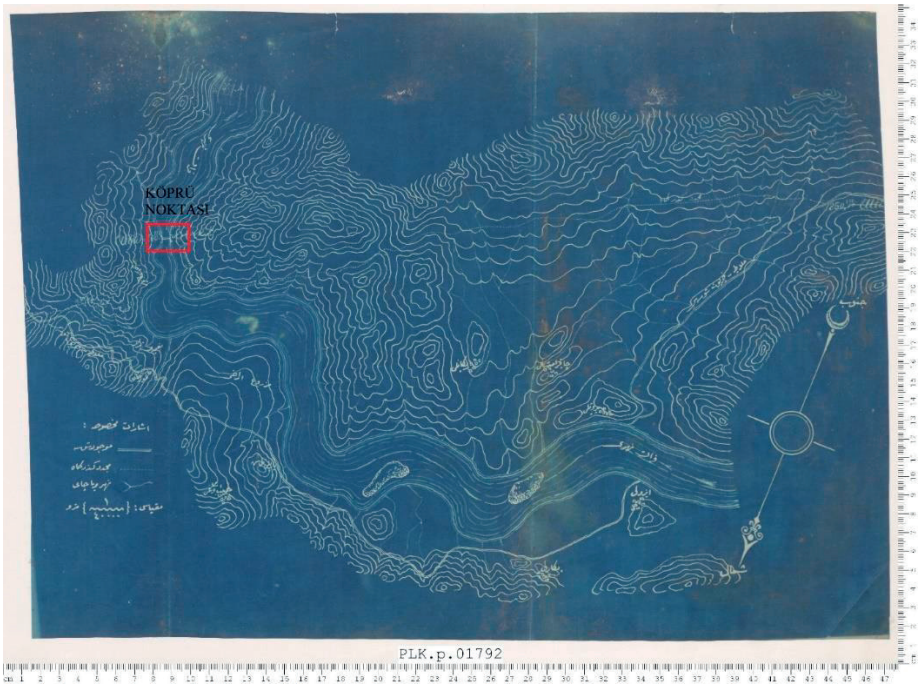
Kömürhan Köprüsü

Elazığ-Malatya İl sınırını belirleyen Fırat Nehri üzerinde yer almaktadır. Elazığ merkeze yaklaşık 55 km mesafededir**(Çizim 4)**. Tarihi köprü günümüze ulaşamamıştır. Ancak bulunduğu güzergâh tarih boyunca stratejik bir konumda kalmasını sağlayan bir nokta olmuştur. Özellikle Başkenti Tuşpa (Van) olan Urartu Devletinin batı yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Hemen yanı başında da Urartu Devletinin önemli savunma yapılarından Tomisa (Habibuşağı Köyü) Kalesi bulunmaktadır. Urartu'nun batı yol güzergâhı olan Erciş'ten başlayıp Muş-Bingöl-Elazığ üzerinden Malatya'ya uzanmaktadır[649]. Bu güzergah Urartu'dan sonra bölgeye hakim olan bütün devletler tarafından da kullanılmış olması gerekmektedir. Ancak Urartululardan kalan herhangi bir köprü veya kalıntısı günümüze ulaşamadığı gibi varlığı da bilinmemektedir.

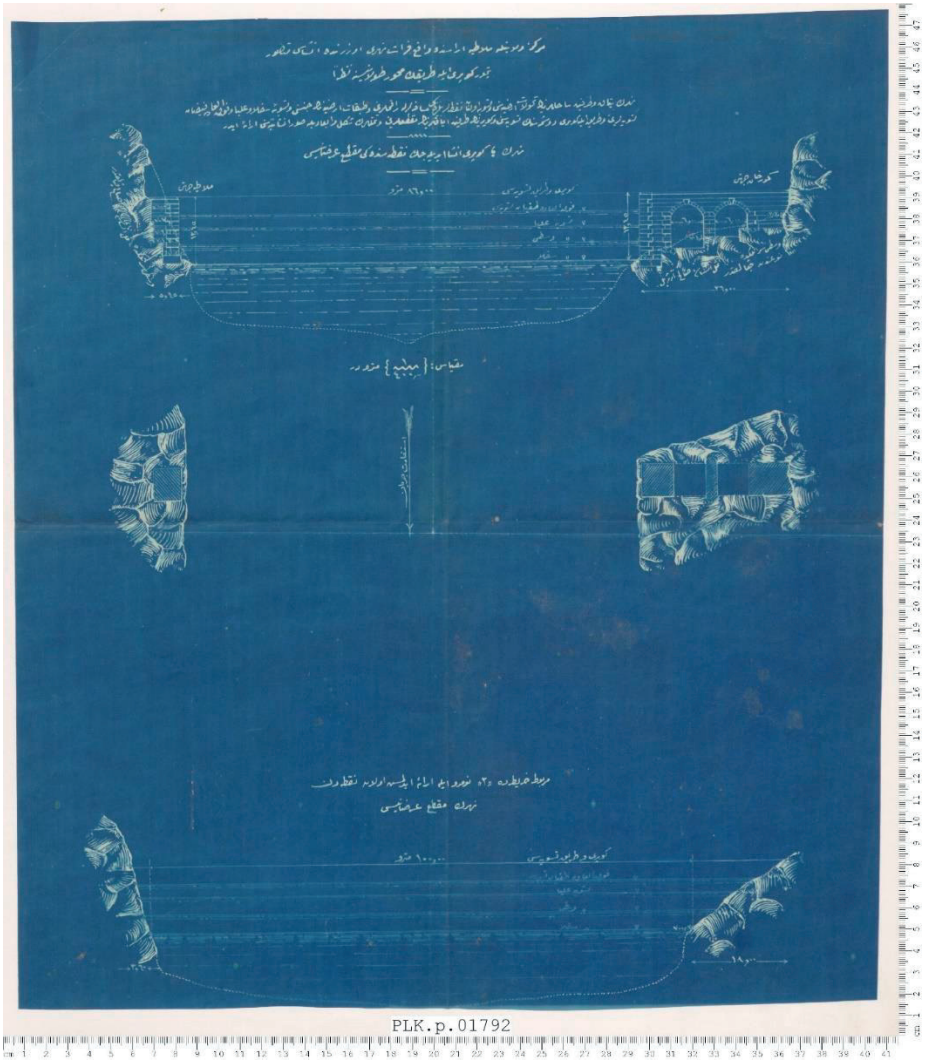
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgelerden bugünkü Kömürhan Köprüsünün yerine taştan bir köprünün yapılması tasarlanmış ve bu yönde de bazı çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen arşiv belgelerindeki çizimlere göre; Elazığ-Malatya sınırını belirleyen Fırat Nehri'nin en

[649] Nurettin Koçhan, Cumhur Sur, "Muş-Kepenek Urartu Kalesi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 10,(Erzurum, 2003). s. 57-64.

dar yerine diğer bir ifade ile bugün trafiğe açık olan köprünün yerine yapılması düşünülmüştür. Ancak bu köprünün yapılıp yapılmadığı yönünde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eldeki çizime göre, yarım daire (sepetkulpu) kemerli, çok gözlü bir köprü olduğu anlaşılmaktadır. Köprü yüksekliği 12.00, uzunluğu 86.00, kemer açıklığı 6.00 metre ve köprü ile yol bağlantısının tamamı 100 metre uzunluk olarak hesaplanmıştır**(Çizim 5)**.

Çizim 4: Kömürhan Köprüsünün Konumu

Çizim 5: Kömürhan Köprüsü Planı ve Cephe Görünüşü

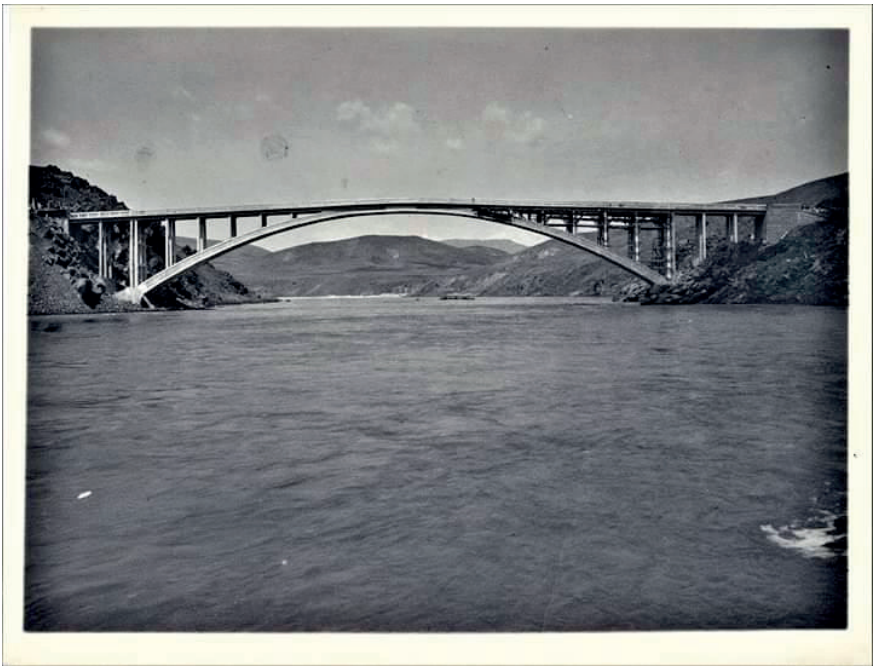
Ancak Karakaya Barajı yapılmadan önceki yıllarda tek kemer gözlü demir-çelik ve betondan yapılmış bir köprü vardı. Modern sayılabilecek köprü baraj suyunun tutulmasıyla birlikte sular altında kalmıştır. Demir-Çelik madeninin köprülerde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bölgemizde aynı tip köprülerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı plan tipinde yapılmış bu yapılar bir dönemin özelliklerini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Günümüze ulaşmayan Pertek ve Keban köprüleri de aynı minvalde değerlendirilebilir**(Resim 12-14)**.

Resim 12: Kömürhan Köprüsü

Resim 13: Kömürhan Köprüsü

Resim 14: Pertek Singeç Köprüsü 1939

Resim 15: Keban Köprüsü(S. Peker Arşivi'nden)

Mezar Taşlarının Genel Özellikleri

Mezar taşları, ölü gömme gelenekleriyle bağlantılı olarak gelişim göstermiştir. İnsanlığın ortaya çıkışıyla birlikte ölü gömme gelenekleri de farklı biçimde ortaya çıkmıştır. Ölüler, insanların inançlarına göre kimi zaman yakılmış, kimi zaman tabiattaki yaratıklara yem edilmiştir. Ancak konumuzu oluşturan mezar taşları İslam referanslı bir kültür olan Türk-İslam inancıyla harmanlanmıştır. İslam öncesi Türk Devletlerinde ahşap ya da toprak yığma tekniğiyle yapılmış kurgan mezar yapıları bilinmektedir. Devamında Göktürklerde görülen balbal tarzı mezar taşları ile dolmen ve menhir denilen yüksek uzun tek taş bloktan yapılmış dikili mezar taşları önem arz etmektedir. Anadolu Türk coğrafyasında ise bu gelişimi Ahlat Mezar Taşlarında görmek mümkündür. Anadolu'daki en eski Türk-İslam mezar taşları sayılabilecek Ahlat Meydan(Selçuklu) mezarlığındaki taşlar da oldukça yüksek tutulmuş yekpare taşlardan oluşmaktadır. Bu uzunluk daha çok insanların toplumdaki sosyal statüsüyle doğrudan bağlantılıdır. Ahlat mezar taşları yüksek tutulmuş başlık kısmı hafif öne doğru 5-10 cm. çıkıntı yapmaktadır. Üzerlerinde Orta Asya etkisini gösteren Ejder ve Hayat Ağacı motifleri dikkat çekmektedir. İkinci önemli husus ise bu taşların üzerlerindeki Arapça ve Farsça yazı üslubudur. Sandukalı şahideli mezar taşlarıdır.

Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarının, boyut, süsleme ve yazı üslubu olarak ciddi manada değiştiği söylenebilir. Özellikle şahide taşları küçülmüş yazılar Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ve süsleme motiflerinde bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Osmanlı Dönemi Mezar Taşları genel olarak, sandukalı ve şahideli olmak üzere iki ana tip'e değerlendirilebilir. Bunlar da kendi aralarında alt tiplere ayrılmaktadırlar. Bazen sanduka ve şahide taşları bir arada yapılmış veya sadece şahidelerin olduğu mezarlar dikkat çekmektedir. Mezar taşları başlık, boyun, gövde ve sap kısmı olmak üzere dört ana bölümden oluşur. Şahideler şekil bakımından adeta heykel'in mezar taşlarında tezahür etmiş halidir.

Osmanlı Dönemi Mezar Taşları da toplumdaki sosyal statü ve cinsiyet göz önünde bulundurulmuştur. Sanduka hem erkek hem de bayan mezar taşlarında görülebilir. Ancak şahide taşlarında erkek mezar taşlarının başlıkları; fesli, sarıklı ve bunların farklı türleri(Mecidi, Hamidi fes, katibi, örfi, destarlı gibi) kullanılmıştır. Bayan mezar taşı başlıkları ise özellikle bitkisel süsleme başta olmak üzere; üçgen, hotoz, soğan ve yöresel baş bağlama şeklinde vurgulanmışlardır. Üzerlerindeki yazılar celi-sülüs başta olmak üzere divani ve nesih yazı türleri yoğunluktadır.

Üzerlerinde yer alan motifler ile de statüleri, meslekleri, tarikatları veya genç yaşta ölüp ölmedikleri üzerlerindeki semboller ile verilmiştir. Gonca gül(genç yaşta ölümü sembolize eder) motifi buna bir örnek verilebilir.

Baskil'in Tarihi Mezar Taşları

Baskil'de bilinen, günümüze ulaşan ve yazılı mezar taşları Osmanlı Dönemine tarihlenmektedirler. Bu mezarlıkların başında Baskil-Tabanbükü Köyü'ndeki Ahmed Yesevi(Garipler) ve Teslim Abdal mezarlığı gelmektedir.

Tespit edilen ikinci mezarlık ise herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış olan Köseler mezarlığıdır. Köseler mezarlığı Bugünkü Paşa Konağı Köyü'nden çıkıp Kuş Sarayı köyüne doğru akan çayın kenarında bulunmaktadır. Etrafında herhangi bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Çok önceden oradaki insanlar göç etmiş olmalılardır. Rivayetlere göre daha önce orada yaşayanların köse olmaları sebebiyle köseler mezarlığı denmiştir.

Baskil'deki tarihi mezar taşları, sandukalı ve Şahideli olmak üzere iki ana tipte yapılmışlardır. Sandukalı olanlar dört mermer parçadan meydana gelmiş olup parçalar birbirlerine çatılarak yapılmıştır. Kapak taşı ise yekpare prizma şeklindedir. Bazı mezarlar ise sanduka üzerine şahidelerin yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş sandukalı şahideli mezarlardır. Köseler mezarlığında ise sandukaya rastlanmaz tamamı şahidelidir. Bu mezar taşları üzerinde birçok sembol yer alır. Özellikle şahide başlıkları yerel üslup özelliğini yansıtmaktadırlar. Nevi şahsına münhasır sayılabilecek başlıklı taşlar olmaları nedeniyle ayrıca dikkat çekicidirler.

Ahmed Yesevi'nin Kimliği

Tabanbükü Köyü'nde Ahmed Yesevi adıyla bilinen Türbenin bulunması buradaki mezarlığı ayrıca önemli kılmaktadır. Türbe, köyün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Burası köy'ün en eski mezarlığıdır.

Türbe, dikdörtgen planlı, üzeri içten tonozlu, dıştan ise düz dam şeklinde düzenlenmiştir. İçerisinde iki adet mezar bulunmaktadır. Herhangi bir özelliği olmayan bu mezarlardan biri ***Ahmed Yesevi'ye diğeri ise kardeşi Şeyh Hasan'a*** ait olduğu rivayet edilmektedir[650]. Ancak 1560 yılında tutulan tahrirde burada Şeyh Ahmed Tavil'in(Yesevi) medfun olduğu yazılmakla birlikte Şeyh Hasan'ın mezarına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır[651]. Burada Ahmet Yesevi, Yesevilik tarikatının kurucusu olan zat'a ait olması mümkün değildir. Çünkü tarikatın kurucusu Ahmet Yesevi'nin türbesi Semerkant şehrinde bulunmaktadır. Bu bilgilerle birlikte 1530 tarihli mufassal defterdeki bilgilere göre; Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat (1220-1237) Tanbanbükü Köyü'nde yer alan Şeyh Hasan Zaviyesi'ne, bazı yakın yerleri vakfetmişti[652]. Aynı şekilde 22 Nisan 1224 tarihli vakfiye suretinde Arapgir'in Onar Köyü'nde bulunan Şeyh Hasan Zaviyesine bazı yerleri vakfetmiş idi. Bu durumda Şeyh Hasan ile Şeyh Ahmet'in bir yakınlığının olması gerekmektedir. Araştırmacılar, Bugünkü Malatya-Arapgir İlçesinin Onar Köyü'nde medfun olan ve 1204 yılında bölgeye gelen Şeyh Hasan

[650] Muhammed Beşir Aşan, "Tabanbükü(Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ*, Fırat Üniversitesi Elazığ-1987, s.148,150.
[651] Hacı Yılmaz, "Şeyh Hasan Ocağı ve Vefailikle İrtibatı", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz 2017, Sayı 83, s.228.
[652] Hacı Yılmaz, a.g.m. s.227.

On-er ile Şeyh Ahmet'in kardeş olduklarını belirtmektedirler[653]. Arapgir Onar Köyü'nün yaşlıları da bu yönde rivayetleri nakletmektedir. Aynı şekilde Arapgir Onar Köyü'ndeki Şeyh Hasan için yazılmış olan destanda da kardeş oldukları yönünde bilgiler tekrarlanmaktadır[654].

Arapgir'deki Şeyh Hasan Onar Zaviyesine ait 22 Nisan 1224 tarihli bir vakfiyenin kopyası günümüze ulaşmıştır[655]. Buradaki kopyanın aslı ile aynı olması gerektiğine kanat getirmekteyiz. Bu konuda Mikail Bayram'ın verdiği bilgiler ile 1530 tarihli mufassal defterindeki bilgiler de vakfiye tarihini ve vakfiye bilgilerini destekler niteliktedir[656]. Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu adlı eserinde; Abdu'l-Halık el-Endelusi'nin Ahkamu'l-Kubra adlı eserinin Sadrü'd-din Konevi'den intikal eden nüshasının (Yusufağa ktp.nr. 1050-1055) sema' ve kraat kayıtlarına dayandırdığı bilgiye göre: *"I. Gıyasü'd-din ikinci defa tahta geçer geçmez hocası Şeyh Mecdü'd-din İshak'ı, cülusunu Abbasi Halifesi'ne bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdü'd-din, bu diplomatik vazifesi sırasında o yıl* ***(601/1204)*** *Bağdat üzerinden Hacca gitmiş, dönüşte gene Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok ilim adamı ve şeyhleri de getirmiştir. Muhyi'd-din İbnü'l Arabi, Şeyh Evhadü'd-din el-Kirmani, Şeyh Nasirü'd-din Mahmud (Ahi Evren), Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzai, Muhaddis Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderi, Arapgir'de medfun* ***Şeyh Hasan Onar*** *bunlardan ilk akla gelenlerdir*[657]. Yukardaki bilgiler bir arada değerlendirildiğinde, Şeyh Ahmed(Dede) Arapgir'deki Şeyh Hasan Oner önderliğinde kurulan zaviyenin çatısı altında Tabanbükü Köyü'nde bir zaviye kurmuştur. Bu köy 13. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuş olan zaviyenin etrafında gelişim göstermiş olmalıdır. Ahmet Yesevi denmesinin sebebi ise Şeyh Hasan ve Kardeşi Şeyh Ahmet Türkistan'ın Yesi kentine yakın Üç Kurgan Kasabasında doğmuş oldukları rivayet edilmektedir. Bundan dolayı Yesili Ahmet manasında Ahmet Yesevi denmiştir. Her iki zat'a da aynı tarihte aynı Sultan tarafından vakıf arazilerinin verilmiş olması ve hem Tabanbükü hem de Onar'daki zaviyenin aynı isimle anılması aralarında organik bir bağın olduğunu göstermektedir.

---

[653] İsmail Onarlı, Sultan Onar Ocakları ve Aşiretleri, Yol Dergisi, Yıl: 2001, sayı: 21; Veli Saltık, "Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2013, sayı: 66, s.285.

[654] Aygün Çam, Nefes ve Semahlarla Elazığ(Baskil-Keban),Gece Kitaplığı Yayını, Aralık 2019, Ankara, s.36,52-54.

[655] *İsmail Kaygusuz, Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Öner, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1983.s. 25-27.*

[656] Korkmaz Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, Akademisyen Kitabevi, 2018 Ankara, s.9.

[657] *Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1991, s. 27*

Tarihi Baskil Mezar Taşlarında Sembolizm

Baskil'deki Tarih Mezar Taşlarında birçok sembol yer almaktadır. Bunlar: Kandil, Mühr-ü Süleyman, Çarkıfelek, Hayat Ağacı, geometrik, kalpak ve saç örgü biçimli başlıklar olarak belirtilebilir.

Kandil Motifi:

Kandil motifi, Allah'ın nuru ve kişinin yolunu aydınlatıcı bir sembol olarak tanımlanmıştır. Mezar taşları başta olmak üzere mihraplarda, Kalemişi süslemelerde, seccadelerde ve mimari yapı dekorasyonunda da kullanılmıştır. Mezar taşlarında özellikle mezarda yatan kişinin kabrini aydınlattığına, onu karanlıklardan yani bilinmeyen tehlike ve felaketlerden koruyacağına inanılır**(Resim 16).** Kandil motifinin kaynağı daha çok Nûr Suresi 35. Ayet'i gösterilmektedir: *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir*[658]*"* bununla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberler, âlimler ve veli insanların da kandil ile temsil edildiği ifade edilmekle birlikte nur'un çeşitleri vardır. Maddi nur, göz nuru ve akıl nuru olarak tanımlanmıştır. Ancak Külli olan nur Allah'ın nuru'dur. Bunların içerisinde ise eftal olan akıl nuru'dur. Bütün peygamberler lambadırlar. Aynı şekilde alimlerde öyledir. Fakat arada çok büyük bir fark vardır. Şöyle ki: Aynadaki nur Ay'a aydaki de güneşe tabidir. Şeklinde benzetilmiştir[659].

[658] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/2826/35-ayet-tefsiri Erişim tarihi 08.01.2020, saat 21:40

[659] Resul Yelen, "İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Türk Kültür Dünyası Özel Sayısı, 2017, s.470-492.

Resim 16: Kandil Motifli Mezar Taşı

Mühr-ü Süleyman:

Mührü Süleyman motifine farklı zamanlarda ve farklı toplumlar tarafından çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Yıldız şeklindeki motifin, Hz. Süleyman'ın(a.s) yüzüğünden esinlenmiş ve Hz. Allah'ın en büyük adı olan İsm-i A'zam'ın üzerinde yazılı olduğu rivayet edilmektedir. Güç ve hâkimiyet başta olmak üzere, Bereket, hikmet yahut ilahi himaye beklentisiyle bir tılsım olarak da görülmüştür. Putperest toplumlarda da kutsal kabul edilen motif, tarih boyunca pek çok millet ve kültür tarafından kullanılmış, üretilmiş, bulundurulmuş taşınmış ve mezat taşlarında işlenmiştir. Altı yönünün insanın yüzünü, matematikte ilk mükemmel sayıyı, dünyanın altı günde yaratılmasını, bereket ve bolluğu sembolize ettiği öne sürülmüştür. Yahudilerce de kullanılan bu motif, üçgenlerdeki her bir açıya İbrahim, İshak, Yakub, Musa, Harun ve Davud peygamberlere atfederler. Üçgenler tılsımlı olup bahsi geçen peygamberlerin gözleridir ve dünyayı kontrol ettiklerine inanırlar. Bu motif Selçuklular başta olmak üzere birçok Türk toplumunda sevilerek kullanılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Ancak Selçuklularda güç kudret sembolü olarak kullanılmıştır**(Resim 17)**[660].

[660] Lutfi Şeyban, Osmanlı Donemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Adapazarı, 2007. s. 152. ; Korkmaz Şen, Eceabat'a Bağlı Bazı

Resim 17: Mühr-ü Süleyman Motifli Mezar Taşı

Geometrik Motifler:

Çok geniş bir coğrafya ve geniş bir tarih aralığında kullanılan geometrik motiflere, Özellikle Selçuklular devrinde yoğun bir kullanım alanı bulmuştur. Geometrik motifler, nokta, çizgi ile kare, dikdörtgen, üçgen, daire, yıldız gibi birçok geometrik şekil bu motifi meydana getirmektedir. Kırık, eğri ve düz çizgiler gibi geometrik şekillerin birleştirilmesinden geometrik kompozisyonlar oluşur. Genellikle ahşap, taş, mermer, alçı, tuğla gibi yüzeylerde kullanılan geometrik motifler ayrıca mozaik, tezhip, halı, hat, cilt sanatlarında da kullanılmıştır. İnsanlık tarihinin hemen her döneminde görülen geometrik süslemelere dini, felsefi, siyasi, kozmolojik vb. gibi pek çok farklı anlam yüklenmiştir. İsnat edilen genel anlam,

Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2010, s.181.

kare ve dikdörtgen yeryüzünü, yarım daireler ve üçgenler gökyüzünü temsil etmektedir. Aynı motiflerin devamlı şekilde tekrarı dünya ve evrendeki ritmi simgelediği gibi, başlangıç ve bitiş noktalarının belli olmayışı olarak da değerlendirilebilir. Ortak merkezli daireler de biri diğerinin gerisinde sanal bir uzay yaratmaktadır. Bir düzen içerisinde süre gelen geometrik çizgiler gücün, adaletin, genişliğin, sonsuzluğun sembolüdürler. Anadolu Türk mimarisinde gördüğümüz geometrik kompozisyonlar, Karahanlı'lar aracılığıyla İran'a, buradan da Anadolu'ya geçmiştir**(Resim 18-19)**[661].

Resim 18: Geometrik Motifli Mezar Taşı **Resim 19:** Geometrik Motifli Mezar Taşı

Palmet ve Rumi Motifi:

Çöl gibi sıcak bölgelerin olduğu Mısır ve Mezopotamya'nın vahalarında karşılaşılan sazlık, palmiye ve hurma ağaçlarının şekil açısından takliredilmesiyle plastik sanatlarda görülmeye başlar. Esasında Rumi ve Palmet doğuya ait bir motif olarak ortaya çıkmış ve eski dünyanın çeşitli bölgelerinde sevilerek kullanılmıştır. Mimari süsleme başta olmak üzere çok zengin bir kullanım alanı bulan bu motiflere mezar taşlarında da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bir açıdan simetrik bir

[661] Korkmaz Şen-Ümit Buğrahan Özcan, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (2. Cilt)*, "Bitlis Günkırı Belde Merkezindeki Tarihi Mezar Taşları ve Sembolizm", Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, I. Baskı Aralık 2019 Ankara, s. 515- 531.

yaprağın stilize edilmiş biçimidir. Çok geniş bir coğrafyada kullanım alanı bulan Rumi ve Palmet motifine Selçuklu ve Osmanlı Sanatında da sıklıkla karşılaşılmaktadır**(Resim 20)**[662].

Resim 20: Palmet-Rumi Motifli Mezar Taşı

Yazı:

Yazı, esas itibariyle mezar taşlarındaki kitabeyi oluşturmaktadır. Ancak kullanılan yazı çeşidi bir nev'i mezar taşlarını tezyin etmektedir. Selçuklu Dönemi Mezar Taşlarında Kufi yazı çeşidine sıkça rastlanırken Osmanlı Döneminde daha çok celi-sülüs, divani ve nesih yazı türleri kullanılmaktadır. Baskil Mezar taşlarında da dönemin yazı üslubu tercih edilmiş daha çok celi-sülüs yazı çeşidi görülmektedir.

Erkek Başlıkları:

Araştırmamıza konu olan erkek mezar taşı başlıkları daha çok yerel üslup özellikleri sergilemektedirler. Sıklıkla kalpak veya takke şeklinde bir tepelik ile vurgulanmıştır. Bu tepelik bazı taşlarda yan yana üç çıkıntı ile belirtilmiştir. Az bir kısmı ise Osmanlı Dönemi Kâtibi Mezar taşı başlıklarına benzer biçimde yapılmışlardır. Fakat bu başlıkların hatları oldukça kaba gözükmektedirler. Kötü bir işçiliğin neticesinde şekil aldıkları hemen anlaşılmaktadır**(Resim 21-23).**

[662] Korkmaz Şen, a.g.t., s. 179.

Resim 21-22: Erkek Başlıklı Mezar Taşları

Resim 23: Erkek Başlıklı Mezar Taşı

Kadın Başlıkları:

Osmanlı Dönemi Kadın Mezar Taşı başlıklarının genel özelliklerini barındırmakla birlikte Baskil yöresine has özellikler de göze çarpmaktadır. Üçgen bir başlık ile son bulan taşlar Osmanlı Dönemi mezar taşları için karakteristiktir. Ancak insan başlı ve saçların arkaya doğru örülerek kabartma şeklinde verilmesi veya özellikle düğün ve nişan gibi merasimlerde kafaya takılan metal süs eşyalı(genelde altın

gümüş gibi değerli) başlıklı yapılması yöresel bir özellik olarak değerlendirilebilir**(Resim 24)**[663].

24: Kadın Başlıklı Mezar Taşı

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Çalışmaya tarihi bir cami, çeşme, türbe (zaviye), köprü ve Baskil'de yer alan Tarihi mezar taşları konu edinmiştir. İlçe sınırları içerisinde sağlam ulaşan ve nitelikli tek bir cami örneği olması açısından önem arz etmektedir. İnşa tarihi ile köyün kuruluşu aynı yıllara denk gelmektedir. Kullanılan yapı malzemesi ve plan tipi birlikte değerlendirildiğinde yapının bir vakıf eseri olabileceğini akla getirmektedir. Ahşap düz tavanlı plan tipinde yapılmış ve üst örtünün direk kemerlere bindirildiği camiye benzer yapılara bölgede sıkça rastlanılmaktadır. En yakın benzer örneği Elazığ Merkez Ürünveren (Sarını), Köyü camii' dir(H.1313/ M. 1895). Bunun dışında Arapgir Mirliva Ahmet Bey Camii aynı plan tipinde değerlendirilebilir.

Tarihi bir çeşme olan yapı, hem çeşme hem de bir çamaşırhane özelliği gösterdiği ifade edilebilir. Eyvanlı çeşmeler Anadolu'nun her yerinde

[663] Muhammed Beşir Aşan, a.g.m. s.165.

görülmektedir. Ancak Mesti Köyü Çeşmesinin nişi normalden fazla derin tutulmuştur. Eskiden Baskil yöresinde genel temizlik yapıldığı zaman yatak, yorgan ve yün gibi eşyaların yıkanması çay kenarlarında açık havada yapılırdı. Ancak Güneydoğu Anadolu bölgesinde Özellikle Mardin(Savur) ve Urfa yöresinde açık havada yapılan yıkama işlemi ayrıca çamaşırhaneler olarak tanımlanan eyvanlı, üzeri kapalı mekânlarda da yapılırdı. Çamaşırhaneler günümüzde hala varlıklarını sürdürmekle birlikte kullanıldıkları pek söylenemez. Köy kurucularının geliş yerleri göz önünde bulundurulduğunda çeşmenin çamaşırhane olarak da kullanılmış olması gerekmektedir.

Musa Herdi (Zaviyesi) Türbesi, Türbe mimarisine pek uymamaktadır. Daha çok zaviye özelliklerini sergilemektedir. Zaviyeler, kurucusunun veya önemli bir zatın türbesinin yakınında kurulurdu. Yakınında geçen yolcuların konaklamasını sağlamakla birlikte dini bir eğitim kurumu olarak da hizmet verilirdi. İlk dönemlerde Türkmenlerin İslamlaştırılması da sağlanmıştır. Özellikle 1243 yılı Kösedağ savaşı sonrası Anadolu'da büyük sosyal ve ekonomik değişimler meydana gelmiştir. Moğol istilası halkı sosyo-ekonomik açıdan oldukça sıkıntıya sokmuştu. Bu nedenle de insanlar derviş-şeyh etrafında kenetlenerek iman ve yaşam gücü bulmaya çalışmışlardı. Böylece 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaviye sayısı artmaya başlamıştı. Zaviyelerin çoğu 13. Yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmişlerdir[664]. Musa Herdi Türbesi ile aynı plan tipinde yapılmış yapılar Tunceli'nin Pertek ve Hozat İlçelerinde bulunan Ağuçen ve Hıdır Sultan Türbeleridir. Her iki türbenin de daha önceleri zaviye olduğu mevcut planından ve türbedarların anlatımlarından anlaşılmaktadır. Bahsi geçen türbeler doğu-batı yönünde araziye konumlandırılmış, iki adet destek kemeriyle takviye edilmiş içten tonozlu dıştan üstü düz dam şeklinde kapatılmıştır. Kıble duvarında da taştan mihrapları yer almaktadır. Ancak şeyhinin ölümüyle birlikte zaviyeler türbeye dönüştürülmüş olmalıdır. Bölgedeki bu yapılar ister türbe ister zaviye olarak yapılmış olsun plan tipleri açısından ele alındığında yerel mimari özellikler sergiledikleri söylenebilir. Yerel mimari üslup açısından dikkate değer yapılardır.

Köprü, su, kanyon, vadi, çukur gibi engelleri bulunan bir araziyi aşmak için karşıdan karşıya geçmeyi mümkün kılmak veya kolaylaştırmak için bir arazinin iki yakasını üstten birbirine bağlayan ve ulaşımın sürekliliğini sağlayan ahşap, kâgir, asma veya ayaklı yapılara denir[665]. Yapımında kullanılan malzemeye ve yapım tekniğine (Kemer sayısı, düz ve dik görünüşlü gibi.) göre farklı tanımlamalar yapılmıştır. Tarihi köprüler, özellikle Ahşap ve taş malzemeden yapılmışlardır. Daha sonraki dönemlerde sanayinin de gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni malzeme türüyle de inşa edilmeye başlanılmıştır. Günümüzde daha çok

[664] Beyhan Karamağaralı, "Ereğli Şeyh Şıhabu'd-din Sühreverdi Türbe-Mescit ve Zaviyesi Sondajları", VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,(20-21 Mayıs), Ankara1985, s. 661; Korkmaz Şen, Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları, Akademisyen Yayınevi, Ankara 2018, s.252.

[665] Hasol, D. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul 2008, s. 280.

beton, demir, Çelik vb. malzemeyle inşa edildikleri görülmektedir[666]. Elde edilen Osmanlı Dönemi belgelerinde çok gözlü, yarım daire kemerli bir köprü inşa edilmesi düşünülmüştü. 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar demir çelik ve betondan bir köprünün yapıldığı görülmektedir. Bahsi geçen her iki köprü de günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde Karayolları tarafından Demir çelik ve betondan düz bir köprü yapılmıştır.

Bulunduğu konum itibariyle Urartululardan beri önemli bir güzergâhta yer aldığı anlaşılmaktadır. Hemen yanı başında Tomisa(Habib Uşağı) Kalesinin yer alması ve Bizans ile İslam orduları arasında sınır teşkil eden Fırat Nehri üzerinde yer alması ayrıca dikkate değerdir.

Mezar taşları, Anadolu'daki mezar taşı özelliklerini yansıtmakla birlikte yerel özellikler de barındırmaktadır. Özellikle şahide taşına örüklü bir saçın işlenmesi ve şahidelerin kalpak veya takke gibi yan yana üçlü şekilde verilmeleri yöreye has bir özellik sayılabilir. En yakın benzer örneklerine Malatya-Arapgir İlçesinin Onar Köyü'nde rastlanılmaktadır. Tabanbükü ile Onar köyü'nün aynı zaviyeye bağlı olması ve tarih boyunca irtibatlarının kopmamış olması benzerliği ortaya çıkardığı söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Mesti Köyü Camii ve Çeşmesi, Musa Herdi Türbesi, Tarihi Kömürhan Köprüsü ilk defa Sanat Tarihi yönüyle incelenmiş ve tanıtılmıştır. Tarihi mezar taşlarındaki semboller çözümlenmeye çalışılmış ve Baskil'deki Ahmet Yesevi'nin kimliği hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Baskil'in tarihi ve kültürel yönleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Aygün Çam, *Nefes ve Semahlarla Elazığ(Baskil-Keban),* Gece Kitaplığı Yayını, Ankara 2019.

Beyhan Karamağaralı, "Ereğli Şeyh Şıhabu'd-din Sühreverdi Türbe-Mescit ve Zaviyesi Sondajları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,(20-21 Mayıs)*, Ankara1985.

Enver Çakar, "Baskil(Elazığ) Yöresi Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi Haziran 2012*, Sayı: 37, s. 93-130.

Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ertem Basım, Ankara 2012.

Hacı Yılmaz, "Şeyh Hasan Ocağı ve Vefailikle İrtibatı", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz 2017, Sayı 83, s. 223-240.

Hasol, D. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul 2008.

İsmail Kaygusuz, Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Öner, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1983.

İsmail Onarlı, Sultan Onar Ocakları ve Aşiretleri, *Yol Dergisi*, Yıl: 2001, sayı: 21.

[666] Korkmaz Şen, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Muş Köprüleri*". Journal of Turkology, 29* (2) , 2019, s. 525-552

Korkmaz Şen, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Muş Köprüleri*". Journal of Turkology, 29* (2) , 2019, s. 525-552.

Korkmaz Şen, *Arapgir İlçesinin Tarihçesi ve Kültür Varlıkları*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2019.

Korkmaz Şen, Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2010.

Korkmaz Şen-Ümit Buğrahan Özcan, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (2. Cilt)*, "Bitlis Günkırı Belde Merkezindeki Tarihi Mezar Taşları ve Sembolizm", Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, I. Baskı Aralık 2019 Ankara, s. 515-531.

Lutfi Şeyban, Osmanlı Donemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Adapazarı, 2007.

Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1991.

Muhammed Beşir Aşan, "Tabanbükü(Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ*, Fırat Üniversitesi Elazığ-1987, s.147-169.

Nurettin Koçhan, Cumhur Sur, "Muş-Kepenek Urartu Kalesi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 10, Erzurum 2003, s. 57-64.

Resul Yelen, "İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Türk Kültür Dünyası Özel Sayısı, 2017, s.470-492.

Veli Saltık, "Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2013, sayı: 66, s. 279-312.

İnternet Kaynağı

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/2826/35-ayet-tefsiri Erişim tarihi 08.01.2020, saat 21:40

ŞEYH AHMET DEDE OCAĞI ÂŞIKLARININ ŞİİRLERİNDE "GÖNÜL" KAVRAMI

Oğuz DOĞAN [*]

Öz

Türk toplumu kendisini meydana getiren katman ve kurumlar açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Toplumsal hayatın başat kurumlarından birisi de Alevi-Bektaşi Ocaklarıdır. Alevi- Bektaşi inancının gereği olan ocakların, kurum haline gelmesini sağlayanlar ise dede soyundan gelen kişilerdir. Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan Köyü'nde bölgenin önemli ocaklarından sayılan Şeyh Ahmed Dede Ocağı bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde varlığını devam ettiren ocak, Alevi- Bektaşi geleneğinin canlı olarak sürdürüldüğü yerlerdendir. Geleneğin yaşatılmasını sağlayan olguların başında ise ocaklı âşıkların sürdüğü âşıklık geleneği gelmektedir. Şeyh Ahmed Dede Ocağı'na mensup kişilerin gelenek, görenek, erkân, edep ve yolu ocağın içinde yetişen âşıkların eserlerinde korunarak geleceğe taşınmıştır.

Bölge insanın yaşam algısı, felsefik yapısı ve değer yargıları hakkında ipuçları veren âşıkların eserleri bu açıdan incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Şeyh Ahmed Dede Ocağına intisap etmiş olan ozanların eserlerinde sıklıkla geçen "gönül" kavramı okunması gereken önemli kavramlardandır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşi inancında ölüm, dünyanın geçiciliği ve her şeyin özünü insanın oluşturduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu anlayışın kaynağında ise bütün değerlerin insanın gönlünde bulunduğu inanışı yatmaktadır. İnancın kavram algısı ise yüce yaratıcının insanın gönlünde tecelli etmesi şeklindedir. Bundan dolayı da Alevi ibadetlerinde kıble olarak kabul edilen yer insanın gönlüdür. Bu doğrultuda Şeyh Ahmed Ocağı'na bağlı âşıkların eserlerinde yer alan "gönül" kavramı ve anlam alanı açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Ahmed Dede Ocağı, Baskil, Âşık, Gönül, Elazığ**.**

THE CONCEPT OF "HEART" İN THE POEMS OF SHEİKH AHMET DEDE QUARRY MİNSTRELS

Abstract

Turkish society has a very rich structure in terms of the layers and institutions that make up it. One of the dominant institutions of social life is the Alevi-Bektashi Quarries. Those who are the descendants of the dede are the ones who make the hearths of Alevi-Bektashi beliefs become institutions. In the village of Sheikh Hasan of Baskil district of Elazig, there is the Sheikh Ahmed Dede Quarry which is one of the important quarries of the region. The quarry, which has survived in the historical process, is one of the places where the Alevi-Bektashi tradition is alive.

[*] Arş. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı A.B.D.

One of the most important facts that keep the tradition alive is the minstrel tradition that the minstrels continue. The tradition, customs, manners, decency and path of the people who belonged to the Sheikh Ahmed Dede Quarry were preserved in the works of the lovers who grew up in the quarry and moved to the future.

The works of the lovers who give clues about the life perception, philosophical structure and value judgments of the people of the region make it necessary to examine in this respect, In this context, the concept of heart, which is frequently mentioned in the works of the poets who have entered to Sheikh Ahmed Dede Quarry, is one of the important concepts to be read. İn this context the essence of everything in the universe, where death and transience exist in the structure of the Alevi-Bektashi belief, is that human beings. The source of this understanding is the fact that all values are in the heart. The concept perception of belief is that the supreme creator manifests itself in the hearts of man. Therefore, the place which is accepted as qibla in Alevi worship is the heart of man. In this respect, the concept of "heart" and meaning field in the works of minstrels who belong to the Sheikh Ahmed Quarry will be explained.

Keywords: Sheikh Ahmed Dede Quarries, Baskil, Minstrel, heart, Elazığ.

Ocak ve Gönül Kavramları Hakkında Genel Bilgi

Alevi- Bektaşi toplumunu meydana getiren sosyal kurumlarından biri olan "ocak" sözlüklerde daha çok "aile" ve "soy" anlamlarında kullanılmaktadır. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde ocak sözcüğünün kaynağı için, "*Alevilerde, dede denen mürşidin, seyyid yani Hz. Peygamber'in soyundan gelmesi şarttır. Onlara göre Sarı Saltuk, Pir Sultan, Dede Kargın, Aguçen, Karadonlu Can Baba, Kızıl Deli, Seyyid Baba, Şeyh Samut, Şeyh Çoban gibi Bektaşi an'anesine girmiş kişiler seyyiddirler. Bunların soylarından gelen dedeler de, o ocaktandır. Bundan dolayı dedelere ocakzade denir*" (Cebecioğlu, 2009: 492) Bu bağlamda dede, seyyid ve mürşit sıfatlarına sahip olan kişilerin bağlı bulundukları soyu belirtmek amacıyla ocak terimi toplumsal yaşam içerisinde kullanılmaktadır. Ocakların köken olarak birleştiği yer Hz. Peygamber'in soyudur. Ocakzade olarak nitelendirilen dedeler öldüğünde kendisinden sonra oğlu gelerek kurumunun devamlılığını sağlar. Söz konusu sistematik durum tarihsel devinim içinde ocakları Anadolu ve Balkan coğrafyasının önemli bir sosyal kurumu haline getirmiştir.

İnsanların günlük yaşam içerisinde sıklıkla kullandığı sözcüklerden birisi "gönül" dür. Gönül sözcüğü, Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü'nde maddeler halinde şöyle verilmiştir: "*a. Yürek; b. Yürekte var olduğu kabul edilen sevgi, düşünme, anma, istek ve nefret gibi iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen, kalbin manevî yönü; c. Yüreğin manevî gücü; iç; ç. Mecaz arzu, istek; d. Vicdan; e. Mecaz aşk; f. Tasavvufî olarak insanın akıl üstü bilgiye ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu; Cenâb-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği ve Allah'la ilgili bilgilerin geldiği yer, tasavvufî aşkın kaynağı ve aynı zamanda nefs-i nâtıka anlamlarına gelmektedir*" (Ayverdi, 2008: 1088). Verilen tanımlamalardan

hareketle "gönül"ün daha çok yürek/kalp ile olan ilişkisi üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. İki kavram arasındaki ilişki insanların algılarındaki konumlandırma isteğinden ileri gelmektedir. Nitekim genel manada kalp daha çok bir organ adına karşılık gelmektedir. Gönül ise duyguların, arzuların ve içsel süreçlerin gerçekleştiği metafiziksel bir alan olarak okunabilecek bir kavramdır. Daha önceden bahsedildiği gibi insanoğlu ruhsal ve duygusal durumlarının gerçekleştiği alan olarak belirlediği gönle maddi karşılık kazandırmak amacıyla onu kalp organında konumlandırır. Bu bağlamda gönül kavramı insanların yoğun duygularının mekânı olarak toplumsal hayatın her alanında kendisine yer bulmaktadır. Söz konusu alanların başında ise atasözleri, deyimler, türküler, şiirler, maniler vb. gibi halk kültürüne ait türler gelmektedir. Özellikle halk şiirinde gönül kavramı farklı duyguların aktarılması noktasında bir imaj olarak kullanılmaktadır.

Şeyh Ahmet Ocağı

Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyü Şeyh Ahmet Ocağı'nın tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkıp geliştiği yerdir. Ocakzade olan Şeyh Ahmed Dede'nin türbesi bu köydeki Garipler Mezarlığı içerisinde yer almaktadır. Ahmet Dede'ye ait olan türbenin kapısında "*Pir-i piran serçeşmey-i mürşidan Hoca Ahmed Yesevi D. 1103 Ö. 1163*" şeklinde yazılı bir ibare bulunmaktadır (Aşan, 1987: 148). Türbe içinde iki mezar bulunmaktadır. Diğer mezarın ise Ahmet Yesevi'nin kardeşi olan Şeyh Hasan'a ait olduğu düşünülmektedir. Bölgenin önemli tarihi vesikalarında ve Mamuratü'laziz salnamesinde "*Şeyh Hasan Baba" ve "Şeyh Hasan Rezzaki*" isimleri zikredilmektedir. Nitekim şahsiyetin ismine istinaden yerleşim yerinin adı da Şeyh Hasan Köyü olarak anılmaya başlanmıştır (Aşan, 1998: 148).

Kanuni devrinde yazılan Malatya Tahrir Defteri'nde Şeyh Ahmed'den "Şeyh Ahmed Tavil" şeklinde bahsedilmektedir. Abdülkadir Kıyak, yapmış olduğu *Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı -Baskil Örneği* adlı çalışmasında Şeyh Ahmed hakkında: "*Şeyh Ahmed Dede'nin, kına yakılmış gibi kiremit renginde uzun saç ve sakalı olduğu için "Kızıl Ahmed Dede", "Kızıl Şah Ahmed Dede" gibi lakaplarla anıldığı gibi ayrıca "Ulu Şıh Ahmed" ya da "Sarı Sultan" adlarıyla da anılmaktadır.*" (Kıyak, 2012: 171) gibi bilgiler vermektedir. Söz konusu çalışmada Muhammed Beşir Aşan'ın çalışmasına dayandırılarak verilen menkıbede Şeyh Ahmed Dede'nin ocakzade oluşu ve günümüzde türbesinin bulunduğu yöreye gelişi anlatılmaktadır. Bu menkıbeye göre Şeyh Ahmed Dede, bilge ve alçakgönüllü yapısıyla Hoca Ahmed Yesevi'nin önem verdiği öğrencilerindendir. Şeyh Ahmed'i bir gün huzuruna çağıran Yesevi, *"Boyun kadar ulu olasın, soyun sopun ebedi tavil (uzun) ola, bundan böyle sen de Şeyh Ahmed Tavil olarak çağrılasın."* şeklinde dua ederek yanan ocaktan aldığı dut köseğini fırlatır. Bu eylemden sonra ise ona destur verdiğini gidip köseği bulmasını ve orada yurt kurmasını söyler. Aldığı buyruk neticesinde yola çıkan Şeyh Ahmed, kardeşi Şeyh Hasan'la gelip Fırat Nehri'nin kıyısında düşen köseği bulup dergâhını buraya kurar. Kardeşinin adına istinaden köyün adı Şeyh Hasan olur (Kıyak, 2012: 171). Şeyh Ahmed Dede ocağının kuruluş amacı ve felsefesinin anlaşılması için geçmişin yaşamsal kodlarını üzerinde taşıyan ve ocak mensubu kişilerin sözlü

kültür içerisinde anlattığı bu menkıbenin sembolik manada çözümlenmesi gerekmektedir. Çünkü ocak merkezli anlatılan menkıbe muhtevasında Türk kültürü ve özellikle Alevi- Bektaşi inancı konusunda derin imaj ve semboller barındırmaktadır. Sembolik manada bakıldığında menkıbenin kırılma noktası olarak değerlendirebileceğimiz olay Hoca Ahmed Yesevi'nin yanan ocaktan aldığı dut köseğini fırlatmasıdır. Dolasıyla "ocak" olay içerisinde üstlendiği misyon ile merkez konumunda olan kutsal bir varlık alanı konumundadır. Bilindiği üzere Türk düşün sisteminde ocağın ruhuna saygı duyulmakta ve ocak etrafında çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Duyulan saygı ve gerçekleştirilen ritüellerin kaynağında ise ateşin taşıdığına inanılan ruh düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda Şamanizm canlı varlık olduğu inancından hareketle ocakları "od ata" şeklinde tanımlamaktadır. Çünkü onlara göre atalar ruhu varlığını sürekli olarak yanan ocak içerisinde devam ettirmektedir. Bunun için ocak içerisinde yanan ateşin sürekli olarak devam etmesi gerekmektedir.

Menkıbenin merkezinde olan "ocak" bir bakıma Yesevi ruhu ve soyunun ortaya çıktığı ana kaynaktır. Ocağın içerisinde yanan ateş ise Yesevi anlayışının ve hayat felsefesinin evrendeki karşılığı noktasındadır. Ocağın içerisinden alınan dut köseği Hoca Yesevi tarafından Anadolu coğrafyasına atılır ve Şeyh Ahmed Dede'ye köseği bulup orada yurt kurması buyruğu verilir. Olay içerisinde bahsi geçen "kösek" ise ateşi karıştırmak için kullanılan ucu yanmakta olan ağaç anlamına gelmektedir. Nitekim Yesevi ocağından atılan "kösek", Anadolu'nun coğrafyasına düşmüş ve Şeyh Ahmed'in yurt edindiği bu topraklarda kurduğu ocakta yanmaya devam etmiştir. Bir bakıma Yesevi ocağından çıkan ruh Anadolu sahasında kendisini Şeyh Ahmed Dede ocağıyla sürdürmüştür. Özellikle Fırat'ın kıyılarına Orta Asya'nın Yesevi ocağından düşen "kösek" söz konusu coğrafyaya İslam'ın tebliğ edilmesi noktasındaki ilk kıvılcımdır. Bu kıvılcım Şeyh Ahmed Dede ocağında zamanla büyüyerek Anadolu'nun Türk- İslam yurdu olmasında önemli görevler üstlenmiştir.

Baskil'in Tabanbükü köyünde bulunan Şeyh Ahmed Dede Ocağı tarihsel süreç içerisinde varlığını sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır. Ocağa intisap eden insanlar büyüklerinden emanet aldıkları kültürel mirası ve yaşam felsefesini kuşaklar halinde devam ettirmektedir. Bu manada bu ocaktan yetişen hak âşıkları ve ozanlar geleneğin yaşatıcısı olan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Ahmed Dede, ocağından el alıp geleneği burada öğrenen âşıklar; Kalender Abdal, Teslim Abdal, Kul Mustafa, Derviş Ali, Yusuf Şahin ve Emin Yıldırım'dır. Bahsi geçen hak âşıkları oluşturdukları eserlerle ocaklarının yaşam felsefesini, geleneğini ve adabını çağlar ötesinden günümüze kadar getirmişlerdir.

Bu minvalde Şeyh Ahmed Dede Ocağı'nın erkân ve adabının daha iyi anlaşılması için ocakzade olan bu âşıkların şiirlerinin incelenmesi gerekmektedir. Böylece geçmiş insanların yaşamsal tecrübeleri ortaya çıkarılarak gelecek nesillerin yararlanması için yeni değerler meydana getirilir.

Şeyh Ahmed Dede Ocağı Âşıklarının Şiirlerinde "Gönül"

Alevi- Bektaşi kültürü içerisinde yetişen kişiler zamanla bir âşıklık kolu haline gelerek inançlarının temel felsefesini insanlara ulaştırma ve geleceğe taşıma gayretinde olmuşlardır. Nitekim Alevi- Bektaşi âşıkların şiirlerinde sıklıkla kullandıkları önemli imgeler bulunmaktadır. Bu imgelerin başında ise "gönül" gelmektedir. Bu hak âşıkları gönül imgesinin değerini ise "*ona şah damarından daha yakınız*." (Kaf, 50: 16) ayetine ve Hz. Peygamber'in "*Yerlere göklere sığmadım. Mümin kulumun gönlüne sığdım*." hadisine dayandırmaktadırlar. Bahsi geçen ayet ve hadisten hareketle ozanlar yaratıcının tecelli ettiği yer olarak gönlü görmektedir. Hatta Cem ibadeti esnasında yapılan halka namazında insanlar birbirine dönerek karşısındakini kıble olarak kabul etmektedir. Yaratıcının insanın gönlünde olduğu düşüncesi kendisini böylelikle ortaya koymaktadır. Çünkü gönül onlara göre bütün duyguların kaynağı olan kutsal bir alandır. Bu bağlamda Şeyh Ahmed Ocağı'nda yetişen âşıklar da şiirlerinde gönül imgesini gelenek içerisinde farklı hissiyatlarını ifade etmek için kullanmışlardır.

Şeyh Hasan Köyü'nde doğan Emin Yıldırım, Ahmed Dede Ocağı'nda yetişen 20. yüzyıl âşıklarındandır. Âşık, Alevi- Bektaşi kültürünü şiirlerinde içselleştirerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ilmini bu doğrultuda geliştirmiştir. Aldığı tasavvufi eğitim ve yetiştiği ocak itibariyle Anadolu'nun farklı bölgelerinde öğrenciler yetiştirmiştir. Eserlerinde daha çok "Emin Baba" mahlasını kullanmaktadır. Âşığın şiirlerinde kullandığı imgelerden biri olan gönül, kutsal olan değerlerin sır olarak saklandığı ulu bir dergâh olarak görülmektedir.

Gönlümde bir ulu dergâha vardım

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm

Kemerbest bağlayıp divana durdum

Pir göründü Hasan Baba gözüme (Özmen, 1998: c.4, 186)

Gönül imgesi ile ulu dergâh arasında ontolojik bir ilişki kurulur. Kişinin "ben"liğinden sıyrılarak kendilik değerlerine dönmesini sağlayan dergâhlar, müminin gönlünde konumlandırılarak tinsel bir tabakaya taşınır. Tasavvufi manada dergâh; kişiyi tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar. Bu mekânın gönülde konumlanması ise bu edimlerin dolayımlayıcısının sevgi olmasını sağlar. Gönül ve dergâh imgeleri ulu sıfatı ile birleştirilerek aşkın olana, kişiyi daha çok yaklaştırır. Âşık için aşkın olan değerler ise inancının ululuları olan Hünkâr Hacı Bektaşi Veli ve piri olan Şeyh Hasan'dır. Maddi âlemde benliğinden geçen kişi, hakikatin bilgisine erişerek gönlünün üzerinde bulunan engelleri kaldırmıştır. Gönül perdesini aradan kaldıran ozan manevi âlemde piri olan Şeyh Hasan'ı görmüştür. Şiirde "*Kemerbest bağlayıp divana durdum*" ifadesi ise kişinin ulaştığı varlık tabakası itibariyle geçirdiği tinsel anlamdaki yeniden doğuşuna işaret etmektedir. Çünkü "kemerbest" bağlama eyleminin gerçekleştiği yer ikrar (yola girme) cemidir. İkrar cemi ise kişinin Alevi- Bektaşi inancına alınması için yapılan başlangıç ibadettir. Kişi

kendisine pir olarak kabul ettiği ulunun ocağına girmek ve ocak evladı olabilmek için söz konusu ritüeli yerine getirmek zorundadır. İkrar/ yola girme ceminin başlangıcı ise ocakzade dedenin gözcüye kemerbest bağlamasıdır. "*Psişede bütünlük, geleneksel olarak, kutsal bir çember tarafından simgelenir, bu kutsal çember evrenin bir mikrokozmosu olduğundan doğal olarak uyumludur*" (Pearson, 2003: 271). Kemer, cem ritüeli ve şiir içerisinde üstlendiği misyon itibariyle kutsal çember hüviyetindedir. Kemerbest bağlayıp divana duran âşık, psişede bütünlüğü yakalayarak yeni bir eşiğe girmiştir. Gönül sırrına erişen âşık, kemerbest bağlayıp divana durduğundan yeni bir yola girerek tinsel manada yeniden doğuşunu gerçekleştirmiştir. Diğer yönden bakıldığında ise insanın maddi varlığına hükmeden manevi otorite olan gönül, bilinç düzeyinde açık ettiği sırla kişinin hakikate yönelmesini sağlamıştır. Özellikle Hallac-ı Mansur'un gönlünde taşıdığı sırrı koruyamayıp "Enel Hak" diyerek onu insanlara ifşa etmesi söz konusu düşüncenin önemli bir göstergesidir.

Yaşam yolcuğunda çeşitli duygusal kırılmalar yaşayan Yusuf Şahin, 1921 yılında Şeyh Hasan Köyü'nde doğmuş ve tasavvufi noktada ilk eğitimini burada almıştır. Alevi- Bektaşi inanışının felsefesini eserlerinde bağlı olduğu ocağın gereği olarak yansıtmaya çalışmıştır. Şiirlerinde adını mahlas olarak kullanan âşık, insanoğlunun ebedi olana ulaşması için gerekli olan aşamalara dikkat çekmektedir. Bu aşamalara ulaşma yolunda farkındalığında olunması gereken yeri ise gönül imgesiyle açıklamaya çalışmaktadır.

Yüzünü özüne uydur

Kendini kindine bildir

Evvel nefsini vur öldür.

Engin ol gönül engin ol

Yusuf gibi gafil olma

Görünen göreni anla

Yetişir sana hem Mevla

Engin ol gönül engin ol (Özmen, 1998: c.4, 362)

Evren karşıt değerler üzerine kurulu bir yapıya sahiptir. Nitekim iyiliğin karşısında kötülük, aydınlığın karşısında ise karanlık bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insanoğlu yapısında olumlu duygular taşımakla birlikte bilinçdışında baskılayıp gün yüzüne çıkarmadığı duygulara da sahiptir. Daha önceden belirtildiği gibi gönül bütün duyguları içerisinde barındıran metafiziksel bir varlık tabakasıdır. Âşık, şiirinde gönül imgesi üzerinden insanoğluna kendiliğini yaşaması için mesajlar vermektedir. Kişinin kendilik değerleriyle karşılaşabilmesi için temel koşul içerisinde olduğu olağan dünyadan çıkması gerekmektedir. Olağan dünyadan

çıkışın yolları için âşık, "*Yüzünü özüne uydur*", "*Kendini kindine bildir*" ve "*Görünen göreni anla*" şeklinde uyarılarda bulunarak bilinçdışına mesajlar gönderir. Bu durum bir bakıma kişinin gönlünde var olduğuna inanılan istenilmeyen durumlarla yüzleşmesidir. Çünkü aşığın her dörtlük sonunda tekrarladığı "*Engin ol gönül engin ol*" sözü kişinin maddi olandan geçmesi ve kötü duygularından arınmasına yönelik uyarılar dizisidir. Nitekim engin gönüllü olan kişiler maddi varlıklarından geçerek hakikatin bilgisine ve sevgisine kavuşmuş olanlardır. Âşığın mahlasını tapşırdığı son dörtlükte "*Yusuf gibi gafil olma*" diyerek kendiliğine ulaşmasını engelleyen egosuna dikkat geçerek bunu maddi varlığı üzerinden işaret etmektedir. Tinsel manada gerçekten haberdar olmayan aşığın maddi varlığı olağan yaşam içerisinde hakikatin bilgisinden uzak bir şekilde yaşamaktadır.

Teslim Abdal, Şeyh Ahmed Dede'nin torunlarından olan Şeyh Melek kolundan gelen Kalender Abdal'ın oğludur. Baskil'in Şeyh Hasan Köyü'nde bulunan Garipler Mezarlığı'nda Teslim Abdal'a ait olduğu düşünülen türbe bulunmaktadır. Bahsi geçen türbesinin yanında soyundan gelen kişilere ait mezar taşları vardır. Aşığın şiirleri Anadolu Aleviliğinin yaşamsal felsefesiyle ilişkili olarak oluşturulmuştur. Bundan dolayı şiirlerinde öğretici ve akıcı bir dil kullanmaya çalışan âşık, yöresinin ve inancının gelenek ve kültürü hakkında bilgilere de şiirinde yer vermiştir (Özmen, 1998: c.3, 93**)**. Hak- Muhammed- Ali ve on iki imama duyduğu sevgiden dolayı sonsuzluğa açılan pencere olarak gördüğü gönül imgesini içerisinde konumlandırmış ve onu şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır.

Kalktı havalandı şu deli gönül,

Muddeyinin sözü bize dert oldu.

Meşrebi müsahip aşna derdinden

Şahı Merdan dilimizde vird oldu. (Özmen, 1998: c.3, 113**)**

Teslim Abdal, Şah-ı Merdan olarak tanımladığı Hz. Ali'ye duyduğu aşk karşısında kendinden geçmiş bir haldedir. İçerisinde bulunduğu yoğun hissiyat onu sürekli olarak meşgul etmekte ve durmak, uslanmak bilmeyen sevgisini artırmaktadır. Yaşadığı olağanüstü durumu açıklamak için ise deli gönül imajını kullanmıştır. Nitekim gönül aklın devre dışı bırakılarak duyguların yoğunlaşması sonucunda ön plana çıkar. Âşık, ulu kişi olarak gördüğü Hz. Ali'yi düzenli olarak gün içerisinde zikrettiğini söylemektedir. Ulu kişiler toplumun kurucu değerleri olması itibariyle tanrısal gücün yeryüzündeki elçileri konumundadır. Olağan dünyada hakikatin bilgisinden uzak ve "aşna" derdinde olan kişiler kapalı bir alanda yaşamaktadırlar. Fakat kendilik değerlerinin farkında olmak isteyen âşık, ulu kişi olarak gördüğü Hz. Ali'yi düzenli bir şekilde zikrederek deli olan gönlünü teskin etmektedir. "*Şahı Merdan dilimize vird oldu*" ifadesi bahsedilen durumun gönülden yazıya aktarılmış hali olarak dikkati çeker.

Benim diyen kişi özün yitirir,

Mümin olan her noksanın bitirir,

Gönül tahtı birdir, sultan oturur,

Sultan iki olmaz, şarda bir yeter. (Özmen, 1998: c.3, 112)

Şiirin ilk mısraında âşık kişinin erişmesi gereken noktayı belirlemektedir. Aksi durumlarda ise insanın asıl yaratılış maksadını kaybedeceğini söylemektedir. Nitekim kendilik değerlerinden uzak ve bilinçdışında var olan kötülüğün esiri olan kişiler gerçek olanın bilgisinden uzak yaşamaktadır. Bedenin hakikatin bilgisinden uzak yaşaması maddi varlık (beden) ve benlik arasındaki bölünmüşlüğe işaret etmektedir. Kişinin bölünmüş benliğe sahip olması yapısında büyük kırılma yaşamasına sebebiyet vermektedir. Kendi maddi varlığıyla yabancılaşan kişi taşıdığı değerlerinden de uzaklaşarak özünden farklı olan bir yanlış benliğin taşıyıcı haline gelir.

Geçirdiği yabancılaşmadan sonra özünü yitiren kişi yaşam içerisinde eksikliklerden, manasızlıktan ve hayatın anlamsızlığından şikâyetçi olmaya başlar. Fakat âşık, kişilerin söz konusu duruma düşmemesi için ona "*Mümin olan her noksanın bitirir*" diyerek ideal olanı göstermektedir. Mümin kişi dinin iman ve inanç yönüyle ilgilenen ve yaşantısına bunu içtenlikle uygulayandır. Âşık, kişinin sadece mümin olabilmekle bütün eksikliklerini ortadan kaldırabileceğini söylemektedir. Mümin olanın merkez noktası ve güç aldığı manevi alanı ise gönlüdür. Gönül tahtında taşıdığı tek gerçeklik ise yücelik algısının en üst noktası olan ulu yaratıcıdır. Ancak aşığın kişilere hakikate ulaşması yolundaki en önemli çağrısı "*Gönül tahtı birdir, sultan oturur,*", "*Sultan iki olmaz, şarda bir yeter*" şeklindedir. Burada kutsal mekân olarak betimlediği gönülde olması gereken olgu yüce yaratıcıya edilen imandır. Nitekim insanoğlunun yaratıcıyla aynı anda maddi olana meyil etmesi ve gönlünde onu barındırmasının olanaksız olduğu mısralarda dikkat çekilmektedir. İman etme noktasında yaratıcının esaslarına gönül veren kişiler bütünleşerek yaşamlarını anlamlandırırlar.

Şiirlerinde gönül imgesini Hz. Ali, on iki imam ve inanç ulularına karşı sevgisini kutsamak için kullanan âşıklardan biri de Teslim Abdal'ın halifelerinden olan Kul Mustafa'dır. Kul Mustafa, IV. Murat'ın Bağdat seferine katılarak yeniçeri askerlerini savaşa hazırlayan eserler yazmıştır. Şiir dili akıcı ve coşkulu olan aşığın toplumsal manada yaptığı eleştiriler dikkat edilmesi gereken önemli hususlardandır (Özmen, 1998: c.4, 112). Kul Mustafa, ruhsal bakımdan içerisinde bulunduğu durumu anlatmak için yazdığı eserde gönül âlemini şöyle tarif etmektedir:

Kul Mustafa' m söyletmeyin deliyi

Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi

Dost elinden içirdiler doluyu

Şimdi sarhoş oldu hastadır gönül (Özmen, 1998: c.4, 139).

Âşıkların pir elinden bade içerek değişim ve dönüşüm geçirmesi geleneğin önemli aşamalarındandır. Kul Mustafa, dost elinden içtiği bade ile olağan dünyanın dışına çıkarak tinsel manada değişimi yaşamıştır. Dost elinden içilen bade aşığı deli etmiş ve onu vecd haline sokmuştur. "*Vecd haline ulaşan insanda ilim ve irfan sahibi olur, sezgi gücü kuvvetlenir ve gönül gözü açılır*." (Uludağ, 1976: 226). Vecd halinde olan kişi gerçeğin bilgisine ulaşarak dünyevi olandan vazgeçmiştir. Girdiği yeni eşik onu yücelik algısının en üst noktası olan yaratıcıya yakınlaştırdığı için dünyevi olan her şeyi inkâr eder. Böylece kişi yaptığı ve sebep olduğu eylemlerin farkında olmadan yaşamaya başlar. Olağan dünyanın beklentilerinin dışında hareket eden kişi diğer insanların algısında deli olarak nitelendirilmeye başlar. Âşık, dörtlükte rehber olarak kabul ettiği Hünkâr Hacı Bektaşi Veli'nin rehberliğinde bade içerek gerçeğin bilgisine ulaştığını söylemektedir. Hakikatin bilgisi ona yaratıcının tecelli ettiği yer olarak gönül dergâhını göstermiştir. Kul Mustafa, "*Şimdi sarhoş oldu hastadır gönül*" diyerek gönül âleminin durumunu anlatmaya çalışmaktadır. Yaratıcının yansımasını gönlünde taşıyan âşık, yoğun duygunun etkisiyle kendisinden geçerek vecd halini en derin şekillerde yaşamaktadır.

Sonuç

Mevlana, "Aslından ayrılan herkes tekrar aslına dönmek için uğraşır" diyerek insanoğlunun dünyalık yaşamdaki mücadelesinin özünü vurgular. İnsanın aslına yani yaratana dönüş sürecinde gönül, manevi bir rehber görevi görür. Nitekim Alevi Bektaşi inancında gönül kıbleyi temsil etmektedir. Bu bağlamda gönül, insanlığa yönünü ve yolunu gösteren kutsal bir kavramdır. Gönül, insan vücudunda kalp yerine kullanılır. Kalp düzgün çalışmadığında insanın yaşamı tehlikeye girer, hatta ölümle sonuçlanır. İnsan, gönlünü tanımaz ve bilmez ise manevi anlamda yıkıma uğrar. Bu yüzden insan, gönlünü her daim sağlıklı tutmalıdır. Gönlün sağlıklı olması için de insanın sürekli olarak yaratanı zikretmesi, dünyaya yüz çevirmesi ve nefsi arzularını köreltmesi gerekir. Ancak bu sayede manevi anlamda gönül sağlığına kavuşur.

Tasavvufta derin mana âlemlerinin giriş kapısı olarak kabul edilen gönül, âşıkların eserlerinde aşkın, maneviyatın ve arınmanın mistik mekânı olarak dile getirilir. Şeyh Ahmed Dede Ocağı âşıklarının şiirlerinde "gönül" kavramı yaratanın tahtı, deli gönül, ulu bir dergâh ve sonsuza açılan kapı olarak karşımıza çıkar. Âşıklar gönlü ulvi bir değer olarak somut mekânlarla özdeşleştirir. Kişinin kendilik değerlerine ulaşmasında bu mekânlar kişinin tinsel anlamda yeniden doğuşunu sağlar.

"Engin ol gönül engin ol" denilerek gönlün sonsuza açılan kapı olması istenir. Nitekim maddi unsur olan kalple ilişkilendirilen gönül, insanın zaman ve mekân bakımından sınırlı yapısını sonsuza açar. Gönül sayesinde kişi, yaratanla arasındaki perdenin kalkmasını sağlar. Dünyevi tüm eksik ve noksanlarından arınan insan için gönül, öte âlemlerin kapısını açan mistik unsurdur.

Kaynakça

Aşan, Muhammed Beşir, "*Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları"* Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Bildiriler kitabı, Elazığ, 1987.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lügati, İstanbul, 2008.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitapevi, İstanbul, 2009.

Kıyak, Abdülkadir, "*Halk dindarlığı bağlamında kutsal mekân anlayışı -Baskil Örneği-*", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 159-181, 2012.

Özmen, İsmail, *Alevi ve Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, *c.1- 5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Pearson, Carol S. *İçimizdeki Kahraman,* (Çev. Semra Ayanbaşı), Akaşa Yayınları, İstanbul, 2003.

Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Musiki ve Sema*, Uludağ Yayınları, Bursa, 1976.

BASKİL VE ÇEVRESİNDE ARKEOLOJİK MİRAS ALANLARININ JEOLOJİK VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ VE ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Fethi Ahmet YÜKSEL[667]

Öz

Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat kesiminde yer alan Baskil İlçesi ovalık bir alana kurulmuştur. Kalkolitik çağlardan günümüze kadar birçok kültür ve yerleşmeler hüküm sürmüşlerdir.

Baskil sınırları içerisinde kalan kesiminde Demir Çağı seramiği veren 14 yerleşim yeri Habibuşağı ve Kaleköy gibi iki Urartu merkezinde saptamışlardır. Kısa süreli de olsa kazı çalışmaları yapılmış, İmikuşağı ve Fırat'ın batı kıyısındaki Köşkerbaba ile Değirmentepe'de Demir Çağı katları ortaya çıkarılmıştır. Körpınar Höyüğü, Tomisa Kalesi, Muşar Dağı Kilisesi, Viranşehir Höyüğü, Demirbahçe Höyüğü, Aşağıkuluşağı Höyüğü, Odabaşı Kaya mezarları Baskil'in önemli Arkeolojik Miras alanlarıdır. Kamikli, Gemibaşı Maltepe, Habibuşağı, Üyücektepe, İmikuşağı, Pirot, İmamoğlu Şemsiyetepe gibi tarihi yerleşim alanlarında (höyüklerde) da Kalkolitik dönem ile ilgili yerleşmelerin bulunduğu tespit edilmiştir. M.Ö. 1700-1500 tarihleri arasına tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ile ilgili buluntular Baskil yöresinde İmikuşağı kazı merkezinde ortaya çıkarılmıştır.

Yerleşmeler Fırat yakınlarında veya diğer su kaynaklarının yanında ve yakın çevresinde kurulmuştur. Morfolojik, jeolojik ve iklim etkileri Fırat nehrinin yatağındaki değişiklikler yerleşim alanlarında ufak değişikliklere sebep olduğu görülmektedir. Keban, Ağın ve Arapkir bölgelerinin aksine Baskil ve yakın çevresinde Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait araştırmalar yapılmamıştır. Bölgede Paleolitik dönemde insanların hayat sürdüğüne dair izler taşıyan önemli mağaraların varlığı bilinmektedir.

Baskil İlçesinde son yıllarda, Aşağıkuluşağı Höyüğü ve Viranşehir koruma alanı gibi kültürel miras alanlarımız sit alanı olarak tescillenmiştir. Detaylı yüzey araştırmaları, yeraltı görüntülenmesi ve bilinen alanların arkeolojik kazıları yapılması sonucunda bölgenin tarihsel geçmişi daha iyi aydınlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Arkeolojik Miras, Yukarı Fırat, Yüzey Araştırması, Sit Alanı

GEOLOGICAL AND GEOMORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ARCHEOLOGICAL HERITAGE AREAS IN THE BASKIL AND ITS SURROUNDINGS AND THE PROTECTION AND EVALUATION OF ARCHEOLOGICAL SITES

[667] Dr. Öğr. Üyesi; İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Müh. Böl. Büyükçekmece Yerleşkesi, Büyükçekmece-İstanbul; fayuksel@istanbul.edu.tr

Abstract

The Baskil District in the Upper Fırat River (Euphrates) of the Eastern Anatolia Region was founded on a plains area. Many cultures and settlements have ruled since the Chalcolithic Age.

14 settlements that yielded Iron Age ceramics in their part within the borders of Baskil were identified in two Urartian centers, Habibuşağı and Kaleköy. Excavations were carried out for a short time, albeit briefly, and the Iron Age levels were unearthed at Köşkerbaba and Değirmentepe on the western shore of the Fırat River and İmikuşağı. Körpınar Mound, Tomisa Castle, Muşar Mountain Church, Viransehir Mound, Demirbahce Mound, Asagikulusagi Mound, Odabasi Rock tombs are important archaeological heritage sites of Baskil. Kamikli, Gemibaşı Maltepe, Habibuşağı, Üyücektepe, İmikuşağı, Pirot, İmamoğlu Şemsiyetepe in the historical settlement areas (mounds) were found to be related to the Chalcolithic period. B.C. Between 1700-1500, the finds related to the Assyrian Trade Colonies Period were unearthed in the Imikusagi excavation center in Baskil region.

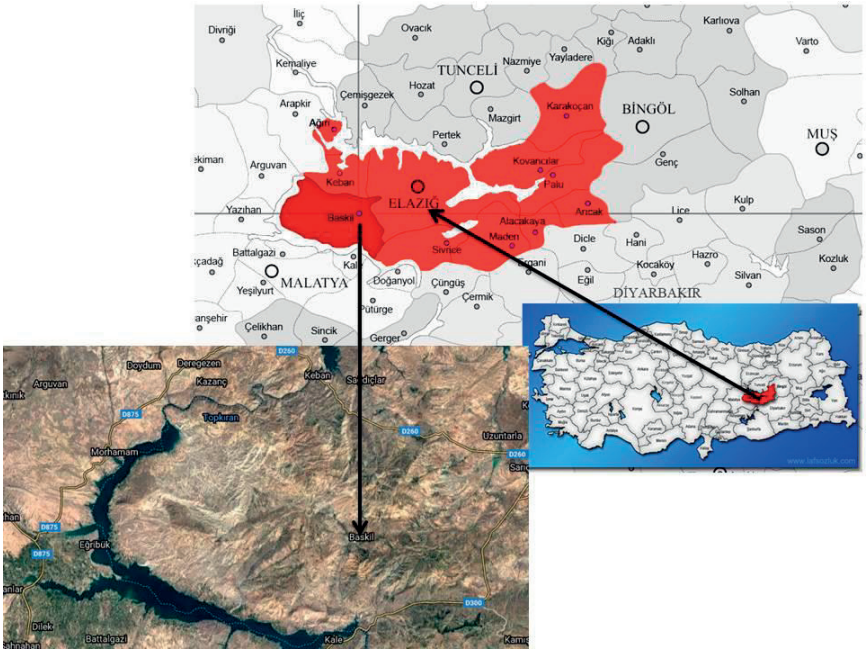
The settlements were established near and near the Fırat River or other water sources. Morphological, geological and climatic effects Changes in the bed of the Fırat Rivar seem to cause minor changes in the settlement areas. Contrary to the Keban, Ağın and Arapkir regions, there are no studies on the Paleolithic and Mesolithic periods in Baskil and its vicinity. It is known that there are important caves in the region, which bear traces of human life in the Paleolithic period.

In recent years, our cultural heritage sites such as Aşağıkuluşağı Mound and Viransehir Conservation Area have been registered as protected sites in Baskil District. As a result of detailed surveys, underground imaging and archaeological excavations of known areas, the historical history of the region will be better clarified.

Key Words: Baskil, Archaeological Heritage, Upper Fırat River, Survey, Protected Area

GİRİŞ

Elazığ İline bağlı bir ilçe olan Baskil, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat kesiminde yer alır (Şekil 1). İlçe, ovalık bir alana kurulmuştur. Baskil, il merkezinin batısında olup kuzeyinde Keban ilçesi, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, güneyinde ve batısında ise Karakaya Baraj Gölü ile sınırlanır. Karakaya Baraj Gölü ile sınırlandığı batı ve güney kesimlerinde aynı zamanda Malatya'nın Arguvan, Yazıhan, Battalgazi ve Kale ilçeleriyle de komşudur. Elazığ İli merkezinden uzaklığı yaklaşık 38 kilometredir.

Şekil 1. Elazığ ili, Baskil İlçesi Yer Bulduru Haritası[668]

Baskil ve çevresi Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Kalkolitik çağlardan günümüze kadar birçok medeniyet, kültür ve yerleşmeler hüküm sürmüşlerdir. Kalkolitik ve Neolitik döneme ait Şemsiyetepe, İmikuşağı ve Habibuşağı Höyükleri bulunmaktadır. Baskil'de, İmikuşağı ve Şemsiyetepe Höyüklerinde orta ve son tunç çağına ve Hitit dönemine ait bulgulara rastlanmıştır.

Demir çağa ait bulgular Asurlulara ait olup Kaleköy, İmikuşağı, Şemsiyetepe ve Habipuşağı Höyüklerinde ele geçirilmiştir[669]. M.Ö.805 yılında Urartular, Baskil ve çevresini ele geçirmişlerdir. Urartular ticaret yollarını, yerleşim merkezlerini ve tarım alanlarını korumak için garnizonlar şeklinde tertip ettikleri birçok kaleler yapmışlardır. Baskil ve çevresinde M.Ö 8.yy'de İskit ve Med'lerin hakimiyetiyle Urartu egemenliği bitmiştir. Med'lerden sonra bölge Pers'lerin egemenliğine girmiştir. Pers'lerden sonra Baskil ve çevresinde Helen, Roma, Bizans, Sasani ve Müslüman Arapların egemenliği hüküm sürmüştür. Bölgeye, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Büyük Selçuklu Devleti hakim olmuştur. 1085 yılında Selçukluların komutanı Çubuk Bey tarafından Bingöl ve Harput çevresi Türkler tarafından ilk kez ele geçirilmiştir. Daha sonra, sırasıyla Artuklar, Selçuklar, Moğollar, Dulkadiroğulları, Akkoyunlar ve Osmanlı Devleti bölgeye hakim olmuştur.

---

668 https://1.bp.blogspot.com/-NTMAYKO_tcs/XFxzU2BoCuI/AAAAAAAAvdE/9bsA3v4byEg97hGShdPQ0_rcUCgn0fnPwCLcBGAs/s1600/baskil_elazig.jpg

669 http://www.baskil.gov.tr/tarihce

Bingöl ve Harput çevresine dolayısıyla Baskil'e Türkistan'dan getirilen konar-göçer Türk grupları yerleşmiştir. Baskil ve çevresi Yavuz Sultan Selim döneminde 1514 yılında Osmanlıların eline geçmiştir. Baskil ilçesinin ilk kurulduğu yer, bu günkü ilçe merkezinin 3 km batısında yer alan Eski Baskil mahallesidir ve 1926 yılında kurulmuştur. 1928 yılında ilçe merkezi Nazaruşağı köyüne (şu an Nazaruşağı Mahallesi) taşınmıştır.1929 yılında ilçe merkezi bu defa Şefkat Köyüne (şuan Şefkat Mah) kaydırılmıştır. 1933 ilçe merkezi, Baskil-Malatya demiryolu işletmesinin 16 Kasım 1933'te açılmasından sonra, şu anda bulunduğu bölgeye taşınmıştır.

BASKİL VE ÇEVRESİNDE ARKEOLOJİK MİRAS ALANLARI

Baskil İlçesi'nin bulunduğu coğrafyada asırlar boyunca ortaya çıkan yerleşim birimlerinde coğrafik, morfolojik, topoğrafik ve doğal çevre faktörlerinin etkisi oldukça denetleyici durumdadır. Suya ve ekonomik geçim kaynağı olan, ziraat faaliyetlerin ana unsuru, tarım alanlarına bağlı olarak gelişen birçok konum asıl yerleşme tipini oluşturmaktadır. Baskil ve çevresinde yerleşmelerin yer seçiminde kuruluş ve gelişmelerinde ve dağılışlarında topoğrafik, morfolojik ve coğrafik olayların etkisi bulunmaktadır. Topoğrafya, morfoloji, su kaynakları, maden sahaları ve tarım alanları yerleşmelerin konumlanmasında öncelikli etkili olmuştur. Baskil İlçesi'nin güney sınırını oluşturan Fırat nehri çevresindeki yerleşmeler, Mezopotamya'dan başlayarak daima yayılan yerleşmelerin etki sahasında bulunmaktadır (Akdemir, 1996). Baskil sınırları içerisinde kalan kesiminde Demir Çağı seramiği veren 14 yerleşim yer Habibuşağı ve Kaleköy gibi iki Urartu merkezinde saptanmıştır (Özdoğan, 1977). Kısa süreli de olsa kazı çalışmalarının yapıldığı, İmikuşağı ve Fırat'ın batı kıyısındaki Köşkerbaba ile Değirmentepe'de Demir Çağı katları ortaya çıkarılmıştır. Körpınar Höyüğü, Tomisa Kalesi, Muşar Dağı Kilisesi, Viranşehir Höyüğü, Demirbahçe Höyüğü, Aşağıkuluşağı Höyüğü, Odabaşı Kaya mezarları Baskil'in önemli Arkeolojik Miras alanlarıdır. Kamikli, Gemibaşı, Maltepe, Habibuşağı, Üyücektepe, İmikuşağı, Pirot, İmamoğlu Şemsiyetepe gibi tarihi yerleşim alanlarında (höyüklerde) da Kalkolitik dönem ile ilgili yerleşmelerin bulunduğu tespit edilmiştir. M.Ö. 1700-1500 tarihleri arasına tarihlenen Asur Dönemi ile ilgili buluntular Baskil yöresinde İmikuşağı kazı merkezinde ortaya çıkarılmıştır (Çağlıyan, 2003).

Baskil ve çevresi Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli doğal yollar (ticaret yolları) üzerinde bulunmaktadır. Karakaya Baraj Gölü altında kalmış olan Fırat nehri ve çevresi Neolitik dönemde ekilip biçilmeye elverişli olduğundan su kenarları tercih edilen ve yerleşilen bir alan olmuştur. Baskil İlçesi ve çevresinde yerleşme faaliyetleri oldukça eskiye, Neolitik dönemlere dayanmaktadır. Karakaya Baraj Gölü altında kalan alanlarda, Baskil'in güneyinde yer alan bölgelerde (İmikuşağı, Tabanbükü, Habibuşağı, Kaleköy Höyük'lerinde), yapılan kazılarda Kalkolitik Çağa kadar tarihlenen buluntular ortaya çıkmıştır. Karakaya Baraj Gölü altında kalan Baskil ilçesi sınırlarında yer alan höyüklerde Neolitik döneme ait bulgular henüz saptanmamıştır.

Kalkolitik Dönem buluntuları İmikuşağı (Sevin, 1995) ve Şemsiyetepe (Darga, 1980) höyüklerinde görülmektedir. İlk Tunç Çağı yerleşmeleri Şemsiyetepe (Bilaluşağı köyü) höyüğünde görülmüştür. Bu çağ Şemsiyetepe'de

çok iyi temsil edilmiştir (Darga, 1982). M.Ö. 2. bin yıllarının başlarından itibaren Orta ve Son Tunç Çağının izleri de Baskil'de ortaya çıkarılmıştır. Hitit Devlet ve İmparatorluk dönemlerine ait arkeolojik bulguların Baskil'de de Hititlerin etkili olduklarını belgelemektedir. M.Ö. 1. yıllarda aşağı Fırat havzasında yaşanmaya başlanan Demir Çağına ait kalıntılar Kaleköy, Şemsiyetepe, İmikuşağı, Habibuşağı (Tumeshki) höyük ve kalelerinde ortaya çıkarılmıştır (Bakır ve Çilingiroğlu, 1980).

Baskil ve çevresi M.Ö. 12. yüzyılda Asur krallığına bağlı bir bölge durumunda iken, M.Ö. 800 yıllarında Urartuların egemenliğine geçmiştir. Fırat'ın doğusunda yer alan Habibuşağı kalesi bu döneme aittir. Urartu ülkesinin batı sınırı olan Fırat nehri boyunca sınır karakolları olan Maltepe, Kaleköy ve İzolu (Habibuşağı) garnizonlarını inşa etmiştir (Sevin, 1998). Urartu Krallığı ulaşım açısından uygun olan morfolojiyi kullanarak düzenli yol güzergahları inşa etmişlerdir. Doğudaki Van bölgesi Harput-Haroğlu-Habibuşağı-Fırat yolu ile Orta Anadolu'ya bağlanmıştır (Köroğlu, 1996).

Baskil ve çevresinde Persler, Romalılar, Sasaniler ve Araplar hüküm sürmüştür. Şemsiyetepe Höyüğü'ndeki Roma kale ve garnizonunun temel kalıntıları ortaya çıkartılmıştır (Darga, 1987). Bölge M.S. 395-518 yılları arasında Bizans'lılarla Pers'lerin mücadelesine sahne olmuştur. Kaleköy'de Bizans yerleşmesine ait arkeolojik kalıntılar, M.S. 989-1028 yılları arasında hüküm süren Bizans İmparatorlarının dönemlerine ait sikkeler ve geç Roma yerleşmelerinin izleri görülmektedir (Bakır, 1982). Sasanilerden sonra Baskil ve çevresinde, sırasıyla Arap Müslümanlar, Türkler (Artukoğulları, Selçuklular ve Akkoyunlular) hakimiyet sürmüşlerdir (Sunguroğlu, 1958). Orta Çağ'da bölge stratejik bir mevkide yer aldığı için başlıca iki önemli yol güzergahlarına sahipti. Birinci yol güzergahı Malatya'dan gelip Fırat'ı Kömürhan civarında geçip Hamzit üzerinden Murat nehri boyunca uzanan, Harput (Hısn-ı Ziyad) ile Şimşat (Arsamasata) gibi Orta Çağın iki önemli yerleşimini birbirine bağlayan, yol ve ikinci yol güzergahı ise "Ergani geçidi" üzerinden güneyi Doğu ve Orta Anadolu'ya bağlayan güzergah olmuştur (Aşan, 1994).

BASKİL VE ÇEVRESİNDE ARKEOLOJİK MİRAS ALANLARININ JEOLOJİK VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Baskil ve çevresi Alp-Himalaya dağ oluşum kuşağının Doğu Akdeniz bölgesindeki Doğu Toroslar üzerinde yer almaktadır. Bölgede Paleozoyikten Kuvaternere kadar olan jeolojik zamanlara ait farklı yaşta metamorfik, magmatik, tortul ve volkanik kayaçlar yüzeylenmektedir. Baskil ve geniş çevresinde görülen jeolojik birimler, yaşlıdan gence doğru; Paleozoik yaşlı Bitlis Pütürge metamorfitleri (amfibolit şist, gnays, migmatit, mikaşist, kuvarsit, metavolkanit ve mermerler), Permo Karbonifer yaşlı Malatya-Keban metamorfitleri (şist, fillit ve mermerler), Jura-Alt Kretase yaşlı Guleman ofiyoliti (gabro, yastık lavlar ve pelajiklerden), Üst Kretase yaşlı Baskil magmatitleri (granit, granodiyorit, monzonit, tonalit, diyorit, gabro, dasit, diyabaz ve bazalt), Üst Maestrihtiyen-Paleosen-Orta Eosen yaşlı Hazar-Maden karmaşığı (tabanda konglomera ile başlayıp, kumtaşı-şeyl ardalanması, çamurtaşı-kumtaşı volkano sedimenterler), Üst Maestrihtiyen yaşlı Harami formasyonu (konglomera, kumtaşı ve kireçtaşları), Orta

Paleosen-Alt Eosen yaşlı konglomera ve kireçtaşlarından oluşan Sekse formasyonu, Orta Eosen-Üst Oligosen yaşlı Kırkgeçit formasyonu (çakıltaşı, kumtaşı ve marn ve kireçtaşları), Alt Miyosen yaşlı Ali Bonca formasyonu (konglomera, kumlu-killi kireçtaşları) ve Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı Karabakır formasyonu (tüf, aglomera, bazaltik lav ve bunlarla yanal geçiş gösteren gölsel kireçtaşları) yer alır[670].

Baskil ve çevresinde, oldukça değişik yaşta farklı formasyonlar yer almaktadır. Bu birimler en yaşlıdan gence doğru sıralandırılırsa Elazığ Magmatitleri, Üst Kretase/Senoniyen yaşlı olup, bir magmatik seriye ait yüzey kayaçlarını (bazalt, bazaltik yastık lav) kapsamaktadır. Bölgede tabanda masif kireçtaşlarıyla başlayan formasyon, üst seviyelere doğru tabakalı kireçtaşları ve kırmızı, pelajik foraminiferli çamurtaşlarına geçer. Baskil güneybatısında ise masif kireçtaşlarından oluşur.

Kuvaterner (Alüvyonlar) Bölgenin en genç birimini oluşturan birim, karasal (göl) çökellerden oluşmuştur. Yukarda saydığımız tüm birimleri çok değişik yerlerde açısal uyumsuzlukla örten değişen oranlarda bunların arasında yer alan az çakıllı seviyelerden oluşmuştur. Özellikle Kadıköy ve Pınarlı Köyü civarında gözlenmektedir.

Baskil Havzası'nda kıvrımlı, kırıklı ve bindirmeli yapılar yer şekillerinin oluşumunda belirleyici olmuştur. Havzanın kuzey sınırında bulunan Hasan Dağı, domsal, kıvrımlı, kırıklı ve bindirme yapısı ile tektonik açıdan önemli özelliklere sahiptir. Baskil'in 20 km kadar güneybatısında Deliktaş (Sosikan) köyünden başlayarak Baskil doğusuna kadar KD doğrultusunda uzanan antiklinal Baskil Antiklinali olarak adlandırılmıştır Turan (1993). Bu antiklinalin kıvrım eksenine uzak olmakla birlikte kuzeybatı kanadında Alt Miyosen yaşlı birimlerin varlığı dikkate alarak kıvrımlanmanın Alt Miyosen sonrasında gerçekleştiğini belirtmiştir.

Hasan Dağı güney yamaçlarını kesen, uydu ve saha gözlemleriyle belirlenen, Baskil Bindirme Fayı Hor Bindirmesi olarak adlandırılmıştır (Turan, 1984; Tonbul, 1985; Tatar, 1987). D-B doğrultusunda 25 km'lik bir uzunluğa sahip olan bu fay, Hasan Dağı güney yamaçlarını keserek Baskil Havzası'nın oluşum ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Baskil Bindirmesi, batıda Alt Miyosen birimlerini etkilediği için Alt Miyosen'den sonra neotektonik dönemde meydana gelmiştir. Bölgenin bu dönemde DGD-BKB yönlü sıkışma etkisinde kalması doğrultu atımlı tektonizmaya işaret etmektedir. Üst Miyosen-Orta Pliyosen boyunca devam eden sıkışma rejimi etkisinde Baskil Havzası'nı sınırlandıran faylar gelişmiş, Baskil Bindirmesi ise doğrultu atımlı fay niteliği kazanmıştır. Havzanın kuzeyinde Seske Formasyonu'na ait kireçtaşlarının dik bir konum alması ve kuzeyde havzayı dolduran Pliyo-

[670] SYCS İnşaat Çimento San. ve Tic. A.Ş., "85940, 85941, 85942, 85965, 86235, 86236, 86237, 86244 Ruhsat Numaralı 8 Adet Marn Ocağı İşletmeciliği ÇED Raporu." 529s., Elazığ İli, Baskil İlçesi, Habibuşağı ve Pınarlı Köyleri. YILDEV Mad. Müh. Müş. Hav. Gıda, İş Sağ. ve İş Güv. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2019.

Kuvaterner birimlerinin yükselmiş olması bu fayın genç hareketli olduğunu göstermektedir.

Baskil Havzası, Hasan ve Bulutlu dağları arasında, K-G doğrultulu sıkışma ve doğrultu atımlı fay tektoniği etkisinde belirmiş bir havzadır. Orta Miyosen sonlarında Anadolu-Arap levhalarının çarpışmasıyla belirmeye başlayan havza Pliyosen'deki doğrultu atımlı rejim altında bugünkü şeklini almıştır (Sengör ve Yılmaz 1981; Westaway, 2003). Üst Miyosen-Pliyosen'de dizi tektonik hareketlerle Hankendi Ovasın'dan ayrılmıştır. Pliyosen sonlarında kapalı olan Baskil Havzası, Kuvaterner başlarında Geli Çayı tarafından kapılarak dış drenaja bağlanmıştır. Kuvaterner boyunca, Hasan Dağı yükselmiş ve bu yükselme ile birlikte aşınan malzeme Baskil Havzası'nı doldurmuştur. Havzanın oluşumunda kuzeydeki dağın dışında, Bulutlu Dağı kuzey yamaçlarını kesen sol yanal atımlı fay ile havza doğusundaki sağ yanal atımlı faylar da önemlidir. Bu üç fayın hareketi sonucu doğrultu atımlı rejimin etkili olduğu Üst Miyosen-Orta Pliyosen'de Baskil Havzası belirmiştir.

Dağlık alanlar üzerinde belli yükselti kademelerinde gelişen yüzeyler tektonik hareketlerden etkilenerek kesilmiş, çarpılmış ve yükselmiştir. Bu yüzeyleri Miyosen öncesi ve Miyosen başlarındaki tektonik hareketlere bağlı olarak gelişen düzlükler olarak ayırmıştır. Bölgede, 1800-2100 m yükseltileri arasındaki düzlükler Oligosen aşınım yüzeylerine karşılık gelmektedir. Bu yüzeyler muhtemelen Doğu Anadolu'da Oligosen boyunca gelişen peneplenin kalıntılarıdır (Erinç 1953). İnceleme alanında 1500-1700 m yükseltileri arasındaki düzlükler Alt Miyosen aşınım yüzeylerini, 1300-1500 m yükseltileri arasındaki düzlükler Üst Miyosen aşınım yüzeylerini 1200-1300 m'ler arası Pliyosen aşınım yüzeylerini oluşturmaktadır (Erol, 1983). Özellikle kaynağını Hasan Dağı'ndan alan akarsuların oluşturduğu eski birikinti yelpazelerinden oluşan 1100-1200 m yükseltileri arasındaki havza tabanı En Alt Pleistosen dolgu düzlüklerini oluşturmaktadır.

Baskil Havzası, Hasan Dağı çevresinde yer alan diğer havzalardan (Birvan, Kuzuova) farklı olarak ova karakteri belirgin bir alandır Kaynağını Hasan Dağı güney yamaçlarından alan akarsular büyük birikinti koni ve yelpazeleri oluşturarak havzayı doldurmuştur. Baskil Ovası'nın güneyinde kaynağını Bulutlu Dağı'ndan alan akarsuların oluşturduğu birikinti konilerinin tek kesimleri Şefkat Deresi tarafından yarılarak birikinti konisi şekilleri oluşmuştur Baskil Ovası'nı güneyde Fırat Nehrine bağlayan Geli Çayı Boğazı, K-G yönünde açılmış 10 km uzunluğunda bir yarma vadi özelliği göstermektedir. Bölgedeki kuvaterner fay hattına en yakın mesafesi 3,1 km. dir. Bununla birlikte alanının 22 km güneydoğusundan Doğu Anadolu Fay Hattı geçmektedir. Elazığ ve çevresindeki kıvrım eksenleri yaklaşık B-D ve BGB-DKD doğrultusunda uzanmaktadır. Baskil ve çevresinde topografyada belirgin olarak izlenen doğrultu ve eğim atımlı faylar da gözlenmektedir. Baskil ve çevresi depremsellik bakımından riskli grup içerisinde bulunmaktadır[4].

Baskil platosu doğudan Altınova ve Murat Nehri, batıda Fırat kavsi ile çevrelenmiş 1500 m yükseklikteki alan içerisinde yer alır (Erinç, 1953; Yakar,

2007). Dağlar platodan Fırat Nehri'nin kavsine doğru alçalmaya başlar. Buradaki küçük akarsu ve nehirlerin oluşturduğu ovalar bulunmaktadır. Baskil eşiği Elazığ Ovası'nı Malatya Ovası'ndan ayırmaktadır (Yücel, 1987; Özdemir, 2019).

Fırat Doğu Anadolu'nun en önemli akarsuyudur. Keban ilçesine kadar olan bölümü başlıca iki ana kolu içeren Karasu ve Murat Nehirlerinden oluşur. Baskil ilçesinde, günümüz ve geçmişteki yerleşmelerin yer seçimi, kuruluş, gelişmelerinde ve dağılışlarında coğrafi olayların etkisi belirgindir. Topoğrafya, tarımsal araziler ve su kaynakları yerleşmeler üzerinde etkili olmuştur. Karakaya Baraj Gölü altında kalan tarihi yerleşmelerde yapılan kurtarma kazılarına göre Elazığ ve Malatya yöresinde yerleşme tarihinin çok eskiye dayandığı belirlenmiştir.

Bu açıdan Baskil'e bağlı İmişkuşağı, Tabanbükü, Habibuşağı, Kaleköy ile Malatya'ya bağlı Değirmentepe, Pirot, Köşkerbaba, Şemsiyetepe, İmamoğlu höyüklerinde yapılan kazı çalışmaları yerleşme tarihini açıklaması bakımdan önemlidir. Baskil ilçesindeki yerleşmelerin çoğunluğu toplu yerleşme şeklindedir. Genellikle tarım alanlarını boş bırakılması, suyun az olması nedeniyle suya bağımlılık ve relief şartları toplu yerleşmelere neden olmuştur. Bu yerleşmeler Baskil Ovası'na bakan Hasan Dağ'ı ve Bulutlu Dağı'nın eteklerinde ve plato yüzeylerinde toplanmıştır. Yine birer boşalma havzası özelliği gösteren düz alanlar ve çevreleri yerleşmelerin yoğun olduğu alanlardır suyun az olduğu yerlerde örneğin Karakaya Baraj Gölü kenarında olan yerleşmelerin genellikle bağlıları ya yoktur ya da az sayıdadır. Ama su probleminin olmadığı ve yükseltinin arttığı yörelerde köylerin bağlıları da ekonomik faaliyet alanlarına bağlı olarak artmaktadır. Baskil ilçesindeki köylerin mahalleleri ise genellikle su kaynaklarına bağlı olarak ya birbirinden çok uzak (5-6 km) ya da birbirlerine yakın (1-1,5 km) kurulmuşlardır[671].

BASKİL VE ÇEVRESİNDE ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

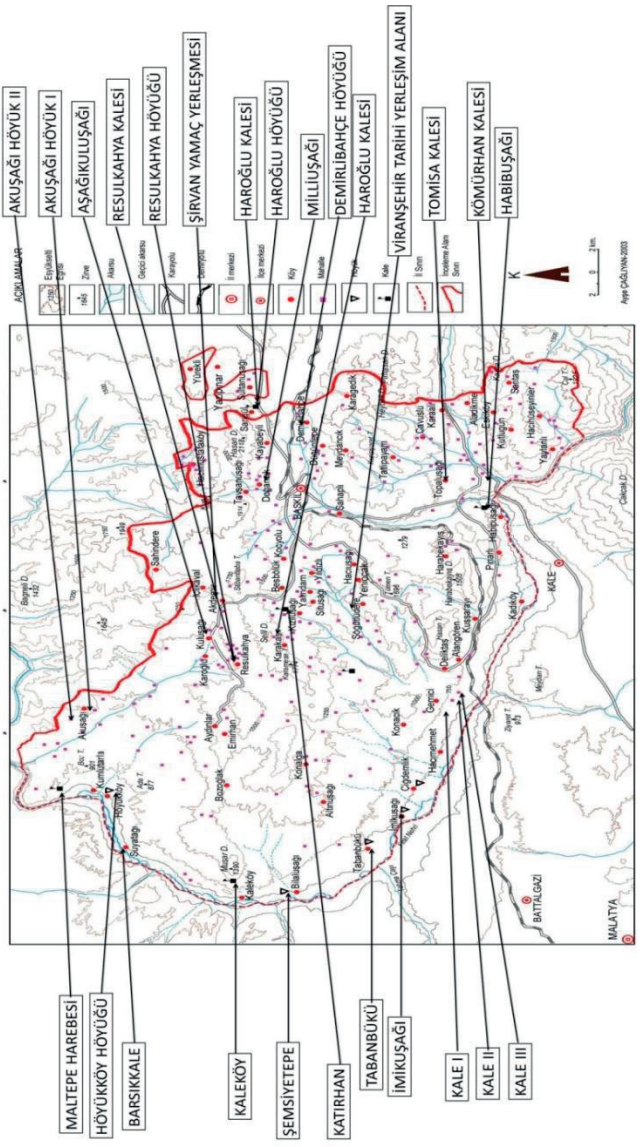
Yerleşmeler Fırat yakınlarında veya diğer su kaynaklarının yanında ve yakın çevresinde kurulmuştur. Morfolojik, jeolojik ve iklim etkileri Fırat nehrinin yatağındaki değişiklikler yerleşim alanlarında ufak değişikliklere sebep olduğu görülmektedir. Keban, Ağın ve Arapkir bölgelerinin aksine Baskil ve yakın çevresinde Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait araştırmalar yapılmamıştır. Bölgede Paleolitik dönemde insanların hayat sürdüğüne dair izler taşıyan önemli mağaraların varlığı bilinmektedir. Baskil sınırları içerisinde kalan kesiminde Demir Çağı seramiği veren 14 yerleşim yeri saptanmıştır (Özdoğan, 1977). Ayrıca varlıkları önceden bilinen Habibuşağı ve Kaleköy gibi iki Urartu merkezinde kısa süreli de olsa kazı çalışmaları yapılmıştır (Işık, 1987). Ayrıca bölgede kazıları yapılan höyükler arsında Değirmentepe, Şemsiyetepe, İmamoğlu, İmikuşağı, Köşkerbaba, Pirot Höyük, Cafer Höyük gibi önemli yerleşim merkezleri sağladıkları bilgiler açısından dikkat çekicidir. Şemsiyetepe yerleşmesi İlk Tunç

[671] Baskil, Genel Koordinatör Prof. Dr. Hasan Kürüm, Özkaracan Matb. Ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti., Aralık 2019, İstanbul.

Çağı I için neredeyse yok denecek kadar az mimari kalıntı sunmuştur. Sadece 1982 yılında höyüğün güney kesiminde yapılan çalışmalar sonucunda kazıcısı tarafından bu döneme tarihlendirilen ve kerpiçlere sokulan çitler ile oluşturulmuş yapı birimleri söz konusudur (Darga, 1984: 96) (Harita 1).

Kaleköy ve bir sınır karakolu olarak nitelenen Maltepe Kalesi, Fırat'ın doğu kıyısında, nehre paralel uzanan bir kayalık üzerinde yer alır. Erken ve geç yerleşimlerinin de bulunduğu kaledeki Urartu dönemi olabilecek kalıntılar mevcuttur. Kale kayalığın dik olan nehir tarafında yer alan basamaklı bir tünelle güney kesimdeki kaya platformundan oluşur. Ayrıca, burada yürütülen kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan giriş kapısı da Urartu özellikleri gösterir. Kayalık doruğun, daha az meyilli olan güney ve doğu yamaçlarında Urartu kaleleri için çok tipik ve hatta belirleyici olan, basamaklar halindeki surlara ait temel yuvaları görülebilmektedir. Kale 50 X 50 m. boyutlarındadır (Bakır ve Çilingiroğlu, 1987; 1980).

Karakaya baraj gölü havzasında kuzeyde Maltepe Harabesi'nden güneydoğuda Habibuşağına kadar Maltepe, Höyükköy, Üyücek, Kartin, Nalıhasan, Kaleköy, Kamikli, Hasikli, Kırasa Tepesi, İmikuşağı, Griktepe, Karababa, Kale I, Kale II, Kale III, Habibuşağı Höyükleri mevcuttur. Yüzey araştırmaları ile belirlenmiş, kısmen kazısı yapılmış ve son zamanlarda tescillenen arkeolojik yerler aşağıda sıralanmaktadır.

Harita 1. Baskil İlçesi yerleşmeleri ve arkeolojik miras ve sit alanları (Çağlıyan, 2003'ten değiştirilerek).

KÖMÜRHAN KALESİ

Kale Kömürhan köprüsünün 1 km. kadar kuzeyinde, 60x30x30 m. boyutlarında olup kayalık bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kalenin doğu ve güney yönü sarp kayalıkla çevrili olup, girişi batı yönündedir. Kalenin Sur duvarları ve sarnıçı günümüze kadar sağlam bir şekilde gelmiştir. Kalede Ortaçağ dönemine ait arkeolojik malzemeler bulunmaktadır. Kale, Malatya-Baskil-Harput güzergahının en kısa geçit yolu üzerinde, stratejik bir konumda inşa edilmiştir (Aşan, 1988).

TOMİSA KALESİ

Elazığ Baskil İlçesi Topaluşağı Köyü, Geli mezrasındadır. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanıdır. Kömürhan Eski Sahil Yolu'nun 3. km.sinde, yolun sol tarafında kalmaktadır. Kömürhan Köprüsü'nün kuş ucumu 750-800 m kadar kuzeyinde bulunan kale, Geli Mezrası'nın 2 km kadar güneyinde, Karakaya Baraj Gölü'nün ise 125-150m kadar doğusunda bulunmaktadır. Bölgeye hâkim bir konumda bulunan Kalenin etekleri Kömürhan Eski Sahil Yolu yapımı sırasında kısmen tahrip olmuştur. Ana kaya üzerine örülmüş horasan harçlı sur duvar kalıntıları kısmen görülebilmektedir. Kale girişindeki ana kayaya oyulmuş basamaklar üzerindeki tonozlu girişin ve kulenin sadece kalıntıları günümüze ulaşılabilmiştir. Kalenin kuzeydoğu köşesinde tonozlu bir girişe sahip su sarnıcı olduğunu tahmin edilmektedir, düzgün kesme taşlardan yapılmış mekânın büyük bir kısmı halen sağlamdır. Alanda çok sayıda kaçak kazı çukurları açılmıştır. Açılan bu çukurlar incelendiğinde zemindeki yerleşim izleri daha net bir şekilde görülmektedir. Kale hakkında Amasyalı antik tarihçi Strabon söz etmiştir. Tarihte bu şekilde önemli bir yeri olan Tomisa Kalesinin hem ulusal hem de uluslararası yazılı ve görsel medya da tanıtımı yapılmalıdır. Daha büyük kitleler tarafından bilinmesi halinde Tomisa Kalesi Baskil ve ilimizin tanıtımı için çok büyük bir rol oynayacaktır. Bu konuda ilimizdeki sorumluluk sahibi herkese iş düşmektedir[672].

MALTEPE HARABESİ

Baskil ilçesinin batı sınırından, Fırat Nehri'nin kuzeyden, güney ve güneydoğuya doğru, Karakaya baraj göl alanının en kuzey sınırında, yaklaşık 700 m kotunda, 877 m yükseklikli Ada Tepenin kuzey batı yamacında inşa edilmiştir. M.Ö. birinci binyıla ait Demir Çağına ait Maltepe Harabesi (küçük höyük) nehrin doğusunda, çok dar kayalık bir boğaz içinde aktığı kısmın güney ucuna, konumlandırılmıştır. Orta Tunç I ve Orta Demir Çağına ait Kalenin kondurulduğu tepenin batı ve kuzeyi son derece diktir (Sevin, 1987). Kaçak kazılardan dolayı tahribat fazladır. Kalenin güney ve doğu tarafındaki az meyilli yamaçlarında kayaya oyulmuş basamaklar halinde sur temel yuvaları mevcuttur. Kale 50x50 m alana sahiptir.

ŞEMSİYETEPE

Yaklaşık dörtteüçü Karakaya Baraj suları altında kalan Şemsiyetepe, Elazığ ilinin Baskil ilçesine bağlı Bilaluşağı köyünün 500 m güneyindeki Kumlu Mevkii'nde yer almaktadır (Darga, 2000). Höyük, orta boyutlu höyük grubundadır (Özdoğan, 1977). Konglomeratik bir kaya yükseltinin üzerinde 65x70 m boyutlarında ve 6 m yüksekliğindedir (Darga, 1987; Özdemir, 2019) (Resim 1; Şekil 2).

[672] http://www.elazighakimiyethaber.com/kultur-mirasi-baskil-tomisa-kalesi/26602/

DOGANCI KÖYÜ (MİLLİUŞAĞI) HARABA MEVKİİ YERLEŞİM YERİ

Baskil İlçesi'nin 4 km. kadar kuzeyinde, Fırat kıyısından gelen doğal iki geçidin, ulaşım ve ticaret yolunun, birleşme noktasında bulunan alan, Doğancı Köyü Haraba Mevkiinde Geç Antik veya Ortaçağ dönemlerine ait 500x400 m. boyutlu yerleşim yeridir. Alanda taş mimari kalıntılar belirgindir (Aşan, 1988).

KALE III HÖYÜĞÜ

Baskil İlçesi'nin güneybatısında, Fırat Nehri'nin doğu tarafındaki tepelik bir alana inşa edilen höyük 70x30 m alana sahiptir. Kalenin kondurulduğu Tepeyi doğu ve batıdan birer dere yatağı sınırlar. Höyüğün kuzey, güney ve batısı oldukça dik olan tepenin, güney yamaçlarında taş duvar kalıntıları mevcuttur (Sevin, 1987).

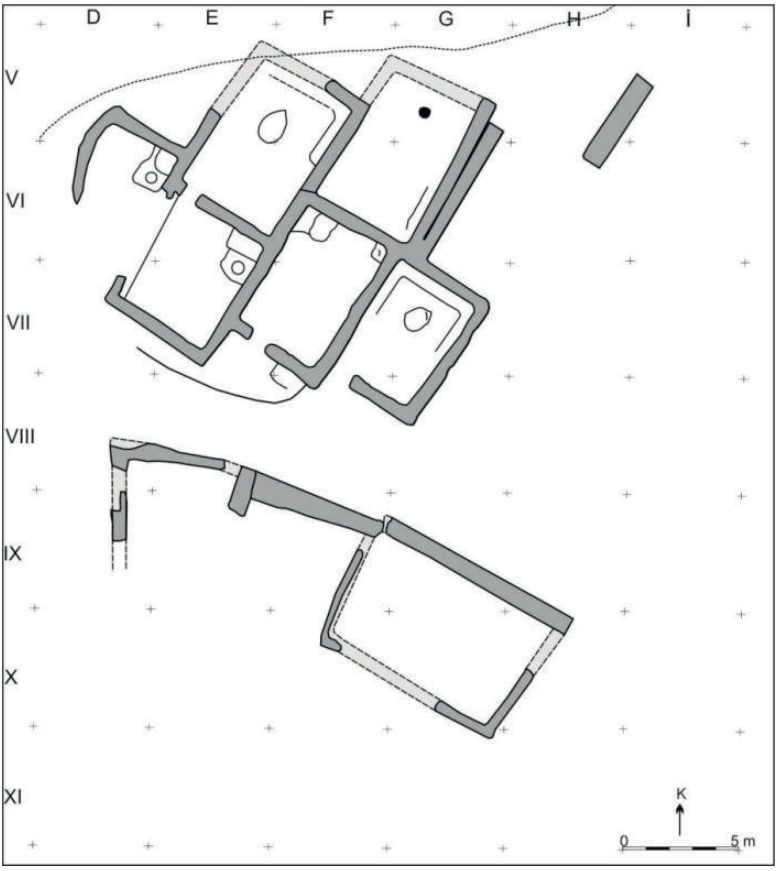
(a)

(b)

Resim 1. a) Şemsiyetepe Höyüğünün Kuzeydoğudan Görünümü (Tay Projesi/Şemsietepe[673]); b) Şemsiyetepe Güney Evi (Darga, 1986)

[673] http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2761&html=ages_detail_t.html&layout=web

Şekil 2. Şemsiyetepe İTÇ II-III Genel Mimari Planı **(**Özdemir, 2019; Darga, 1989'dan yeniden çizilmiştir).

BARSIKKALE YERLEŞMESİ

Barsıkkale Yerleşmesi Fırat Nehri'nin doğu kenarında Arapuşağı (Suyatağı, Torsan, Mamıraşan, Araban) Köyünün 500 m kadar kuzeyinde Barsıkkale mevkiinde yer alır. Yerleşme doğuda bir dere ile sınırlanmıştır. 35x70 m oturum alanına sahip yerleşmenin güney ve batı yamaçları oldukça diktir. Konglomera kayalığı üzerinde inşa edilen yerleşme alanı oldukça düzdür. Alanda taş temelli yapılara ait kısmen plan veren, Erken ve Orta Demir Çağa ve Orta Çağa ait, arkeolojik buluntu ve mimarlık kalıntıları bulunmaktadır (Sevin, 1988). Alanın güneybatısında, yoğun tahribata uğramış, Ortaçağ sur temelleri mevcuttur. Kalede Ortaçağ dönemine ait yapı temelleri ve Urartu ile Tunç I ve III. Dönemlerine ait arkeolojik buluntular bulunmuştur (Danık, 2001).

KIZILUŞAGI (KATIRHAN KALINTISI), KATAR (KIZILUŞAĞI) YAMAÇ YERLEŞİMİ

Baskil İlçesi'nin Kızıluşağı (Katar) Köyünün Kuzeydoğusunda, Katırhan Kalıntısı Kızılköy içinde, 65x110 m alana sahip, doğu ve batıdan birer dere yatağı ile sınırlı, Hantepe yamacında doğu-batı yönünde çok sarp kalker bir tepe üzerinde yer alan yerleşmedir. Tepenin güney ucundaki daha alçak bir sekide, dikdörtgen planlı Ortaçağ yapısına ait, yer yer 2 m yükseklikli, duvarlar mevcuttur. Kalıntıların kuzeyinde daha yüksek tepede taş temelli mimari yapılar ve Erken ve Orta Demir Çağı, İlk Tunç III, Orta Tunç I, dönemi arkeolojik buluntulara rastlanmıştır (Sevin, 1988; Aşan, 1988). Yerleşimin batı ucunda dikdörtgen formlu tahrip olmuş, han yapısına ait, mimari yapı kalıntıları mevcuttur (Danık, 2001).

HAROĞLU (SARIGÜL) HÖYÜĞÜ

Haroğlu (Sarıgöl) Höyüğü Baskil İlçe merkezinin kuzeydoğusunda Haroğlu (Sarıgül) Köyü'nün güneyinde 30x60 m ebadındadır. Höyük, yol kotundan,15 m yüksekliktedir. Taş temeller, sıkışık düzende yapılara ait duvar kalıntıları, Ortaçağ'a ait höyükte görülebilmektedir (Sevin, 1988; Aşan, 1988).

HAROĞLU KALESİ

Sarıgül (Haroğlu) Köyü'nün 2,5 km kuzeybatısında, 100x75 m boyutlarında, doğu-batı doğrultulu yüksekçe kalker kayalık üzerinde, Ortaçağ Kalesi, konumludur. Kayalığın güney dik yamaçlarında üç adet Urartu kaya mezarı, kalenin bulunduğu yükseltinin güneyindeki yüzeyde sarnıçlar ve sur temel yatakları bulunmaktadır. Kalenin girişi muhtemelen batı yönündedir. Ayrıca güneyde toprak dolgu ile dolu basamaklı tünel girişi bulunmaktadır (Danık, 2001).

KARAKAŞ KALESİ

Baskil İlçesi Karakaş Köyü'nün batısında, Selil Dağları'nın güneybatı ucunda oldukça yüksek kayalık üzerinde 200x50 m bir alana inşa edilmiştir. Alanın batı tarafında, Urartu dönemine ait, kiklopik sur duvar izleri ve arkeolojik malzemeler mevcuttur. Ayrıca batı tarafında basamaklı tünel girişi bulunmaktadır (Danık, 2001).

RESULKAHYA KALESİ VE HÖYÜĞÜ

Elazığ Baskil İlçesi Resulkahya Köyü'nün içinde bulunan, 150x50 m alanlı, höyüğün üzerinde günümüz köy yerleşimi bulunmaktadır. Yerleşim nedeniyle büyük ölçüde tahrip olmuş kale sur duvarları mevcuttur. Höyüğün doğusunda yarım daire biçiminde bir burç ve duvarlar bulunmaktadır. Surlar yerleşimden dolayı tehdit altındadır. M.S. 6. Yüzyıl Roma Dönemi, balık kılçığı tekniği ile örülmüş duvarın Roma garnizon kalesi olduğunun göstermektedir (Danık, 2001).

AKUŞAĞI HÖYÜK I

Elazığ Baskil İlçesi Akuşağı Köyü'nde 10 m yüksekliğinde bir tepede 80x80 m alanda inşa edilmiştir. Kalkolitik, Erken Tunç I ve II, Helenistik ve Roma dönemi arkeolojik malzemeler höyükte bulunmuştur (Danık, 2001).

AKUŞAĞI HÖYÜK II

Elazığ Baskil İlçesi Akuşağı Köyü'nün, Karakaya Baraj Gölü yönünde 120x80 m alanlı höyükte erken Tunç I, II ve Helenistik Döneme ait arkeolojik bulgular elde edilmiştir. Ayrıca höyüğün üstünde ikinci bir yükselti mevcuttur. Höyüğün güney yönünde kuru çay yatağı bulunmaktadır (Danık, 2001).

HÖYÜK KÖYÜ HÖYÜĞÜ

Elazığ Baskil İlçesi Höyük Köyü'nün kuzeybatısında yer alır. Höyük Karakaya Baraj Gölü rezervuar alanında, 60x60 m oturum alanlı ve yaklaşık 10 m yüksekliğindedir. Orta ölçekli, zaman zaman suların çekilmesiyle ortaya çıkan, höyükte Geç Kalkolitik, Erken Tunç I, II ve III, Demir Çağı, Helenistik ve Ortaçağ dönemlerine ait arkeolojik malzeme bulunmuştur (Danık, 2001).

ŞİRVAN YAMAÇ YERLEŞİMİ

Elazığ Baskil İlçesi Akdemir (Şirvan) Köyü'nün batısında küçük ölçekli bir yamaç yerleşkesidir. Höyükte temel izlerine ve Orta Çağ arkeolojik malzemelere rastlanmıştır (Danık, 2001).

HABİBUŞAĞI

Habibuşağı Kalesi (Yazılıkaya Tepesi), Elazığ'ın Baskil İlçesine bağlı Habibuşağı köyünün güney batısında, Malatya Elazığ karayolunun 50. Km'sinde, Kömürhan Köprüsü'nün 2 Km uzağında yer almaktadır. Dört bir yanı sarp kalker kayalıklarıyla çevrelenmiş olan kalenin deniz seviyesinden yüksekliği 713 m. dir. Kalede Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı'na tarihlenen yerleşmeler saptanmıştır (Öğün, 1983; Yüksel, 2018). Kale üzerinde biri kuzey, diğeri batıdaki kayalığın içine oyularak yapılmış olan merdivenli iki tünel, su veya zahire depolamak amacıyla kaya içine açılmış iki depo ve meyilli arazide inişi kolaylaştıran merdiven basamakları bulunmaktadır. Kalenin batı ucunda yoğunlaşan küçük bir iskanı alanı vardır. Ayrıca, Kalenin kuzeydoğusunda ve Habibuşağı köyünün hemen bitişiğinde bir nekropol keşfedilmiştir.

Bu yerleşimlerin dışında gün geçtikçe yeni arkeolojik alanlar belirlenmektedir ve Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği gösterdiğinden tescillenmektedir.

AŞAĞIKULUŞAĞI HÖYÜĞÜ

Elazığ İli, Baskil İlçesi, Aşağıkuluşağı Höyüğü Aşağıkuluşağı Köy yerleşiminin batı bitişiğinde kalmaktadır. Tunç Çağı Dönemine ait Höyüğün batı bitişiğinde tarımsal araziler, güneyinde doğu-batı uzanımlı dere yatağı, kuzeyinde ise baraj sahasına giden bir köy yolu geçmektedir. Höyüğün üzerinde, tepesinde, 1942

yılında yapılmış köy camisi, doğu eteklerinde cani lojmanı, kuzey üst eteklerinde ise cami tuvaleti, faaliyette olmayan değirmen ve PTT santrali bulunmaktadır[674].

Kayalık bir alan üzerinde konumlanan höyük, üzerindeki betonarme yapılaşmalardan dolayı yoğun bir tahribata maruz kalmıştır. Höyüğün güney ve kuzey eteklerinde ana kaya tabakası yüzeyden görülmektedir. Yerleşim daha çok höyüğün doğu ve batı yamaçlarında yoğunlaşmaktadır. Höyüğün tepe kısmı Cami inşaatı ve yoğun yapılaşmadan dolayı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Aşağıkuluşağı Köyü sınırları içerisinde bulunan Aşağıkuluşağı Höyüğü Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği gösterdiğinden II. Derece Arkeolojik sit olarak tescillenmiştir.

DEMİRLİBAHÇE HÖYÜĞÜ

Elazığ İli, Baskil İlçesi, Demirlibahçe Köyü sınırları içerisinde bulunan Demirlibahçe Höyüğü[675] Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği gösterdiğinden I. Derece Arkeolojik sit olarak tescillenmiştir. Yaklaşık 7 m yükseklikte olan höyüğün oturum alanı 70x75 metredir. Konik görünümlü Erken Tunç, Demir ve Ortaçağ Dönemlerini kapsayan Höyük Demirlibahçe Köyünün 750 m kuzeydoğusunda Ağadüzen mevkiinde yer almaktadır. Höyüğün batısında kuzey güney akışlı dere yatağı, doğusunda, güneyinde ve kuzeyinde tarım alanları ve kayısı bahçeleri bulunmaktadır. Ayrıca höyüğün kuzeyinde yaklaşık 300 m uzaklıkta Elazığ-Baskil Karayolu geçmektedir. Höyüğün batı etekleri tarımsal faaliyetlerden dolayı yüzeysel tahribata uğramıştır.

VİRANŞEHİR TARİHİ YERLEŞİM ALANI

Elazığ İli, Baskil İlçesi sınırları içinde yer alan Viranşehir Tarihi Yerleşim Alanı Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği gösterdiğinden I. Derece Arkeolojik sit olarak tescillenmiştir[676]. Yeni Ocak Köyü Tepe Yerleşim Alanı; Söğütdere köyü Yerleşim alanının kuş uçumu 1,5 km kadar kuzeydoğusunda, Yeniocak, Köyü yerleşim alanının ise 2 km. kadar batısında kalmaktadır. Höyüğün 300 m kadar doğusunda Yeni Ocak Köyü'ne bağlı köy mezrası, 100 m kadar güneyinde ise stabilize yol bulunmaktadır. Höyük 7 m yüksekliğinde olup konik görünümlüdür. Bölgeye hakim bir tepe üzerinde 95x140 m oturum alanına sahiptir. Höyüğün batı kısmında 600x120x50 cm boyutlarında taş temel kalıntısı, yer yer irili ufaklı temel kalıntıları ve kümelenmiş taş yığıntıları bulunmaktadır.

Elazığ Baskil İlçesi Höyük ve kalelerinin birçoğunda yeterli incelemeler yapılmamış ve bunlarla ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kalelerin çoğu kireçtaşı ve konglomera içerikli yüksek kotlardaki kayaların üzerlerine yapılmıştır. Bu yüksek tepelerin etrafında akarsu yatakları bulunmaktadır. Son derece stratejik konumlu olan bu kaleler bulundukları coğrafyada yerleşim yerlerini, höyükleri,

[674] https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/56398,5039-230210-elazig-baskil-asagikuyulu-koyu-240-ada-10-1-.pdf?0
[675] https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/58071,5503-elazig-ili-demirbahcekoyu-demirbahce-hoyugu-tescil-.pdf?0
[676] https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/58937,5746-elazig-ili-baskil-ilcesi-viransehir-hoyugupdf.pdf?0

ulaşım ve ticaret yollarını korumak ve denetim altına almak için inşa edilmişlerdir. Topografik, morfolojik, jeolojik özelliklere sahip bu kale, höyük, yerleşim alanları, yapılaşma, kaçak kazı ve doğanın ağır tahribatı altındadır.

SONUÇ

Baskil platosu doğudan Altınova ve Murat Nehri, batıda Fırat kavsi ile çevrelenmiş 1500 m yükseklikteki alan içerisinde yer alır (Erinç, 1953; Yakar, 2007). Dağlar platodan Fırat Nehri'nin kavsine doğru alçalmaya başlar. Buradaki küçük akarsu ve nehirlerin oluşturduğu ovalar bulunmaktadır. Baskil eşiği Elazığ Ovası'nı Malatya Ovası'ndan ayırmaktadır (Yücel, 1987; Özdemir, 2019).

Baskil İlçesi ve çevresinde, Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi, yerleşme faaliyetleri oldukça eskiye, Neolitik döneme, dayanmaktadır. Baskil ve çevresi tarihinin, Karakaya barajının inşası sırasında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, Fırat Nehri kıyılarında Neolitik Döneme ait yerleşmelerin varlığının ortaya çıkması ile çok eski olduğunu göstermiştir. Fırat Nehrinin Baskil sınırları dahilinde ise ilk yerleşmeler Kalkolitik Çağ ile başlamıştır. Baskil ve Fırat Nehri kıyısında bulunan birçok höyük ilk çağ yerleşmeleri bu çevrede kurulmuştur. Kalelerin genellikle etrafında akarsu olan ve kolay işlenebilecek, kireçtaşı, konklomera özelliğindeki yüksekçe kayalık alanlara inşa edilmesi dikkat çekmektedir. Höyüklerin ve yerleşim alanlarının Baskil platosunda akarsuya yakın ve yüksekçe lokasyonlarda yer alması arazi kullanımı bakımından dikkate alınmıştır.

Baskil ve çevresi Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı sürekli birçok kültürler ve uygarlıkların hakimiyet alanı olmuştur. Urartuların hakimiyeti ile birlikte Baskil ve çevresinde kale ve garnizon yerleşmeleri kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde ticaret ile birlikte yollara önem verilmiştir. Anadolu'ya farklı dönemlerde hakim olan toplulukların ve devletlerin etkisi altında kalan alanımızda Orta Çağ yerleşme açısından sönük geçmiştir. Ancak Türklerin bu alana girmesi ile birlikte topoğrafya ve suya olan bağımlılıktan dolayı birbirinden uzak küçük yerleşmeler (ki bunların çoğunluğu mezraa yerleşmesidir) meydana gelmiştir. Alanımıza yeni gelen gruplar ya eski yerleşmelere ya da yeni alanlara yerleşerek yoğun bir iskana sahne olmuşlardır. Zamanla mezraa yerleşmeleri daimi oturulan yer haline geldiği için mahalle olmuştur.

Kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılması için Elazığ Baskil İlçesi ve çevresindeki şimdiye kadar bilinen ve kısmen kazıları yapılmış ve yüzey araştırmalarıyla tespit edilerek belgelendirilmiş bu kale, höyük, yerleşim alanlarının ve bu coğrafyadaki birçok arkeolojik alanların detaylı araştırılarak, varsa, yeni yerlerin varlığının ortaya çıkartılması, arkeojeolojik, arkeojeomorfolojik, arkeojeofizik, arkeometrik, sanat tarihi, eskiçağ tarihi ve arkeolojik, araştırmaları ivedilikle yapılmalıdır.

Arkeojeofizik çalışmalarla arkeolojik alanlar çok kısa bir zamanda ve ekonomik olarak taranark iki ve üç boyutlu görüntüler alınarak toprak altında kalmış yerleşimler (akropol), mezarlar (nekropol), kayalar içine oyulmuş galeri ve odalar belirlenmektedir. Jeofizik ölçümlerle belirlenen potansiyel buluntu alanları kazı planlamalarında öncelikli kazı lokasyonlarını oluşturmaktadır.

Baskil İlçesinde son yıllarda, Aşağıkuluşağı Höyüğü, Demirlibahçe Höyüğü ve Viranşehir koruma alanı gibi kültürel miras alanlarımız sit alanı olarak tescillenmiştir. Detaylı yüzey araştırmaları, yeraltı görüntülenmesi ve bilinen alanların arkeolojik kazıları yapılması sonucunda bölgenin tarihsel geçmişi daha iyi aydınlatılacaktır.

Kaynakça

Akdemir, İ.Oğuz, "Muratçık Ovasının (Elazığ) yerleşim Tarihi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:8, S:1, s: 47-62, 1997, Elazığ.

Aşan, Muhammet B., "*Elazığ-Bingöl-Tunceli İlleri Ortaçağ Yüzey Araştırması, 1987*." T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23 - 27 Mayıs 1988, s. 529-554, 1988, Ankara.

Bakır, Tomris, Çilingiroğlu, Altan, "*Kaleköy Kazı 1979 Sonuçları*" 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, s: 65-67, 1980, Ankara.

Bakır, Tomris ve Çilingiroglu, Altan, "*Kaleköy Kazısı 1978–1979*", Aşağı Fırat Projesi 1978–1979 Yılı Çalışmaları" 153–155,161–167; Ankara, 1987.

Bakir, Tomris, "*Kaleköy Kazı Sonuçları Raporu*", 4. Kazı Sonuçları Toplantısı, s: 165-169, 1982, Ankara.

Belli, Oktay, (Ed.); *Türkiye Arkeoloji ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Yayın No: 4242, s.140-146, İstanbul.

Çağlıyan, Ayşe, "Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi." *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 4; s. 6-15, 2003

Danık, Ertuğrul, "*Yukarı Fırat Bölgesi 2000 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması.*" T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, 28 Mayıs-0l Haziran 2001, s.79-92, 2001, Ankara,

Darga, Muhibbe, "*Şemsiyetepe Kazıları*" 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, s: 27-30, 1980, Ankara.

Darga, Muhibbe, "*Şemsiyetepe Kazıları 1985 Sezonu Sonuçları*." VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, s: 157-171, 1986, Ankara.

Darga, Muhibbe, "*Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979*", Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, ss.291-298, 1987.

Darga, Muhibbe, "*Şemsiyetepe Kazıları 1987 Sonuçları*", X. Kazı Sonuçları Toplantısı I, ss.181-200, 1989.

Darga, Muhibbe, "*Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979*", 2000.

Erinç, Sırrı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953, İstanbul.

Erol, Oğuz, "Türkiye'nin genç tektonik ve jeomorfolojik gelişimi". *Jeomorfoloji Dergisi* 11: 1-22, 1983.

Işık, C., "Habibuşağı Nekropolü", *Belleten 100*, Ankara, 1987, 549-564.

Köroğlu, Kemalettin, "*Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi* ", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1996, İstanbul.

Ögün, Baki, "*Habibuşağı Kazısı 1982*", V. Kazı Sonuçları Toplantısı (İstanbul 23-27 Mayıs 1983), T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara, s.237-238, 1983, İstanbul.

Özdemir, Ufuk, "*İlk Tunç Çağı'nda Malatya-Elazığ Bölgesi Mimarisi*." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Programı, 216s., 2019, Bilecik.

Özdoğan, Mehmet, "*Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*". ODTÜ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları Seri 1, No: 2, 62s., 1977, İstanbul.

Sevin, Veli, "*Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması 1985*". IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 279-300, Ankara 1986.

Sevin, Veli, "*Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması 1986"*. V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, s. 1-44, Ankara 1988.

Sunguroğlu, İsak, "*Harput Yollarında*". 1. Cilt, Yeni Matbaa, 1958, İstanbul.

Şengör, A.M.Celal and Yılmaz, Yücel, "Tethyan evolution ol Turkey : A plate tectonic approach", *Tectonophysics,* 75,181 - 241 1981.

Tatar, Yusuf, "Elazığ Bölgesinin Genel Tektonik Yapıları ve Landsat Fotoğrafları Üzerinde Yapılan Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Dergisi,* 14, 295-308, 1987.

Tonbul, Saadettin "*Kuzova Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası"*. F.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi Elazığ, 1985.

Turan, Mehmet, "*Baskil-Aydınlar (Elazığ) Yöresinin Stratigrafisi ve Tektoniği*". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Ensitüsü, 180, 1984.

Turan, Mehmet, "*Elazığ Yakın Civarındaki Bazı Önemli Tektonik Yapılar ve Bunların Bölgenin Jeolojik Evrimindeki Yeri.*" Suat Erk Jeoloji Sempozyumu, Ankara, 193-204, 1993.

Westaway, Rob, "Kinematics of the Middle East and Eastern Mediterranean Updated", *Turkish J.Earth Sci.* J., 12, 5-46, 2003.

Yakar, Jak, "*Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*," Homer Kitapevi, 2007, İstanbul.

Yücel, Talip, "*Türkiye Coğrafyası*", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 68, Seri: VII, Sayı: A.5, 1987, Ankara.

Yüksel, İnan, " *Malatya'da Yapılan Arkeolojik Kazılar*". T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 171s., 2018, Kahramanmaraş.

BİR DİNÎ TECRÜBE TÜRÜ OLARAK TÜRBE ZİYARETLERİ (BASKİL ÖRNEĞİ)

Aysel Tan*

Öz

Halk kültüründe dinî yaşantılar genellikle rasyonel alanın dışında ele alınır. Bireysel nitelikler vurgulanarak duygu ağırlıklı yönüne dikkat çekilir. Bu nedenle dinî tecrübeler çok farklı özellikler gösterebilir. Dinin kültürel düzeyde tecrübe edilmesi dinî nitelikli tecrübelerin mistikleşmesine yol açmaktadır. Halk edebiyatı, dinler tarihi vb. alanlarda türbe ziyaretleri konusunda birçok çalışma yapılsa bile, mistik tecrübeler içine dâhil edilebilecek türbe ziyaretleri insanlara "*Allah'ın varlığına dair bir delil*" sunabilme imkânına göre bir din felsefesi meselesi olarak daha önce ele alınmamıştır.

Bu bildiride Baskil'de bulunan türbe ziyaretlerinin insanların Allah'a olan inançlarını, Allah'ı hissetmelerini ve ona yönelmelerini nasıl etkilediği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için Baskil'deki türbeleri ziyaret eden veya daha önce ziyaret etmiş kişilerle yapılan görüşmelerle türbe ziyaretlerinin bireyler üzerindeki etkisi tespit edilip Allah'ın varlığına bir delil olma meselesi açıklanmıştır. Baskil'de yaşayan yirmi dört kişiye sorulan sorularla türbe ziyaretlerinin dini tecrübe açısından önemi ortaya konulmuştur. Ve ziyaretlerin bireyler üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Bu etkilerin bazen dinî nitelikte ve ziyaretin Allah'ı hissetmesine vesile, olduğunu söyleyenler olduğu gibi bazen de bundan tamamen farklı amaçlarla türbe ziyareti yaptığını söyleyenler de vardır. Türbe ziyaretini Allah'ın varlığına bir delil olarak düşünme yerine *mistik bir tecrübe* ile aslında bir '*dua etme ve yardım alma mekânı*' olarak düşünen insanlar; hastalıklardan şifa bulmak, iş bulmak, aile geçimsizliklerinden kurtulmak, sınavlarda başarılı olmak, kısmet aramak, yağmur yağması, hayvanların hastalıklarının iyileşmesi, …vs. nedenlerle türbe ziyareti yapmaktadır. Çok az insan türbe ziyaretini '*Allah'ın varlığına delil*' arama amaçlı yapmakta ve *bir dinî tecrübe* gibi düşünmektedir.

Anahtar Kavramlar: Baskil, türbe, ziyaret, dinî tecrübe, mistik tecrübe, delil.

TOMB VISITS AS A TYPE OF RELIGIOUS EXPERIENCE

(THE EXAMPLE OF BASKIL DISTRICT)

Abstract

Religious experiences in folk culture are generally handled outside the rational field. Individual qualities are emphasized, and emotion-oriented aspects are

* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Felsefesi Doktora Öğrencisi, ayseltan@gmail.com.

highlighted. Therefore, religious experiences can display very different features. Experiencing religion at a cultural level leads to the mystification of religious experiences. Even if there are many studies on tomb visits in the fields of folk literature, history of religions etc., tomb visits, which can be included in mystical experiences, have not been handled as a matter of religious philosophy according to the possibility of providing people with "evidence of the existence of God".

In this report, it will be tried to reveal how the tomb visits in Baskil affected people's belief in Allah, how they feel and turn towards God. For this purpose, the effect of visiting the tombs on individuals was determined through interviews with people who visited or had visited the tombs in Baskil, and the issue of being an evidence for the existence of God was explained. With the questions asked to twenty-four people living in Baskil, the importance of the tomb visits was revealed in terms of religious experience. And the effects of visits on individuals have been determined. There are those who say that these effects are sometimes of a religious nature and cause the visit to feel God, and sometimes there are those who say they visited the tomb for completely different purposes. People who think of the tomb visit as a "place of prayer and help" with a mystical experience instead of thinking of the existence of God as evidence; He is visiting the tomb for healing from illnesses, finding jobs, getting rid of family incompatibilities, being successful in exams, seeking fortune, raining, healing of animal diseases, etc.. Very few people visit the tomb to search for 'evidence of God's existence' and think it as a religious experience.

Keywords: Baskil, tomb, visit, religious experience, mystical experience, evidence.

Giriş

Din felsefesinde Tanrı'nın varlığına kanıt olarak ileri sürülen teistik delillerin (ontolojik, kozmolojik, teleolojik..vb.) Aydınlanma filozoflarınca eleştirilmesi sonucu düşünürler alternatif bir delil üretme ihtiyacı hissetmişler ve böylece dinî tecrübe delili ortaya çıkmıştır. Friedrich Schleiermacher (ö.1834) ile başlayan bu delil arayışına en büyük katkıyı William James (ö.1910), The Varieties of Religious Experience (Dinsel Deneyimin Çeşitleri[677]) adındaki kitabıyla yapmıştır. Dinî tecrübeler, James'in çalışmalarından sonra din felsefesinin konusu haline gelmiştir.

Bir delil olarak kabul edilmesi yeni bile olsa, dinî tecrübelerin tarihten gelen köklü bir geçmişi vardır ve bu her türlü dinî kültürde ortaya çıkan dinî geleneklere dayanmaktadır. Bu tür tecrübeler dinden dine, kültürden kültüre ve gelenekten geleneğe farklı özellikler gösterebilir.

[677] James William, *The Varieties of Religious Experience*, The Pennsiylvania State University, A Penn State Electronic Classics Series Publication, USA, 2002; Bu kitap Türkçeye çevrilmiştir: *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayıncılık, 2017.

Türbeler ve türbe ziyaretleri hemen hemen her kültürde görülen bir dinî/mistik tecrübe biçimidir. İnsanlar her devirde ölüleri tanzim etmek ve atalarına saygı göstermek için çeşitli yolları denemişlerdir. Zaman zaman bu saygı gösterme ileri boyutlara varabilmiş ve türbeler evlere hatta kutsal mekânlara yani cami/kilise/havra içine kadar taşınmıştır. İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yerinde ibadethanelerin içinde türbelerin olduğunu görmek mümkündür. Nitekim gördüğümüz kadarıyla, Şeyh Hasan Baba türbesi de camiinin içindedir.

Türbe ziyaretleri, din felsefesi açısından ele alınıp değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu ziyaretleri yapanların niyetleri amaçları, Allah'a yönelişlerinin din açısından niteliği ve içeriği önemlidir. Amaç elbette burada ziyaret edenin halini psikolojik olarak tahlil etmek değil (bu din psikologlarının işidir), ziyaret edenin bu ziyaret sonucunda Allah'ın varlığını hissedip hissetmediği, bunun Allah'ın varlığına bir delil olarak düşünüp düşünmediği noktası din felsefesi açısından önemlidir. Türbe ziyaretinin bu tür fonksiyona sahip olup olmadığı bu sunumun ana konusu olacaktır.

Din felsefesi açısından türbe ziyaretini değerlendirebilmek ve Allah'ın varlığını 'hissetme, duyumsama' şeklinde bir hisle onun hakkında bir delil oluşup oluşmadığını belirlemek için Elazığ/Baskil ilçesinde on yedi sorudan oluşan bir anket yapılmıştır. Çeşitli yaş, cinsiyet, eğitim ve meslekten insanlara türbe hakkında ne düşündüklerini ve bu ziyaretlerin üzerlerinde bıraktığı etkiler araştırılmıştır.

Dinî Tecrübe'nin Tanımı

Dinî tecrübe, düşünürlere göre daha önceden bir Allah inancına sahip olan insanlar tarafından yaşanan bir tecrübe biçimidir. Çünkü bu tecrübeyi yaşayan veya yaşadığını düşünen kişiler kendilerini genellikle 'inanan' olarak tanımlamaktadır. O nedenle bu tür dinî tecrübelere "Allah inancından yine Allah inancına giden delil"[678]diye tanımlanmıştır. Dinî tecrübe yaşayan (yani türbe ziyareti yapan) kişi bu tecrübeden önce (ziyaret yapmadan önce) de 'inanan/Müslüman' olduğunu kabul eder. Bu nedenle herhangi bir dinî tecrübe yeni bir inanca yol açmaz, sadece var olan inancı kuvvetlendirir (türbe ziyareti inancı kuvvetlendirici etkisi olup olmadığı bu çalışmanın ana konusudur).

Dinî tecrübe meselesinde "dinî" olarak ifade edilen türbe ziyaretinin dindeki yeri ve önemi de ele alınması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışma yapılan araştırmada bu konuya yönelik sorular sorularak bu mevzu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Dinî Tecrübe Çeşitleri

Dinî tecrübelerin birçok çeşidi vardır. Dua, ibadet, duaya cevap verilmesi, Allah'ın yardımını görmek, zalimlerin cezalandırılması[679], rüya yoluyla meydana

[678] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, 3. Bas., Ankara, 1988, s. 85.
[679] Cafer Sadık Yaran , *Dini Tecrübe ve Meûnet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, s. 77, 92, 136.

gelen tecrübeler[680], sezgi, ilham, önsezi, keşf, hayal ve yoğun his vb. şeklinde oluşan tecrübeler[681], hac-türbe ziyareti gibi belli bir mekânda meydana gelen tecrübeler şeklinde çeşitli dinî tecrübe türlerini saymak mümkündür.

Dinî tecrübeler özellikle de sıradan insanların yaşadığı dinî tecrübeler çoğu zaman bir ihtiyaç ve çaresizlik sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. İnsanların başına gelen kötü olaylar, hastalıklar, psikolojik ve ailevi sorunlar insanları Allah'a yöneltmekte ve ona yakınlaştıracak yollara başvurma ihtiyacı hissettirmektedir. Herhangi bir sorunu çözememekten kaynaklı çaresizlik de insanları dinî tecrübe ile –üstün ve sınırsız kuvvet sahibine yönelerek- bir anlamda mucizevi bir kurtuluş isteğine yönlendirmektedir. Sonuçta insanların Allah'a yönelmesinin itici gücünün genellikle kötü olaylar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Türbe merkezli dinî tecrübe yaşayan insanlar nadiren sevinçli bir olay veya durumda türbeye gitmektedir.

Baskil Türbeleri

Baskil'de yaptığımız araştırmaya göre Baskil'de hemen hemen herkesin -hayatında bir kez bile olsa- türbe ziyareti yaptığı ortaya çıkmıştır. (Kaynak kişilerin hepsi türbe ziyaretine gittiklerini söylemişlerdir.[682]) "Senede 1-2 kere türbe ziyaretine gidiliyor, eskiden çok gidilirdi, Çarşamba günü gidilir genellikle, şimdi ise cenaze için gidiliyor eskisi gibi gidilmiyor artık" (K19). Kaynak kişiler Baskil haricinde de birçok türbe ziyareti yaptıklarını ifade etmişlerdir. Baskil merkeze çok yakın ve Baskil mezarlığının içinde olduğu için, Şeyh Hasan Baba Türbesi ziyaret edilen yerler içinde ilk sırada yer almaktadır. Araştırma yaptığımız herkes bu türbeye gittiğini söylemiştir.[683] Abdul Vahap Türbesi (K2,K11,K13,K15,K18), Pir Ömer Türbesi (K2), Şeyh Tayyar Türbesi (K5), Zikirli Hoca (K9), Musa Baba (K9), Hıdır Baba (K11, K12, K18), Musa Hervani (K11), Pir Kemal (K12,K18,K21,K24), Seyit Ocağı (K15, K21,K24), Şehit Türbesi (K20), Haydar Baba (K24), Kasım Baba (K21,K24) türbelerine gittiklerini söylemişlerdir. Ayrıca bu türbeler dışında Elazığ merkezde ve şehir dışında türbe ziyareti yapanlar da vardır. Baskil dışında türbe ziyareti yapanlar ve gittikleri yerler: Harput'a (K6), Kastamonu'daki türbelere gitmiş (K10), Harput'a, Fethi Ahmet'e, Konya'da Mevlana Türbesine (K11), "Veysel Karani'ye gittik, Urfa'ya gittik (K12)". Ashab-ı Keyf, Mevlana Türbesi, Harput Türbeleri (K13), Adıyaman'daki türbeler, Harput (K14), İskenderun Kırıkhan Türbesi (K15), Eyüp Sultan Türbesi "Manevi açıdan diğerlerinden daha farklı" /İstanbul, Adana'da Çoban Dede, Battalgazi

---

[680] Laing R.D. , *Ruh Hastalığını Anlamak (Aşkın Yaşantı)*, Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, 219-220.

[681] Yaran, 2009, s. 66; Fatma Aslantürk, *Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'ye Göre Dinî Tecrübe*, Erciyes Ü., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010, s. 9.

[682] Kaynak kişilere kaynakçada yer verilmiştir. Bundan böyle kaynak kişiler (K) kısaltmasıyla gösterilecektir. Hayatında en az bir kere türbe ziyareti yapanlar:
K1/K2/K3/K4/K5/K6/K7/K8/K9/K10/K11/K12/K13/K14/
K15/K16/K17/K18/K19/K20/K21/K22/K23/K24.

[683] Şeyh Hasan Baba Türbesine Gidenler:
K1/K2/K3/K4/K5/K6/K7/K8/K9/K10/K11/K12/K13/K14/K15/ K16/K17/K18/
K19/K20/K21/K22/K23/K24.

Türbesi/Malatya (K16). Ankara'da Hacı Bayram Türbesi Harput türbeleri (K17), Harput, Ankara'da, Maraş, İzmir, Sakarya, İstanbul, Zonguldak, Eskişehir'de türbeleri gördüm (K18), Elazığ'daki türbeler (K19), Hasta için birçok türbe gezisi Hacı Bayram, Eyüp Sultan, Karyağdı Türbesi/Ankara (K21), Harput Türbeleri, Arap Baba Türbesi, Cizre'de Nuh Peygamber'in Türbesine gittim (K22).

Belli bir yaşın üstünde olanlar yani yaşlılar gençlere göre daha çok türbe ziyareti yapmaktadır (K2,K9,K11, K12) ve bu alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Türbe ziyaretine sık sık gittiğini söyleyenler (K15) (K16) olmakla birlikte çoğunlukla senede birkaç defa gittiğini söylemiştir. Kadınlar erkeklere göre türbeleri daha çok ziyaret etmektedir. Türbe ziyaretleri genellikle aile, akraba ve arkadaşlarla yapılmaktadır. Eğitim farkı olmaksızın eğitimli veya eğitimsiz hemen hemen herkesin türbeye gittiği ve türbe ziyaretini önemsediği görülmektedir.

Türbe ziyaretini yapanlara türbede yatan şahısla ilgili bilgilerinin olup olmadığı sorulduğunda çok az insanın türbe ile ilgili bilgisi olduğu görülmüştür. Şeyh Hasan Baba türbesiyle ilgili, Şeyh Hasan'ın yürüyerek hacca gittiğine dair bir rivayet (K7) vardır. "Fethi Ahmet'in cesedi çürümemiş (Arap Baba'yı kastediyor) (K10)", "orada yatanlar şehit, büyük zatlar, Allah'ın yanında hatırlı zatlar (K13)", "Horasanlı büyük bir zat olduğunu duydum, kim olduğunu merak etmedim sadece televizyondan duyduklarımla biliyorum (K18)", şeklinde cevap vermişlerdir. "Türbeden herhangi bir beklentimiz yok onlar sadece Allah dostlarıdır (K21)" diyenler de vardır. Bu konudaki bilgileri şifahî kültüre dayalı bilgilerdir.

Türbe Ziyaretinin Amacı

1)Gezi Amacıyla Gidenler: "Gezi amacıyla gittik (K1)", "gezme amaçlı ziyaret ediyoruz (K4)." "Herkes gidiyor diye gidiyorum, içten değil yani (K5)". "Ziyaret amaçlı gittim, hiçbir amacım olmadı (K10)." "Gezi amacıyla gittim (K16)." "Sadece gezi amaçlı gittim (K17)." "Belli bir amaçla gitmiyorum, sadece aileden gördüğümüz için gittim, amaç yok (K18)." "Gezi amacıyla gittim. Dinî olarak beklentim yok (K22)." "Gezi amacıyla gidiyorum, olumlu bir beklentim yok (K23)."

2)Her şey İçin Gittiğini Söyleyenler: "Her şey için gidiyoruz (K8)." "Her şey için gittim (K9)." "Her şey için gittim (K17)." Bu her şey ifadesinin içine sağlık sorunları, dilek dileme, dua, ibadet, ailevi meseleler, evlilik meseleleri girmektedir.

3)Sağlık Sorunları: Türbe ziyaretlerinde ilk sırayı sağlık sorunları almaktadır. İnsanların büyük bir çoğunluğu sağlık nedeniyle birçok türbeyi ziyaret ettiğini söylemiştir.

"Arkadaşımın çocukları olmuyordu onun için gitmişlerdi (K1)." "Tıbben çaresi olmayan hastalığa sahip hastası ve derdi olanların genellikle türbeye gittiğini (K3)", şifa amaçlı (K4), hastalık nedeniyle gittiğini (korkuyormuş korkusu geçsin diye türbeyi ziyaret etmiş, türbe ziyaretinden sonra korkusu geçmiş) (K6). "Elazığ depreminden sonra psikiyatriye gittim sonra türbeye gittim, genellikle sağlık sorunları için gidiyorum (K7)", "hasta için gittim (K9)", "hastalık için gittik"

türbede yatarak tedavi olmaya çalışanlar ve rüya ile şifa bulmaya çalışanlar olmuştur, bazen rüya gördüğünü söylemiştir (K11).

"Akrabamın çocuğu olmadığı için bir kere gitmiştim (K14)" "Çocuğum rahatsızdı, gelişmiyordu, dizlerim ağrıyordu o nedenle gittik (K15)." "Babam hastaydı, hastalığı için gittik. Bunalımdaydı, aslında ilaç kullanıyordu, ama ziyaretten sonra iyileşti (K20)." "En çok sağlık sorunları için gittik, türbe türbe gezdik. Çaresiz hasta bir yeğenim vardı, doktordan şifa bulamayınca manevi açıdan şifa olsun diye götürdük (K21)." "Akrabalardan türbeyi ziyaret için gelenler var. Özellikle ruh sağlığı bozuk olanlar bir Cuma gecesi geliyor. Orada yatıyor (K23)."

Türbelerin Hastalıkları Tedavi ettiği ile ilgili rivayetler

Türbede yatan kişilerle ilgili anlatılan efsanevî/mistik hikâyeler vardır. Bu hikâyeler genellikle türbenin hastalığı iyileştirdiği rivayetleri etrafında şekillenmektedir.

1.Rivayet: "Dayımın hanımı kötürümdü, oraya gitti. Hayvanlarla taşıyorlardı, o kadar kötü bir şekilde gitti. Bir gece türbede yattı. Yürüyerek türbeden çıktı (K9)."

2.Rivayet: "Dizim ağrıyordu, romatizmam var. Biri beni sırtında götürdü yürüyerek döndüm (K12)." "Hasta biri, Pir Kemal'in türbesine gidip uyumuş. Rüyasında sofra görmüş, sofradan yemiş iyileşmiş (K12)."

3.Rivayet: "Elazığ'dan ve Elazığ dışından buraya yabancılar geliyor. Mesela Manisa'dan bir kadın geliyor. Kadın Hasan Baba türbesine kızını getirmiş, zihin hastasıymış. Kızı türbede uyumuş sabah uyanınca iyileşmiş. Her yıl gelip 4-5 gün kalıyormuş imkânı olsa ömür boyu kalacakmış, her yıl gelip kurban kesiyormuş, adak adamış (K13)."

4.Rivayet : Gönülden inanan kişi gidince şifasını buluyor, inanç meselesi. Kör gelen görerek gidiyormuş diyorlar. Onlar da (türbede yatanlar) bizim gibi kul ama derviş, okumuş, boş insanlar değiller (K18).

5.Rivayet : "Bir tanıdık korkudan yüz felci geçirdi, Pir Kemal türbesine gitti. Kurban kesti, iyileşti geldi. Başka bir tanıdığım -halamın oğlu- sancılı gitti iyileşti geldi. Bir tane hoca kötürümlük oldu, yine iyileşti geldi. Türbeye gidip sudan içip çocuğu olanlar var (K24)."

Türbe Ziyareti Hastalıklardan Kurtarabilir mi?

"Hastası olanlar, dergi olanlar dua etmek için oraya gidiyor, Allah'a yalvarıyor, tıbben çaresi olmayan hastalıklar var (K3)" "Hastalıktan kurtulamaz (K10)." "Hayır, kurtaramaz (K19)." "Bence hastalıklar geçiyordur, önemli yeri var, inanarak gidiyorsun, Allah'la şeye geçiyorsun. İnandığın için Allah yardımcı oluyor (K20)." "Hastayı götürüyorduk, türbede yatınca sabah sağ salim belki eve götürürüz diyorduk, ümidimizi kaybetmiyorduk (K21)." "İnanmıyorum pek, ama ümitsiz hastalar olunca, Allah kimseyi ümitsiz yapmasın (K22)."

4)Sınav İçin: "Sınav için türbe ziyareti yaptık (K7)", "sınavlar için türbeye gittim (K11)."

5)Çocuklar İçin: "Çocuklar için gittim (K8)."

6)Manevî Açıdan İyi Hissetmek/Dua İçin: "Dua için gittik, namaz kıldık (K1)", "şehitlere dua için gidiyoruz, namaz kılıyoruz (K2)." "Günahların affolunması için, arınmak için, Allah'a bu vesileyle daha yakın olmak için, çünkü onlar Allah'ın günahsız kulları o vesileyle gidiyoruz, namaz kılıyoruz (K3)." "Namaz kıldık, dua ettik (K6)." "Dua için gittik (K7)." "Allah için iki rekât namaz kıldık (K8)." "Türbeyi ziyaret edince huzur buluyorum, olumlu düşünüyorum. Kadir gecesinde, teravide dua etmek için gidiyoruz (K10)." Niyaz-namaz-dua yapıldığı için kendisini manevî açıdan türbe ziyaretinde iyi hissettiğini söyleyenler de vardır (K11). "Duayı Allah'a peygambere yaparım, ama bunu her yerde yaparım, cüz okurken, namazda, camide, türbede aynı şeyi düşünürüm (K11)." "Dinî günlerde, kandilde, bayramlarda namaz kılıp mevlit okuyoruz, genellikle camide yer kalmayınca oraya gidiyoruz (K13)." "Kur'an-Yasin okuyorum, 'Allah'ım beni koru' diyorum (K17)." "Mevlit için gittim, pek kalmadığım için pek bir şey hissetmedim (K17)." "Dualarımızın kabulünde Allah'a vesile olsun diye gidiyoruz yoksa o da bizim gibi aciz bir kul. İki rekât şükür namazı kılmak, manevi açıdan huzur veriyor. Dua etmek, tek başına Allah'a sığınmak güzel oluyor (K19)" " Türbede dua okudular, oturdular ben de oturdum okudum, bekledim (K20)."

7)Mezarlık Ziyaretine gidince Türbeyi ziyaret edenler: "Babamın mezarı orada, bazen de arkadaşlar piknik için gidiyoruz (K5)" "Fethi Sekin için gidiyoruz, yeğenlerim var bayramda kabir ziyareti yapıyoruz (K8)." "Her şey Allah'tan ama türbede yatanın suyu yüzü hürmetine duamız kabul olsun diye gidiyoruz. İlkbahar'da çiçek zamanı ziyaret ediliyor. Mezarlıklara gidince ziyarete de gidiyoruz (K13)." "Mezarlıklar olduğu için her zaman gidiyoruz, ziyaret yerinde mevlit okunuyor, yemek yeniyor, hem camii de var (K15)." Camide mevlit de okunuyor (K16)." "Yakın olmak için Hasan Baba'ya gidiyoruz, sık sık gidiyoruz. Ölülerimiz var orada (K16)." "Herhangi bir alışkanlığımız yok. Mezarlık orada olduğu için mezarlığa gidince oraya da gidiyoruz. Otuz sene önce özel gidiliyordu, kurban kesiliyordu, şimdi o adetler ortadan kalktı (K18)." "Mezarlıklar var diye gittik (K23)."

Türbe İçin Adak Adayıp Kurban Kesenler

Duası kabul olması için türbeye adak adayıp, duası kabul olduktan sonra türbede kurban kesenler olduğu gibi (K11), şehir dışından gelip kurban kesenlerin rivayetleri de vardır (K13). "Türbeye adak adadık, işimiz olunca kurban kestik (K15)", "adak adadım (K17)", "Allah'tan istiyorum, çaput bağlamıyorum (K24)."

Türbe ile İlgili Rüyalar

"Türbeye gidince rüya gördüm, güzel bir rüyaydı (K8)." "Rüyama girdi, rüyamda gördüm (K11)." "Hasan Baba'da tek yatsam korkmam, çok yattım, bazen rüya gördüğüm oldu (K12)." "Bir gün Hasan Baba'yı rüyamda gördüm. Rüyamda

bana bir bez bir de dana getir, seni affedeyim diyordu. İki metre bez aldım götürdüm (yeşil türbe bezi), ikinci gece tekrar rüyama girdi. Seni affetmedim dedi, sonra leğen kalaylattım leğeni götürdüm. Ondan sonra rüyama girmedi ama danayı daha almadık, yıllar geçti üstünden (K13).” “Türbede yatan kişiyi rüyamda gördüm (K15).” “Türbe ile ilgili rüya gördüm (K16).” “Rüyamda sakallı bir dede gördüm, hocaya git dedi, üzerinde büyü var dedi (K17)” “İki küçük çocuğum vardı, hamileydim onu kürtaj yaptıracaktım. Rüyamda türbenin yanında mezarı olan halamı gördüm. Halam türbenin yanındaki dikenleri gösterip, senin yanın burası halin kötü dedi. Kürtaj yaptırmaktan vazgeçtim. Birinden duydum, Pir Kemal’in türbesini altın bulmak için kazan biri rüyasında Pir Kemal’i görmüş. Senin yüzüne vuracaktım ama temiz değilsin demiş (K24).”

Türbe Ziyareti ve Dinî Tecrübe

Türbe ziyareti ve sonrasında türbe ziyaretinin insanlar üzerindeki etkilerinin nasıl olduğu sorusuna şöyle cevap vermişlerdir:

“Manevi hislerim arttı, Allah’a daha yaklaştım. Öyle hissediyorum (K1).” “Allah’a inanan biri olarak ibadet yerinde heyecan oluyor. Kişiden kişiye farklılık elbette olur, farklı duygular oluyor. Dinî duygular ön plana çıkıyor, o duyguyla gidiyorsun beynin de öyle düşünüyor (K3).” “Manevi olarak bir değişiklik yok (K6).” “Türbe ziyaretinde orada yatan kişinin yardımını hissettim, üniversite sınavını kazandım. Türbe ziyaretinde Allah’a daha yakın hissettiriyor insan kendisini ama o maneviyat uzun sürmüyor. Kokusu bile yetiyor. (K7). Ziyaret sırasında huzuru buluyoruz seviniyoruz (K8).” “Manevi olarak rahatladım, mutlu oldum, türbede iken Allah’a yakın olduğumu düşünüyorum (K9).” “İnsanın içi huzurla doluyor, ziyaret edilmeli, manevi açıdan önemli (K10).” “Allah’a yakın hissettim, türbenin her yerine yüzümü sürüyorum (K11).” “Türbe ziyaretinde elbette sanki her istediğin olacak gibi, Allah’a yakın hissediyorsun. Onlar peygamberin soyundan geliyorlar, manevi yönden iyiler, o nedenle sende iyi olmaya çalışıyorsun, dedikodudan uzak durmaya çalışıyorsun (K13).” “Allah’a daha yakın hissettim, beni rahatlatıyor (K14).” “Allah’a daha yakın hissediyoruz (K15).” “Allah’ı hissetme açısından daha farklı oluyor, tıpkı cami gibi. Manevi açıdan daha iyi hissediyorum (K16).” “Türbe ziyaretinde manevî bir farklılık hissettim. Öncelikle Allah’a inanıyoruz, ama türbeler şuna inanıyoruz, buna inanıyoruza girer. Sadece manevi olarak rahatlama var (K17).” “Türbe ziyareti sırasında kendimi huzurlu hissediyorum, Allah’a yakın hissediyorum, o zat Allah’a yakın, onun vesilesiyle Allah’a dua etmek daha güzel sanki Allah’ın evi gibi (K19).” “Türbeye gidince içim değişik oldu. Dua iyi bir şey. İlk başta tedirgin oldum. Tedirginliğim kötü anlamda değil ama. Dua okuduk, sonra tedirginliğim geçti. (K20).” “Eskiden türbeye gidenler şifa bulurlarmış, temiz insan giderse Allah onu kurtarır. Her şeyde inancın olacak. Kâbe gibi oraya gidemiyoruz, türbeye gidiyoruz. Allah’a daha yakın hissediyorum, ister istemez o his oluyor çünkü o hisle gidiyorsun (K21).” “Türbe ziyareti sırasında herhangi bir şey hissetmedim, benim için herhangi bir mezar ziyaretinden bir farkı yok (K22).”

Türbe Ziyaretinin Batıl İnanç Olduğunu Düşünenler

"Eleştirme gibi bir niyetim yok insanlar gidebilir (K1)." "Türbe ziyaretinin olumlu bir etkisi yok, cami önceliklidir, türbe fayda sağlamaz (K2)." "Olumlu/olumsuz bir farkı yok dinen medet ummak yanlış, Allah her şeyi duyar, bilir (K3)." "Namazda, sadece Allah'tan isterim, türbenin faydalı olduğunu düşünmüyorum, türbeyi vesile yapmam, bir şey hissetmem. Aynı şeyi Umre'de de yaptım, sadece Allah'tan isterim, taşa el sürmem (Hacerül Esved'i kastediyor) (K5)." "Direkt türbeden dilemek yanlış ama orada diliyoruz (K16)." "Aile ve gelenekten gördüklerimiz nedeniyle belli bir amacı olmadan türbe ziyareti yaptım. Hacı Hasan'a ip bağlanıyor, taş konuyor, bunların hepsi batıl inanç. Çocukları olsun diye, evlenmek için böyle yapıyorlar (K18)." "Dinî açıdan beklentim yok, Allah aracı kabul etmediği için türbeler ile ilgili olumsuz düşünüyorum. Dinde yeri yok, Kur'an ve hadiste bir yeri olmadığını görüyoruz (K22)."

Türbe Ziyaretinin Cami gibi Önemli Olduğunu Düşünenler

"Türbelerle camiler aslında birliktedir. Önemli buluyor ve olumlu düşünüyorum. Geçmişte yaşamış manevî anlamda yüksek insanların türbeleri yapılıyor (K7)." "Allah'a inanıyorum elbette, bize bir şey yapmaz sadece vesile olsun diye gidiyoruz (K8)." "Dinde yeri var, çok güzel (K10)." "Türbe ile ilgili her şeyin olumlu olduğunu düşünüyorum (K12)." "Türbe ile ilgili olumlu düşünüyorum (K14)." "Hacı Hasan Türbesine ve her türbeye iyi diyorlar, iyi geliyor diyorlar, orada uyuyorlar, rüya görüyorlar ben de olumlu düşünüyorum. Türbelerin ve caminin çok önemli olduğunu düşünüyorum (K20)." "Türbe ziyareti önemli (K21)", "türbeye de camiyi de gezi amaçlı gidiyorum (K22)." "Türbe ziyareti çok önemli inancımızda yeri var (K24)." "Önemli olduğunu düşünüyorum ama çok değil, ölünün faydası olmaz. Allah'tan isteyin deniliyor, hocalardan duyduklarımız. Şifa Allah'tan diyorlar (K23)."

İnanç, Dinî Tecrübe ve Türbe Ziyareti İlişkisi

Türbe ziyaretlerinin çoğu, insanları olumlu yönde etkilemektedir, olumsuz etkilediğini söyleyenler yoktur, sadece birkaç kişi herhangi bir şey hissetmedim, demiştir. Türbe ile cami ziyaretini karşılaştırdığımız soruda kişilerin türbeyi cami ziyaretinden farklı görmediğini hatta türbe ziyaretini kadınlar daha kolay ve çekinmeden yaptıkları görülmüştür. Eğitimi olmayan oldukça yaşlı bir kadın teravih namazı dışında dua etmek için camiye gidemeyeceğini, giderse toplum tarafından ayıplanacağını söylemiştir (K9). Bu husus çok önemlidir, kadınlar Ramazan ayı dışında camiyi erkeklerin mekânı gibi düşünmekte ve gitmeye çekinmektedirler. Bu anlamda kadınlar türbelere daha kolay gidebilmekte, orada Kur'an/cüz okumakta, mevlit düzenlemekte ve sosyalleşebilmektedir. Camilerin kadınlar tarafından etkin kullanması ve onlara çeşitli faaliyetler konusunda kolaylıklar tanınması için Diyanet İşlerine büyük görevler düşmektedir. Aynı etkinlikleri kadınlar camide de rahatlıkla yapabilmelidir.

Türbe ziyaretini yapmak ve oradan şifa bulmak için "inancı güçlü olması gerektiğine" vurgu yapan kişiler (K21), şifanın sadece inananların başına

geleceğini, kendilerinin bu anlamda günahkâr olduğunu o nedenle şifa bulamadığını söylemektedir. Bir anlamda insanlar türbe ziyaretinden şifa bulabilmelerinin şartı inanmaktır.

Türbe ziyaretinin dindeki yeri hakkında pek fikirleri olmayan Baskilliler şifahî kültüre dayalı olarak biri iki şey dışında pek bilgisi yoktur. Bu konuda Diyanet İşlerinin halkı bilinçlendirme konusunda çalışma yapması gereklidir.

Sonuç

Türbe ziyareti yaparak insanların yaşadığı dini tecrübelerin, din felsefesi açısından en önemli değeri Allah'ın varlığını hissetme, Allah'a yakın hissetme meselesidir. Bu soruyu sorduğumuz kişilerin çoğunluğu türbe ziyaretinin çok farklı olduğunu orada çok farklı hissettiklerini, Allah'a daha yakın olduklarını, dualarının hemen kabul edileceğini duygusuna kapıldıklarını söylemişlerdir. Bu anlamda türbe ziyaretinin kişinin hislerine bağlı olarak *Allah'ın varlığına götüren bir delil* olarak düşünmek mümkün görünmektedir. Fakat bu konuda daha önce olumsuz düşünenler, yani türbelerin duanın kabulüne, hastalığın şifa bulmasına veya sınavlarda yardıma faydası olmadığını düşünenler ise türbede kendilerini Allah'a yakın hissetmemektedirler. O zaman türbe ziyaretinde ön kabuller önemlidir. Bu anlamda *türbe ziyareti hem gelenekten hem de aile ve kültürden gelen inançlarla ve ön kabullerle beslenen bir dini tecrübe biçimidir*. Eğer bu tür ziyaretlerin faydalı olacağına dair kişiler içlerinde bir inanç besliyorlarsa yani 'kendini doğrulayan inanç', onlarda bir dini tecrübe biçimine dönüşmekte ve Allah'a yakınlığa yol açmaktadır. Fakat böyle bir inancı beslemeyen, türbe ziyaretinin yanlış olduğunu düşünenlerde ise böyle bir yakınlık olmamakta ve dolayısıyla bu tür bir ziyaret sonucu oluşan tecrübe Allah'ın varlığına bir delil olarak düşünülmemektedir.

Ek Bilgi

Türbe Ziyareti İle İlgili Anket Soruları

Cinsiyet (K) (E) **Yaş** ( ) **Nerelisiniz** (Baskil) **Eğitim** (ilk) (orta) (lise) (üni) (yl) (dok)

Meslek (……..) **Din açısından kendinizi nasıl görürsünüz** (dindar, geleneksel, dindar değil).

1)Hayatınızda hiç türbe ziyareti yaptınız mı, yaptıysanız hangi türbe ve ne zaman?

2)Türbe ziyaretiniz kaç saat/gün sürdü? Türbede yattığınız oldu mu?

3)Türbeyi ziyaret etme amacınız ne idi? (sağlık sorunları, evlilik, dilek dileme, dua etme, kurban kesme, günahlardan af için, sınav için, kısmet, ailevi sorunlar, çocukla ilgili sorunlar, çocuğun olmaması)

4)Türbe ziyaretinizde olağanüstü, sıra dışı veya esrarengiz bulduğunuz ve 'dinî veya manevî' olduğunu söyleyebileceğiniz bir deneyim yaşadınız mı?

-Türbe ziyaretinde, orada yatan şahsın bana yardım ettiğini hissettim,

-Türbe ziyaretinden sonra sağlığıma kavuştum,

-Türbede yatan kişinin her zaman yanımda olduğunu hissederim,

-Türbede yatan kişinin beni yönlendirdiğini, duamı kabul ettiğini düşünürüm,

-Türbede yatan kişiyi rüyamda gördüm ve dedikleri doğru çıktı.

5)Türbe ile ilgili özel bir deneyiminiz oldu mu veya ziyaret ettiğiniz kişi hakkında çevrenizden özel bir şey duydunuz mu?

6)Türbe ziyareti sizin hayatınızı ne yönde etkiledi? (olumlu/olumsuz)

7)Türbe ziyaretini tek başınıza mı yaparsınız yoksa ailenizle, komşularınızla veya arkadaşlarınızla mı?

8)Duaların kabul olması açısından türbe ziyareti mi daha önemlidir yoksa camiye gidip dua etmek mi?

9)Türbe ziyareti sırasında Allah'ın varlığını, melekleri, peygamberi veya türbede yatan şahsı hissettiğiniz oldu mu?

10)Türbe ziyareti sırasında kendinizi nasıl hissediyorsunuz? (hiçbir şey değişmiyor, sakin, mutlu, huzursuz)

11)Türbe ziyaretini ne kadar sıklıkla yaparsınız? (ara sıra, sık sık, her zaman) Oran olarak camiye gitme ile kıyasladığınızda hangisi daha çoktur, türbe ziyareti mi yoksa cami ziyareti mi?

12)Türbe ziyareti inancınızda veya olaylara bakışınızda değişiklik yaptı mı? (daha inançlı oldum, değişiklik olmadı, inancım sarsıldı)

13)Türbe ziyareti sizin için ne kadar önemli (çok önemli, önemli, önemsiz), neden?

14) Baskil haricinde benzer türbeleri ziyaret ettiniz mi? Bu ziyaretlerinizin amacı ne idi?

15) Sizce türbe ziyareti ile insanlar hastalıklarından kurtulabilir mi veya duaları kabul olur mu veya kısmetleri açılır mı, ya da Allah'ı hissedebilirler mi?

16)Türbe ziyaretinin dindeki yeri nedir? Bununla ilgili bir ayet veya hadis biliyor musunuz? Veya geçmişlerden/ailenizden/aile büyüklerinden bir haber veya bilgi veren oldu mu?

17)Türbe ziyareti ve türbede yatan kişi sayesinde Allah'a daha yakın olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Kaynakça

Aslantürk Fatma, *Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'ye Göre Dinî Tecrübe*, Erciyes Ü., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

Aydın Mehmet S., *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, 3. Bas., Ankara, 1988.

James William, *The Varieties of Religious Experience*, The Pennsiylvania State University, A Penn State Electronic Classics Series Publication, USA, 2002

James William, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayıncılık, 2017.

Laing R.D. , *Ruh Hastalığını Anlamak (Aşkın Yaşantı)*, Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.

Yaran Cafer Sadık , *Dini Tecrübe ve Meûnet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009.

Sözlü Kaynak Bilgileri

K1:Erkek, 31, Esnaf, Lise Mezunu, Elazığ/Baskil.

K2:Erkek, 75, İnşaat/Çiftçi, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K3:Erkek, 41, Belediye İşçisi, Üniversite, Elazığ/Baskil.

K4:Kadın, 47,Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K5:Kadın, 45,Ev Hanımı (Bekâr), Üniversite, Elazığ/Baskil.

K6:Kadın, 47, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K7:Kadın, 26, Ev Hanımı, Üniversite (İşletme Bölümü), Elazığ/Baskil.

K8:Kadın, 67,Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K9:Kadın, 70, Ev Hanımı, Eğitim Yok, Elazığ/Baskil.

K10:Kadın, 22,Ev Kızı, Üniversite (Adalet Bölümü), Elazığ/Baskil.

K11:Kadın,70,Ev Hanımı, Eğitim Yok, Elazığ/Baskil.

K12:Kadın, 72, Ev Hanımı, Eğitim Yok, Elazığ/Baskil.

K13:Kadın, 69, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K14:Kadın, 38, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K15:Kadın, 67, Ev Hanımı, Eğitim Yok, Elazığ/Baskil.

K16:Kadın, 50, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K17:Kadın,30,Ev Kızı, Üniversite (Adalet Bölümü), Elazığ/Baskil.

K18:Erkek, 58, Emekli Memur, Lise Mezunu, Elazığ/Baskil.

K19:Kadın, 53,Ev Hanımı, Ortaokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K20:Kadın,15,Öğrenci, Lise'de Öğrenci, Elazığ/Baskil.

K21:Kadın,50, Ev Hanımı (Bekâr), Lise Mezunu, Elazığ/Baskil.

K22:Erkek,64,Serbest Meslek, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K23:Erkek,49,Esnaf , Ortaokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

K24:Kadın, 50,Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, Elazığ/Baskil.

BASKİL HALK İNANÇLARI VE BUNLARA BAĞLI KÜLTLER

Yılmaz IRMAK*

Öz

Dinî kurallar gibi kesinlik ve katılık taşımayan halk inançları, geçmişten günümüze bir yerden bir yere, bir toplumdan bir topluma değişiklikler göstererek varlığını devam ettirmiştir. Anadolu'da bugün devam eden halk inançlarının kökeninde; Şamanizm, Anadolu'daki eski dinler ve İslamiyet'e bağlı olarak ortaya çıkan kültler, âdetler ve uygulamalar yer almaktadır. Eski Türk inançlarına dayanan atalar, ocak, dağ, ağaç, ziyaret, ateş, su ve demir kültü gibi kültler, günümüzde Anadolu halk inanışları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Animizm, Budizm ve Manihaizm gibi Orta Asya'da bulunan diğer inanç sistemlerinden de etkilenen Eski Türk inanç ve ritleri, Türklerin İslami kültür dairesine girmesinden sonra birtakım dönüşümlerle yeniden şekil almıştır.

Doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya iline bağlı Arguvan ilçesi, güneyinde Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde ise Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil, Elazığ'a yaklaşık 40 km uzaklıkta ve karasal iklimin görüldüğü bir ilçedir. Bu çalışmada sözlü kültürün hâlen canlılığını sürdürdüğü bir yer olan Baskil'de doğum, evlenme, ölüm, türbe ve ziyaret yerleri, kurban, nazar, büyü ve tabiat olayları ile ilgili halk inanışları ve bu inanışların Eski Türk inanç ve kültleri ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Baskil, Halk İnançları, Eski Türk İnançları, Kültler.

BASKİL FOLK BELIEFS AND CULTS RELATED TO THEM

Abstract

Folk beliefs, which do not have the characteristics of certainty and rigidity in contrary to religious rules, maintain their existence by differing from one society or settlement to another. At the origin of folk beliefs in Anatolia today; Shamanism, ancient religions in Anatolia and the cults, customs and practices that emerged due to Islam. There are still the cults based on old Turkish beliefs such as, ancestor, seedbed, mountain, tree, fire, visit, water and iron have an important place in Anatolian folk beliefs. Influenced by other belief systems in Central Asia, such as Animism, Buddhism, and Manichaism, the Old Turkish beliefs and rituals were reshaped with a number of transformations after the Turks entered the Islamic cultural circle.

Surrounded by Elazığ in the east, Sivrice district in the southeast, Karakaya Dam Lake in the west, Arguvan district in the Malatya province, Kale and Doğanyol districts in the south, Keban district in the north, Baskil has the characteristics of terrestrial climate approximately 40 km away. In this study, the birth, marriage, death, shrine and visit places, sacrifice, evil eye, spell and natural events beliefs about the animals and their relation with the Old Turkish beliefs and cults are put forward in Baskil, which is a place where oral culture is still alive. It will be studied.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mail: yirmak@bingol.edu.tr

Key Words: Baskil, Folk Beliefs, Old Turkish Beliefs, Cults.

Giriş

İnanç kavramı; "kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi"[684] halk inançları ise; "…eski dinlerden aktarılanlarla resmî dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni durum ve inanış şekilleri"[685] olarak tanımlanmaktadır. İslamiyet öncesi Türk inançları ve dinleri üzerine yapılan araştırmalarda Türklerin hayat tarzına bağlı olarak tarihî süreç içerisinde muhtelif dinî inançlara sahip oldukları anlaşılmaktadır[686]. Din ve ahlak kurallarındaki kesinlik ve katılığa karşılık halk inançları; bir yerden bir yere, bir topluluktan bir topluluğa değişik biçim ve içeriğe sahip olabilmektedir.

Günümüzde milletlerin eski kültür değerlerini ve inanışlarını ortaya çıkarmak için çalışmalar yapan etnolog, antropolog ve tarih bilimciler Anadolu'da yaşayan birçok kültürel varlığın ve inanışın menşeini tespit etmişlerdir. Abdülkadir İnan, Bahaeddin Ögel ve İbrahim Kafesoğlu gibi Türk kültür tarihi sahasında otorite olan birçok bilim adamı, Anadolu'daki halk inançlarının kaynaklarını Türk geleneklerine, Eski Anadolu medeniyetlerine ve Arap-Fars kültürüne göre sağlam delillerle ortaya koymuşlardır.[687] İsmet Zeki Eyuboğlu'na göre Anadolu inançlarının kaynağı; çoktanrıcı dinler, tek tanrıcı dinler ve günlük yaşam olaylarıdır. Bu kaynakların üçü de birbirini gerekli kılmaktadır. Çoktanrıcı dinler, aynı zamanda doğa dinleri olduğundan bu kaynak ile ilgili bütün inançlar doğa varlıklarına bağlıdır. Eskiden kutsal sayılan ancak sonradan kutsallığı unutulmuş yıldırım, şimşek, rüzgâr, yağmur, ırmaklar, dağlar ve kayalarla ilgili inançlar buna örnek olarak verilebilir. Çoktanrıcı dönemlerin bu inançları, öz değiştirerek tektanrıcı dinler de görülmeye başlanmıştır. İnançların doğuşunda etkili olan üçüncü kaynak, günlük yaşam olayları ise zamanla kural haline gelerek kesinlik kazanmıştır.[688] Bugün Anadolu'da yaşayan halk inançlarının birçoğunun kökeninde Türklerin anayurdu olan Orta Asya ve Türklerin Şamanizm inancı vardır. Örneğin kutlu ağaçlara ve türbelere çaput bağlama, alkarısı efsanesi, çocukların uzun ömürlü olmaları için onlara; "yaşar", "durmuş", "satılmış" ve "satı" gibi isim verme geleneği, Anadolu'ya Türklerle birlikte gelmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmeleri neticesinde eskiden gelen inanç, gelenek ve ayin yeni din içerisinde yaşamaya devam etmiş,[689] bunlardan birçoğu birtakım değişim ve dönüşümler geçirerek yeniden şekil almış ve ritüel işlevini kaybetmiştir.[690] Eski Türk

---

[684] P. Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 7.
[685] Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 13.
[686] Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.
[687] Bekir Şişman, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor*, S.46, 2000, s. 104.
[688] İ. Zeki Eyuboğlu, *Anadolu İnançları*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33-34.
[689] Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 204-207.
[690] Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 134.

inançlarına dayanan atalar, ocak, dağ, ziyaret, ağaç, ateş, su, demir, hayvan ve ölüm kültlerinin, günümüzde Anadolu halk inançları içerisinde ritüel özelliğini kaybeden ve inanç olarak etkisini sürdüren kültler olduğu söylenebilir.[691] Dolayısıyla Anadolu halk inançları bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu noktada "kült" kavramı ile ilgili bilgi kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Kült Kavramı

Latince "cults worship" sözcüğünden gelen, İngilizce'de "cult" seklinde yazılan ve Türkçeye "kült" olarak geçen bu sözcük; mezhep, tapınma, rağbet ve merak anlamlarına gelmektedir. Bir ibadet şeklini takip eden insan grubu, belirli bir toplumda, belirli dinin yerleşmiş formlarından ayrılan kişi gibi manaları da taşıyan kült kavramı; dinlerin ayırt edici unsurlarını oluşturan, Tanrıya, azizlere, ecdada, putlara veya birtakım kutsal kalıntılara yapılan merasimler bütünü olarak ifade edilmektedir.[692] Kült; yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınmadır. Bu saygı ve tapınış; duayı, kurbanı ve dinsel tören gibi belli ritleri gerekli kılmaktadır. Bir kültün varlığından söz edebilmek için; külte konu olabilecek bir nesne veya kişi varlığı, bu nesne ya da kişiden insana zarar gelebileceğine ilişkin inancın varlığı, bu inancın sonucu olarak da karşılaşılabilecek zarardan korunmak için ziyaret, adak, kurban vb. ritler olmalıdır.[693]

2. Baskil Halk İnançlarında Kültler

Doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya iline bağlı Arguvan ilçesi, güneyinde Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil, Elazığ'a yaklaşık 40 km uzaklıkta ve karasal iklimin özelliklerini taşıyan bir ilçedir. 2019 yılı verilerine göre ilçenin nüfusu 13.764'tür. Bu çalışmada; sözlü kültürün hâlen canlılığını koruduğu Baskil'de günümüz halk inançları içerisinde etkisini sürdüren ocak, atalar, ziyaret, dağ, ağaç, su, ateş ve demir gibi kültler ele alınacak ve bu kültelerin Eski Türk inançlarıyla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1 Ocak Kültü

Türklerde "ocak" olgusu geçmişten günümüze kutsal sayılmıştır. Yakutlarda evlilik; "sönmeyen bir ateş yakma" şeklinde ifade edilmektedir. Zira evlilik sırasında yeni bir ocak kurulmakta, bu ocağın yanması ve sürekliliği evlilik yoluyla gerçekleşmektedir.[694] Altay Türklerinde eski evdeki ateşi, yeni eve taşıma geleneği vardır. Bu taşıma işlemi ise ailenin en büyüğü tarafından yapılmaktadır. Buradaki taşıma, basit bir ateş götürme hadisesi değildir. Ateşle birlikte yıllarca ocağa

---

[691] Yılmaz Irmak, "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2018, s. 194.

[692] Mustafa Baş, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1, 2013, s. 166.

[693] E. Artun, age., s. 102.

[694] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) II*., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 504.

atfedilen düşünceler ve inanışlar da aileyle birlikte yeni eve dâhil olmaktadır.[695] Ocak kültünün ortaya çıkmasında atalar kültünün etkisi vardır. Ocağın devamlı olarak yanması, ataların o ocakta ya da yurtta devamlı olarak bulunması anlamına gelmektedir. Ateş ve ocak, ataların ruhlarının geride kalanlarla bağlantıya geçmesi bakımından önemli bir işlev görmektedir. Bu yüzden de Türkler, ateşi ve ocağı kutsal kabul etmişlerdir.[696]

Çocuksuzluk her devirde istenilmeyen bir durum olarak görülmüş ve bundan dolayı da çocuk sahibi olmak için çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Çocuksuzluk, Türk destan ve halk hikâyelerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda bulunan Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han'ın, Bayındır Han'ın düzenlediği toyda çocuğu olmadığı için dışlandığı görülmektedir.[697] Türk halk hikâyelerinde çocuk sahibi olmak isteyen ve bunun için yolculuğa çıkan padişah, vezir vb. kişilerin bir çeşme başında veya bir mezarlıkta iki rekât namaz kıldıktan sonra Hızır tarafından kendilerine verilen elmanın, eşleriyle paylaşılarak yenmesi neticesinde çocuk sahibi olduklarını da burada belirtmek gerekir. Bu örnekler, Türklerde çocuk sahibi olmanın ne kadar önemli olduğunu, çocuksuzluğun ise toplumda hoş karşılanmadığını ortaya koymaktadır.[698] Bu etki günümüzde de devam etmektedir. Hemen her toplumda evlenen çiftlerin çocuk sahibi olmaları beklenir. Bugün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ailenin en küçük erkek çocuğunun baba ocağında kalıp aile ocağını tüttürmek ve bu yolla ailenin devamını sağlamak gibi bir görevi olduğuna inanılmaktadır. Halk arasında "ocağı batsın", "ocağı batasıca", "ocağın tütmesin", "ocağına incir dikilsin" gibi beddualarda sözü edilen ocak, ata/baba ocağıdır.

Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Baskil yöresinde de çocuğa büyük bir önem verilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar için "zürriyetsiz", "ocağı körelmiş" ve meyvesiz ağaç" gibi sözler kullanılmaktadır. Eskiden Baskil'de otomobil olmadığı zamanlarda gelin evden at ile alınır ve erkek çocuğunun olması için kucağına bir erkek çocuk konulurmuş.[699] Günümüz düğünlerinde gelin ve damadın yatağına küçük bir çocuk yatırılmakta ya da gelin damat evine ulaştığında gelinin kucağına küçük bir erkek çocuk verilmektedir. Yapılan bu pratikler sonucunda gelinin doğurgan olacağına ve ilk çocuğunun erkek olacağına inanılmaktadır.[700]

Yörede çocuğu olmayan kadınlar için birtakım dinsel-büyüsel, halk hekimliği ve tıbbi bazı pratikler uygulanmaktadır. Çocuğu olmayan kişilerin en çok tercih ettiği uygulamalardan birisi, türbe ve ziyaret yerlerine gitmektir. Yörede en çok

---

[695] Ali Duymaz ve Halil İbrahim Şahin, "Kaz Dağlarında, Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.19, 2008, s. 123.

[696] Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevîlik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 68.

[697] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı-1*, TDK Yayınları, Ankara, 2008, s. 80.

[698] Yılmaz Irmak, "Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.11, 2016, s. 114-115.

[699] Caner Kızılaslan, "Elazığ Baskil İlçesi Monografisi*", Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. 2019, s. 51.

[700] Abdulkadir Kıyak, "Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2005, s. 19.

ziyaret edilen türbeler; Abdulvahap Gazi türbesi, Hacı Hasan Baba Türbesi ve Sıdı Zeynep türbeleridir. Art arda kız çocuk sahibi olup da erkek çocuk sahibi olamayan aileler, türbe ziyareti yaparak dilekte bulunmaktadırlar. Bu ziyaretlerin sonunda erkek çocuğu olanlar çocuğuna "abdulvahap", kız çocuğu olanlar ise "zeynep" ismini vermektedirler. Yine çocukları olmayan kadınlar, Hacı Hasan Baba türbesi yanında bulunan dut ağacının etrafında üç defa döndükten sonra evden getirmiş oldukları ve kendilerine ait bir kıyafet parçasını ağacın dalına bağlayarak dilek dilemektedirler. Daha sonra bu ağacın toprağından bir avuç alarak arkasına bakmadan oradan uzaklaşmakta ve ağacın kökünden almış oldukları bu toprağı bir kova içerisindeki suya karıştırarak duş almaktadırlar.[701] Kısırlığı giderme amacıyla tıbbi uygulamaların yanında halk hekimliği yöntemlerine de başvurulmaktadır. Buna örnek olarak "buğa koyma" uygulaması verilebilir. "Buğa koyma" işlemi için ebegümeci otu kaynatıldıktan sonra bir leğene dökülür. Kadının leğenin üzerine oturabilmesi için bir tahta bırakılır. Leğenin üzerindeki tahtaya oturan kadının üstü örtülerek sıcak tutulması sağlanır.[702] Yörede başka bir gelenek ise; çocuğun babası tarafından doğumu yaptıran ebeye birtakım hediyeler verilmesidir. Bu hediye ise genellikle paradır. Doğan çocuk erkek olursa verilen hediye veya paranın miktarı daha da artmaktadır.[703] Baskil yöresinin bazı kesimlerinde erkek çocuğu olmayan veya çocuğu doğduktan bir süre sonra vefat eden aileler, erkek çocuk sahibi olduklarında yedi yaşına kadar bu çocuklarının saçlarını kesmemektedirler.[704] Böylelikle bu çocukların artık yaşayacağına inanılmaktadır.

2.2 Atalar Kültü

Türklerde toplumun en küçük yapı taşı olan aile, ata ruhlarına ait inançlardan dolayı kutsal bir nitelik kazanmakta ve devamlığını doğum ile sağlamaktadır.[705] Bu noktada Anadolu'da soy ve aile temelinde "ocak"ın kutsallığı ve devamlılığı atalarla ilişkilidir denilebilir. Patriarkal aile türünün egemen olduğu toplumlarda karşımıza çıkan inanç sisteminde; topluma önderlik eden kişiler kutsal sayılmaktadır. Atalar kültünün etkisiyle yaşlılar, atalar ile yaşayan canlılar arasında bir köprü işlevi görmekte ve saygıyla karşılanmaktadır. Ölülerin canlılar dünyasının bir parçası olduğu toplumlarda atalar kültü, ölü gömme biçiminden soyun devamına ilişkin pek çok kültürel etkinliği yönlendirmektedir (Şahin, 2008: 263). Eski Türklerde ölünün 3. 7. 40. günlerinde ve seneyi devriyesinde ölü aşı verilirdi. Bu yemek, ölülerin ruhunun zararlarından korunmak için bir tür kurban olarak görülmekteydi. Dolayısıyla günümüzdeki anma ritleri, atalar kültünün bir tezahürü olarak karşımıza çıkmakta ve anma törenleri de; ölüler için aş verme töreninin tekâmül etmiş şekli olarak görülmelidir.

Baskil yöresinde ölüm olayından sonra belli günler önemlidir. Yörede ölüm olayından sonra 40 gün boyunca düğün ve eğlence yapılmamaktadır. Düğün zamanı, ölüm olayından önce belirlenmişse bu düğün ya iptal edilmekte ya da

---

[701] C. Kızılaslan, agt., s. 17.
[702] Agt., s.16
[703] A. Kıyak, agt., s. 9.
[704] Agt., s. 10.
[705] Rıfat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, AKM Yayınları, Ankara, 1995, s. 90.

başka bir tarihe ertelenmektedir. Bu durum, ölüye ve aileye karşı duyulan sevgi ve saygıdan kaynaklanmaktadır. Ölünün 3. 7. 40. ve 52. günlerinde mevlit okutulup yemek verilmektedir.[706] Yine cuma günleri ve dinî bayramların arifesinde ölülerin mezarı ziyaret edilip Kur'ân-ı Kerîm okunmakta ve mezarların üzerine şeker saçılmaktadır.[707] Ölülerin mezarının başına bu şekerlerin saçılması; ölüleri hatırlamak, ataları anmak ve onların ruhlarını memnun etmek içindir.

2.3 Ziyaret Kültü

Türkçe'de birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamına gelen ziyaret kelimesi, dini manada; ibret almak için veya sevap kazanmak içinde mübarek yerleri, akrabaları ve hastayı görmeyi ifade etmektedir. Mezar ziyareti, Orta Asya'da tarihin en eski zamanlarından beri atalara duyulan güçlü bir tapınma duygusunun tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Atalara tapınmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak mezar başında bazı dönemlerde kurban kesilmiştir.[708] Roux'un "atalara tapınma" olgusunu; insanoğlunun olağanüstü güçlere sahip olduğuna inandığı atalarına karşı saygı duyma eğilimi olarak görmek gerekir.[709] İşte bugün Anadolu'da türbe ve ziyaret yerlerinin dağların veya tepelerin başında olması, kutsanması ve halk tarafından sıkça ziyaret edilmesinde; atalar, dağ ve ziyaret kültlerinin etkisi vardır. Ziyaret kültü bağlamında ilahi güç ve kudretin bulunduğuna inanılan birtakım mezarların, türbelerin, ağaçların, dağların ve çeşitli mekânların ziyaret edilerek bunlardan birtakım maddi ve manevi faydalar sağlama inancı, Baskil'de de karşımıza çıkmaktadır. Halk hastalıklardan şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, dilek tutmak, adak adamak, kısmetin açılması, rızkın artması ve geçim sıkıntısından kurtulmak gibi nedenlerden dolayı türbeleri ziyaret etmektedir.

Baskil yöresinde, çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması ve yaşaması önem arz etmektedir. Bu anlamda yapılan uygulamalara bakıldığında genellikle türbe ve ziyaretlere gidilip adaklar adandığı ve dualar edildiği görülmektedir. Yörede bulunan Abdulvahap Gazi Hazretleri, Sıddı Zeynep, Hacı Hasan Baba, Seyyid Hoca, Pir Halil Mezarı, Kasım Kadir, Pir Kemal, Ahmet Yesevi ve Şeyh Hasan, Musa Havrani, Şeyh Aziz Efendi ve Şeyh Muhammed[710] türbeleri halkın sıkça ziyaret ettiği türbelerdir. Bu türbelerin ziyaret edilmesinde birçok etken söz konusudur. Hacı Hasan Baba türbesinde yapılan bir uygulamaya göre, gelişimi yavaş olan ya da hasta çocuğun sağlıklı olması için dua edilir. Daha sonra bu çocuk, türbe yakınında bulunan içi oyuk bir kaya içerisinden üç defa geçirilmektedir.[711] Yörede arife günü mezarlık ziyareti yapılarak ölenler için Kur'an-ı Kerîm okunmakta ve mezarlıkta bulunanlara şeker dağıtılmaktadır.[712] Baskil'in Doğancık köyünde bulunan Hacı Hasan Baba türbesi oldukça ziyaretçi almaktadır. Hacı Hasan Baba türbesine gelen ziyaretçiler türbede yatan zatın

---

[706] C. Kızılaslan, agt., s. 64.
[707] A. Kıyak, agt., s. 36.
[708] J. Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 188-189.
[709] Yılmaz Irmak, "Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.6, 2018, s. 900.
[710] C. Kızılaslan, agt., s. 73.
[711] Agt., s. 19.
[712] Agt., s. 68.

maneviyatına inanarak namaz kılıp dua etmekte ve daha sonra da kurban kesmektedirler.[713] Bir ailenin ölen çocuklarından sonra erkek çocuk dünyaya geldiğinde, bu çocuğun saçı 7 yıl kesilmemektedir. Bu durum, Azrail'in çocuğu kız zannedip onun canını almasının önüne geçeceği inancıyla ilgilidir. Yedinci yıl tamamlandıktan sonra bir ziyaret yerine götürülen bu çocuğun saçı kesilmektedir.[714] İşte bu uygulamalar, yörede ziyaret kültünün bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4 Dağ Kültü

Dağ kültü, Türklerde Gök Tanrı kültü ile ilişkilendirilmiş ve yeryüzünde Tanrıya yakın mekânlar olarak görülmüştür. Kurbanlar, yüksek dağ tepelerinde kesilmiş, toplumda ün kazanmış ve saygı duyulan kimseler de yüksek dağ başlarına gömülmüştür. Türklerde her boyun ve oymağın kendine mahsus mukaddes-ıduk dağı olmuştur.[715] Eski Türklerde taş, kaya, ulu dağlar ve yüksek tepeler kutsallaştırılmış ve atalara ait mezarlar da bu mekânlara yapılmıştır. Bunda dağların, gökyüzüne yakın olması ve kutsal kabul edilmesinin önemli bir payı vardır. Türklerin yaşadığı Orta Asya ve Sibirya coğrafyasında dağlara; "mübarek, mukaddes, ata, büyük ata ve büyük kağan" anlamlarına gelen adlar verilmesi, onlara gösterilen bir saygının sonucudur.[716] Dikeyliğin güçlü simgesi, ormanlarla ve karlarla kaplı, ulaşılmaz ve gizemli, dorukları göklere varan dolayısıyla göğü alttan destekleyen, evrenin merkezinde bulunan dağlar ve tepeler; tarihin her döneminde yükseklikleri ve gökyüzüne yakınlıkları bakımından; ululuk, yücelik ve Tanrının makamları olarak telakki edilmiştir. Dağlar; yeryüzü çekirdeğinden göğe doğru yükselişi ve Tanrıya erişmeyi simgelemektedir. Halk kültüründe bu tür mekânlar, genellikle ilahlarla temasa geçilen yerler olarak tasavvur edildiği için, dinî merasimler ve dualar da buralarda yapılmıştır.[717] İşte bugün Anadolu'da türbe ve ziyaret yerlerinin dağların veya tepelerin başında olması, kutsanması ve halk tarafından sıkça ziyaret edilmesinde; atalar, ziyaret ve dağ kültlerinin rolü vardır. Baskil ilçesi ve köylerinde kuraklık zamanlarında yağmur duası için türbenin bulunduğu bir tepeye çıkılmasında[718] dağ kültünün de etkili olduğu söylenebilir.

2.5 Ağaç Kültü

En eski devirlerden günümüze dek Türk toplulukları arasında görülen yaygın inanışlardan birisi de; ağacın ya da belli ağaç türlerinin kutsal kabul edilmesidir. Bu manada ağaç kültünün, Türk halk inançlarında önemli bir yere sahip olduğunu söylenebilir. Ağaç, Türk toplulukları arasında hayatın ve sonsuzluğun timsali olarak görülmüştür. Eski Türklerde bazı ağaçlara özel saygı gösterilmiştir. Kayın ağacı bu ağaçlardan birisidir. Yakutlar "karaçam" ağacını kutsal saymışlardır. Çocuğu olmayan Yakut kadınları, karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın

---

[713] Agt., s. 73.
[714] A. Kıyak, agt., s. 12.
[715] Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976, s. 32
[716] Y. Kalafat, age., s. 40.
[717] J. Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 156.
[718] A. Kıyak, agt., s. 49.

altına serip bu ağacın karşısında dua etmişlerdir. Göktürkler ve Uygurlar'da ağaçların bulunduğu orman, bir kült olarak görülmüş ve bazı ağaçlar takdis edilmiştir. Oğuz Kağan destanında Oğuz'un evlendiği ikinci eşi, göl ortasında kutsal bir ağacın kovuğunda yaratılmıştır.

Bu inançların bir izi olarak Baskil'de mezarlıklara genellikle çam ağacı dikilmektedir. Dikilen bu ağaçların ölüye serinlik ve ferahlık vereceği inancı hâkimdir. Türbe yakınındaki ağaçlara ziyaretçiler tarafından çaput bağlanarak dilekte bulunulmaktadır. Yörede kırk basmaması için nazar boncuğunun yanına, yörede "gandılık, melhem" ağacı adı verilen mahlep ağacından bir parça çocuğun elbisesinin üzerine takılmaktadır.[719] Kırk basan çocuktan kırkı çıkarmak için, bu çocuk türbe ve ziyaret yerinde bulunan içi oyuk olan bir ağacın içinden geçirilmekte ve böylece kırkın çıkacağına inanılmaktadır.[720] Hacı Hasan Baba türbesi yakınında bulunan dut ağacına çaput bağlayan genç kızların kısmetinin açılacağına inanılmaktadır.[721] Pir Halil türbesini ziyarete gelenler, türbenin yanındaki dilek ağacına çaput bağlayarak dilek tutmaktadırlar.[722] Yörede kötü bir durum konuşulduğu zaman bunu duyan kişi kendi kulağını çekip, "tu, tu" diyerek eliyle bir tahtaya vurmaktadır.[723] Baskil'de olumsuz bir hadise anlatıldığında bunu duyan kişinin eliyle tahtaya vurması, kötü ruhların zararlarından ve başa gelebilecek olumsuz olaylardan korunmak içindir. Yine yörede dinî bayram, cuma gününe denk geldiği zaman bir mehlem çubuğu okunarak camiye götürülmekte ve bir müddet camide kalan bu çubukla rahatsızlanan hayvana vurularak tedavi yapılmaktadır.[724]

2.6 Su Kültü

Su kültü, "yer-su" inanış ve anlayışına dayanmaktadır. Eski Türklerde su için "sub" sözcüğü kullanılmıştır. Üzerinde insanların yaşadığı yer, insanlara iyilik yapan bir ruhlar cemiyeti şeklinde kişileştirilmiş ve "yer-su" adı altında takdis edilmiştir. Bu yüzden de her dağın, kutlu pınarın, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (ruhları) yani sahipleri bulunduğuna inanılmış ve bunlara kurbanlar sunulmuştur. Su kuvvet ve bereket kaynağı olarak görülmüştür. Mukaddes yer-su ruhlarının, Gök Türklerin mukadderatını idare ettiğine inanılmıştır. Yer-su ruhlarının rolü, Tonyukuk yazıtında; "Gök-Türk vatanına saldıran düşmanlar, Tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basıldıkları" şeklinde ifade edilmiştir. Kutsal ırmaklar, yer-su ruhlarının önemli bir temsilcisi olarak kabul edildiği için bu ırmaklara saygı gösterilmiştir.[725] Irmaklar, nehirler, göller ve denizler tanrıların yaşadığı özel alanlar olarak görülmüş ve bundan dolayı da bugün Anadolu'da akarsuya tükürülmesi ve necis şeylerin atılması gibi davranışlar hoş karşılanmamaktadır.

---

[719] C. Kızılaslan, agt., s. 28.
[720] Agt., s. 29.
[721] Agt., s. 37.
[722] A. Kıyak, agt., s. 40.
[723] C. Kızılaslan, agt., s. 82.
[724] A. Kıyak, agt., s. 47.
[725] A. İnan, age., s. 31.

Baskil'de cenaze yıkamada kullanılan suya kimsenin basmaması istenmektedir.[726] Yörede yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur duasına katılan bu kişiler öncelikle namaz kılıp tövbe ederler. Daha sonra çevreden toplanan 70.000 adet taş okunarak torbalara doldurulmakta ve bu torbalardaki okunmuş taşlar köyün masum olarak kabul edilen yaşlıları ve çocukları tarafından akarsuya bırakılmaktadır.[727] Eski Türklerdeki "yada taşı" inancının bir yansıması olarak Baskil'de "yağmur taşı" adı verilen bir taş, köyün imamı tarafından okutulduktan sonra bir ziyaret yerine veya caminin önüne getirerek bırakılmaktadır.

2.7 Ateş Kültü

Türkler koruyucu özelliğinden dolayı ateşe saygı göstermiştir. Ateşin alevinin yeşilimsi olması yağmur yağmasına, mahsulün iyi ve bereketli olmasına; alevin kırmızı renkli olması savaşa; sarı renkli olması salgın hastalığa; siyah renkli olması hakanın ölümüne veya yolculuğa yorulmuştur. Bu inanış ve uygulamalar; Türk kültüründe ateş ve ocağın, canlı bir varlık olarak kabul edildiğini göstermektedir. İnanışa göre ateş ve ocağın kutsal bir ruhu vardır ve bu ruh da insan hayatı üzerinde önemli etkilere sahiptir.[728]Şamanları icra ettiği ritüellerde bir ateş yakılır ve kesilen kurbanın etinden bir parça ateşe atılmaktaydı. Şamanın dualarında "atamızın yaktığı ocak" ifadesi kullanılmaktaydı. Bu ifade ateş kültünün, ocak kültü ile de ilişkisi olduğunu göstermektedir. Şaman inancına göre ateşin temizleyici özelliği olduğuna inanılırdı. Ateşi su ile söndürmek, ateşle oynamak, ateşe tükürmek gibi davranışların yasaklanması ve ayrıca ateşin temizlikte kullanılması gibi Eski Türk inançları, Anadolu halk inançları içerisinde hâlâ görülmektedir.

Baskil'de kına gecesinde gelinin başına al yazma örtülmektedir. Gelinin başının kapatılması, "alkarısı" ya da "al basması" adı verilen kötü ruhlardan korunması; yüzünün kapatılması ise nazarlardan korunmak içindir. Yörede ateşe su dökmek, sivri bir cisim atmak ve külü rastgele dökmek gibi eylemler hoş görülmemektedir. Ateşe karşı bu tür saygı içeren davranışların arka planında ateşin ve ocağın bir tabu olarak kabul edilmesi vardır.

Baskil'de nazar değmesine karşı yapılan uygulamaların çoğu dinsel- büyüsel niteliktedir. Bu uygulamaların başında "tuz çevirme" uygulaması gelmektedir. Tuz çevirme işlemi için tuzu çevirecek olan kişi avucuna bir miktar tuz almakta ve bu tuzu, nazar değdiğine inanılan kişinin başının etrafından çevirerek üç İhlas ve bir Fatiha okuduktan sonra ateşe atmaktadır.[729] Hamile olan kadına geceleyin tek başına dışarı çıkmaması, evde yalnız kalmaması, kaynar su ve ateşi rastgele yerlere dökmemesi tembihlenmektedir. Bu öğütleri yerine getirmeyen kadınlara "alkarısı" ya da "albasması"nın zarar vereceğine inanılmaktadır.[730] İnanışa göre albasması, tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korktuğu için

[726] C. Kızılaslan, agt., s. 60.
[727] A. Kıyak, agt., s. 49.
[728] Satı Kumartaşlıoğlu, "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.43, 2014, s. 176.
[729] C. Kızılaslan, agt., s. 105.
[730] A. Kıyak, agt., s. 6.

lohusa kadın yatakta iken onun başına kırmızı kurdeleli altın takılmakta ve bu kadının ziyaretine gidilirken kırmızı şeker götürülmektedir.[731]

2.8 Demir Kültü

Çin ve Arap kaynaklarında Türkler'in demirci oldukları ve demiri çok eski zamanlardan beri kullandıkları belirtilmektedir. Demircilik, Türkler için kutsal bir iş ve uğraş olmuştur. Bu yüzden de demire "kök temür" yani "gök demir" adını vermişlerdir. Demir kutsal kabul edildiği için de kılıçla and içilmiştir. Türklerin yaptıkları fetihlerde demir, önemli bir işlev görmüştür. Kazaklar, bir demir parçası veya bir çekici ellerine alarak "demirci geldi, demirci geldi" diyerek lohusa kadınları kötü ruhlardan korumaya çalışmışlardır.[732] Ergenekon'dan çıkmak için demircinin önderliğinde dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat demir dizilmiş ve dağın her tarafı demirle doldurulmuştur. Yetmiş deriden, yetmiş körük yapılıp, yetmiş yere konulmuştur. Tanrının yardımıyla demir dağı eritmiş ve böylece demirci sayesinde Ergenekon'dan çıkış yolu açılmıştır. Türklerin, demiri bularak savunma, avlanma ve tarım amaçlı araç-gereç yapmaları, demirin Türk kültüründe ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Baskil ilçe merkezi ve köylerinde cenazenin bir süre bekletilmesi gerekiyorsa karnının şişmemesi için karnının üzerine bıçak, makas gibi ağır bir cisim bırakılmaktadır. Bu inancın temelinde demirin kutsal kabul edilmesi ve koruyucu bir ruha sahip olduğuna inanılması vardır.[733] Nazardan korunma inanç ve pratiklerinden en yaygın olarak uygulananı kurşun dökmedir. Nazar değen kişinin başının üzerine içi su dolu bir kap konulmakta ve ocakta eritilen kurşun bu kapın içindeki suya dökülmektedir. Eski Türklerde "Albıs/alkarısı" ve "körmös" adı verilen kara iyeler olduğuna ve bu kötü iyelerin lohusa kadınlara ve çocuklara musallat olduğuna, doğumu zorlaştırdığına özellikle de insanlara hastalık ve ölüm korkusu verdiğine inanılırdı. Bu inanıştan dolayı Baskil yöresinde kötü ruhların zararından korumak için bebeğin yastığının veya beşiğinin altına bıçak, makas ve iğne gibi kesici ve delici aletler konulmaktadır. Kısacası demir; ölünün şişmesini önleme, kötü ruhlardan ve nazardan korunma gibi işlevi önemli bir işlevi vardır.

Sonuç

Baskil yöresinde çocuğa oldukça büyük bir önem verilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar için olumsuz sözler kullanılmaktadır. Çocuğu olmayan ailelerin en çok tercih ettiği uygulama; yörede bulunan türbe ve ziyaret yerlerine gidip dilek dilemektir. Bu durum ocak kültü ile açıklanabilir. Türklerde gerek atalara duyulan saygı ve ailenin kutsallığı, gerek ocağın erkek çocuk tarafından tüttürüldüğü inancından dolayı, günümüzde gebelik öncesinden başlayarak birtakım âdetler ve bunların gerektirdiği işlemler uygulanmaktadır. Yörede ölünün 3. 7. 40. ve 52. günlerinde mevlit okutulup yemek verilmesi ve yine bu günlerde ve dinî

[731] Agt., s. 27.
[732] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi 1.Cilt,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 74-75.
[733] Agt., s. 70-71.

bayramların arifesinde ölülerin mezarının ziyaret edilip Yasin okunması atalar kültünün bir yansıması olarak görülmelidir. Baskil'de çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması ve yaşaması için türbe ve ziyaretlere gidilip adaklar adanmakta ve dualar edilmektedir. Türbe ve ziyaret yerlerinin dağların veya tepelerin başında olması, kutsanması ve halk tarafından sıkça ziyaret edilmesinde; atalar ve ziyaret kültlerinin yanında dağ kültünün de çok önemli bir payı vardır. Kuraklık zamanlarında yağmur duası için türbenin bulunduğu bir tepeye çıkılması, dağ kültünün bir tezahürüdür. Türbe yakınındaki ağaçlara bez bağlayarak dilekte bulunmak, kırk basmaması için nazar boncuğunun yanına, yörede "gandılık, melhem" ağacı adı verilen mahlep ağacından bir parçanın çocuğun elbisesinin üzerine takılması ve yine kırk basmasından kurtulmak için türbe ve ziyaret yerinde bulunan içi oyuk olan bir ağacın içinden geçmek, ağaç kültü ile açıklanabilir. Cenazenin yıkandığı suya kimsenin basmamasının istenmesi ve yine kuraklıktan kurtulmak için yağmur duasına çıkılması, suya tükürmemek ve necis şeylerin atılmaması, su kültünün Baskil'deki izleridir. Ateşe su dökmemek ve sivri bir cisim atmamak, ateşin külünü rastgele bir yere dökmemek gibi yasaklar da ateş kültünün etkisiyledir. Türk kültüründe demir, önemli bir yere sahiptir. Türkler "demirci millet" olarak bilinmektedir. Yörede ölü bekletildiği zaman, şişmesini önlemek için üstüne bıçak ve ya metal bir şey konulması; kötü ruhların zararından korumak için ise; bebeğin yastığının veya beşiğinin altına bıçak, makas ve iğne gibi kesici ve delici aletler bırakılması; nazardan korunmak veya nazar çıkarmak için kurşun dökmek gibi uygulamalar, Baskil'de demir kültünün izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak; Eski Türk inançlarına dayanan atalar, ocak, dağ, ağaç, ziyaret, ateş, su ve demir kültü gibi kültlerin, değişim ve dönüşüm geçirerek günümüzde Baskil halk inanışları içerisinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Kaynakça

Araz, Rıfat, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, AKM Yayınları, Ankara, 1995.

Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

Baş, Mustafa, "Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 2013, s. 165-179.

Boratav, P. Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999.

Duymaz, Ali ve Şahin, Halil İbrahim, "Kaz Dağlarında, Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.19, 2008, s. 116-126.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı-1*, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevîlik-Bektaşilik,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Eyuboğlu, İ. Zeki, *Anadolu İnançları*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Irmak, Yılmaz, "Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.11, 2016, s. 113-132.

Irmak, Yılmaz, "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2018, s. 191-222.
Irmak, Yılmaz, "Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.6, 2018, s. 899-914.
İnan, Abdulkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
Kıyak, Abdulkadir, "Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2005.
Kızılaslan, Caner , "Elazığ Baskil İlçesi Monografisi", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. 2019.
Kumartaşlıoğlu, Satı , "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.43, 2014, s. 175-190.
Roux, J. Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul,1999.
Roux, J. Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.
Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi 1.Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
Şahin, İlkay, "Göçmen Kadınların Dinî Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tez*i, 2008.
Şişman, Bekir, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor,* S.46, 2000, s. 104-108.

HARPUT-ELAZIĞ MÜZİK KÜLTÜRÜ EKSENİNDE BASKİL TÜRKÜLERİNİN MÜZİKAL UNSURLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Yakup AÇAR[734]

Öz

Harput-Elazığ ili, tarihsel süreç içerisinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması münasebetiyle kültürel açıdan oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Bu kültürel zenginliği Harput-Elazığ müzik kültüründe de görmek mümkündür. Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği türlerinin yoğun olarak kullanıldığı Harput müzik kültüründe; klarnet, keman, kanun, ud, bağlama, kaval, cümbüş, darbuka, tef ve davul gibi Türk müziği çalgılarının yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu zengin müzik kültüründe; Divan, Elezber, İbrahimiye, Tecnis, Tatvan, Varsak, Muhalif, Müstezat, Kürdi ve Nevruz makamı gibi yöreye özgü makamlar kullanılır ve bu makamlarla Hoyrat, Gazel, Elezber gibi yine yöreye özgü uzun havalar seslendirilir. Haprut-Elazığ müziği okuyuş üslubu, yöresel tavrı ve icra kurallarıyla Türk Halk Müziğinde özel bir konuma sahiptir.

Bu araştırmanın amacı; TRT Türk Halk Müziği kırık havalar repertuarında bulunan Baskil yöresi türkülerinin ritmik ve makamsal unsurlarının ortaya konulmasıdır. Bu araştırmanın yürütülmesinde belgesel (yapılanmış) tarama modeli kullanılmıştır. TRT Türk Halk Müziği kırık havalar repertuarında bulunan yöresi Baskil olan "Şıh Hasan Ağırlaması", "Ya Hızır Semahı" ve "Bacılar Semahı" isimli üç türkü tespit edilmiştir. Tespit edilen türküler araştırmanın amacı doğrultusunda incelenmiştir.

Makamsal incelemede, türkülerin makam dizileri, cümle yapıları, ses genişlikleri, pes ses ve tiz ses oranları, makam geçkileri; ritmik incelemede ise usul türleri, birim – zaman ve eser içerisindeki usul değişikliklerinin analizleri yapılmıştır. Ayrıca türküler derlemecilik açısından da incelenmiştir. Ritmik ve makamsal yönden incelenen bu üç türkünün ortak noktaları belirtilmeye çalışılmış, Baskil yöresi müzik kültürüne katkı sağlaması düşüncesiyle müzikal kodlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Harput-Elazığ Müzik Kültürü, Makamsal Analiz, Usul Analizi, Baskil Türküleri.

AN ANALYSIS ON MUSICAL COMPONENTS OF BASKIL FOLK SONGS AS PART OF HARPUT- ELAZIĞ MUSIC CULTURE

Abstract

[734] Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, yakupacar8@hotmail.com

Harput-Elazığ province has a rich culture due to hosting various civilizations in the historical process. This cultural wealth can be seen in the Harput music culture as well. It is known that Turkish music instruments such as clarinet, violin, zither, oud, bağlama, pipe, cümbüş, darbuka, tambourine, and drums are widely used in Harput music culture, where Turkish classical music and Turkish folk music forms are used extensively. In this rich music culture; indigenous maqams such as Divan, Elezber, İbrahimiye, Tecnis, Tatvan, Varsak, Muhalif, Müstezat, Kürdi and Nevruz are used and with these maqams, indigenous unmetered folk songs like Hoyrat, Gazel and Elezber are performed. Harput-Elazığ music has a special place in traditional Turkish folk music with its singing style, local performing style, and performance rules.

This study aims to reveal the maqam and rhythmical elements of the folk songs of the Baskil region in the TRT Turkish folk music repertoire. The documentary (structured) survey model was used in conducting this research. Three folk songs named "Şıh Hasan Ağırlaması", "Ya Hızır Semahı" and "Bacılar Semahı", which belong to Baskil region were determined in TRT Turkish Folk Music repertoire.

In maqam analysis, maqam scales, motifs, tessitura, low pitch and high pitch ratios maqams transitions of the songs; In the rhythmic analysis, the rhythmical types, unit - time and procedural changes in the work were analysed. Folk songs were also examined in terms of compilation. The common points of the three folk songs, which were examined in terms of rhythmic and maqam aspects, were tried to be indicated and musical codes were tried to be put forward in contemplation of contributing the music culture of the Baskil region.

Key Words: Harput-Elazığ Music Culture, Maqam Analysis, Rhythmical Analysis, Baskil Folk Songs.

Elazığ - Harput Müziğinin Türk Müzik Kültüründeki Yeri

Türkler tarih boyunca yaşadıkları bölgelerde müziklerini icra etmiş ve kültürlerinde müziği bir simge olarak kullanmışlardır. Bu kadim müzik geçmişinden mütevellittir ki günümüzde Anadolu'nun her köşesinde yaşayan halkın kendine özgü müzik türü vardır.

Kısaca kültür; tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde oluşan değerler bütünüdür. Müzik kültürü ise toplumu ifade eden değerlerin müzikle harmanlanmış şeklidir. Müzik kültürünün oluşmasında temel yapı taşları; yöreye özgü çalgılar, icra teknikleri, icra ortamları, akort düzenleri, mahalli sanatçıları, eserlerin melodik yapıları, makamları, türkünün sözlerine yansıyan sosyolojik olaylar, tarihsel olgular ve çeşitli sebepler vasıtasıyla yöreye kazandırılmış yabancı unsurların etkileridir. Burada saydığımız etkenler ve daha fazlası yörenin müzik kültürünü oluşturmaktadır.

Elazığ-Harput ilinin, tarihsel süreci göz önünde bulundurulduğunda asırlar boyu birçok uygarlıklara ev sahipliği yapmış kadim bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Elazığ-Harput'un böyle köklü geçmişi olması, bu düzeyde bir kültüre de sahip

olduğunun kanıtıdır. Elazığ-Harput müzik kültürü için de aynı düşünceleri söylemek mümkündür. Elazığ-Harput'ta Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği ve Türk Tasavvuf Müziği gibi temel müzik türleri icra edilmektedir. Bu müzik türlerinin meşk ortamlarında harmanlanarak icra edilmesi Türk müzik kültürü içerisinde Elazığ-Harput müziğinin şahsına münhasır bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır.

Elazığ-Harput müziğinde sırasıyla Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği ve Türk Tasavvuf Müziği kullanım durumu çeşitli kaynaklardan faydalanılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Tunç (2015) Türk sanat müziği fasıl anlayışında bir takım kuralların olduğu ve Harput müziğinin de bu anlayışta icra edildiğini ifade etmektedir; *"...fasıl anlayışına göre, başlangıçta peşrev dediğimiz saz eserlerinin olması, genellikle geçilecek makamlara göre seçildiğinden, icra edilecek eserlere uygunluk göstermesi önemli bir husustur. Harput müzik eserlerine de uygunluk gösteren, yöreye ait bir peşrevin olması, ilk bakışta bu müzik tarzının Türk Sanat Musikisi formunda düşünülmesi muhtemeldir."*[735]Bu görüşten anlaşılacağı gibi Elazığ-Harput müzik kültüründe Türk Sanat Müziği icra edilmektedir.

Türk Sanat Müziğinin Elazığ-Harput müziğinde var olmasına ilişkin Eroğlu (1989) konu ile ilgili olarak; *"Harputlu, yıllarca bağlarda, bahçelerde yapılan meşk meclislerinde; evlerde ve köy odalarında yapılan "Kürsübaşı" ve "Âlem Meclisleri"nde kendine has bir müzik üretmiş ve icra etmiştir. Daha İstanbul'da Türk ve Türk müziği yokken Harput'ta kurala dayalı olarak Türk müziği icra ediliyordu. Bu müzik çeşnisi, komşu vilayetlerde icra edilen Türk müziğine de gerek kullanılan sazlar, gerekse melodik yapı bakımından pek benzemiyordu."*[736]söylerken bu görüşleri destekler nitelikte olan Ekici (2009) ise; "*Harput 1085 yılında Türklerin eline geçmesi ile birlikte, cami, medrese, hastane, çeşme, türbe ve saray gibi kurumlar yapılarak hızla şehirleşmeye ve önemli bir kültür merkezi olmaya başlamıştır. Bu kurumlarda çok sayıda mutasavvıf, ilim adamı ve sanatkâr yetişmiştir. Bu sanatçılar Harput kültürü ile Türk İslam kültürünün sentezinden oluşan eserler vermiş, şairler şiirler yazmış ve adı bilinmeyen bestekârlar da Harput'taki saraylarda, konaklarda bu şiirleri bestelemişlerdir. Bu nedenle bugünkü Türk Sanat Müziğinin Anadolu coğrafyasında doğduğu veya geliştiği yerler eğer saraylar veya sarayların bulunduğu şehir merkezleri ise, Harput bu müzik türünün ilk bestelerinin aranacağı merkezlerden birisidir. Bu nedenle Harput müziğinde bugün gerek klasik sazların kullanılması, gerekse makama ve kurala dayalı bir müziğin icra edilmesi, gerekse Fuzuli, Nedim ve Nevres gibi Divan şairlerinin eserlerinin*

[735]Tunç, Yüksel, *Klarnet'in Elazığ-Harput Müziğindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2015, s. 18.
[736] Eroğlu, Türker, "Harput Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri", *Milli Folklor Dergisi,* C.1, Yıl:1, Sayı 2, 1989, s.11.

okunması tesadüfî olmamakla birlikte; bu müzik icrasının çok köklü bir geçmişi ve geleneği vardır." [737] diye belirtmiştir.

Türküler genel bir ifadeyle; kendine özgü çalgılara, çalış ve söyleyiş tavırlarına, tür ve biçimlere sahip, ulusal nitelik boyutunda halkın veya halk sanatçılarının çeşitli olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini müziğe aktarmasıyla oluşmaktadır.

Yukarıda ifade edilen belirteçler ve daha fazlası dikkate alındığında Elazığ-Harput müziğinde icra edilen türküler bu şekilde meydana gelmiştir. Sunguroğlu (1961) çalışmasında türküleri anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır; *"...Harput ve dolaylarında sese ve saza verdikleri kıymet ve önem büyüktür. Bu merak ve sevgi ile içten gelen duygularını etrafa duyurmak için herkes bu hava içerisinde yaşardı. Çoğunluk bu duygular ile yetiştiği için bu kitle arasındaki şairler de bestekârlar da belli değildir... Harput şarkı ve türkülerinin her biri gurbet ve gurbette sılayı özleyiş, savaşlar, ölüm, aşka dayanan konulardır ki bunlar Türk sosyal hayatında geçen olayları ifade eder. İşte Harput'un meçhul şairleri, bunları ele alıyor, düzenliyor, canlandırıyor ve icra ediyor..."* [738]

Ekici (2009) *"Harput ve çevresindeki insanların yaşadıkları çeşitli olaylar karşısındaki duygularını şiirlere dökerek seslendirmesi sonucu yakılan ve dilden dile dolaşarak anonim halk müziği ürünleri arasına girmiş türkülere de rastlamak mümkündür. Bu türkülerin bazılarının bestekârı bilinmekle birlikte büyük bir çoğunluğunun kim tarafından, ne zaman yakıldığı bilinmemektedir. Harput türküleri, meçhul kişiler tarafından yakıldıktan bir süre sonra gerek söz, gerekse melodi eklenip çıkarılması ile topluma kazandırılmıştır."*[739] ifadeleriyle Elazığ-Harput müzik kültürü bünyesinde Türk Halk Müziğini barındırdığını vurgulamaktadır.

Harput'ta gerek gazeller, gerekse "kayabaşı" adı da verilen hoyratlar ile mayalar, dört perde üzerinden okunmaktadır. Bu perdeler pes, üst, tiz ve düz perdelerdir halk arasında birinci perde "başlaması", ikinci perde "aşması", üçüncü perde "çıkması", dördüncü perde ise "yıkması" veya "bağlaması" adları ile anılmaktadır. Bu nedenle yörede "uzun hava" yerine "yüksek hava" tanımı kullanılmaktadır.[740]

Harput'ta dini tören ve gecelerde bir takım ezgilerle, güfteleri divan edebiyatı nazım türünde olan gazeller icra edilerek Türk Tasavvuf Müziğinin Elazığ-Harput müziğinde benimsendiğine dair bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[737]Ekici, Savaş, *Elazığ Harput Müziği,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 32.
[738]Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında, (3. Cilt).* Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2, İstanbul, 1961, s. 83-84.
[739] Ekici, Savaş, *age.,* s.33.
[740]Bulut, Damla. ve Kazazoğlu, İrşat, "Harput Yöresine Ait Muhalif Eserlerin Müzikal Analizi", Fırat *Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. XXII, S. 1, 2012, s. 212.

Harput bölgesinin Müslüman Arapların eline geçerek İslam dini ile tanışması 7. yüzyıla yani Türklerin bu bölgeyi fethinden 400 yıl öncesine rastlamaktadır. Bu tarihten sonra Harput ve çevresinde İslam dinin etkisi ile tasavvufi bir yaşayış biçimi hâkim olmuştur. Bu sebeple gerek Harput kültüründe, gerekse Harput müziğindeki gazel ve nefeslerde bu etkiyi görmek mümkündür.[741]

Harput musikisinde görülen dini musikinin izlerinin oluşumu, gelişimi ve yayılımında hafız-musikişinaslar kadar mutasavvıf-musikişinasların da çok büyük bir rol oynadıklarını vurgulamak gerekir. Türklerle birlikte sürekli bir İslami yaşayışın hüküm sürdüğü Harput'un kültüründe, yaşam biçiminde ve özellikle de müziğinde tasavvuf anlayışının etkileri çok büyük olmuştur. Şöyle ki, dini yaşayışlarıyla Harput'un Müslüman ahalisinin gönlünde taht kuran mutasavvıfların bağlı bulundukları tarikat ve tekkelere halkın çok büyük rağbet göstermesi, Harput kültüründe, dolayısıyla da Harput musikisinde tasavvufun derin izler bırakmasına vesile olmuştur.[742]

Harput musikisinde içli bir ibadetin coşkunluğu hissedilir. Bir makama başlanırken söylenen gazellere bir ilahi çeşnisi vardır. Bundan sonra gelen türküler, bu ilahi duyguyu dalgalandıran ve coşturan nağmelerdir. Bestelerin yarattığı manevi coşkunluk, gerçekten insanı maddi âlemden uzaklaşmaya zorlar. Söyleyene ve dinleyene bir uçuş hissi gelir. Bu anda hiçbir istek ve işaret lüzum olmaksızın, içgüdünün şevkiyle sazın kendiliğinden ayak tutması sonunda göklere yükselen bir ezan gibi, yüksek havalara, yerli tabi ile kayabaşı ve hoyratlara geçilir.[743]

Her makamın başında okunması gereken Nefese (Gazele), o makamın ilahisi demekte bir zaruret vardır. Çünkü bugün bile Harput'un eski hafızları, Kur'an, Aşir ve Mevlüt okurken, gazellerdeki okuyuş tavrını tekrar ederler. Gazellerdeki perdeler, iniş, çıkış ve dalışlar, aynen bunlarda ve bunların arasında okunan ilahilerde de yapılır. Hatta Naat okunurken, Salât-ü Selam verilirken de ağır ve yüksek havalardaki ahenge uyulmaktadır.[744]

Kamiloğlu (2017) çalışmasında Harput'ta bilhassa 19. yüzyılda camilerde, tekkelerde, mevlid merasimlerinde, mezarlık ziyaretlerinde, konaklarda, hacıları uğurlama-karşılamalarda, savaşa uğurlamada ve icazet törenlerinde yani dini hayatta önem arz eden zaman ve mekânlarda Türk tasavvuf müziğinin büyük bir hazla icra edildiğini ortaya koymaktadır.[745]

Harput müziğinin icrasında gelenek çok önemlidir. Yörede eskiden müzikle uğraşanların büyük bir çoğunluğu hafızlıktan gelmedir. Türküler, yörede "Harput Ağzı" olarak bilinen, özel bir türkü söyleme biçimi ile icra edilmektedir. Bu icranın

---

[741] Ekici, Savaş, *age.,* s.32.
[742] Kamiloğlu, Ramazan, "XIX. Yüzyıl Harput Sosyal Hayatında Dini Mûsiki", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* Y. 10, C. 10, S. 20, 2017, s. 150.
[743] Memişoğlu, Fikret, *Harput Ahengi,* Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul, 1966, s. 11.
[744] Memişoğlu, Fikret, *age.,* s. 13.
[745] Kamiloğlu, Ramazan, *age.,* s. 162-163.

günümüzdeki en iyi temsilcilerinden biri de Enver Demirbağ'dır. Enver Demirbağ hafızlardan Harput makamlarını ve müzik geleneğini çocuk yaşta öğrenmeye başlamıştır.[746] Bu görüşten de anlaşılacağı gibi Harput müzik kültüründe usta-çırak ilişkisiyle müzik icra edilmiş, eserler kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Harput Divanı ve Beşiri Hoyrat Osmanlı mehter repertuarındaki Hücum Marşı'nın müziğine benzerlik gösterdiğinden Harput müziğinin askeri müzik ile de etkileşim halinde olduğunu söylemek mümkün olur. Ayrıca Harput Divanı ve Beşiri Hoyrat'ın ayak ezgilerinde Artukoğulları ve Akkoyunlular zamanında Harput'ta icra edilen Askeri Tören Marşına benzerliği de iddia edilmektedir. Konuyla ilgili olarak Abacı (2000); "*Çubukoğulları, Artukoğulları, Akkoyunlular gibi Türkmen devletçiklerinin önemli merkezlerinden ve zaman zaman başkentlerinden birisi de Harput olmuştur. Artukoğulları ve Akkoyunlular'ın saraylarında mehterhane ve çalgı takımları kurdukları, Divân Müziği ile birlikte Horasan, Azerbaycan ezgileri icra ettirdikleri, hatta Elazığ'da bugün bile yaşayan Divân Makamı'nın onlardan miras kaldığı rivayet edilir."*[747] diyerek Harput müziğiyle askeri müzik etkileşimi düşüncemizi desteklemektedir.

Elazığ-Harput Müziğine Nazari Yaklaşım

Elazığ-Harput müziğinin şahsına münhasır yapısı olduğu yukarıda da vurgulandığı üzere söz konusu Elazığ-Harput müziğinde yöreye özgü makamlar, fasıl ortamları ve çalgıları mevcuttur. Bahsi geçen fasılların Türk Sanat Müziği nazariyatı anlayışıyla icra edilmesi dikkat çekici bir unsurdur. Öte yandan Hoyratlar ve türkülerin usta-çırak kültürü ile oluşmuş "Harput Ağzı" diye bilinen bir okuyuş şekliyle icra edilmesi ziyadesiyle gelenekselliğin kanıtıdır. Bilhassa bu iki Türk müziği türünün fasıl ortamlarında bir arada kullanılması şahsına münhasır olma durumunun göstergesidir.

Harput müziği; kendine özgü çalgıları, makamları ve icra sırasındaki kuralları ile özel bir bölgedir. Her makamın kendi içerisinde muhakkak bir gazeli, hoyratı ve kırık havası vardır. Makamlarının bir bölümü İstanbul veya diğer bölgelerde de bilinmesine rağmen, bir bölümü yalnız Harput'a özgüdür. Harput'a özgü makamlar şunlardır:[748]

Divan	Varsak	Elezber	Muhalif
İbrahimiye	Müstezat	Tatvan	Kürdî
Nevruz	Tecnis		

[746] Karkın, Adnan Metin ve İmik, Ünal, "Harput Müzik Kültürü", *Sanat Dergisi,* S. 17, 2010, s. 2.

[747] Abacı, Tahir, *Harput/Elazığ Türküleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 37.
[748] Ekici, Savaş*, age.,* s.34.

Sunguroğlu (1961) ise Harput Yolarında isimli kitabında Harput müziğinde dillerde ve gönüllerde yer alan 12 makam olduğunu ifade etmiştir;[749]

Rast	Nihavend	Mahur	Hicaz
Saba	Uşak	Beyati	Hüseyni
Karcığar	Hüzzam	Acem-i Aşiran	Muhayyer

Sunguroğlu (1961) aynı çalışmasında yukarıda belirtilen ana makamların dışında Harput'a özgü Divan, Tecnis, Müstezat, İbrahimiye, Tatvan, Varsah, Elezber ve Kürdi makamlarının olduğunu ifade etmiştir.[750]

Eroğlu (1989)'a göre Harput'ta genel olarak 12 Türk müziği makamı, 10-15 civarı da Harput'a özgü makam kullanılmaktadır. Harput makamlarının birçoğu Türk müziği makamlarına tekabül etmektedir. Bunun sebebi ise 900 yıllık bir Türk beldesi olan Harput'un müzik icracılarının İstanbul ve İstanbulludan önce bu makamları icat ve icra etmiş olabilmesidir.

Makam adları ile makamın başında söylenen hoyrat veya gazeller aynı ad ile bilinmektedir. Buradan Harput makamlarının adını, söylenen gazel veya hoyratlardan aldığı söylenebilir. Harput'ta söylenen türkü ve şarkılardan bazıları, Türk Sanat Müziği makamlarına denk gelmekle birlikte, büyük bir çoğunluğunun icracısı ve dizi içerisindeki seyri farklıdır.[751]

Elazığ-Harput müziği araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Bu konu ile ilgili geniş çalışmalara sahip olan Fikret Memişoğlu Harput müziğini makamlar üzerinden tasnif etmiştir. İshak Sunguroğlu makamları ve usulleri ağır havalar ve uzun havalar şeklinde, şarkı ve türküleri ise vakalara dayanan ve dayanmayan şeklinde ikiye ayırarak tasnif etmiştir. Harput müziğini bir başka şekilde tasnif eden Savaş Ekici ise makamlarına veya konularına göre değil, usul yapısına ve formlarına göre tasnif etmiştir. Ekici'ye göre bir dizi aynı zamanda birkaç makamın çatısını oluşturabildiği için tasnifte çeşitli çelişki ve tereddütler yaşanabilmektedir. Kaynaklara göre de Geleneksel Türk Halk Müziğinde de türküler tasnif edilirken bu yol izlenir.

Ekici (2009)'ye göre Harput müziği;

1. Uzun Havalar
    a. Ayağı Usullü Olan Uzun Havalar
    b. Ayağı Usulsüz Olan Uzun Havalar
2. Kırık Havalar
    a. Türküler
    b. Peşrevler

[749] Sunguroğlu, İshak, age., s. 45.
[750] Sunguroğlu, İshak, age., s. 46.
[751] Ekici, Savaş, *age.,* s.42.

c. Sözlü Oyun Havaları
d. Sözsüz Oyun Havaları[752]

Harput türkülerinin güftelerini inceleyen Karkın ve İmik (2010) türkülerde kullanılan temaların özellikle aşk ve sevda konularını içerdiğini tespit etmişlerdir. Bunun yanı sıra günlük yaşantının bir parçası olan ölüm, doğa olayları, askerlik, düğün ve kına konularının da Harput müziğinde yeri olduğu vurgulamışlardır.[753] Görüldüğü üzere Elazığ-Harput halkı kültürel değerlere olan saygısı ile birlikte manevi değerlere de sahiptir.

Harput'ta yetişen halk şairlerinin; Harput'un idari ve kültürel merkez olması, yaşamış olduğu yüksek medeniyet ve bilgi birikimi nedeniyle, divan şairleri ve şiirlerinden oldukça etkilenmişlerdir. Her olayın ardından bir türkü yakılmış olan Harput türküleri yaşanmış hayat hikâyelerinden kaynaklanmaktadır. Harput'ta kültürel ve edebî faaliyetlerin 19. yüzyılın ikinci yarısında, yani Tanzimat'tan sonra çoğaldığı ve hız kazandığını görülmektedir.[754] Eski Türk Edebiyatı'nın gazel, müstezat, şarkı gibi manzumeleri Elazığ'da halk musikisine güfte olmuş yahut yöreye özgü bir klasik Harput musikisi doğmuştur. Saz Şairliği geleneği pek yaygınlaşmamıştır. Sadece Baskil'in Şeyh Hasan Köyü'nde aynı aileden 17. yüzyıldan beri dört şair yetiştiği bilinmektedir. Alevi ve Bektaşilerce bir din ulusu olarak tanınan Şeyh Ahmet Dede'nin soyundan gelen bu şairler, 17. yüzyılın başında yaşayan Kalender Abdal, aynı yüzyılın sonunda yaşayan Teslim Abdal, 1759 yılında vefat eden Derviş Ali ve çağımız şairlerinden Yusuf Şahin'dir. Bu şairlerin hepsi de tasavvufî konularda, halk şiiri tarzında şiirler söylemişledir.[755]

Elazığ-Harput türkülerini usul yönünden inceleyen Ekici (2009) türkülerin yüksek oranda 10/8'lik olduğunu ve 10/8'lik aksak usullerdeki 3'lülerin zaman zaman yer değiştiğini ve bu durumun yöreye has bir zenginlik olduğunu düşünmektedir. Ayrıca 2/4, 4/4, 6/4 ve 6/8'lik gibi aksak olmayan usullerde türküler olduğunu da ifade etmektedir (s. 53). Bu türküler tempo (hız) bakımından orta seviyede kullanılmıştır. Ne çok ağır ne de çok hızlıdır. Harput insanının ruh yapısı bu tempoda vücut bulmuştur.[756]

Elazığ-Harput'ta Fasıl Ortamları

Elazığ-Harput'ta fasıllar genellikle şu şekilde icra edilir; "Peşrev" denilen sözsüz müziklerle fasla başlanılır. Bu sözsüz müziğe giriş müziği manasında olan "Ayak" da denilmektedir. Peşrevden sonra yine aynı makamla gazel icra edilir. Gazelden sonra ağır türküler (havalar) söylenir. Türküler arasında ya da türkülerden sonra hoyratlar söylenir. Son olarak da Şıkıltım havaları olarak bilinen metronomu hızlı eş deyişle yürük türküler söylenir.

---

[752] Ekici, Savaş, *age.,* s.47.
[753] Karkın, Adnan Metin ve İmik, Ünal, *age.,* s. 4.
[754] Akt. Karkın, Adnan Metin ve İmik, Ünal, *age.,* s. 3.
[755] Karkın, Adnan Metin ve İmik, Ünal, *age.,* s. 3.
[756] Çimtay, Kenan, (2013). *Hikayeleri ve Makamlarıyla Harput Musikisi Nota Albümü*, Elazığ Belediyesi Elazığ Kitaplığı Prejesi Kültür Yayınları Müzik Serisi No:3, Elazığ, 2013, s. 6.

Fasıl ortamlarında peşrev olarak "Harput Peşrev" veya "Paşa Göçtü" icra edilir. Harput'taki her makam gazeller, ağır türküler, hoyratlar ve şıkıltım havaları ile son bulur.[757]

Harput müziği, fasıl geleneği içerisinde icra edilmektedir. Bu nedenle gerek makam içerisindeki icra, gerekse makamlar arasındaki geçişler birtakım kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bir makamdan diğer bir makama geçilirken geçki yapılan makama insan ruhunu ve kulağını alıştırmak için ya peşrev çalınmakta ya da taksim yapılmaktadır. Bundan sonra geçilen makamın gazeli ve diğer türküleri yukarıda belirtilen sıra takip edilerek okunmaktadır. Bir makamdan diğer bir makama geçiş rastgele değil, birbirine benzer ve yakın olan makamlardan yapılmaktadır.[758]

Harput müziği Türk kültüründe (bazı bölgeler dışında) benzeri ve eşi olmayan bir Türk müziği türüdür. Belli meclislerde, toplu olarak müzik icra etme geleneği Harput dışında da vardır fakat Konya'daki "Oturak Âlemleri", Balıkesir'deki "Barane Sohbetleri", Urfa'daki "Meşk Meclisleri"; Harput'taki "Bahçe Âlemleri" ve "Meşk Âlemleri-Meclisleri", "Kürsübaşı Meşkleri"nden farklıdır.[759]

Elazığ-Harput Müziğinde Kullanılan Çalgılar

Harput müziğinde diğer bölgelerde de olduğu gibi söz ön plandadır. Bu nedenle yörede söylenen hoyrat, gazel ve türkülerin büyük bir çoğunluğu da adını söz unsurundan almaktadır. Fakat bunun ile birlikte gerek türkü, hoyrat ve gazellerin bölümleri, gerekse Peşrev ve halk oyunları müziklerinde olduğu gibi Harput çalgı müziği yönünden de oldukça zengindir. Yöredeki usullü türküler icra edilirken çalgıların icrası arasında farklılıklar görülmektedir. Fasıl sırasında klarnet türkünün melodisini oluşturan asıl veya çatı seslerini çalarken; ud, kanun ve cümbüş gibi telli sazlar, bu seslere küçük değerdeki notları da ekleyerek daha işlek bir biçimde çalmaktadır. Bu nedenle bu sazların çaldığı nağmeler de notalar da farklıdır.[760]

Harput müziğinde çalgı ikinci planda kalmıştır. Bunun Harput'taki en önemli sebeplerinden birisi; mutaassıp bir yaşayış biçiminin yörede hâkim olması sayılabilir. Yerli halkın çalgıyı ve çalgı çalmayı hoş karşılamaması nedeniyle Harput'ta çalanlar çoğunlukla yörede yaşayan Ermeniler veya gayrimüslimler olmuştur[761] Konuyla ilgili olarak Sunguroğlu (1961); "…Mutaassıp bir muhitte herhangi bir müzik aletini ele almak, öğrenmek, çalmak da o zaman hoş görülmezdi. Bu gibi sazlara meraklı olan gençler tenkit edilir, iyi nazarla bakılmazdı…[762] Bu bağlamda oluşan çalgı boşluğunu, inançlarında herhangi bir sakınca bulunmayan Ermeniler doldurmuş, içlerinden çok değerli sazende ve çalgı

[757] Eroğlu, Türker, *age*., Ekici, Savaş, *age.*
[758] Ekici, Savaş, *age.,* s. 45.
[759] Eroğlu, Türker, *age*., s. 12.
[760] Ekici, Savaş, *age.,* s. 77.
[761] Ekici, Savaş, *age.,* s. 77.
[762] Sunguroğlu, İshak, age., s. 14.

yapımcıları çıkarak Harput müziğinin yerleşip gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.[763]

Harput müziğinde kapalı mekânlarda çalınan sazlar ile açık mekânlarda çalınan sazlar birbirinden farklıdır. Kapalı mekânlarda "İnce Saz" diye tabir edilen sazlar kullanılmaktadır. Harput'ta ince sazlara "Takım Saz" da denilmektedir. İnce sazları Ekici (2009) şöyle sıralamıştır; ud, kanun, keman (kemene), cümbüş, darbuka ve tef. Açık mekânlarda kullanılan çalgıları ise; davul, zurna, daha sonraları zurnanın yerini alan klarnet, şeklinde sıralamıştır.[764]

İnce sazlardan kanun, keman, ud ve cümbüş Türk Sanat Müziğinde kullanılan sazlar ile aynıdır. Yalnız Harput'ta kemene de denilen keman, omuz yerine sol dize konularak kemençe ve kabak kemane gibi çalınmaktadır. Ayrıca cümbüşe benzeyen ve teknesi ahşap olan "Ahenk" adlı bir saz da bulunmaktadır. Ekici (2009) batı sazlarından kemanın Harput'a girişi bando veya diğer yollarla olsa da; özellikle klarnetin Harput'a gelen Almanlar tarafından getirildiğini düşünmektedir.

Harput müziğinin batı çalgılarından etkilenmelerinin en önemli sebeplerinden biri de azınlıklardır. Azınlıkların maddi yönden iyi olmaları devlet adamları ile yörenin ileri gelenleri arasında yakın bir ilişki kurulmasına sebep olmuştur. Bu ilişki münasebetiyle Harputlular azınlıkların kültürü ile tanışmış ve bu etkileşimden dolayı Harput müziği klasik batı müziği sazlarıyla da tanışmıştır.[765]

Anadolu'nun hemen her yerinde yaygın olarak kullanılan bağlama sazının Harput müziğinde kullanımına yönelik çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ekici (2009)'ye göre Harput şehir merkezinde nadiren görülmektedir. Bu çalgının uzun saplı, üç veya altı telli olanları dağ köyleri ile alevi köylerinde ve önceleri Elazığ'a bağlı olan Tunceli'ye yakın bölgelerde yaygındır. Eroğlu (1989)'ya göre ise Harput müziği bağlama ile icra edilince Harput tavrı elde edilememektedir. Bağlama eşliğinde hoyrat, maya, elezber okutulduğunda eser yöresel tavrını kaybetmektedir. Bunun sebebini ise bağlamanın yaygın olmamasına ve Harputlunun bağlamayı benimsemesine bağlamaktadır.

Bağlamaya olan düşünce kaval ve çığırtma için de benzerlik göstermektedir. Kaval ve çığırtma fasıl ortamlarında kullanılmamakla beraber Ekici (2009)'nin bağlamanın kullanımına yönelik düşüncesindeki gibi kaval da ova ve dağ köyleri ile Tunceli'ye yakın bölgelerde kullanılmaktadır. Çığırtma ise eskiden yörede bilinen ve kullanılan bir çalgı olarak kalmıştır.

Baskil İlçesi Müzik Kültürü

[763] Demirtaş, Yavuz, "Harput Müziğinde Ermeni Müzisyenler", *Turkish Studies,* S.12, 2013, s. 198.
[764] Ekici, Savaş, *age.,* s. 78-79.
[765] Arslan, Taner, Harput *Müziğinin Türk Sanat ve Halk Müziği İçindeki Yeri ve Önemi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2001, s. 18.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Elazığ-Malatya çevresinde ve dolayısıyla Baskil İlçesi ve çevresinde de yerleşme faaliyetleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Araştırma alanı ve çevresi tarihin ilk kültür medeniyet merkezlerinden biri olan Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan en önemli tabii yollar üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca Orta Asya'dan Anadolu'ya olan göçlerde de önemli bir geçit üzerinde yer aldığı için devamlı yerleşilen veya kullanılan bir yer olmuştur. Bu özelliğinden dolayı devamlı olarak kültürler ve uygarlıklar arasında el değiştiren bir alandır.[766]

9. ve 10. yüzyıllardan sonra Anadolu'ya yerleşen Türk-İslam medeniyetleri kültürel zenginlik bakımından çok önemli renkler içermektedir. Nefes, semah ve türküler bu renkliliklerin en güzellerindendir. Semahlar, asırlar boyu başta Alevî-Bektaşî inancı olmak üzere birçok dini törenlerin temellerini oluşturmuştur. Nefes ve semahlar anlamında Elâzığ ili zengin bir içeriğe sahiptir. Özellikle Baskil ilçesinde yüzyıllar önce Orta Asya'dan gelip yerleşen erenler, pirler, hak âşıkları bu kültürün mihenk taşları olup, büyük bir miras bırakmışlardır. Baskil ilçesinde geçmişten bugüne yaşayan âşıklar ve bu âşıkların bizlere bıraktıkları eşsiz eserler ile ilgili olarak yapılacak çalışmalar ve kültürel faaliyetler, ata mirasını gelecek nesillere aktararak ve kültürel değerlerimizin hafızalarda canlı kalmasını sağlayacaktır. Yörede yapılan çalışmalar boyunca elde edilen sonuçlara göre, sadece Baskil Şeyh Hasan köyünde üç binin üzerinde Türk halk müziği eserinin var olduğu görülmektedir. (Kaynak Mustafa Tosun, Hikmet Tosun, Teslim Budak) Bu rakamlar halk müziği açısından Baskil'in önemli derecede bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.[767]

Baskil; Semahları ve Tasavvufi Türk Halk Müziğinin ile önemli merkezlerinden biridir. Kendine ait, yöreye özgü Semah dönme şekilleri ve ezgileri mevcuttur. Elazığ ili Baskil ilçesindeki semah ve nefesler üzerinde yapılan ilk çalışmalar, Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Öğretim Görevlisi Gani Pekşen tarafından yapılan derleme çalışmalarıdır. Gani Pekşen'in derlediği bu dört semah TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki yerlerini almışlardır. Derlenen semahlar: Baskil Ya Hızır Semahı, Şeyh Hasan Ağırlaması, Bacılar Semahı ve Hüseyin Girdi Meydane semahlarıdır.[768] Araştırmamızın bulgular bölümünü oluşturan bu semahlardan "Hüseyin Girdi Semahı" notasına gerek repertuardan gerekse elektronik ortamlardan ulaşılamamıştır.

Baskil ilçesi gerek TRT bünyesinde olsun, gerek ise halk tarafından bilinen eserler açısından, Türk Halk müziği bakımından oldukça zengin bir kaynağa sahiptir. Ancak bazı ozanların Baskil ilçesinde yaşayıp vefat etmesine rağmen, bu ozanların eserlerini derleyen kişiler kendi yörelerine ait gibi göstermeleri, derleme bilimine aykırıdır. Baskil ilçesindeki halk müziği silsilesi bir gelenek halinde

[766] Çağlıyan, Ayşe, "Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,* S. 4, 2003, s. 13.
[767] Çam, Aygün, *Baskil, (Nefes, Semah ve Türküler İle Baskil. Kitap Bölümü).* Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2019, s. 114.
[768] Çam, Aygün, aeg., s. 115.

Teslim Abdal'dan başlayıp, Kalender Abdal, Kul Mustafa, Derviş Ali ile süregelen günümüzde son temsilcisi olan Mustafa Tosun Dede ile devam etmektedir.[769]

Baskil Türküleri Üzerine Müzikal Bulgular

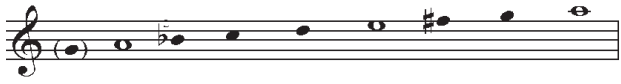
Bu bölümde TRT THM repertuarında bulunan Baskil İlçesine ait "Ya Hızır Semahı", "Şıh Hasan Ağırlaması" ve "Bacılar Semahı" isimli üç türkü incelenmiştir. Bu üç türkü makamsal açıdan; formu, makam dizileri ve yöredeki bilindiği makamı, karar perdesi, güçlü perdesi, yedeni, ses genişliği, makamsal geçkileri, pes ve tiz ses dağılımı; usul açısından ise; birimi, zamanı, usul değişiklileri, ritmik kalıpları, nota değerleri ve temposu incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Baskil türküleri makamsal ve ritmik açıdan Harput türküleri ile mukayesesi edilmiştir. Öte yandan Baskil müzik kültürünün Harput müziğindeki yerine değinilmiştir.

Ya Hızır Semahı

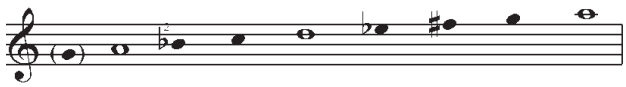
Türkü Hakkında Genel Bilgiler

Repertuar No	2278
Kaynak Kişi	Mustafa TOSUN
Derleyen	Gani PEKŞEN
Notaya Alan	Gani PEKŞEN
Derleme Tarihi	16.02.1986

Türkünün Müzikal Kimliği

Formu	Kırık Hava
	Hüseyni
Makam Dizisi	
	Karcığar

[769] Çam, Aygün, aeg., s. 116.

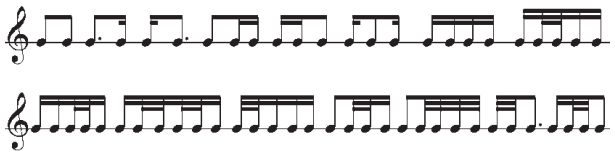

Yöredeki Makamı	Hüseyni için: Bayati Karcığar için: Saba
Teması	A+B+C
Karar Sesi	La
Güçlüsü	Mi
Yedeni	Sol
Donanımı	Si b^2
Eser İ.Ses Değ.İşareti	Fa #, Mi b, Si b
Makam Geçkisi	Eser Hüseyni başlayıp Karcığar bitiyor
Ses Genişliği	11
Pes Ses	Fa # (Perde Adı: Irak)
Tiz Ses	Si b (Perde Adı: Sümbüle)

Türkünün Usul Kimliği

Türü	Ana Usul (Eserin Bitişi Serbest)
Birim	4
Zaman	4
Usul Değişikliği	4/4 – 2/4
Nota Değerleri	En Uzun Nota Değeri: 4'lük En Kısa Nota Değeri: 32'lik
Temposu	4/4: 70 - 2/4: 84

Kullanılan Ritmik Kalıplar

Şıh Hasan Ağırlaması

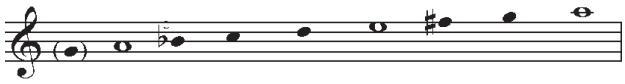
Türkü Hakkında Genel Bilgiler

Repertuar No	3880
Kaynak Kişi	Mustafa TOSUN
Derleyen	Gani PEKŞEN
Notaya Alan	Nida Tüfekçi - Gani PEKŞEN
Derleme Tarihi	16.02.1986

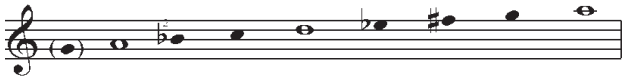
Türkünün Müzikal Kimliği

Formu: Kırık Hava

Makam Dizisi: Hüseyni

Karcığar

Yöredeki Makamı: Hüseyni için: Bayati

Karcığar için: Saba

Teması: A+B+C+D

Karar Sesi: La

Güçlüsü: Mi

Yedeni	Sol
Donanımı	Si b^2
Eser İ. Ses Değ.İşareti	Fa #, Mi b, Si b
Makam Geçkisi	Eser Hüseyni başlayıp Karcığar bitiyor
Makamsal Geçki	Karcığar (Yöredeki İsmi: Saba)
Ses Genişliği	11
Pes Ses	Fa # (Perde Adı: Irak)
Tiz Ses	Si b (Perde Adı: Sümbüle)

Türkünün Usul Kimliği

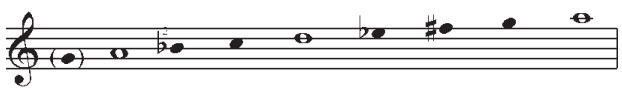
Türü	Ana ve Bileşik Usul (Eserin Bitişi Serbest)
Birim	8 - 5 – 2
Zaman	8 – 4
Usul Değişikliği	8/8 (2+3+3), 5/8 (2+3), 2/4
Nota Değerleri	En Uzun Nota Değeri: 4'lük En Kısa Nota Değeri: 16'lık
Temposu	Belirtilmemiş
Kullanılan Ritmik Kalıplar	

Bacılar Semahı

Türkü Hakkında Genel Bilgiler

Repertuar No	3896
Kaynak Kişi	Mustafa TOSUN
Derleyen	Gani PEKŞEN
Notaya Alan	Nida Tüfekçi - Gani PEKŞEN
Derleme Tarihi	11.09.1987

Türkünün Müzikal Kimliği

Formu	Kırık Hava
Makam Dizisi	Karcığar
Yöredeki Makamı	Saba
Teması	A+B+C+D+E
Karar Sesi	La
Güçlüsü	Re
Yedeni	Sol
Donanımı	Si b^2
Eser İ. Ses Değ.İşareti	Fa #, Mi b, Si b,
Makamsal Geçki	Hüseyni (Yöredeki İsmi: Bayati)
Ses Genişliği	10
Pes Ses	Sol (Perde Adı: Rast)
Tiz Ses	Si b (Perde Adı: Sümbüle)

Türkünün Usul Kimliği

Türü	Bileşik ve Ana Usul (Eserin Başlangıcı ve Bitişi Serbest)
Birim	5 – 2
Zaman	8 – 4
Usul Değişikliği	5/8 (2+3), 2/4
Nota Değerleri	En Uzun Nota Değeri: 2'lik En Kısa Nota Değeri: 32'lik
Temposu	5/8: 184 – 2/4: 80
Kullanılan Ritmik Kalıplar	

Sonuç

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere göre Elazığ-Harput müziği geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Makam ve fasıl icra anlayışı açılarından Türk Sanat Müziğine olan yakınlığı; konuları, çalış ve söyleyiş şekilleri açısından Türk Halk Müziğine olan yakınlığı, tasavvufi yaşayış biçimi hasebiyle Türk Tasavvuf Müziğine olan yakınlığı ve bu ana üç Türk müziği alt türlerini fasıllarda iç içe icra edilmesi, ayrıca bünyesinde Divan ve Âşık edebiyatını barındırması Harput'un nevi şahsına münhasır bir müzik kültürü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nida Tüfekçi ve Gani Pekşen'in yapmış oldukları derleme çalışmalarında Baskil semahlarını kaynak kişi olarak TRT repertuarı bünyesine kazandıran Mustafa Tosun'dur. Küçük yaşlarda cem törenlerinde yer alması, zakirlik yapması, Teslim Abdal geleneğinin son temsilcilerinden olması, 200'den fazla esere sahip olması ve gelecek nesle aktarması gibi özelliklerinden dolayı Baskil müzik kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Baskil türküleri incelendiğinde yörenin zengin bir müzik kültürüne sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. İncelenen üç türküde birçok müzikal ortak yön bulunmaktadır. Bu üç türkü de tek bir müzik cümlesinde değil en az üç farklı cümleye sahiptir.

Türkülerde Hüseyni ve Karcığar makam dizileri arasında geçkiler bulunmaktadır. Bilhassa "Bacılar Semahı" isimli eserde Hüseyni ve Karcığar dizileri arasında sürekli bir geçiş söz konusudur. Ses genişlikleri 10-11 ses aralığındadır. Söz konusu türkülerin üçünde de eser içerisinde usul değişiklikleri yapılması ayrı bir dikkat çekici unsurdur.

Harput müziğinde kullanılan çalgılar, uzun hava türleri, türkü formları ve daha fazla özellikler göz önünde bulundurulduğunda fasıl müziği hâkimiyetinin olduğu söylenebilir. Baskil türkülerinde fark edilen unsur ise Alevi-Bektaşi inancı temelinde Semah ve Nefeslerin yaygın bir şekilde icra edilmesidir. Harput müzik kültürü içerisinde Baskil müzik kültürünü farklı kılan diğer bir özelik ise semahlar ve nefesler kaynaklı bağlama sazının yaygın kullanılmasıdır.

Kaynakça

Abacı, Tahir, *Harput/Elazığ Türküleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Arslan, Taner, Harput *Müziğinin Türk Sanat ve Halk Müziği İçindeki Yeri ve Önemi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2001.

Bulut, Damla. ve Kazazoğlu, İrşat, "Harput Yöresine Ait Muhalif Eserlerin Müzikal Analizi", Fırat *Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. XXII, S. 1, 2012, s. 209-220.

Çağlıyan, Ayşe, "Baskil İlçesi'nin (Elazığ) Yerleşme Tarihi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,* S. 4, 2003, s. 6-15.

Çam, Aygün, *Baskil, (Nefes, Semah ve Türküler İle Baskil. Kitap Bölümü).* Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2019.

Çimtay, Kenan, (2013). *Hikayeleri ve Makamlarıyla Harput Musikisi Nota Albümü*, Elazığ Belediyesi Elazığ Kitaplığı Prejesi Kültür Yayınları Müzik Serisi No:3, Elazığ, 2013.

Demirtaş, Yavuz, "Harput Müziğinde Ermeni Müzisyenler", *Turkish Studies,* S.12, 2013, s. 189-200.

Ekici, Savaş, *Elazığ Harput Müziği,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Eroğlu, Türker, "Harput Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri", *Milli Folklor Dergisi,* C.1, Yıl:1, Sayı 2, 1989, s.11-12.

Kamiloğlu, Ramazan, "XIX. Yüzyıl Harput Sosyal Hayatında Dini Mûsiki", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* Y. 10, C. 10, S. 20, 2017, s. 145-166.

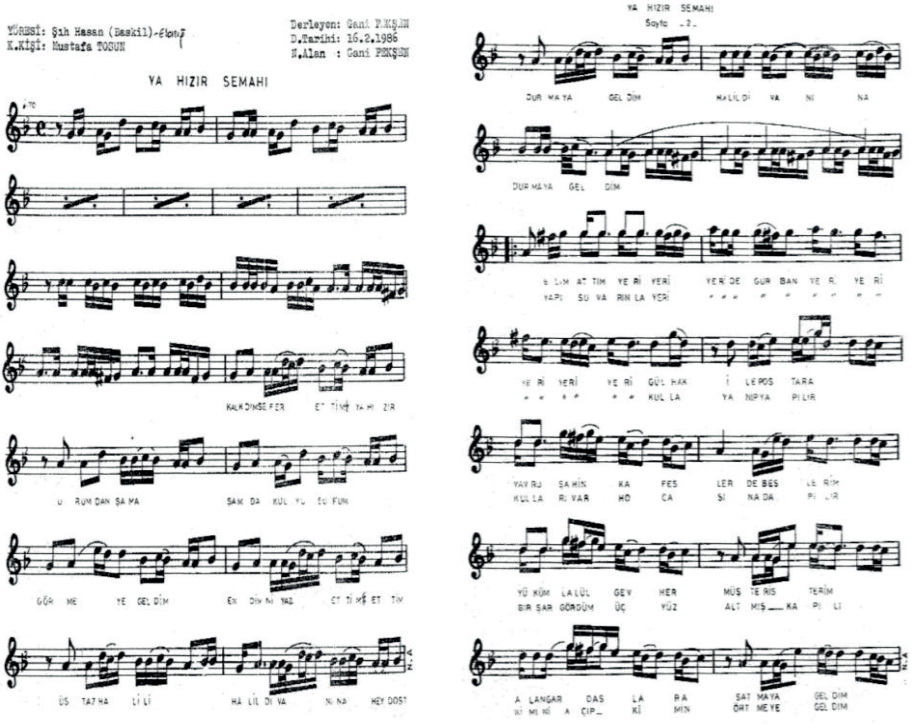
Karkın, Adnan Metin ve İmik, Ünal, "Harput Müzik Kültürü", *Sanat Dergisi,* S. 17, 2010, s. 1-6.

Memişoğlu, Fikret, *Harput Ahengi,* Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul, 1966.

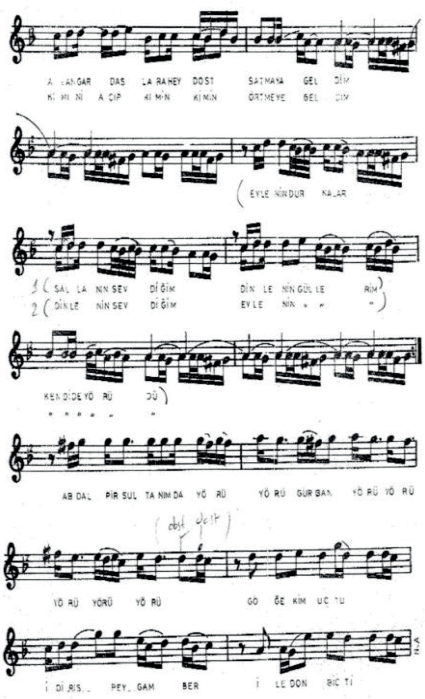
Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında, (3. Cilt).* Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2, İstanbul, 1961.

Tunç, Yüksel, *Klarnet'in Elazığ-Harput Müziğindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2015.

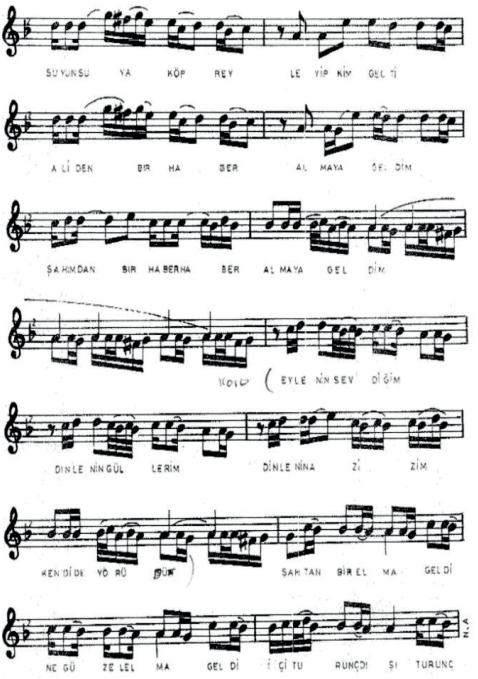
EK-1. Ya Hızır Semahı Notası

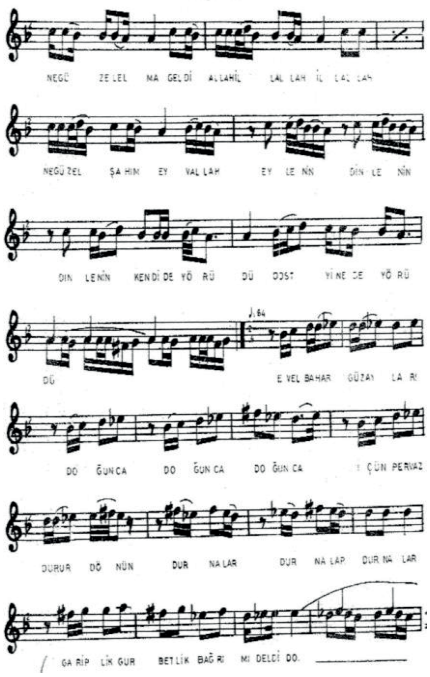
YA HIZIR SEMAHI
Sayfa - 3 -

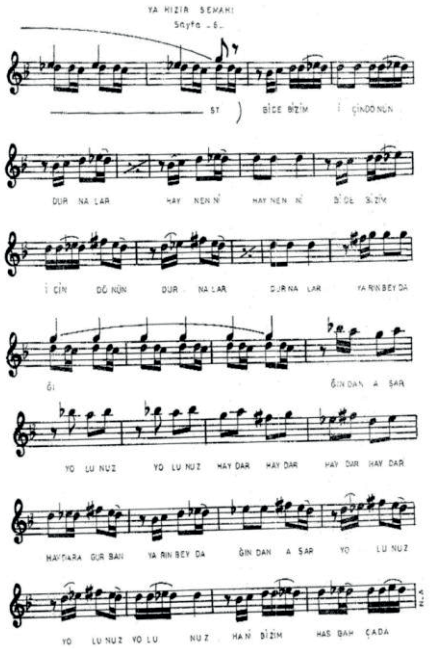
YA HIZIR SEMAHI
Sayfa - 4 -

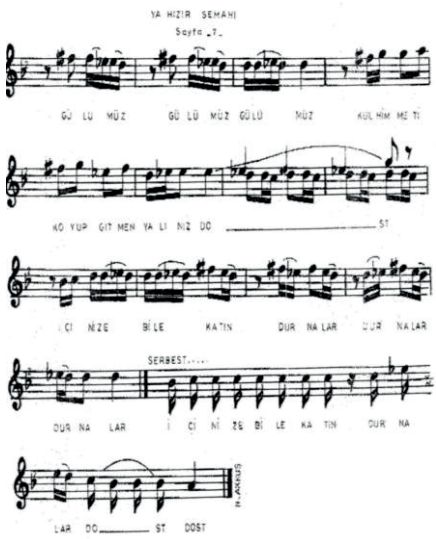

YA HIZIR SEMAHI
Sayfa - 5 -

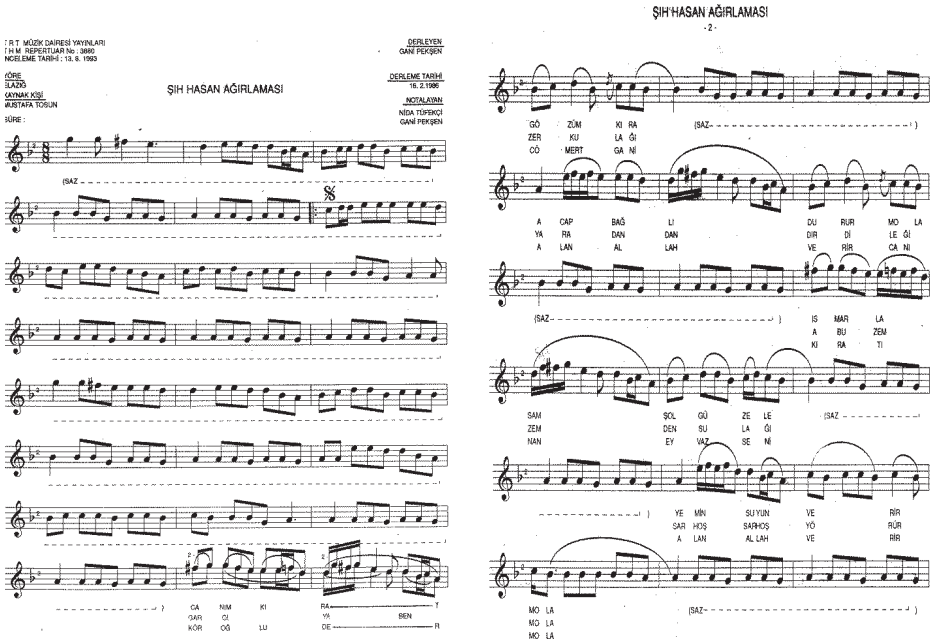

YA HIZIR SEMAHI
Sayfa - 6 -

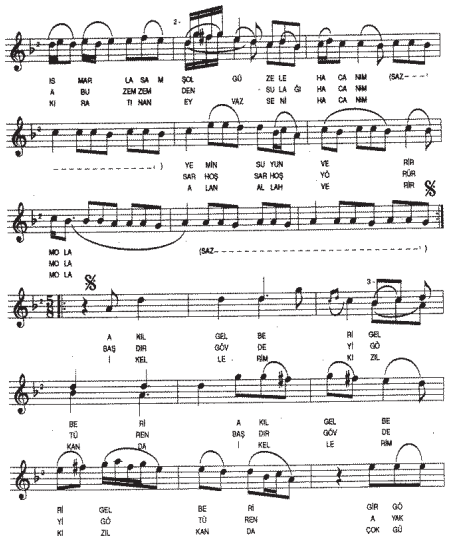

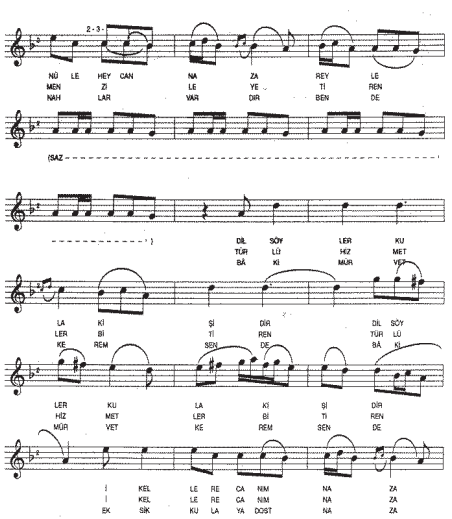
EK-2. Şıh Hasan Ağırlaması Notası

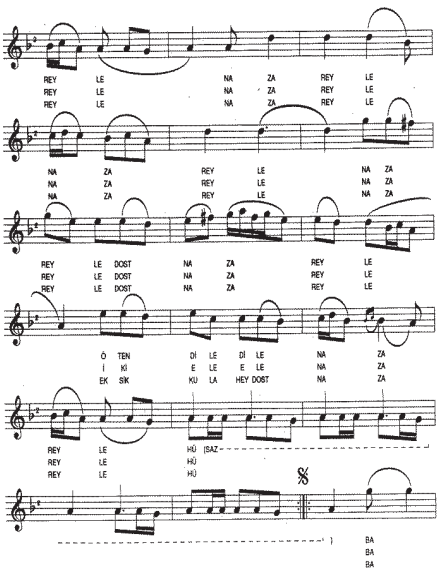
ŞIH HASAN AĞIRLAMASI
- 3 -

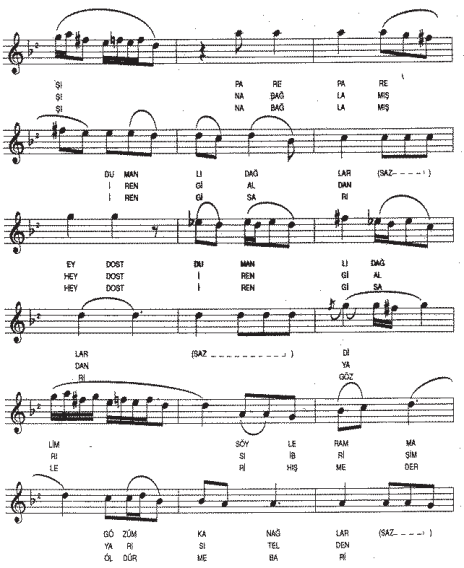
ŞIH HASAN AĞIRLAMASI
- 4 -

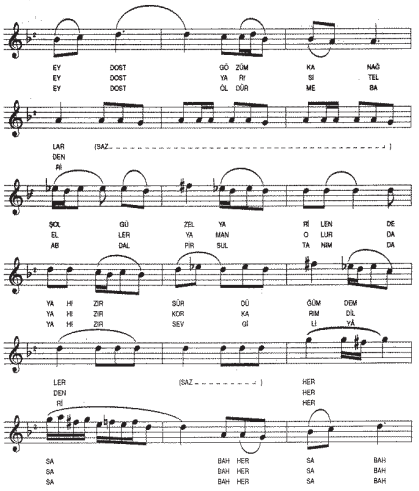
ŞIH HASAN AĞIRLAMASI
- 5 -

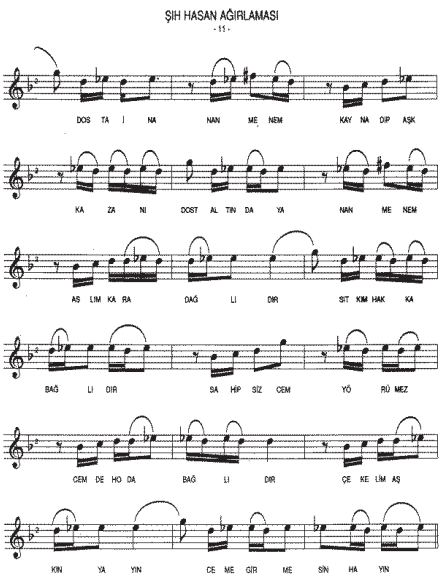

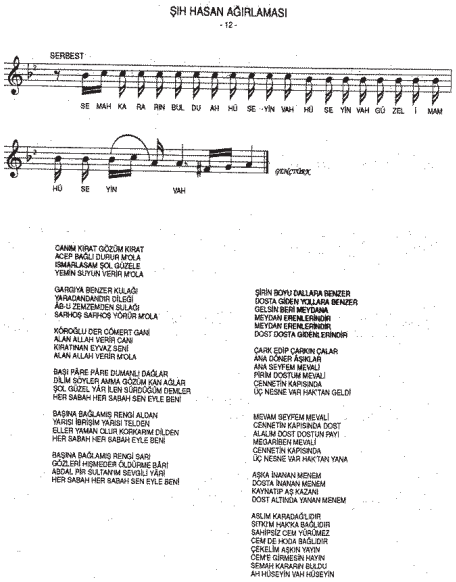
ŞIH HASAN AĞIRLAMASI
- 6 -

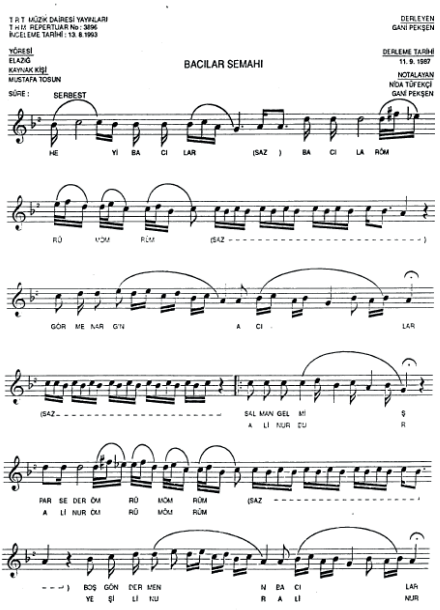
ŞIH HASAN AĞIRLAMASI
- 7 -

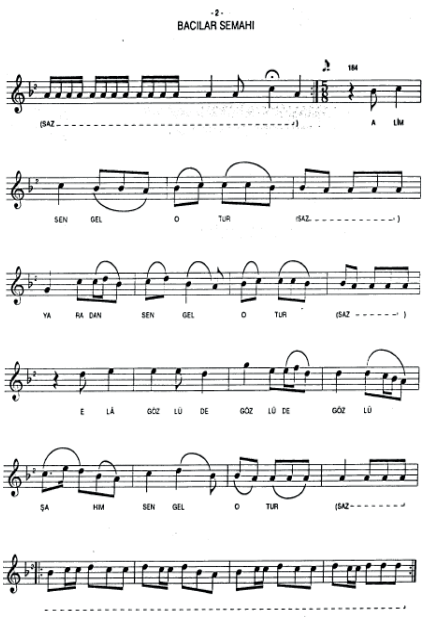

EY DOST GÖ ZÜM KA NAĞ
EY DOST YA RI SI TEL
EY DOST ÖL DÜR ME BA
LAR (SAZ - - -

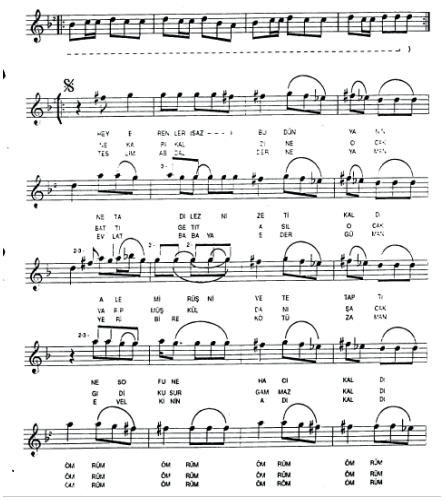

EK-3. Bacılar Semahı Notası

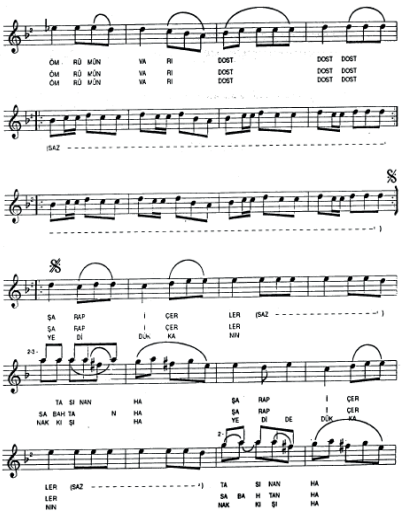

-3-
BACILAR SEMAHI

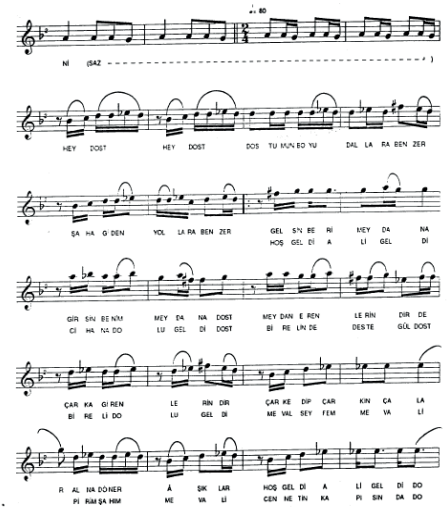

-4-
BACILAR SEMAHI

ÖM RÜ MÜN VA RI DOST DOST DOST
ÖM RÜ MÜN VA RI DOST DOST DOST
ÖM RÜ MÜN VA RI DOST
(SAZ - - -

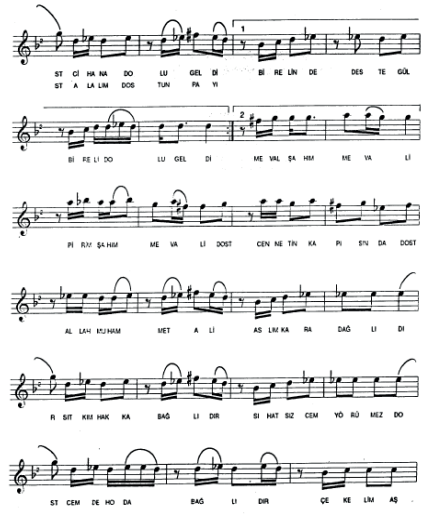
- 7 -

BACILAR SEMAHI

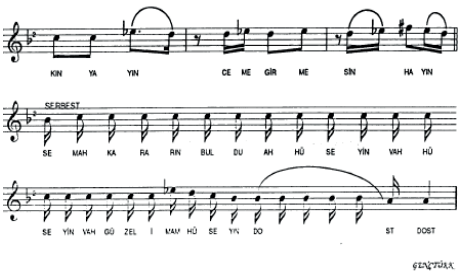
- 8 -

BACILAR SEMAHI

- 9 -

BACILAR SEMAHI

HEY BACILAR BACILAR (ÖMRÜM ÖMRÜM)
GÖRMEN ARGIN ACILAR
SALMAN GELMİŞ PARS EDER (ÖMRÜM ÖMRÜM)
BOŞ GÖNDERMEN BACILAR
ALİ NURDUR ALİ NUR (ÖMRÜM ÖMRÜM)
YEŞİL NUR ALİ NUR
ALİM SEN GEL OTUR
YARADAN SEN GEL OTUR
ELÂ GÖZLÜ DE GÖZLÜ (DE GÖZLÜ)
ŞAHIM SEN GEL OTUR

HEY ERENLER BU DÜNYANIN
NE TADI LEZZETİ KALDI
ALEMİ RÜŞVETE TAPTI
NE SOFU NE HACI KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

NE KAPI KALDI NE OCAK
BATTI GETTİ ASIL OCAK
VARIP MÜŞKÜL DANIŞACAK
GİDİ KUSUR GAMMAZ KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

TESLİM ABDAL DER NE YAMAN
EVLAT BABAYA EDER GÜMAN
YERİ BİRE KÖTÜ ZAMAN
EVVELKİNİN ADI KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

ŞARAP İÇERLER TASINAN (HA: ŞARAP İÇERLER TASINAN (HA)
HAKKI SEVERLER (DOSTU SEVERLER) YASINAN (HA YASINAN)
(HAY) GEL EYLE BENİ (HEY) DOST GEL EYLE BENİ

ŞARAP İÇERLER SABAHTAN (HA) ŞARAP İÇERLER SABAHTAN (HA)
HAKKI SEVERLER (DOSTU SEVERLER) SABAHTAN (HA) SABAHTAN
(HAY) SEN EYLE BENİ (HEY) DOST GEL EYLE BENİ

YEDİ DÜKKANIN NAKKIŞI(HA) YEDİ DE DÜKKANIN NAKKIŞI (HA)
GEYLANA BENZER (KEKİLİĞİ BENZERİ SEKİŞİ (HA) SEKİŞİ
(HAY) SEN EYLE BENİ (HEY) DOST GEL SEN EYLE BENİ
YEDİ ZEL DÜKKANDAN ALMAZI (HA) YEDİ DE DÜKKANDAN ALMALI (HA)
DOST AŞIK LE (CANI AŞIK LE SARAYALI (HA) SEVMELİ
(HAY) GEL EYLE BENİ HEY DOST GEL EYLE BENİ
(HEY DOST) DOSTUMUN BOYU DALLARA BENZER
ŞAHA GİDEN YOLLARA BENZER

GELSİN (BERİ) MEYDANA GİRSİN (BENİM MEYDANA DOST)
MEYDAN ERENLERİNDİR(DE) ÇARKA GİRENLERİNDİR
ÇARK EDİP ÇARKIN ÇALAR
ALNA DÖNER AŞIKLAR

HOŞ GELDİ ALİ GELDİ (DOST)
CANAN DOLU GELDİ
BİR ELİNDE DESTE GÜL
BİR ELİ DOLU GELDİ

HOŞ GELDİ ALİ GELDİ
CANAN DOLU GELDİ (DOST)
BİR ELİNDE DESTE GÜL (DOST)
BİR ELİ DOLU GELDİ

- 10 -

BACILAR SEMAHI

MEVAL SEYFEM MEVALİ
PİRİM ŞAHIM MEVALİ
CENNETİN KAPISINDA (DOST)
ALALIM DOSTUN PAYI

MEVAL ŞAHIM MEVALİ
PİRİM ŞAHIM MEVALİ (DOST)
CENNETİN KAPISINDA (DOST)
ALLAH, MUHAMMET, ALİ

ASLIM KARADAĞLIDIR
SITKIM HAKKA BAĞLIDIR
SIHHATSIZ CEM YÜRÜMEZ
CEM HODA BAĞLIDIR

ÇEKELİM AŞKIN YAYIN
CEME GİRMESİN HAYIN
SEMAH KARARIN BULDU
(AH) HÜSEYİN VAH HÜSEYİN
(VAH) HÜSEYİN VAH HÜSEYİN
(VAH) GÜZEL İMAM HÜSEYİN (DOST DOST)

ARGIN : Zayıf, güçsüz, dermansız
SALMA : Köylerde halkın toplanacak verginin toplam para tutarını sağlamak için belirlenen kişi başına düşen pay.
SALMAN : Vergiyi toplayan devlet görevlisi.
PERS ETMEK : Yardım, para, bağış toplamak.
NUR : Kutsal ışık
GİDİ : Kadın satan muhabbet tellalı.
KUSUR: Noksan, özür
GAMMAZ : Olumsuz kişiliğe sahip olan, casus, ispiyoncu
GÜMAN: Kuşku
NAKKIŞ = NAKKAŞ : Çok ince çizgilerle süslemeler yapan sanatçı
ÇARKA GİRMEK : Bir eksen çevresinde dönen. (Buradaki anlamı : Yola girmek, inancın gerektirdiği gibi davranışa girmek)
MEVÂLİ = MEVLÂ : Tanrı, yaratan
SEYF : Kılıç, silah
SIDK = SADIK : Sözünde durmak, sözüne bağımlı , güvenilir kişilik.
HÂK : Tanrı, yaratan
CEM : Toplantı, toplanma, bir araya gelme
HOD : Kişilik, benlik
HOD'A : Kişiliğine, kendine
HAYIN = HÂİN : İhanet eden, hile yapan

BASKİL YERLEŞİMİNDE BULUNAN TÜRBE MİMARİSİ İRDELEMESİ

Ezgi TAÇORAL KIYAT* Derya ŞAVATA**

"Teslim Abdal eder Şems'in Çırası
Errahmandır iki kaşın arası
Güzel Bismillah'la Elham suresi
Elif-lam-mim inmiş hattın üstüne"

Özet

Sürekli gelişen ve değişen bir dünyada, bir yerleşimin kimliğini oluşturan tüm özellikleri ve geçmişin taşınmaz değerlerini geleceğe aktarmanın mümkün olabilmesi için öncelikle bu değerleri özümsemek gerekmektedir. Bu bağlamda Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yollar üzerinde bulunan Elâzığ ilinin Baskil İlçesi araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.
Bu çalışmanın amacı, Anadolu tarihi kadar eski bir yerleşme tarihine sahip Baskil İlçesindeki kültürel ve yerel mimari mirasın bir parçası olan türbe mimarisine dikkat çekerek, araştırmalara ışık tutacak, bu tarihi mirasa sahip çıkılmasına az da olsa katkı sağlamaktır. Yerleşimin türbe mimarisi ile ilgili mimari üslup, plan şeması ve form özellikleri, yapım sistemi ve yapı malzemesi açısından Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan Teslim Abdal Türbesi, Derviş Ali Türbesi ve Ahmet Yesevi Türbesi birbirleri ile kıyaslanarak irdelenmiştir. Böylece Baskil yerleşiminin Türbe mimarisi ile ilgili literatür verisi elde edilmiş ve daha sonra yapılacak olan çalışmalara yön gösterici niteliğe sahip bir çalışma olmuştur.

TOMB ARCHITECTURE INVESTIGATION IN THE BASKİL PLACEMENT

Abstract

In order to transfer all the characteristics of a settlement that form the identity to the future, it is necessary to assimilate these values first. In this context, Baskil District of Elâzığ province, which is located on the roads connecting Mesopotamia and Anatolia, constitutes the universe of the research.
The aim of this study is to draw attention to the shrine architecture in Baskil District. And contributing to protecting the historical heritage. Teslim Abdal Mausoleum, Derviş Ali Mausoleum and Ahmet Yesevi Mausoleum, which are owned by the General Directorate of Foundations regarding the architecture of the settlement, have been compared and examined. Thus, literature data related to the tomb architecture of Baskil settlement will be obtained. This study will be a work that will guide the future studies.
Keywords: Tomb Architecture, Baskil.

* Y.Mimar, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü
** Mimar, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü

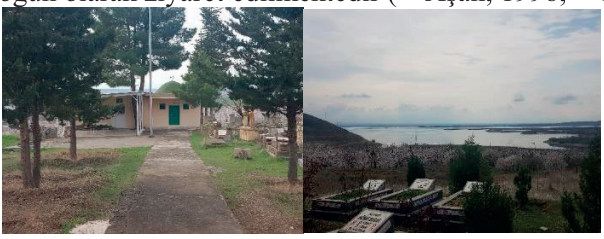
Giriş

İlk tunç Çağından bugüne kadar uzanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Baskil yerleşiminde pek çok kültür varlığı bulunmaktadır. Baskil ilçesinde bulunan kültür varlıkları arasında; Abdulvahap Türbesi, Zeynep türbesi, Hasan Baba Türbesi, Teslim Abdal Türbesi ve Mezarlığı, Muşar Dağı Kilisesi yer almaktadır.

Mezar yapılarının farklı İslam toplumlarında farklı adlarla anıldıkları; Farsça konuşulan bölgelerde "künbed", Arap toplumlarında bu yapılara "kubbe" ve Türk toplumlarında ise "türbe" veya "türbet" denildiği bilinmektedir. Ülkemizde yüz yılı aşkın bir süredir var olan türbe mimarisi araştırmaları tipolojik ve terminolojik bakış açıları ile irdelenmiş ve mimari tanıtım ve analizlerin dışında, kültürel ve folklorik yönleri ile karşımıza çıkan geniş bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Elâzığ ilinin, Baskil İlçesinde Fırat Nehri kenarında ve birbirlerine yakın olarak konumlanan Teslim Abdal Türbesi, Derviş Ali Türbesi ve Ahmet Yesevi Türbeleri kıyaslanmış, ortak ve ayırt edici özellikleri belirlenmiştir.

Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü

Elâzığ ilinin Baskil ilçesine 65 km uzaklıkta, Fırat kenarında yer alan bir alevi köyüdür. Ancak köy, Karakaya Barajı Göl sahasına girmesi nedeniyle 2 km kuzeydoğuya taşınmıştır. Burada bulunan ziyaretler de yeni köye nakledilmiştir. Bu ziyaretler özellikle Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Yesevi dervişlerinin kabirleri olup, Resim 1'de gösterilen garipler mezarlığında yer almakta ve yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir ([770]Aşan, 1998; [771]Kıyak, 2012).

Resim 1. Çam ağaçları ve dikenli tel çitlerle çevrili mezarlıktan görüntüler

Garipler Mezarlığı, Tabanbükü (Eski adı Şeyh Hasan) köyünün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mezarlığın ortasında Ahmet Yesevi ve Derviş Ali'ye ait yan yana iki türbe bulunmaktadır. Mezarlığın kuzey yönünde ise Teslim Abdal'a ait olan türbe bulunmaktadır (Resim 2). Türbenin etrafında tel ile çevrili mezarlıklar bulunmaktadır. Bu çevrili alan içerisinde çatma lahit, prizmatik dikdörtgen biçimli mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarların dönemi, üzerindeki yazılardan ve form biçimlerinden 13- 14. yy Anadolu Selçuklu karakterini

[770] AŞAN M. B., "Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede", I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 13–16 Ağustos 1998 Ankara, s. 55.

[771] KIYAK A., "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı–Baskil Örneği", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/2, c. 1, sayı: 2, 2012, Gümüşhane.

yansıtmaktadır, Mezarlık köyün en önemli mezarlığıdır. Bugün kullanılmamaktadır ([772]URL-1).

Resim 2. Sırasıyla Ahmet Yesevi Türbesi(1), Derviş Ali Türbesi(2) ve Teslim Abdal Türbesi(3)

1.Ahmet Yesevi Türbesi

Yesevi tarikatına mensup bir şeyh olan Ahmet Yesevi kitabeye göre 1103 yılında doğmuş, 1163 yılında vefat etmiştir. Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri'nde bu zat "Şeyh Ahmed Tavil" namıyla anılmaktadır ([773]Özmen, 2002). Şeyh Ahmed Dede'nin, kına yakılmış gibi kiremit renginde uzun saç ve sakalı olduğu için "Kızıl Ahmed Dede", "Kızıl Şah Ahmed Dede" gibi lakaplarla anıldığı gibi ayrıca "Ulu Şıh Ahmed" ya da "Sarı Sultan" adlarıyla da anılmaktadır. Rivayete göre Şeyh Ahmed Dede, Horasan'da Ahmet Yesevi'nin halifelerinden, halim, selim, çok uzun boylu ve bilge bir kişidir. Bir gün hocası ona, "Boyun kadar ulu olasın, soyun sopun ebedi tavil (uzun) ola, bundan böyle sen de Şeyh Ahmed Tavil olarak çağrılasın." diye dua eder. Şeyh Ahmed Dede hocasının elini öpüp niyaz eder ve kardeşi Şeyh Hasan'la birlikte Fırat Nehri'nin kıyısında bir köye yerleşir ve bu köye Şeyh Ahmed Dede tekkesini kurar. Kardeşi Şeyh Hasan'a izafeten köye Şeyh Hasan ismini verir (Kıyak, 2012; [774]URL-2, 2020).

2017-2018 yılları arasında bir restorasyon geçiren türbe kare planlı olarak kesme taştan yapılan Ahmet Yesevi Türbesi'nin iç tavanı tonozludur. Kuzey yönündeki duvarda 2 adet kemerli pencere boşluğu ve 1 adet dışarı açılan kapı, güney yönündeki duvarda da 1 adet kemerli pencere bulunmaktadır. Pencerelerde kasa ve kanat elemanları olmayıp yalnızca korkuluk ve tel ızgara sistemi bulunmaktadır (Resim 3). Ayrıca duvarda bir mihrap nişi bulunmaktadır. Türbeye iki basamaklı merdivenden çıkıldıktan sonra girilir.

[772] URL-1. http://www.elaziggezi.com/Places/view/289 (01.03.2020).

[773] ÖZMEN, İ., Teslim Abdal (Hayatı ve Şiirleri), 2002, Ankara, s.17.
[774] URL-2. http://www.mared.org.tr/Icerik/ahmet-yesevi türbesi/ (01.03.2020).

Resim 3. Ahmet Yesevi Türbesi

Kapının üzerinde "*Pir-i Piran Serçeşmey-i Mürşidan Hoca Ahmet Yesevi, D.1103 Ö.1163*" yazılı mermerden bir levha bulunmaktadır. Bu yazı sonradan Latin harfleriyle yazılmıştır (Aşan, 1998). Türbenin içerisinde yan yana iki mezar vardır. Bu mezarlardan biri Ahmet Yesevi'ye, diğeri de Ahmet Yesevi'nin kardeşi Şeyh Hasan'a ait olduğu bilinmektedir.

Resim 4. Ahmet Yesevi Türbesi Mermer Mezar Şahidesi ve Pirinç Bilgilendirme Tabelası

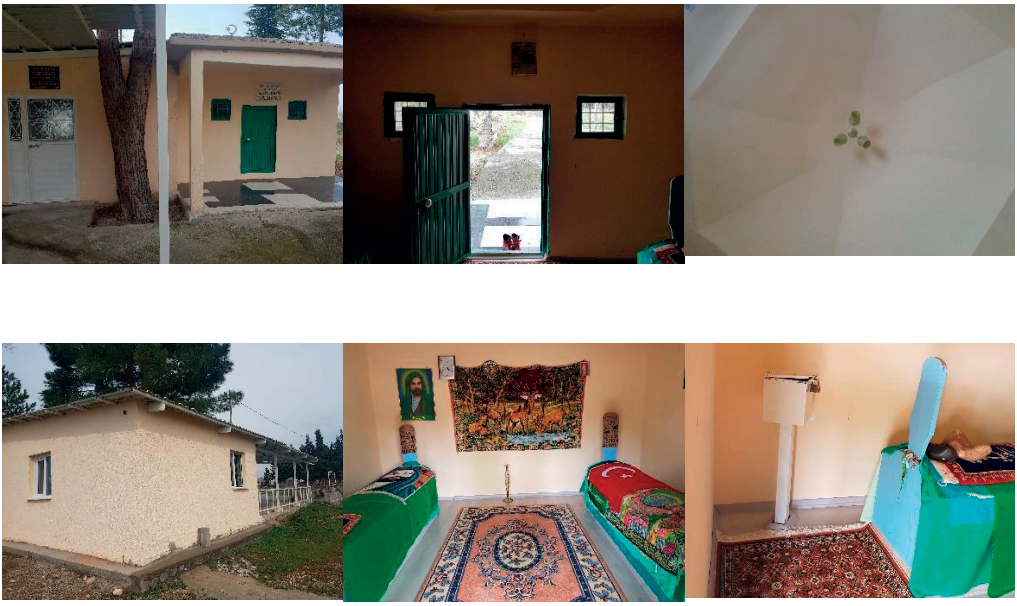
Türbeye bitişik ikinci bir türbe daha vardır. Bu türbede bulunan mezar şahidesinde "*İntikale ila Rahmetillahi El Merhum El Mağfur Derviş Ali Bin Süleyman Dede Bin Teslim Abdal*" ibaresi yer almaktadır. Bu mezar Ahmet Yesevi soyundan gelen Teslim Abdal'ın torunu Derviş Ali'ye aittir (Resim 4).

2.Teslim Abdal Türbesi

Edirne, Denizli, Ankara, Çorum ve Elâzığ dolaylarında yaşamış olmak üzere dört Teslim Abdal vardır. Araştırmamıza konu olan Teslim Abdal Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan köyünde yer alır. Doğum yılı bilinmemekle beraber ölüm yılı 1135 olarak kayıtlara geçmiştir. Teslim Abdal Konya'nın Muşar nahiyesinden Şeyh Hasan köyüne geldiğini deyişlerinde de ortaya koymuştur. Teslim Abdal Şeyh Ahmed Dede'nin oğlu Emir'ül-Mü'minin'in soyundan gelen Galender

Abdal'ın oğludur. Onun soyu Celal Abbas kanalıyla Hz. Ali'ye dayanır. Teslim Abdal XVII. yüzyılda yaşamış olup asıl adı Mehmed'tir. Sultan IV. Murat döneminin bir Bektaşi ulusu, Yeniçeri Ocağı'nın ise halife babasıdır. Yani Büyük Baba halifesidir. Müridi Kul Mustafa ile birlikte IV. Murat döneminde Bağdat Seferine katılmıştır. Büyük bir halk şairi olan Teslim Abdalın şiirlerinde Allah, Muhammed, Ali ve On İki İmam sevgisi hâkimdir ([775]URL-3, 2020; [776]URL-4, 2020).

Yapım tarihi bilinmeyen türbe Ahmet Yesevi Türbesi ile aynı mezarlıkta kuzey tarafında yer almaktadır. Türbe kare planlı olarak tuğla ile tek katlı kargir şekilde inşa edilmiştir. Çatısı 8 gen kasnaklı kubbedir. Güney yönündeki duvarda 2 adet korkuluklu 30x30cm boyutlarında pencere ortasında dışarıya açılan kapı bulunmaktadır. Türbenin içerisinde iki adet mezar vardır. Bu mezarlardan biri Teslim Abdal'a, diğeri de onun oğlu Seyyid Kalender'e aittir (Resim 5).

Resim 5. Teslim Abdal Türbesi

3.Derviş Ali Türbesi

Derviş Ali Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmed Dede türbesine bitişik olarak inşa edilen ikinci türbede bulunmaktadır. 2017-2018 yılları arasında bir restorasyon geçiren türbe kare planlı olarak kesme taştan yapılan Derviş Ali Türbesi içten 8 gen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey yönündeki duvarda iki adet korkuluklu 30x30cm pencere ve bir adet dışarı açılan demir kapı bulunmaktadır. Pencerelerde

[775] URL-3. http://www.turkuler.com/ozan/teslimabdal.asp/ (01.03.2020).
[776] URL-4. http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal/ (01.03.2020).

kasa ve kanat elemanları olmayıp yalnızca korkuluk ve tel ızgara sistemi bulunmaktadır (Resim 6). Ayrıca batı duvarında bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mezarın baş kısmında yer alan mezar taşının üzerinde Arapça "*İntakale İla Rahmetillahi ElMerhum El- Mağfur Derviş Ali Bin Süleyman Dede Bin Teslim Abdal*" ifadesi yer alır. Ayak kısmında yer alan mezar taşının bir yüzünde kitabesi yazılmış olup diğer yüzüne kandil motifi işlenmiştir. Kitabesinde Arapça "*Hüve Allah fi isneyn vel aşereti şenbe fi şehr-i şaban-ı şerif sene seb'e ve samanine mie ve elf sene 1187*" ifadesi yazılıdır. Bu mezar Ahmed Yesevi soyundan gelen, köyün diğer mezarlığında türbesi bulunan Teslim Abdal'ın torunu Derviş Ali'ye aittir. Bu mezarlığa Teslim Abdal'dan sonra kimse defnedilmediği halde Derviş Ali özellikle buraya getirilerek defnedilmiştir (Aşan, 1987).

Resim 6. Derviş Ali Türbesi

Ahmet Yesevi, Teslim Abdal ve Derviş Ali Türbelerinin Karşılaştırılması

Araştırmaya konu olan türbelerin plan tipi, yapım sistemi, döşeme sistemi, yapı malzemesi, üst örtü elemanı, bitişik nizamı, yapı yüksekliği, mezar adedi, pencere formu, pencere sayısı, kapı formu, kapı sayısı, kitabe (var/yok), onarım durumu, kullanım durumu bakımından mimari özelliklerinin kıyaslanması neticesinde oluşturulan tablo aşağıdaki gibidir (Tablo 1).

Tablo 1. Ahmet Yesevi, Teslim Abdal ve Derviş Ali Türbelerinin Mimari Nitelik Bakımından Karşılaştırılması

Mimari Özellik	Ahmet Yesevi Türbesi	Teslim Abdal Türbesi	Derviş Ali Türbesi
Plan Tipi	Kare Plan	Kare Plan	Kare Plan
Yapım Sistemi	Kârgir Yapı	Kârgir Yapı	Kârgir Yapı
Döşeme Sistemi	Ahşap Döşeme	Ahşap Döşeme	Ahşap Döşeme
Yapı Malzemesi	Kesme Taş	Tuğla Duvar	Kesme Taş
İç Sıva (Var/Yok)	Var	Var	Var
Dış Sıva (Var/Yok)	Yok	Var	Yok
Üst Örtü Elemanı	Tonoz	Kubbe	Kubbe
Bitişik Nizamı	Türbe	Yemekhane	Türbe
Yapı Yüksekliği	5,5 metre	3,5 metre	3,5metre
Mezar Adedi	2	2	1
Mihrap Nişi (Var/Yok)	Var	Yok	Var
Bağış Sandığı	Var	Var	Var
Pencere Formu	Kemerli Pencere	Kare Pencere	Kare Pencere
Pencere Sayısı	3	2	2
Kapı Formu	Kemerli Ahşap Kapı	Dikdörtgen Demir Kapı	Kemerli Ahşap Kapı
Kapı Sayısı	1	1	1
Kitabe (Var/Yok)	Var	Var	Var
Onarım Durumu	Evet (2017-2018)	Evet (2017-2018)	Evet (2017-2018)
Kullanım Durumu	Aktif	Aktif	Aktif

Sonuç ve Öneriler

Ahmet Yesevi, Teslim Abdal ve Derviş Ali Türbelerinin Mimari Nitelik Bakımından Karşılaştırılması neticesinde her üç türbenin de aktif olarak yerli ve yabancı ziyaretçilere hizmet ettiği görülmüştür. Dolayısıyla mezarlık içerisinde bulunan cem evi, toplanma alanı, yemekhane, kurban kesim yeri gibi fonksiyonlara cevap veren mekânların varlığı dikkat çekmektedir. Tarihî yapılar insanla yaşar, çünkü unutmamak gerekir ki içinde insan nefesi olmayan yapılar er geç yıkılıp yok olmaya mahkûmdur. Çalışmamıza konu olan yapıların aktif olarak kullanılması, yöre halkının eserlerin bakım ve onarımlarının yapılması gayretinin olması tarihi kültürel mirasın aktarımı konusunda koruma bilinci yüksek bir topluluk emaresidir.

Türbeler Türkiye, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından 01.08.1986 tarih ve 2513 karar numarası ile tescillenmiştir. Korunması gereken bu kültür varlıklarının mülkiyetleri Vakıflar Genel Müdürlüğü, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğüne aittir. Dolayısıyla onarım işlemleri için herhangi bir müdahale gerektiren durumunda öncelikle Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğüne müracaat edilmeli ve ardından Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu onayı alınması gerekmektedir. Oysa 2017-2018 yılları arasında gerçekleştirilmiş onarımlarda bu yol izlenmemiş olup yasal olmayan bir müdahale yapılmıştır. Her üç türbe için de aynı tarihlerde geçirilen onarımlar söz konusudur ve bu onarımlar yöre halkı tarafından yapılan yardımlar neticesinde gerçekleştirilmiş olup mülkiyet sahibi olan Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğünden herhangi bir maddi destek sağlanmamıştır. Ahmet Yesevi ve Derviş Ali Türbeleri geçirdiği onarımda kesme taş duvarları ile yenilenmiş ve estetik bir algı oluştururken Teslim Abdal Türbesi bu türbelere kıyasla mimari açıdan yanlış malzeme kullanımlarına maruz kalmış durumdadır. Özellikle giriş bölümünde kullanılan seramik malzemeler ve çatı örtüsünde kullanılan betonarme malzemeler tarihi yapı algısını zayıflatmıştır. Türbelerin 2017-2018 yılları arasında geçirdiği onarımda yer döşeme kaplama malzemesi olarak laminat parkeler ve süpürgelikler seçilmiştir. Bunun yerine tarihi yapılarda ağırlıklı olarak kabul görmüş ahşap kadronlu döşeme veya taş döşeme kullanımı görece daha doğru bir tercih olabilirdi.

Sonuç olarak, Ahmet Yesevi, Teslim Abdal ve Derviş Ali Türbelerinin mimari nitelik bakımından birbirlerine benzer özellikler gösterdiği ve yöre halkına hizmet etmeye devam ettiği görülmüştür. Ziyaretlerin devamlılığı yapıların bakım ve onarımlarının düzenli olarak yapıldığını açıklayıcı olmuştur.

Kaynaklar

AŞAN M. B., “Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede”, I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 13–16 Ağustos 1998 Ankara, s. 55.

AŞAN M. B., Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları”, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5–6 Mayıs 1986/Elâzığ, s. 150.

KIYAK A., “Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı–Baskil Örneği”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/2, c. 1, sayı: 2, 2012, Gümüşhane.

URL-1. http://www.elaziggezi.com/Places/view/289 (01.03.2020).

URL-2. http://www.mared.org.tr/Icerik/ahmet-yesevi türbesi/ (01.03.2020).

URL-3. http://www.turkuler.com/ozan/teslimabdal.asp/ (01.03.2020).

URL-4. http://www.asikveysel.com/Ozanlarimiz/teslim%20abdal.htm/ (01.03.2020).

ÖZMEN, İ., Teslim Abdal (Hayatı ve Şiirleri), 2002, Ankara, s.17.

ELAZIĞ ÇİT BASKI TEKNİĞİNİNBASKİL BEZ DOKUMASINA UYGULANMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

H.Nurgül BEGİÇ[777] - Hanım AĞIRMATLI[778]

ÖZET

Geleneksel el sanatları, yaşamsal ihtiyaçlardan doğan ve buna bağlı olarak uzun yıllar sürdürülen faaliyetlerdir. Bezeme sanatı iseustaların ürettiği ürünlere yaşadığı toplumun sanat anlayışını yansıttığıestetik değerlerdir.

Geleneksel Türk El Sanatları'ndan birisi olan Yazmacılık, Anadolu'da birçok şehirde yapılmaktadır. İstanbul, Tokat, Kastamonu, Beypazarı, Hatay, Gaziantep, Bartın, Malatya ve Elazığ yazma ve baskıcılığın yapıldığı merkezlerdendir. Elazığ ve çevresinde yapılan yazma sanatı "çit baskı" olarak adlandırılmaktadır. "çit" yörede yazmaya verilen isimdir.

Bu çalışmada konu ile ilgili yazılı ve sanal kaynaklar taranmış, üretim yapan ustalar ile sahada görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elazığ ve ilçelerinde yapılan çit baskıcılığında kullanılan desen ve motiflerinin özellikleri hakkında bilinirliğinin arttırılması, gelecek kuşaklara baskı kalıpların yapımının öğretilmesi, yeni ustaların yetiştirilmesi, çit baskı kalıplarının yörede dokunan "Baskil bezi" dokuma kumaşında kullanımının arttırılması ve "Baskil bezi" dokumasının ve çit baskıcılığının kültür ekonomisine kazandırılması yörede sürdürülebilirliğinin sağlanması açılarından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Elazığ, Baskil, bez dokuması, çit baskı, kültür ekonomisi

AN EVALUATION ON THE APPLICATION OF ELAZIĞ FENCE PRINTING TECHNIQUE TO THE PRINTING CLOTH WEAVING

H.Nurgül BEGİÇ[779] - Hanım AĞIRMATLI[780]

ABSTRACT

Traditional handicrafts are activities that arise from vital needs and continue for many years accordingly. Decoration art, on the other hand, is aesthetic values reflecting the art understanding of the society in which the masters live.

Writing, one of the Traditional Turkish Handicrafts, is carried out in many cities in Anatolia. Istanbul, Tokat, Kastamonu, Beypazarı, Hatay, Gaziantep, Bartın, Malatya and Elazığ are centers for writing and printing. The art of writing in Elazig

[777]Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.begicnurgul@gmail.com
778Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Bölümü,hh.agirmatli@gmail.com
[779]Associate Professor, İzmir Demokrasi University, Faculty of Fine Arts.begicnurgul@gmail.com
780Graduate Student, Çankırı Karatekin University, Institute of FineArts, Department of Art and Design, hh.agirmatli@gmail.com

and its surroundings is called “fence printing”. “Fence” is the name given to write in the region.

In this study, written and virtual resources related to the subject were scanned and interviews were made with the masters making production in the field. Increasing awareness about the features of patterns and motifs used in fence printing in Elazig and its districts, teaching the next generations to make printing patterns, training new masters, increasing the use of fence printing patterns in the "Baskil cloth" woven fabric woven in the region, and the culture economy of "Baskil cloth" weaving and fence printing. it is important to provide sustainability in the region.

Keywords: Elazig, Baskil, cloth weaving, fence printing, cultural economy

GİRİŞ

Maslow’un ihtiyaçlar teorisine göre insanların yaşamları boyunca beş önemli ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi (sosyal) ihtiyacı, değer verilme (saygınlık) ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarıdır[781] . İnsanlar değer verilme kendilerini gösterme ihtiyacı içerisinde giyinme yardımı ile daha güzel görünme, dikkat çekme, beğenilme, toplumdaki statüsünü gösterme çabasına girmektedirler. Geçmişte makine ve teknolojinin olmadığı dönemlerde seri üretim olmadığından kıyafet ve aksesuarlar günümüzdeki gibi çeşitli değildi. Her şey kısıtlı sayıda el üretimine dayanırdı[782] (Begiç, Öz, 2018, s. 115). Bu nedenlerle az sayıda üretilen giysi ve aksesuarlar yörelerin kendine has giyim kuşam ve ev donatılarını oluşturmuştur. Giyim kuşam ve ev donatılarının hazırlanmasında yöreye özgü dokumalar, baskılar, danteller, oyalar ve işlemeler gibi bezeme teknikleri kullanılmıştır.

Geleneksel el sanatları, ulusların kültürel kimliğini yansıtan ve gelecek kuşaklara taşıyan tarihi ve kültürel belgeler olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda insanlar günlük yaşamlarında kullanmak üzere doğada buldukları maddeleri basit araç ve gereçler yardımıyla işlevsel ürünler haline getirmişlerdir. Bu ürünler sadece yapan kişilerin bireysel ihtiyaçlarını gidermekle kalmayıp aynı zamanda geçimlerini sağlayan mesleklerin oluşmasına da sebep olmuştur.

Elazığ ve çevresinde yapılan yazma sanatı “çit baskı” olarak adlandırılmaktadır. “çit” yörede kadınların başörtüsüne verilen isimdir. “Çit bezi” şeklinde anılan bu sözcük Divanü Lugati't-Türk’ de; Orta Asya Türklerinde üzerinde Alaca nakışlar bulunan “çit kumaşı” karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Daha sonra bu sözcük Türklerde pamuklu “kumaşlar” ve “pamuklu dokuma” karşılığı olarak kullanılmıştır.[783]

---

[781] Abraham, Maslow, *Motivationand Personality*. New York: Harper&RowPublishers, 1970.

[782] Hacer Nurgül, Begiç, Ceren, Öz’’Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği’’ Milli Folklor, 30 (118), 2018, s.115

[783] Bahaeddin, Öğel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları:244. Kültür Eserleri:13, Ankara, 1978, s.43

Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Farklı medeniyetlerin kültürel birikimleri tarihsel süreçte birbirlerinden beslenerek zenginleşmiştir. Bu zenginlik Anadolu'da farklı sanat dallarına yansıyarak iş ve aş getiren mesleklerde etkili olmuştur. Anadolu bu anlamda ele alındığında, yapılan kazı ve araştırmalarda farklı dönemlere ait birçok medeniyetin izlerine rastlanmış örneklerle doludur.

İnsanların tarih boyunca her zaman yaşamı kolaylaştıracak araç, gereçlerin arayışı içerisinde olmuşlardır. Bunun için kolay kullanılabilecek, pratik, taşınabilir ve işlerini daha rahat yapabilecekleri aletlerin yapımı ve bunların geliştirilmesi için çaba göstermişlerdir. Geliştirilen aletlerin, bilgi ve beceriler ile birleştirildiğinde, özellikle estetik kaygıların ön plana çıktığı bazı ürünlerin yapımında büyük kolaylık sağladığı söylenebilir. Uzun vadede bu çalışmalar toplumların kültür birikimlerini yansıtan, geleneksel el sanatlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur[784]

Geleneksel Türk El Sanatları'na; Halı, kilim, cicim, zili, kolon dokumacılığı, keçecilik, yöresel bez dokumacılığı, bitkisel örücülük, bakırcılık, çinicilik, gümüş telkari, ahşap ve taş oymacılığı, vb. örnekler verilebilir. El sanatları genellikle yapılan teknikle isimlendirildiği gibi bazı yörelerde adını yöre isimlerinden almışlardır. Erzincan kalem işi, Elazığ çit baskı, Baskil bez dokuması, Ödemiş İpeği, Buldan bezi, Kalamış Yazmaları, Şile Bezi, Tokat yazması, Palu çakması başlıca örneklerdir.

Tarihsel süreçte havlı ve havsız dokumalar çadır, ev ve giyim donatılarında, hayvan koşum takımlarında kullanılmıştır. Orta Asya bozkırlarında bulunan Pazırık kurganlarından çıkarılarak literatüre giren ilk Türk halısı Pazırık Halısı'dır.

Anadolu coğrafyasında yazmacılık ilk defa nerede bulunduğu, hangi tarihte başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Orta veya Güneydoğu Asya kökenli olduğu yaygın görüşlerdendir. Bu sanatın Hindistan'dan yayıldığını, Mısır kökenli olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır. Çatalhöyük kazılarında elde edilen kalıntılar arasında bulunan İ.Ö. 2000 yıllarından kalma mühürlerin baskıyla yapılan yazmacılığın ilk ipuçları olduğu sanılmaktadır.[785]

Anadolu topraklarına yerleşen Hitit devleti bu topraklar üzerinde Hitit Sanatı'nı oluşturmuştur. 1964 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan "mühür" şeklinde kalıplar Hititler'in M.Ö. 7000 yıllarında kalıpla baskıyı uyguladıklarını göstermektedir. Tarih boyunca kültürler, medeniyetler arasında bir köprü konumunda olan Anadolu'da yurt edinmiş ilk uygarlık olan Hititler'e ait, pişmiş kilden yapılmış, birçok damga ve mühür bulunmuştur. Bazı kaynaklarda dört

---

[784] Hacer Nurgül, Begiç, Ceren, Öz, Geleneksel El Sanatlarımızdan "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2),2019, s. 182

[785] Tarık, Babayiğit, *Batik Sanatı*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.21, Reyhan, Kaya, *Türk Yazmacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları N:140, Sanat Dizisi:15, İstanbul, 1998, s. 10-11.

yapraklı çiçek ve helezoni biçiminde olan bu kalıpların kullanıldığı ilk yazma örneklerinin yapıldığı görüşü savunulmaktadır.[786]

Baskıcılık çeşitli dokuma yüzeylere ahşap kalıpların oyularak yapılan motiflerle farklı renkte boyaların basılarak sabitleme ve süsleme tekniğidir. İstanbul, Ankara, Tokat, Kastamonu, Bartın, Elazığ, Gaziantep, Malatya ve Hatay önemli merkezlerdir. "Elazığ çit baskıcılığı sanatı" geçmiş zamanlarda yaygın olarak, bugün ise sınırlı bir çevrede etkin olarak devam eden geleneksel el sanatlarımızdan biridir. Elazığ çit baskıcılığı, Anadolu Yazmacılık Sanatı diğer bir söylemiyle, ahşap kalıpla kumaş baskısı sanatının bir uzantısı olarak görülmektedir".[787]

Bu çalışmada; Geleneksel olarak yapılan iki kadim sanattan Elazığ çit baskıcılığı ve Baskil bez dokumasının son temsilcileri ile birlikte yok olmadan gelecek kuşaklara aktarımının yapılması, Baskil bezi üzerine Elazığ çit baskı tekniğinin uygulanarak turistik değeri olan ürünlere dönüştürülmesi ve kültür ekonomisine kazandırılması amaçlanmıştır. Yörede saha çalışması yapılmış, yazılı ve sanal kaynak taraması yapılarak görsel ve ses kayıtları alınmıştır.

Baskil' in Konumu

İlçe Elazığil merkezine yaklaşık 8 km. uzaklıktadır. Doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya ili Arguvan ilçesi, güneyde Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil, düz bir arazi üzerine kurulmuş olup; tepe ve dağ yükseltileri ile çevrilmiştir.[788]

Şekil 1: Baskil harita üzerindeki konumu (https://elazigkesfet.com/elazig-harita/)

Baskil'in Tarihsel Gelişimi

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Elazığ'ın Baskil ilçesi de birçok ulusun yurt olarak kullandığı önemli ticaret yolları üzerinde yer alan bir bölgede kurulmuştur. Baskil ilçesi ilk olarak Tunç Çağı'na ait yerleşim izleri bulunmuştur. İlçede Fırat Havzasında birçok kavim yurtlaşmıştır. Bölgeye Hititler uzun süre hâkim

[786] Reyhan Kaya, a.g.e. s.11.
[787] Neriman, Görgünay, Muhtar, Kutlu, ''Elazığ Çit Baskıcılığı'', *Türkiyemiz,* sayı:37. İstanbul, 1982, s.10.
[788] https://www.elazig.bel.tr/baskil-blog-221

olmuşlardır. Hititlerin hâkimiyetinden sonra Asurlar ve Urartular ele almıştır. Akabinde bu bölgeye Makedon ve Pers istilası yaşanmış son olarak da Romalılar ve Bizanslılar Baskil bölgesinde hâkimiyet kurmuşlardır. Sasaniler ile ilk İslam hâkimiyeti yaşanmıştır. Selçuklular'ın Anadolu'ya yayılması ile bölge Artuklu Beyliği'nin eline geçmiştir. Bölgeye bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet kurmasından sonra 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in yaptığı doğu seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Baskil, Cumhuriyet dönemine kadar Harput'a bağlı bir belde olarak yönetilmiştir.[789]

Elazığ Çit Baskısı ve Baskil Bez Dokumasının Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

Ahşap kalıp, armut ve ıhlamur ağacından yöresel desen ve motiflerin farklı oyma aletleriyle oyularak, organik-inorganik boyaların oyulmuş kalıplar ile tekstil üzerine basılma tekniğidir. "Anadolu'da bu teknik ilk olarak Hititler tarafından kullanılmıştır. M.Ö.1000-M.S.100 yılları arasında Orta Asya'da yaşayan Türk kavimleri kumaşları desenlemede hayvan figürleri kullanmakta, bu figürler avcılık ve av kültürünün izlerini yansıtmıştır. Yunan tarihçisi Heredot makalelerinde Hazar Denizi çevresinde yaşam süren toplumların bitkilerden elde ettikleri boyalar kullandıkları, hayvan figürlerini kumaş üzerine çizerek giysilerini bezediklerini yazmaktadır. Bu bilgilere dayanarak Orta Asya'da Türklerin milattan önceki dönemlerde yazmacılığı bildikleri belirtilmektedir".[790]

Şekil2. Hitit sanatına ait mühür örnekleri (Kaya, 1988:11)

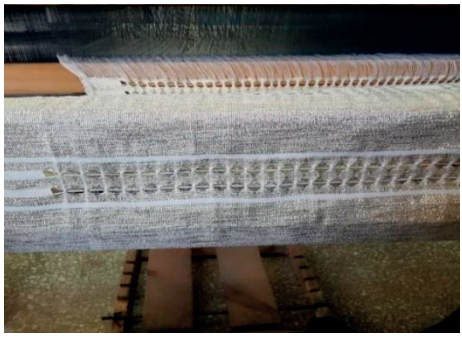
Elazığçit baskısı Harput bölgesinde etkin olan bir sanattır. Elazığ ve çevresinde baskı sanatı pamuklu tülbent, yazma vb. kumaşlara uygulanmasına "çit baskı" denilmektedir. Harput bölgesi zengin dokuma çeşitliliğine sahip bir bölgedir. Bu bölgede bez dokuma kuyuları denilen el tezgâhlarında 50cm. genişliğinde pamuk ipliğinden kumaşlar dokunmaktadır. O dönemde bölgede pamuk yetiştirildiği, kadınların kışın çıkrıklarda eğirip hazırladıkları ipleri dokumacılara verip bezleri dokutturdukları bilinmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar Baskil Harput'a bağlı bir beldedir. 1970 öncesinde Baskil'de dokuma yaygın olarak yapılmıştır. Harput Bölgesinde baskı işlemi yapılmadan önce dokunmuş kumaşlara Gaser (kumaş ağartma işlemine verilen isim) denilen işlem uygulanmıştır. Harput'ta bu işlem

[789] Komisyon, *Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi*, Elazığ, 2009, s. 239.

[790] Nevide, Gökaydın, N.,*Kumaş Desenlemede Yaratıcı Çalışmalar*, T.C.Gazi Üniversitesi Yayın N:26,Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayın N:213,Ankara, 1990, s.190.

Gaser Çayı olarak bilinen akarsuda yapılmıştır. Pamuk yetiştiriciliği ve baskıda uygulanan Gaser işlemi için suya ihtiyaç duyulması Baskil'in Fırat Havzasında yer alması bu iki koşulu sağlayan önemli bir yer olduğunun göstergesi sayılabilir. Çit baskıda özellikle pamuklu kumaş kullanımının gerekliliği ve baskı açısından Gaser işlemi için su kaynaklarına yakınlığın önemlidir. Bu şartların çit baskıcılığı için uygun bir ortam oluşturmuştur.

Fotoğraf 3 **Fotoğraf 4**

Baskil bez dokuma Örnekleri(Neşe Karatün kişisel arşiv)

Çit baskıcılığında yörede doğal boya kullanılmıştır. Boyanın daha koyu, sabitlenmesi, iyi tutması için göztaşı denilen bir taş, çiriş denilen bir yapıştırıcı boyaya katılarak boyanın daha iyi sabitlenmesi sağlanmıştır. Elazığ bölgesinde yaygın olarak kırmızı, siyah ve sarı renkleri kullanılmıştır. Günümüzde ise bu renklere ilaveten yeşil renk eklenmiştir.

Geçmiş dönemlerde yaygın olarak sofra bezleri, maşraf (yere serilen örtü), yatak örtüsü, seccade, başörtüsü, namaz örtüsü, peçete, yorgan yüzü, kürsü örtüsü, makat (sedir) örtüsü ve baş yastığına uygulanmıştır. Çeyiz sandıklarının içerisinde mutlaka yer almaktadır

Fotoğraf 5 **Fotoğraf 6**

Elazığ çit baskı ile yapılmış yastık örnekler (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 7 **Fotoğraf 8**

Elazığ çit baskı ile yapılmış sofra örtüsü kiraz, çiçek, kuş, elma, hoş geldiniz motifleri (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Tahta baskı kalıplarda kullanılan motifler; çiçek, lale, kuş, keklik, kiraz, armut, üzüm, elma (fotoğraf; 7-8-9-10-11) vb. yörede yetişen meyve motifleri ile birlikte o dönemde Harput bölgesi İpek ve Baharat yolları üzerinde bulunduğundan kervanla yürüyen develer tasvir edilirken (fotoğraf 13) sofra bezlerinde sefa geldiniz, hoş geldiniz (fotoğraf; 7-9-11) yazılı bezemelerde de yer almaktadır. (fotoğraf; 7-8-9-10-11)

Fotoğraf 9 **Fotoğraf 10** **Fotoğraf 11**

Elazığ çit baskı ile yapılmış sofra örtüsü örnek detayı (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip Elazığ Çit Baskıcılığı, Süryani ve Ermeni ustalar tarafından icra edilmiş Harput kökenli geleneksel bir sanattır. Günümüzde Elazığ bölgesinde çit baskıcılığı yapılmamaktadır. Unutulan bu sanat ürünleri sadece yöre kadınlarının sandıklarında saklanmaktadır.

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Elazığ çit baskı ile yapılmış deve, kervancı kuş, üzüm ve çiçek motifleri
(Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

1998 yılında Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde el sanatları uzmanı olan Nuray Sanaç Bulanıklı Kültür Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı kurslarda Elazığ Çit Baskı kursu açmıştır. Açılan kursa 3 yıl boyunca devam eden Özlem Takuçin'in eşi de bu sanata merak salıp öğrenmiş ve Serdar Takuçin "Elazığ çit baskı" sanatının ustaları olarak beş yıldır usta öğretici olarak çalışmaktadır. Kurslar 24 Ocak 2020 tarihinde yaşanan depremde kursun verildiği bina hasar görmüş olduğundan kurs kapanmıştır.

Fotoğraf 14 Özlem ve Serdar Takuçin Elazığ çit baskı ustaları

(https://www.dunyabizim.com/havadis/cit-baski-sanatinin-ustasi-oldu-h37012.html)

Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünde görevli olan Nuray Sanaç Bulanıklı ile yapılan görüşmede; "Kendisinin çit baskıyı öğrenme ve öğretme sürecinin tamamen merak ile başladığını, aile büyüklerininve özellikle annesinin el sanatlarına çok meraklı olduklarını, evde oya yaptıklarını, çorap ördüklerini, babaannesinin akça keseleri ördüğünü, kendisinin merak edip akça keseleri ve oyayı öğrendiğini, evlerinde çok sayıda çit baskılı ürün örnekleri olduğunu, yıllar sonra kendisinin müzede işe başladığını, müzenin deposunda baskı kalıplarını görüp incelediğini ve nasıl yapıldığını araştırmaya başladığını, kendisinin Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne geçtiği sırada gergef, akça kese, iğne oyası, yün eğirme, yün tarama, çorap örme vb. kurslarını verdiğini, daha sonra Elazığ çit baskı kursu açmak istediğini ve bu işi öğrenmek için Tokat' a gidip gerekli araştırmaları yaptığını, baskı kalıplarını oymak için kullanılan bıçakların özel çelikle yapıldığını, Elazığ'da bulunmadığından başka yerden temin ettiğini, Tokat'ta kalıp için ıhlamur ağacını kullandıklarını, Elazığ'da ise armut ağacı kullandığını, armut ağacının en az 3 yıl kuruyup bekletilmiş olması gerektiğini belirterek, çevreden armut ağacı temin ederek kalıpları hazırlatıp kursu açtığını, kursa çok sayıda kursiyer geldiğini, zor da olsa sonunda başardıklarını, 7 yıl boyunca bu kursu verdiğini ve bu işi devem ettiren bir çiftin kaldığını, Baskil bez dokuma kursunun bulunduğu Baskil Halk Eğitim Merkez binasının depremde zarar görerek yıkıldığını, kursun bir süre kapalı kaldığını daha sonra tekrar başka bir yere taşınarak kursun devam ettiğini, depremin herkesi etkilediği gibi kursu ve kursa gelen kişilerin katılımını da etkilediğini"[791] ifade etmiştir.

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Elazığ Çit Baskı kursu

Baskil bez dokuması kesin olarak hangi tarihte yapılmaya başlandığı hakkında kesin bilgiler varılamamış olsa da Fırat Havzası birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde tarihinin çok eskilere dayandığı düşünülmektedir. Mekikli

[791] KK1**:** 01.03.2020 tarihinde Nuray Sanaç Bulanıklı Elazığ' da Yapılan görüşme.

dokumalar grubunda yer alan bezayağı tekniğinde olduğu gibi ipliklerin birbiri ile dik açı oluşturması ile dokunan Baskil bez dokuması ilçede 1970 ve öncesi dönemlerde yaygın olarak dokunduğu bilinmektedir. Dokumalarda keten ve pamuk ipliği kullanılmıştır. O dönemde dokumalarda geleneksel yöntemler kullanılarak ipler elde edilmiştir. İplikler kadınlar tarafından çıkrıklarda eğrilip çileler haline getirilmiş ardından doğal boyalarla boyanması ve çirişleme (haşıllama) işlemleri sonrasında yöre halkının kendi evinde kurmuş olduğu tezgâhlarda ya da dokuma işini yapan kişiler tarafından kendine has motif ve renklerde dokunduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda geçmişte Baskil bez dokumalarında kullanılan ipliklerin doğal boyalar ile boyandığı, yöreye has desen ve motifleri bulunduğu o dönemde dokuma yapan yöre halkı tarafından dile getirilmiştir.

Fotoğraf 17

Baskil Bez Dokuma Örnekleri (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda kısa sürede ve daha ucuza mal edildiği için doğal yollarla yapılan iplerin yapımı terk edilmiş olup Gaziantep ve Kastamonu'dan ipler temin edilmeye başlanmıştır. 1970 sonrasında makinelerde seri olarak üretilen dokumaların çoğalması ile birlikte Baskil bez dokuması talep görmediğinden üretimi giderek azalmıştır.

Hızlı bir değişim çağında olunmasından ötürü kültürel öğeler; işlevselliklerini kaybetmeleri nedeniyle geçmişte kullanıldıkları şekilde kullanılabilirliğe sahip değillerdir. Bu nedenle bu kültürel öğelerin ana hatlarına bağlı kalınarak çağa uydurulması gerekliliği doğmaktadır. Bu şekilde bu öğeler günümüzde de insan yaşantısında var olabileceklerdir.[792]

[792] Hacer, Nurgül, Ceren, Öz, Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21), 2019, s. 475-492.

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Baskil Bez Dokuma tezgahı ve bez dokuması aşaması (Neşe Karatün kişisel arşiv)

2009 yılında SODES projesi kapsamında o dönemin ilçe Kaymakamı Mustafa Irmak ve Baskil Halk Eğitim Merkezi Müdürü Ahmet Özden Özen tarafından unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarının yeniden yaşatılması için araştırmaların tamamlanmasından sonra Baskil Halk Eğitim Merkezi'nde Bakil bez dokuma atölyesi kurulmuştur. Dokuma için gerekli tezgâh, ip ve malzemeler Kastamonu'dan temin edilmiş halk eğitim merkezinde dokuma atölyelerinde Baskil Bez Dokuması yöre halkına öğretilmeye başlanmıştır.

Çit Baskıda Kullanılan Teknikler ve Araç-Gereçler

Yazmacılık sanatında; kalem işi tekniği, kalıp tekniği ve kalem işi kalıp tekniği adı altında üç şekilde desenleme yapılmaktadır. Kalem işi tekniğinde, kalem baskı ustasının kullandığı fırça olarak tanımlanmıştır. Kalem işi tekniğinde ise çerçevenin üzerine gerilmiş kumaşa aktarılan desen konturları fırçayla çekilerek çizilirken, yine fırça ile boyanmaktadır.[793] Kalem işi-Kalıp tekniğinde; kalıpla kumaş üzerine desen basılır ve içleri fırça ile boyanarak renklendirilir.[794] Kalıpla baskı tekniğinde; ağaç kalıplar üzerine oyulmuş desen kumaş üzerine uygulanır. (Fotoğraf 2) Günümüzde devam eden yazma sanatında bu teknik kullanılmaktadır.[795]

Çit baskıda (yazmacılık) kalıp yapmak için çınar, armut, ıhlamur, kiraz, kayın vb. yumuşak dokulu rahat işlenebilen aynı zamanda dayanıklı ağaçlar kullanılmaktadır. Kullanılan ağaç türü her bölgede değişiklik göstermektedir. Örneğin, Tokat ve Kastamonu' da ıhlamur ağacı yaygın olarak kullanılırken Elazığ'da armut ağacı tercih edilmiştir. (fotoğraf 20) Bu da gösteriyor ki, bölgede

---

[793] Sabiha, Tansuğ, "Kandilli Yazmaları", *Antik Dekor Dergisi*, İstanbul, 1996, s.147.

[794] Reyhan, Kaya, 1974. *Türk Yazmacılık Sanatı*, İş Bankası Kültür Yayınlan: N:140, Sanat Dizisi: 5, İstanbul,1974, s.29

[795] R., Kaya, a.g.e., s.65.

üretilen el sanatı ürünleri bir taraftan o bölgenin sanatsal özelliklerini taşımasının yanında, üretilmiş olduğu yörenin iklimini ve coğrafi özelliklerini yansıtırken diğer taraftan üretildiği yerin yaşam biçimleri ve sosyal ilişkileri hakkında bilgileri de aktarmaktadır.

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Armut ağacı, biz, eğri ağızlı oyma bıçakları (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Armut ağacı yumuşak ve kolay oyulduğu için baskı yapımında tercih edilmektedir. En başta 3 yıl kurutulmuş armut ağaçları bulunup 5cm veya 7cm yüksekliğinde yuvarlak dik yönlü olmak şartıyla ağaçlar kesilir, zımparalanır. Karbon kâğıdı kullanılarak desen armut ağacına çizilir. (Fotoğraf 22)

Fotoğraf 22

Elazığ çit baskı ağaç baskı kalıbı hazırlama desenin çizilmesi (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Daha sonra çizilen desenin dışında kalan bölümler keskin bir araçla kesilip çıkarılarak, resmin ağaç yüzeyinde bir çıkıntı oluşturması sağlanır. Ağaç baskı kalıbı yapımında eğri ağızlı oyma bıçakları, biz, İskarpela denilen araçlar kullanılarak oyma işlemi gerçekleştirilir. Oyma işlemi çok zahmetli, meşakkatli ve

dikkat isteyen bir süreçtir. Bir motifin oluşturulması birkaç günü almaktadır. Desen tamamen oyulduktan sonra kalıbın etrafı kesilip temizlenir. (Fotoğraf 23-24)

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

Elazığ çit baskı ağaç baskı kalıbı hazırlamada desenin biz, İskarpelalar ve eğri ağızlı bıçak yardımıyla oyulması (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Oyulmuş bu ağaç kalıpların daha dayanıklı olması için balmumuna batırılır. Balmumu ağaç baskının daha uzun süre kullanılması dayanıklığının artması aynı zamanda ağaç kurdu girmemesi için bu işlem yapılır. Bazı bölgelerde mum ve iç yağına da batırılarak ta yapıldığı bilinmektedir. Bu işlemlerden sonra kalıp ağaç baskı yapımı için uygun hale gelmiştir. (Fotoğraf 25)

Fotoğraf 25

Elazığ çit baskı ağaç baskı kalıbının balmumuna batırılıp temizlenmesi (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Kalıplar hazırlandıktan sonra baskı işlemine geçmek için ağaç kalıplar boyaya batırarak denemeler yapılmaktadır. Fazla boyalar fırça yardımı ile temizlendikten sonra ağaç kalıp oyma işlemi tamamlanmış olur. (Fotoğraf; 26-27-28-29)

Fotoğraf 26

Fotoğraf 27

Elazığ çit baskı yapımı için oyulmuş ağaç baskı kalıplar örnekleri
(Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Elazığ çit baskı yapımı için oyulmuş ağaç baskı kalıplar örnekleri
(Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 30 **Fotoğraf 31**

Elazığ çit baskı yapımında kalıbın boya teknesine batırılması (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Hazırlanan ağaç baskı kalıpları hazırlanmış doğal boyalarının olduğu boya teknesine batırılır. Boya teknesi üzerinde 'teliz' denilen kalın bir tabaka ile örtülür, altında meşin muşamba bulmaktadır. Bu zemine boya fırça ile sürülür ağaç kalıp boya teknesine batırılıp boyayı çektikten sonra kumaşa uygulanır. (Fotoğraf; 30-31-32)

Fotoğraf 32 **Fotoğraf 33**

Elazığ çit baskı yapımında ağaç kalıbın kumaş üzerinde kullanımı (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

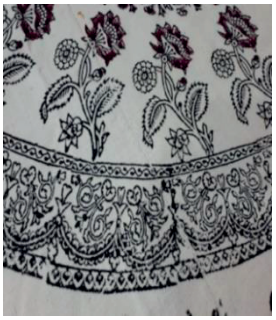
Kumaş üzerine ağaç baskı çalışmasında kullanılan kumaş kadar bu baskının uygulandığı zemin de önemlidir. Bu zeminin yumuşak olması ve kumaş üzerine baskı yapıldığı sırada fazla boyayı çekmesi ve fazla boyayı yaymayan bir zemin olması baskıcılık anlamında önemlidir. Bu yüzden masanın üzerinde genellikle keçe kullanılmaktadır. Keçe hem fazla boyayı çekmekte hem de boyanın

yayılmasını engellemektedir. Baskı işleminde kompozisyon tamamen uygulayan kişinin yaratıcılığına kalmıştır.

Elazığ Çit Baskı Örnekleri Elazığ Çit Baskı Örnekleri

Fotoğraf 34

Fotoğraf 35

Fotoğraf 36

Sofra örtüsü genel ve detay örneği (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 37

Fotoğraf 38

Fotoğraf 39

Bohça genel ve detay örneği(Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşivi)

Fotoğraf 40

Fotoğraf 41

Seccade genel ve detay örneği (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 42 **Fotoğraf 43** **Fotoğraf 44**

Sofra örtüsü genel ve detay örnekği (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 45

Fotoğraf 46

Fotoğraf 47

Bohça genel ve detay örnekği (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 48

Fotoğraf 49

Fotoğraf 50

Elazığ çit baskı sergisi (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Elazığ yazmalarında temel renkler olarak siyah, kırmızı ve beyaz renkleri görmekteyiz. Beyaz renk çoğunlukla fon rengi olarak kullanılmaktadır. Siyah renk ise, kontür olarak hemen her yazmada yer almaktadır. Kırmızı renk kimi yazmalarda siyah kontür olarak basılmış desenlerin içini renklendirmede kullanılmaktadır.[796] Bu renklere ilaveten sarı ve yeşil renkte yazmalara da Elazığ'da rastlanmıştır.

Elazığ Çit Baskı Tekniğinin Baskil Bez Dokumasında uygulanması

Çit yapımında ağaç baskı uygulamasında kullanılan kumaşın kalitesi en önemli etkendir. Hammaddesi pamuk olan kumaşlar baskı için elverişlidir. Pamuk, uygulama sırasında boyayı çok çabuk emmekte ve boyanın akmasını önlemektedir.[797] Baskil bez dokuması genellikle pamuk ve keten ipliklerin bezayağı tekniği kullanılarak elde edilmiş dokumadır. Çit baskı çalışmalarında kumaşta aranan özellik, boyayı istenilen şekilde emmesi ve herhangi bir akıntının yaşanmamasıdır. Bu nedenle Baskil bezi çit baskı tekniği için uygun bir dokumadır.

Baskil bez dokuması üzerine baskı denemeleri yapılmıştır. Bu denemeler sırasında Baskil bez dokumasından iyi sonuç alınmıştır. Baskil Halk Eğitim Merkezinde usta öğretici olan Neşe Karatün ile yapılan görüşmede; "Bu dokumanın keten ve pamuk ipliğinden yapıldığını, tamamen sağlıklı, doğal malzemeler kullanıldığını boyalarda akma ve bozulmaların yaşanmadığını, kumaşların bez ayağı tekniği ile dokunduğu için sık bir dokuma olduğunu, Elazığ çit baskı tasarımları için kullanılabilecek şekil ve ebatlarda dokunabileceğini" ifade etmiştir.[798]

[796] R, Kaya, a.g.e, s. 54
[797] Halis, Cinlioğlu, "Tokat'ta Halk Sanatları ve Yazmacılık", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 71(Haziran), 1955,s. 1131-1135
[798] KK2**:** 17.12.2019 tarihinde Neşe Karatün ile Elazığ Baskil' de Yapılan görüşme

Fotoğraf 51 **Fotoğraf 52** **Fotoğraf 53**

Baskil Bez Dokuması'nda Elazığ Çit Baskı Tekniği sehpa örtüsü örneği(Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

Fotoğraf 54 **Fotoğraf 55** **Fotoğraf 56**

Baskil bez dokuması'nda Elazığ çit baskı Tekniği sehpa örtüsü örneği (Nuray Sanaç Bulanıklı kişisel arşiv)

SONUÇ

Elazığ ve çevresinde eski dönemlerden beri dokumacılığın ve çit baskıcılığın yapıldığı, çit baskı kalıp yapımında armut ağacının kullanıldığı, motiflerde çeşitli çiçekler, elma, armut, üzüm, kiraz ile kuş ve keklik figürlerinin kullanıldığı, İpek yolu üzerinde olması nedeniyle motiflerde deve ve deve kervanı figürlerine rastlanmıştır.

Elazığ çit baskıda siyah, kırmızı, sarı zeminde ise çoğunlukla beyaz rengin hakim olduğu son yıllarda yeşil rengin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Baskil bez dokumasının Elazığ çit baskı yapımı için kullanılabilir bir dokuma çeşidi olduğu görülmüştür. Elazığ çit baskı öğretimin sağlanması ve bu iki kadim sanatın turistik eşyaya dönüştürülerek kültür ekonomisine kazandırılması için çalışmalar sağlanmalıdır.

Baskil bez dokumasında eski dönemlerde dokunmuş olan motif ve desenler tespit edilmeli, yeni oluşturulacak olan çit baskı kalıplarında bu motiflerden tasarımlar oluşturularak geleneğin tekrar yaşatılması sağlanmalıdır. Bu üretimlerle unutulmaya yüz tutmuş kültürel zenginliğin sürdürülmesi ve yöre insanına iş istihdamı yaratılarak kültür ekonomisine de katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

Babayiğit, T.,*Batik Sanatı*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.21.

Begiç, H.,N., Öz, C. (2018).''Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği'' Milli Folklor, 30 (118), 2018, s.114-129.

Begiç, H.,N., Öz, C. (2019). Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21), 475-492.

Begiç, H.N., Öz, C. (2019). Geleneksel El Sanatlarımızdan "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 181-190.

Cinlioğlu, H., "Tokat'ta Halk Sanatları ve Yazmacılık", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 71(Haziran), 1955,s. 1131-1135.

Gökaydın, N.,*Kumaş Desenlemede Yaratıcı Çalışmalar*, T.C.Gazi Üniversitesi Yayın N:26,Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayın N:213,Ankara, 1990, s.190.

Görgünay, N., Kutlu,M., ''Elazığ Çit Baskıcılığı'', *Türkiyemiz,* sayı:37. İstanbul, 1982, s.10.

Kaya, R.,*Türk Yazmacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları N:140, Sanat Dizisi:15, İstanbul, 1998, s. 10-11.

Kaya, R., 1974. *Türk Yazmacılık Sanatı*, İş Bankası Kültür Yayınlan: N:140, Sanat Dizisi: 5, İstanbul,1974, s.29-54-65.

Komisyon, *Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi*, Elazığ, 2009, s. 239.

Maslow, Abraham. *Motivationand Personality*. New York: Harper&RowPublishers, 1970.

Öğel, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları:244. Kültür Eserleri:13, Ankara, 1978, s.43.

Silah, S., Turizme yönelik Geleneksel El Sanatları İşletmeciliği ve Kültürel Değerleri, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2002

Tansuğ, S., "Kandilli Yazmaları", *Antik Dekor Dergisi*, İstanbul, 1996, s.147.

İnternet Kaynakları:

https://www.dunyabizim.com/havadis/cit-baski-sanatinin-ustasi-oldu-h37012.html

https://www.elazig.bel.tr/baskil-blog-221

https://elazigkesfet.com/elazig-harita/

Kaynak Kişiler

KK1: 01.03.2020 tarihinde Nuray Sanaç Bulanıklı Elazığ' da Yapılan görüşme.
KK2: 17.12.2019 tarihinde Neşe Karatün ile Elazığ Baskil' de Yapılan görüşme

- Ses kayıtları ve kullanılan görseller H. Nurgül Begiç ve Hanım Ağırmatlı kişisel arşivlerinde bulunmaktadır.

ELAZIĞ BASKİL GELENEKSEL BEZ DOKUMASI

(ELAZIĞ BASKIL TRADITIONAL CLOTH WEAVING)

H.Nurgül BEGİÇ[799] - Hanım AĞIRMATLI[800]

ÖZET

Türklerin kültürel birikimlerinde, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına devam eden tarihsel süreç içerisinde konar-göçer yaşam biçimi etkili olmuştur. Yaylak ve kışlak arasındaki göç ile sürdürülen bu süreçte at ve develerin yardımıyla göç eşyaları kolayca taşınmıştır.

Konar-göçer yaşamı benimseyen insanlar kullandıkları birçok malzemenin hammaddesini besledikleri hayvanların yünlerinden ve kıllarından elde ettikleri ipleri kendi olanakları ile üretimini sağlamışlardır. Bu üretimler içerisinde dokumalar ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Geleneksel dokumalar Türk kültürünün zenginliklerindendir. Eski dilde "Tokımak" deyimi zamanla değişim gösterip "Dokumak" sözüne dönüşmüştür.

Anadolu kültüründe çeşitli teknik ve renklerde dokumalar yapılmaktadır. Bu bağlamda her bölgeye has renk ve desenler ortaya çıkmıştır. Türkler kendilerine has havlı ve havsız yüzeye sahip dokumalar üretmişlerdir. Yaşanan değişim ve gelişimler bazı bölgelerde geleneksel değerlerden dokumanın eskisi kadar rağbet görmediğini ve giderek unutulmaya yüz tuttuğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada; yazılı ve sanal kaynak taraması yapılmış olup, Baskil bez dokumasını yapan kaynak kişilerle görüşülmüştür. Çalışmada Elazığ İli Baskil İlçesinde geçmişten günümüze yöre kadınlarının evlerinde dokudukları "Baskil bezi dokumasının gelecek kuşaklara aktarılması, tanınırlık ve bilinirliliğinin artırılması ve yöre halkı için iş sahası oluşturulması açılarından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Baskil, Baskil bez dokuması, dokuma,giysi, kültür.

Anahtar kelimeler: Baskil, Baskil bez dokuması, dokuma, giysi, kültür.

ELAZIĞ BASKIL TRADITIONAL CLOTH WEAVING
ELAZIĞ BASKİL GELENEKSEL BEZ DOKUMASI

H.Nurgül BEGİÇ[801] - Hanım AĞIRMATLI[802]

[799]Doç.Dr.,İzmirDemokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi begicnurgul@gmail.com
800Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarım Bölümü, hh.agirmatli@gmail.com
[801]Associate Professor, İzmir Demokrasi University, Faculty of Fine Arts begicnurgul@gmail.com
802Graduate Student, Çankırı Karatekin University, Institute of Fine Arts, Department of Art and Design, hh.agirmatli@gmail.com

ABSTRACT

In the cultural process of Turks, the nomadic way of life has been influential in the historical process that continued from Central Asia to Anatolian lands. In this process, which is continued with the migration between the plateau and winter, migration items were easily carried with the help of horses and camels.

People who adopt the nomadic life have provided their own possibilities to produce the ropes obtained from the wool and hair of the animals they feed the raw materials of many materials. In these productions, weavings have a special place and importance.

Traditional weavings are among the richness of Turkish culture. In the old language, the term “Tokımak” changed over time and became “Dokumak”.

In Anatolian culture, weaving is done in various techniques and colors. In this context, unique colors and patterns have emerged for each region. The Turks produced their own pile and pile fabrics. Changes and developments have revealed the fact that weaving from traditional values in some regions is not as demanding as before and is becoming increasingly forgotten.

In this study; Written and virtual resources were scanned and the people who made the Baskil cloth were interviewed. In the study, it is important in terms of transferring the “Baskil cloth weaving” which is woven by local women in their homes in Elazig Province, Baskil District, to the next generations, increasing the recognition and awareness and creating a business area for the local people.

Keywords: Baskil, Baskil clothweaving, weaving, garment, culture.

GİRİŞ

Tarihsel süreçte dokumanın hangi tarihte bulunarak kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Giyim kuşam ürünleri insanlık tarihinin başlangıcından beri var olduğu insanların doğada kendini sıcak ve soğuktan korumak için hayvansal ve bitkisel lifleri kullanarak farklı açılı yüzeyler oluşturmuş ve yaşamsal ihtiyaçlarını giderdikleri bilinmektedir. Neolitik çağa ait, M.Ö. 6000'lere tarihlendirilen en eski buluntular ile ön plâna çıkan Anadolu'da ve Ön Asya'da dokumacılık, Neolitikten sonraki çağlarda da düzenli bir ilerleme göstermiştir. Yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan zengin dokumacılık malzemeleri bunu belgelemektedir.[803]

Jeopolitik konumu itibari ile tarih boyunca farklı kültürleri de bir arada bulunduran Anadolu bu özelliğinden ötürü zengin bir kültüre ev sahipliği

[803] Macide, Gönül, "Eski Dokumacılık Buluntuları ve Memleketimizde Bu Sanatın Gelişmesi", *Mensucat Meslek Dergisi*, cilt XIX, 1969, s.392; Şahin Yüksel, Yağan *Türk El Dokumacılığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi: 29, İstanbul,1978, s.54.

yapmıştır. Geleneksel sanatlar, bir ulusun kültürünü anlatan en değerli belgedir. İnsanların giyinme, süslenme, örtünme ve korunma gibi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çeşitli doğal hammaddeler ve araçlar kullanılarak farklı teknikleri barındıran geleneksel tekstil ürünleri oluşturmuşlardır. [804]

Türkler de Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına getirdikleri kendi kültürlerini tüm özellikleri ile yaşatmaya çalışırken, karşılaştıkları diğer kültürlerin etkilerini de el sanatlarına yansıtmayı başarmışlardır. Günümüzde Anadolu'da çok değişik kültürlerin kaynaşmasını el sanatlarında görmek mümkündür. Özellikle dokuma, giysi ve süsleme sanatında bu durum fazlası ile hissedilmektedir.[805]

Anadolu kültüründe el tezgâhlarında ya da ayaklı tezgâhlarda yapılan dokumalar, yöre insanın sosyokültürel ve sosyoekonomik özelliklerini giyim kuşamında ve ev donatılarında statüleriyle birlikte yansıtır. Bu bağlamda tezgâh dokumaları yaşamsal ihtiyaçların giderilmesinin yanında, dokumalarda kullanılan desen, motif ve renkler aracılığıyla etnik kimlikler hakkında da mesajlar verir.

Türkler göç ederek geldikleri Anadolu'da bir taraftan tarım ve hayvancılık yaparak diğer taraftan küçük ölçekli el sanatları üretimleri ile geçimlerini sağlamışlardır. Yetiştirdikleri bitki ve hayvanlardan elde ettikleri lifleri bazı işlemlerden geçirerek mamul madde haline getirip dokumalarını yapmışlardır.

Makine ve teknoloji öncesi dönemlerde seri üretim olmadığından kıyafet ve aksesuarlar günümüzdeki gibi çeşitli değildi ve her şey kısıtlı sayıda el üretimine dayanmaktaydı.[806] Sanayi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte ürün çeşitliliği tüm coğrafyalarda olduğu gibi Anadolu'da da etkisini göstermiştir. Yerel sanatlar yerini fabrikasyon üretime bırakmış ve bu mallara halk yüzünü dönmüştür. Maddi kültür zenginliklerimizden olan yöresel dokumalar el tezgâhlarından makinelere aktarılarak seri üretime geçilmiştir.

Her kültürün kendine has desen ve motif özellikleri barındıran tekstil ürünleri bulunmaktadır. Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaputa bez denir.[807] Geleneksel yöntemlerle yapılmış dokumalar incelendiğinde; Buldan bezi, Kandıra bezi, Şile bezi, Ankara sofu, Bayburt ve Erzurum ihramı, Kastamonu çarşaf dokuması, Feritiko bezi, Urfa çulhası, Gaziantep kutnusu, Kahramanmaraş abası, Fethiye dastarı, Trabzon peştemali, Manisa bezi, Diyarbakır puşusu, Baskil bez

[804] Hatice, Feriha, Akpınarlı; Taciser, Onuk; Hülya Serpil, Ortaç "Kırım Tatar Türklerindeki El Dokumalarının Türk Kültüründeki Yeri ve Önemi", Halk Kültürlerinin Uluslararası ilişkilere Katkısı Sempozyumu, 192197, İstanbul, 128211;14 Aralık, Motif Vakfı Yayınları: 4 İstanbul, 2003, s.78.

[805] Hacer, Nurgül, Begiç, Ceren, Öz, '' Geleneksel El Sanatlarımızdan Elâzığ "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma'' *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29 (2),* 2019, s.181-190.

[806] Hacer, Nurgül, Begiç, Ceren, Öz, Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği. Milli Folklor, 30 (118), 2018, s. 114-129.

[807] https://sozluk.gov.tr/

dokuması gibi dokunduğu yörelerin adını almış ve literatüre girmiş birçok özgün dokuma çeşidi bulunduğu bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Sürekli gelişim ve değişim içinde olan dünyada unutulmaya yüz tutmuş el sanatı ürünlerinden yöresel dokumalara dikkat çekmek ve yeniden işlevsellik kazandırılmalarına destek olmaktır. Bu bağlamda 2009 yılında SODES projesi kapsamında üretimi başlayan, insan sağlığı açısında yararlı ve tamamen organik malzemeler kullanılarak üretilen Baskil bez dokumalarının giysi tasarımlarına dönüştürülmesi ve aynı zamanda geçmişte kadınlar tarafından dokunan Baskil bezi geleneksel motiflerinin tekrar kullanılır hale gelmesi, Baskil bez dokumasının tanınır ve bilinirliğinin artırılmasına katkı yapmaktır.

Bu çalışmada geleneksel dokuma örneklerinden olan Elazığ ili Baskil ilçesinde yapılan geleneksel Baskil bez dokumasının yüzey görünümü, işlevi ve teknik özellikleri bilimsel kaynaklarla desteklenerek incelenmiş kaynak kişilerle görüşülmüştür. Bu sebeple ele alınan görsel ve bilimsel materyaller, tez, kitap, dergi ve sanal kaynaklar taranmış olup, saha çalışmaları yapılarak görseller eklenmiştir.

Baskil İlçesinin Konumu ve Tarihçesi

Şekil 1: Baskil harita üzerindeki konumu (https://elazigkesfet.com/elazig-harita/)

Elazığ il merkezine yaklaşık 38 km. uzaklıktadır. Doğusunda Elazığ, güneydoğusunda Sivrice ilçesi, batısında Karakaya Baraj Gölü ve Malatya ili Arguvan ilçesi, güneyde Kale ve Doğanyol ilçeleri, kuzeyinde Keban ilçesi ile çevrili olan Baskil, düz bir arazi üzerine kurulmuş olup; tepe ve dağ yükseltileri ile çevrilmiştir.[808]

Baskil ilçesinin içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi konumu itibari ile birçok medeniyete ev sahipliği etmiş önemli yerleşim yerlerindendir. Bu anlamda bakıldığında Baskil yöresinde ilk olarak Tunç Çağı'na ait yerleşim izleri bulunmuştur. İlçede özellikle Fırat Havzası'nda birçok kavim yurtlaşmıştır. Bu

[808] https://www.elazig.bel.tr/baskil-blog-221

bölgeye Hititler uzun süre hâkim olmuşlardır. Baskil yöresini Hititlerden sonra ele geçiren Asurlar ve Urartular' dır. Akabinde ilçenin bulunduğu bölge Pers ve Makedon istilasına uğramış son olarak da Romalılar ve Bizanslılar Baskil yöresine hâkim olmuşlardır. İlk İslam hâkimiyeti Sasaniler ile yaşanmıştır. Daha sonra Selçuklular' ın Anadolu'ya yayılması ile bölge Artuklu Beyliği'nin eline geçmiştir. Bölge, bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunmasından sonra Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında yaptığı doğu seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Baskil Cumhuriyet dönemine kadar Harput'a bağlı bir belde olarak yönetilmiştir. Baskil, 1926 yılında ilçe olduğu zaman günümüzdeki Baskil ilçe merkezi şimdiki yerinden 4 km. uzaklıktaki Baskil mahallesinde bulunmuştur. 1928 yılında Nazaruşağı' na taşınmıştır. 1929 yılında Şefkat mahallesine nakledilmiştir. 1933 yılında ise tekrar Baskil mahallesine dönmüştür. Nihayetinde yeniden şimdiki yerine nakledilerek bugünkü Baskil İlçesi oluşmuştur[809] (Komisyon, Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi, Elazığ, 2009: 239).

Baskil Bez Dokumasının Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu

Anadolu'nun köklü tekstil sanatlarından biri olan dokumacılık da öncelikle yörük yaşam biçiminden kaynaklı ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkmış, zamanla günlük yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.[810]

Baskil bez dokumasının tarihsel süreci hakkında kesin bilgilere ulaşılamamış olsa da yöre birçok medeniyetin yaşadığı ve yöredeki maddi kültür öğelerinin çokluğu bize dokumacılığın da kadim sanatlardan biri olduğu bilgisini vermektedir. Mekikli dokuma grubunda yer alan bezayağı tekniği ile dokunan Baskil bez dokuması ilçede 1970 ve öncesi dönemlerde yaygın olarak dokunduğu tespit edilmiştir. Kullanılan iplikler keten ve pamuk ipliğidir. Bu dokumada eskiden geleneksel yöntemler kullanılarak ipler oluşturulmuştur. İplikler eğrilip çileler haline getirilip doğal boyalarla boyanması ve çirişleme (haşıllama)işlemleri sonrasında yöre halkının kendi evinde kurmuş olduğu tezgâhlarda yada dokuma ustaları tarafından kendine has motif ve renklerde dokunmuştur. Yapılan araştırmalarda eskiden dokunmuş Baskil bez dokumalarında kullanılan ipliklerde doğal boyaların kullanıldığı, kendine has desen ve motifleri bulunduğu o dönemde dokuma yapan yöre halkı tarafından dile getirilmiştir.

[809] Komisyon, *Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi*, Elazığ, 2009, s.239

[810] Hande, Kılıçarslan; Sema, Etikan,''Yalvaç İlçesi Ölümlük-Dirimlik Dokumaları'', *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* ART-E Mayıs-Haziran'15 Sayı:15 ISSN 1308-2698, 2015, s.80.

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Baskil bez dokuma örnekleri (Neşe Karatün arşivi)

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda kısa sürede ve daha ucuza mal edildiği için doğal yollarla yapılan iplerin yapımı terk edilmiş olup Gaziantep ve Kastamonu'dan ipler temin edilmeye başlanmıştır. Makinelerde seri üretilen dokumaların giderek çoğalması ve alım gücünün düşmesi nedeniyle 1970 sonrası Baskil bez dokumasına olan talep giderek azalmış ve dokumalar unutulmaya yüz tutmuştur.

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Baskil bez dokuma örnekleri(Neşe Karatün kişisel arşiv)

Baskil bez dokuması 2009 yıllarında SODES projesi kapsamında o dönemin ilçe Kaymakamı Mustafa Irmak ve Baskil Halk Eğitim Merkezi Müdürü Ahmet Özden Özen tarafından unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarının yeniden yaşatılması için araştırmaların tamamlanmasından sonra Baskil Halk Eğitim Merkezinde dokuma atölyesi kurulmuştur. Dokuma için gerekli tezgâh, ip ve malzemeler Kastamonu'dan temin edilmiş halk eğitim merkezinde dokuma atölyelerinde Baskil Bez Dokuması yöre halkına ve yeni nesillere yeniden öğretilmeye başlanmıştır.

2009 yılında Baskil Halk Eğitim Merkezi Müdürü olan ve şuan Elazığ Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü görevini yürüten Ahmet Özden Özen ile yapılan görüşmede; "SODES projesi kapsamında unutulmaya yüz tutmuş bir el sanatının yeniden gün yüzüne çıkması için yörede bulunan yaşlılardan Baskil bez dokumasını öğrendiklerini, 1970 ve öncesinde evlerde yöre halkı tarafından yaygın olarak dokunduğunu, 1970'li yıllardan sonra tek tük kaldığı ve sonrasında tamamen unutulduğunu, yaptıkları araştırmalar sırasında Baskil bez dokuması örneklerine Malatya Yeşilyurtta' da rastladıklarını, bu bilgileri dönemin kaymakamı Mustafa Irmak ile paylaştığını ve Baskil Kaymakamlığı tarafından teşvik edilerek gelen bütçe ile Kastamonu' dan malzemeleri getirdiklerini, Baskil bez dokuması hakkında tüm detayların araştırdıklarını, hatta tek tek köyleri dolaştıkları o dönemde kullanılan yöresel motifleri bulup desenleri oluşturduklarını, kullanılan renklerin hepsinin tespit etiklerini, Baskil Halk Eğitim Merkezinde kurdukları dokuma atölyesinde öğretmeye başladıklarını ama o dönemde kendisinin tayininin çıkması ve ilçe kaymakamının başka bir yere atanması sonucunda motiflerin öğretimine geçemedikleri, istedikleri gibi projeyi tam anlamı ile devam ettirilemediklerini sadece bezayağı tekniği kullanılarak dokunmaya devam edildiğini araştırılan desen ve motiflerin tespit edildiği halde kullanılamadığını, aslında Baskil'e ait eski dönemde kullanılan geleneksel motifleri yeniden kullanarak geçmişi günümüze taşımak istediklerini ama bunu gerçekleştiremediklerini" ifade etmiştir.[811]

Baskil bez dokuması kursunda usta öğretici olarak görev yapan Neşe Karatün ile yapılan görüşmede; "Baskil Halk Eğitim Merkezinde 2009 yılında açılan dokuma kursuna başlayan ilk kursiyerlerden biri olduğunu ve dokuma sanatının gelecek kuşaklara aktarılması için Baskil bez dokumasını öğrenmeye çalıştığını, bu kursu daha önce veren usta öğreticinin Baskil'den ayrılması sonucunda kendisinin bu kursun kapanmasını istemediği için kursun öğretimini devraldığını, Kurs'ta dokunmuş kumaşlara taleplerin gün geçtikçe arttığını, genelde sipariş üzerine çalışıldığını ve istenilen siparişe göre çözgülerin hazırlandığını, bu mesleğin sevgi ve emek isteyen bir uğraş olduğunu, bu kumaş pamuklu bir dokuma olduğundan terletmediği, organik tamamen kimyasallardan uzak olarak üretildiğini, giysi yapımı için çok uygun olduğu, insanların naylon ve türevi kumaşlar kullanıp sağlıksız ürünler kullanmaktansa çocukları için daha sağlıklı olan bu kumaşlardan giyim kuşam ürünleri tercih etmeleri gerektiğini, yeni açacakları kurslarda bu kumaşları kıyafete dönüştürmek istediklerini, bu kumaşların masa örtüsü olarak kullanılmaktansa insan sağlığı acısından vücudun nefes alıp vermesini sağlayan doğal bir kumaşın kıyafet olarak tercih edilmesi gerektiği, ama bu kumaşların dokumasını yaptıklarını ancak maddi imkânların ve desteklerin yetersiz olmasından dolayı dokunan bezlerin giysi tasarımlarına dönüştüremedikleri, genellikle masa örtüsü, perde, sehpa örtüsü şeklinde sipariş aldıklarını, ipleri genellikle Bursa ve Kastamonu'nun Tosya İlçesinden aldıklarını çünkü Baskil' de iplik üreten kimsenin bulunmadığını, bu mesleği severek ve isteyerek yaptığını daha ileriye taşımak istediği, gerekli destek sağlandığında birçok kişiye iş imkânı oluşturacağı

[811] KK.1: 04.03.2020 tarihinde Ahmet Özen Özden Elazığ' da yapılan görüşme

gibi bu kumaşın bilinirliğinin artması ile daha fazla insanın bu yöresel bezden haberdar olacağını ve faydalanacağını'' dile getirmiştir. [812]

Elazığ'ın Sivrice ilçesinde 24 Ocak Cuma günü saat 20.55'te 6,8 büyüklüğünde deprem meydana gelmiştir. Deprem Elazığ ve civar illerde de hissedilmiştir.[813] Bu depremde Baskil Halk Eğitim Merkezi içindeki atölyeler zarar görmüş olup binanın boşaltılıp yıkımına karar verilmiştir. Bu olaydan dolayı dokuma atölyesinde devam eden Baskil Bez Dokuma kursu bir süre durdurulmuş daha sonra tekrar yeni bir binaya taşınmasıyla kurs tekrar devam etmeye başlamıştır. Fakat deprem korkusundan dolayı bu kursa devam eden kursiyer sayısında düşüş yaşanmıştır.

Baskil Bez Dokumasında Kullanılan Araç Gereçler

Dokuma tezgâhı iki gücülü ve iki ayaklı, yüksek tipte, kolay bir şekilde bozulup kurulabilen ağaçtan yapılmıştır (fotoğraf 6-7). Dokuma tezgâhında tefe, tarak, gücü (kücü), çözgü levendi, pedal, ağızlık tahtaları (fotoğraf 8-9) gibi bölümleri bulunmaktadır. Çözgü ipliklerinin eşit aralıkta dağılımını sağlayan tarak ve tarağın yerleştirildiği, ileriye ve geriye hareket edebilen tefe atkı ipliklerinin sıkıştırılmasını sağlamaktadır. Pedala basılması sonucunda gücülerin aşağı ve yukarı hareketi sağlanmaktadır. Madeni telden yapılmış iki gücü çerçevesinin aşağı ve yukarı hareket etmesi ile gücü deliklerinden geçirilen çözgü ipliklerinin arası açılır, bu açıklık atkı ipliğinin geçirileceği ağızlığı oluşturur ve mekik bu açıklıktan geçmektedir. Çözgü iplikleri ya da dokunan kumaş levende sarılmaktadır.

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

İki çerçeveli dokuma tezgâhının genel görünümü (Neşe Karatün kişisel arşiv)

[812] KK.2**:** 17.12.2019tarihinde Neşe Karatün Elazığ Baskil' de yapılan görüşme.
[813] http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/24-ocak-sivrice-elazig-depremi-2/

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Gücü telleri, çerçeve, tefe, tarak, pedallar, çözgü levendi (Neşe Karatün kişisel arşiv)

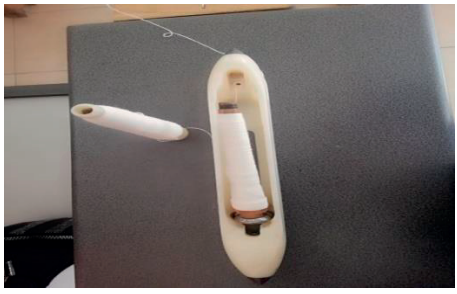

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Çözgü iplerinin sarıldığı çözgü levendi (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Fotoğraf 12

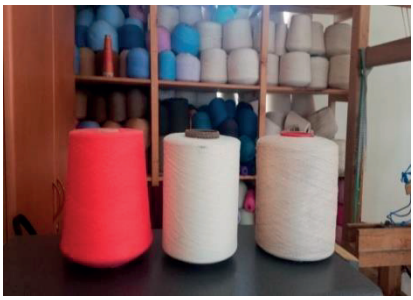

Fotoğraf 13

Mekik, masura (Neşe Karatün kişisel arşiv

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Çözgü ve atkı iplikleri(Neşe Karatün kişisel arşiv)

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Çözgü dolabı, peçe(Neşe Karatün kişisel arşiv)

Fotoğraf 18: Tarak tığı

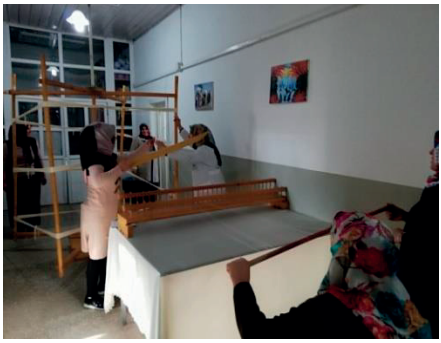
Fotoğraf 19: Gücü tığı

(https://tekstilbilgi.net/sile-bezi-dokuma.html)

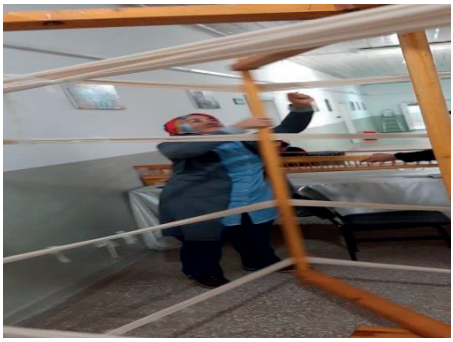
Baskil Bez Dokumasının Yapım Aşamaları

Baskil bez dokumasında çözgüler yapılacak olan ürünün uzunluğuna göre iplerin çözgü dolabında hazırlanması ile işlem başlamaktadır. Bobinlere sarılı ipler bir zemine üzerinde sabitlendikten sonra 30adet bobindeki iplik peçedeki deliklerden geçirilir. Peçe daha sonra çözgü dolabının üzerinde bulunan üç tane

parmaklıkların en başındakine bağlanır. Bu parmaklıklar çözgüde ağızlık almaya yardımcı olmaktadır. İpler bir alt bir üst şeklinde ayarlanır. Eldeki ipler karıştırmadan bu parmaklıkların arasından geçirilir. Çözgü dolabının her döndüğü mesafe kumaşın metresini hesaplamaktadır. İpler çözgü dolabından aşağıya doğru sarılır en sona gelindiğinde ipler o parmağın adlından geçirilir elde tutulan peçe hiçbir şekilde döndürülmeden bu defa ters yöne geçilir aynı işlem tersi yönde yukarı kadar devam ettirilir. Yine aynı şekilde iplik bir alt bir üst ele alınarak çözgü ağızlığa bağlanarak işlem tamamlanır. (Fotoğraf 20-21)

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Çözgü dolabında çözgünün hazırlanması (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Çözü ipleri en alt kısımdan indirilmeye başlanır. İlk önce ipin ucuna bir düğüm atılır. Daha sonra leventin parmak yerine tutturulur leventi bir aşağı bir yukarı kaydırarak ipler sıkıca sarılır gevşek sarılır ise çözgü leventten kayar ve dokuma hatalı çıkar. Her desene her modele göre çözgü hazırlama şekli ve uzunluğu ayarlanır (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 22: Levende çözgülerin sarılması(Neşe Karatün kişisel arşiv)

10cm genişliğe sahip Baskil dokumasında 90 diş ve 90 çözgü ipi bulunmaktadır. 10cm'lik atkı sıklığı 320 ilmekten oluşmaktadır. Her tarak dişinden 1 çözgü geçirilirken sadece dokuma kenarlardan çekip daralmasın diye en baştaki 4 dişin her bir dişine 4 çözgü ipi geçirilmektedir(Fotoğraf 23-24). Bu işlemin yapılma amacı kumaş kenarlarının daha sık olması, atma ve kopmanın olmaması aynı zamanda kumaşın daralmamasını sağlamaktadır. Dokuma eni 110 cm olmakla

birlikte tarak eni de 118cm dir. Bir kişi günde dokuma hızına bağlı olarak ortalama 50 cm dokunmaktadır. Bazı kişiler bunun altından yada üstünde de dokuyabilmektedir.

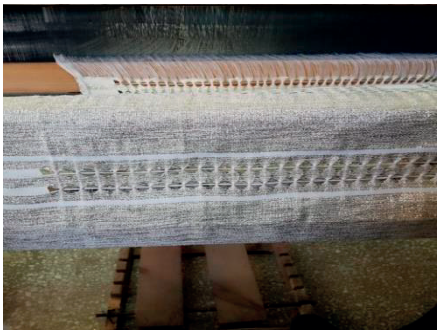
Fotoğraf 23

Fotoğraf24

Gücü telleri ve taraktan çözgülerin geçmesi(Neşe Karatün kişisel arşiv)

Mekikli bir dokuma çeşidi olan bez ayağı tekniği, atkı ipliğinin çözgü ipliklerine dik açı oluşturacak şekilde kumaşın eni boyunca çözgü ipliklerinin bir alt, bir üstten geçerek ikinci atkı ipliğinin ise ters hareket yaparak oluşturduğu dokuma tekniğidir. Bez dokuması ilk sırasında dokumanın genişliği boyunca atkı, çözgü ipliklerinin bir alt, bir üst geçerek ikinci sırada ise atkı ipliklerinin tersi yönünde hareket ettirerek oluşan bir dokuma çeşididir.

Fotoğraf25

Fotoğraf26

Dokuma işlemi (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Baskil Bez Dokumasının Giysi Tasarım Denemeleri

Giysi tasarımlarında geçmiş birikimler günümüz anlayışına aktarılarak devamlılık sağlanır. Var olan kültürel öğelerin kullanılması hem kültür aktarımı hem de bu değerlerin korunması adına oldukça önemlidir. Özellikle insanların manevi bağ ile bağlı oldukları eşyalara karşı gösterdikleri eğilim göz önüne alınırsa

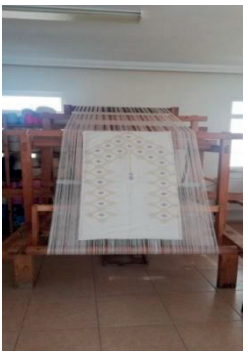
bu değerlerin sürdürülebilir kılınması da mümkün olacaktır. Bu şekilde bu öğeler günümüzde de insan yaşantısında var olabileceklerdir.[814]

Baskil Halk Eğitim Merkezi bünyesinde kurulan dokuma atölyesinde üretilen kumaşlar da genellikle masa örtüsü, perde, sehpa örtüsü, seccade olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Baskil bez dokuması masa örtüsü, perde, seccade örnekleri (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Günümüzde giyim kuşam ve ev donatılarında kullanılan kumaşlar daha çok suni liflerden yapılmaktadır. Bu maddelerin kullanımıyla insan sağlığını olumsuz etkileyen tekstil ürünleri üretilmiş ve üretilmeye devam etmektedir.Gün geçtikçe bilinçlenen tüketiciler vücudun nefes alıp vermesini sağlayan, kimyasallardan uzak doğal yollarla elde edilmiş ürün arayışına girmeleri sonucu çareyi doğal liflerden üretilen dokuma kumaşları kullanmakta bulmuşlardır. Bu düşünceden yola çıkarak Baskil Halk Eğitim Merkezi'nde doğal liflerle dokunan kumaşların giysi tasarımlarında kullanılması için çalışmalar başlatılmıştır.

[814] Hacer, Nurgül, Begiç, Ceren, Öz,''Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması'' *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi 11(21),* 2019, s.475-492.

Fotoğraf 31 **Fotoğraf 32** **Fotoğraf 33**

Baskil Bez Dokuması kumaş örnekleri (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Fotoğraf 34: Gömlek **Fotoğraf 35:** Şalvar –yelek

Baskil bez dokuması giysi tasarım denemeleri (Neşe Karatün kişisel arşiv)

Fotoğraf 36: Tunik **Fotoğraf 34**: Erkek gömleği

Baskil bez dokuması giysi tasarım denemeleri (Neşe Karatün kişisel arşiv)

SONUÇ

Baskil bez dokuması1970'li yıllardan itibaren önemini kaybetmiştir. Yöresel bez dokumalardan olan Baskil bez dokuma örnekleri sadece sandıklarda kalmıştır. Talep görmemesi nedeniyle evlerde dokumacılık yapan kadınlar faaliyetlerine son vermişlerdir.

2009 yılında Baskil Halk Eğitim Merkezi tarafından Baskil bez dokuması kursu açıldığında tespit edilen motif ve desenler ise dokumalara uygulanamamıştır. Motif ve desenler tespit edilmekle kalınmıştır. Motiflerin tekrar tespit edilmesi ve öğretiminin sağlanması gerekmektedir. Saha çalışmalarında görülen Baskil bezi geleneksel motiflerinin yeni tasarımlarda kullanılması ve moda tasarımcılarının ilgisini bu beze çekerek tanınırlığı artırılmalıdır.

Baskil Bez dokuması genellikle yörede sofra bezi, masa örtüsü, perde, sehpa örtüsü ve seccadelerde kullanılmaktadır. Kumaş pamuklu ve nefes alabilen bir malzemeden yapıldığı için sağlık açısından naylon ve türevi kumaşlara nazaran giysi tasarımlarında kullanılması oldukça uygundur. Baskil bez dokumasının daha geniş kitlelere tanıtılarak bilinirliğini arttırmak için yeni giysi tasarımları oluşturulmalıdır.

Kaynakça

Akpınarlı, H.F.; Onuk, T.; Ortaç, H. S, "Kırım Tatar Türklerindeki El Dokumalarının Türk Kültüründeki Yeri ve Önemi", Halk Kültürlerinin Uluslararası ilişkilere Katkısı Sempozyumu, 192197, İstanbul, 128211 ;14 Aralık, Motif Vakfı Yayınları: 4 İstanbul, 2003, s.78.

Begiç, H.,N., Öz, C., ''Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği'' Milli Folklor, 30 (118),2018, 114-129.

Begiç, H.,N., Öz, C.''Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması'' *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi 11(21),* 2019, s.475-492.

Begiç, N., Öz, C., '' Geleneksel El Sanatlarımızdan Elâzığ "Palu Çakması"nın Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Çalışma'' *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29 (2),* 2019, s.181-190.

Gönül, M., "Eski Dokumacılık Buluntuları ve Memleketimizde Bu Sanatın Gelişmesi", *Mensucat Meslek Dergisi*, cilt XIX, 1969, s.392

Kılıçarslan, H.; Etikan,S., ''Yalvaç İlçesi Ölümlük-Dirimlik Dokumaları'', *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* ART-E Mayıs-Haziran'15 Sayı:15 ISSN 1308-2698, 2015, s.80.

Komisyon, *Aziz Şehir Elazığ Şehir Rehberi*, Elazığ, 2009, s.239

Yağan, Ş. Y., *Türk El Dokumacılığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi: 29, İstanbul,1978, s.54.

İnternet Kaynakları:

https://www.elazig.bel.tr/baskil-blog-221
https://elazigkesfet.com/elazig-harita/
http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/24-ocak-sivrice-elazig-depremi-2/
https://tekstilbilgi.net/sile-bezi-dokuma.html
https://sozluk.gov.tr/

Kaynak Kişiler

KK.1: 04.03.2020tarihinde Ahmet Özen Özden Elazığ' da Yapılan görüşme.
KK.2: 17.12.2019tarihinde Neşe Karatün Elazığ Baskil' de Yapılan görüşme

- Ses kayıtları ve kullanılan görseller Hacer Nurgül Begiç ve Hanım Ağırmatlı kişisel arşivlerinde bulunmaktadır.

MASALLARDA HALK İNANIŞLARININ YANSIMALARI: ELAZIĞ/BASKİL ÖRNEĞİ

Seval KASIMOĞLU*

Öz

Bu makalenin amacı Elazığ/Baskil örneğinden hareketle masallarda yer alan halk inanışlarını tespit ederek bunların masallarda nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır. Bu amaçla temelde Baskil'den, genelde Elazığ'dan derlenmiş halk inanışları ve masallar ele alınmıştır. Doğum, evlilik ve ölüm, bireyin yaşayışındaki temel dönemlerdir. Toplum tarafından bu dönemler, pek çok inanış ve uygulamayla da zenginleştirilmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin bilme, güvenlik, korunma gibi belli başlı ihtiyaçları da halk inanışlarının ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır.

Hiçbir anlatı, içinden çıktığı toplumun sahip olduğu değerlerin, birikimlerin, inanç ve düşüncelerin dışında bir şey anlatmaz. Bu değerler, yasaklamalar, kabuller ise kolektif belleği oluşturur. Kolektif bir belleğe sahip olan toplumlar, sözlü anlatıları vasıtasıyla sahip oldukları birikimleri ortaya koyarlar. Bu bağlamda masal, destan, efsane gibi anlatılar temelde toplumların kolektif belleklerindeki birikimlerle icra edilen türlerdir. Bu bağlamda toplumsal kabullerin, değerlerin, yasakların bir ürünü olan halk inanışlarının yansıdığı sözlü anlatı türlerinden biri de masallardır. Masallar hem küçüklerin hem de büyüklerin ilgiyle dinledikleri sözlü türlerdir. Masallar vasıtasıyla bireyler içinde yaşadıkları toplumun tarihî, dinî, kültürel değerlerini dinleyerek özümseyebilirler. Nesilden nesle devredilerek varlığını sürdüren böylece köklü bir geçmişe sahip olan masallar, halkın en eski inançlarını dahi bünyesinde barındırmaktadır. Böylece hitap ettiği topluluğa bir hayli zengin malzeme sunmaktadır.

Sonuç olarak bildiride Elazığ/Baskil'den derlenen ve kolektif belleğin bir dışavurumu olan masallar aracılığıyla halk inanışlarının nasıl kodlandıkları ele alınmıştır. Bu amaçla hem halk inanışında bu geçiş dönemleriyle ilgili birikimlere hem de masallarda bu inanışların nasıl serimlendiğinin belirlenmesi bu bildirinin temel amacıdır. Çalışmada Umay Günay'ın *Elazığ Masalları* isimli eserindeki yetmiş masal değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca yine Elazığ'dan ve Baskil'den derlenen başka masallar da bu bağlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Baskil, Elazığ, Halk İnanışları, Masal, Doğum, Ölüm.

REFLECTİONS OF FOLK BELİEFS İN FAİRY TALES: ELAZİG/BASKİL EXAMPLE

Abstract

The aim of this article is to identify the folk beliefs in fairy tales based on the example of Elazig/Baskil and to reveal how they are used in fairy tales. For this purpose, folk beliefs and fairy tales compiled mainly from Baskil and generally from Elazig were discussed. Birth, marriage and death are the basic periods in an individual's life. These periods were enriched by society with many beliefs and practices. In addition, the major needs of individuals such as knowledge, security and protection have played an important role in the emergence of public beliefs.

* Dr. Öğr. Ü., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, sevalkasimoglu@karatekin.edu.tr, sevalkasimoglu@gmail.com

No narrative speaks of anything other than the values, accumulations, beliefs and thoughts of the society in which it emerges. These values, prohibitions and acceptances constitute collective memory. Societies with a collective memory reveal the accumulations they have through their oral narratives. In this context, narratives such as fairy tales, epics and legends are basically the species that are carried out with the accumulations in the collective memories of societies. In this context, one of the types of oral narratives reflecting social acceptances, values and prohibitions is the folk beliefs. Fairy tales are oral genres that both minors and adults listen to with interest. Through fairy tales, individuals can assimilate by listening to the historical, religious and cultural values of the society in which they live. The fairy tales, which exist after being passed down from generation to generation and thus have a long history, contain even the oldest beliefs of the people. Thus, it offers a very rich material to the community it addresses.
Consequently, the communiqué discussed how folk beliefs are encoded through fairy tales compiled from Elazig/Baskil, which is an expression of collective memory. For this purpose, determining both the accumulations related to these transition periods in the popular faith and how these beliefs are laid out in fairy tales is the main purpose of this declaration. For this purpose, seventy fairy tales in Umay Günay's Elazig tales were evaluated. In addition, other fairy tales compiled from Elazig and Baskil will be evaluated in this context.

Key Words: Baskil, Elazig, People's Belief, Tales, Births, Death.

GİRİŞ

Doğum, evlilik, ölüm gibi çeşitli geçiş dönemleri toplumların kendilerine has inanışlar benimsemesini sağlamıştır. Bu inanışlar toplumun kendine has kültürel mozaiği yansıttığı gibi çeşitli sözlü kültür ürünleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak gelecek nesillere taşınmaktadır. Destanlar, masallar, efsaneler, atasözleri gibi halkın kendi içinden çıkan ve onun değer yargıları, inanışlar, kabuller, tabularla sarmaladığı sözlü halk edebiyatı ürünlerinin bunları doğrudan yansıtmaması mümkün değildir.

Masallar halkın yaşantısını, değerlerini, inanışlarını, tabularını yansıtan, hayatın içinde yetişen ve hayatın içindeki özellikleri yeniden halka sunan anlatılardır. Bu bağlamda toplumun varlığının başlangıcından sonraki devreye kadar halk inanışlarında değişme, unutulma, yeniden ortaya çıkma gibi durumlar ortaya çıksa da masallarda halk inanışlarıyla ilgili bu süreçleri gözlemlemek, tespit etmek mümkündür. Nilgün Çıplak'ın ifadesiyle

> "Masalların kaynağı olarak belirli bir coğrafya, belirli bir kültür ya da din temel olarak gösterilememekle birlikte bu ürünlerin tek tek ele alındığı takdirde yaşatıldığı kültüre göre şekil aldığı görülmektedir. Bu sebeple masallar, içinden çıktığı toplumun örf ve âdetlerini, inanç biçimlerini, yaşama bakışını, beklentilerini" (Çıplak: 2008, 41)

bünyesinde barındırdığı için toplumun bütün kültürel süreçlerinin gözlemlenmesinde de çok önemli bir yeri vardır. Bu amaçla bildiride Elazığ/Baskil masalları örneğinden hareketle masallarda yer alan halk inanışları ile ilgili unsurlar

tespit edilerek incelenecektir. Bu inceleme yapılırken Umay Günay'ın Elazığ'dan derleyerek incelediği masallar üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada toplamda 70 masal bulunmaktadır. Çalışmada konu başlıkları beş başlık halinde ele alınacaktır. Bunlar:

1. Doğum ve Çocukla İlgili Âdet ve İnançlar
2. Düğün ve Evlenmeyle İlgili Âdet ve İnançlar
3. Ölümle İlgili Âdet ve İnançlar
4. Büyü, Sihir, Falla Âdet ve İnançlar
5. Halk Dini ile ilgili inanışlar başlıkları altında ele alınıp değerlendirilecektir.

ELAZIĞ/BASKİL MASALLARINDA

HALK İNANIŞLARININ YANSIMALARI

Masallarda özellikle geçiş dönmeleriyle bağlantılı inanışlarla ilgili pek çok bilgiye rastlamak mümkündür.

1. Doğum ve Çocukla İlgili Âdet ve İnançlar

A. Çocuksuzluk:

Doğumla ilgili ritüel ve inanmalardan ilki doğum öncesine aittir. Bu süreçle ilgili masallarda yer eden en temel problemlerden biri çocuksuzluk motifiyle verilmektedir. Halk arasında çocuk sahibi olabilmek için pek çok uygulama ve inanış vardır. Çocuksuzluk motifi, çocuk sahibi olmak için gerekli tedbirler masallarda sıklıkla incelenir.

a. Çocuksuzluğun Çaresi Fakiri Doyurmak, Çıplağı Giydirmek:

Baskil'de çocuksuz kişilerin başvurduğu yöntemlerden biri adak adamaktır. Bu ritüelde fakirlerin doyurulması ve giydirilmesi şeklinde adakların adandığı görülmektedir. (Kızılarslan, 2019: 17). Tanrı'nın rızasını kazanıp "ağzı dualı birinin" duasını alma amacıyla fakirlerin doyurulması ve çıplakların giydirilmesi ritüelinin destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, masalları gibi sözlü anlatı türlerinde pek çok örneği görülmektedir. *Yarımca* isimli masalda çocuğu olmayan kahramana verilen nasihat da bu türdendir. Bu masalda "bir üstüreye bulgur doldur, üzerine de altı soğan koy, yalnız bir tekini yarıya böl de koy. Bir fukara gelince ver, çocuğun olur. (Günay, 2011: 282) diyerek çocuksuzluğa çare bulunmaya çalışılır. Masalda fakire verilen soğanın bile yarım olması, dileği doğrudan etkilemektedir. Bu masaldaki kadın altı artı yarım çocuk sahibi olur.

b. Çocuksuzluğun Çaresi Elma: Türk masallarda çocuksuzluğun çaresi olarak elma motifi de çok sık görülmektedir. Umay Günay'ın belirttiğine göre elma yiyerek hamile kalma motifi yalnızca Türk masallarında görülen bir durumdur. (Günay, 1992: 620) *Şah İsmail* isimli masalda padişahın çocuğunun olması, dervişin sözünü tutmasıyla sağlanır. Bu konuda karşısına çıkan dervişe söz veren padişaha derviş, bir elma verir. Elmanın bir yarısını padişah ve hanımı diğer yarısını atı yer. Bundan sonra padişahın bir oğlu, atın da bir tayı olur. (Günay, 2011: 341)

c. Çocuksuzluğun Çaresi Olarak Su: *Üç Nar* adlı masalda, çocuğu olmayan bir padişaha evine gelen bir derviş suda ezip içmesi için bir kâğıt verir. Padişahın bir oğlu olur. (Günay, 2011: 425). Ancak masalın bu kısmında vurgulanan temel şart yine padişahın cömert olmasıdır. "O sırada tak tak kapı döğülüyor, açıyorlar

bir derviş baba. Yukarı çıkartıyorlar, izzeti ikram, namaz niyaz yapıyorlar." (Günay, 2011: 425) diyerek bu cömertlik sunulmaktadır.

B. Hayırlı dua etmek: Aile toplumun temeli olduğu için doğacak çocuk hakkında da olumlu dualaların edilmesi gerekir. Şayet olumsuz dua edilirse mutlaka bu dualaların da kabul edileceği düşüncesinden dolayı hem çocuk sahibi olunurken hem de çocuk doğduktan sonra bu konuya önem verilir. Olumsuz duanın bir örneği *Hayırsız Kız* masalında görülmektedir. Bu masal, üç oğlu olan ancak kız çocuğu olmasını da isteyen bir padişahın "Yarabbim, keşke bir kızım olsaydı da hayırsız olsaydı" (Günay, 2011: 496) şeklindeki duasıyla başlamaktadır. Duası kabul olan padişahın kızı oldukça vahşi bir şekilde tasvir edilir. Benzer şekilde *Ahmet Ağa* isimli masalda çocuğu olmayan Ahmet Ağa'nın "Allah versin de hayırlısı da hayırsızı da" (Günay, 2011: 496) diyerek olumsuz dua etmektedir. Masalda Ahmet Ağa'nın bu duası karşılığında yılandan bir kızı olmaktadır.

C. Hamilelik Dönemi İle İlgili İnanışlar:

Aşerme: Aşerme, hamile kadının bu süreç boyunca vücudunda meydana gelen biyolojik eksiklikleri çeşitli yiyeceklerle tamamlaması adına gerekli sinyallerdir. Aşermeyle ilgili pek çok inanış ve uygulamanın toplumda varlığı görülmektedir. *Arsız Kız* masalında hamile olan peri kızın canı portakal çeker. Masaldaki bu sahne şu şekilde anlatılır: "Bu kız sabah olunca hizmetçilere demiş ki: "Bana portakal getirin." Evdekiler de gelinimiz aş eriyor, torunumuz olacak diye sevinmişler. Bu kıza bir sandık portakal getirmişler." (Günay, 2011: 288).

D. Çocuğa İsim Verme İle İlgili İnanış ve Uygulamalar:

Türk kültüründe isim verme önemlidir. Çocuğa hem verilecek isim hem de kimin bu ismi vereceğine oldukça dikkat edilmektedir. Çocuklara isim verilirken özellikle aile büyüklerinin isimlerinin verilmesi ve bu isimlerin onlar tarafından verilmesi inanışının önemli olduğu görülmektedir. Bunun masallardaki, halk hikâyelerindeki, destanlardaki, efsanelerdeki bir yansıması, genellikle yaşlı bir bilge tarafından çocuğa dualarla isim verilmesi örneğinde görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri Dede Korkut Hikâyelerinde görülmektedir. Dede Korkut'un isim verdiği kişilere bu esnada dua etmesi durumunun bu masal için de söz konusu olduğu görülmektedir.

Şah İsmail masalında padişahın çocuksuzluk derdine çare olan derviş çocuk ergenlik yaşına geldiğinde ona ve tayına da isim verir. Şah İsmail'e ismini veren derviş ona "Oğlum senin adın Şah İsmail. Arkan sıra gelen sana kavuşmasın. Önün sıra giden kurtulmasın" diye eder. (Günay, 2011: 341)

Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım isimli masalda padişahın kızının çobanla olan evliliğinden doğan çocuklarına verdiği isimler sırasıyla *Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım*dır. (Günay, 2011: 281). Bu masalda kızın çocuğuna isim vermesi kader inanışıyla paralel ilerlemektedir.

2. Düğün ve Evlenmeyle İlgili Âdet ve İnançlar

Evlilikle ilgili pratik ve inanışlara masallarda sıklıkla rastlanmaktadır. Bunları kendi içinde evlilik öncesi eşlerin seçimi, düğün zamanı ve düğün sonrası olarak ele almak mümkündür. Ancak bunların içinde özellikle düğün öncesine dair vurgunun bol tutulduğu görülmektedir. Bunlar şu şekilde açıklanabilir: Düğün öncesi gelin ve güveyin birbirini görmesi farklı şekillerde olabilmektedir. Bunlardan biri yarışmalardır. Bu yarışmalar, özellikle padişah kızlarıyla evlenecek kişileri belirlemek üzere adaylar arasında düzenlenen bir kurguya dayanmaktadır.

Eş Seçme: Masallarda eş seçimi aşamasının sıklıkla üzerinde durulmaktadır. Eş seçerken toplumun inanış ve değerlerinin vurgulanması ve bunlara göre eşin seçildiği görülmektedir. Bu bağlamda toplumun çekirdek birimi olan ailenin kuruluşuna değer verildiği, bu sebeple eş seçimi konusunda titiz davranıldığı görülmektedir. Sabır, alçakgönüllülük, maharet gibi sınavların hem erkek için hem de kadının evliliği için birer ölçüt olması da dikkate değerdir.

Nikâh: İncelenen masallarda düğünle ilgili en çok zikredilen kısım nikâhtır. Düğün öncesini uzun uzun anlatan anlatıcılar bu kısmı kısaca belirtmektedirler. Örneğin *Dul Kadının Oğlu* masalında bu kısım şu şekilde geçmektedir: "Tuttular Allah'ın emriyle hocayı çağırdılar, orada bunların nikâhını kıydılar." (Günay, 2011: 351)

Düğünde saçı saçılması: Düğünlerin olmazsa olmaz ritüellerinden biri saçı saçmaktır. Saçı kuruyemiş, para, meyve gibi bolluk bereket bildiren unsurlar olabilir. Saçı saçılması bu unsurların gelinin üzerine ya da önüne doğru atılarak bunların sembolize ettiği bereketten gelinin de nasiplenmesidir. *Ateşkar oğlan* masalında damat gelinin üstüne para saçar. (Günay, 2011: 308)

Güveyi Tıraşı: Anadolu düğün geleneklerinden biri güvey tıraşıdır. Güvey tıraşı, düğünden önce damadın evinin bahçesinde ya da yakın bir yerde tıraş edilmesidir. "Damat tıraşı" da denilen bu ritüel Baskil'de "düğün günü damat ve erkek arkadaşları ile toplanıp işi bilen biri tarafından yapılır. Damat tarafından bahşiş verilir." (Kızılaslan, 2019: 44). *Allahın Belası* isimli masalda bu ritüel yer almaktadır.

3. Ölümle İlgili Âdet ve İnançlar

Ölüm zamanı: Ölümle ilgili inanışlardan ilki ölüm zamanıdır. Halk arasında kişinin ölüm zamanın Allahtan başka hiç kimse bilinemeyeceği inanışı vardır. Bu yanı sıra kişinin ancak zamanı gelince, vadesi yetince öleceğine dair inanışı da masallarda işlenen bir konudur. *Elma Kurdu* isimli masalda bir zenginin evine misafir olan padişah, evsahibinin yeni doğan çocuğu için remil atar. Remilden çocuğu evlendiği gece bir kurdun yiyeceğini öğrenen padişah, evsahibine çocuğu hemen evlendirmemesini, evlendireceğinde de kendisine haber vermesini ister. Çocuk büyüyüp yetişkin olur. Evlendiği gece padişah askerleriyle gelip evi kuşatır. Artık kurt çocuğu yiyemez diye düşünürken çocuğu padişahın yediği elmanın kurdu öldürür. (Günay, 2011: 277)

Ruhun Kuş Olması İnancı: Türklerde ruhun bir kuş biçiminde tasavvuru çeşitli anlatılarda sıklıkla vurgulanmaktadır.
Elazığ masallarında ruhun bir kuş biçiminde tasavvuru iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki, kişinin öldükten sonra ruhun kuş olarak görülmesi, ikincisi ise yeniden dirilmenin bir kuş vasıtasıyla gerçekleşmesidir. *Ateşkâr oğlan* masalında kuşların bir halka oluşturduğu yere lokma lokma doğranmış olan masalın kahramanının vücudu konur. Burada bulunan en küçük kuş, çevresindekilere verdiği nasihatle kahramanın yeniden hayat bulmasına yardımcı olur. (Günay, 2011: 305). Bu masalda kahramanın hayata yeniden dönüşünün bir işareti hapşırmasıdır. Hapşırmakla ilgili bir inanış, kişinin bu durumdayken kalbinin durduğuna dairdir. Bilindiği üzere hapşıran bir kişiye de "Çok yaşa!, temennisinde bulunulmaktadır. Bu temenniler ve buna mukabil olarak söylenen "Hep beraber!", "Sen de gör!" sözleri Türk İslam inancı çerçevesinde şekillenmektedir.

Yas Tutmak: Yas, ölmüş birinin ardından duyulan üzüntüdür. Anadolu'da yas süreci özel bir zamanı belirtmektedir. Bu süreç üç gün, yedi gün, kırk gün olabilmektedir. Kişiler, yas zamanı üzüntülerini günlük yaşamdaki üzüntülerinden farklı şekilde göstermektedirler. Bu aşamada farklı inanış ve uygulamaların varlığı göze çarpmaktadır. Masallarda yasla ilgili inanış ve uygulamalardan biri süresiyle ilgilidir. Elazığ masallarında tespit edilen bu sürecin çoğunlukla 40 sayısıyla ifade edilmektedir. Bu inanış *Allah'ın Belası* isimli masalda verilmiştir. Burada gelinine âşık olan padişahın kıza evlenmeyi teklif etmesi üzerine kız, 40 günlük yas süreci içinde olduğunu vurgular. (Günay, 2011: 384)

Mevlüt Okutmak: Ölüm sonrası mevlit okutmak, ölen kişinin yakınları tarafından onun hatırlanması amacıyla gerçekleştirilen bir ritüeldir. Ölümden sonraki 3., 7., 40. ya da 52. gün gerçekleşen bu ritüel *Çini Maçin Padişahı* isimli masalda yer almaktadır.

4. Büyü, Sihir, Falla Âdet ve İnançlar
Evlilikle ilgili remil: Fal baktırmak masallarda en sıklıkla işlenen konulardan biridir. *Neydin, Ne oldum, Ne olacağım* (Günay, 2011: 311) isimli masalda kızının fakir bir adamla evleneceğini remil atarak öğrenen bir padişahın kızını bu kaderden kurtarmak için uzak bir memlekete göndermek istemesi üzerine başlar. Masalda temelde işlenen ana fikir, kaderin Allah tarafından nasıl yazıldıysa aynen gerçekleşeceğidir.
Yeni Doğan çocuğun geleceğini öğrenmek için remil atmak: *Elma Kurdu* isimli masalda padişah yeni doğan bir bebeğin gerdek gecesi bir kurt tarafından yeneceğini öğrenir ve ona göre önlem alır.
Büyü: Büyü, masallarda sıklıkla kullanılan bir araçtır. Bu büyülerden biri ölü toprağı serpmektir. *İğci Baba* isimli masalda insan eti yiyen ve çeşitli kılıklara girerek genç kızları kaçıran biridir. İğci Baba'dan kaçan masalın kadın kahramanını etkisiz hale getirmek için İğci Baba bütün mahalleye ölü toprağı serper. (Günay, 2011: 311)
Muska: Muska da masallar da başarılı olmanın bir yoludur. *Arif Yusuf* (Günay, 2011: 454) isimli masalda kahraman askeriyle beraber askere giden padişahın

başarılı olması için muska hazırlar. Muskanın görünmeyen varlıkları harekete çağırma özelliği vardır. Masalda da bu kısım bu inanış çerçevesinde ele alınmıştır. Masalın bu kısmı şu şekilde anlatılır: "Hemen kulağının ardından bir kalem çıkarıyor, bir kağıda bir muska yazıyor, katlayıp vezire veriyor, vezir muskayı cebine koyuncaya kadar gökten öyle asker geliyor, öyle asker geliyor ki düşman hududunu mududunu geçiyor verdikleri memleketleri geri alıyorlar, düşmanın elindeki memleketleri de geri alıyorlar, on beş günde fethedip geliyorlar. (Günay, 2011: 454)

Ölü toprağı serpme: Büyü, masallarda sıklıkla kullanılan bir motiftir. *İğci Baba* masalında bir karı kocaya zarar vermek isteyen İğci Baba, yaptıkları kimsenin duyurmamak için mahalleye ölü toprağı serper.

4. Halk Dini İle İlgili İnanışlar:

Rüya:

Halk inanışlarında önemli bir yeri rüyalar oluşturmaktadır. Rüyalar bilinmeyeni işaret eden ancak halk tarafından geleceği öğrenmek, uyarılmak gibi işlevlerle ele alındığından önemli görülen durumlardır. *Allah'ın Belası* (Günay, 2011: 380) isimli masalda kahramana gelecekten haber veren kişinin Hızır olması rüyayı daha da önemli kılmaktadır. Bolluğu, bereketi simgeleyen Hızır'ın yer aldığı bu rüyada masalın kahramanı olan Allah'ın Belasının uykuya yatmadan önce "Allah kerimdir" demesi rüyayı gördükten sonra da kalkıp abdest alıp namaz kılması rüyanın gelecekten haber veren sahih rüya olduğu inancını pekiştirmektedir.

Türk Halk inanışlarında kırk sayısının önemli bir yeri vardır. İncelenen masallarda da bu sayının oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Örneğin *Allahın Belası* isimli masalda kahramanın sevdiği kız kırk gün boyunca yas tutar. Allahın Belası ile bu kızın düğünleri kırk gün kırk gece sürer.

Rüya ile ilgili düşünceler doğrultusunda kişinin evleneceği kişiyi rüyasında görmesi de hem masallarda hem diğer anlatılarda önemli bir motiftir. Kader inancını da yansıtan bu motifin bir örneği *Tüylü* isimli masalda ortaya çıkmaktadır. Bu masalda padişahın kızı, Acem Şahının oğluyla rüyasında birbirinde âşık olur. (Günay, 2011: 297) *Hint Padişahının Kızı* masalında da Yemen padişahının oğlunu rüyasında gören Hint padişahının kızının öyküsü anlatılmaktadır.

Hızır: Masallarda ele alınan inanışlardan biri de Hızır'la ilgilidir. Hızır, bolluk, bereket getirme, hastaları iyileştirme, güç durumlarda insanlara yardım etme gibi işlevleriyle gerek inanış ve uygulamalarda gerekse diğer türlerde olduğu gibi masallarda sık sık kendisinden bahsedilen kutsal şahsiyetlerden biridir. "Her geceyi kadir bil, her geni Hızır bil." düsturu doğrultusunda masallarda sıklıkla kendinden daha zor durumda olanlara yardım etmesi gerektiği inancı tekrarlanmaktadır. Genellikle masal kahramanın karşısına çıkan ve zor bir durumda olan biri, aslında Hızır'dır. Kahramanı bir sınavdan geçirir ve kendisine yardım eden kahramana yaptıklarının bir ödülü olarak yardımda bulunur. *Yaban Tezeği* isimli masalda annesinin tersine oldukça misafirperver ve yumuşak başlı olan kadın kahraman Hızır tarafından ödüllendirilir. Hatta masalda misafirperverlikle ilgili

kahramanın ağzından çıkan şu sözler oldukça dikkat çekicidir: "Ne kadar yemek yese de o fakire verilen yemeğin tadı ağzından çıkmazmış."(Günay, 2011: 432)

Tevekkül: Elazığ masallarında kadere tam bir tevekkülün olduğu görülür. Örneğin *Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım* isimli masalda padişahın kızı zengin bir adamla evlendirilir. Ancak düğünün olduğu gün yola çıktığında çıkan bir fırtınayla kızın tahtırevanı farklı bir yere taşınır. Anlatıcı bu kısımda kızın yer değişimini Cenabı Allah'ın inayetiyle olduğunu söylemektedir. (Günay, 2011: 281)

Dua: *Elma Ağacı* isimli masalda ejderhayı yaşadığı yedi kat yerin dibinde öldüren küçük kardeş ağabeylerinin ihaneti sonucu yeryüzüne çıkamaz. Ancak bir Zümrüdü Anka kuşuna su ve et vererek kendisini yeryüzüne çıkarttırmaya çalışır. Bu esnada et kalmayınca kendi bacaklarından keser ve kuşa verir. Kuş yeryüzüne çıkardığı oğlanın topalladığını görünce eti çıkarır ve dua ederek onun tekrar eski haline dönmesini sağlar. (Günay, 2011: 506)

Sonuç

Toplumsal değişimlerin en tesir ettiği konulardan biri halk inanışlarıdır. Bu sebeple bir bölgeye ait gelenek, görenek, âdet ve inançların tespit edilmesi, o bölgenin kültürel zenginliklerinin unutulmasını engelleyeceği gibi bunların gelecek nesillere ulaştırılması noktasında da büyük hizmet edecektir.

Bu bildiride Elazığ örneğinden hareketle masal metinlerinin bu bölgeye ait inanışlara dair büyük bir envanter niteliğinde olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

Çıplak, Nilgün "Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması", *TÜBAR*-XXIII-/2008-Bahar, 2008, s. 39-50.

Günay, Umay. *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

Günay, Umay, "Türk Masallarında Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Aile*si, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Aralık, 1992.

Kızılaslan, Caner, *Elazığ Baskil İlçesi Monografisi.* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyat Anabilim Dalı, Niğde, 2019.

ELAZIĞ/BASKİL EFSANELERİNDE RÜYA MOTİFİ VE İŞLEVLERİ

Seval KASIMOĞLU[815]
Esra ÖZCAN[816]

Öz

Bu çalışmada Elazığ/Baskil efsanelerindeki rüya motifleri ele alınarak bu motiflerin hangi işlevlerle kullanıldığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Uyku durumunda bireyin zihninde beliren hayaller olarak tanımlanabilecek rüya, insanlığın başlangıcından beri merak edilen ve yorumlanan olgulardan biridir. Ancak Türk kültüründe rüya yalnızca uyurken görülen bir hayaller dizisi olarak kalmamış kutsallık yönüne de dikkat çekilmiştir. Bu kutsallık yönü, gelecekten haber verme, kişiyi bu dünyadaki olaylara karşı uyarma, irşat ve cezalandırma gibi pek çok işlevle pekiştirilmiştir. Rüya motifinin ve işlevinin Türk kültür ve edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Âşık edebiyatı ve tasavvuf edebiyatının yanı sıra anonim halk edebiyatında da rüya ile ilgili motiflere sıklıkla rastlanmaktadır. Anonim halk edebiyatının mahsullerinden olan sözlü anlatıların pek çok türünde (masal, destan, efsane, mit, halk hikâyesi gibi) rüya motifinden yararlanılmıştır.

Sözlü anlatı türlerinden biri olan efsaneler, kaynağı ve söyleyeni belli olmadığı halde yüzyıllar boyunca halkın benimseyerek sonraki kuşaklara aktardığı, genellikle doğaüstü olayları ve kişileri konu alan, bir inanışa bağlı olan ve kutsal kabul edilen anlatılardır. Rüya motifinin doğrudan işlevinin gözlemlenebilmesi noktasında efsanelerin "güçlü bir inanışa" sahip olmalarının ve "kutsal olarak kabul edilmelerinin" önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda efsanelerde yer alan rüya motiflerinin temel işlevlerinin efsanelerin işlevleriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada rüya motifinin Elazığ/Baskil efsanelerinde hangi işlevlerle kullanıldığı ele alınarak bu motifin incelenen efsaneler bağlamında Türk kültüründeki önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Elâzığ, İşlev, Rüya.

DREAM MOTIFS AND FUNCTIONS IN ELAZIG/BASKİL LEGENDS

Abstract

In this study, it is aimed to determine the functions by which these motifs are used by addressing the dream motifs in Elazig/Baskil legends. The dream, which can be defined as dreams that appear in the mind of the individual in the state of sleep, is one of the phenomena that has been wondered and interpreted since the beginning of mankind. However, in Turkish culture, the dream was not only a series of

[815] Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, sevalkasimoglu@gmail.com, sevalkasimoglu@karatekin.edu.tr.
[816] Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ozcanesra18@gmail.com.

dreams seen while sleeping, but also drew attention to the direction of sanctity. This aspect of sanctity has been reinforced by many functions such as informing the future, warning the person to events in this world, and punishing him. The dream motif and function also play an important role in Turkish culture and literature. In addition to ashiq literature and sufi literature, motifs related to dreams are frequently encountered in anonymous folk literature. Many types of oral narratives (fairy tales, epics, legends, myths, folk tales etc.) which are the products of anonymous folk literature have been used in the dream motif.

One of the genres of oral narratives, legends, although the source and the saying are unclear, are narratives that are considered sacred and based on a belief, which is often about supernatural phenomena and people, which the people have adopted and passed on to the next generations for centuries, even though the source and the saying are unclear. It is seen that it is important that legends have a "strong belief" and are "accepted as sacred" in order to observe the direct function of the dream motif. In this context, the basic functions of the dream motifs in legends seem to be compatible with the functions of legends.

In this context, the study first emphasized the importance of dreams in Turkish culture, and then an analysis is made on the example of this motif after being informed about the functions in the legends compiled from Elazig/Baskil.

Key Words: Legend, Elazig, Function, Dream.

GİRİŞ

Tarih boyunca neredeyse bütün toplumlarda rüya önemli bir olgudur. Pek çok disiplinin inceleme alanına giren bu olgu, bireyin uyku esnasında gördüğü hayaller dizisidir. Toplumsal yaşamın kodlarıyla sarıp sarmalanan bir yapısı olan rüyaların toplumu doğrudan etkileme gücü de vardır. Bir başka ifadeyle rüyalar hem toplumun kolektif bilinçdışından beslenen hem de onu besleyen önemli olgulardır.

"Görmek" manasındaki "rü'yet" kökünden türeyen bir isim olan rüya Arapça bir sözcüktür. Uyku esnasında insan zihninde ortaya çıkan birtakım olay ve görüntülerin tamamını ifade eder (Çelebi, 2008: 306). İslam dini literatüründe üç tür rüyadan bahsedilmektedir: Rahmani rüya, Şeytani rüya ve Nefsanî rüya. Rahmani rüya, "insanın metafizik âlemiyle irtibatı sonucu gerçekleşen ve oradan aldığı müjdeleyici ve uyarıcı işaretlerin yer aldığı rüyalardır." (Akt. Çelebi, 2008: 307) Şeytani rüya, şeytan aldatması ve korkutmasıyla ortaya çıkan rüyalardır. Halk arasında bu tür rüyaların kimseye anlatılmaması gerektiğine inanılır. Şayet rüya sahibi rüyasından çok etkilenir ve mutlaka birine anlatması gerekirse, akar bir suya anlatmasının rüyanın gerçekleşme riskini ortadan kaldıracağına inanılmaktadır. Bu inançla ilgili bir uygulama da rüyanın anlatılmasından sonra sol tarafa üç kere tükürülmesidir. Bunun yanı sıra rüyanın gerçekleşmemesi için sadaka verilmesi de Anadolu'da oldukça sık karşılaşılan bir inanış ve uygulamadır. Nefsani rüya ise, kişinin kendisiyle alakalı rüyalardır. Bastırılmış duygulardan, arzulardan ve günlük hayat meşgalelerinden oluşur (Akt. Çelebi, 2008: 307).

Rüya motifi destan, masal, efsane ve halk hikâyesi gibi sözlü anlatım türlerinde çeşitli işlevlerle yer almaktadır. Kahramanı çeşitli olaylar karşısında uyarma ve ona yol gösterme, kahramanı cesaretlendirme, halk hekimliği, kahramana geleceğe dair bilgi verme gibi çeşitli işlevleri bulunan rüyalar, bu anlatıların çeşitli aşamalarında önemli görevler yüklenir.

21. yüzyılda rüyaları bilimin bir malzemesi haline getiren bilim adamı Sigmund Freud'tur. Freud, bilinçdışının bilinç yüzeyine çıktığı alanlardan biri olarak görmektedir rüyaları. Terry Eagleton "Bilinçdışına giden "anayol" rüyalardır." diyerek Freud'un görüşmelerine katılmaktadır.

Rüyaların en önemli işlevlerinden biri bireyin erginlemesine yardımcı olmasıdır. Özellikle rüyaların sahip olduğu sembolik dilin bu ergenleştirici işlevinin yerine getirilmesinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Eagleton bu konuda şunları söylemektedir:

> "Rüyalar da simgesel bir biçime bürünmüşlerdir; çünkü eğer bu malzeme dolaysız biçimde dışavurulabilseydi, bizi uyandıracak kadar rahatsız ve şoke edici olabilirdi. Biraz uyuyabilmemiz için bilinçdışı yardımsever bir tavırla kendi anlamlarını gizler, çarpıtır ve yumuşatır, böylece rüyalar, şifrelerinin çözülmesi gereken simgesel metinlere dönüşürler" (Eagleton, 2011:167-170).

Joseph Campbell ise rüyaların bir şaman gibi kişiyi erginleştirme özelliğinin olduğuna işaret ederek bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Düşlerin bilimi ve diliyle ilgili deneyim sahibi erginlenmiş birinin gözetiminde benlik gelişiminin tehlikeli krizlerinin vuku bulmasına izin verilir, sonra bu deneyim sahibi kişi kadim mystagogos (müridi erginleştiren kişi) ya da ruh rehberinin, yani sınavın ve erginlenmenin gerçekleştirildiği ilkel orman tapınaklarındaki büyücü-hekimin kişiliğini ve rolünü üstlenir" (Campbell, 2010: 20).

Ferial Ghazoul Hopkins[817] "Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Fonksiyonu ve Mahiyeti" (The Nature and Function of the Dream Motif in Turkish Folk Literature) başlığını taşıyan bildirisinde rüya motifinin işlevlerini altı başlık altında genel olarak incelemiştir. Bunlar:

> 1) Kehanet bildiren veya bir teamül koyan kutsal nitelik taşıyan rüyalar.
> 2) Alegorik mesajlı rüyalar, bu tür rüyalarda tabir ve tefsirle anlaşılan şifreli bir dil kullanılmaktadır.
> 3) Kompleks tabiatlı rüyalar, bunlarda olağanüstü anlayış ve tabiatüstü güç gerektiren olaylara işaret edilir.

[817] Hopkins, Iraklı bir akademisyen, eleştirmen ve çevirmendir. Irak, Lübnan, İngiltere, Fransa ve ABD'de eğitim gördü. Doktora derecesini 1978 yılında Colombia Üniversitesinden karşılaştırmalı edebiyat dalında aldı. Halen Kahire'deki Amerikan Üniversitesinde İngilizce ve karşılaştırmalı edebiyatın başkanı ve profesörüdür.

4) Eğitici ve ders verici rüyalar.
5) Âşık biyografileri etrafında teşekkül eden halk hikâyelerinde daima aynı şekilde ortaya çıkan rüyalar.
6) Hayal rüya karışımı rüyalar. (Akt. Günay, 1992: 89)

Rüyalar üzerine yapılan çalışmalardan biri de Mehmet Emin Bars'a aittir. Battal Gazi Destanı'ndaki rüyalar hakkında çalışan Bars, bu destandan yola çıkarak destanlardaki rüyaların işlevlerini sekiz başlık altında incelemiştir. Bunlar:

1. Kahramanın rüyada müjdelenmesi
2. Gelecekteki olayları bildiren rüyalar
3. Fetihlerin bildirildiği rüyalar
4. Tehlikelerin bildirildiği rüyalar
5. Sonucunda din değiştirilen rüyalar
6. Rehberlik eden rüyalar
7. Bir emir ve/ya istek içeren rüyalar
8. Sağaltıcı rüyalar
9. Esaretten kurtaran rüyalar
10. Kahramanın türbesinin belirtildiği rüyalar (Bars, 2015: 84-90)

Rüyaların halk kültüründeki yeri üzerine bir başka çalışma Mehmet Surur Çelepi tarafından hazırlanan doktora çalışmasıdır. Çeşitli halk anlatılarındaki rüya örnekleri üzerinden işlevsel bir çözümleme yapan Çelepi, efsanelerle ilgili detaylı bir inceleme yapmıştır. Çelepi'nin "Dinî şahsiyetler ile İlgili Rüyalar" üzerine yaptığı sınıflandırması şu şekildedir:

1.2. Dinî şahsiyetler ile İlgili Rüyalar
1.2.1. Keramet Örneği Rüyalar
1.2.2. Velilerin Ulviliğini Gösteren Rüyalar
1.2.3. Din Ulularının İkazlarını İçeren Rüyalar
1.2.4. Din Ulularının Rehberlikleriyle İlgili Rüyalar (Çelepi, 2012: VI-VII)

Görüldüğü üzere rüyalar, anlatıldığı türün amacını doğrudan yansıtan bir özelliğe sahiptir. Bunun yanında türler arasında ortak işlevli rüyalarda bulunmaktadır. Örneğin kahramanı uyaran ve geleceğe dönük onu hazırlamaya çalışan rüyalar neredeyse pek çok anlatılardaki rüyaların ortak özelliğidir.

Bu çalışmada Elazığ efsanelerinde temelde bir çatı oluşturabilecek iki özellik üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bunlardan biri rüyalarda görülen özellikle velilerle ilgili bilgilerin verildiği rüyalardır. Bu rüyalar genellikle keramet işlevi kapsamında ele alınmaktadır. Bildiride bu tarz rüyaların ve işlevlerinin incelenmesi "Veli ile İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri" başlığı altında incelenmiştir. Bildiride incelenen diğer rüyalar da velinin günlük dünyadaki kişilere yardım ve rehberlik ettiği, onları çeşitli olumsuz durumlara karşı uyardığı, gelecekten haber verdiği rüyalar olarak ele alınmıştır. Bu rüyalar "Toplum ve Bireyle İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri" başlığı altında ele alınmıştır.

İncelenen örnekler bağlamında din ulularıyla ilgili efsaneler konusunda belirlenen sınıflandırma denemesi şu şekilde maddelendirilebilir:

A. Veli ile İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri (Keramet İşlevi)

B. Toplum ve Bireyle İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri
   a. İkaz işlevi
   b. Kutsala Saygıyı Sağlama İşlevi
   c. Rehberlik İşlevi
   d. Sağaltma İşlevi
   e. Gelecekle İlgili Bilgi Verme İşlevi

Bu bağlamda bildirinin ilerleyen bölümlerindeki incelemeler yukarıda maddelendirilen bu sistematik çerçevesinde yapılacaktır.

ELAZIĞ/BASKİL EFSANELERİNDE RÜYA MOTİFİ

Anonim halk edebiyatının yazılı/sözlü ürünlerinden birisi de efsanelerdir. Eski çağlardan beri anlatılagelen, kaynağı ve söyleyeni belli olmayan yüzyıllar boyunca halkın benimseyerek sonraki kuşaklara aktardığı, genellikle olağanüstü olayları ve kişileri konu alan, bir inanışa bağlı ve kutsal kabul edilen anlatılardır. Kutsal kabul edilen bu anlatılar bir mekân, şahıs ve bir yer hakkında olabilmektedir. Bu efsaneler şayet dini yönü olan şahıslar hakkında anlatılırsa, dini efsane ya da menkıbe olarak da adlandırılmaktadır. Dini efsaneler (menkıbe), velilerin hayat hikâyeleri, ölümlerinden sonra göstermiş oldukları kerametleri, inanış, değer yargılarını içeren anlatılardır. Bu anlatılarda rüya motifi oldukça önemli bir yere sahiptir. Anlatının özellikle başlangıç ve gelişme bölümünde önemli bir yere sahip olan bu motif vasıtasıyla, veli kültünün göstergesi olan kerametin gerçekleştiği düşünülmektedir. Keramet, veliler tarafından gerçekleştirildiğine inanılan olağanüstü olaylardır.

Bu bildiride başta Baskil olmak üzere Elazığ'ın çeşitli ilçelerinden derlenmiş efsaneler işlevsel açıdan incelenecektir. Bu efsanelerin ortak noktası bir rüya motifi barındırmalarıdır. Veli kültünün izlerinin baskın olarak görüldüğü bu rüyalarda özellikle veli ile ilgili bilgi veren ve toplumu/bireyi bilgilendiren işlevlerin fazla olduğu tespit edilmiştir.

İncelenecek efsaneler, Hasan Baba, Marif Baba ve Hıdır Baba Efsanesi, Arap Baba Efsanesi, Kurşunlu Cami'nin Sakalı Şerifi Efsanesi, Evliya Baba (II), Karınca Kayası, Asker Ahmet Baba, Gül Bahçesinde Dört Yüz Yıl ve Deli Mustafa efsanesiyle ilgili üç versiyondur.

1. Veli ile İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri

Keramet bildiren rüyalar, veli kültünün bir yansımasıdır. Türk kültüründe önemli bir yeri olan veli kültünün bir özelliği, Allah'a yakın kabul edilen bir şahsiyetin ölümünden sonra göstermiş olduğu bazı kerametler ve bu kerametlere inanılmasıyla kendini gösterir. Velinin kutsalla bağlantısı insanların bu kültle alakalı ritüellerden, anlatılardan, rüyalardan medet ummalarına yol açmıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın da ifade ettiği gibi "Kültün gelişip yayılmasını, yerine göre mahallî olmaktan çıkıp genelleşmesini sağlayacak olan da odur. Velinin bulunduğu yerin dışındaki insanları külte iştirak ettiren bu kerâmetlerdir." (Ocak, 1992: 8). Bu noktada özellikle halk nazarında rüya, veliliğin bir onaylanma durumudur. İsmail

Görkem'in de belirttiği üzere, "Velilerin, iyi niyetli ve ihlâslı insanların rüyalarına girerek onlara yattıkları yeri rüyalarında göstermeleri ve söylemeleri, efsanelerde rastlanılan bir durumdur." (Görkem, 2006: 88)

Bir veliye ait olduğu düşünülen ve rüya aracılığıyla velinin nerede yattığının belirlenmesi ya da nereye gömülmesi gerektiğini anlatan keramet rüyalarını bu işlev altında incelemek mümkündür. Rüyada görülen kişi, daha önceden tanınmaz. Ancak rüyada kendisinin evliya, şehit gibi Allah katında yüce kişiler olduğunun bilgisi verildiğinden rüyanın yayılmasının akabinde bir türbe yaptırılır. Ziyaret Tepesi, Arap Baba, Üryan Baba ile ilgili efsaneler bu türden efsanelerdir.

Ziyaret Tepesi, "Baskil ilçesinin Şefkat mahallesinde Ziyaret Tepesi adı verilen mevkide yer alır. Yöre halkından Hacı Peker isimli şahsın ailesinden bir kişi rüyasında burada iki şehit olduğunu görünce buraya türbe yaptırmıştır." (Kıyak, 2012: 167).

Benzer bir sistematikle işleyen bir anlatı da Arap Baba ile ilgilidir. Başının kesilmesiyle bulunduğu bölgeyi önce kuraklıktan sonra selden kurtaran Arap Baba'nın bir veli olduğu rüya ile anlaşılmaktadır. Bir bakıma rüyanın doğru çıkması Arap Baba'nın da veli olarak onaylanmasını sağlamıştır. Efsane şu şekildedir:

> "Harput ve yöresine bir yıl yağmur yağmaz. Kuraklık, ardından kıtlık kapıya dayanır ve halk perişandır. Alacalı mescidin yakınlarındaki bir evde Selvi adlı yaşlı bir kadın rüyasında Arap Baba'nın başı kesilip bir dereye atılırsa yağmur yağacağını görür. Yaşlı kadın önceleri buna pek bir anlam veremez. Ancak aynı rüyayı üç gece üst üste görünce karar verir ve bir gece Arap Baba'nın cesedinin başını gövdesinden ayırır. Kesik başı dereye atar. Gerçekten de yağmur yağmaya başlar. Ama ne yağmur… Yağmur değil adeta tufan. Dereler coşar, her yanı sel basar ve bir türlü dinmek binmez. Yağmuru dört gözle bekleyen insanlar bu sefer de bu felaket karşısında muzdarip olurlar. Selvi kadın rüyasında Arap Baba'nın kesilen başı yerine konulursa yağmurun dineceğini görür. Arar kesik başı bulur, yerine koyar ve yağmur durur." (Sertkaya, 2012: 17)

Türk anlatıları içerisinde sıklıkla rastlanan motiflerden biri kesik baş motifidir. Kesik bir baş veya başsız bir gövde etrafında şekillenen bu anlatılarda başlıca tema din uğruna mücadeledir. Veli kültü çerçevesinde ele alınacak bu efsanede halkın yine zor bir durumdan kurtulmak, engelleri aşmak ve isteklerine kavuşmak için bu tür efsaneler aracılığıyla "türbede yatmakta olan zatın bu âlemden göçmesinden sonra, yardım ve yararının devam ettiği inancı ile izah edilebilir." (Kalafat, 2006: 3). "Anadolu'nun bazı bölgelerinde türbe ve ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan çeşitli Kesikbaş efsaneleri şeklinde Anadolu kültürüne yansıdığı görülen" Kesikbaş Destanı'nı "genellikle Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde bölgeye gelerek savaşan ve başının kesilmesine rağmen savaşmaya devam eden "Gâzî-Alp Tipi" çevresinde teşekkül etmiştir." (Kozan, Çelik, 2014: 9) Arap Baba efsanesi de bu çerçevede ele alınabilecek efsanelerden biridir.

Mansur Baba efsanesi Ziyaret Tepesi efsanesinde olduğu gibi doğrudan velinin yerini ve kimliğini aşikâr etmesiyle başlamaktadır. Bu anlatı ise kısaca şu şekildedir:

> "Vaktiyle camiin önündeki mezarlığa bitişik evlerden birisinde oturan Şahande namında bir hanım, gece rüyasında: Ak sakallı, nurani yüzlü biri bu kadının evine girmiş ve kendisine hitaben, "Üzerime pis sular döküyorsunuz, ya dökmeyiniz veya yerimi değiştiriniz" diye ihtarda bulunmuştur. Kadın rüya bu diyerek aldırış etmemiş. İkinci ve üçüncü gece aynı rüya tekrarlanmış, fakat üçüncü gece Şahande hanım cevaben: "Ben zavallı bir kadınım bu işi nasıl yapabilirim?" demesi üzerine: "Öyle ise git Beyzade'ye haber ver." diyerek gözden kaybolmuş. Kadın rüyasından uyanıp korku ve heyecan içerisinde sabahı bulmuş. Sabah olunca Beyzade'nin konağına gitmiş ve hadiseyi Beyzade'ye olduğu gibi anlatmış. Beyzade hemen Hacı Hamit Efendi'ye, Müftü'ye ve Evkaf dairesine haber göndererek öğle namazını Ulu Cami'de kılmak üzere bunları oraya davet etmiştir. Hacı Hamit Efendi, oğullan Hacı Mehmet Sait ve Kemal Efendileri de yanına alarak. Ulu Cami'ye gidip Beyzade'ye mülaki olmuşlar ve diğer zevatla birlikte namazdan sonra Evkaf dairesi odacısı Osman Ağa'nın getirdiği iki ameleye, Şahende hanımın gösterdiği mahal kazılınca büyük bir lahit meydana çıkmış. Lahidin içerisinde bir erkek, bir kadın ve iki de çocuk mezarının bulunduğu görülmüştür. Erkeğin mezar açılınca asırlarca evvel gömülmüş olan bir cesedin, dün ölmüş gibi hiç bir tarafının çürümediği tespit edilerek doğrudan doğruya telgrafla meşihata bildirilmiştir. Beş on gün sonra masrafı, cib-i hümayundan verilmek suretiyle üzerine bir türbe ve yanma bir zaviye yapılması hakkında irade-i saniye çıkmış. Bunlar yapılınca mezar taşma atfen isminin Mansur olduğuna göre türbe ve zaviyeye de Mansuriye ismi verilmiştir. (Aydoğmuş, 1998: 82)

Keramet bildiren rüyaların temel özellikleri hakkında ele alınan efsaneler çerçevesinde şunlar söylenilebilir:

Rüyanın birden fazla kez görülmesi keramet motifli efsanelerin temel özelliğidir. Bu anlatılarda sihirli rakam üçtür. Pek çok efsanede üç kere görüldükten sonra rüya sahibi harekete geçmektedir. Tesbih Baba diğer bir ismiyle de Üryan Baba efsanesinde Hacı Ali isimli biri üç gün üst üste aynı rüyayı görür. Bu rüya üzerine bir arefe günü kazma kürekle oğlu Süleyman'ı da yanına alarak Üryan Baba semtindeki aile mezarlığına gider. Harap ve düzeltilmesi gereken mezarları yaptıktan sonra Hacı Ali oğluna: "Evladım! Üç gecedir rüyamda bir deveci beni üç lülenin önünde devesine bindirerek tam şuracığa getirip indiriyor ve gözümün önünde kayboluyor. Gel kazalım bakalım ne çıkacak?" (Aydoğmuş, 1998: 278) diyerek rüyanın üç kez görülmesinin altını çizmektedir. Benzer şekilde Mansur Baba, Arap Baba ve Ziyaret Tepesi anlatılarında da bu üç günlük süreye dikkat çekilmektedir.

Keramet bildiren bu rüyalar, veli olarak nitelendirilebilmenin de ön koşullarından biridir. Birkaç efsanede bu özelliğin ön planda olduğu ve rüyanın görülüp bireyler ve toplum tarafından doğrulanmasından sonra kişinin bir veli olduğunun onaylandığı görülmektedir. Örneğin Üryan Baba efsanesinde veli hakkında bilgi verilirken şunlar söylenmektedir: "Üryan Baba, öncesi bilinmeyen,

mezarı ise sonradan bir rüya ile keşfedilen meçhul bir zattır. Bu sebeple bu kişi hakkında geniş bir bilgiye rastlanılamadı." (Aydoğmuş, 1998: 278) Benzer şekilde Arap Baba efsanesinin anlatılışında da Arap Baba'nın aslında bu kerametten önce veli olarak bilinmediğini ortaya koymaktadır. Efsanede bir kadının rüyasında "bir ölü başını keserek akarsuya atmasının" söylemesine üzerine "o sıralar yeni ölmüş bulunan kimsesiz ve garip biri olan Arap Baba'nın" başının kesildiği ve Arap Baba'nın bu olaydan sonraki gelişmelerle keramet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Rüyanın görülmesi her zaman toplumun ihtiyaç duyduğu bir zamana rastlamayabilir. Örneğin Arap Baba anlatısındaki velinin ortaya çıkışı, kimliğinin belirlenmesi bir kuraklık vakıası üzerinden anlatılmaktadır. Ancak Üryan Baba anlatısında rüyayı gören kişinin aynı rüyayı görmesinde bir hikmet aramasıyla keramet ortaya çıkmıştır.

2. Toplum ve Bireyle İlgili Bilgi Veren Rüyalar ve İşlevleri

Bu tür rüyalarda topluma/bireye açıkça ve doğrudan doğruya bir nasihat, emir yoluyla bir uyarıda bulunulmaktadır. Bireyin doğrudan rüyasına giren keramet sahibi birinin vasıtasıyla halkın ya da bireyin uyarılması sağlanır. Türk halk hikâyeleri, efsaneleri ve masallarında oldukça örneğine rastlanan ve sözlü mesaj taşıyan bu rüyalar genellikle günahsız, masum olduğuna inanılan biri tarafından görülmektedir. Bu rüyalar da hem rüyayı gören hem de rüyada görülen kişilerin mistik güçleri olduğu düşüncesi kişilerin bu masumluklarıyla pekiştirilir. Efsanelerde bu tarz rüyayı gören kişiler genellikle bir veli, meczup, yaşlı bir kadın/erkektir. Peygamberlerin, velilerin ya da toplumca kutsallığı kabul edilen birinin rüyada keramet gösteren kişi olması bu tür rüyaları rahmani rüyalarla ilintilendirmiştir.

İkaz işlevi:

Rahmani rüyalarla ilgili bir inanış, rüyaların görülme sıklıklarıyla ilgilidir. Özellikle birkaç defa görülen rüyanın bir uyarıda bulunan işaret barındırdığı ve rahmani bir rüya kabul edilmesi gerektiğine dairdir. Bir başka inanış ise Kuran-ı Kerim kaynaklıdır. Bu rüyalar Hz. Muhammed (sav) görüldüğü rüyaların sahih rüyalar olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Bu tür rüyaların bir kısmında rüyayı gören kişilerin ikaz edilmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kurşunlu Camisi'nde bulunan ve bir bezirgân tarafından çalınarak Afgan kralına satılan sakal-ı şerifle ilgili bir efsane bunun doğrudan bir örneğini sunmaktadır. Hz. Peygamberin rüyasına girmesiyle sakal-ı şerifin çalındığını öğrenen kral, onu tekrar camiye gönderir. Bir kerametin ortaya konulduğu başka bir efsane ise Deli Mustafa ile ilgilidir. Fiziki görünüşte deli ancak ruhsal olarak bir veli olduğuna inanılan Mustafa'nın kerametinin ortaya çıkarılması, özellikle din ulemalarıyla ilgili olarak anlatılmaktadır. Mustafa'nın bu kişilerle en çok tartıştığı alan kıyafetsiz dolaşmasındandır. Mustafa'ya giyinmesi yönünde ısrar eden kişilerin rüyalarında Hz. Peygamberi görmelerinin ardından sırasıyla Mustafa'nın söylediği "Di vur bir tane daha. Akşam görmedin mi sana ne dedi?", "Baba boş ver, sana Resulallah bile söz anlatamadı", "Ne'dem? Hz. Peygamber baş edemedi, ben mi baş edeceğim seninle?" (Görkem, 2006: 91) şeklindeki sözleri onun keramet özelliğini ortaya

koymaktadır. Bu bağlamda anlatılan bu efsaneler, deliliğin velilikle birlikte ele alınması gerektiği düşüncesini pekiştirmektedir.

Veli kültünün bir yansıması olarak veliler öldükten sonra da halka ikazlarda bulunup tehlikelere karşı onları uyarabilirler. Bu rüyaların genellikle sonuç kısmında uyarıyı dikkate almayanların cezalandırılacakları belirtilmektedir. Tabanbükü köyünde Şeyh Ahmed Dede Mezarlığı'nda yer alan bir mezar ziyaretgâh da Deli Kız'a aittir. Teslim Abdal'ın soyundandır. Menkıbe'ye göre Anadolu'da birçok sahte dede ve derviş ortaya çıktığı bir dönem, Şah İsmail durumu incelemek ve dedeleri sınav etmek için Anadolu'ya gider. Bu sınav esnasında Şah İsmail'in sorularına yalnızca Deli Kız cevap verir. Bunun üzerin Şah İsmail kendisine "Kızım senin adın Deli Kız değil, Dolu Kız olsun. Senin "sinin" (mezarın) ziyaret, toprağın kefaret olsun" der. (Kıyak, 2012: 173)

Kutsala Saygıyı Sağlama İşlevi

İkaz rüyalarının bir başka amacı kutsala saygıyı sağlamaktır. Veliler kültü kendi içinde bir takım tabular da oluşturmuştur. Bu tabuların temel işlevi kutsala olan saygının sağlanmasıdır. İkaz içeren rüyaların kimi bu işlevi sağlayarak kutsala saygıyı temin etmektedir. *Karınca Kayası* isimli efsane Keban Barajı'nın olduğu yerde eskiden bulunan kayalardaki karıncaları bir kişinin beslemesine karşı rüyasına giren bir ihtiyarın onu "Yaradan, Rabbü'l-Âlemîn, yarattığı mahlûkun rızkını vermekle mükelleftir. Sen Rabbü'l-Âlemîn'den daha mı merhametlisin ki, götürdün onlara buğday döktün?" diye rüyasında ikaz etmesiyle oluşmuştur.

Bu işlevin doğrudan göründüğü efsanelerden biri de *Gül Bahçesinde Dört Yüz Yıl* isimli efsanedir. Bu efsanede okuduğu bir kitaptaki "Allah'ın yanında bin yıl bir yıl kadardır. Bizim için çok uzun olan zamanlar Allah nezdinde çok kısadır." Sözünü okuyan bir rahibin bu sözün gerçek olmayacağını düşünmesi sırasında uykuya dalıp dört yüz yıl boyunca uyumasını konu almaktadır. Bir efsanede rahip çok az miktar uyuduğunu düşünürken 400 yıl uyuduğunu öğrenir.

Rehberlik işlevi

Rehberlik işlevi taşıyan ve alegorik özellik gösteren rüyalarda tabir ve tefsirle anlaşılan şifreli bir dil kullanılmaktadır. Sahip olduğu yanlış fikirleri ya da yürüdüğü yanlış yolları bireye sezdirerek bireyi hem dünya için hem de diğer dünya için adeta doğru yola sokmaktadır. Genellikle orman, dağ, su kültleri çerçevesinde anlatılan rüyaları bu kategoride ele almak mümkündür. Bu bağlamda ele alınacak efsanelerden biri Hasan Baba, Marif Baba ve Hıdır Baba Efsanesidir. Bu efsaneye göre, bir nineye rüyasında yeşil sarıklı, yeşil abalı biri "Söyle, o meşe ağacını kesmesinler. Orası bizim buluşup konuştuğumuz yer. Ağaç kesilirse aileniz iflah olmaz" der. Efsanenin bu kısmında kişinin kıyafetlerinin ve uyarıcı sözlerinin rüyanın alegorik olarak nitelenmesinde önemli bir etkisi vardır. İslam telakkisinde rüyada yeşil veya beyaz renk olumlu olanı işaret ederken siyah ya da kırmızı olumsuz olanı işaret etmektedir. Renk sembolizmi eşliğinde bu rüyanın rahmani bir

rüya olduğu ve kişinin bu rüyayı dikkate almazsa cezalandırılacağı fikri rüyada doğrudan ve açıkça ifade edilmiştir.

Rehberlik vasfı taşıyan bir başka efsane de Arap Baba efsanesidir. Bu efsanede rüyada görülen Arap Baba sayesinde Harput'ta bir zaman ortaya çıkan kuraklıkla mücadele edilmiş ve onun üstesinden gelinmiştir.

Sağaltıcı Rüyalar ve İşlevleri

Sağaltıcı rüyalar da toplumu ya da bireyin bilgilendiren rüyalar kapsamında ele alınmaktadır. Sağaltıcı rüyalar, rüyaya giren bir veli aracılığıyla yaşayan birine sağlıkla ilgili bir konuda rehberlik edilmesi amacını taşımaktadır. Bu işlevin görüldüğü rüyalardan biri Müftü Mehmet Kemalettin Efendi ile ilgilidir. Efsane şu şekildedir:

> "Müftü Mehmet Kemalettin Efendi, gözündeki rahatsızlık yüzünden bir gün İstanbul'a gider. Bir türlü şifa bulamaz. İstanbul'da hastanede yatarken bir gece rüyasında İmam Efendi'yi görür. O büyük mutasavvıf, elinde kahve tepsisi ile Müftü Kemalettin Efendi'nin odasına girer. Ona: "Kahveyi özlemişsindir, sana kahve getirdim." der. Müftü Kemalettin Efendi kahveyi içtikten sonra İmam Efendi'nin: "Telvesini gözüne sür ki iyileşsin." demesi üzerine fincanın dibindeki telveyi gözüne sürer. Sabah uyandığı zaman gözündeki ağrının kesildiğini görür. Birkaç gün sonra da tamamen iyileşir." (Aydoğmuş, 1998: 59)

Sağaltıcı rüyaların bir kısmının veli türbelerini çeşitli amaçlarla ziyaret eden kişilerin amaçlarına ulaşıp ulaşmamalarının belirlenmesinde de görmek mümkündür. Şeyh Hacı Hasan Baba türbesini ziyaret eden kişilerin "bir kısmı geceyi türbe içerisinde yatarak geçirirler. O gece gördükleri rüyalardan çıkarılan mesajla hastaların iyileşip iyileşemeyeceğini anlarlar." (Aydoğmuş, 1998: 265)

Gelecekle İlgili Bilgi Verme İşlevleri

Bu tür rüyaları da toplum ve bireyle ilgili bilgi veren rüyalar kapsamında değerlendirmek gerekir. Bu rüyalar, olumlu ya da olumsuz bir olaya referans olabilirler. Olumlu bir olaya referans verilen rüyalarda kahramanı gelecekte yaşayacağı olaylarla müjdelemek esasken olumsuz rüyalarda kişinin gelecekte başına gelecek olumsuz bir durum rüyalar aracılığıyla bildirilir.

Abdulvehhab Gazi ile bir efsane bu bağlamda ele alınabilir. Efsaneye göre Abdulvehhab Gazi Peygamber Efendimize, "Ya Resulallah rüyamda ağzıma yedi darı tanesi koydunuz" der. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, "Ya Abdulvehhab! Sen ulemay-ı müçtehidinden olacaksın" der. (Kıyak, 2012: 169)

SONUÇ

Türk kültüründe rüya önemli bir yere sahiptir. Bildiride dini efsanelerde ortaya çıkan rüyalar temelde bir velinin tanınmasını ortaya koyan keramet bildiren rüyalar ve ortaya çıktığı toplumu ve içindeki bireyleri çeşitli yönlerden bilgilendiren rüyalar olarak iki şekilde incelenmiştir.

İkinci grup işlevleri içeren rüyalar; gelecekten haber verme, uyarma, sağaltma, rehberlik etme, gelecekle ilgili bilgi verme gibi önemli mesajları içermektedir. Bu

bildiride Baskil başta olmak üzere Elazığ'ın çeşitli ilçelerinde bilinen dini efsanelerde rüya motifi ele alınarak bu motifin seçilen anlatılardaki işlevine değinilmiştir. Böylece bu efsanelerde ortaya çıkan rüyaların, anlatının temel bir unsuru olarak ortaya çıktığı, bu anlatılar vasıtasıyla toplumu çeşitli konularda bilgilendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Elazığ Valiliği Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma. Tanıtma ve Hizmet Vakfı (Eleskav),1998.

Bars, Mehmet Emin, "Türk Kültüründe Rüya Battal Gazi Destanı'nda İşlevleri", *International Journal of Language Academy* Cilt 3/1, 2015, s. 73 / 9.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.

Çelebi, İlyas, "Rüya" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. (XXXV), 2008, s. 306-309.

Çelepi, M. S. Türk Halk Kültüründe Rüya. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Doktora Tezi, 2012.

Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı.* (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Görkem, İsmail *Elazığ Efsaneleri*, Manas Yayıncılık. 2006.

Günay, Umay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, 1999.

Kalafat, Yaşar, "Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesik Baş Motifi", (2006) http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_siirt.pdf, (Erişim: 28.04.2020).

Kıyak, Abdülkadir. "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı -Baskil Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2., 2012. s. 159-181.

Kozan, Ali- Çelik, Mehmet Yusuf, "Kesikbaş Destanı ve Türk Kültüründe Kesikbaş'a Dair Yeni Bulgular", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2014.

Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, TTK, 1992.

Sertkaya, Burcu, *Elazığ Folklorunda Eski Türk İnanışlarının İzleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

KUTSAL ZİYARET MEKÂNLARI BAĞLAMINDA ABDULVAHAB GAZİ TÜRBESİ ÖRNEĞİ

Seval KASIMOĞLU[818]
Esra ÖZCAN[819]

Öz

Bu makalenin konusu Elazığ Baskil'de bulunan Abdulvahab Gazi Türbesi'nin Ahmet Yaşar Ocak'ın kutsallaştırma sistematiği çerçevesinde incelenmesidir. Ocak bu sistematiği üç başlıkta ele almıştır. Abdulvahab Gazi türbesi bu başlıklara göre incelenip sınıflandırılacaktır. Bu başlıklar şunlardır; birincisi veli adına yapılmış mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması, ikincisi söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, mesela bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması, üçüncüsü ise dua mahiyetinde olarak veli ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyetidir. Ocak bunların üçünün aynı anda bulunmasının gerekmediğini tek birinin olmasının da yeterli olduğunu söylemektedir.

Kutsal ile kutsallaşma kavramları birbirinden farklıdır. Kutsal kavramı insanlarda korkma duygusunu ve saygıyı çağrıştırmaktadır. Kutsallaşma ise bir kişinin, mekânın, nesnenin ya da bir figürün kutsal bir nitelik kazanmasıdır. Dolaysıyla kutsal kutsiyeti ifade ederken, kutsallaşma bir olgunun kutsallaşma sürecini ifade etmektedir. Bir mekânın, bir kişinin veya bir nesnenin kutsallık kazanması için o yerin ya da kişinin keramet göstermiş olması gerekmektedir. Gösterilen bu kerametler sonucunda insanların mekân ya da kişilere olan bağlılığı artmaktadır. Halk arasında bu gibi mekânlar ve kişiler hakkında bazı efsaneler, menkıbeler anlatılmaktadır. Abdulvahab Gazi türbesi ile ilgili de efsane, menkıbe anlatılmaktadır. Abdulvahab Gazi'nin ülkenin çeşitli yerlerinde (Sivas, Akşehir, Bayburt ve İznik) mezarının bulunduğu söylenmektedir. Birçok savaşta komutanlık yaptığı bilinmektedir. Türbeye dilek dilemek ve şifa için gidildiği söylenmektedir.

Elazığ Baskil'de Abdulvahab Gazi türbesi ile birlikte Sıddı Zeynep Türbesi, Hacı Hasan Baba, Seyyid Hoca Türbesi, Kasım Kadir Türbesi, Pir Kemal Türbesi, Ahmet Yesevi ve Şeyh Hasan Türbesi, Musa Havrani Türbesi, Şeyh Aziz Efendi Türbesi, Şeyh Muhammed Türbesi ve Pir Halil Mezarı olmak üzere on bir tane ziyaret mekânı bulunmaktadır.

Bu makalede Ahmet Yaşar Ocak'ın kutsallaşma tasnifine göre Abdulvahab Gazi türbesi ele alınacak ve türbe hakkında anlatılan efsanelerden de yararlanılarak bu tasnife göre çözümlenecektir.

Anahtar Kelimler: Abdulvahab Gazi Türbesi, Kutsallaşma, Elazığ, Türbe.

[818] Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, sevalkasimoglu@gmail.com, sevalkasimoglu@karatekin.edu.tr.

[819] Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ozcanesra18@gmail.com.

ABDULVAHAP GAZI TOMB EXAMPLE IN THE CONTEXT OF HOLY SITES

Abstract

The subject of this article is the examination of the Tomb of Abdulvahab Gazi in Elazığ Baskil within the framework of the sanctification system of Ahmet Yasar Ocak. Ocak deals with this systematic in three topics. The tomb of Abdulvahab Ghazi will be examined and classified according to these headings. These topics include; first, the tomb or tomb made in the name of the parent or the discovery of some of the items that are believed to be left by him, the latter is in question grave, shrine or property, such as the realization of some wishes, treatment of diseases, etc visits for any purpose and the scene of sacrifices and sacrifices during these, and the third is that in the form of prayer, the parent is concerned and a number of his words presence. Ocak says that three of them do not have to be found at the same time, but that it is enough to have one.

The concepts of sanctity and sanctification are different. The sacred concept evokes fear and respect in people. Sanctification is when a person, place, object or figure acquires a sacred quality. Therefore, while it expresses sacred ness, sanctification refers to the process of sanctification of a phenomenon. In order for a place, a person or an object to become sanctified, that place or person must have shown greatness. As a result of these revelations, people's devotion to places or persons increases. Among the people, some legends and legends about such places and persons are told. The legend about the tomb of Abdulvehhab Ghazi is also told. Abdulvehhab Gazi's tomb is said to have been found in various parts of the country (Sivas, Akşehir, Bayburt and Iznik). He is known to have commanded many battles. It is said that the shrine was visited for wishes and healing.

Elazig Baskil with Abdulvahab Gazi Tomb, Sıddı Zeynep Tomb, Hacı Hasan Baba, Seyyid Hoca Tomb, Kasım Kadir Tomb, Pir Kemal Tomb, Ahmed Yesevi and Şeyh Hasan Tomb, Musa Havrani Tomb, Şeyh Aziz Efendi Tomb, Şeyh Mohammed Tomb and there are eleven places to visit, including Pir Halil Tomb.

In this article, according to the sanctification classification of Ahmet Yasar Ocak's, the tomb of Abdulvehhab Gazi will be discussed and the legends about the tomb will be used to resolve according to this classification.

Key Words: Tomb of Abdulvahap Gazi, Sanctification, Elazığ, Tomb.

GİRİŞ

İslam'da kutsalı ifade etmek üzere Arapça "*k-d-s*" kökünden gelen "*kutsiyet*", "*kuddüs*", "*mukaddes*"; "*b-r-k*" kökünden gelen "*mübarek*" gibi kelimeler kullanılmaktadır. Arapça "*k-d-s*" kökünden türetilen kelimelerle ifade edilen kutsallık (kutsiyet), yaratılmışlık özelliklerinden ve mahiyetinin idrak edilmesinden münezzeh oluş manasında sadece Allah'a izafe edilir. (Haral'dan aktaran Adam, 2017: 46)

Kutsal, insanlarda korku ve saygı duygusu uyandırmaktadır. Bizatihi kutsal olan Allah, kutsalın da yegâne kaynağıdır. (Adam, 2017: 46) Kutsal insanların karşısına her şekilde çıkabilmektedir. Örneğin bu bir taş, ağaç, kişi, mekân ve her hangi bir figür kutsal olarak kabul edilebilmektedir. Kutsal olgusunu somut bir şekilde ortaya koyan Mircea Eliade bunları "ayinler, mitler, ilahi biçimler, kutsal ve tapılan

nesneler, simgeler, kozmolojiler, theologo umene, mukaddes insanlar, hayvanlar, bitkiler, kutsal yerler ve benzerleri" (Eliade, 1991: 27) olarak çeşitlendirmektedir.

Türk Halk İslamında kutsalla ilişki kurma biçimlerinin başında, velayet anlayışı ve velilik inancı ile bağlantılı bir biçimde yatır, türbe, mezar vb. kutsallık atfedilen mekânlar etrafında teşekkül eden inanç ve pratikler gelmektedir. (Parladır, 2011: 125)

Ahmet Yaşar Ocak *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* adlı eserinde veli kültünü incelemiştir. Ocak, kült oluşabilmesinin üç aşamada gerçekleştiğini söyledikten sonra bunları şu şekilde maddelendirmektedir:

1. Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması,
2. Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,
3. Dua mahiyetinde olarak Velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti.

Ocak, bu üç aşamanın herhangi birisinin bulunması durumunda bile kutsaldan bahsedilmesi için yeterli olduğunu söylemektedir. (Ocak, 1992: 9). Ocak'ın bu üç aşamadan oluşan sistemine dördüncü bir özelliği Gürol Pehlivan eklemektedir: ―veli ile ilgili çeşitli halk anlatmalarının topluluk içinde yaşaması, anlatılmaya devam etmesi. (Pehlivan'dan aktaran Koç, 2018: 95)

Ocak, Velî kültünü "kısaca, fevkalâde kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin her hangi bir konuda-sağ veya ölü iken-yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır şeklinde tarif" etmektedir. (Ocak, 1992: 6)

Veli kültüyle ilgili bu sistematikte Ocak, özellikle ilk maddenin önemli olduğunu belirtirken bu türbelerde yer alan eşyaların da velinin günlük hayatında kullandığını düşündükleri tespih, takke, pabuç, cübbe vb. olduğunu söylemektedir. (Ocak, 1992: 10)

ABDULVAHHAB GAZİ TÜRBESİ

Abdulvahhab Gazi Türbesi, Baskil'in batısındaki dağın zirvesinde bulunmaktadır. Abdulvahhab Gazi Dağı'nda bir mağaranın içinde yer alan bu türbeye ulaşım biraz zahmetlidir. Ulaşım belli bir mesafeye kadar araçla ve daha sonra patika yoldan sağlanmaktadır. Karakaya Baraj gölüne gömülen ve eskiden Kale Köyü olarak bilinen yerin "hemen üst kısmına düşen ziyaretgâha dik bir yamaçtan çıkılır. Bir mağara içerisinde bulunan bu türbenin ön kısmı duvarla örülerek bir kapı ve iki pencere konulmuştur. İç kısmı sanduka bölümüyle birlikte yer yer betonla sıvanıp bir oda haline getirilmiştir. Abdulvahhab Gazi'nin mağara içerisindeki sandukası üç metre uzunluğunda olup, baş ve ayak uçlarında herhangi bir kitabe yoktur. Sahil yolu üzerinde bulunan bu ziyarete dik bir patika yolla on dakikada çıkılır." (Kıyak, 2005: 52)

Halkın kolektif bilinçdışında yer etmiş ve hislerine tercüman olmuş kişilerin pek çok yere ait olduğu görülmektedir. Yunus Emre, Nasrettin Hoca gibi kişilerin yanı sıra Abdulvahhab Gazi de bu kişilerden biridir. Abdulvahhab Gazi'nin bugün

yurdun birçok yerinde mezarı bulunmaktadır. Bu yerler başta Elazığ/Baskil ilçesi olmak üzere Sivas, Akşehir, Bayburt ve İznik'tir. Rivayetlere göre Abdulvahhap Gazi katıldığı bir savaş sırasında yaralanıp şu anda türbesinin bulunduğu dağa çıkıp yerleşmiştir. Aynı menkıbede Abdulvahhab'a bu süreçte tedavileri konusunda yardımcı olan ve Müslüman olarak ismini Sıdkı Zeynep olan değiştiren bir Bizanslı bir kadının mezarı da yine burada bulunmaktadır.

Hz. Peygamberin sancaktarlığını yapan ve pek çok savaşta yer alan Abdulvahhab Gazi Malatya'nın fethinde Battal Gazi ile birlikte mücadele etmiştir. "Osmanlı Şehirleri" adlı kitabında Pars Tuğlacı Abdulvahhab Gazi'nin peygamber soyundan geldiğini belirtir. Rivayete göre;

> "Bir gün Hazreti Peygamber sabah namazını kılmış sahabeleriyle sohbet ederken söz Rum diyarına gelir. Bunun üzerine ashap arasında bulunan Abdulvahhab Gazi Peygamber Efendimizden izin alarak Rum diyarı hakkında methedici açıklamalarda bulunur. Bu konuşma üzerine Peygamber Efendimizin gönlü Rum diyarına meyleder. Bunun üzerine Allah Teâlâ Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Peygamber Efendimize bu bölgenin fetih müjdesini verir. Daha sonra Peygamberimize "İki yüz yıl sonra Malatya'dan Hamza gibi pehlivan, Ali gibi heybetli olan ve adı Cafer olan bir yiğit ortaya çıkacak. Bu yiğit bu diyar fethedecek" der. Haberi alan Allah'ın Resulü'nün bir anda yüzü açılır. Daha sonra ashabına dönerek "Allah Teâlâ Rum vilayetini bana ve ümmetime bağışladı" diye müjde verir. O mecliste bulunan Abdulvahhab Gazi "Ya Resulullah, o devri kim görecek?" diye sorar. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) tekrar gelerek Abduvahhab'ın başını sıvazladı ve ağzının yârini iki yüzyıl sonra Cafer'e (Battal Gazi) teslim edilmek üzere Abdulvahhab'ın ağzına bıraktı. Abdulvahhab Gazi ise kendisine verilen bu emanetleri iki yüz yıl sonra Malatya'ya giderek Cafer Gazi'ye iletip şehit düşene kadar onun en yakın silah arkadaşı olur. (Kutlu Özen'den aktaran Kıyak, 2010: 162)

Çeşitli vilayetlerde (Sivas, Akşehir, Bayburt, İznik) türbesi bulunmaktadır. Abdulvahhab Gazi'nin türbesi başta Elazığ olmak üzere çevre illerden de sık sık ziyaret edilmektedir. Kutsal sistematiğinin oluşumunda veli kültü çerçevesinde gerçekleştirilen ritüellerin de önemli bir yeri vardır. Bu ritüeller de kutsalla bağlantılı bir şekilde oluşturulan inanışlar silsilesi toplum nazarında bu kültün yerini de ortaya koymaktadır.

Abdulvahhab Gazi türbesi, halkın bazı ihtiyaçlarının giderilmesi için medet umdukları yerlerin de başında gelmektedir. Türbeye çocuğu olmayan kadınlar gitmekte ve burada bir tören yapıp, kendilerini türbeye sembolik olarak satıp bunun sonucunda çocuk sahibi olacaklarına inanmaktadırlar. Bunun yanı sıra erkek çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin de sıklıkla gittikleri yerlerden biridir Abdulvahhab Gazi Türbesi. Bu ziyaret ve adak sonunda erkek çocuğu olan aileler çocuklarına Abdulvahhab, kız çocuğu olanlar ise Zeynep ismini verirler.

İsmail Görkem bu ziyaretgâhta çocuğu olmayan kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir ritüeli şu şekilde anlatmaktadır:

> "Çocuğu olmayan kadınlar önce niyet ederler. Kral Kızı'nın mezarına giderler. Boyunlarına dolak, yular gibi şeyler dolarlar. Orada para kapışmak için gelen çocuklar vardır. Kadınlar çocukların hangisini severse yuların

ucunu ona verir. Çocuk yuları çekerek kadını kabrin etrafında üç defa dolandırır. Çocuk: "Kulunsuz kısrak satıyorum alan var mı?" diye bağırır. Oradaki çocuklar "üç bin, beş bin on bin…" diyerek fiyatı artırırlar. Neticede kadının kocası: "Yüz bine bana yarar" der. O zaman başka kimse fiyat artırmayıp; "hayırlı uğurlu olsun" derler. Kadın gidip Abdulvahhab Gazi'nin kabrine yüzünü sürer, dileğini diler. Mezarın ayak tarafından bir ufak mağara vardır. O mağaranın içinde kesilen kurbanın "omaca" ve "kaburga" kemikleri bulunmaktadır. Omaca gelirse kadının oğlu, kaburga gelirse kadının kızı olur. Doğacak çocuk erkek olursa Abdulvahhab, kız olursa Zeynep adını verirler." (Görkem, 1988: 136)

Türbeyi ziyaret edenlerin bir kısmı da çeşitli bedensel ve zihinsel bozukluğu olanlardır. Eğer bu hastaların dilekleri yerine gelirse adamış oldukları kurbanlarını tekrar gelerek kesmekte ve fakir halka dağıtmaktadırlar. Eskiden yöre halkı yağmur dualarını da burada yapmaktadırlar. Muhtarın, imamın yanı sıra günahsız, masum olarak görülen çocukların, delilerin, yaşlıların bu ritüele iştirak etmesi sağlanarak yağmur duasına özellikle kutsal bir gün olarak görülen cuma günü gidilir. Yağmur yağdırmak amacıyla gidilen ziyaretgâhta kılınan namazın ve edilen tövbenin ardından çevreden toplanan 70.000 taş okunarak bir torbaya doldurulur. Daha sonra bu torbalar köyün en masumları kabul edilen köyün imamı, çocukları ve yaşlıları tarafından nehire veya çaya atılırdı. Ayrıca bu duaya katılan çocukları sevindirmek için onlara çeşitli hediyeler de verilirdi. (Kıyak, 2005: 52)

Türbenin dışında yan tarafta bulunan mağara duvarında yer alan delik bir alana insanlar elini sokarak dilek tutarlar. Buraya parmaklarını temas ettirdiklerinde dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Türbeyi ziyaret amaçlarından biri de şükürdür. Çeşitli olumsuz durumdan kurtulanlar ya da çeşitli istekleri gerçekleşenler buraya şükür amacıyla gelirler. Ziyaretçilerin bir kısmı türbe etrafında bulunan ağaçlara dileklerini dileyip bez bağlamakta ve mum yakmaktadırlar.

Abdulvahhab Gazi Anadolu'da görülen veli tiplerinden gazi-savaşçı veliler grubuna girmektedir. Abdulvahhab Gazi Peygamber Efendimize sancaktarlık yapmış, Malatya'nın fethinde Battal Gazi ile birlikte savaşmış ve daha birçok savaşta da komutanlık yapmıştır. "Müseyyeb-nâme, Battal-nâme, Danişmend-nâme, Mirkatu'l Cihad ve Saltuk-nâme" gibi eserlerde Arap İslam ordularının Anadolu'nun fethine yönelik savaşlarında Abdulvahhab Gazi'nin gösterdiği başarı ve kahramanlıklar destanlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların yanı sıra 1996 yılında yayımlanan *Abdulvahab Gazi Hazretleri ve Gazâ Arkadaşları* isimli kitap bu değerli şahsiyet hakkında yapılan en geniş araştırma eserdir. Bu çalışma Necati Demir ve Kutlu Özen tarafından hazırlanmıştır.

Kutsallaştırma sistematiğinde çeşitli halk anlatıları, kutsalın toplumsal kabulünün önemli bir göstergesidir. Bu minvalde çeşitli destanlar, masallar, efsaneler, menkıbeler, türküler kutsalın toplumsal kabul boyutunu ortaya koymaktadır. Özgür Taburoğlu, kutsalın kutsal olmayanla bir araya geldiği noktayı ara biçimler olarak ifade etmektedir. Ara biçimler, kutsalla dünyevinin bir araya geldiği ve kaynaştığı düzeydir. Taburoğlu, ara biçimlerin özellikleri hakkında şunları söylemektedir:

> "Ara biçimler"in bir yüzü kutsallıkta, diğer yüzü zındık, dünyevi taraftadır. Bir tarafı sonsuzluktayken, diğer tarafı şimdi ve buraya bakar. Ara biçimler yer ve ötesi arasında dururlar. Bu yönden hayaletlere benzerler; hem şimdi ve burada gibidirler, hem de değildirler. Ara biçim ne tam olarak kutsaldır ne de zındık, ne tam olarak maneviyat alanına aittir, ne de dünyevi, gündelik mekana. (Taburoğlu, 2008: 21)

Ara biçimler "Abartılı bir put, pagan bir tapım nesnesi olarak da ortaya çıkabilir, yazılı ve incelikli bir metin, sözlü bir ifade, söylence, hurafe şeklini de alabilir." (Tanburoğlu, 2008: 21) diyerek bu kavramın örneklerini sunan yazarın bu sözlerinden hareketle ritüelleri, efsaneleri, menkıbeleri de ara biçimlerin bir örneği olarak okumak mümkündür. Efsaneler, menkıbeler, destanlar gibi sözlü kültür ürünleri kutsalın halk tarafından anlaşılması için somut veriler sunmakta ve "mutlak kutsallığı ifşa etmektedir." (Eliade, 1991: 76). Bu bağlamda Abdulvahhap Gazi türbesi hakkında anlatılan bir menkıbe şöyledir:

O dönemde Bizanslıların elinde bulunan ve bir Bizans tekfuru tarafından yönetilen Mar Ahron Kalesi Abdulvahhab Gazi ve komutasındaki askerler ile kuşatma için hazırlıklar yapar. Yıllar öncesinden kalenin içini dışını gözetleten Abdulvahhab gazi kuşatma için günleri sayar. Kuşatma günü geldiğinde elçiler ile haber göndertir. Bizans tekfuruna, kan dökmeden, savaşmadan ve halkın huzur içinde yaşayacağı temennisiyle kaleyi boşaltmalarını ister. Bizans tekfuru bu teklifi geri çevirir ve elçileri de alaycı bir tavırla geri gönderir. Abdulvahhab Gazi cevabı alınca kaleye yakın bir yere gelerek kuşatma hazırlıklarını tamamlayıp kuşatmayı başlatır. Abdulvahhab Gazi ve ordusundan korkan Bizans ordusu, panik içinde kaleyi savunmaya çalışır. Günler süren kuşatma, günden güne zorlaşmakta ve her iki tarafın vermiş olduğu kayıplarla tarafları geri çekmiştir. Kuşatma sırasında Abdulvahhab Gazi'nin ordusu yiyecek ve su sıkıntısı yaşamaktadır. Kayıpların da vermiş olduğu moral bozukluğu askerler arasında huzursuzluklara yol açmıştır. Battal Gazi'den yardım istenmiş ama gereken yardım gelmemiştir. Abdulvahhab Gazi ve ordusunun bu sıkıntısından haberdar olan Bizans tekfuru, durumu fırsat bilip saldırıya geçmiştir. Savaş sırasında Abdulvahhab Gazi yaralanmıştır. Abdulvahhab Gazi komutasındaki askerler verilen kayıplar sonrası geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Abdulvahhab Gazi ormanlık bir alanda çalılar arasında yaralı olarak kalmıştır. Mar Ahron kalesinde kuşatmanın kalkmasıyla halk köylerine dönerek eğlence ve ziyafetlere başlamışlardır. Kalede de bu ziyafetler yapılmış savaşan askerler için eğlenceler düzenlenmiştir. Kralın kızı Kayser de bu eğlenceler sırasında eğlenirken gökyüzünden kayan yıldızları seyrederken yıldızların aşağı doğru kayarken dağın eteğine doğru kaydığını ve orada bir ışık belirdiğini görmektedir. Eğlencenin devam ettiği diğer gün de aynı durumla karşılaşan Kayser bu ışığı merak edip, gizlice oraya gitmiştir. Yaralı olan Abdulvahhab Gaziyi görüp onu yakındaki mağara içine taşımıştır. Mağara da yaralarını sarıp kendisine su verip kaleye dönmüştür. Ertesi gün yine kimseler bir şey söylemden Abdulvahhab Gazinin yanına gitmiştir. Kendisine gelen Abdulvahhab Gazi ile konuşup kim olduğunu öğrenmiştir. Abdulvahhab Gaziden etkilenen Kayser, günlerce yanına gelip onun yaralarını sarmış, günlerce yiyecekler götürmüştür. Abdulvahhab Gazi İslam'ı yaymak için geldiğini, savaşmak için

gelmediğini amaçlarını anlatır. İslam'ı Kaysere anlatan Abdulvahhab Gazi Kayser'i de İslam ile tanıştırır ve Kayser Müslüman olur. Kayserin adını Sıtkı Zeynep koyar. Kalede yalnızlaşan Kayser etrafındaki kişilerce bu durumu fark edilmiştir. Kral kızının tavırlarından hoşlanmayıp bir çobana kızını takip etmesini tembihlemiştir. Ertesi gün yine Abdulvahhab Gazi'nin yanına giden kızı gözetleyen çoban nereye gittiğini görür ve her şeyi öğrenir. Çobanı fark eden Kayser, çoban ile konuşup ona bir kese altın vererek krala söylememesi için yalvarır. Çoban bir müddet krala söylemez. Ancak elinden kaybettiği Kayserin acısına dayanamayıp durumu krala anlatır. Kral hemen kızını ve Abdulvahhab Gazi'yi yakalatmak için asker çıkarır. Kayser o sırada köyde herkesin bildiği yaşlı bir kadının yanında onunla sohbet etmekte ve olanları ona anlatmaktadır. Olanların hepsini bilen yaşlı kadına şaşıran Kayser ne yapacağını bilemez. Yaşlı kadının tembihlerine rağmen Abdulvahhab Gazinin yanına doğru yol alır. Yolda pusu kuran askerler Kayser'i beklerler. Abdulvahhab Gazi'nin bulunduğu kaleye varmadan yol üzerinde askerler Kayseri orada şehit ederler. Ardından Abdulvahhab Gazi'nin bulunduğu mağarayı basarak Abdulvahhab Gazi'yi orada şehit ederler. O günden sonra günlerce kesilmeyen yağışlar başlar, kara bulutlar Mar Ahron Kalesi üzerinden eksilmez. Bağlar bahçeler su altında kalır, Köy halkı perişan olur. Yağmur dindiği bir gece yörede Müslüman olan yaşlı kadın ve etrafındaki kadın ve erkekler toplanarak önce Sıtkı Zeynep'i şehit edildiği yerde gömeler. Ardından Abdulvahhab Gazi'nin şehit edildiği mağara içinde gömerler. (Kızılaslan, 2019: 154)

Abdulvahhab Gazi'nin ile ilgili çeşitli menkıbelerin yanı sıra halk arasında mevcudiyetini sürdüren manilerin de var olduğu görülmektedir. Bunlardan biri şu şekildedir:

Muşar dağında yaşanan ızdırap
Üzerinde parçalanır esbap
Elinde düşmez o yüce kitap
Güneş gibi doğar Gazi Abdulvahap
Güller soldu, sarardı yaprak
Onunla yeşerdi bizim kutsal toprak (Kızılaslan, 2019: 17)

SONUÇ

Anadolu'da veli kültü canlı bir şekilde yaşamaktadır. Hem sözlü kültür ürünlerinde hem de çeşitli ritüeller aracılığıyla varlığını devam ettiren bu kült, kutsallaştırma sistematiği çerçevesinde ele alınmaktadır. Kutsal insanın doğaüstü güçlerle irtibatı sağlayan her şeydir. Bir nesne, figür, kişi, mekân, zaman gibi her hangi bir şey kutsal ortaya çıkmaktadır. Kutsalın tezahür ettiği yerler ise kutsal mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bildiride Abdulvahhab Gazi türbesi kutsal ziyaret mekânları bağlamında Ahmet Yaşar Ocak'ın kutsallaştırma tasnifine göre ele alınmıştır ve Ocak'ın sistematiğine göre bu türbenin incelenebileceği görülmüştür.

Ocak'ın kutsallaştırma sistematiğinin ilk maddesi olan veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyalarının bulunmasına Abdulvahhab Gazi'nin mağara içindeki türbesi örnek gösterilmiştir. İkinci madde de bu türbelerdeki ritüeller ele alınmaktadır. Türbeye

çocuk dilemek için çocuğu olmayan kadınların gittiği ve şükür amaçlı ziyaretler yapıldığı bilinmektedir. Dilekleri kabul olan kişiler tekrar türbeye gidip orada adak kurbanı kesmektedirler. Ocak'ın üçüncü maddesi kutsallığın toplumsal kabulünü de ortaya koymaktadır. Hem Abdulvahhab Gazi'ye hem de türbesine dair çeşitli halk anlatıları da bu maddeye örnek olarak gösterilmiştir.

Kaynakça

Adam, Baki, "Kutsal Nedir?" *Halk İnanışları El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 2017 s.45-66,.

Arık, Durmuş- Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Halk İnanışları El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 2017.

Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, 1. Baskı, 1991.

Görkem, İsmail**,** "Abdulvehhab Gazi'ye Ait İnanış ve Gelenekler", İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğler Malatya, 1988.

Görkem, İsmail**,** *Elazığ Efsaneleri*, Manas Yayıncılık, 2006.

Kızılaslan, Caner, *Elazığ Baskil İlçesi Monografisi*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kıyak, Abdulkadir, *Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kıyak, Abdulkadir, *Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, 2010.

Ocak, Ahmet Yaşar Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, TTK, 1992.

Parladır, Halil Saim, "Heterodoksi, Türk Halk İslamı ve Evliya Kültü", *Sosyoloji Dergisi*, S.25, 2011, ss, 125-133.

Taburoğlu, Özgür, *Dünyevi ve Kutsal: Modernlerin Maneviyat Arayışları Metis* Yayınları, Birinci Basım: Haziran 2008

TÜRK HALK MÜZİĞİ ÇATISI ALTINDA BASKİLYÖRESİNEAİT ESERLERİNİNCELENMESİ VE ANALİZİ

Aygün ÇAM*

ÖZET

Türk halk müziği, köklerini orta Asya'dan alan gelenekçi, milli manevi değerlere sahip, kendi öz kültürünü iyi yansıtabilen, duygu yoğunluğu yüksek olan bir müzik türüdür. Binlerce yıllık geçmişe sahip olmasının yanı sıra, Türkler dünyada müzik terimiyle ilk ilgilenen toplulukların başında gelmektedirler. Anadolu toprakları da bu gelenekçi yapının kök saldığı kültürel birikimin zirvede olduğu topraklardır. Egeden Karsa, Trakya ya büyük bir hazine barındırmaktadır. Elazığ ilimize bağlı Baskil ilçesi de Türk halk müziği açısından önem arz eden bir bölgedir. Anadolu ozanlık geleneğinin günümüz de devam eden ender yerlerden birdir. . Halk müziği açısından oldukça zengin olan Arguvan, Hekimhan, Arapgir, Tunceli, Erzincan gibi bölgelere de kaynaklık etmektedir. Baskil Şeyh Hasanlı ozanlardan günümüze kalan birçok sayıda Türk halk müziği eseri bulunmaktadır. Bu eserlere örnek verecek olur isek; Şeyh Hasanlı Derviş Aliye ait, *Gönül gel seninle muhabbet edelim*, *sabahtan uğradım ben bir figana, Nefes harç eyleme, geldim şu âleme ıslah olayım* gibi. Yine Şeyh Hasanlı Teslim Abdala ait olan, *Seherde bir bağa girdim, gel ha gönül havalanma, canım kurban olsun*, gibi Türk halk müziğinde ki köklü eserler hem yöre olarak hem de doğduğu topraklar Baskil ilçesidir. Bu çalışmamızda da bahsettiğimiz eserlerin melodik, makamsal, ritmik özellikleri ayrıntılı olarak incelenerek oluşturulan tablolar ile analizleri gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Halk müziği, Baskil, Analiz

UNDER THE TURKISH FOLK MUSIC ROOF OF THE BASKİL ANALYSIS

Abstract

Turkish folk music is a kind of music that has its roots in Central Asia, has national spiritual
values, can reflect its own culture well, and has a high intensity of emotion. Besides having thousands of years of history, Turks are among the first communities in the world to deal with the term music. Anatolian lands are the lands on which cultural accumulation is at the top of this traditionalist structure. From Ege to Kars has a great treasure for Thrace. The district of Baskil, which is connected to our Elazig province, is an important area for Turkish folk music. Anatolian minstrel tradition is one of the rare places that continues today. Arguvan, which is very rich in folk music, is also a source for regions such as Hekimhan, Arapgir, Tunceli and Erzincan. There are many Turkish folk music pieces left from the bards of Baskil Seyh Hasan. If we give an example to these works; It belongs to Seyh Hasan, Dervish Ali, Come and let's have a conversation with you. The rooted works in Turkish folk music, which belongs to Seyh Hasan Teslim Abdal, I have

* haluk_aygun@hotmail.com Elazığ Belediye Konservatuvarı Türk Halk müziği bölüm başkanı, koro şefi

entered a bond in the city, come and take off my heart, my dear victim, is the district of Baskil, both locally and the land where he was born. In this study, the melodic, authority, and rhythmic properties of the works we have mentioned will be analyzed in detail, and analyzes will be carried out.

Key words: Turku, Folk music, Baskil, Analysıs

1. GİRİŞ, TÜRK HALK MÜZİĞİ

Anadolu halkının dertlerini, söylemlerini, sevdalarını, yaşanmışlıklarını dile getirebildiği halkın kendi ürünü olan müzik alanıdır. Geleneksel unsurları bünyesinde barındıran Türk Halk Müziği yayıldığı alan, zamanda derinliği ve ele aldığı konular itibariyle hem farklı hem de önemli bir müzik türüdür. Bünyesinde barındırdığı, yöresel ve ulusal kültüre yönelik aktarılabilir materyallerden dolayı da iletişim alanında önemli rolünün olduğu düşünülmektedir.

‘’Türk Halk Müziği, toplumun ortak duygu ve düşüncelerini yalın, samimi, coşkulu ve içli ezgilerle anlatan köklü bir müzik sanatıdır. Türk halkının zevkle dinlediği bu müzik, doğal ve sosyal olayları, acı, sevgi, özlem ve gurbet gibi ortak duyguları, insanımızın mertlik ve kahramanlık gibi ulusal özelliğini, tarihî olayları konu alan büyük bir kültür hazinesidir. Türk insanının tüm yaşantısını halk müziğimizde, özellikle onun sözlü biçimi olan türkülerimizde görmek mümkündür. Oluşumunda hiç bir sanat endişesi taşımayıp yalnızca duygu, düşünce ve yaşantı ürünü olarak ortaya çıkan Türk Halk Müziği, ritim yönünden çok zengin, ezgisel açıdan ise oldukça renklidir. Tarihi çok eskilere dayanır. Türk insanının çağlar boyunca kendi kendine ürettiği, geleneklerini sürdürdüğü anonim karakterli soylu bir müziktir. Yöresel özellikleri açısından oldukça zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Her bakımdan Anadolu halkının ruhunu anlatan köklü bir halk sanatıdır. Ancak, Türk Halk Müziği denince onu sadece Anadolu coğrafyasıyla sınırlandırmak doğru olmaz. Yaşadıkları ülke ve bölge neresi olursa olsun, oluşturulan bu eserlerin tek sahibi Türk insanıdır. Türk halk müziğinin temel özelliklerini sıralayacak olur isek;

1.Türk halk kültürüne dayalı bir kültür olması

2. Yakıcısının bilinmemesi, anonim olması

3. Otak halk verisi yapısına dönüşmesi için, derin geçmişi olması

4. Kulaktan kulağa sözlü gelenek halinde yaşamını sürdürmesi

5. Sanat endişesi taşımaması, iddialı olmaması

6. Yöresel dil, tavır ve üslup özelliklerini taşıması

7. Müziğin şiirle uyum içinde olması

8. Kişisel bir görünümden ziyade toplumsal bir görünüm içinde olması şeklindedir.[820]

[820] KINIK Mehmet, *BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK TÜRK HALK MÜZİĞİ VE TÜRKÜLER.* Erciyes Üniversitesi iletişim dergisi. s.2, 2011

1.1 BASKİL İLÇESİNDE YER ALAN MÜZİK FORMLARI

Elazığ ili Baskil ilçesi müzik yapısı olarak çok köklü ve gelenekçi bir yapıya sahiptir. Urartular, Asurlular, Doğu Roma, Selçuklular, Osmanlılar, gibi medeniyetlerin bu bölgede yaşam sürmeleri müzikal anlamda hem zenginlik hem de çeşitlilik oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Baskil Şeyh Hasan'lı ozanların asker kökenli olmaları Anadolu'da ender görülen cenk türkülerinin, Köroğlu ayağının oluşmasına, Şeyh Hasan köyünde yer alan Alevi dergâhlarının varlığı Semah, Nefes ve deyişlerin oluşmasına, yine Baskil ilçesinin. Fırat nehrine 118 km. kıyısının olması ağıtların, uzun havaların, türkülerin oluşmasına büyük ölçüde sebebiyet vermiştir. [821]

Gerçekleştirmiş olduğumuz çalışmalar neticesinde Baskil ilçesinde tespit edebildiğimiz Türk halk müziği formları şu şekildedir.

- Ağıt
- Nefes
- Türkü
- Ağırlama
- Deyiş
- Kalenderi
- Köroğlu ayağı
- Semah
- Uzun Hava
- Cenk havaları

[821] Mustafa TOSUN Dede(87), Ali Seydi KARADUMAN(65), Celal ÖZBEY(72), Nesimi BUDAK(45) Baskil Şeyh Hasan köyü 13.10.2019 kişisel görüşme.

2. BASKİL ŞEYH HASANLI DERVİŞ ALİYE AİT ESERLERİN ANALİZİ

Derviş Ali Elâzığ'ın Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyü doğumludur. Şeyh Hasan'ın soyundan gelir. Türbesi ise, büyük dedesi olan Şeyh Ahmet'in türbesi ile yan yanadır. Derviş Ali'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Fakat ölüm tarihi 1771 olarak türbenin kapısında yazılıdır. Şiirleri arasında en çok bilinen, Gönül gel seninle muhabbet edelim, Sabahtan uğradım ben bir figana, Nefes harç eyleme gibi eserlerdir. Derviş Ali şiirlerinde dönemim bozuk ve aksak yönlerine dikkat çeker. Teslim Abdal'ın soyundan gelen bir Alevî-Bektaşî âşığıdır. Kendisini şiirlerinde hâk âşığı olarak tanımlamaktadır. [822]

Fotoğraf 1. Derviş Ali'ye ait Şeyh Hasan köyünde yer alan türbesi.

Nefisdir adamı talar

Adafa elmaya salar

Üç kürt oğlu suya dalar

Battımola çıktımola

Derviş Alinin Baskil ilçesine bağlı Adaf köyünde bir menkıbe üzerine okuduğu dörtlük.

2.1 GÖNÜL GEL SENİNLE MUHABBET EDELİM (TÜRKÜ)

Derviş Alinin en bilindik eseri olup, konu olarak tasavvufi öğretilere değinilmiştir

GÖNÜLGEL SENİNLE MUHABBET EDELİM

[822] DOĞAN Oğuz, *AŞIKLIK GELENEĞİNDE ELAZIĞIN YERİ VE ÖNEMİ*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Semineri. 2017

YÖRE	ŞEYH HASAN
KAYNAK KİŞİ	ALİ EKBER ÇİÇEK
DERLEYEN	ALİ EKBER ÇİÇEK
DERLEME TARİHİ	___
USÜL	5/8 AKSAK OLARAK NOTAYA ALINMIŞTIR.
RİTMİK YAPI	**Ölçü kalıbı (2+3) şeklindedir** Elle vuruluşu ise şu şekildedir: ve
GÜFTE	DERVİŞ ALİ

Tablo 1. Gönül gel seninle muhabbet edelim adlı eserin analizi[823]

Makamsal Dizi	UŞŞAK
Konusu - Türü	Aşk Sevda
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	5/8
En Pes Ses	La
En Tiz Ses	Fa
Ses Genişliği	6 Ses

[824]

Bu eserimizin sözleri Baskil Şeyh Hasan'lı Derviş Ali'ye ait olup müziği ise Ali Ekber ÇİÇEK kaynaklıdır. Türk Halk müziği'' kırık havalar ''çatısı altında yer almaktadır.

Gönül Gel Seninle Muhabbet Edelim,
Araya Kimseyi Alma Sevgilim,
Ya Benim Kimim Var Kime Yalvarayım,
Kaldır Kalbindeki Karayı Gönül.

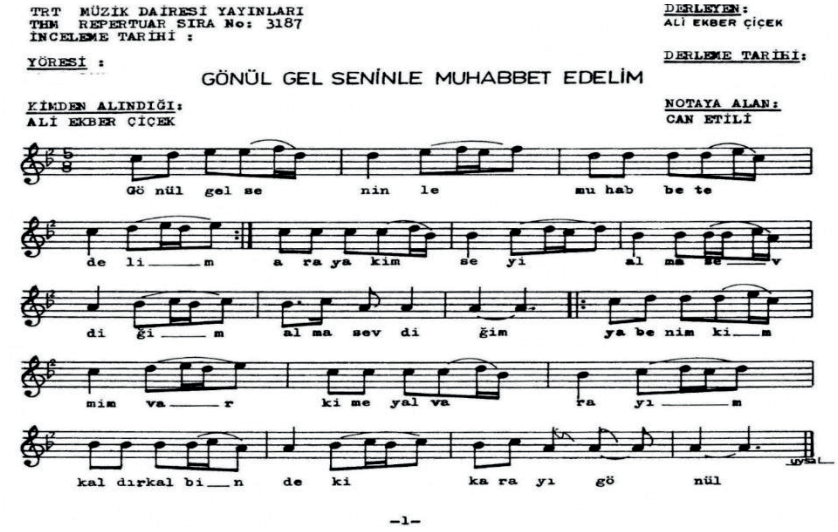
Dünya İçin Gül Benzini Soldurma
Halden Bilmeyene Halin Bildirme
Tabip Olmayana Yaran Sardırma
Azdırırsın Bir Gün Yarayı Gönül

Solmazsa Dünyada Güzeller Solmaz,
Bu Dünya Fanidir Kimseye Kalmaz.
Yalan Dolan İle Sofuluk Olmaz,
Mümin Olan Bekler Berayı Gönül.

Derviş Ali'm Öğüt Verir Özüne,
Gönül Lütfeyledi Geldi Sözüne

[823] Tablo için Fırat üniversitesi Devlet Konservatuvarı Öğretim üyesi Öner Kova'dan destek alınmıştır.
[824] https://www.repertukul.com/GONUL-GEL-SENINLE-MUHABBET-EDELIM-3187 14.02.2020

DERVİŞ ALİ

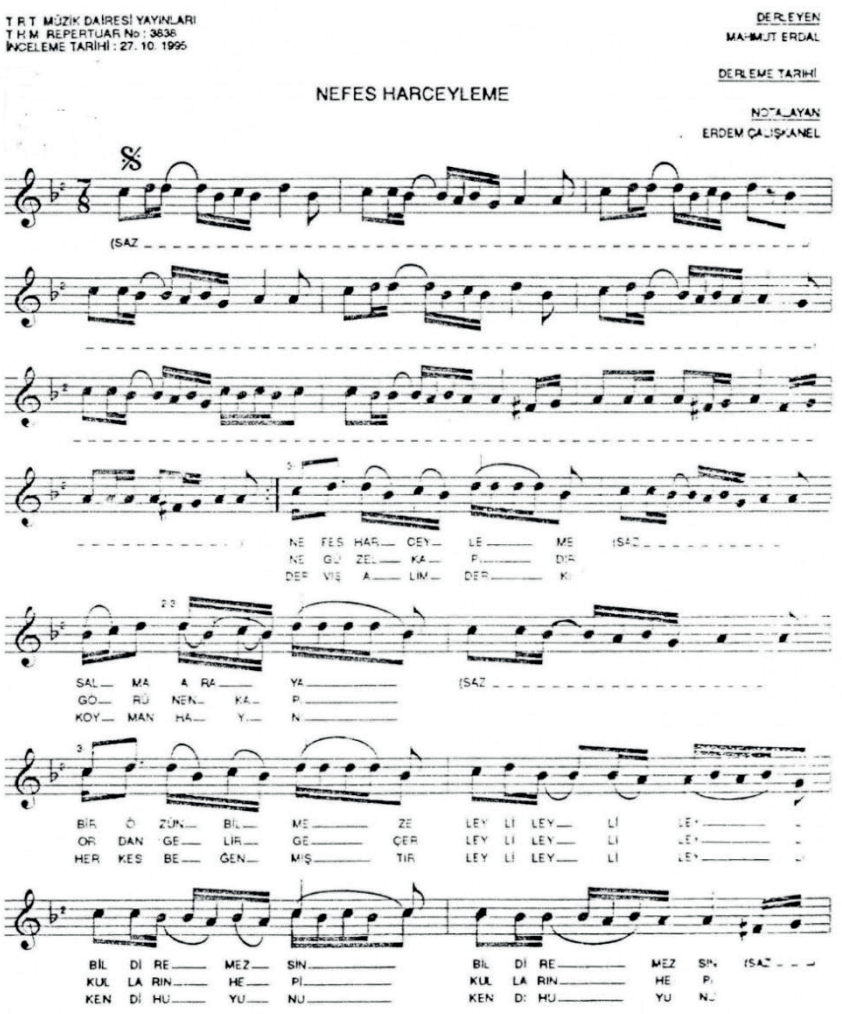

Gönül gel seninle muhabbet edelim adlı türkünün notası. [826]

[825] TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı
[826]

2.2 NEFES HARÇ EYLEME (NEFES)

Nefes Harceyleme, Baskil Şeyh Hasan'lı Derviş Ali'ye ait olan bir eserdir.

827

[827] TRT Türk halk müziği repertuvarı.

Makamsal Dizi	UŞŞAK
Konusu - Türü	Deyiş
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	7/8
En Pes Ses	Sol
En Tiz Ses	Re
Ses Genişliği	5 Ses

[828]

Tablo 2 Nefes Harcayleme adlı eserin makamsal analizi.

Nefes Harcayleme Salma Araya
Bir Özün Bilmeze (Leyli Leyli Leyli) Bildiremezsin
Müşteri Olmadan Gelip Geçene
Gel Al Demeyinen (Leyli Leyli Leyli) Aldıramazsın

Ne Güzel Kapıdır Görünen Kapı
Ordan Gelir Geçer (Leyli Leyli Leyli) Kulların Hepi
Yüz Bin Emek Çeksen Yapılmaz Yapı
Kumdan Duvar Örme (Leyli Leyli Leyli) Kaldıramazsın

Derviş Ali'm Der Ki Koyman Hayını
Herkes Beğenmiştir (Leyli Leyli Leyli) Kendi Huyunu
Dibi Delik Kaba Hak'kın Suyunu
Taşıyıp Yorulma (Leyli Leyli Leyli) Dolduramazsın

Derviş Ali'ye ait nefesin sözleri.

3. BASKİL ŞEYH HASANLI TESLİM ABDALA AİT, TÜRK HALK MÜZİĞİ ESERLERİNİN ANALİZİ

Teslim Abdal Elazığ iline bağlı Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyü doğumludur. Şeyh Ahmed Dede soyundandır. Türbesi bu köyde bulunmaktadır. Askeri kökenli oluşunun yanı sıra ozanlık geleneği çerçevesi altında nefesler kaleme almıştır. Anadolu'da ismi her yerde duyulmuştur. Teslim Abdal'ın soyu günümüzde de Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyünde devam etmekte olup, onun şeceresinden gelenler çalıp söyleme geleneği içerisinde dedelerine ait nefesleri icra etmektedirler.

[828] www.repertukul.com 14.02.2020

Şeyh Hasanlı Teslim Abdala ait eserlerin en başında *Seherde bir bağa girdim, Gel ha gönül havalanma, Canım kurban olsun adı güzel Muhammed*, gibi Türk halk müziği nefesleri gelmektedir.

Fotoğraf 2 Teslim Abdal 7. Kuşak torunu Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyü 1936 doğumlu Mustafa TOSUN Dede

3.1 SEHERDE BİR BAĞA GİRDİM (NEFES)

Seherde Bir Bağa Girdim
Ne Bağ Duydu Ne Bağbancı
El Vurup Güllerin Derdim
Ne Bağ Duydu Ne Bağbancı

Bağın Kapusunu Açtım
Sayın Ki Cennete Düştüm
Yar İle Tenha Buluştum
Ne Bağ Duydu Ne Bağbancı

Seherin Bülbülü Öttü
Öttü De Murada Yetti
Teslim Abdal Yükün Tuttu
Ne Bağ Duydu Ne Bağbancı [829]

Teslim Abdal Şeyh Hasan-i

[829] http://www.turkuler.com/ 16.02.2020 saat: 14.32

SEHERDE BİR BAĞA GİRDİM

YÖRE	ŞEYH HASAN
KAYNAK KİŞİ	Mustafa TOSUN
DERLEYEN	Nida TÜFEKÇİ
DERLEME TARİHİ	13-10-1969
USÜL	2-4 Dört zamanlı Usül
TÜRÜ	Nefes
GÜFTE	Aşık İsmail Daimi

Tablo 2 Seherde bir bağa girdim adlı nefesin analizi.

Makamsal Dizi	UŞŞAK
Konusu - Türü	Deyiş
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	2/4
En Pes Ses	Sol
En Tiz Ses	Sol
Ses Genişliği	8 Ses

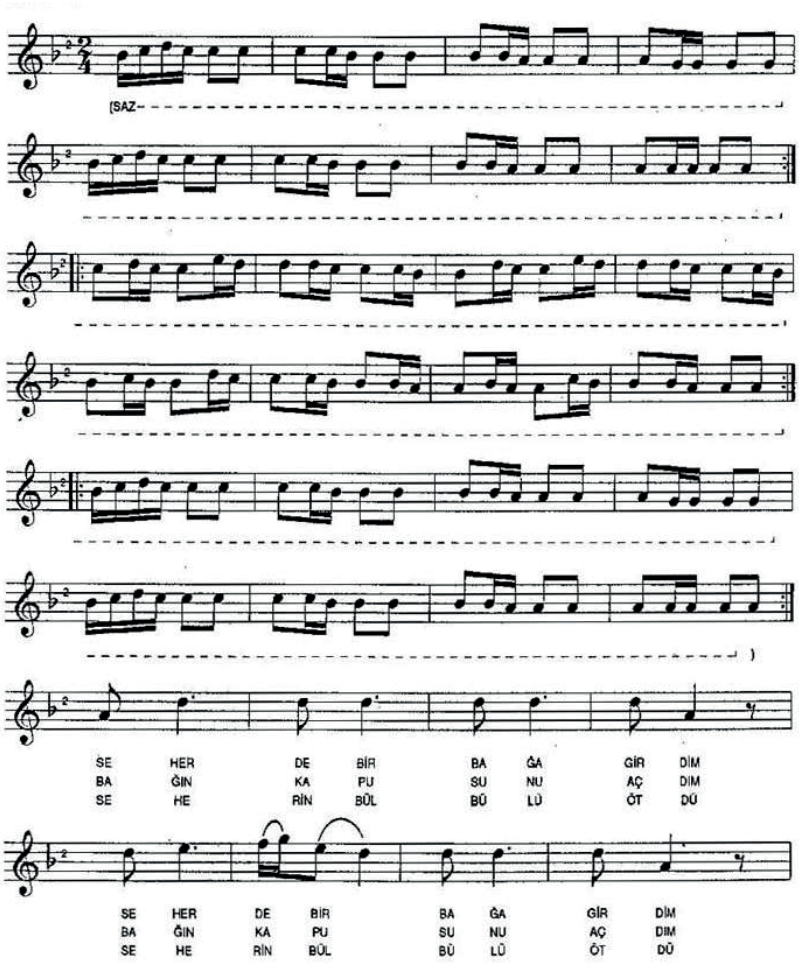
830

831

[830] www.repertukul.com/seherdebirbagagirdim. 14.02.2020

[831] Mustafa TOSUN Dede ile kişisel görüşme (87) 10.20.2019 kişisel görüşme.

SEHERDE BR BAĞA GİRDİM

832

[832] TRT Türk halk müziği repertuvarı

3.2 GEL HA GÖNÜL HAVALANMA

GEL HA GÖNÜL HAVALANMA

YÖRE	ŞEYH HASAN
KAYNAK KİŞİ	-
DERLEYEN	Nida TÜFEKÇİ
DERLEME TARİHİ	13-10-1969
USÜL	2-4 Dört zamanlı Usül
RİTMİK YAPI	-
GÜFTE	Aşık İsmail Daimi

Tablo 3 Gel ha gönül havalanma adlı eserin analizi.

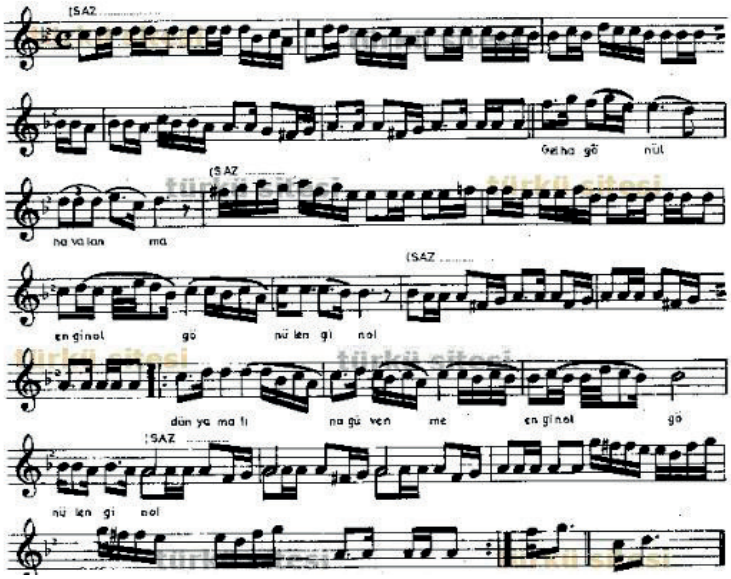
Gel Ha Gönül Havalanma
Engin Ol Gönül Engin Ol
Dünya Malına Güvenme
Engin Ol Gönül Engin Ol

Şu Dünyanın Hali Böyle
Yalan Yahşi Geçer Şöyle
Söyledikçe Engin Söyle
Engin Ol Gönül Engin Ol

Gökde Uçar Huma Kuşu
Bilmeyenler Atar Taşı
Enginlik Gönülün İşi
Engin Ol Gönül Engin Ol

Teslim Abdal Özüm Haktır
Sözümün Yalanı Yoktur Engin Söyle Büyüklüktür
Engin Ol Gönül Engin Ol[833][834]

GEL HA GÖNÜL HAVALANMA
(TESLİM ABDAL'DAN)

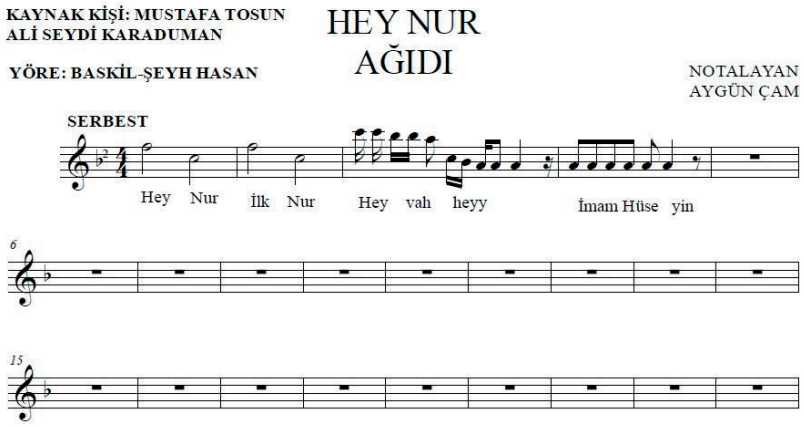
Makamsal Dizi	HÜSEYNİ
Konusu - Türü	Deyiş
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	4/4
En Pes Ses	La
En Tiz Ses	Sol
Ses Genişliği	7 Ses

835

[833] http://www.turkuler.com/sozler/turku_gel_ha_gonul_havalanma.html
[834] www.turkusitesi.com. 14.02.2020
[835] www.repertukul.com./gelhagönül havalanma. 14.02.2020

4. HAYNUR AĞITI (AĞIT)

Haynur, Şeyh Hasan köyünde Muharrem ayının sekizinci gününde Hz. Hüseyin'e ağıt olarak yakılan sadece bu köye özgü olan bir matemdir. Ezgisel olarak Anadolu'da eşine rastlanan tek türdür diyebiliriz. Bu anlamda Haynur (İlknur) çok özel bir konuma sahiptir. Şeyh Hasan köyünden Ali Seydi KARADUMAN Dede ile Mustafa TOSUN Dede bu ağıtı bizlere Muharrem ayında kaynak kişi olarak aktardılar.

Haynur ağıtının sözleri

Hey Nur …İlk Nur…

Hey vah hey İmam Hüseyin

Gövlere boyandılar… karalar bağladılar

Hey vah hey İmam Hüseyin

(Cemaatla söylenir) HEY NUR İLK NUR RAHMAN İMAM HÜSEYİN

İşte geldi Fatıma Ana

Ağlaşırlar yana yana…

Eyvah ey imam Hüseyin..

(Cemaatla söylenir) HEY NUR İLK NUR RAHMAN İMAM HÜSEYİN

Gökte bulut bölük bölük bölündü

Dertli ciyer delik delik

Eyvah hey imam Hüseyin

(Cemaatla söylenir) HEY NUR İLK NUR RAHMAN İMAM HÜSEYİN

Ne yatarsın susuz sahra yerde
Ak gövde kızıl kanda
Eyvah hey imam Hüseyin
(Cemaatla söylenir) HEY NUR İLK NUR RAHMAN İMAM HÜSEYİN

Yeremi battı ol çeşmeler
Çaylardamı battı gurban…
Eyvah hey imam Hüseyin
(Cemaatla söylenir) HEY NUR İLK NUR RAHMAN İMAM HÜSEYİN[836]

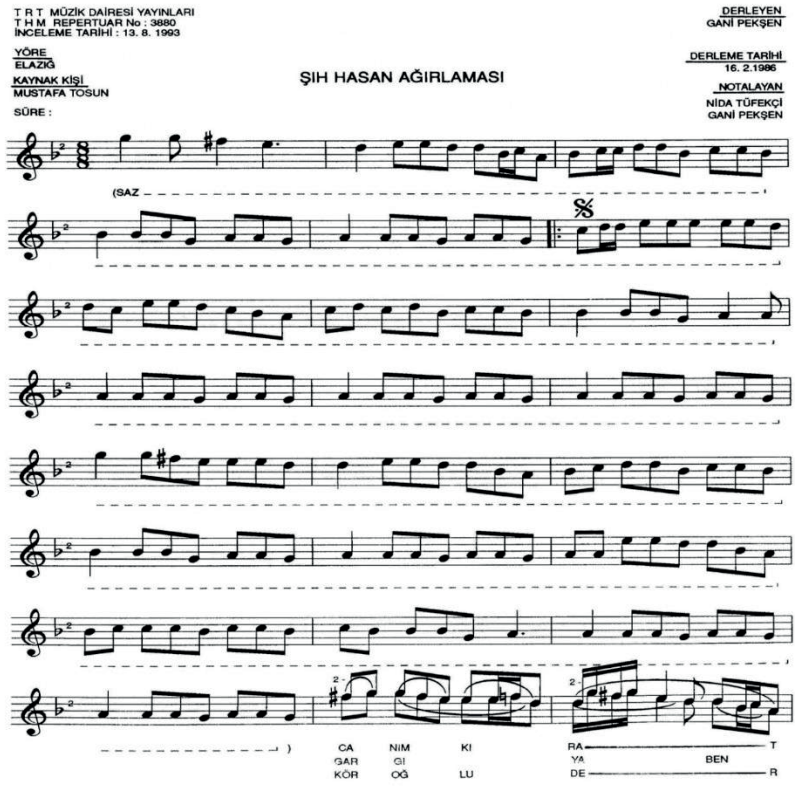
MAKAMSAL DİZİ	UŞŞAK
TÜRÜ	AĞIT
USÜL	SERBEST ÖLÇÜ
EN TİZ SES	DO
EN PES SES	LA
SES GENİŞLİĞİ	10 SES

[836] Ali Seydi KARADUMAN(65) Dede'den dinlenerek yazılmıştır.10.10.2019. *Baskil Şeyh Hasan köyü*

Tablo 4 Haynur adlı ağıtın makamsal analizi.

5. ŞIH HASAN(ŞEYH HASAN) AĞIRLAMASI (KÖROĞLU AYAĞI)

Ağırlama Türk halk müziği bünyesinde halaylarda veya semahlar da giriş kısmı olarak kullanılıp, daha düşük ritimlerden oluşmaktadır. Şıh Hasan Ağırlaması adlı eser Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan köyüne ait olup Kaynak kişi Mustafa TOSUN Dede'dir. 5/8 7/8 8/8 gibi farklı ritim gruplarını içermektedir.

837

837 TRT Türk halk müziği repertuvarı.

ŞIH HASAN AĞIRLAMASI	
YÖRESİ	Elazığ
KAYNAK KİŞİ	Mustafa TOSUN
DERLEYEN / NOTA	Gani PEKŞEN / Nida TÜFEKÇİ – Gani PEKŞEN
DERLEME TARİHİ	16.02.1986
TÜR	Semah
BİÇİM	Eserimiz üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar "Ağırlama", "Yürütme" ve "Yeldirme" bölümleridir. Eserimiz üç farklı hız içerdiğinden "Üç Bölmeli" olup usûl ve makam değişikliğinden dolayı "Üç bölümlü sırasal biçim" özelliği gösterir ve ABC biçiminde kodlanabilir.
USÛL	Serbest, 8/8, 5/8, 2/4'lük usûlünde yazılmıştır.
RİTMİK YAPI	Ölçü kalıbı (2+3+3) (2+3) (2) şeklindedir. Elle vuruluşu ise şu şekildedir: ve ve
SEYİR ve MAKAM	Eserimiz birinci bölümde Hüseyni makamının tüm makam dizisini kullanmıştır. İkinci bölümde ise usûl değişikliği yapmış fakat makamsal olarak Hüseyni makamının dışına çıkmamıştır. Bu bölümün sonuna doğru Neva'da Hicaz beşlisini çeşni olarak kullanmaya başlamış ve bir nevi Karcığar geçki yapmıştır. Son bölümde ise Neva'da Hicaz beşlisini ve yer yer Segâh üzerinde Hüzzam beşliyi de kullanan eserimiz karara ise Uşşak dörtlüyle giderek sona ermiştir. Eser genel itibariyle bir makamının özelliklerini barındırmamaktadır.

838

Tablo 6 Şıh Hasan ağırlaması adlı eserin makamsal analizi.

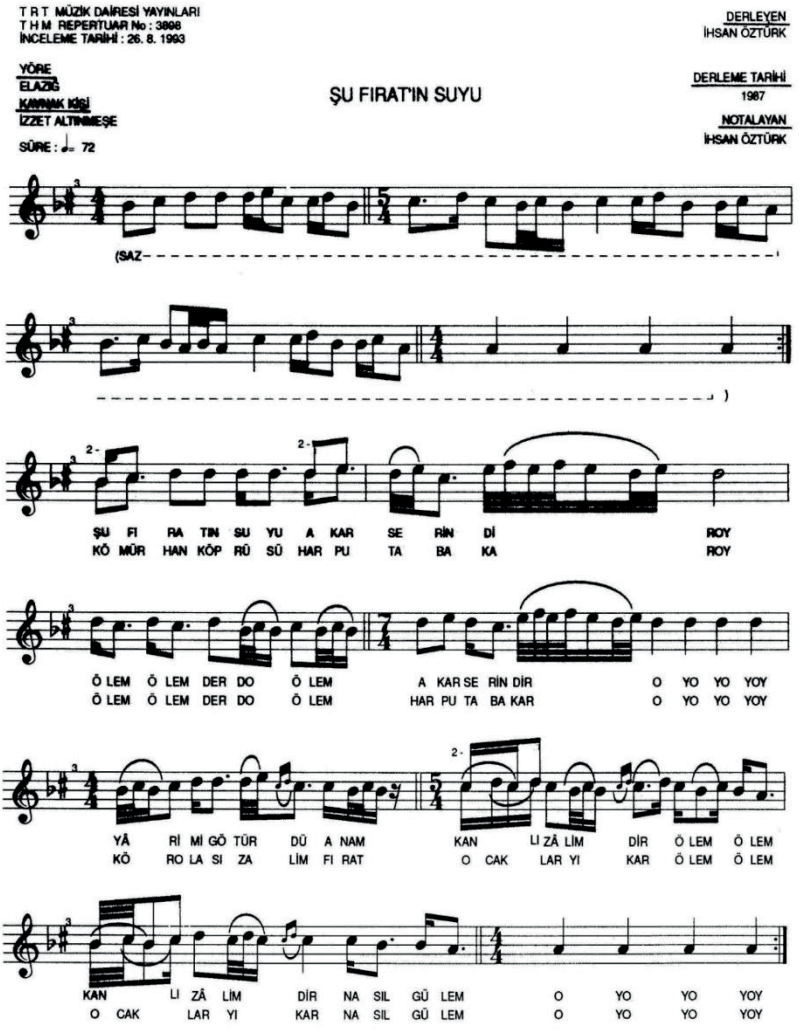
Makamsal Dizi	GÜLİZAR
Konusu - Türü	Semah
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	8/8+5/8
En Pes Ses	Sol
En Tiz Ses	Si b
Ses Genişliği	10 Ses

839

838 KOVA Öner, ''TRT Repertuvarında Bulunan Deyiş Ve Semahların Müzikal Analizi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi'' Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı 2014

839 https://www.repertukul.com/CANIM-KIR-AT-GOZUM-KIR-AT-Sih-Hasan-Agirlamasi-3880 14.02.2020

6. ŞU FIRATIN SUYU AKAR SERİNDİR (TÜRKÜ, AĞIT)

840

ŞU FIRAT'IN SUYU AKAR SERİNDİR
(oy ölem ölem derdo ölem)
YARİMİ GÖTÜRDÜ (anam) KANLI ZALİMDİR
DAHA GÜN GÖRMEMİŞ TAZE GELİNDİR
SÖYLETMEYİN BENİ (anam) YARAM DERİNDİR

[840] TRT Türk halk müziği repertuvarı

KÖMÜRHAN KÖPRÜSÜ HARPUT'A BAKAR
(oy ölem ölem derdo ölem)
KÖROLASI (zalım) FIRAT OCAKLAR YIKAR
AHBAPLARIM GELMİŞ AĞITLAR YAKAR
SÖYLETMEYİN BENİ (anam) YARAM DERİNDİR.

Şu Fırat'ın Suyu Akar Serindir adlı türkünün sözleri.

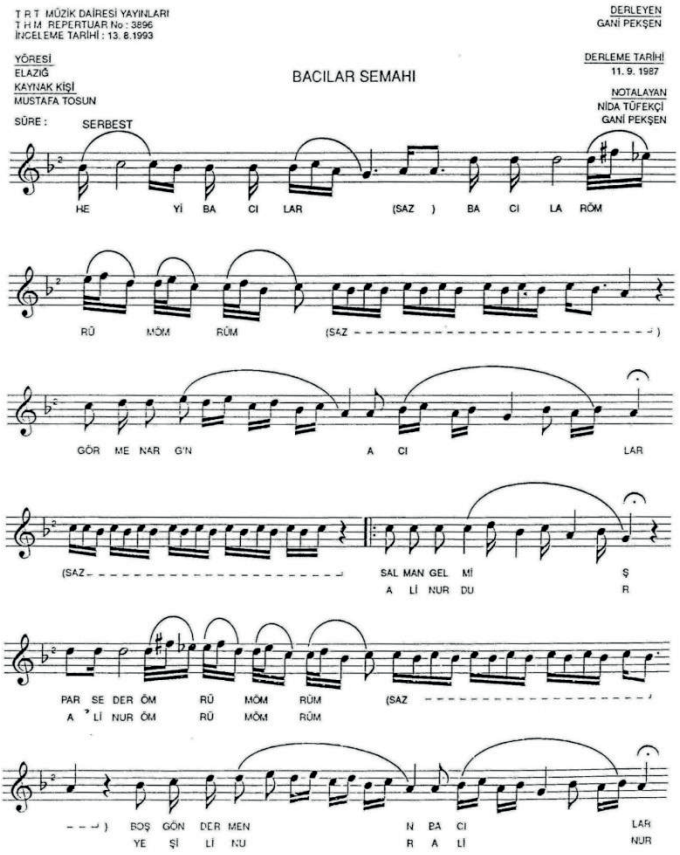
Repertuar No	3898
Yöresi- İli	ELAZIĞ
İlçesi- Köyü	-
Kaynak Kişi	İZZET ALTINMEŞE
Derleyen	İHSAN ÖZTÜRK
Notaya Alan	İHSAN ÖZTÜRK
İcra Eden	
Makamsal Dizi	HİCAZ
Konusu - Türü	Ağıt
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	4/4+5/4+7/4
En Pes Ses	La
En Tiz Ses	Fa
Ses Genişliği	6 Ses

841

7. BASKİL BACILAR SEMAHI (SEMAH)

Bacılar semahı, Baskil Şeyh Hasanlı Mustafa TOSUN Dedenin 1987 yılında TRT'ye aktarmış olduğu bir eserdir.

[841] https://www.repertukul.com/SU-FIRATIN-SUYU-AKAR-SERINDIR-3898 14.02.2020

842

[842] TRT Türk halk müziği repertuvarı

HEY BACILAR BACILAR Bacılar Semahı

Repertuar No	3896
Yöresi- İli	ELAZIĞ
İlçesi- Köyü	Baskil
Kaynak Kişi	MUSTAFA TOSUN
Derleyen	GANİ PEKŞEN
Notaya Alan	NİDA TÜFEKÇİ GANİ PEKŞEN
İcra Eden	
Makamsal Dizi	GÜLİZAR
Konusu - Türü	Semah
Karar Sesi	La
Bitiş Sesi	La
Usül	5/8+2/4
En Pes Ses	Sol
En Tiz Ses	Si b
Ses Genişliği	10 Ses

843

Bacılar semahı makamsal analizi.

[843] https://www.repertukul.com/HEY-BACILAR-BACILAR-Bacilar-Semahi-3896 14.02.2020

ESERİN SÖZLERİ	TAŞIDIĞI DEĞERLER
Hey Bacılar Bacılar Görmen Argı Acılar Salman Gelmiş Pars Eder Boş Göndermen Bacılar Ali Nurdur Ali Nur Yeşil Nur Ali Nur Ali'm Sen Gel Otur Yaradan Sen Gel Otur Elâ Gözlü De Gözlü Şahım Sen Gel Otur Hey Erenler Bu Dünyanın Ne Tadı Lezzeti Kaldı Âlemi Rüşvete Taptı Ne Sofu Ne Hacı Kaldı Ne Kapı Kaldı Ne Ocak Battı Getti Asıl Ocak Varıp Müşkül Danışacak Gidi Kusur Kalmaz Kaldı Teslim Abdal Der Ne Yaman Evlat Babaya Eder Güman Yeri Bire Kötü Zaman Evvelkinin Adı Kaldı Şarap İçerler Tasınan Şarap İçerler Tasınan Hak'kı Severler Yasınan Gel Eyle Beni Dost Gel Eyle Beni	**İyilikte Yarışma** **Misafirperverlik** **Fakirlere İyilik** **Allah Sevgisi** **Hz. Ali Ve Ehlibeyt Sevgisi** **Doğru İnsan Olma** **Haram Yememe** **Yardımseverlik** **Hakkı Gözetme** **Nefis Temizliğine Sahip Olma** **İnsanlara Saygı Ve Şükran** **Kötülüğü İyilikle Savma** **Doğruluk** **İnsan Sevgisi** **Sevgi ile muamele etme** **Tevazu** **Maneviyat**

844

Bacılar semahı sözleri ve taşıdığı değerler

SONUÇ

Türk halk müziği açısından köklü bir yapıya sahip olan Baskil ilçesi müzik yapısı adına yapılan bu çalışma da 9 farklı eserin analizi gerçekleştirilmiştir. Semah, türkü, ağıt, uzun hava, nefes, ağırlama gibi farklı formlardaki analizi yapılan eserler, halk müziği adına Baskil ilçesinin zenginliğini göstermiştir.

[844] KOVA Öner, ‘’TRT Repertuvarında Bulunan Deyiş Ve Semahların Müzikal Analizi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi’’ Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı 2014

KAYNAKÇA

- DOĞAN Oğuz, *AŞIKLIK GELENEĞİNDE ELAZIĞIN YERİ VE ÖNEMİ*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Semineri. 2017
- http://www.turkuler.com/sozler/turku_gel_ha_gonul_havalanma.html
- https://www.repertukul.com/CANIM-KIR-AT-GOZUM-KIR-AT-Sih-Hasan-Agirlamasi-3880 14.02.2020
- https://www.repertukul.com/GONUL-GEL-SENINLE-MUHABBET-EDELIM-3187 14.02.2020
- https://www.repertukul.com/SU-FIRATIN-SUYU-AKAR-SERINDIR-3898 14.02.2020
- https://www.repertukul.com/HEY-BACILAR-BACILAR-Bacilar-Semahi-3896 14.02.2020
- KINIK Mehmet, *BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK TÜRK HALK MÜZİĞİ VE TÜRKÜLER.* Erciyes Üniversitesi iletişim dergisi. s.2, 2011
- TRT Türk halk müziği repertuvarı
- KOVA Öner, ‘’TRT Repertuvarında Bulunan Deyiş Ve Semahların Müzikal Analizi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi’’ Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı 2014
- www.repertukul.com 14.02.2020
- www.repertukul.com./gelhagönül havalanma. 14.02.2020
- www.repertukul.com/seherdebirbagagirdim. 14.02.2020
- www.turkusitesi.com. 14.02.2020
- http://www.turkuler.com/ 16.02.2020 saat: 14.32

KAYNAK KİŞİLER

- Mustafa TOSUN Dede ile kişisel görüşme (87) 10.20.2019 kişisel görüşme. *ŞEYH HASAN KÖYÜ, BASKİL*
- Celal ÖZBEY (72) 10.20.2019 kişisel görüşme. *ŞEYH HASAN KÖYÜ, BASKİL*
- Ali Seydi KARADUMAN (65) 10.20.2019 kişisel görüşme. *ŞEYH HASAN KÖYÜ, BASKİL*
- Nesimi BUDAK (45) 10.20.2019 kişisel görüşme. *ŞEYH HASAN KÖYÜ, BASKİL*

MİTİK DEĞERLER BAĞLAMINDA BASKİL YAĞMUR DUALARI

Ayşe Duvarcı*

Öz

"Yer, yer değilken; su, su idi."(Her yer su idi) şeklinde başlangıç yapan Altay yaratılış destanı çağlar öncesinden suyun önemini söyleyerek yaratılış öncesi ilk var olanın su olduğunu belirtmektedir. Su, mitik devirlerden günümüze dünyanın başlangıcını bildirmesi, hayat ve canlılık vermesi, hem fiziksel hem ruhsal bir arınma aracı olması, varlıkları görünür görünmez kirlerden temizlemesi, sonsuza kadar yaşama ve bitmeyen gençlik sırlarına sahip olması gibi pek çok özelliği dolayısıyla halk kültüründe kutsal kabul edilmektedir. Bu özellikleri dikkate alınınca su olmadan hayat olamayacağını söylemek mümkündür ve su kaynaklarının en önemlisi yağmurlardır. Yağmur duası törenleri, özellikle tarımla uğraşan toplulukların uzun süren kuraklık döneminin ardından bahar aylarında yağmur yağması için yaptıkları dua ve bu dua ile birlikte gerçekleştirilen diğer pratikleri kapsar. Bilebildiğimiz en eski arkaik kültürlerden günümüzün modern toplumlarına kadar pek çok yerde farklı isimlerle rastladığımız yağmur duası uygulaması Baskil'de de tespit edilmiş çeşitli ağız araştırmaları veya folklorik derleme çalışmaları sırasında bu uygulamanın nasıl yapıldığı hakkındaki veriler yazıya geçirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Baskil ve civarında tespit edilen yağmur duası pratiğinin içinde yer alan hem dini hem de büyüsel motiflerini belirlemek, bu motiflerin kaynağının Türk mitolojisinde hangi düşünce algısının karşılığı olduğunu anlamaya çalışmaktır. Kullanılan yöntem analitik metin çözümleme yöntemi ve kaynaklar ise Fırat Üniversitesinde yapılan Baskil Folklor araştırmalarına yönelik çeşitli tezler, Baskil ve yörede yapılan ağız derleme çalışmalarında kaydedilen yağmur duası anlatıları, kültür tarihi ve mitoloji bağlamlı kitap ve makaleler ile ulaşabildiğimiz sözlü kaynaklardır.

Anahtar kelimeler: Baskil, yağmur duası, yada taşı, mitoloji

BASKIL RAIN PRAYERS IN THE CONTEXT OF MYTHICAL VALUES

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent. Üniversitesi Fen Ed. Fak. TDE Bölümü, aduvarci@baskent.edu.tr aduvarci35@gmail.com

Altai epic of creation starts as "When earth was not earth, water was water" (Everywhere was water) emphasizing the importance of water as the first thing existed. Water is enshrined because it indicates the start of the world, it provides life and vitality, it is used as a tool to get clean both physically and spiritually, it cleans creatures from visible and invisible dirt and it keeps endless secrets of youth. When these features are taken into consideration it is possible to say that there would be no life without water and the most important water source is rain. Rain prayer ceremonies are prayers and other practices by especially farmer societies during spring right after a long term drought. Rain prayer practice which is encountered from the most ancient archaic cultures to today's modern society in different locations with different names has been detected in Baskil as well and the data on how the practice is applied have been put in writing during dialect search and collected works of folklore. The **objective** of this work is to determine both religious and spell motives in rain prayer practice in Baskil and nearby regions and to understand its equivalent idea of perception in Turkish mythology. **Method** is analytical text analysis. **Resources** are various thesis towards Baskil Folklore Research of Fırat University, rain prayer narratives in dialect works in Baskil and its nearby region, books and articles in the context of cultural history and mythology and other available verbal resources.

Key words: Baskil, rain prayer, yada stone, mythology

Baskil, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölgesinde yer alan Elazığ'a bağlı bir ilçedir. Kuzeyinde Keban, Doğusunda Elazığ merkez ilçe, güney doğusunda Sivrice, güney batısında ve batısında Karakaya barajı yer almaktadır. Yerleşim yeri olarak seçilmesinde pek çok faktör rol oynamakla birlikte ekonomik geçim kaynağı olarak tarıma dolayısıyla suya bağlı bir yerleşim modeliyle oluşturulmuştur. Su bütün dünyada olduğu gibi bu bölgenin de varlığını ve hayatını sürdürmesi için en önemli elementtir ve suyun elde edilmesinin doğal yolu tarih boyunca yağmurlar olmuştur. Yağmurun hem mevsiminde hem de yeterli miktarda yağması gerekmektedir. Yağmurun zamanında ve bol yağması o bölgede yaşayan insanlara, hayvanlara, bitkilere can verir, hayatın devamını sağlar. Bu yüzden yağmurun diğer adları halk arasında bereket ve rahmet olarak kullanılır. Yağmurun yağmaması kuraklığa, kuraklık da kıtlığa ve ölüme sebep olur. Bu yüzden insanlar özellikle uzun süren kuraklık zamanlarında yağmuru kontrol etme ihtiyacı duyarak pek çok karmaşık büyüsel ve dini pratiklere başvururlar. Toplumlar kendi inanç sistemlerine göre tasarladıkları ve doğaya hükmettiğini düşündükleri doğaüstü güçlere veya ata ruhlarına yönelerek birtakım dini dualar, büyüsel nitelikli işlemler, taklitler yaparak yağmur yağdırmayı amaçlarlar (Erginer 1997:211).

Yağmur dualarının nasıl yapıldığı hakkında ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinde çalışmalar yapılmış ve bu ritüelin uygulanmasına yönelik şöyle bir sıralama geliştirilmiştir.

A) Halk tarafından yapılan yağmur duası törenleri
B) Çocuklar tarafından yapılan yağmur duası törenleri

Halk tarafından yapılan yağmur duası törenleri şu şekilde gerçekleşir.

a) Törenlerin hazırlık ve yürüyüş safhası
b) Törenlerin uygulama safhası
c) Törenlerin ziyafet ve bitiş safhası

Çocuklar tarafından yapılan yağmur duaları,

a) Hareketlerle ilgili olanlar (yapma bebekler, hayvanlar- bitkileri kullanma)
b) Sözlerle ilgili olanlar (Çocukların kapı kapı dolaşırken söyledikleri şarkılar, tekerlemeler) (Acıpayamlı 1964:228)

Yukarıdaki sıralama pek çok alt basamakla çeşitlendirilebilir veya azaltılıp çoğaltılabilir. Yalnız ülkemizde uygulanan yağmur dualarında bu sıralamaya ve burada yapılan işlerin tamamına her zaman uyulmamakta, bazen daha ayrıntılı bazen daha sade, daha kısa bir tören yapılmaktadır. İlk basamak olan halk tarafından yapılan yağmur duasına hazırlık safhasında duanın duyurulması, yerinin ve zamanının belirtilmesi, katılmak isteyenlerin oruç tutması, camide veya bir yatır başında toplanmak gelmektedir. Uygulama bölümünde ise namaz kılınması, dua edilmesi, taşlara dua okunması ve okunmuş taşların suya atılması işlemleri gerçekleşir. Bu arada dua edilirken eller gökyüzüne değil aşağı doğru çevrilir, bazen kıyafetler, kasketler ters giyilir. Son bölümde ise kurban kesme ve yeme içme töreni yapılır. Kurulan büyük sofralarda insanlar hep bir arada hem orada kesilip pişirilen kurban etlerini, hem gelirken getirilen pilav, tatlı gibi yemekleri yerler.

Bu ana çerçeve etrafında Baskil yağmur dualarını değerlendirirsek; Baskil'de de kurak mevsimlerde yağmur dualarına çıkıldığı gerek sözlü gerek yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. Baskil ve köylerinde yağmurun yağmayışı çeşitli sebeplere bağlanarak açıklanır ve büyük bir felaket olarak kabul edilir. Kuraklık sebepleri arasında dine bağlılığın azalması, haksızlığın çoğalması ve insanlar arasında birbirine sevgi saygının kalmaması gösterilir. Tarımla uğraşan bütün toplumlarda olduğu gibi Baskil'de de iklim şartlarının ve yağışın elverişsizliği alınacak mahsulü, ekonomik durumu ve hayata dair her türlü faaliyeti çok etkiler. İnsanoğlu üstesinden gelemeyeceği yağmur yağmama durumunu tersine çevirmek için hem

dini hem büyüsel yönleri bulunan yağmur duasına başvurur. Bu duaların nasıl yapıldığına dair kendisinden faydalandığımız iki önemli kaynaktan ilki Prof. Dr. Ahmet Buran'a ait Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları adını taşıyan TDK Ank. 1997 Yayını olan bir ağız araştırmaları kitabıdır. İlgili bölgedeki sözlü kaynaklardan derlenen metinlerde Baskil yağmur duası törenleri şöyledir.

Anlatı: 1

"Gonşular toplaşıllar, kimi goş, kimi teke, burgur, yağ, peynir, garpuz zamanı garpuz göturur keseller, toplanırlar, garılar ayrı, erkekler ayrı dağıdıllar, pay pay bela, normal olarah yerler, içeller. Kimi duva eder, kimi namaz gılar, kimi düdük çalar, kimi şakalaşır….Dönar köya geri gelirlar.

"Peki yağmur yağıyor mu?"

"çoğulluhla yağı, devriş derler, devriş isminde ekseri oraya gidiler. Devriş deyiler, devriş. O yanda bi da ocah var. Devriş ocağı diyiler, Sivrin tarafı , o da belırlı. Taşı kövda ohuyular, çuvallara koyuylar, artıh kaç bin tane ohuylar bilmim. Çuvala goyuylar gerçekden ona da şahidim. Hatta gettik daşı çıharttıh seda ki suda, fazla yağınca.(Halil Tümtaş, Baskil, Kumlutarla Köyü, 1939.) (Buran 1997:131)

Anlatı:2

"Yağmur yağma ziyaretlarına hacet namazı derlar, hacet namazı. Sanalar gurahlıh gettıkları zaman yaşlı, başlı geçer gidar. Oraya gadını, erkeği herkes gidar , o zamanın hükmü gaval çalallar, otururlar, güleller, yemek hazırlarlar, göturur oturur güleller, yemak hazırlarlar. Geturur, oturur hepsi barabar yerlar.ondan sora iki tana harama uçkur çozmamış adam bulurlar. Bi göla veyahut bi süyün içina götururlar işte o taşları bırahırlar. Bi göle veyahut bi suyun içına Yağmür fazla üzadırsa gidar çıhadırlar. Yağmür fazla üzatmassa onlar onda galır."……..

"Yav küçücük küçücük taşlar. Mesela kulhuvallahu ahat diyalım.üç defa kulhuvallahu ahat diyi o çuvala bi tanası ati oraya o taşın mikdarı ne gadar , yüz bin mı elli bin mı, o vakit sayallar bi çüvala goyallar, ondan sora goturur oraya bırakıllar, yağmur cenab-ı Allah'ın hikmetıdır. Bahısın yağı. Bu millat gıtlıh senelerde sü , yağmür yane gurahlıh sanalarında har zaman yapardı. Bizim millet ziyaretlara gayet bağlıdır. Har şe yapıyor, burda bi ziyaret var gelincik diyilardı."(Abdullah Kürüm 1928, Baskil Koçyolu Köyü) (Buran 1997:134)

Diğer kaynaklarımız da Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim dalında Abdulkadir Kıyak tarafından yapılan yüksek lisans tezi ile yine Fırat Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim dalında Burcu Sertkaya tarafından yapılan Yüksek Lisans Tezidir. Onlar Baskil yağmur dualarını şu şekilde anlatmaktadırlar. "Yörede yağmur duası en fazla ilkbahar aylarında ve ekinlerin bir anda kurumaya başladığı mevsimlerde yapılır. Yaz mevsimi genellikle kurak geçtiğinden suya ihtiyaç duyulsa bile bu mevsimde duaya çıkılmaz. Genellikle Cuma günü çevresinde ziyaret yeri olan bir tepeye Cuma namazına gidilir. Abdülvahap Gazi türbesi, Kasım Kadir türbesi sık gidilen yerlerdendir. Yağmur duasına köyün imamı ve muhtarı başta olmak üzere köyün çocukları, yaşlıları, delisi gibi günahı olmadığına inanılan kişiler de alınıp kalabalık halde gidilir. Bunlar namaz kılarlar, tövbe ederler. Çevreden topladıkları 70.000 adet taşı okuyup bir torbaya doldururlar. Sonra bu torba imam, yaşlılar ve çocuklar tarafından çaya veya nehre atılır. Ayrıca çocuklara mutlaka hediyeler verilir. Kısa bir süre sonra yağmur yağacağına inanılır. Şayet yağmazsa cemaat kusuru kendinde arayıp yeniden duaya çıkar. ."(Kıyak 2005: 64) Baskil civarında ikinci bir tören ise köyün çocukları ve gençleri tarafından bir kişiye kadın elbisesi giydirerek evleri dolaşıp yağ, un, kavurma, ekmek, ceviz gibi yiyecekleri toplayıp hep beraber yemek şeklinde yapılır. Bu törenin adına –yağmur gelini giydirmek- adı verilir. Üçüncü uygulama ise yada taşı veya yağmur taşı adı verilen bir taşı alıp cemaatle birlikte caminin veya ziyaret yeri kabul edilen bir türbenin önüne bırakmak ve yağmur yağması için dua etmek şeklinde yapılır."(Kıyak 2005:43- 64)

Görüldüğü gibi Baskil yağmur duası uygulaması standart bir özellik taşımamakta yapılan işlemler birbirine bağlı olarak gelişmekte fakat herhangi bir sıralamaya uymamaktadır. Mesela namaz ve dua işlemleri bazen uygulamanın başında bazen sonunda gerçekleşmektedir. Bazen uygulanan pratikler daha zengin bazen daha azdır. Fakat mutlaka yapılanları şöyle sınıflandırarak sıralayabiliriz.

1) Dini uygulamalar: Namaz kılmak (hacet namazı), dua etmek, sayıları 70.000 civarında olacak şekilde taş, çakıl ve iri kum tanesi toplayarak üzerine okumak, cami önünde toplanmak, evliya türbesinde toplanmak, tövbe etmek, kurban kesmek
2) Dini olmayan işlemler: Taş, çakıl toplamak, bunların okunmuş olanlarını bir torbaya doldurmak, kadın, erkek , çocuk hep birlikte bir konvoy oluşturup namaz kılınacak yere yürümek, düdük veya kaval çalmak, eğlenmek, şakalaşmak, evlerden yiyecek toplamak, ziyafet,
3) Büyüsel işlemler: Okunmuş taşları suya atmak, yada taşını kullanmak, yağmur gelini giydirmek,

Görüldüğü gibi diğer yağmur dualarında olduğu gibi Baskil yağmur dualarında da hem İslami hem eski Türk dini inançlarıyla ilgili unsurlar iç içe geçmiş şekildedir. O sebeple bu pratikleri sadece İslami açıdan değil mitolojik bağlamda da

değerlendirmek gerekmektedir. Yazımızın amacı olan bu çözümlemeyi şöyle yapabiliriz.

Ziyaret yerlerinde toplanma: Yağmur duası, dede, baba, ata, evliya, şeyh adlarıyla anılan bir mekânda toplanarak icra edilir. Ziyaret inancının temelinde, kutsalın merkezi olan bu mekânlarla belli usul ve ritüellerle temasa geçildiğinde kişiye fayda vereceği düşüncesi yatar. (Kıyak 2012:161) Velilerin hayattayken gösterdikleri kerametler ölümlerinden sonra onların eşyalarında, mezarlarının olduğu mekândaki ağaç, su, kaya , taş ve tepelerde kutsalın ve bereketin kaynağına dönüşür.(Günay ve diğerleri 2001:8) Buralardaki berekete ulaşabilmek için bir takım bağışlar yapmak gerekir ki bunların başında kurban kesmek gelir. Baskil'de yağmur duası uygulamalarının başlıca ziyaret yeri Abdulvehhab Gazi'dir. Hz. Muhammed'in sancaktarlarından olduğu kabul edilen Abdulvehhab Gazi'nin tarihi hayatı hakkında elimizde kesin bilgiler yoktur. Onun adına belirli bir mezar yeri olmamasına rağmen Baskil, Sivas, Amasya ve İznik'te Abdulvehhap Gazi adını taşıyan türbeler vardır. Anlatılanlara göre Bizanslılarla devamlı savaşmış ve Malatya'yı birkaç kere fethetmiştir. (Günerkan 2009:243) Bir diğer ziyaret yeri olan Kasım Kadir türbesi ise bugün Keban ilçesi içlerinde kalmış Koyun uşağı köyü sınırları içinde yer alan Bayram Tepe denilen yüksek bir yerde bulunmaktadır. Aslen Hindistan civarından geldikleri rivayet edilen Kasım ve Kadir adlı iki Allah dostunun buraya yerleştikleri ve yanlarındaki kırk kişi ile Bizanslılarla çarpışırken şehit oldukları efsane halinde anlatılmaktadır. Elazığ ziyaret yerleri açısından çok zengin bir bölgemizdir buralar genellikle sadece yağmur duası için değil çeşitli hastalıklara şifa aramak ve farklı isteklerin gerçekleşmesi bakımından bireysel olarak ziyaret edilerek sunu bırakılan veya adak adanan yerlerdir. Yağmur duası için ise ziyaret bireysel değil toplu halde kadın erkek, çocuk karışık olarak yapılır. Bazen birkaç köy bir araya gelerek veya ilçede yapılan anonslarla duyurular yapılarak toplanan halkla birlikte duaya çıkılır. Gidilen yerde akar su, çeşme bulunmasına dikkat edilir ve bu iş için Cuma günü tercih edilir. Yapılan bu türbe ziyaretlerinin temelinde eski Türk dini inançlarının önemli bir uygulaması olan atalar kültü anlayışını görmekteyiz. Buna göre eski Orta Asya Şamanizmi Gök Tanrı, güneş, ay, yer, su ve ateş (ocak) kültlerine ilaveten ata (cedd-i âlâ) kültünden oluşmaktadır. (İnan 2000:2) "Ölmüş atalara tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve adeti, geleneksel Türk dini tarihinin en önemli yanlarından birini oluşturmaktadır. Atalar kültü özellikle patriarkal aile tipinin hakim olduğu toplumlarda görülen bir vakıadır. Buna göre kötülüklerin dokunabileceği inancı ve onlara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültünün temelini oluşturmaktadır."(Günay-Enver 1998:59-60) Türkler ölen atanın mânevî varlığının yeryüzünde kaldığına ve geridekileri olumlu veya olumsuz yönlerde etkileyebileceğine, ekinlerin ve hayvanların verimli olmasını, insan neslinin çoğalmasını sağlayabileceğine inanırlar; bu yüzden onlara yemek, meyve ve çeşitli

hediyeler sunar, kurbanlar keser, adlarına ve anılarına büyük taşlar dikerler; ve onları daima hatırlarlardı. Türbe ve yatır ziyaretleri bu gün halkımız tarafından İslami gerekçelere dayandırılsa da Orta Asya Türk kültüründe görülen atalar kültü inancının günümüze kadar gelmiş şekli olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Baskil'in bazı köylerinde kutsal mekan anlayışı çerçevesinde "Dua tepesi" adı verilen ve yağmur dualarının yapıldığı adak ve kurbanların kesildiği yerler de vardır. Mitolojik görüş bakımından Türklerde önemli kültlerden biri de dağ ve tepe gibi tabiat varlıklarıyla ilgili olandır. Abdülkadir İnan, Şamanist Türklerin her yıl kutlu kabul ettikleri dağlarda Gök Tanrı'ya kurban kestiklerini Çin kaynaklarından öğrendiğimizi söyleyerek "Yüksek dağ tepelerinin göklere ve Tanrı'ya yakın bulunması dağların Tanrı makamı olduğu inancının yerleşmesine sebep olmuştur" demektedir (İnan 2000:49) insanların gözünde ululuk, yücelik ve tanrının makamı olarak kabul gören bu yerler ayrıca ilahlarla temasa geçilen yerler olarak tasavvur edildiğinden dini merasimler zaman zaman buralarda yapılmıştır ve duaların bu mekânlarda daha iyi işitildiği anlayışı kabul gömektedir (Oymak 2009:53). Ayrıca tıpkı su, ağaç, ateş gibi dağların da bir koruyucu ruh barındırdığı, bunlara yer-sular dendiği bunların canlı gibi tasavvur edildiği, dağları, tepeleri koruyan bu ruha dağ iyesi adı verildiği bilinen bir gerçektir. Türk mitolojisinde Tanrı dışındaki varlıklara tapınmak söz konusu değildir (Ergun, 2004:15). Türkler bu varlıkların tanrı kutunu taşıdığına inanmışlar ve bu nedenle kutsal kabul ettikleri nesneleri Tanrı'ya ulaşmak için kullanılan varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Bu nesneler çevresinde yaptıkları ayin ve törenleri ise tamamıyla Tanrı'ya ulaşmak için yapmışlardır. (Ergun, 2004:16) Yağmur duasında iyelerle ilgili bir diğer konu taş ve su iyeleridir. Yer –su'lar içinde değerlendirilen bu iyeler insanları kötü varlıklardan korurlar, bu ruhlar belli bir dağ ,ırmak veya göl gibi bir yerin sahibi sayılırlardı. Türkler için buralar birer coğrafi isim değil aynı zamanda o yerlerin sahipleri olan ruhların adıdır. Bu yüzden her kabile kendi bulunduğu bölgedeki mekan adlarını göç edip gittiği yerlere de götürmüş oralardaki dağ, tepe, kaya ırmak göl gibi yerlere bu adları vermiştir. (Buluç 1993:XI-32) Su kaynakları hem canlıların hayatında suyun taşıdığı önemden dolayı hem de yer su ruhlarını barındırması dolayısıyla kutsal sayılmışlar, Türkler tarafından maddi, manevi sıkıntılarında başvurdukları birer merkez kabul edilen bu yerler bütün bu etkilerden ve gökten beklenen yağmurun yerdeki karşılığı olan su ile anolojik bir ilişki kurulmasından dolayı yağmur duasında önemli görev almışlardır. Okunmuş taşlar vasıtasıyla "su iyeleri ile yapılan temas bu iyelerle yakınlaşma, bütünleşme ve her türlü sıkıntıları için onlardan yardım alma amacını taşımaktadır kanaatindeyiz."(Oymak 2015:104) Su iyeleri kadar önemli olan bir diğer kutlu varlık taştır. Baskil yağmur dualarında sözü edilen taşlar birkaç çeşittir. Bunlardan ilki sayıları çok fazla olan ve üstüne çeşitli dualar okunan yağmur taşları diğeri ise yada taşı veya halkın yağmur taşı dediği taştır. Yada taşı Çin ve İslam kaynaklarında cada, cad,

yad ve yağmur taşı adlarıyla anılan çok eski devirlerden beri bilinen, yaygın bir inanca göre Türk tanrısı tarafından Türklere armağan edilmiş sihirli bir taştır. Bu taşla kam veya şaman istediği zaman yağmur, kar dolu yağdırır, fırtına çıkarabilirdi. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş ve onunla iklim şartlarına hakim olabilmişlerdir. Yine bu taşın ayı , inek kurt gibi hayvanların karnında bulunduğu, şamandan başka yabancı bir elin ona dokunmasıyla etkisini kaybedeceği söylenmektedir.(İnan 1972 : 160-165) İslam yazarlarına göre Türklerin atası olan Yafes'in babası Türkistan'ı oğluna verir. Yafes kurak bir ülkede ne yapacağını sorar. Babası da oğluna yağmur taşının gücünden bahseder. İhtiyaç duyduğunda Allah'a yağmur yağdırması için dua etmesini söyler. Ve üzerinde dua yazılı tılsımlı taşı ona verir. Bir efsaneye göre Yada taşını Yafes'ten Oğuz Kağan almıştır.(Beydili: 599) Günümüzde Baskil'de halk tarafından adı bilinen, yumruk büyüklüğünde üzeri çizgili bir taş diye tanımlanan taşın neye benzediği, özellikleri, nerede saklandığı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Kanaatimizce bu taşın yağmur yağdırma konusunda var olduğuna inanılan sihirli gücü yağmur dualarının kabulünde önemli bir rol oynamaktadır. Çakıl taşlarına gelince sözlü kaynakların da anlattığı bu taşlar bu uygulamanın en önemli basamaklarındandır. Sayıları, toplanışı üstüne okunması, taşınması belli kurallara bağlıdır fakat bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Temiz torbalar veya çuvallarda gençler tarafından taşınan bu taşlar uygun bir yerde, uygun kişiler(kaynaklar bunu " harama uçkur çözmemiş kişiler" olarak ifade etmektedirler) tarafından yine torbalarla suya bırakılır. Bundan maksat yağmur çok yağarsa taş torbalarını kolaylıkla geri çıkarmak bu sefer de yağmuru durdurmaktır. Buradaki asıl amaç taşların su ile temas etmesini sağlamaktır. Yapılan her iki işlemde de yer–su iyelerini birbiriyle buluşturmak, onların iyilik gücünün ve kudretinin etkisini arttırmak olduğu gibi büyünün temas gücünden veya temas büyüsü dediğimiz olgudan yararlanmaktır. Taşlar kurak topraklardan toplanmış, uzun zamandır su ile buluşmamış kara unsurlarıdır. Su ise yağmurun bir parçasıdır. Burada verilen mesaj gayet açıktır. Küçücük de olsa susuz olan toprağın bir parçası su ile temasa geçerse "parça bütünü temsil eder" ilkesi gereğince suyun etkisi karaların tamamı üzerinde görülecek, toprağın tamamı ıslanacak bunun için de yağmur yağacaktır.

"Yağmur duası" tanımlaması, yağmur yağdırmak için kullanılan tek bir adlandırma değildir. Özellikle çocuklar bu alanda değişik isimler kullanmaktadırlar ki bu isimlerin önemli bir kısmı kadın ile ilgilidir. "Gelin, çomça gelin, çömçe gelin, kepçe gelin, eşik gelin etme, çullu kadın, kepçe kadın, ve bodi, bodi bostan, dodu, gode gode, hucrik, kelis, çalı gezme, çullu, kepçecik isimlerinin önemli bir kısmı yapma bebek veya kukla bebek anlamlarına gelmektedir ve hepsi yağmur yağdırma ile doğrudan ilgilidir. (Acıpayamlı 1964:222) Bir diğer isim ise yağmur gelinidir. Bunlar çeşitli bezlerden veya keçeden yapılan veya tahta bir kepçenin üstüne bez

dolanmasıyla elde edilen, yüzleri boyanarak kadın algısı yaratılan bebeklerdir. Bunların yağmurla olan ilgilerini Ahmet Caferoğlu şöyle açıklamaktadır. "Godu veya kodu, dodu güneş veya ay demektir. Bunlar birer put ilahtır, kukla ise ilahı temsil eden bir puttur. Kodu veya dodu gizlenince güneş kaybolurmuş. Şaman inancına sahip Türklerin düşünce sisteminde ölen herhangi bir kızın ruhu mutlaka bir bebeğe geçer ve onun vasfında yaşar. Bu inanç dolayısıyla küçük yaşta ölen bebeğin yüz çizgileri onu temsil eden (yapma) bebeğe geçer. Bu bebeğe Kiz tangara adı verilip çadırın en güzel yerine asılır. Bu bebek ailesini her türlü felaketten korur. Yakutlarda kiz tengere, Azerbaycan'da kodu, godu, Anadoluda gode gode kelimeleri birbirinin kopyasıdır. Bunlar yağmur ve çok yağmurda ise güneşi davet eden birer sembol olmuşlardır."(Caferoğlu 1939;144-147) Ayrıca E. Agayev ise "Caferoğlu ortaya çıkarmıştır ki Anadolu'daki yağmuru çağırma (gode gode) Azerbaycan'daki Güneşi çağırma (kodu, kodu) törenleri Şamanizmle bağlantılı olup eski çağda büyükler tarafından icra edilmiştir"(E. Agayev 2011:89) diyerek Caferoğlu'nu onaylamaktadır. Baskil'de de yağmur duası törenleri içinde kadın bebek ilişkisini yansıtan "yağmur gelini giydirilmesi" adıyla yapılan bir töreni görmekteyiz. Bu tören çocukların bir uygulamasıdır. Kuraklık zamanında toplanan köyün çocukları ve gençleri tarafından bir kişiye kadın elbisesi giydirerek evleri dolaşıp yağ, un, kavurma, ekmek, ceviz gibi yiyecekleri toplayıp hep beraber yemeleri şeklinde yapılır. Bu törenin adına –yağmur gelini giydirmek- adı verilir. Burada diğer çömçe gelin unsurlarından ayırıcı yön, çömçe gelinin kepçeden yapılmış bir bez bebek değil bir insan tarafından fakat bir erkeğin kıyafet değiştirerek kadın kılığına girmesi ile canlandırılmasıdır. Cinsiyet rollerinin değişmesine gelince "bu tören bir seyirlik oyun gibi değerlendirilmelidir. Bu oyunlarda oyuncular erkektir ve gerektiğinde kadın rollerini de canlandırırlar."(Şimşek, 2003.86) Buradaki kadın, özellikle gelin figürü çok önemlidir. Burada "Bilindiği gibi toprak anadır. İslâm inancına göre Hz. ana her zaman yüklüdür. Tıpkı bir gelin gibi her zaman doğuma hazırdır. Kısır değil, doğurgandır. Tohum ondadır. Beslenemeyen bir ceninin ana karnında doğmadan öldüğü gibi, yağmurla beslenemeyen tohum da onun karnında ölür, çürür, yok olur. Tohumu saklaması ve çimlenmesi bakımından hamile bir anaya benzediği gibi, onu beslemesi ve büyütüp olgunlaştırması bakımından da müşfik bir anneye benzer. Toprak ana, taşıdığı tohumu yeryüzüne çıkarabilmesi için doğum sancıları çekmektedir. Ona yardım edecek ebe ise yağmurdur. Yağmur yağdığı zaman ise rızık doğacaktır. Bereket doğacaktır. Toprağın bu doğurma özelliği bir dedede, bir babada, bir ninede ve bir genç kızda olmadığı içindir ki, eskiler çomçalı nine dememişler, 'Çomçalı Gelin' demişlerdir." (Keçebaş 1981: 15)

Sonuç olarak, Baskil'de Yağmur yağdırmak amacıyla uygulanan yağmur duası ritüelinin hem dini, hem de büyüye bağlı bir içeriği ve uygulaması vardır. Adındaki dua sözcüğünden dolayı İslami bir uygulama olarak düşünülse bile bu

uygulamalar İslamlıktan çok önce de Türkler tarafından bilinmekte ve yapılmaktaydı. Türkler Müslüman olduktan sonra da bu ritüel içine dua, namaz, kurban gibi İslami unsurları alarak var olmaya devam etmiştir. Bu unsurlar ona dini bir kimlik görüntüsü vermiştir. Bu gün yağmur duaları insanların doğayı kendi istekleri doğrultusunda kontrol etmeye çalıştıkları, toplu halde gerçekleştirilen temsili bir eylemdir. Uygulamada cinsiyet ayrımı güdülmez, kadın erkek bir arada dua eder, yemek yer ve saz çalar, kaval çalar türkü söyler, eğlenir. Bu açıdan yağmur yağdırma ritüellerinde toplumsal bir kaynaşma ve inanma söz konusudur. Topluluğun bir arada olması duygusu bu olaya herkesin inandığını görmek, yapılan eylemin sonunda istenen yağmurun yağacağına dair olan inancın gücünü artırır. Bu uygulama sayesinde kuraklık giderilecek, bereket artacak; toplumsal birlik pekiştirilecek, gelenekler genç kuşaklara öğretilecektir. Bu uygulamadan beklenen en önemli fayda topluluğun yararı için, topluluğu rahatlatma amacının gerçekleştirilmesi ve geleceğe olan inancın arttırılmasıdır.

Kaynakça:

ACIPAYAMLI, Orhan (1964), Türkiye'de Yağmur Duası, DTCF Dergisi, C.22, Sayı 3-4; Ankara.

AGAYEV, E.(2011), Ahmet Caferoğlu'nun Azerbaycan Folkloruna Ait Araştırmaları, Motif Akademi Halk Bilim Dergisi, Azerbaycan Özel Sayısı, (Temmuz- Aralık) İstanbul.

BEYDİLİ, Celal,(2005) Türk Mitolojisi, Ansiklopedik Sözlük , Yurt yayını, Ankara.

BULUÇ, Saadettin (1993) İslam Ansiklopedisi Şaman Maddesi, C:XI, MEB Yayını, Ankara.

CAFEROĞLU, Ahmet (1939) Anadolu ve Azerbaycan Çocuk Folklorunda Şamanizm Bakiyesi, Türklük Mecmuası, C.1, Sayı:2, İstanbul.

ERGİNER, Gürbüz (1997) Kurban, Kurbanın Kökenleri, Anadolu'da Kanlı Kurban, Ritüeller YKB yayını, İstanbul.

ERGUN, Pervin (2004) Türk Kültüründe Ağaç Kültü, AKM Yayını, Ankara.

GÜNERKAN, Aydoğmuş (2009) Harput Kültüründe Din Alimleri, Manas yayıncılık, Elazığ.

GÜNAY-Ünver, GÜNGÖR-Harun ve diğerleri (2001) Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması, Kayseri Örneği, Erciyes Üniversitesi Yayını (Kayseri)

GÜNAY-Ünver, GÜNGÖR- Harun (1998) Türk Din Tarihi, Laçin Yayınları, Kayseri.

İNAN, Abdülkadir (1972) Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yayını, Ankara.

KEÇEBAŞ, Kadir (1981) Çomçalı Gelin Tekerlemesinin Düşündürdükleri, Erciyes, 3-5 (36)

KIYAK, Abdülkadir (2012) Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

KIYAK, Abdülkadir (2012) Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekan Anlayışı, Ğümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, Sayı:2, Gümüşhane.

OYMAK, İskender (2015) Türk Mitolojisine Giriş, Türk Mitolojisinde Su kültü, Gazi Kitabevi Ankara.

OYMAK, İskender (2009) Elazığ merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ.

ŞİMŞEK, Esma (2003) Anadoluda Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun Çömçeli Gelin, Milli Folklor, Yıl 15, Sayı 60, Ankara.